

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İslam Klasikleri

19

HALÎFE B. HAYYÂT

et-Târîh

İlk Kronolojik İslam Tarihi

HALİFE B. HAYYÂT

Basra'da doğduğu bilinen Halife b. Hayyât'ın hayatına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Babası ve dedesi ilim ehlin-den olan İbn Hayyât, dönemin en önemli ilim merkezlerinin başında gelen Basra'da Abbâsî hakimiyetinde, Halku'l-Kur'ân tartışmalarının etkisinde geçen bir dönemde yaşamını sür-dürmüş ve 240 yılında vefat etmiştir. Hadis ve tarih ilimle-rinde yetkin bir kişilik olarak karşımıza çıkan İbn Hayyât'ın tarihçiliği diğer ilmî yönlerinin önüne geçmiştir. *Kitâbü't-ta-bakât* ve *et-Târîh* adlı eserleri günümüze ulaşmış ve çeşitli baskıları yapılmıştır. Hadis alanındaki telifi olan *Müsned* ise günümüze ulaşmamıştır. Tercümesi sunulan *et-Târîh* adlı ese-ri, kronolojik tarih yazımının İslâm tarihindeki ilk örneği ol-ması açısından önemlidir.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

1965 yılında Şanlıurfa'da doğdu. 1983 yılında Şanlıurfa İmam Hatip Lisesinden, 2005 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisansını *Hz. Peygamber'in Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği* başlıklı teziyle 2008 yı-lında; doktora çalışmasını ise *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm Tarihindeki Yeri* başlıklı teziyle 2015 yılında tamamladı. Çalışmalarında Câhiliye, Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dö-nemleri ile sahâbî biyografilerine yoğunlaştı. Hz. Hatice, Hz. Âişe ve Hz. Safiyye hakkında kitapları bulunmaktadır. Devam eden kitap çalışmalarının yanı sıra İslâm Tarihi ile ilgili kitap bölümleri, makaleleri ve tebliğleri bulunan Sabuncu hâlen Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Arş. Gör. Mahmut SABUNCU

1992 yılında Şanlıurfa'da doğdu. 2010 yılında Beyoğlu Ana-dolu İmam-Hatip Lisesinden, 2015 yılında Marmara Üniver-sitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Lisans yıllarında İlimler ve Sanatlar Merkezinde klasik ilimler ve dil eğitimi aldı. Marmara Üniversitesi SBE'de başladığı *İsmâil b. Uleyye ve Hadis İlimindeki Yeri* başlıklı yüksek lisans tezini 2018'de tamamladı. Aynı yıl Harran Üniversitesi SBE'de doktora çalış-masına başlayan Sabuncu, 2017'den beri Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmakta-dır.

Ankara Okulu Yayınları: 307

İslam Klasikleri: 19

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Telif Hakları Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

  Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd.  ti.

Editör: Mehmet Azimli

Son Okuma: Fatma Zehra Kurt

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret   letmesi

Birinci baskı: Ekim 2019

ISBN: 978-605-7596-26-0

Ankara Okulu Yayınları

  hit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12

web: www.ankaraokulu.com

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

ankaraokuluyayinlari@gmail.com

et-Târîh

İlk Kronolojik İslam Tarihi

HALÎFE B. HAYYÂT

Tercüme

Ömer SABUNCU-Mahmut SABUNCU

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN.....	17
ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ.....	19
HALİFE B. HAYYÂT VE <i>ET-TÂRÎH</i> ADLI ESERİ.....	21
İBN HAYYAT TARİHİ.....	45
Resûlullah'ın (sav.) Doğumu ve Vefatı	47
1. Yıl.....	50
Nebî'nin (sav.) Medine'ye Ulaşması.....	50
2. Yıl.....	51
(Ebvâ Gazvesi)	51
Buvât Gazvesi	52
'Uşeyre Gazvesi.....	52
Sefevân Gazvesi	52
Cüheyne Bölgesi Gazvesi	52
Büyük Bedir Gazvesi	52
Küdr Gazvesi.....	53
Sevîk Gazvesi.....	53
Ubeyde'nin Sîfûlbahr'a Seriyyesi	55
Hamza'nın Sîfûlbahr'a Seriyyesi	55
Sa'd b. Mâlik Seriyyesi	56
Ebû Süfyân'ın Takibi.....	57
Kıblenin Kâbe'ye Çevrilmesi	57
3. Yıl	59
Zû Emer ve Bahrân Gazveleri	59
Benî Kaynukâ' Kuşatması.....	59
Uhud Gazvesi.....	60
Uhud Şehit Listesi.....	61
Hamrâü'l-Esed	63
Recî' Günü	64
4. Yıl.....	65
Bî'r-i Ma'ûne Olayı.....	65
5. Yıl.....	66
Seriyyeler.....	66
6. Yıl.....	67
Seriyyeler.....	67
Elçilerin, Emîr ve Krallara Gönderilişi.....	68
Benî Mustalik Gazvesi.....	68
Hudeybiye Sulhu	69

7. Yıl.....	70
Hayber Gazvesi.....	70
Fedek Anlaşması	71
Hayber Şehitleri	71
Vâdi'l-Kurâ Kuşatması	72
Fedek Mûsâlahası	72
Seriyyeler.....	72
Kaza Umresi.....	72
8. Yıl.....	73
Mûte Savaşı	73
Mekke'nin Fethi.....	73
Seriyyeler	74
Beni Cezimler.....	74
Uzzâ'nın Yıktırılması	74
Huneyn Gazvesi.....	75
Tâif Gazvesi	75
Ci'râne	76
Müellefe-i Kulûb'un İsimleri	76
Tâif'te Şehit Olanlar.....	76
9. Yıl.....	77
Tebûk Gazvesi	77
Gazveden Geri Bırakılan Üç Kişi.....	77
Ükeydir Dûme Seriyyesi	77
Tevbe Sûresinin İnşi.....	77
Heyetler	78
10. Yıl.....	78
Veda Haccı	78
Necrân Halkının Müslüman Oluşu	78
11. Yıl	79
Resûlullah'ın (sav.) Vefatı	79
Resûlullah'ın (sav.) Ömrü.....	79
Fâtıma'nın (ra.) Vefatı.....	80
Resûlullah'ın (sav.) Amilleri.....	81
Resûlullah'ın (sav.) Elçileri	82
Zekât Amilleri	82
Resûlullah'ın (sav.) Kâtipleri.....	83
Diğer Görevlileri.....	83
Ebû Bekir es-Sıddık'ın Hilâfeti.....	83
Üsâme Ordusunun Hazırlanması.....	84
Ridde Olayları	84
Ebû Bekir'in Zül-Kassa'ya Gidişi	85
Tuleyha el-Esedî'nin İrtidatı	85

Benî Süleym'in İrtidatı	87
Benî Temîm İrtidatı	88
Yemâme Haberi	90
Yemâme Şehitleri	94
Bahreyn İrtidatı	96
Diğer İrtidatlar	96
12. Yıl	98
13. Yıl	99
Sıddîk'in Vefatı ve Ömrü	100
Ebû Bekir'in Hilâfet Süresi	101
Ömer b. Hattâb'ın (ra.) Hilâfeti	101
Ebû Bekir'in Amilleri	102
Ebû Ubeyd es-Sekaff'nin Irak Fetihleri	103
'Alâ b. Hadramî'nin ez-Zâre ve el-Gabe'yi Fethi	104
14. Yıl	104
Fihl Olayı	105
Humus ve Ba'lebek'in Fethi	105
Basra Fetihleri	106
15. Yıl	108
Yermük Savaşı	109
Tîrâ Nehri ve Irak'taki Dest Meysân'ın Fethi	109
Kâdisiye Savaşı	110
Medâin'in Fethi	111
16. Yıl	113
Ahvâz'ın Fethi	113
Halep, Antakya, Menbiç ve Beytûlmakdis'in Fethi	113
17. Yıl	114
Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Fetihleri	114
Celûlâ Savaşı	115
Kûfe'nin İnşası	116
18. Yıl	117
Ramâde (Kıtlık) Yılı	117
'Amvâs Vebası	117
Er-Ruhâ, Sümeysât ve el-Cezîre'nin Fethi	117
Hulvân, el-Mâhât ve Masebezân'ın Fetihleri	118
Cündîşâpûr ve Sûs'un Fethi	118
Sirak ve Râmhürmüz'ün Fethi	118
Tüster'in Fethi	119
Rîşehr'in Fethi	119
Kûfe'nin İnşası	119
19. Yıl	120
Kayseriyye'nin Fethi	120

Tikrit'in Fethi	120
Suhâb ve Tevvec'in Fethi	120
20. Yıl	121
Mısır'ın Fethi	121
Antablus'un Fethi	122
Tüster Savaşı	123
21. Yıl	127
Nihâvend Savaşı	127
İskenderiye'nin Fethi	129
22. Yıl	130
Dînever, Mâsebezân, Mâhdînâr'ın Fethi	130
Hemezân ve Rey'in Fethi	130
Azerbaycan'ın Fethi	130
Atrablus (Trablus) ve İskenderiye'nin Fethi	131
23. Yıl	131
Birinci İstahr Gazvesi	131
Ömer'in Öldürülmesi, Ömrü ve Hilâfet Süresi	132
Ömer Döneminde Görev Yapanlar	133
24. Yıl	135
Osman'ın (ra.) Hilâfeti	135
Hemezân'ın Fethi	136
Rey'in Fethi	136
25. Yıl	136
26. Yıl	137
Sâbûr'un Fethi	137
27. Yıl	138
Errecan ve Derâbcird'in Fethi	138
28. Yıl	138
Azerbaycan Gazvesi	138
Kıbrıs Gazvesi	139
29. Yıl	139
İbn Âmir'in Basra ve Fars'a Atanması	139
İsbahan'ın Fethi	139
İstahr'ın Fethi	140
Bilkân, Berza'a, Curzân, Hîzân ve Belencer'in Fethi	141
Cürcân'ın Fethi	141
30. Yıl	141
Fars, Horasân ve Sicistân Fetihleri	141
Taberistân'ın Fethi	143
31. Yıl	144
32. Yıl	144
33. Yıl	144

Zerenc'in Fethi	145
Malatya ve İfrîkıyye'ye Sefer	145
Habeş'e Sefer	145
34. Yıl	145
35. Yıl	145
Osman (ra.) Zamanındaki Fitne	145
Osman'ın Hilâfet Süresi ve Yaşı	156
Osman'ın Görevlilerinin İsimleri	156
36. Yıl	158
Ali b. Ebî Tâlib'in (ra.) Hilâfeti	158
Cemel Olayı	160
Cemel Olayında Ölenlerin İsimleri	164
37. Yıl	167
Sıffin Olayı	167
Şebes b. Rib'î'nin İsyanı	167
38. Yıl	168
Muhammed b. Ebî Bekir'in Ölümü	168
Sıffin Olayının Tafsilatı	168
Nehrevân Olayı	172
39. Yıl	172
40. Yıl	173
Ali'nin Amilleri	173
41. Yıl	176
Muâviye b. Ebî Süfyân	176
İbn Ebû'l-Hevsâ İsyanı	176
Havsere b. Zirâ İsyanı	176
Sehm ve Hatîm İsyanı	176
Ukbe b. Nâfi'nin İfrîkıyye'ye Atanması	177
42. Yıl	177
43. Yıl	177
44. Yıl	178
45. Yıl	178
46. Yıl	179
47. Yıl	179
48. Yıl	179
49. Yıl	180
50. Yıl	180
İfrîkıye Gazvesi ve Celûlâ'nın Fethi	181
Irak'ın Ziyâd'ın Yönetiminde Toplanması	182
Kîkân Seferi	182
51. Yıl	183
Hucr b. Adî'nin Ölümü	183

Yezîd b. Muâviye'ye Biat Alınması	183
52. Yıl.....	189
53. Yıl.....	189
Karîb ve Zehhâf İsyanı.....	189
54. Yıl	192
55. Yıl.....	193
56. Yıl.....	193
Semer kand Gazvesi.....	193
57. Yıl.....	194
58. Yıl.....	194
59. Yıl.....	195
Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Vefatı	195
Revdes (Rodos) Gazvesi.....	196
Muâviye Hilâfetindeki Kadılar	196
İletişim, Divan, Hâciblik, Polis, Güvenlik ve Mühür Görevlerinde Bulunanlar	197
60. Yıl.....	197
Yezîd b. Muâviye Yönetimi.....	199
61. Yıl.....	202
Huseyn ve Yanındakilerin Öldürülüşü.....	202
62. Yıl.....	203
63. Yıl.....	204
Harre Vakası	204
Harre Günü Ölenler	207
Boğularak Öldürülenler	213
Ukbe b. Nâfi'nin Şehadeti	213
Kâbe'nin Yakılması.....	214
64. Yıl.....	215
Yezîd b. Muâviye'nin Vefatı	215
Mervân b. Hakem'e Biat.....	216
Kâbe'nin Kuşatılması	217
Yezîd b. Muâviye'nin Vefatı	218
Mervân b. Hakem'in Hilâfeti	222
65. Yıl.....	223
Abdûlmelik b. Mervân'ın Hilâfeti.....	223
66. Yıl.....	225
67. Yıl.....	226
Mezâr Savaşı	226
68. Yıl.....	226
69. Yıl.....	227
70. Yıl.....	227
71. Yıl.....	228

72. Yıl	228
73. Yıl.....	229
74.Yıl.....	230
75. Yıl.....	231
Haccâc'ın Ezârika ile Savaşı	231
Dâvûd b. Nu'mân'ın İsyanı	231
76. Yıl.....	233
Sâlih b. Muserrih ve Şebîb b. Yezîd İsyanı	233
77. Yıl.....	234
Haccâc ile Şebîb Arasındaki Savaş.....	234
78. Yıl.....	235
79. Yıl.....	236
Reyyân en-Nekrî İsyanı	236
Mûsa b. Nusayr'ın Mağrib Gazvesi	237
80. Yıl.....	237
81. Yıl.....	238
82. Yıl.....	239
Zâviye Olayı.....	239
83. Yıl.....	245
84. Yıl.....	246
85. Yıl.....	247
86. Yıl.....	248
Abdûlmelik b. Mervân'ın Ölümü	248
Abdûlmelik Dönemindeki Valiler	248
Velîd b. Abdûlmelik Dönemi	255
87. Yıl.....	255
88. Yıl.....	256
89. Yıl.....	256
90. Yıl.....	257
91. Yıl.....	257
92. Yıl.....	258
93. Yıl.....	258
94. Yıl.....	259
95. Yıl.....	260
96. Yıl.....	262
Süleymân b. Abdûlmelik'e Biat.....	262
Velîd b. Abdûlmelik ve Haccâc'ın Görevlileri	262
97. Yıl.....	266
Yezîd b. Mühelleb'in Cürcân'a Gazvesi	266
98. Yıl.....	266
Yezîd'in Taberistan Gazvesi.....	266
99. Yıl.....	267

Ömer b. Abdülaziz'in Hilâfeti.....	268
Süleymân b. Abdülmelik Görevlileri	268
100. Yıl	271
101. Yıl	272
Ömer b. Abdülaziz Görevlileri.....	272
Cezîre, Ermeniyeye ve Azerbaycan	273
102. Yıl	275
103. Yıl	277
104. Yıl	278
105. Yıl	280
Yezîd b. Abdülmelik'in Vefatı	280
Hişâm b. Abdülmelik'e Biat	280
Yezîd b. Abdülmelik Görevlileri	281
106. Yıl	284
107. Yıl	285
108. Yıl	286
109. Yıl	286
110. Yıl	287
111. Yıl	288
112. Yıl	288
113. Yıl	290
114. Yıl	291
115. Yıl	292
116. Yıl	292
117. Yıl	293
118. Yıl	293
119. Yıl	294
120. Yıl	295
121. Yıl	296
122. Yıl	297
Abdula'lâ b. Hudeyc İsyanı.....	297
123. Yıl	298
124. Yıl	298
125. Yıl	300
Hişâm b. Abdülmelik'in Görevlileri	301
126. Yıl	306
Velîd b. Yezîd Görevlileri.....	309
Yûsuf b. Ömer'in Irak Valiliği	310
Yezîd b. Velîd'e Biat Edilmesi ve Onun Ölümü.....	311
Yezîd b. Velîd'in Görevlileri.....	312
Said b. Behdel'in İsyanı	313
127. Yıl	314

128. Yıl	320
Dahhâk ve Mervân Arasındaki Savaş	320
Bistâm b. Leys İsyanı.....	323
129. Yıl	325
Tâlibu'l-Hakk'ın İsyanı	326
el-Yeşkürî İsyanı	328
130. Yıl	331
Kudeyd Savaşı	333
131. Yıl	336
132. Yıl	339
Mervân b. Muhammed Görevlileri	346
Seffâh'ın Hilâfeti	350
133. Yıl	351
134. Yıl	351
135. Yıl	351
136. Yıl	352
Ebü'l-Abbâs'ın Görevlileri.....	352
137. Yıl	355
138. Yıl	356
139. Yıl	356
140. Yıl	356
141. Yıl	357
142. Yıl	357
143. Yıl	358
144. Yıl	358
145. Yıl	359
Nefsü'z-Zekiyye ve Kardeşinin İsyanı	359
146. Yıl	360
147. Yıl	361
148. Yıl	361
149. Yıl	361
150. Yıl	361
151. Yıl	362
152. Yıl	362
153. Yıl	362
154. Yıl	362
155. Yıl	363
156. Yıl	363
157. Yıl	363
158. Yıl	363
159. Yıl	364
160. Yıl	364

Ebû Cafer'in Görevlileri.....	365
Muhammed Mehdî'nin Hilâfeti.....	371
161. Yıl	371
162. Yıl	371
163. Yıl	371
164. Yıl	372
165. Yıl	372
166. Yıl	372
167. Yıl	372
168. Yıl	373
169. Yıl	373
Mehdî Dönemi Görevlileri	373
Abdüsselâm el-Yeşkurî İsyanı.....	376
Hâdî'nin Hilâfeti	378
170. Yıl	379
Mûsâ Dönemi Görevliler.....	379
Hârûn er-Reşîd'in Hilâfeti.....	380
171. Yıl	381
172. Yıl	381
173. Yıl	381
174. Yıl	381
175. Yıl	382
176. Yıl	382
177. Yıl	382
178. Yıl	382
179. Yıl	383
180. Yıl	383
Velîd b. Tarîf İsyanı ve Öldürülüşü	383
Bâsîr, Sahsah ve Fudayl b. Ebî Saîd İsyanı.....	385
Cirâşe b. Şeybân İsyanı.....	386
181. Yıl	388
182. Yıl	388
183. Yıl	388
184. Yıl	388
185. Yıl	389
186. Yıl	389
187. Yıl	389
188. Yıl	389
189. Yıl	390
190. Yıl	390
191. Yıl	390
192. Yıl	390

193. Yıl	391
Emin'e Biat	391
Hârûn'un Görevlileri	391
194. Yıl	396
195. Yıl	397
196. Yıl	397
197. Yıl	398
198. Yıl	398
199. Yıl	398
İbn Tabtabâ İsyanı	399
Ebu's-Seraya İsyanı	399
İbnü'l-Eftas İsyanı	400
200. Yıl	400
201. Yıl	400
202. Yıl	401
203. Yıl	401
204. Yıl	401
205. Yıl	401
206. Yıl	401
207. Yıl	402
208. Yıl	402
209. Yıl	402
210. Yıl	402
211. Yıl	402
212. Yıl	402
213. Yıl	403
214. Yıl	403
215. Yıl	403
216. Yıl	403
217. Yıl	403
218. Yıl	403
Me'mûn'un Görevlileri	403
219. Yıl	404
220. Yıl	404
221. Yıl	404
222. Yıl	404
223. Yıl	404
224. Yıl	405
225. Yıl	405
226. Yıl	405
227. Yıl	405
228. Yıl	406
229. Yıl	406

230. Yıl 406

231. Yıl 406

232. Yıl 406

DİZİN 411

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları “İslam-Klasikleri” projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on dokuzuncu kitabı olarak, bir İslam tarihi kaynağı ile daha karşınızdayız.

Bu eser; Halîfe b. Hayyât’ın *et-Târîh* adlı eseridir. Eserin ilginç özelliği bilinen tarih ve bazı bilgiler konusunda farklı rivayetleri barındırmış olmasıdır. Ayrıca kronolojik tarih yazımının ilk örneklerinden biridir.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. İlk dönemi kronolojik olarak izlemek üzere sizi Halîfe b. Hayyât’ın *et-Târîh* adlı eseriyle baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli¹

Çorum-2019

1 Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Allah’a hamd, Resûl-i Ekrem’e salât-u selâm olsun.

Tarih, ilk asırdan beri Müslüman âlimlerin ilgilendikleri bir ilimdir. Geçmişî araştırmak, günü kaydetmek ve gelecek nesillere geçmişlerine dair kaynaklar bırakmak amacıyla gerek siyer gerek İslâm Tarihi gerekse şehir tarihi alanında birçok eser kaleme alınmıştır. Çeşitli usullerle telif edilen bu eserlerden biri de Halîfe b. Hayyât’ın *et-Târîh* adlı eseridir. Kronolojik tarih yazımının İslâm Tarihindeki ilk örneği sayılan *et-Târîh* adlı eser, hicrî 232 yılına kadar meydana gelen olayları yıl yıl tasnif ederek ele almıştır.

Tercümesini yaptığımız eserin baş tarafına okuyucular için müellifin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve *et-Târîh*’teki metodolojisini konu edinen bir çalışma ekledik. Eserin Ekrem Ziyâ el-Umerî ve Sühêyl Zekkâr tarafından tahkik edilmiş iki baskısına ulaştık. Müellifin *et-Tabakât* adlı eserini de tahkik eden Ekrem Ziyâ el-Umerî’nin 1985 yılında basılan tahkikini tercümeyle esas aldık. Muhakkikin verdiği dipnotlardan gerekli gördüklerimizi tercüme ederek “(Muhakkik)” şeklinde belirttik. Bizim eklediğimiz dipnotları ise “(Mütercim)” şeklinde kaydettik. Tercümede müellifin ifadelerini aynen aktarmak amacımız olsa da Türkçe açısından gerekli gördüğümüz yerde -parantez içerisinde- okumayı ve anlamayı kolaylaştıracak şekilde kelimeler ekledik.

Bununla birlikte, gözden kaçan ve kasıtsız olarak yapılan hatalar için ilim ehlinde gelecek tenkit ve düzeltmelere açık olduğumuzun bilinmesini isteriz. Eserin tercümesini bize tevdi ederek bizi bu zor göreve layık gören Editörümüz Prof. Dr. Mehmet Azimli’ye; bizi tercümeyi yapmaya teşvik eden ve usul açısından desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Adnan Demircan’a ve eserdeki şiirlerin tercümesinde önemli katkılar sunan Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt Gökçe’ye şükranlarımızı sunarız.

Gayret bizden, tevîk Yaradandan.

Mütercimler

Ömer SABUNCU-Mahmut SABUNCU

HALİFE B. HAYYÂT VE *ET-TÂRİH* ADLI ESERİ*

Ömer SABUNCU** -Mahmut SABUNCU***

Nesebi ve Ailesi

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta olup Basra'da doğduğu bilinmektedir. Zehebî (ö. 748/1348) Halîfe b. Hayyât'ın öldüğünde seksen yaşlarında olduğunu söyler.¹ Doğum tarihi bilinmemekle beraber Zehebî'nin verdiği bu bilgi dikkate alınır, hicrî 160/777 yılı civarında dünyaya geldiği kabul edilebilir. Tam ismi Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Ebû Hübeyre Halîfe b. Hayyât² el-'Ufurî el-Leysî'dir.³ Lakabı Şebâb'dır.⁴ Bu lakabın kendisine neden verildiği bilinmemektedir. Kaynaklarda ailesinin 'Ufur adı verilen bir boyayı alıp sattığı⁵ veya bu adla bilinen bir Arap kabilesinin koluna mensup olduğu için 'Ufurî nisbesiyle tanındığı⁶ kaydedilmektedir.⁷ Temîmî⁸ ve Bâhilî nisbeleriyle de anılmıştır.⁹

* Bu bölüm ilgili makalemizden istifade edilerek hazırlanmıştır. Bk. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu, "Halîfe b. Hayyât'ın Tarih Yazıcılığı Metodu", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018): 1321-1345.

** Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

*** Araştırma Gör., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1981), 11: 473; Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, *et-Târîh*, 2. Bs (Riyad: Daru Taybe, 1405/1985), 13.

2 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1372/1952), 3: 405.

3 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mizanü'l-i'tidal fî nakdî'r-ricâl* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1416/1995), 2: 457; Ebû Muhammed Afîfüddin Abdullah Tayyib b. Abdullah b. Ahmed Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâtı a'yânî'd-dehr* (Cidde: Dâru'l-minhâc, 1428/2007), 2: 504.

4 Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, thk. Mecdî b. Mansûr (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1416/1995), 191.

5 Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1400/1980), 8: 467.

6 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-müttefik ve'l-müfterik* (Beyrut: Dâru'l-kâdirî, 1417/1997), 871.

7 Mustafa Fayda, "Halîfe b. Hayyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 301.

8 Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîb-ü't-Tehzîb* (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 1: 551.

9 Fayda, "Halîfe b. Hayyât", 15: 301.

Halîfe b. Hayyât'ın ailesi ilimle meşgul olmuş bir ailedir. Babası Hayyât b. Halîfe'nin ilmî hayatı hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte sikâ bir ravi olduğu ifade edilmiştir.¹⁰ Halîfe b. Hayyât'ın dedesi Ebû Hübeyre Halîfe b. Hayyât (ö. 160/775)¹¹ Ehl-i Hadis'tendi.¹² Fakih ve muhaddis tâbiî Amr b. Şuayb (ö. 118/736)¹³ ve hadis hafızı tâbiî Hümejd et-Tavîl'den (ö. 143/760) hadis rivayet etmiştir.¹⁴ Kendisinden ise, hafız ve musannif Amr b. Mansûr,¹⁵ muhaddis ve fakih Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812),¹⁶ *el-Müsned* adlı eserin sahibi, Basralı hadis hâfızı Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 204/819)¹⁷ gibi önemli muhaddisler hadis almıştır.

Halîfe b. Hayyât'ın vefat tarihi konusunda ihtilaf edilmiştir. İbn Asâkir (ö. 571/1176), Zehebî,¹⁸ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve İbn Hacer (ö. 852/1449)¹⁹ 240, İbn Zebr (ö. 379/989)²⁰ ve Bağdatlı İsmâil Paşa²¹ ise onun 246 yılında öldüğünü söylemiştir.²² İbn Hallikân'a (ö. 681/1282) göre ise vefat tarihi 230 yılının Ramazan ayıdır.²³

O halde vefatı için tarihçilerin görüşleri 230, 240, 246 se-neleridir. Ancak Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* adlı kitabında 232

10 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 231.

11 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Kitâbu't-târîhu'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1425/2005), 3: 191.

12 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 269.

13 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 191.

14 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 269.

15 Vefat tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zehebî, Amr b. Mansûr'un kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu ve Nesâî'nin kendisinden birçok hadis rivayet ettiğini söylemektedir. Zehebî, *Siyer*, 11: 382.

16 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 191.

17 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 269.

18 Zehebî, *Mizanü'l-i'tidal*, 2: 457.

19 İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1: 551.

20 Ebû Süleyman Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Zebrü'r-Reb'i ed-Dımaşkı, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ ve vefeyâtihim*, Riyad (Dâru'l-Âsime, 1410/1989), 540.

21 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musan-nifin* (Mektebetü't-türâsî'l-Arabî, ts.), 2: 550.

22 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 13 (Nâşirin mukaddimesi).

23 Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân* (Beyrut: Daru Sadr, ts.), 2: 244.

yılıının olaylarına değinmesi ve *et-Tabakât* adlı kitabında en son vefat tarihi 236 olan bir kişi hakkında bilgi vermesi nedeniyle vefat tarihinin 230 olması mümkün görünmemektedir.²⁴ Çalışmalarında vefat tarihi 236 olan bir kişi hakkında bilgi vermesi ve 240 tarihinden sonraki olayların yer almaması gibi hususlar, vefatının 240 yılı olduğu rivayetlerini güçlendirmektedir.

Yaşadığı Dönem

Halife b. Hayyât, hayatını hicrî II. yüzyılda Basra'da sürdürmüştür. Basra şehri, Hz. Ömer'in emriyle hicrî 14 (635) yılında Utbe b. Gazvân (ö. 17/638) tarafından askerî amaçlarla kurulmuş,²⁵ Hz. Osman'ın şehadeti (35/656), Cemel Vak'ası (36/656), İbnü'l-Eş'as Olayı (ö. 81/714) gibi önemli olaylarda ismi geçmiş bir şehirdir.

Halife b. Hayyât'ın yaşadığı dönemde Abbâsîler şehre hâkim olmuşlardı. Hayatı büyük oranda Me'mûn (813-833) ve Mu'tasım (833-842) dönemlerine denk gelmektedir. Her iki halifenin de dönemleri Mu'tezile'nin özellikle Halku'l-Kur'ân düşüncesinin etkisi altında geçmiştir. Bu konuda Halife b. Hayyât'ın nasıl bir tutuma sahip olduğu, Mihne sürecinde sorgulanıp sorgulanmadığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kaynaklarda geçen şu rivayet Halife'nin Mu'tezile'ye muhalefet ettiğini göstermesi bakımından önemlidir:

Ahmed b. Riyâh adında biri Basra'ya kadı olarak atanınca, bazı Mu'tezilîler ile münazara yapması emredilir. Bunun üzerine Basra'nın önemli ilim adamlarından olan Halife b. Hayyât, Ebû Rabî ez-Zehrânî ve Hüseyin b. Muhammed ez-Zârî ile birlikte bu münazaraya gider.²⁶ Olayın sonrası ile alakalı bir bilgi mevcut değildir. Ancak bu rivayet Halife b. Hayyât'ın Mu'tezile'ye muhalif olduğunu gösterir. Mu'tezile ile yapılacak bir münazaraya davet edilmesi ilim erbabından sayıldığını

24 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 14 (Nâşirin mukaddimesi).

25 Emîn el-Kudât, *Medresetu'l-hadis fi'l-Basra hatta el-karni's-sâlisi'l-hicri* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1998), 23.

26 Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî' ed-Dabbî, *Ahbâru'l-kudât* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 2: 175.

göstermesi bakımından mühimdir. Ekrem Ziyâ el-Umerî, bu rivayetten hareketle Halîfe b. Hayyât'ın toplumda bilinmeyen ve münzevi bir hayat süren biri olmadığını aksine toplumun ve ilim dünyasının sorunlarına duyarlı bir âlim olduğunu söylemektedir.²⁷ Sonuç olarak, Halîfe b. Hayyât'ın yaşadığı dönem özellikle Mihne dönemine denk geldiği için siyâsî açıdan çalkantılı bir dönem olarak kabul edilebilir.

Eğitim Hayatı

Halîfe b. Hayyât, tespit edebildiğimiz kadarıyla, ilim yolculuğuna çıkmamıştır. Bunda Basralı olmasının payı vardır. Zira o dönemde Basra, önemli bir ilim merkezi ve âlimlerin uğrak yerlerinden biriydi. Halîfe b. Hayyât, ailesinden ve Basra şehrindeki âlimlerden başta kıraat olmak üzere Kur'an ilimleri, hadis, ahbâr ve ensâb öğrenmiştir.²⁸ İmam Zehebî, Halîfe'nin hocalarını şöyle sıralar: Babası Hayyât b. Halîfe, Yezîd b. Zürey' (ö. 182/798), İsmâîl b. Uleyye (ö. 193/809), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813).²⁹ Bunun yanında Halîfe b. Hayyât'ın *et-Târîh*'inde rivayet ettiği tarih hocalarından bazıları şunlardır: Vehb b. Cerîr'den Cemel Olayı ve Basra'daki Hâricî Olayları gibi konularda rivayette bulunmuştur. Ali b. Muhammed, Ebû Ma'ser, Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Hişâm el-Kelbî, Ebu'l-Yakzân, el-Velîd b. Hişâm, Abdullah b. Lehî'a diğer hocalarıdır.³⁰

Talebeleri

Halîfe b. Hayyât'ın öğrencileri arasında Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Abdân el-Ahvâzî³¹ bulunmaktadır. Zehebî, "Hadisleri bize Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *Müsned*'inde gelir." demiştir. Ayrıca kendisinden hadis rivayet eden muhaddisler arasında Ebû'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân en-Nesevî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ

27 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 8 (Nâşirin mukaddimesi).

28 Fayda, "Halîfe b. Hayyât", 15: 301.

29 Zehebî, *Siyer*, 11: 473.

30 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 11-78 (Nâşirin mukaddimesi).

31 Zehebî, *Mizanü'l-i'tidal*, 2: 457.

b. Ziyâd el-Ahvâzî, Ebû Bekr b. Ebû Âsım, Ya'kub b. Şeybe ve Ebû Abdurrahmân Bakî b. Mahled de bulunmaktadır. Bakî b. Mahled, *et-Târîh*'in râvisidir. O, *et-Tabakât*'ı da ondan almış; ancak *et-Tabakât* bize onun yoluyla gelmemiştir. *et-Tabakât*'ı Mûsâ b. Zekerıyyâ b. Yahyâ et-Tüsterî (ö. 307/920) Halife'den rivayet etmiştir. O *et-Târîh*'i de rivayet etmiş ancak bize ulaşmamıştır.

Kaynaklarda Halife b. Hayyât'ın hocaları ve talebeleriy-le olan ilmî birlikteliğine dair bir bilgi bulunmaz. Bu sebeple onun en çok mülazemet gösterdiği hoca ve talebelerine dair çıkarım yapma imkânı yoktur. Ancak, yaşadığı dönemde önemli bir ilim merkezi olan Basra'daki ilmî ortamdan yeterince faydalanmış, geniş bir hoca-talebe ağına sahip olması da onun ilim için Basra dışına çıkmamasına etki etmiştir denilebilir.

İlmî Şahsiyeti

Halife b. Hayyât, tarihçi vasfının yanında hadisçiliğiyle de tanınan biri olmuştur. Bu sebeple, onun ilmî kişiliğine bu iki ilmin yön verdiğini söylemek mümkündür. Buna binaen, bu başlık altında ilmî kişiliğinden kastımızın hadisçiliği olduğunu söylememiz gerekir.

Halife b. Hayyât hakkında cerh ve ta'dîl âlimlerinin ta'dîl ifadeleri bulunmakla birlikte Halife'yi eleştirdikleri noktalar da mevcuttur. İbn Hibbân (ö. 354/965), tarih ve nesep bilgisine vurgu yaptığı Halife'nin rivayette mütkin olduğunu söyler.³² İbn Adî (ö. 365/976), *müstakîmu'l-hadîs* ve *sadûk* ifadelerini kullanır ve Halife'nin hadis ilminde önemli bir yeri olduğunu zikreder.³³ Bu kaynakların öncesinde bir cerh ve ta'dîl âliminin onun tevsikine dair bir ifade kullandığını tespit edemedik. Zehebî'nin hafız diye bahsettiği bir âlim hakkında bu kadar muhtasar ta'dîl lafızlarının kullanılmasının sebepleri ayrıca araştırılmalıdır. İlk bakışta Halife b. Hayyât'ın tarihçiliği se-

32 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 233.

33 Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî'd-du'afâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 3: 517.

bebiyle böyle bir durumun söz konusu olduğu düşünülebilir. Zira her ne kadar ilk tarihçiler muhaddis olsalar da onların tarihî rivayetlerdeki tesahülleri muhaddisler tarafından hoş karşılanmamıştır. Ancak Halîfe b. Hayyât'ın eleştirildiği noktalarda tarihçiliğine herhangi bir vurgunun olmaması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Halîfe, ilmî birikimine rağmen birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bunlardan birinde İbn Ebû Hâtîm (ö. 327/938), babasına Halîfe b. Hayyât'ın durumunu sorduğunu; babasının "Ondan rivayet etmem, çünkü o hadis rivayetinde güçlü biri değildir. Onun müsnedinden³⁴ üç hadis yazıp Ebü'l-Velîd'e getirdim. O, bu rivayetlerin kendisinin olmadığını söyledi. Ona, bunları Şebâb el-'Usfurî'nin kitabından aldım dediğimde sakinleşti ve bir şey demedi." şeklinde cevap verdiğini aktarır.³⁵ Bu rivayet, eğer kaynaklarda bahsedildiği üzere Ebû Hâtîm'in Halîfe'den rivayet etmemesine sebep olmuş ise Ebû Hâtîm'in (ö. 322/933-34) bu tutumunun anlaşılması zordur. Zira söz konusu rivayette Halîfe b. Hayyât'a bir tenkit değil, Ebü'l-Velîd'in aslındaki rivayetleri ezberlememesi veya en azından kontrol etmeksizin onu eleştirmesi sebebiyle, Ebü'l-Velîd'in eleştirilmesi gerekir.

Bir diğer rivayette Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî'ye bir mektup getiren Halîfe'nin, Alî b. Medî'nî'nin (ö. 234/848-49) Yahya b. Ma'în'den (ö. 233/848) rivayet etmemesini söylediğini ifade edince, o kızar ve "nasıl olur da ondan rivayeti bırakırım!" der. Bu rivayeti değerlendiren İbn Adî ise, bu rivayeti nakleden Kudemyî'ye dikkat çekmiş, onun ise Halîfe ile kıyaslanma-

34 Bu ifadedeki "müsned" tabirinden kastın Halîfe'ye ait bir hadis kitabı olup olmadığına dair net bir bilgi yoktur. Çünkü bu kitabın Ebü'l-Velîd ile geçen olayı anlatan rivayet dışında bahsi geçmemektedir.

35 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 378 (Kitabın aynı sayfasında bu rivayete dipnot düşen muhakkik şunları söyler: Ebü'l-Velîd'in kuzynlığının geçmesi, onun Halîfe'yi yalanlamadığı manaşına gelir. Muhtemeldir ki Halîfe, Ebü'l-Velîd'in aslından birçok hadis almıştır. Bu kendisine getirilen üç hadis ise onun ezberlemediği hadislerdendir. Hadisler okununca kendisinden rivayet edilmesine kızmış, ancak bu hadisleri, Halîfe'nin kendisinden rivayet ettiği aktarılınca Ebü'l-Velîd, bu hadislerin aslında olup ezberlemediği hadislerden olduğu kanaatine varmıştır. Ebû Hâtîm'in "gayru kaviy" ifadesi de bu sebeple söylenmiş olmalıdır).

yacak biri olup Halîfe'nin hadis ravilerinde daha müteyakkız biri olduğunu ifade ederek bu rivayetin sıhhati konusundaki şüphelerini dile getirmiştir.³⁶

Son rivayetle bağlantısına dair bir ifade bulamadığımız başka bir rivayette ise Alî b. Medînî, "Halîfe hiç rivayette bulunmasaydı kendisi için daha iyiydi." der.³⁷ Zikredilen son iki rivayeti ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira ilk rivayette olayı nakleden ravinin güvenilir olmaması rivayete halel getirirken, ikincisinde de Alî b. Medînî'nin "*Şebâb b. Hayyât'ın evinde sanki hadis yüklü bir ağaç vardır.*"³⁸ ifadesi, onun Halîfe'yi bu denli sert bir şekilde eleştirmesini kabul etmemizi zorlaştırmaktadır.

Halife b. Hayyât'ın raviler hakkında yoğun bir cerh-ta'dîl faaliyetine girdiğini bilmiyoruz. Onun *et-Târîh* adlı eserinde ravileri zikrederken Ömer b. el-Hattâb'ın mevlası İmrân b. Ebû Âtike için "hadiste güvenilirdir/كان ثقة في الحديث" ifadesini kullandığı görülür.³⁹ *et-Tabâkât* adlı kitabında birçok raviyi zikretmesine karşın onların cerh-ta'dîl durumlarına yönelik herhangi bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Bu durumun, Halîfe'nin bir muhaddis/cerh-ta'dîl âlimi olmaktan ziyade nesep ve tarih âlimi olmasından kaynaklanması muhtemeldir.

Hadis edebiyatının Halîfe'den sonraki literatürü tarandığında her ne kadar rivayet kitaplarının bir kısmında⁴⁰ -Buhârî dışındaki *Kütüb-i Sitte* kitaplarında bulunmaz- rivayetleri bulunsa da; Halîfe'ye ricâl kitaplarında pek fazla atıfta bulunulmaması, atıf yapıldığı yerlerde ise daha ziyade *et-Târîh* ve *et-Tabâkât* adlı kitapları üzerinden tarihi olaylar, nesep ve ve-feyâta dair atıflarda bulunulması⁴¹ ve hakkındaki eleştiriler,

36 İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, 3: 517.

37 İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, 3: 517.

38 Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983), 8: 317.

39 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 427.

40 Tespit edebildiğimiz kadarıyla Halîfe'nin rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*, Dârimî'nin *es-Sünen'i*, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ'sı*, Taberânî'nin *Mu'cem'leri*, Dârekutnî'nin *es-Sünen'i*, Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde bulunmaktadır.

41 Bu bilgiye dair örnekler Halîfe'nin *et-Târîh* adlı eserine yapılan atıflar konusu işlenirken verilecektir.

Halîfe'nin "hafız"⁴² denilecek düzeyde bir muhaddis olmadığı, onun daha ziyade tarihçi ve nesep âlimi olarak tanındığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim sonraki kaynaklara bakıldığında Halîfe'ye daha ziyade tarihi olaylar ve râvilerin vefeyâtına dair konularda atıfta bulunulduğu görülmektedir.⁴³

Eserleri

Halîfe b. Hayyât'a atfedilen eserler şunlardır:

Kitâbü't-Tabakât, *Kitâbü't-Târîh*, *Kitâbü't-tabakâti'l-Kurra*, *Kitâbü Târîhi'z-zemnâ ve'l-'urcân ve'l-'merdâ ve'l-'umyân*, *Kitâbü Ecza'i'l-Kur'ân ve a'sârih ve esba'ih ve âyâtihi*.⁴⁴ Bunların yanında mûsned tarzında bir eseri olduğu da ifade edilmiştir. Ancak bu kitaplardan *et-Tabakât* ve *et-Târîh* dışındaki eserleri günümüze ulaşmamıştır.

1. Kitâbü't-Tabakât (Tabakâtü'r-ruvât)

Eser zamanımıza ulaşan en eski tabakat kitaplarından biridir. Sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden 3229'u erkek, 129'u kadın sahâbî olmak üzere toplam 3358 râvinin hayatını içermektedir. Eserini nesep, tabaka ve şehir esasına göre tasnif eden müellif önce Medine'den başlamış, ardından sırasıyla Kûfe, Basra, tekrar Medine, Mekke, Tâif, Yemen, Yemâme, Mısır, Mağrib-Endülüs, Şâmât (Suriye), Avâsım, el-Cezîre, Musul, Horasan, Rey, Medâin, Vâsıt, Bağdat şehirlerindeki râvilere yer vermiştir. Kitabın sonunda da hadis ezberleyen kadın sahâbîler bulunmaktadır. Halîfe, çağdaşı olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/844) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sındaki usulün aksine ashâbı tabakalara ayırmamıştır. Hz. Ömer'in divan teşkilâtında yap-

42 Halîfe b. Hayyât hakkında bilgi veren rical kitaplarında "hafız" tabiri tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Zehebî'nin *el-Muğnî fi'd-du'afâ*, *Mizanu'l-i'tidâl* ve *Tezkiretu'l-huffâz* adlı eserlerinde vardır. Zehebî, bu ifadenin ardından Halîfe hakkında ricâl âlimlerinin tenkitlerinin bulunduğunu da ifade eder. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki bilgi de muhtemelen Zehebî'den alınmıştır.

43 Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* (Dâru Tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî, 1420/1999), 4: 5.

44 Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Ne-dîm, *Kitabü'l-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1417/1996), 283.

tığı gibi, Hz. Peygamber'in kabilesi Hâşimoğulları'ndan başlayarak önce Kureyş'in kollarını ve bu kabilelerin mevâlisini, ardından ensârı ve diğer Arap kabilelerini ensâb âlimlerinin benimsediği esasa göre sıralamıştır. Çocuk sahâbîlerle tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesillerini ise başta aşere-i mübeşşereden sahâbîlerle görüşenler olmak üzere çeşitli tabakalara ayırarak bir tasnife tâbi tutmuştur.⁴⁵

2. Müsned

Halife b. Hayyât'a kaynaklarda atfedilen ancak günümüze ulaşmayan eserlerinden biri *Müsnedü Halife b. Hayyât*'tır. İsmâîl Paşa bu eseri *el-Müsned fi'l-hadîs* olarak kaydetmiştir.⁴⁶ Eser hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ekrem Ziyâ el-Umerî, Halife'nin çeşitli rivayet ve ricâl kitaplarında bulunan hadislerini toplamış ve alfabetik sırayla zikretmek suretiyle yayınlamıştır. Kitapta 101 rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerin kaynakları ve sıhhat durumuna dair bir açıklama yapılmaz; raviler hakkında genellikle ilk zikredildikleri yerde bilgi verilir.

3. et-Târîh Adlı Eseri:⁴⁷

Halife b. Hayyât'ın, İslâm tarih yazıcılığına getirdiği en önemli yenilik, "kronoloji" olarak isimlendirilen tarih metodunu kullanmasıdır. Bu metod kullanıcıya olayları, oluş sırasına göre tarihî akışı içinde kaydetme kolaylığı sağlamıştır. Bu metod ile olaylar tarihsel sıra ve bir konu bütünlüğü içerisinde verilebilmektedir. Böylece kronolojik metodun muhtevası düşünüldüğünde, İslâm tarih yazıcılığında bu metodu ilk olarak Halife b. Hayyât'ın kullandığı görülmektedir. Halife'nin bu metodu kullanma şekli ve kendinden önceki tarih yazıcılığından farkını anlamak için onun *et-Târîh* eserinde ve Halife'nin selefi olan bazı İslâm tarihçilerinin eserlerinde benzer olayların nasıl nakledildiğini mukayese etmek gerekmektedir.

45 Fayda, "Halife b. Hayyât", 15: 301.

46 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musan-nifîn* (Mektebetu't-türâsi'l-Arabî, ts.), 1: 350.

47 Halife b. Hayyât'tan önceki tarih yazıcılığıyla alakalı bilgi için bk. Sabuncu - Sabuncu, "Halife b. Hayyât'ın Tarih Yazıcılığı Metodu", 1332-1335.

Halîfe b. Hayyât'ın kronolojiyi kullanma şekli "yıl esaslı" bir dönemlendirme şeklindedir. Bu usul, yaşadığı asırda karşılaşılan ilk usuldür ve sonraki süreçte birçok İslâm tarihçisini etkileyecektir.⁴⁸

Halîfe b. Hayyât'ın kronoloji usulünü anlamak için kitabındaki rivayetler, ilk olarak İbn Hişâm'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* ve Vâkıdî'nin *Kitabu'l-Megâzî*'si ile mukayese edilecektir. Bu mukayeselerden sonra Halîfe'nin usulü, çağdaşı olan İbn Habbîb'in *Muhabber*'indeki usul ile mukayese edilecektir.

İbn Hişâm'ın eseri ile mukayesede dikkat edilmesi gereken ilk husus, İbn Hişâm'ın ele aldığı konulardır. İbn Hişâm'ın eseri baştan sona Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar geçen olayları ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu nedenle Halîfe b. Hayyât ile mukayese edildiğinde dikkat çeken ilk fark kitapta yer verilen konulardır. İbn Hişâm'da Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce gerçekleşen Akabe biatları ayrıntılı bir şekilde İbn Hişâm'ın elindeki tüm rivayetlerle anlatılırken,⁴⁹ Halîfe b. Hayyât'ta ise Akabe biatlarına dair bilgiler yer almadan Hz. Peygamber'in doğumunun ne zaman olduğuna dair bilgiler kaydedilmiş ve sonra da سنة احدى من التاريخ kaydı koyularak bu senede olan olaylar başlıklar halinde aktarılmıştır.⁵⁰ Ancak Halîfe'nin usulünde tek fark yıl esaslı dönemlendirme yapması değildir. Çünkü İbn Hişâm her ne kadar sene kaydını koymasa da olayları oluş sırasına göre aktarır. Halîfe'nin İbn Hişâm'dan ayrılan yönü olayları senelere göre tasnif etmesidir. Ayrıca Halîfe, İbn Hişâm'dan farklı olarak ayrıntılı bilgiler vermek yerine o senede meydana gelen önemli olaylar hakkında-

48 Halîfe b. Hayyât'tan sonra gelen tarihçiler, bu usulü kitaplarında konuları sırlama şekli ile uygulayacaklardır. Örneğin Taberî eserinde Medine'ye Hicret öncesinde olan olayları Hicret öncesi kaydı ile aktarmış ve Medine'ye Hicret'ten sonra olayları ise yıl esaslı olarak H. I. sene H. II. sene şeklinde sınıflandırmıştır. bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Dâru Süveydan, 1967).

49 Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî, *es-Siretü'n-nebeviyye*, nşr. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî (Beyrut: Daru'l-Kitabü'l-Arab, 1990), 2: 79-96.

50 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 52-54.

ki rivayetleri aktarır.⁵¹ Halîfe'nin olayların detayına girmemesi kitabının tamamında kendisini hissettirir. Bununla birlikte o, nesep ilmindeki uzmanlığını gösterir bir şekilde isim listelerini oldukça uzun verir.

Halîfe'nin usulünü anlamak için yapılacak ikinci kıyasla-ma, Vâkıdî'nin *Kitabü'l-Megâzî*'si ile. Vâkıdî'nin kitabı, Hz. Peygamber'in Medine döneminde gerçekleştirdiği askerî faaliyetleri temele alan bir kitaptır. Bu nedenle Halîfe ile Vâkıdî'yi mukayese Hz. Peygamber döneminde meydana gelen büyük savaşlar üzerinde yapılacaktır. Vâkıdî'nin olayları anlatış şekli olayların oluş sırasına göredir.⁵² Halîfe'de olduğu gibi yıl esaslı bir dönemlendirme olmasa da Vâkıdî, Hz. Peygamber döneminde meydana gelen olayları oluş sırasına göre aktarmaktadır.⁵³ Buna göre, Vâkıdî'de Bedir Savaşı anlatılırken ayrıntılı olarak savaşa dair tüm bilgiler verilir.⁵⁴ Halîfe'de ise Bedir Savaşı'nın ne zaman olduğuna dair rivayetlerle Bedir'e katılan sahâbe isimlerine yer verilmiştir.⁵⁵

Halîfe'nin siyer ve megâzî müelliflerinden ayrıldığı nokta bu rivayetlerle belirlenebilmektedir. Halîfe, diğer müelliflerden farklı olarak olayları sene bazlı olarak ayrıntılı değil, ne zaman olduğu ve olaya dair önemli bilgileri aktarmaktadır.

Halîfe'nin metodunu öğrenmek için yapılacak bir diğer mukayese ise Halîfe b. Hayyât gibi genel tarih yazan ve Halîfe'nin çağdaşı olan İbn Habîb'in eserinin mukayesesidir. İlk olarak İbn Habîb'in eserinin peygamberler hakkında kısa bilgiler verdiğini, sonra Hz. Peygamber döneminden bahsettiğini belirtmek gerekir. İbn Habîb'in eseri daha çok kültürel bir tarih niteliğindedir.⁵⁶ Halîfe'nin İbn Habîb'den ayrıldığı ilk nokta

51 Halîfe H. II. senenin olaylarını anlatırken seriyyelerden bahseder. Seriyelerin komutanları ve ne zaman yapıldığına dair bilgiler verir. İbn Hişam'dan farklı olarak kısaca değinir. Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 56-65.

52 Bkz. Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitabu'l-Megâzî*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004).

53 Vâkıdî, *Kitabu'l-Megâzî*, 1: 28, 33.

54 Vâkıdî, *Kitabu'l-Megâzî*, 1:33-159.

55 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 57-61.

56 İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâsimî, *Kitabü'l-Muhabber* (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, t.s.).

bu husustur. İkinci olarak konuları anlatma biçimlerindeki farktan bahsetmek gerekir. Hz. Peygamber'in doğumu ile ilgili verilen rivayetlerde İbn Habîb, hangi yıl doğduğu hakkında bilgiler aktarır, babasının ne zaman öldüğünü ve annesinin soy bilgisini verir, daha sonra ise Ebû Tâlib'in himayesi, Şam seyahati, Hz. Hatice ile evliliği, bi'seti gibi önemli konulardan bahsederek, tekrar doğumunun hangi tarihte olduğunu Fil Vak'ası üzerinden anlatır.⁵⁷ İbn Habîb'in bu üslûbu aslında konu bütünlüğü sağlamada birtakım sorunlar doğurmaktadır. Çünkü İbn Habîb başlık altında doğumundan bahsedip Mekke döneminde meydana gelen önemli olaylara temas etmesi ve sonra tekrar Fil Vak'ası ile doğum zamanını tespiti kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Halife'de ise Hz. Peygamber'in doğumu ile ilgili bilgiler onun ne zaman doğduğu, doğduğu ay ve senesinin tespiti ile sınırlı kalmış, ek olarak Mekke ve Medine'de ne kadar kaldığı kaydedilmiştir.⁵⁸ Halife kronolojik olarak olayları karıştırmadan tarihi sırası içinde aktarırken İbn Habîb bir başlıkta Hz. Peygamber'in ninelerinden⁵⁹ bahsettikten sonra kızlarından, Dört Halife ve Emevîlerin damatlarından bahsetmektedir.⁶⁰ İbn Habîb'in bu üslûbu konuların birbirleri ile ilişkisi bağlamında aktarıldığını göstermektedir.

3.1. et-Târîh Üzerine Yapılan Çalışmalar

et-Târîh, kendisinden sonraki tarih yazımını ve eserleri etkilemiş bir kitaptır. Bununla birlikte müstakil olarak *et-Târîh* üzerine yapılmış bir klasik çalışma bilmiyoruz. Son dönemde bu eseri konu edinen bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Mehmet Nezir Dinç'in "Halife b. Hayyât'ın (160-240/776-854) Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği" adlı yüksek lisans tezidir. Başlığı itibariyle İbn Hayyât'ın tarih metodolojisine eğilmesi beklenen tez, Ekrem Ziyâ el-Umerî'nin *et-Târîh* tahkikinin girişinde verdiği bilgilerin dışına pek çıkmamış görünmektedir. Diğer bir tez ise, Adem Karaaslan'ın

57 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, 8-11.

58 Halife b. Hayyât, *et-Tarih*, 52-54.

59 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, 46-51.

60 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, 52-57.

“Halîfe b. Hayyât’da Sahâbe Bilgisi” başlıklı tezidir. Bu çalışma Hadis alanında yapıldığı için İbn Hayyât’ın tarihçiliğini ele almamıştır. Bunun dışında Halîfe’nin eserlerine kısaca değinen iki makale bulunmaktadır. Bunlar, Nagihan Yanar’ın “Halîfe b. Hayyât ve Hadis İlmindeki Yeri” makalesi ile, Adem Karaaslan’ın “Halîfe b. Hayyât’ın Eserlerinde Sahâbe Olarak Gözüken Bazı Kimseler” başlıklı makalesidir. Bu makaleler, Halîfe’nin eserlerine direkt olarak yönelmedikleri için eser hakkında muhtasar bilgi vermişlerdir. Bu çalışmaların dışında *et-Târîh*’in mütercimleri tarafından hazırlanan “Halîfe b. Hayyât’ın Tarih Yazıcılığı Metodu” adlı makale yayınlanmıştır. Çalışma, *et-Târîh* adlı eserin içeriği, üslubu, kaynakları ve üzerine ülkemizde ve Batı’da yapılan çalışmaları ele alarak konuyu işlemektedir. Bütün bunlarla birlikte, Halîfe b. Hayyât’ın eserleri ve tarihçiliğine dair derinlikli lisansüstü çalışmalara duyulan ihtiyacın baki olduğunu söylemek gerekir.

Halîfe b. Hayyât’ın *et-Târîh* adlı eseri, Arap ilim dünyasının olduğu kadar Batılı araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Batı dünyasında eserle alakalı olarak yapılan bir çalışma, Carl Wurtzel’in Yale University’de hazırladığı, *Khalifa ibn Khayyat’s History on the Umayyad Dynasty (660-750)* başlıklı doktora tezidir. Wurtzel, giriş kısmında Halîfe b. Hayyât’ın hayatını, tarih yazıcılığını, rivayetlerinin dinî-politik özelliklerini inceledikten sonra eserde Emevî ve Abbâsîlere olan yaklaşımı üzerinde durmaktadır. Yazar burada, Halîfe b. Hayyât’ın Emevîlere sempatisi olduğuna dair iddiasını müellifin eserinde yer verdiği bazı rivayetlerle temellendirmeye çalışmaktadır. Aşağıda Wurtzel’in iddiası muhtasar bir şekilde ele alınmaktadır. Bunun dışında, Batı’da yapılmış bir diğer çalışma ise 2016 yılında tamamlanan Tobias Andersson tarafından The University of Edinburgh’ta yapılan *Early Sunni Historiography: A Study of the Tarikh of Khalifa b. Khayyat* adlı doktora tezidir. Çalışmada Halîfe b. Hayyât’ın hayatı, yaşadığı ortam ve genel olarak *et-Târîh* adlı eseri incelenmektedir.

3.2. Eserin İçeriği ve Üslûbu

Halîfe b. Hayyât, *et-Târfh* adlı eserine tarihin insanoğlu için neden önemli olduğunu ifade ederek başlar: “İnsanlar tarih ile hac, oruç, kadınların iddetlerinin bitişi ve borç yerlerini bilirler.” ifadesinden onun tarihten kastının takvim olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın daha önce görülmemiş bir tarz olan kronolojik anlatım şeklinde yazılmış olması da bunu destekler. İnsanların tarih boyunca bazı önemli hadiseleri tarih başlangıcı olarak kabul ettiklerini, Müslümanların da bundan müstağni kalmadıklarını belirten Halîfe, Hicret’in takvim başlangıcı olarak kabul edilmesini anlatan rivayetlere yer verir.⁶¹ Daha sonra Hz. Peygamber’in doğumu ve vefatını anlatan rivayetleri aktarır. Bu giriş kabilinden olan ancak ehemmiyeti fazla bilgilerden sonra Hz. Peygamber’in Medine’ye gelişini rivayetlerle anlatır.⁶²

Hz. Peygamber’in yönetimindeki Müslümanların düzenledikleri seriyye ve gazveleri anlatan Halîfe, bunların nerelere ve ne amaçla düzenlendiğini, katılanların sayısını, savaş yapıp yapılmadığını ve savaş olmuşsa şehit olanların ve düşman saflarından öldürülenlerin isimlerini de zikretmeye özen gösterir. Şehit olanların isimlerini kabilelerine göre sıralayarak vermesi Halîfe’nin neden neseb âlimi olarak da anıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Her bir hicrî yılda meydana gelen olaylardan sonra diğer seneye geçmeden o yıl içinde vefat etmiş önemli isimler varsa onları da zikreder.⁶³ Böylece okuyucunun zihninde kronolojik anlatımın yerleşmesine de yardımcı olur.

Hz. Peygamber’in vefatının anlatıldığı rivayetleri aktardıktan sonra, Hulefâ-yi Râşidîn dönemine dair rivayetlere genişçe yer verir. Yazarın, Hulefâ-yi Râşidîn’in göreve geliş şekillerine dair bilgi vermemesi de dikkati celbeden bir konudur. Halîfe b. Hayyât için çağdaş araştırmacıların bir kısmı tarafından iddia edilen Emevî sempatzanı olduğu iddiası doğru

61 Halîfe b. Hayyât, *et-Târfh*, 49.

62 Halîfe b. Hayyât, *et-Târfh*, 52.

63 Halîfe b. Hayyât, *et-Târfh*, 59-61.

kabul edilirse, halîfelik seçimine dair bilgi vermemesi Şîâ'nın iddiası olan, hilafetin Hz. Ali ve soyuna ait olduğu iddiasını kabul etmediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak daha sonra zikredileceği üzere, Emevî sempaticizmi hususu kesin delillere dayanmadığı için bu konuyu da netleştirmek zordur. Muâviye dönemindeki fetihlere dair rivayetleri sıralayan Halîfe, daha sonraki halifelerle alakalı da aynı usulü devam ettirir. Müellif, hicrî 232 (846) yılına kadar olan hadiseleri zikreder.

Eserde müellifin tercih ettiği usule göre, âyet ve hadisler müracaat sınırlıdır. Örneğin, kitabın girişinde insanların tarihe neden ihtiyaç duyduklarını açıklarken⁶⁴ ve kıblenin değiştirilmesini anlatırken⁶⁵ âyetlere başvurmuştur. Müellif hadisler, tespit edilebildiği kadarıyla, 5 yerde müracaat etmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e hangisinin yaş bakımından daha büyük olduğunu sorduğu rivayettir.⁶⁶ İkinci rivayet, Hz. Osman dönemi fitne olaylarını anlatırken verilen şu rivayettir. Hz. Osman, Resûlullah'ın Subeyr denilen bir dağda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve kendisi ile birlikte bulunduğu sırada, dağın bir sarsıntı geçirdiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Sabit kal! Senin üzerinde Nebî, Sıddîk ve Şehid bulunuyor." demiştir.⁶⁷ Müellifin bu rivayeti fitne zamanına dair başlık altında vermesi anlamlıdır. Zira dikkat edilirse, sıralamada Resûlullah, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman bulunur. Dolayısıyla müellif Hz. Osman'ın hilafetinin tartışılmasının doğru olmadığı şeklinde bir düşünceye sahip olmuş olabilir. Eserde geçen bir başka dikkat çekici hadis ise "Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır." şeklindeki rivayettir. Abbâsî halifelerinden Mehdî, isyan çıkaran Hâricî Abdüsselâm b. Hâşim'e bir mektup yazar. Bu mektupta kendi ordusunu över ve Abdüsselâm'ın Allah'a isyan, Hz. Peygamber'e düşmanlık ettiğini söyler. Ardından da "Sana yakîn bir şekilde gelmiştir ki Resûlullah 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de

64 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 49.

65 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 64.

66 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 121.

67 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 172.

onun mevlâsıdır.' demiştir." ifadesini kullanmıştır.⁶⁸ Mehdî'nin Şifîlerle olan alakası malumdur. Bir Haricî olan Abdüsselâm b. Hâşim'e Hz. Ali'yi öven bir rivayeti bildirmesi de anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, Halîfe b. Hayyât'ın bu rivayete yer vermesi dikkat çekicidir. Zira müellif hakkındaki Emevî sempa-tizanı olduğu iddiası söz konusu rivayetleri kitabına alması sebebiyle zayıflamaktadır. Görüldüğü üzere, müellif eserinde çok yoğun olmasa da âyet ve hadislerle atıflar yapmıştır. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in mevlâsı olduğu şeklindeki rivayet gibi müellifin rivayet tercihinin yorum olarak anlaşılabilirliği yerler olduğu gibi, hayâya dair olan rivayet gibi herhangi bir yorum içermeyen hadisler de mevcuttur.

Kitabın içeriğine bakıldığında ilk yıllara yönelik bilgilerin detay içerdiği, sonraki yıllar ile beraber detayların azaldığı; yazarın vefatına yakın zamanlara dair bilgilerin ise oldukça muhtasar olduğu görülmektedir. Bu yıllara dair verilen bilgiler daha ziyade fetihlerle alakalıdır. Müellifin tarih yazıcılığında dikkat çeken bir diğer husus, İslâm toplumunun kendi içinde yaşadığı tartışmalar, olaylar ve savaşlara dışarıya yönelik olanlardan daha az ayrıntıya yer vermesidir.⁶⁹ Bu tutumu, müellifin bu olaylar hakkında yorum yapmaktan kaçınması sebebiyle olabileceği gibi o, bu olayları uzun uzadıya zikretmenin toplumdaki ayrılıkları körüklemek olacağını da düşünmüş olabilir.

İslâm tarihi boyunca tartışılmış ve her araştırmacının ilgisi-ni bir yönden de olsa çekmiş olan bazı olaylar vardır. Özellikle Hz. Osman dönemi fitne olayları, Hz. Ali döneminde meydana gelen Cemel Vak'ası⁷⁰ ve Sıffin Savaşı,⁷¹ Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasındaki mücadele, Kerbela olayı⁷² bu tür tarihî olaylardan-dır. Tarih kitaplarında müelliflerin bu konuları işleyiş biçimleri de farklılaşabilmektedir. *et-Târîh*'te Halîfe b. Hayyât, bu olayla-rın anlatımında herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Tabiidir

68 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 443.

69 Hüseyin Âsî, *Halîfe b. Hayyât fî târîhihi ve Tabakâtihi* (Beyrut: Dâru'l-kütü-bi'l-ilmiyye, 1993), 65.

70 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 181.

71 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 191.

72 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 235.

ki bu, Halife b. Hayyât'ın kitabının bir metodolojisinin olmadığını, olaylar arasında bağlantının kurulamadığını göstermez.⁷³ Bu tarz bir anlatımı benimsemesini dönemin telif mantığı çerçevesinde değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Carl Wurtzel, Halife'nin Emevîlerle alakalı diğer tarihçilerden farklı bir konumda olduğunu iddia eder. Wurtzel'e göre, özellikle Abbâsîler dönemindeki tarihçiler yönetimle iyi geçinmek arzusundadır ve bu sebeple onlara bağlılıklarını gösterecek bir şekilde Abbâsîlerin düşman olarak kabul ettikleri Emevîler hakkında olumsuz kanaat bildirmişlerdir.⁷⁴ Ancak Halife'nin eserinde bu tarz bir yorum şekline rastlanmadığını ifade eder. Dahası, Belâzûrî'de geçen bir rivayetle Halife'de geçen bir rivayeti karşılaştıran Wurtzel, Halife'nin Emevîlere bir sempati duyduğunu savunur. Rivayete göre, Muâviye, Yezîd'in halife olacağını açıklamış, Hicaz'da bulunduğu sırada önde gelen bazı sahâbeye elçiler göndererek biat istemiştir. Bunlardan biri de İbnü'z-Zübeyr idi. O, Muâviye tarafından gönderilen elçiye şu karşılığı verir: "Siz benim şarap içen, namazlarını aksatan ve avcılığa çıkan bir adama biat etmemi mi istiyorsunuz?" Bunun üzerine elçi de şu karşılığı verir: "Bu söylediklerin Yezîd'den daha ziyade seni tanımlıyor."⁷⁵ Rivayetin Belâzûrî'de geçen şeklinde ise elçinin İbnü'z-Zübeyr'i Yezîd'den aşağı gören son ifadesi bulunmaz. Wurtzel, Halife'nin rivayetindeki fazlalığı onun Emevîlere sempatisi olduğu şeklinde yorumlar.⁷⁶ Halife'nin Emevîlere yönelik bu tutumunun yanında Abbâsîlerin Emevîler dönemindeki isyanlarını ve diğer faaliyetlerini de gayet muhtasar bir şekilde verdiğini aktarır.⁷⁷

73 Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 83. Öz, İslâm tarihçilerinin eserlerinde olaylar hakkında kendi görüşlerini açıklamak suretiyle yorum yapmadıklarını, onların olayları bağlama biçimleri ve seçtikleri rivayetlerin de bir yorum biçimi olduğunu ifade eder.

74 Carl Wurtzel, *Khalifa ibn Khayyat's History on the Umayyad Dynasty (660-750)* (Liverpool: Liverpool University Press, 2015), 25.

75 Halife b. Hayyât, *Târfh*, 252.

76 Wurtzel, *Khalifa ibn Khayyat's History on the Umayyad Dynasty (660-750)*, 26-27.

77 Wurtzel, *Khalifa ibn Khayyat's History on the Umayyad Dynasty (660-750)*, 29-30.

Eserde anlatılan olaylar hakkında Halîfe'nin herhangi bir yorumda bulunmadığı görülmektedir. İddia edildiği gibi Emevîleri kötülecek bir yorumun bulunmaması onun Emevîlere sempati duyduğu şeklinde değil, bu tarz bir telif metodunu benimsediği şeklinde anlaşılması daha uygundur. Eğer Wurtzel'in iddiasına dayanak olarak öne sürdüğü şey kabul edilirse, Halîfe'nin Me'mûn ve Mu'tasım döneminde gerçekleşen Mihne olayına ilişkin herhangi bir bilgi vermemesi de Abbâsî sempaticanlılığı şeklinde anlaşılmalıdır. Zira bu zor döneme hiç değinilmemesi Abbâsîleri kurtarma çabası olarak yorumlanabilir.⁷⁸ Wurtzel'in Abbâsîlerin isyanlarını kısaca aktardığı iddiası doğrudur. Dahası, eserde Abbâsîlerin yönetimi ele geçirmelerinden 232 yılına kadar olan kısım muhtasardır ve özellikle Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevîler dönemi anlatımları ile kıyaslanamayacak kadar kısa geçilmiştir.

Wurtzel'e ek olarak Hüseyin Âsî'nin aynı doğrultudaki iddiasını da ele almak gerekir. Âsî, Halîfe b. Hayyât'ın Emevîler dönemine dair daha detaylı ve özenli bilgi verdiğini, aynısını Abbâsîler için yapmadığını söyler. O, bu durumu Halîfe b. Hayyât'ın Basralı olup Emevîlere sempati duymasına bağlar.⁷⁹ Ancak onun iddiasına sadece detaylı bilgi verip vermemeyi delil olarak getirmesi iddiayı değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Zira bu farklı sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Yukarıda Wurtzel'in iddiası için söylenenler bu iddia için de geçerlidir. İlaveten, Halife b. Hayyât, Emevî halifeleri için -Muâviye dâhil- Emîru'l-mü'minîn vb. bir ifade çoğu yerde kullanmazken, Abbâsî halifeleri için hemen her yerde kullanır.⁸⁰ Bu durum, iki sebepten kaynaklanıyor olabilir. Birincisi, Halîfe b. Hayyât dönemin siyâsî gücü Abbâsîler olduğu için böyle bir yola baş-

78 Halîfe'nin Mihne dönemine neden hiç yer vermediği açıklanmaya muhtaçtır. Bu konuda eserde bir ipucu elde etmek zordur. Ancak muhtemeldir ki, bizzat kendi yaşadığı dönemde böyle bir olayın olması onun kitabında konuyu işlemek suretiyle taraf tutmasına sebep olabilirdi. Ancak o herhangi bir rivayete yer vermemiştir. Belki de böylece bu konuda tarafsızlığını göstermiştir. Ancak, bu yine de onun Mu'tezile'ye muhalif oluşunu olumsuzlamaz.

79 Âsî, *Halife b. Hayyât fî târîhihi ve Tabakâtihî*, 65.

80 Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 213, 214, 428, 449.

vurmuştur. İkincisi ise, her iki araştırmacının zikrettiği iddia-nın tersine Emevî sempatizanı olmayıp dönemin siyâsî gücünü desteklediği ihtimalidir. Sonuç olarak, Halife b. Hayyât'ın Emevî sempatizanı olduğu iddiası daha çok delile muhtaçtır. Her ne kadar Emevî sempatizanlılığı ihtimal dâhilindeyse de eserde tersini iddia etmeyi kolaylaştıracak durumların varlığı bu iddiayı net bir şekilde ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Dahası biz, bu durumun rivayet merkezli bir ilme dair bir eser için normal olduğunu, bunun Halife b. Hayyât'ın tarih yazım anlayışına hamledilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3.3. İsnad Kullanışı

İsnad sistemi, İslâmî ilimler içinde hadis ilminde ziya-desiyle önemli bir yer tutar. Bunun yanında diğer ilimlerde kullanılmışsa da bu disiplinlerdeki âlimler isnad sistemini hadisçiler kadar titizlikle ele almamışlardır. Bunun en önemli sebebi olarak, bir rivayetin dinde hüküm ifade edip etmeme-si gösterilmiştir. Bir rivayet dinde hüküm ifade eden bir bilgi içeriyorsa isnadda titizlik gösterilmiş, hükme etki etmeyen rivayetlerde ise nispeten tesahül gösterilmiştir denilebilir. Bu tarih ilminde de bu şekilde kabul edilmiştir. Muhaddis arka planlı olan tarihçiler senetlerde muhaddis olmayanlara nispetle daha titiz olmuşlardır.

Halife b. Hayyât, daha ziyade ravilerle alakalı bilgiler içeren *et-Tabakât* adlı eserinin başında kitabındaki bilgileri kimlerden aldığına dair isnadlar sunar. O şöyle der: “Ebu'l-Vâzi' el-Hüzelî ve Umeyye b. Hâlid Ebû Hüdbe el-Kaysî ve Ebu'l-Yakzân dedi; Yine Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'den işittim; Bir kısmını Muhammed b. Muâviye'nin Ebû Ubeyde'den ve Hişâm b. Muhammed es-Sâib el-Kelbî'nin babasından rivayet etmesiyle aldım.”⁸¹ Ancak kitabın iç kısmındaki malumat-ta her bir rivayetin isnadını vermemiştir. Halife b. Hayyât'ın bu tutumu, onun metot olarak daha ziyade raviler hakkında bilgiler içeren kitabında isnada pek fazla başvurmamayı ter-

81 Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *et-Tabakât* (Bağdat: Matba'atu'l-Ânî, 1387/1967), 2.

cih ettiğini gösterir. Çünkü o *et-Târîh*'te isnada daha çok başvurarak isnada verdiği önemi göstermiştir.

Müellifin *et-Târîh*'te en çok kullandığı rivayet lafızlarının "haddesenâ", "ahberenâ" ve bunların tekil formları olduğu görülmektedir. Tabiidir ki Halîfe, her bir cümlesini isnadla vermemiştir. Bunun yanında savaşlarda ölenlerin neseplerini ve hangi kabileden olduklarını verirken de büyük oranda senet zikretmemiştir. Ekrem Ziyâ el-Umerî, bu durumun *et-Tabâkât* kitabında da bu şekilde olduğunu söyler ve bunu nesep ilminin özelliği olarak verir. Yine Umerî'nin de belirttiği gibi, onun bazı rivayetlerde "حَدَّثَنَا عَنْ", "حَدَّثَنَا مِنْ مَعِ" şeklindeki ifadeleri onun tarihi rivayetlerde isnadda tesahül gösterdiğine delildir.⁸²

Halîfe, *et-Târîh*'te bir bölgenin fethini veya o bölgede gerçekleşen olayları naklederken eğer varsa o bölgeden bir raviden rivayet etmektedir. Örneğin, Mısır'ın fethi vb. Mısır ile alakalı olayları Mısırlı bir ravi olan Abdullah b. Lehî'a'dan nakletmektedir.

3.4. Kaynakları

Her müellif gibi Halîfe b. Hayyât'ın da kitabını telif ederken yararlandığı kaynaklar vardır. Halîfe'nin kitabını incelediğimizde onun herhangi bir yazılı kaynağa atıf yaptığını tespit edemedik. Bununla birlikte yanında direkt olarak isim vermese de faydalandığı eserler mevcuttur. Zira el-Umerî'nin ifadelerinden, onun bir konudaki rivayetleri topladığı kimse-lerin kitaplarından faydalandığı anlaşılmaktadır.⁸³ Örneğin, Hz. Peygamber'in hayatına dair verdiği muhtasar bilgileri o, İbn İshak'ın eserinden faydalanmak suretiyle anlatmıştır. Aynı eserden Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki Ridde olayları ve fetihlere dair de faydalandığı görülmektedir. O, hocası Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö. 228/843), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Hişâm el-Kelbî gibi müelliflerden yararlanmıştır. Bu konuda özetle şu söylenebilir: Belki Halîfe'nin yararlandığı kaynakları tek tek belirlemek ve zikretmek mümkün

82 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 15 (Nâşirin mukaddimesi).

83 Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 16 (Nâşirin mukaddimesi).

olmasa da onun kendi döneminde ve bölgesinde bu alanda yazılmış eserlerin büyük çoğunluğunu incelediği ve eserini de oluştururken bunlardan faydalandığı muhakkaktır. Halîfe b. Hayyât, ilk dönem tarihçileri gibi istifade ettiği kişilerin eserlerine atıflar yapmamış, direkt müelliflerine atıfta bulunmuştur. Bu, dönemin telif usulüne uygundur.⁸⁴

Bu kısımda bir örnek olması açısından Halife'nin muhtasar olarak ele aldığı siyer kısmını oluştururken kimlerden istifade ettiği sorusuna cevap aranacaktır. Bunu yaparken tarafımızca tespit edilen hocaları ve Halife'nin onlardan aldığı rivayet sayısı; rivayet lafızları ve hangi hocasından hangi lafızla aldığı dikkatlere sunulacaktır.

Tespitimize göre, Halife'nin siyer konusunu ele alırken rivayetlerine başvurduğu 35 isim vardır. Müellifin bu bölümdeki kaynaklarını tespit etmemizi sağlayan iki önemli isim İbn İshak ve onun kitabının ravisi Bekr b. Süleymân'dır. Halife, Bekr b. Süleymân'dan 17 rivayette bulunmuştur. Bekr ise bu rivayetlerin tamamını İbn İshak'tan almıştır. Bu rivayetler Halife'nin bu bölümü oluştururken İbn İshak'ın *Sîretü İbn İshak* adlı eserinden faydalandığını gösterir. Onun Bekr'den yaptığı rivayetlerde *ahberenâ ve haddesenâ* lafızlarını kullanması da İbn İshak'ın kitabından istifade edildiği görüşünü teyit eder.⁸⁵ Halife'nin Bekr b. Süleymân yoluyla İbn İshak'tan aldığı rivayetlerden biri şöyledir: "Bize Halife'nin bildirdiğine göre, Bekr b. Süleymân kendisine İbn İshak ve Vehb b. Cerîr'in haber verdiğini söyledi. Onun babasından onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Bana el-Muttalib b. Abdullah b. Kays b. Mehreme b. el-Muttalib tahdis etti. Onun babasından onun dedesi Kays b. Mehreme'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullah ve ben Fil Yılı'nda doğduk."⁸⁶

84 İlk dönem siyer kaynaklarının ele alındığı bir çalışma için bk. Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.

85 Halife b. Hayyât, siyer konusunda verdiği rivayetlerde *ahberenâ, haddesenâ, haddesenî, kâle ve semî'tu* lafızlarını kullanmıştır. 'An lafzını ise kullandığı tespit edilememiştir. Daha ziyade ittisallik bildiren lafızların mevcudiyeti, müellifin muhaddis yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

86 Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 52.

Aynı rivayet İbn İshak'ta şöyle geçer: "Bana el-Muttalib b. Abdullah b. Kays b. Mehreme b. el-Muttalib tahdis etti. Onun babasından onun dedesi Kays b. Mehreme'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: 'Ben ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Fil Yılı'nda doğduk.'"⁸⁷

Müellifin, İbn İshak'ın kitabından faydalandığını gösteren rivayetler bununla sınırlı değildir.⁸⁸ Halife b. Hayyât, İbn İshak'tan doğrudan "İbn İshak dedi ki:" tabirini kullanarak bazı rivayetler aktarmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla bunların sayısı 45'tir. Bilindiği gibi Halife, İbn İshak ile görüşmemiştir. Zira hicrî 160 yılında doğduğu tahmin edilen Halife'nin hicrî 151 (768) yılında vefat eden İbn İshak ile görüşmesi mümkün görünmemektedir. Halife'nin İbn İshak'tan doğrudan almadığı rivayetlerini ج لافزıyla nakletmesi muhtemelen Bekr'den doğrudan aldığı rivayetlerden ayırmak içindir. Nitekim her ne kadar bu sorunu ele almasa da Ekrem Ziyâ el-Umerî bu rivayetlere düştüğü dipnotlarda buna dair bir çıkarım yapmamıza yardımcı olmaktadır. Bu rivayetlerden birine düştüğü dipnotta, bu rivayetteki bilgiyi Halife'nin İbn Hişâm'dan aldığını ancak kısaltmak suretiyle aktardığını ifade etmektedir.⁸⁹ Hülâsa, Halife, İbn İshak'tan yaptığı rivayetleri Bekr b. Süleymân aracılığıyla, İbn Hişâm'dan aldıklarını ise doğrudan İbn İshak'a izafe ederek nakletmektedir. Bu da Halife'nin bir diğer siyer kaynağının İbn Hişâm'ın *es-Sîretu'n-nebeviyye* adlı eseri olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Ancak yine de onun doğrudan İbn Hişâm'a atıf yapmadığı görülmektedir.

Siyer kısmının dışındaki bölümlerde istifade ettiği kaynaklarından biri Ebû Ma'sher es-Sindî'nin (ö. 170/787) *el-Megâzî* adlı eseridir. Günümüze ulaşmayan bu eserden bazı savaşlarda hayatlarını kaybedenlerin isimlerini zikretmek şeklinde yararlanılmıştır. Ebu'l-Hasan ismindeki bir râvî aracılığıyla

87 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *es-Sîretu'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424/2004), 99.

88 İbn İshak'ın kitabından faydalandığını gösteren rivayetlerden bir kısmı için bk. Halife b. Hayyât, *et-Târfih*, 53, 54, 56.

89 Halife b. Hayyât, *et-Târfih*, 52 (4. Dipnot).

Ebû Ma'ser'in söz konusu kitabından rivayetler aktarılmış olması muhtemeldir.⁹⁰

Ali b. Muhammed el-Medâinî,⁹¹ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824),⁹² Hişâm b. el-Kelbî de (ö. 204/819)⁹³ Halîfe'nin kitabını oluştururken faydalandığı isimlerdendir. Özellikle ismi zikredilen son dört tarihçi Irak tarih ekolüne mensup olmaları noktasında birleşirler.⁹⁴ Bunun yanında onun *et-Târîh* kitabında rivayetlerine yer verdiği hocalarından bazıları şöyledir. Hâtim b. Müslim,⁹⁵ Yezîd b. Zürey',⁹⁶ Abdurrahman b. Mehdî,⁹⁷ el-Fadl b. Dükeyn,⁹⁸ Gunder,⁹⁹ Mu'temir b. Süleymân.¹⁰⁰

Eserde kendilerinden rivayet edilen isimleri çoğaltmak mümkündür. Sadece yukarıda bir örnek olarak sunduğumuz siyer bilgilerini verirken bile 35 kişiden rivayetler aktarması, Halîfe'nin kitabını oluştururken ortaya koyduğu çaba ve bu konudaki geniş ilmî birikim ve ağını gösterir.

90 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 111.

91 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 56.

92 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 110, 192.

93 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 141.

94 Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 35-38.

95 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 137, 199.

96 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 53.

97 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 111, 133, 217.

98 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 58.

99 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 110, 191.

100 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 192.

Bismillahirrahmanirrahim

Allah, Hz. Muhammed'e (sav.) ve âline salat ve selam etsin.

Halife b. Hayyât dedi ki: Bu kitap tarih kitabıdır. İnsanlar tarih ile hac ve oruç işlerini, kadınların iddetlerinin bitişini ve borç vakitlerini bilirler. Allah Tebâreke ve Teâlâ, Nebisi Muhammed'e (sav.) hitaben şöyle buyurur: *"Sana hilallerden soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*¹

Halife dedi ki: Bize Yezîd b. Zürey', Saîd'in, Katâde'den şöyle haber verdiğini anlattı:

*"Sana hilallerden soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*² Katâde, "İnsanlar bu hilallerin neden konulduğunu sordular. Bunun üzerine Allah, duyduğunuz şu âyeti indirdi: *"Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*³ Allah, hilalleri insanlar orucu ve iftarı, hac uygulamalarını, kadınların iddetlerini ve mallardaki borç vakitlerini bilsinler diye koymuştur. Allah, kulları için en uygun olanı bilir. Allah: *"Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alamet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyebilirsiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık."*⁴ dedi. Diğer bir âyette ise *"O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır."*⁵ dedi."

Halife bize şöyle anlattı: Bize Yahyâ b. Muhammed el-Ka'bî şöyle anlattı: Onun [50] Abdülaziz b. İmrân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

- 1 Bakara 2/189.
- 2 Bakara 2/189.
- 3 Bakara 2/189.
- 4 İsrâ 17/12.
- 5 Yûnus 10/5.

İnsanların her zaman (belirlemiş oldukları bir) tarih (başlangıcı) olmuştur. İnsanlar, ilk zamanlarda Âdem'in cennetten inişini (tarih başlangıcı olarak) kabul ettiler. Bu durum Allah, Nûh'u gönderene kadar böyle devam etti. Sonra Nûh'un kavmi için yaptığı duayı; ardından Tûfan'ı tarih (başlangıcı) saydılar. Bu durum İbrâhîm'in ateşe atılmasına kadar böylece devam etti. İbrâhîm ateşe atılınca insanlar onun ateşe atılmasına göre (olayları) tarihlendirdiler. İsmâîloğulları ise Kâbe'nin inşa edilmesini tarih olarak kabul ettiler.

Halîfe, Muhammed b. Muâviye'nin şöyle anlattığını söyledi. Onun Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dan rivayet ettiğine göre Ma'mer şöyle demiştir:

Farşlıların işlerini ayarladıkları bir tarihleri vardı. Onların hesap tarihi, Melik Yezdecird b. Şehriyâr zamanından bugüne gelmiştir. Bu, Resûlullah'ın (sav.) hicretinden 16 yıl sonraydı. İşte bu, insanların bugünkü tarihidir. İsrâîloğullarının Zülkarneyn yıllarıyla (dönemiyle) başlattıkları başka bir tarihleri vardır.

Halîfe kendisine Yahyâ b. Muhammed el-Ka'bî'nin şöyle anlattığını söyledi. Yahyâ'ya Abdülazîz b. İmrân şu şekilde anlattı:

İsmâîl b. İbrâhîm oğulları Kâbe'nin inşasını tarih (başlangıcı) olarak kabul ettiler. Bu durum Ka'b b. Lüey ölünceye kadar devam etti; o öldükten sonra onun ölümünü tarih (başlangıcı) olarak kabul ettiler. Bu durum Fil Yılı'na gelinceye kadar bu şekilde devam etti. Sonrasında Fil Yılı'nı tarih olarak kabul ettiler. Sonra ise Müslümanlar Resûlullah'ın (sav.) hicretini tarih başlangıcı olarak kabul ettiler. Hicret, Araplar için de bir tarih oldu.

[51] Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb ve İshâk b. İdrîs bize şunu anlattı: Kendilerine Abdülazîz b. Ebî Hâzîm'in babasından, onun da Sehl b. Sa'd es-Sâîd'den rivayet ettiğini haber verdiğine göre Sehl şöyle demiştir:

İnsanlar tarih sayımında hata ettiler (tereddüt ettiler). Onlar, Resûlullah'ın (sav.) (peygamber olarak) gönderilişini veya onun vefatını tarih (başlangıcı) olarak kabul etmeyip, onun Medine'ye gelişini (tarih başlangıcı olarak) kabul ettiler.

Dedi ki: bize Abdula'lâ b. Abdula'lâ kendisine Kurre b. Hâlid'in haber verdiğini söyledi. Onun Muhammed b. Sîrî'nin rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bir vergi memuru Ömer b. Hattâb'a şöyle dedi: "Bir tarih (başlangıcı) belirlemeyecek misiniz?" Bunun üzerine onlar bir tarih belirlemek istediler. "Resûlullah'ın (sav.) gönderilişini mi yoksa vefatını mı tarih başlangıcı olarak kabul edelim?" dediler. Sonra hicretini tayin etme hususunda görüş birliğine vardılar. Önce Ramazan ayından başlatmayı düşündüler. Ancak sonra Muharrem ayını tercih ettiler.

Bize Kesîr b. Hişâm, kendisine Ca'fer b. Bürkân'ın haber verdiğini anlattı: Onun Meymûn b. Mihrân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah'ın (sav.) ashâbı tarih başlangıcı olarak hangi olayı tayin edecekleri hususunda istişare ettiler. Bazıları (Resûlullah'ın) doğumunu, bazıları ona vahyin gelişini ve diğer bir kısmı Hz. Peygamber'in küfür diyarından iman yurdu-na hicretini teklif ettiler. Sonuçta onun hicretini kabul etmede görüş birliğine vardılar.

Bize Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr kendisine Hibbân'ın haber verdiğini söyledi. Onun Mucâlid'den, onun da Âmir'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ömer'e kendisine tarihi belirsiz birtakım yazılar geldiğini bildirdi. Ömer, Resûlullah'ın (sav.) ashâbı ile istişare etti. Bazıları (Resûlullah'ın) gönderilişini, bazıları vefatını öne sürdüler. Ömer ise "Hicretini tayin ediniz. Zira onun hicreti hak ile batılı birbirinden ayırdı." dedi.

Bize Halîfe, kendisine İshâk b. İdrîs'in haber verdiğini söyledi. İshâk'a Abdülazîz b. Muhammed haber verdi ve kendisine Osman b. Ubeydullah'ın haber verdiğini söyledi. Onun Saîd b. Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre Saîd şöyle demiştir:

Ömer, Muhâcirleri ve Ensârı topladı, "Tarihi nereden itibaren başlatayım?" dedi. Ali dedi ki: Resûlullah'ın (sav.) küfür diyarından çıkışını tayin et. Muhakkak ki o gün hicret günüdür." Bunun üzerine Ömer (tarih başlangıcı olarak) hicreti kabul etti.

Resûlullah'ın (sav.) Doğumu ve Vefatı

[52]

Bize Halîfe'nin bildirdiğine göre, Bekr b. Süleyman kendisine İbn İshak ve Vehb b. Cerîr'in haber verdiğini söyledi. Onun babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bana Muttalib b. Abdullah b. Kays b. Mahreme b. el-Muttalib tahdis etti. Onun babasından onun dedesi Kays b. Mahreme'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullah ve ben Fil Yılı'nda doğduk."

Dedi ki: Bana Yahyâ b. Muhammed kendisine Abdülazîz b. İmrân'ın haber verdiğini anlattı. Abdülazîz b. İmrân, kendisine Zübeyr b. Mûsa'nın Ebû'l-Hüveyris'ten rivayet ettiğini bildirdi. Ebû'l-Hüveyris şöyle demiştir:

Abdûlmelik b. Mervân'ın Kubâs b. Eşyem'e şöyle dediğine şahit oldum: "Sen mi büyüksün, Resûlullah mı? O şöyle dedi: "O benden büyük ama ben ondan yaşlıyım." Abdûlmelik bu defa "ne zaman doğdun?" diye sordu. Kubâs cevaben dedi ki: "Annemin beni bozulmuş fil dışkısının yanında durdurduğunu hatırlıyorum.⁶ Resûlullah ise Fil Yılı'nda doğdu."

Dedi ki: Abdüsselâm b. Mutahhar'ın bana anlattığına göre kendilerine Ca'fer b. Süleyman'ın; ona da Bistâm b. Müslim el-Avzî'nin haber verdiğini söyledi. Onun Talha b. Ubeydullah b. Kureyz'den rivayet ettiğine göre ona Hüzeyl'in bir mevlası şöyle demiştir:

Ben binekli olarak mevlamın yanına uğradığımda Osman b. Affân arkadaşları ile oturuyordu. Arkadaşları ona dediler ki: "Ey Müminlerin Emiri! İşte bu adam Arapların en büyüğüdür." Osman, "O Fil Yılı'nda kaç yaşında olduğunu söylerse ona, şu an kaç yaşında olduğunu söyleyebilirim." dedi.

Ali b. Muhammed, Mûsâ b. Ukbe'den şöyle rivayet edildiğini söyledi:

(Hz. Peygamber) Fil Yılı'ndan otuz sene sonra doğdu.

[53] Ebû Zekeriyâ el-Aclânî dedi ki:

"Fil Yılı'ndan kırk sene sonra doğdu." Ancak üzerinde görüş birliğine varılan onun Fil Yılı'nda doğduğudur.

Dedi ki: Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayetle haber verdi. İbn İshak, kendisine Abdullah b. Ebî Bekir'in şöyle anlattığını söyledi. Onun Amra'dan, onun da Âişe'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Filleri kontrol edip sürenleri (Mekke'de) kör ve yiyecek dilenirken gördüm.

6 Bu rivayette geçen "Fil dışkısının yanında durdurduğunu hatırlıyorum" ifadesi Kubâs b. Eslem'in Fil Yılı'ndan birkaç yıl önce doğduğunu gösterir. Bu sebeple Hz. Peygamber'den yaş itibarıyla büyüktür (Mütercim).

Bize Vehb haber verdi. Onun babasından, onun da İbn İshak'tan ve yine Bekr'in İbn İshak'tan, onun da Muttalib b. Abdullah b. Kays b. Mahreme'den rivayet ettiğine göre Muttalib şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Fil Yılı'nda doğdu. Bu yıl ile Ficâr savaşları arasında yirmi yıl vardır. Ficâr ile Kâbe'nin inşası arasında on beş sene, onunla da Resûlullah'ın (sav.) gönderilişi arasında beş sene bulunmaktadır. Resûlullah (sav.), peygamber olarak gönderildiğinde kırk yaşındaydı.

Dedi ki: Bize Şuayb b. Hayyân, Abdulvâhid b. Ebî Amr'dan rivayetle haber verdi. Onun Kelbî'den, onun Ebû Sâlih'ten, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir:

Nebî (sav.) Fil Yılı'ndan on beş yıl önce bir Pazartesi günü doğdu.

Dedi ki: Bize Yezîd b. Zürey' kendisine Yûnus b. Ubeyd'in haber verdiğini söyledi. Onun Ammâr b. Ebî Ammâr'dan -ki o Benî Hâşim'in mevlasıdır-, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) kırk yaşında peygamber olarak gönderildi. Mekke'de beş yıl gizli, on yıl açık bir şekilde; Medine'de ise on yıl tebliğ etti.

Dedi ki: Bize Ebû Davûd kendisine Harb b. Şeddâd'ın haber verdiğini söyledi. Onun Yahyâ b. Ebî Kesîr'den, onun da Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre:

Âişe ve İbn Abbas, "Resûlullah'ın (sav.) Mekke'de vahiy aldığı on yıl olduğunu, Medine'de de on yıl geçirdiğini" rivayet etti.

Bize Yezîd b. Zürey' kendisine Saîd'in haber verdiğini söyledi. Onun Katâde'den, [54] onun da Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Nebî'ye (sav.) Mekke'de sekiz yıl, Medine'de on yıl vahiy geldi.

Bize Ebû Âsım haber verdi. Onun Eş'as'tan, onun da Hasan'dan rivayet ettiğine göre Hasan şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) kırk beş yaşındayken peygamber olarak gönderildi. Mekke'de on sene, Medine'de sekiz sene ikamet etti. Altmış üç yaşında vefat etti.

Bize Yezîd b. Saîd, Katâde'nin şöyle dediğini haber verdi:

O, Mekke ve Medine'de onar sene ikamet etti.

Bana Ebû Ubeyde haber verdi. Onun Hammâd b. Seleme'den, onun Ebû Hamra'dan, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir:

Mekke'de on üç, Medine'de on sene bulundu.

Bize Ziyâd b. Abdullah el-Bükâî, kendisine Haccâc'ın haber verdiğini söyledi. Onun Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre:

Resûlullah (sav.) Medine'de on sene ikamet etti.

Bize Abdülvehhâb haber verdi. Onun Hişâm'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Abbs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Mekke'de on üç sene, Medine'de ise on sene ikamet etti. Hasan, "Mekke ve Medine'de onar yıl ikamet etmiştir." dedi.

1. Yıl

Nebî'nin (sav.) Medine'ye Ulaşması

Bize Bekr b. Süleyman kendisine İbn İshak'ın ve Vehb'in haber verdiğini anlattı. Onun babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bize Muhammed b. Cafer b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr'den, onun Abdurrahman b. Uveym b. Saîde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bana Resûlullah'ın (sav.) ashâbından bazı kimseler şöyle dediler: Biz Resûlullah'ın (sav.) Mekke'den çıktığını duyduğumuzda gelişini (dört gözle) bekler olduk. Sabah namazını kıldıktan sonra geniş bir alana çıkıyor, Resûlullah'ı (sav.) bekliyorduk. Allah'a yemin olsun ki güneş şiddetini artırana kadar oradan ayrılmıyorduk. Resûlullah'ın (sav.) geldiği gün gölge hiçbir yer kalmayınca kadar bekledik sonra evlerimize girdik. Resûlullah'ın (sav.) geldiğini ilk gören bir Yahudi idi. Yüksek bir sesle şöyle bağırdı: "Ey Kayleoğulları! İşte beklediğiniz ceddiniz geldi." Resûlullah'a (sav.) doğru hemen evlerden çıktık. Resûlullah (sav.) ve yaşı ona yakın olan Ebû Bekir'i bir hurma ağacının altında gördük. Çoğumuz önceden Resûlullah'ı görmemiştik. İnsanlar izdiham oluşturdular. Onunla Ebû Bekir'i ayırt edemedik. Resûlullah'ın (bulunduğu yerdeki) gölge kaybolduğunda Ebû Bekir (kalkıp) onu gölgelendirince Resûlullah'ı (sav.) ayırt ettik.

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Medine'ye Rebîülevvel ayının on ikinci günü bittikten sonra havanın çok sıcak olduğu bir Pazartesi günü geldi.

İbn İshak dedi ki: Resûlullah, Kubâ'da Benî Amr b. Avf'ın kardeşi Külsûm b. Hidm'in yanında konakladı. Sa'd b. Heyse-me'nin yanında konakladığı da rivayet edilmiştir. Amr b. Avfoğullarının yanında Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerinde kaldı ve onlara bir mescit yaptı. Amr b. Avfoğullarından ayrıldı ve Sâlim b. Avfoğullarının yanındayken Cuma namazı vakti geldi. Cuma namazını vadinin ortasındaki mescidde kıldı. İbn İshak dedi ki: Sonra Resûlullah (sav.), Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'nin yanında konakladı. Bu sene Resûlullah (sav.) mescidinin inşa edilmesini emretti. Mescit [56] ve meskenler inşa edilinceye kadar Ebû Eyyûb'un evinde konakladı. Sonra (sav.) buradan ayrıldı. İbn İshak dedi ki: Bu senede -birinci hicri sene- Ebû Umâme Es'ad b. Zürâre boğaz ağrısı sebebiyle öldü. Bu olay mescidin inşasının yapıldığı aylara denk gelir. İbn İshak dedi ki: Bu yılda Abdullah b. Selâm Müslüman oldu. Yine bu yıl Abdullah b. Zeyd rüyasında ezanı gördü. Resûlullah (sav.) Bilâl'e bu ezan ile insanları namaza çağırmasını emretti. Bize bu rivayeti Bekr, İbn İshak'tan rivayet etti. İbn İshak dedi ki: Bana Muhammed b. İbrâhîm b. Hâris babasından rivayet etti.

2. Yıl

(Ebvâ Gazvesi)

Ebvâ Gazvesi bu yıl içindedir. Bu gazve, Resûlullah'ın (sav.) katıldığı ilk gazvedir. Bize Bekr, İbn İshak'tan; Vehb babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Resûlullah (sav.) Hicret'in ikinci yılının Safer ayından oniki⁷ gece geçmişti ki ilk gazvesi için Medine'den çıktı. Veddân⁸ bölgesine ulaştı. O, bu gazveye Kureyş ve Benî Damre kabilelerine yönelik çıkmıştı. Mahşî b. Amr ed-Damrî ile anlaşma yaptı. İşte bu Ebvâ gazvesidir. Ve bana Ali b. Muhammed, hocalarından rivayet etti ve dedi ki: Safer ayının bir Pazartesi

7 Kitap boyunca tarihler "12 Safer" şeklinde değil; "Safer ayından 12 gün geçmişti ki" veya "Safer ayının bitimine 12 gün kala" şeklinde verilmektedir. Biz kitabın aslına uygun olsun diye bu şekilde çevirmeyi uygun gördük (Mütercim).

8 Ebvâ ile arasında yaklaşık 8 mil uzaklık olan bir köy (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

günü çıktı. Rebîülevvel ayının başında geri döndü. Bu bölge Medine'den Mekke'ye doğru dört gün uzaklıktaydı.

[57] **Buvât⁹ Gazvesi**

İbn İshak dedi ki: (Resûlullah) Bu yıl içerisinde Rebîülevvel ayında, Radvâ¹⁰ yönünden Buvât gazvesine çıktı. Bu gazvede Kureyş kafilesi hedeflendi ancak onlarla karşılaşmadı. Ali b. Muhammed dedi ki: Rebîülevvel ayının üçüncü gününden sonraki Salı günü çıktı, onuncu günü döndü. Buvât, Medine'nin Şam yolunda üç konaklama mesafesindedir.

'Uşeyre Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Sonra (Resûlullah) Cemâziyelevvel ayında 'Uşeyre gazvesine çıktı. Ancak herhangi bir kimseyle karşılaşmadı. Sonrasında Beni Müdlic (kabilesi) ile anlaşma yaptı. Alî dedi ki: (Bu gazveye) Cemâziyelevvel ayının ilk günlerinde çıktı; ayın bitimine beş gün kala döndü.

Sefevân Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Sonra (Resûlullah) Medine'nin askerî alanına saldıran Kürz b. Câbir'i (yakalamak) amacıyla çıktı. Resûlullah (sav.) bu kişiyi aramak için çıktığı vakit, Bedir bölgesinde Cemâziyelâhir'de Sefevân'a ulaştı. Kimseyle karşılaşmadan Receb ayında döndü. İşte bu, birinci Bedir gazvesidir.

Cüheyne Bölgesi Gazvesi

Alî dedi ki: Sonra Şaban ayının ortasında Salı günü Cüheyne bölgesine gazve için çıktı. Ancak kimseyle karşılaşmadı.

Büyük Bedir Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah'a (sav.), Ebû Süfyân'ın bir Kureyş topluluğu ile beraber Şam tarafından yola çıktığı haberi ulaşınca (Resûlullah) onunla karşılaşmak için (yola/sefere) [58] çıktı. İbn İshak dedi ki: Onu (adı geçen grubu) aramak için Ramazan ayının üçüncü gününden sonra bir Çarşamba günü çıktı. İşte bu Bedir gazvesidir. İbn İshak dedi ki: Ve bana Ebû

9 Buvât, Medine'ye yaklaşık 8 mil uzaklıktaki iki dağa verilen isimdir (el-Bekrî ve Yâkût), (Muhakkik).

10 Dağ ismi (Muhakkik).

Ca'fer Muhammed b. Alî şöyle anlattı: Bedir Vakası Ramazan ayının on yedinci gecesinden sonra bir Cuma günü meydana geldi. Bize Yezîd b. Zürey', Saîd'den o da Katâde'den bunun benzerini rivayet etti. Ve bize Ebû Dâvûd şöyle anlattı: Şu'be, Ebû İshâk'tan, onun Huceyr'den, onun Alkame ve Esved'den, onun da Abdullah'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Kadir gecesini iki topluluğun (Müslümanlarla Kureysli müşriklerin orduları) karşılaştığı günde; (yani) ayın on dokuz veya yirmi birinde arayın.

Dedi ki: Bize Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn haber verdi ve dedi ki: Bize Amr b. Osman b. Mevheb, Mûsâ b. Talha'yı şöyle derken işittiğini söyledi:

Ebû Eyyûb'a Bedir günü hakkında soruldu, o şöyle dedi: "O, ya ayın on yedi veya on dokuz gününden sonraydı. Veya (ayın) bitmesine on üç veya on bir gün vardı."

Ve bana Halife kendisine Süleymân b. Dâvûd'un, ona da Hüseyim'in, ona da Husayn b. Abdurrahman'ın şöyle haber verdiğini anlattı: Onun Abdullah b. Şeddâd'dan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir:

İki topluluk Ramazan ayının 19. gününden sonra karşılaştılar.

Küdr Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Ramazan ayının sonunda Bedir'den döndü. Onun Şevvâl ayının başında geldiği de söylenmiştir. Medine'de birkaç gece kaldıktan sonra biz-zat kendisi Benî Süleym'e yönelik gazve için (şehirden) çıktı. Adına Küdr denilen suya ulaştı. Orada üç gece kaldıktan sonra kimseyle karşılaşmadan geri döndü. İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) bu gazveye çıkarken yerine Muhammed b. Mesleme'yi bıraktı. İbn İshak dedi ki: Şevvâl ayının başında şehirden ayrıldı; ayın onuncu gününden sonra şehre döndü.

Sevîk Gazvesi

[59]

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.), bu sefere Zilhicce ayın-da çıktı. İbn İshak dedi ki: Bize Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr ve Yezîd b. Rûmân şöyle anlattı: Ebû Süfyân ve Kureys'in hezimetle uğrayan topluluğu Mekke'ye döndüğünde, Muhammed ile savaşıma kadar cünüplükten kurtulmak için başlarını yı-

kamayacaklarına dair yemin ettiler. Ebû Süfyân Kureyş'ten iki yüz atlı ile yola çıktı. Resûlullah da (sav.) onlarla karşılaşmak için yola çıktı. Karkaratü'l-Küdr¹¹ denilen bölgeye geldi, sonra buradan geri döndü. Dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü, bu bizim için gazve sayılır mı?" Resûlullah, "Evet" dedi. Ali b. Muhammed dedi ki: Hz. Peygamber Zilhicce ayının yedinci gününden sonraki Pazar günü sefere çıktı. Aynı ayın bitmesine sekiz gün kala bir Pazartesi günü döndü.

Resûlullah (sav.) ile Bedir'de (savaş) Şehit Olanların İsimleri

Benî Muttalib'den; Kureyş'ten Muttalib b. Abdimenâf b. Kusa kolundan, Ubeyde b. Hâris b. Muttalib: Onu Utbe b. Rebîa öldürdü. Onun bacağına koparmıştı. Ubeyde, es-Safra'da öldü. Benî Zühre'den; Benî Zühre'den, Umeyr b. Ebî Vakkâs: Onu Amr b. Abdüvüdd öldürdü. Hüzâ'a'dan olup anlaşmalıları olan Zü's-Şemâleyn b. Abd Amr b. Nadle: Onu, Üsâme el-Cüşemî öldürdü. Benî Adî'den; Benî Adî b. Ka'b'dan, Benî Leys'ten anlaşmalıları olan Âkil b. Bükeyr: Onu Mâlik b. Züheyr öldürdü. Ömer b. Hattâb'ın mevlası (azatlı kölesi) olan Mihcâ': Onu (kimin attığı bilinmeyen) bir ok öldürdü. Benî Hâris'ten; Benî Hâris b. Fehr'den, Safvân b. Beydâ: Onu Tu'ayme b. Adî öldürdü.

Ebû Enese'nin Şehit Oluşu: Ali b. Muhammed, Abdülazîz b. Ebî Sâbit'ten, onun Dâvûd b. Husayn'dan, onun da İkrime'den, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bedir günü Resûlullah'ın (sav.) mevlası Ebû Enese şehit edildi. Ensâr'dan: Ensâr'dan ise, Benî Amr b. Avf'tan Sa'd b. Heyseme. Onu Tu'ayme b. Adî şehit etti. Onu Amr b. Abdüvüdd'ün öldürdüğü de söylenir. Mübeşşir b. Abdülmünzir b. Zübeyr. Onu Ebû Sevr veya Zenber öldürdü. Benî Hazrec'den: Benî Hazrec'den, kendisine İbn Füşhem denilen Yezîd b. Hâris: Onu Nevfel b. Muâviye öldürdü. Benî Seleme'den: Benî Seleme'den, Umeyr b. Hümâm: Onu Hâlid b. A'lem öldürdü. Benî Habîb'den: Benî Habîb b. Abd Hârise'den, Râfî' b. Mu'allâ: Onu [60] İkrime b. Ebî Cehil öldürdü. Benî Adî'den: Benî Adî b. Nec-

11 Ma'den yönünde bir bölge. Medine ile arasında 8, Hayber ile 6 mil uzaklık vardır (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

câr'dan, Hârise b. Süraka b. Hâris: Onu havuzdan su içerken bir ok ile Hibbân b. Araka öldürdü. Benî Mâlik'ten: Benî Mâlik b. Neccâr'dan, Afra'nın oğulları Avf ve Muavviz. Afra' bu ikisinin annesidir. Onlar Hâris b. Sevâd'ın oğullarıdır. Ebû Mûsâfî, Muavviz'i öldürdü. Mu'az'ı, Benî Zureyk'ten biri olan İbn Mâ'is yaraladı ve o bu yaralanma sebebiyle Medine'de öldü.

Ubeyde'nin Sîfûlbahr'a Seriyyesi

Halîfe kendisine Bekr'in, İbn İshak'tan şöyle haber verdiğini anlattı. Ve Vehb babasından, o da İbn İshak'tan haber verdiğine göre o şöyle demiştir:

Ubeyde b. Hâris'in gönderildiği ilk seriyye Rebîülevvel ayında 80 atlı ile gittiği seriyyedir. Bu grubun 60 atlı olarak tamamen Muhâcirûn'dan oluştuğu, içlerinde Ensâr'dan kimse bulunmadığı rivayet edilmiştir. (Ubeyde) Sîfûlbahr'a ulaştı. Ardından Hicaz'ın Seniyyetü'l-Mürre bölgesinde bulunan Ehyâ adlı suya erişti. Orada Kureyş'ten bir toplulukla karşılaştı. Ancak aralarında savaş olmadı. Bu seriyye gününde Sa'd b. Mâlik bir ok attı; işte bu ok İslâm için atılmış ilk oktur. Daha sonra iki grup birbirinden ayrıldı.

İbn İshak dedi ki: Benî Zühre'nin anlaşmalısı olan Mikdâd b. Amr ve Benî Nevfel b. Abdimenâf'ın anlaşmalısı olan Utbe b. Gazvân, o gün müşriklerden (kaçarak) Müslümanlara sığındı. Bu ikisi (zaten) Müslümandı; bu savaşa da Müslümanlara sığınma amacıyla katılmışlardı. Bu seriyyede müşriklerin başında İkrime b. Ebî Cehil bulunuyordu. İbn İshak dedi ki: [62] Ubeyde'nin sancağı Resûlullah'ın (sav.) İslâm için verdiği ilk sancaktır. İbn İshak dedi ki: Bazı âlimler Resûlullah'ın (sav.) (Ubeyde'yi) Ebvâ gazvesinden dönerken, Medine'ye yetişmeden önce (Sîfûlbahr'a) gönderdiğini iddia ediyorlar.

Hamza'nın Sîfûlbahr'a Seriyyesi

Ali b. Muhammed dedi ki: Resûlullah'ın (sav.) Hamza b. Abdülmuttalib'i gönderdiği ilk seriyye, hicrî ikinci yılın Rebîülevvel ayında, Cüheyne yurdunun el-Ays yönündeki Sîfûlbahr'a gönderdiği seriyyedir. İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.), Hamza b. Abdülmuttalib'i Muhâcirlerden oluşan otuz atlı ile Sîfûlbahr'a gönderdi. Orada Kureyş'den üç yüz atlı ile

gelen Ebû Cehil'le karşılaştı. Mecdî b. Amr el-Cühenî, iki grup arasında bir olay olmasını engelledi ve aralarında anlaşmayı sağladı. Bunun üzerine iki grup savaşımadan oradan ayrıldı.

İbn İshak dedi ki: Bazı kimseler Hamza'nın sancağının Resûlullah'ın (sav.) akdettiği ilk sancak olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Bana, Amr b. Münehhal kendisine bir adamın 'Âsım el-Ahvel'den rivayet ettiğini anlattı. Onun da Şa'bî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah'ın (sav.) akdettiği ilk sancak Benî Ümeyye'nin anlaşmalısı olan Abdullah b. Cahş'ın sancağıdır.

Sa'd b. Mâlik Seriyyesi

İbn İshak dedi ki: Daha sonraki Sa'd b. Mâlik seriyyesine Muhâcirlerden sekiz kişi ile çıkıldı. Hicaz bölgesindeki Har-râr'a gelinceye kadar (yola) devam ettiler. Ancak kimseyle [63] karşılaşmadılar. İbn İshak dedi ki: Abdullah b. Cahş b. Riâb, Receb ayındaki birinci Bedir'den (sonra) Muhâcirlerden oluşan sekiz kişi ile beraber Nahle¹² denilen yere gönderildi. Oraya içinde Amr b. Hadramî'nin bulunduğu bir Kureyş topluluğu uğradı. Osman (b. Abdullah) b. Mugîre ve Hişâm b. Mugîre'nin mevlası Hakem b. Keysân esir edildi. Bu olay Receb ayının sonunda oldu. Hakem, Bi'r-i Ma'ûne'de öldürülünceye kadar Resûlullah'ın (sav.) yanında kaldı. Osman b. Mugîre fidye ödenerek kurtarıldı. Abdullah b. Cahş şöyle dedi: Ganimet olarak elde ettiğinizin beşte biri Resûlullah'ındır (sav.). (Onun bu sözü) Allah'ın Humus'u farz kılmasından önceydi. Ganimetin beşte biri Resûlullah'a ayrıldı ve kalanı ashâbı arasında taksim edildi. İbn İshak dedi ki: Bu konudaki hadis Zührî ve Yezîd b. Rûmân'ın, Urve b. Zübeyr'den rivayet ettiği hadistir.

Abdullah b. Gâlib el-Leysî'nin (Sefere) Gönderilmesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.), Abdullah b. Gâlib el-Leysî'yi Şevvâl ayında gönderdi. Alî b. Muhammed dedi ki: Şevvâl ayının onuncu gününden sonra onu gönderdi. Aynı ayın on altıncı günü bittiğinde döndü.

12 Hicaz'da, Mekke'ye yakın bir bölge (el-Bekrî ve Yâkût), (Muhakkik).

Ebû Süfyân'ın Takibi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.), Talha b. Ubeydullah ve Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'i (Ebû Süfyân'ın) kafilesinin haberlerini araştırmak için gönderdi. Besbese b. Amr ve Adî b. Ebû'z-Zâğbâ'yı Ebû Süfyân b. Harb'ın hakkında bilgi toplamak için gönderdi.

Kıblenin Kâbe'ye Çevrilişi

Bu senede –hicri ikinci sene- kible (Kâbe'ye) çevrildi. Allah, Nebîsi Muhammed'e (sav.) şöyle dedi: *“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğşe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.”*¹³

Dedi ki: Bize Ebû Dâvud, Amr b. Mürre'den rivayetle Mesûdî'nin haber verdiği- [64] ni söyledi. Onun İbn Ebî Leyla'dan, onun da Muâz b. Cebel'den rivayet ettiğine göre:

Resûlullah (sav.) Medine'ye geldikten sonra 16 ay Beytül-makdis'e doğru namaz kıldı. Allah: *“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğşe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz.”*¹⁴ âyetini indirdi.

Dedi ki: Ebû Dâvûd, Şu'be'nin Ebû İshak'tan rivayetle haber verdiğini söyledi. Onun Berâ b. Âzib'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.), Medine'ye geldikten sonra Beytül-makdis'e yönelerek 16 ay namaz kıldı. Bize Yezîd b. Zürey', Saîd'den, o da Katâde'den benzerini rivayet etti.

Dedi ki: Abdulvahhâb b. Abdülmecîd'i şöyle derken işittim: Yahyâ b. Saîd'in şöyle dediğini işittim: Saîd b. Müseyyeb'i şöyle derken işittim:

Resûlullah (sav.), Beytülmakdis'e yönelerek 16 ay namaz kıldı. Bedir'den iki ay önce yönünü değiştirdi.

Bize Dahhâk b. Muhalled haber verdi: Bize Osman b. Sa'd el-Kâtib'in Enes b. Mâlik'ten haber verdiğine göre Enes şöyle demiştir:

13 Bakara 2/144.

14 Bakara 2/144.

Resûlullah (sav.), dokuz veya on ay sonra yüzünü Beytûlmakdis'ten çevirdi. O, Medine'de öğle namazının iki rekâtını Beytûlmakdis'e doğru kıldıktan sonra yüzünü Kâbe'ye döndü. Bazı sefihler "Onu üzerinde bulunduğu kiblede çeviren nedir ki?" dediler.

Bize Ebû'l-Velîd, Zâide'den, onun Semmâk, onun İkrime, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Medine'ye geldikten on altı ay sonra kible Kâbe'ye doğru çevrilmiştir.

Bize Bekir, İbn İshak'tan nakille anlattı: Vehb babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Kible, onun Medine'ye gelişinden on yedi ay sonra Receb ayında çevrildi.

[65] Bize İbn Ebî Adî, Eş'as'tan, o da Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Beytûlmakdis'e doğru iki yıl namaz kıldı. Sonra kibleyle (Kâbe'ye yönelmekle) emrolundu. Bu yıl Resûlullah (sav.) Âişe ile zifafa girdi.

Bize Vekî' haber verdi: Bize Süfyân, İsmâîl b. Ümeyye'den haber verdi: Onun Abdullah b. Urve'den, onun Urve'den, onun da Âişe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) benimle Şevvâl ayında evlendi ve aynı ayda zifafa girdi.

Bana Ali b. Muhammed, Ebû Zekerîyya el-Aclânî'den naklen anlattı. Onun Ebû Zübeyr'den, onun Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Bedir'den döndükten sonra Âişe ile zifafa girdi. Bu sene Abdullah b. Zübeyr doğdu. O Muhâcirlerden (Medine'de) doğan ilk çocuktı. Bu yıl Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd doğdu. Resûlullah'ın (sav.) kızı Rukiyye bu yıl vefat etti. İbn İshak dedi ki: Resûlullah'ın (sav.) kızı Rukiyye, Resûlullah'a (sav.) Allah'ın Bedir günü nasip ettikleri zafer haberi geldiğinde vefat etti. Bu yıl Ali, Fâtıma ile evlendi. Ramazan ayının farz olduğunu bildiren âyetler indirildi. Osman b. Maz'ûn bu yılda öldü.

3. Yıl

Zû Emer ve Bahrân Gazveleri

Bize Bekr, İbn İshak'tan; Vehb, babasından, o da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Sevîk Gazvesi'nden döndü ve Zilhicce'nin kalan günlerini ve Muharrem ayını – buna yakın bir zaman-Medine'de geçirdi. Sonra Gatafân kabilesine yönelik Necd'e doğru gazveye çıktı. İşte bu Zû Emer gazvesidir. Safer ayına kadar süren bu gazvede kimseyle karşılaşmadı. Rebîülevvel ayında Kureyş ve Benî Süleym'e yönelik bir gazveye çıktı. Hicaz'ın Furu' istikametindeki bir maden bölgesi olan Bahrân'a ulaştı. Cemâziyelevvel ayının sonuna kadar burada kaldı. Hiç kimseyle savaşmadan döndü.

Benî Kaynukâ' Kuşatması

[66]

İbn İshak dedi ki: Onun gazvelerinden biri de Benî Kaynuka'ya olan gazvesidir.

İbn İshak dedi ki: Bana Âsım b. Ömer b. Katâde şöyle anlattı:

Benî Kaynukâ', Resûlullah (sav.) ile aralarındaki Bedir ve Uhud'a kadar olan antlaşmayı bozan ilk Yahudilerdi. Resûlullah (sav.), verdiği hükme razı oluncaya kadar onları kuşattı. Ve sonra Resûlullah (sav.) onları Abdullah b. Übey b. Selûl'e bağışladı.

İbn İshak dedi ki: Bana Ebû İshak b. Yesâr, Ubade b. Velîd b. Ubâde b. Sâmit'ten rivayetle anlattı:

Resûlullah (sav.) Benî Kaynukâ' ile savaştığında, Abdullah b. Übey b. Selûl durumu düzeltmek (barış) için araya girdi. Onlar hakkında uzunca bir rivayet vardır. Resûlullah (sav.) bu yılın Ramazan ayında fakirlerin annesi diye bilinen Âmir b. Sa'sa'aoğullarından Zeyneb bt. Huzeyme ile evlendi. Zeyneb'in yanında iki veya üç ay kaldı. Yine bu yılın Şaban ayında Hafsa bt. Ömer ile evlendi. Bu yıl, Osman b. Affân Resûlullah'ın (sav.) kızı Ümmü Külsûm ile evlendi. Bu yılda Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Hasan doğdu.

Uhud Gazvesi

[67]

Bize Bekr İbn İshak'tan; Vehb, babasından, onun İbn İshak'tan, onun da Zührî, İbn Rûmân ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre onlar şöyle demişlerdir:

Resûlullah (sav.) Şevvâl ayının on dördüncü gecesinden sonra bir Cuma akşamı yola çıktı. Vâkıa Şevvâl ayının ortasında bir Cumartesi günü oldu.

Bize Ali b. Muhammed (b. Abdullah) b. Ebî Seyf, Sellâm b. Ebî Mutî''den, onun Katâde'den, onun da Saîd b. Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre o şöyle anlattı:

Resûlullah'ın (sav.) Uhud günü sancağı, Âişe'nin üstünde şekiller olan yün bir elbisesiydi. Ensâr'ın sancağı ise el-ikâb denilen bir şeydi. Ordunun sağında Ali b. Ebî Tâlib, solunda Münzir b. Amr es-Sâ'idî, piyadelerin başında Zübeyr b. Avvâm vardı. Bu görevde Mikdâd'ın olduğu da söylenir. Ortada Hamza b. Abdülmuttalib vardı. Okçuların başında Abdullah b. Cübeyr el-Ensârî ve yanında Sa'd b. Mâlik vardı. Sancak Benî Abdudduâr b. Kusay'ın kardeşi Mus'ab b. Umeyr'deydi. O öldürülünce, Allah'ın Nebisi sancağı Ali'ye verdi. Bu savaşta üç tane sancak olduğu söylenmiştir. Muhâcirlerin sancağı Mus'ab b. Umeyr'deydi. Bir tanesi Ali b. Ebî Tâlib ve Münzir b. Amr ile beraber tüm Ensâr'daydı. Kureyş'in sancağı ise Talha b. Ebî Talha b. Abdüluzza'da bulunuyordu. Ali b. Ebî Tâlib onu öldürdü. Ardından sancağı Ebû Sa'd b. Ebî Talha b. Abdüluzza aldı. Onu da Sa'd b. Mâlik öldürdü. Sancağı Osman b. Ebî Talha aldı ve onu da Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Sancağı Mûsâfî b. Talha aldı, onu Âsım b. Sâbit b. Ebî Aklah öldürdü. Cûlâs b. Talha sancağı aldı. Onu da Âsım b. Sâbit öldürdü. Kilab b. Talha ve Hâris b. Talha'ya gelince onları da Benî Zafer'in anlaşmalısı Kuzmân öldürdü. Ertât b. Abdişurayhbil b. Hâşim b. Abdimenâf b. Abdiddâr'ı, Mus'ab b. Umeyr öldürdü. Ebû Yezîd b. Umeyr b. Abdimenâf b. Abdiddâr'ı Kuzmân öldürdü. Habeşî [68] köle Suâb'ı da Kuzmân öldürdü. İbn İshak dedi ki: Ve sonunda sancağı alacak kimse kalmadı. Kureyş hezimete uğradı.

Bize Bekir, İbn İshak'tan; Vehb babasından, onun da İbn İshak'tan anlattığına göre o şöyle dedi: Bana Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr babasından, onun da Abdullah b. Zübeyr'den, onun da Zübeyr'den anlattığına göre o şöyle demiştir:

Vallahi! Hind'i ve arkadaşlarını paçaları sıvanmış bir şekilde az çok hiçbir şey alamadan kaçtıklarını gördüm. Öyle ki bileklerindeki halhallar görünüyordu. Düşman çadırının etrafındakilerini dağıttıktan sonra okçular düşman çadırına doğru ilerledi. Bu sırada arkamızı güçsüz bıraktılar. Çadırı ele geçirdiğimizde arka taraftan birileri geldi ve içlerinden biri "Muhammed öldürüldü." diye bağırdı. Biz sancağı tutanlarını öldürmüş ve artık sancağı almaya kimse yaklaşamıyorken, (askerlerin çadırı ele geçirmek için harekete geçerek yerlerini terk etmeleri sebebiyle) biz kaçmaya başladık. Onlar da arkamızdan bizi kovalamaya başladılar.

Uhud Şehit Listesi

Uhud Günü Resûlullah'ın (sav.) Yanında Savaşıp Şehit Olanların İsimleri

Benî Hâşim b. Abdimenâf b. Kusay'dan: Hamza b. Abdülmuttalib. Onu, Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşî öldürdü. Benî Ümeyye b. Abdi Şems'ten: Abdullah b. Cahş b. Riâb. O, Benî Esed b. Huzeyme'den olup Benî Ümeyye'nin anlaşmalılarıydı. Benî Abdüddâr'dan: Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim. Onu İbn Ka- [69] mie el-Leysî öldürdü. Benî Mahzûm'dan: Şemmâs b. Osman b. Şerîd. Ensâr'ın Benî Abdüleşhel kolundan: Amr b. Muâz b. Nu'mân, Hâris b. Enes b. Râfi', Umâre b. Ziyâd b. Seken, Seleme b. Sâbit b. Vakş, Amr b. Sâbit b. Vakş. İbn İshak dedi ki: Bana Âsım b. Amr b. Katâde babalarının o günde öldürüldüğünü söyledi. Rifâ'a b. Vakş, Hüseyl b. Câbir -el-Yemân Ebû Huzeyfe - ki onu Müslümanlar savaşta yanlışlıkla öldürdüler. Huzeyfe, onu öldürene diyetini tasadduk etti. Sayfî b. Kayzî, Habbâb b. Kayzî, Abbâd b. Sehl, Hâris b. Evs b. Muâz (on iki kişi). Benî Zafer'den: Yezîd b. Hâtib b. Ümeyye b. Râfi'. Râtîc ehlinde: İyâs b. Evs b. Atîk b. Amr b. Abdula'lâ b. Ze'ûrâ b. Ceşm b. Abdüleşhel, Ubeyd b. Tihân, Habîb b. Zeyd b. Temîm. Benî Amr [70] b. Avf'ın Benî Dubey'a b. Zeyd kolundan: Ebû Süfyân b. Hâris b. Kays b. Zeyd, Hanzala b. Ebî Âmir b. Sayfî: O meleklerin yıkadığı kimsedir ve onu Şeddâd b. Esved b. Şe'ûb el-Leysî öldürdü. Benî Ubeyd b. Zeyd'den: Üneys b. Katâde. Benî Sa'lebe

- b. Amr b. Avf'tan: Sa'd b. Hayseme'nin anne bir kardeşi Ebû Heyye, okçuların başında bulunan Abdullah b. Cübeyr b. Numan. Benî Selem (İbn İmrûu'l-Kays) b. Mâlik b. Evs'ten: Heyseme Ebû Sa'd b. Heyseme. Benî Aclân'dan onların anlaşmaları; Abdullah b. Seleme. Benî Muâviye b. Mâlik'ten: Sübey' b. Hâtib b. Hâris b. Kays b. Heyşe. Benî Neccâr'ın Benî Sevâd b. Mâlik kolundan: Amr b. Kays ve oğlu Kays b. Amr, Sâbit b. Amr
- [71] b. Zeyd, Âmir b. Mahled. Benî Amr b. Mebzûl'dan: Ebû Hübeyre b. Hâris (b. Alkame) b. Amr b. Sakf b. Mâlik b. Mebzûl, Âmr b. Mutrif (b. Alkame) b. Amr. Benî Amr b. Mâlik'ten: Evs (b. Sâbit b.) el-Münzir. Benî Adî b. Neccâr'dan: Enes b. Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Harâm. Benî Mâzin b. Neccâr'dan: Kays b. Mahled, köleleri Keysân. Benî Dinâr b. Neccâr'dan: Süleym b. Hâris. Benî Hâris b. Hazrec'den: Hârice b. Zeyd b. Ebî Züheyr, Sa'd b. Rabî (b. Amr) b. Ebî Züheyr. Bu ikisi aynı kabre defnedildi. Evs b. Erkam b. Zeyd b. Kays. Benî Ebcer'den – bunlar Benî Hudre'dir-: Mâlik b. Sinân b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Abdalebcer -o, Ebû Saîd el-Hudrî'nin babasıdır- Sa'd b. Süveyd b. Kays,
- [72] Utbe b. Rebî' b. Râfî'. Benî Sâide b. Ka'b b. Hazrec'den: Sa'lebe b. Sa'd b. Mâlik, Sakef b. Ferve b. Bedy (el-Birk de diyorlardı). Benî Tarîf'ten: Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Amr b. Vehb b. Sa'lebe ve Benî Cüheyne'den anlaşmaları olan Damre. Benî Avf b. Hazrec, Benî Sâlim, Benî Mâlik b. Aclân b. Zeyd b. Ganem b. Sâlim'den: Nevfel b. Abdullah, Abbâs b. Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. Aclân, Nu'mân b. Mâlik b. Sa'lebe (b. Fihri b. Ganem b. Sâlim), Müezzir b. Ziyâd -Benî Belî'den anlaşmaları-, Hâris b. Süveyd b. Sâmi onu öldürdü ve Mekke'ye kâfir olarak kaçtı. Ubbâd b. Hashas. O, Nu'mân b. Mâlik ve Müezzir b. Ziyâd ile aynı kabre defnedildi. Benî Sa'ide b. Ka'b b. Hazrec'den; Sa'-
- [73] lebe b. Sa'd b. Mâlik. Benî Hüblâ'dan; Rifâ'a b. Amr. Benî Seleme, Benî Haram'dan; Abdullah b. Amr b. Haram (b. Sa'lebe b. Harâm) - o Ebû Câbir'dir-, onu Üsâme el-A'ver b. Ubeyd öldürdü. Onu, Benî Hâris b. Abd'ın kardeşi İbn Zeyd'in öldürdüğü de söylenmiştir. Amr b. Cemûh -bu ikisi aynı kabre defnedildi.- Hallâd b. Amr b. Cemûh, Amr b. Cemûh'un mevlası Hallâd b. Amr. Benî Sevâd b. Ganem'den: Süleym b. Amr b. Hadîde ve

mevlası Antere, Sehl b. Kays b. Ebî Ka'b b. Kayn. Benî Zureyk b. Âmir'den; Zekvân b. Abdikays, Ubeyd b. Muallâ b. Levzân. Resûlullah (sav.) ile savaşıp onun yanında şehit olan Muhâcirler ve Ensâr'ın toplamı altmış beş kişiydi.

Bize Yezîd b. Zürey', Saîd'den, o Katâde'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayetle anlattı:

Uhud günü yetmiş kişi şehit oldu.

Hamrâü'l-Esed

Resûlullah'ın (sav.) Hamrâü'l-Esed'e Gidişi

İbn İshak dedi ki: Uhud'dan sonraki gün -Şevvâl ayının on altıncı gecesinden sonraki Pazar günü idi- Resûlullah'ın (sav.) müezzini insanları düşmana (karşı koymaya) çağırdı. Müezzin, ancak dün kendileriyle olanların (düşmana karşı koyanların) bugün geleceğini söyledi. Câbir b. Abdullah b. Amr b. Harâm onunla konuştu ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Babam beni kız kardeşlerimin başında durmam için bırakmıştı." Resûlullah (sav.) ona izin verdi ve o da onlarla sefere çıktı. Resûlullah (sav.) Hamrâü'l-Esed'e ulaşana kadar yola devam [74] etti. Burası Medine'den sekiz mil uzaklıktadır. O, orada Pazartesi, Salı ve Çarşamba günlerinde ikamet etti ve sonra Medine'ye döndü. İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Ebî Bekir anlattı: Resûlullah'a (sav.) o zaman müşrik olan Ma'bed el-Hüzâî uğradı. O, "Ey Muhammed! Vallahi, ashâbının başına gelenler bizi üzmüştür." Sonra Resûlullah (sav.) ve Ma'bed, Hamrâü'l-Esed'e gittiler. Ebû Süfyân ve beraberindekilerle Ravhâ¹⁵ denilen yerde karşılaştılar. Resûlullah'a (sav.) karşı harekete geçmek hususunda anlaştılar. (Uhud'u kastederek) "Ashabının ve komutanlarının önde gelenlerini öldürdük." dediler. Ebû Süfyân, Ma'bed'i görünce, "Arkanda ne var ey Mabed! (Ne haber getirdin?)". O da: "Muhammed, önceden görmediğim bir toplulukla (Ashabın Resûlullah'a (sav.) bağlılığını ve cihada olan iştiağını kastediyor) ashabıyla beraber sizi aramak için çıktı. Sizinle karşılaşmak için yanıp tutuşuyorlar. Onunla beraber önceki gün (Uhud) olmayanlar da bugün onunla be-

15 Medine ile arasında 41 mil uzaklık olan bir köydür (el-Bekrî), (Muhakkik).

raberdir.” Bunun üzerinde Ebû Süfyân ve yanındakiler oradan ayrıldılar.

Recî’ Günü

Hicrî üçüncü yılda Recî’ Olayı meydana gelmiştir.

Bize Bekir, İbn İshak’tan; Vehb babasından, o da İbn İshak’tan rivayetle şöyle demiştir: Bana Âsım b. Ömer b. Katâde şöyle anlattı:

Uhud Savaşından sonra Resûlullah’a (sav.) Adal ve el-Karra kabilelerinden bir topluluk geldi. Dediler ki: “Ey Allah’ın Resûlü! Bizim gönlümüzde İslâm var. Bize ashâbından bir grup yolla ki bize dini belletsinler, Kur’ân okumayı öğretsinler, İslâm’ın esaslarını bildirsinler.” Resûlullah (sav.) ashâbından altı kişilik bir grubu onlarla yolladı. Onlar, Hamza b. Abdûlmuttalib’in anlaşmalısı Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî, Benî Adî b. Ka’b’in anlaşmalısı Hâlid b. Bükeyr el-Leysî, Benî Amr b. Avf’ın kardeşi Âsım b. Sâbit b. Ebî Aklah, Benî Cehcebâ b. Külf b. Amr b. Avf’ın kardeşi Hübeyb b. Adî, Benî Beyâdâ b. Âmir’in kardeşi Yezîd b. Desine, Benî Zafer’in anlaşmalısı Abdullah b. Târik’tan oluşuyordu. Resûlullah (sav.) onların başına Mersed b. Ebî Mersed’i başkan seçti. Bunlar (öğretmenler) o topluluk ile beraber çıkıp Recî denilen yere geldiklerinde – Recî, Hed’e’den çıkan, Hicaz yönünde bulunan Hüzeyl kabilesine ait bir sudur- o topluluk ashâba hainlik edip Hüzeyl kabilesinden yardım istediler. Mersed, Hâlid b. Bükeyr, Âsım b. Sâbit savaşp öldürüldüler. Hubeyb, Abdullah b. Târik, Zeyd b. Desine karşı koyamadılar ve esir düştüler. Onları Mekke’ye götürürken Zahrân¹⁶ bölgesine geldiklerinde Abdullah b. Târik elini çözdü, kılıcını aldı; onlar da öldürene kadar taş atmaya başladılar. Zahrân’da defnedildi. Hubeyb ve Zeyd b. Desine’yi Mekke’ye götürüp sattılar. Hubeyb’i, Hüceyr b. Ebî İhâb et-Temimi –Benî Nevfel’in anlaşmalısı olan- satın aldı. Zeyd’i ise Safvân b. Ümeyye satın alıp öldürdü (Allah ona rahmet eylesin). Hubeyb’i çarmıha germek amacıyla Tenim’e¹⁷ getirdiler. Hubeyb dedi ki: “İki rekât namaz kılmak için beni bırakın,

16 Mekke yakınlarında bir vadi (Yâkût), (Muhakkik).

17 Mekke’ye 2 fersah uzaklıktaki bölge (Yâkût: *Mu’cemu’l-Büldân*), (Muhakkik).

sonra istediğinizi yapın". Kabul ettiler. İki rekât namazı çok güzel bir şekilde, tastamam kıldı. Hubeyb (bu davranışıyla) öldürülme anında iki rekât namaz kılma sünnetini başlatan ilk kişidir.

Bize Abdullah b. Dâvûd kendisine Ma'mer'in, Zührî'den rivayetle haber verdiğini söyledi:

Öldürülme anında iki rekât kılma sünnetini başlatan Hubeyb'dir.

Halife dedi ki: Bize Bekr, İbn İshak'tan; Vehb babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bana Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr'den, onun babasından, onun da Ukbe b. Hâris'ten rivayet ettiğine göre o, şöyle işittiğini söylemiştir:

Vallahi! Ben Hubeyb'i öldürmedim. Ben o zaman küçük-tüm. Benî Abdüddâr'ın kardeşi Ebû Hüreyre süngüyü aldı; elimi tuttu ve onunla (Hubeyb'e) vurup onu öldürdü.

Dedi ki: Bize Ca'fer b. Avn kendisine İbrâhîm b. İsmâîl'in haber verdiğini söyledi. Onun Zührî'den, onun Ca'fer b. Amr b. Ümeyye'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) beni Hubeyb'e gönderdi. Onun tahtasına (öldürüldüğü yere) çıktım ve o ağı (ipi) kestim ve attım. Arkamda bir ses duydum ancak bir şey görmedim.

4. Yıl

Bî'r-i Ma'ûne Olayı

Dedi ki: Bize Bekr, İbn İshak'tan ve Vehb babasından, o da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bana babam İshak b. Yesâr, Mugîre b. Abdullah b. Hâris b. Hişâm ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Berâ Âmir b. Mâlik b. Ca'fer Mulâibü'l-Esinne Resûlullah'a (sav.) geldi. Resûlullah, onu İslâm'a davet etti, fakat o bunu kabul etmedi. Bununla birlikte İslâm'dan büsbütün uzaklaşmadı. O "Ey Muhammed! Ashabından bazılarını Necid'e göndersen de onları İslâm'a davet etsen" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav.) elçi gönderdi.

İbn İshak dedi ki: Bu olay Uhud Savaşı'ndan 4 ay sonra oldu. Münzir b. Amr -Benî Sâide'nin kardeşi- Müslümanların önde

gelenlerinden 40 kişinin başında gönderildi. Hâris b. Samme, Benî Adî b. Neccâr'dan Hirâm b. Milhân, Urve b. Esmâ b. Salt es-Sülemî, Nâfi b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâî, Ebû Bekir es-Sıddîk'in azatlı kölesi Âmir b. Fuheyre ve Müslümanların ileri gelenlerinden bazı kimseler gönderildi. Onlar, Benî Âmir yurdu ile Benî Süleym yurdu arasında bulunan ve Bi'r-i Ma'ûne denilen bir yerde konakladılar. Burada konaklayınca Resûlullah'ın (sav.) mektubunu biriyle Âmir b. Tufeyl'e gönderdiler. Âmir, mektuba bakmadan o elçiyi öldürdü ve Benî Âmir'i yardıma çağırdı. Ancak onlar bu yardım isteğine olumlu cevap vermediler ve "Biz Ebû Berrâ'yı korumayız." dediler. Daha sonra Âmir, Müslümanlara karşı Usayya, Ri'l ve Zekvân kabilelerini yardıma çağırdı. Onlar, Âmir'e yardım ettiler. Onlardan biri dışında hepsi öldürülmüştür. Ka'b b. Zeyd yaralı olarak kurtuldu. Hendek gününde öldürülünceye kadar da yaşadı. İbn İshak dedi ki: Bana Hişâm anlattı: Olay Cemâziyelûlâ'da gerçekleşti. Ali b. Muhammed dedi ki: Cemâziyelûlâ'nın başında sefere çıkıldı. Karşı taraf bunu haber alınca dağlara kaçtılar. Resûlullah (sav.) daha sonra Ufân'a doğru yola çıktı. İbn İshak dedi ki: Uyeyne b. Hısn b. (Huzeyfe) b. Bedr Medine taraflarına saldırdı. Resûlullah (sav.) ise onu yakalamak için sefere çıktı. Bu olayın adı Zî Kared'dir.

5. Yıl

Seriyyeler

Resûlullah'ın (sav.) 5. Yıldaki Seriyyeleri

Abdullah b. Enîs'i, Benî Lühyân'dan Hâlid b. Süfyân'ın üzerine yolladı, Abdullah onu öldürdü. Amr b. Ümeyye ve Seleme b. Eşyem'i, Süfyân b. Harb'ı öldürmeleri için gönderdi. Abdullah b. Revâha'yı da bir seriyyeye gönderdi. O, Yusîr b. Rizâm'ı öldürdü. Zeyd b. Hârise'yi Fezâre'ye karşı Vâdi'l-Kurâ'ya¹⁸ gönderdi. O oradakilerin çoğunu öldürdü. Zeyd'in ikinci seferi ise Ümmü Kırfe'ye karşı oldu ve onları öldürdü. Daha sonra Ömer b. Hattâb, el-Kârre'ye gönderildi. Sefere çıkılan grup

18 Medine ve Şam arasında birçok köyün bulunduğu vadi (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

dağlara sığındı. Bilâl b. Mâlik el-Müzenî'yi Benî Mâlik b. Kinâne'ye gönderdi. Onlar önceden haber alıp hazırlık yaptıkları için onlardan bir atın dışında bir şey alınamadı. Beşîr b. Sü- [78]veyd el-Cühenî'yi Benî Hâris b. Abdimenât b. Kinâne üzerine yolladı. Onlar ağaçlık bir bölgeye sığındıkları için Beşîr burayı ateşe verdi. Resûlullah (sav.) bu davranışından dolayı onu azarladı. Ali b. Muhammed dedi ki: Bu üç seriyye, Resûlullah (sav.) Benî Lühyân'a karşı seferdeyken gönderdikleridir. Daha sonra Usfân'a geldi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı bir ordunun başında Tayy ve Esed kabilelerine karşı el-Ahla'f'a gönderdi. Onlar bu durumu önceden haber alıp hazırlık yaptıkları için Ebû Ubeyde bir şeyle karşılaşmadan geri döndü. Ömer b. Hattâb'ı Mekke ve Medine arasındaki Türebe'ye gönderdi, o da bir şeyle karşılaşmadan geri döndü. Türebe, Benî Âmir'in yurduydı. Muhammed b. Seleme'yi Benî Kilâb'dan olan el-Kuratâ'ya gönderdi. Muhammed, önce Benî Ca'fer'e doğru gitti. Onlar önceden haber almışlardı. Arkadaşları öldürüldü, kendisi de yaralı olarak kurtuldu. Beşîr b. Sa'd -Benî Hâris b. Hazrec'den biri- Fedek'e gönderildi. Benî Mürre onlarla savaştı. Arkadaşları öldürüldü, kendisi yaralı olarak döndü. Gâlib b. Abdullah el-Leysî de bir seriyyeye gönderildi. Beşîr'in yanındakileri öldürenleri öldürdü. Gâlib, bu sefere 60 atıyla çıkmıştı.

Bize Bekir anlattı ve dedi ki: Bize İbn İshak haber verdi ve dedi ki: Bana Yakûb b. Atâ, Müslim'den, onun Cündeb b. Mekîs el-Cühenî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Gâlib b. Abdullah el-Kelbî'yi (Leys'e bağlı Kelb) el-Kudeyd bölgesindeki Benî Mülevveh üzerine gönderdi. Onlara saldırmasını emretti. Ben de onunla bu seriyyeye katıldım. Düşmanla savaştık, onları öldürdük, sürülerini de ele geçirdik.

6. Yıl

Seriyyeler

[79]

Aleyhi's-Selâm'ın 6. Senedeki Seriyyeleri

Resûlullah (sav.) Beşîr b. Sa'd'ı Hayber'e gönderdi, ancak o düşmanla karşılaşmadı. Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî'yi Zât-ı At-

lâh'a¹⁹ gönderdi. Onun yanındakiler öldürüldü. Kudâ'a kabilesi onları öldürdü. Abdurrahman b. Avf, Kelb kabilesine gönderildi. O, Temâdur bt. Asbağ ile evlendi. Daha sonra Ali b. Ebî Tâlib, Fedek²⁰ ahalisinden Benî Abdullah b. Sa'd'a gönderildi. Ali, burayı ele geçirdi. Osman b. Affân, hac mevsiminde develerin durumuyla ilgilendi. Abdullah b. Revâha da Ali ve Hayber arasında bulunsun diye Hayber'e²¹ gönderildi. Bu sene -6. Sene- Resûlullah (sav.) Ümmü Habîbe ile evlendi. Hicretin yedinci yılında Amr b. Âs Müslüman oldu.

Elçilerin, Emîr ve Krallara Gönderilişi

Bu sene, Hâtıb b. Ebî Belte'a, Mukavkıs'a; Şücâ' b. Ebî Vehb, Hâris b. Ebî Şimr'e; Salît b. Amr, Hevze b. Ali el-Hanefî'ye; Abdullah b. Huzâfe de Kistrâ'ya; Dihye b. Halife de Kayser'e gönderildi. Ebû Ubeyde dedi ki: Bu senede Şîreveyh, babası Kistrâ Perviz'i öldürdü, Şîreveyh vebası ortaya çıktı ve aynı sene Şîreveyh öldü.

[80] Benî Mustalik Gazvesi

Hicretin 6. senesinde Benî Mustalik Gazvesi oldu.

Bize Bekir, İbn İshak'tan; Vehb de babasından, o da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bana Âsım b. Ömer b. Kanâde, Abdullah b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân anlattığına göre onlar şöyle dediler:

Resûlullah (sav.) Benî Mustalik'in saldırı için hazırlandığını haber alınca, sefere (gazveye) çıktı ve Mureysî' denilen Kudeyd²² bölgesinde bulunan bir sulak bölgede onlarla karşılaştı. Savaş yapıldı ve Allah Benî Mustalik'i hezimete uğrattı. Onlardan öldürülenler oldu. Resûlullah (sav.) onların çocuklarını, kadınlarını ve mallarını Müslümanlar arasında dağıttı. O gün esir alınanlar arasında Cuveyriye bt. Hâris b. Ebî Dirâr da vardı.

19 Vâdî'l-kurânın arkasında Medine tarafında bulunan bir bölge (Yâkût), (Muhakkik).

20 Hicaz bölgesinde bulunan ve Medine ile arasında 2 günlük mesafe bulunan bir köy (Yâkût), (Muhakkik).

21 7 kalesi ve tarlaları bulunan bir vilayet. Şam yolu yönünden Medine ile arasında 3 günlük mesafe vardır (Muhakkik).

22 Mekke yakınlarında bir köy (el-Bekrî), (Muhakkik).

İbn İshak dedi ki: Bana Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr, Urve'den, onun Âişe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Benî Mustalik esirlerini paylaştınca, Cüveyriye bint el-Hâris, Sâbit b. Kays eş-Şemmâs veya onun amcasının oğlunun payına düştü. Cüveyriye, azad olabilmek için para ödedi. Daha sonra da Resûlullah (sav.) onun parasını ödedi ve onunla evlendi.

Bize Abdülvehhâb b. Abdülmecîd haber verdi ve dedi ki: Bize Eyyûb anlattı. Onun Ebû Kilâbe'den rivayet ettiğine göre:

Resûlullah (sav.) Cüveyriye bt. Hâris'i esir alınca babası kızının asıl biri olduğu için esir alınamayacağını söyledi. Resûlullah da "git ve tercihi o yapsın." dedi. Cüveyriye'nin babası bunu güzel buldu ve kızına "onu seçerek kavmini zorda koyma" dedi. Cüveyriye ise "Ben Allah ve Resûlü'nü seçtim." dedi. Babası "Allah senin belanı versin ki verdi." dedi. Bu savaşlar arasında İfk ehli, Âişe için söylediklerini söylediler. Kur'ân-ı Kerîm onun hakkında "*O iftirayı uyduranlar sizin içinizden bir gruptur.*"²³ buyurdu.

Hudeybiye Sulhu

[81]

İbn İshak dedi ki: Benî Mustalik Gazvesi, Şaban ayında oldu. Daha sonra Resûlullah (sav.) Medine'ye döndü. Ramazan ve Şevvâl aylarını burada geçirdi. Zilkâde ayında da harb maksadı olmaksızın umre için şehirden ayrıldı.

İbn İshak dedi ki: Bana Zührî, Urve'den, onun Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Hudeybiye yılı savaş istemeksizin Allah'ın evini ziyaret etmek için yola çıktı. Yanında 70 tane kurbanlık vardı. 700 kişi ile birlikte yola çıkmıştı.

Bize Abdülvehhâb haber verdi. Onun Hâlid el-Hazzâ'dan, onun Hakem b. Abdullah el-A'rec'den, onun Ma'kel b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre o:

Hudeybiye günü insanlar Resûlullah'a (sav.) biat ederken elinde bir ağaç dalı ile onu gölgelendirdiğini söyledi. İnsanlar o gün, firar etmeyecekleri üzere biat ettiler. Onlar 1.400 kişiydiler.

Bize İbn Zürey' haber verdi ve dedi ki: Bize Saîd, Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Saîd b. Müseyyeb'e dedim ki: Câbir b. Abdullah, Hudeybiye'de onlar 1400 kişiydiler diyor. Saîd, "Câbir unuttu. Onlar 1500 kişiydiler." dedi.

Bize Bişr b. Mufaddal anlattı ve dedi ki: Bize Kurra haber verdi. Onun Katâde'den, onun Saîd b. Müseyyeb'den anlattığına göre o şöyle demiştir:

Câbir (ra.) yanlış söyledi. O, bana 1.500 kişi olduklarını söylemişti. İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Osman b. Afân'ı savaş istemediğini bildirsin diye Mekke'ye gönderdi.

Dedi ki: Bana Abdullah b. Ebî Bekir anlattı ve dedi ki:

Resûlullah'a (sav.) Osman'ın öldürüldüğü haberi gelince [82] insanlardan biat aldı. "Onlarla savaşmadan ayrılmayacağız." dedi. Ancak bu haberin doğru olmadığı sonra kendisine ulaştı. İbn İshak dedi ki: Suheyl b. Amr bu yıl geri dönüp ziyaretini gelecek sefer yapması hususunda onunla anlaşma yaptı.

7. Yıl

Hayber Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Hudeybiye'den dönünce Zilhicce ve Muharrem ayının bir kısmını Medine'de geçirdi. Muharrem'in kalan günlerinde Hayber'e doğru harekete geçti. Ali b. Muhammed dedi ki: Hz. Peygamber Muharrem ayında yola çıktı. Hayber'i Safer ayında fethetti. Rebülevvel'in başında da döndü. İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) onların kalelerini tek tek fethetti. İlk fethettiği kaleleri de Nâim kalesiydi. Daha sonra Benî Ebi'l-Hukayk'ın kalesi olan el-Kamûs'u fethetti. İçlerinde Safiyye bint Huyey b. Ahtab'ın da bulunduğu esirler alındı. Resûlullah onu kendisi için seçti. Son fethedilen kaleleri el-Vatîh ve es-Sülâlem idi. Onları 20 kûsür gün kuşatma altında tuttu.

İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Sehl b. Abdurrahman b. Sehl - Benî Hârişe'den biri-, Câbir b. Abdullah'tan rivayet ederek şöyle dedi:

Yahudi olan Merhab kalelerinden çıktı ve Muhammed b. Seleme ile mübareze yaptılar ve o öldürüldü. Ardından Mer-

hab'ın kardeşi Yâsir geldi. İbn İshak dedi ki: Hişâm b. Urve, Zübeyr b. Avvâm'ın düşmanla mübareze için çıktığını iddia etti. Resûlullah (sav.) onları, el-Vatîh ve es-Sülâlem kalelerinde kuşatmaya aldı. Onlar Resûlullah'tan topraklarından çıkacaklarını ve kanını dökmemesini istediler. O, bu isteklerini kabul etti. Yine onlar mallarının da yarı yarıya bölüştürülmesini istediler. Resûlullah (sav.) bunu da kabul etti.

Fedek Anlaşması

[83]

İbn İshak dedi ki: Fedek halkı, Resûlullah'ın (sav.) Hayberlilerle olan durumunu duyunca, Resûlullah'a topraklarından çıkacaklarını, ancak kanlarının dökülmemesini ve mallarının da alınmamasını içeren bir istekte bulundular. Resûlullah bunu kabul etti. Bu sebeple Hayber fey hükmünde olarak Müslümanlara dağıtılırken, Fedek Resûlullah'a (sav.) aitti. Çünkü Müslümanlar burayı almak için at koşturmadılar.

Bize Ebû'l-Velîd anlattı ve dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme, Sâbit'ten, o da Enes'ten rivayet ettiğine göre:

Safıyye, Dihye el-Kelbî'nin payına düşmüştü. Resûlullah (sav.) onu yedi deve karşılığı satın aldı. İbn İshak dedi ki: Dihye, Safıyye'yi ilk başta Resûlullah'tan istedi. Ancak Nebî (as.) onu kendisi için aldı ve Dihye'ye onun amcasının iki kızını verdi.

Hayber Şehitleri

Müslümanlardan Hayber Günü Öldürülenler

Kureyş'ten: Eslem kabilesinden, Benî Ümeyye b. Şems'in anlaşmalıları olan Benî Esed b. Huzeyme'den Âmir b. Ekva', Rabîa b. Eksem b. Sahbere. Yine onların anlaşmalılarından Sakf b. Amr Esedî, Rifâ'a b. Mesrûh, Benî Sa'd b. Leys'ten Abdullah b. Hubeyb b. Ehîb. Ensâr'dan: Benî Seleme'den, Bişr b. [84] Berâ b. Ma'rûr. Bişr, zehirli bir koyun sebebiyle vefat etti. Yine bu kabilede Fudayl b. Nu'mân. Benî Zureyk'ten: Mes'ûd b. Sa'd. Evs kabilesinden: Evs'in Benî Abdüleşhel kolundan, Muhammed b. Mesleme'nin kardeşi Mahmûd b. Mesleme, Benî Amr b. Avf'tan Ebû'd-Dayyâh b. Sâbit, Mübeşşir b. Abdulmünzir b. Zübeyr, Ebû Süfyân b. Hâris, Hâris b. Hâtıb, Urve b. Mür-

re, Evs b. Fâtik ve Enîfb. Habîb. Benî Gıfâr'dan: Umâre b. Ukbe. O fırlatılan bir okla öldürüldü.

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Hayber'e doğru Muharrem ayında yola çıktı. Ali b. Muhammed dedi ki: Muharrem ayında yola çıktı, Safer ayında orayı fethetti ve Rebîülevvel ayının başında da döndü.

[85] **Vâdi'l-Kurâ Kuşatması**

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Hayber'deki işini bitirince Vâdi'l-Kurâ'ya doğru gitti. Orayı bir süre kuşatma altında tuttuktan sonra oradan ayrıldı.

Fedek Mûsâlahası

İbn İshak dedi ki: Fedekliler, Resûlullah'a (sav.) elçi göndererek onunla Fedek'in yarısı üzerine sulh yaptılar. O, bunu kabul etti. Burası, Resûlullah'a aittir. Çünkü Müslümanlar bu bölge için at koşturmadılar.

Seriyyeler

Resûlullah'ın (sav.) 7. Yıldaki Seriyyeleri

İbn İshak dedi ki: Resûlullah, Medine'de Rebîülevvel, Rebîülâhîr, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhîr, Receb, Şaban ve Ramazan aylarını geçirdi. Bu süre zarfında bazı seriyyeler tertip etti. Gönderdiği seriyyeler şunlardır: Zeyd b. Hârise, Hüzâm'a; Amr b. Âs, Zâtü's-Selâsil'e; Ebü'l-Arcâ, Benî Süleym'e -ki o ve yanındakiler öldürüldü-; Ukkâşe b. Mihsan, el-Gamare'ye gönderildi, Ukkâşe kimseyle karşılaşmadı. Ayrıca Zeyd b. Hârise'nin seriyyesi Irak tarafındaydı. Abdullah b. Ebî Hadred ve beraberindeki iki kişinin seriyyesi Medine'ye 8 mil uzaklıktaki el-Gâbe'de bulunan Rifâ'a b. Kays Ceşmî'ye karşı idi. Abdullah b. Ebî Hadred'in bir diğer seriyyesi İdam'a²⁴ idi. O, burada Âmir b. Adbat ile karşılaştı.

[86] **Kaza Umresi**

İbn İshak dedi ki: (Resûlullah) Zilkâde ayında umre kazasını yapmak için yola çıktı. Mekke'de 3 gün kaldı ve geri döndü. Bu sene, Resûlullah Meymûne bint el-Hâris ile evlendi.

24 Medine'nin aşağı tarafında bir vadi (el-Bekrî), (Muhakkik).

İbn İshak dedi ki: Bana Ebân b. Sâlih ve İbn Ebû Nuceyh, Atâ'dan, onun İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle söylemiştir:

Resûlullah'ın (sav.) bu yolculuğu sırasında Meymûne bt. Hâris ile ihramlıyken evlendiğini söyledi. Onu, Meymûne ile Abbâs b. Abdülmuttalib evlendirdi. Resûlullah onunla Serif²⁵ denilen yerde Zilhicce ayında zifafa girdi. Bu senede olan diğer olaylar şöyledir: Ümmü Habîbe bt. Ebû Süfyân Medine'ye geldi. Resûlullah (sav.) onunla evlendi. Hâtıb b. Ebî Belte'a Mukavkıs'ın yanından gelirken Resûlullah'ın (sav.) oğlu İbrâhîm'in annesi Mâriye'yi getirdi. Ayrıca Mukavkıs, Resûlullah'a Döldül adında bir beygir ve Ya'fûr adında bir eşek göndermişti. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Habeş'ten döndü. Resûlullah, Safiyye bt. Huyey ile evlendi. Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Külsûm hicret etti. Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn, Hayber zamanı Müslüman oldular. Hudeybiye ile Hayber arasında da Hâlid b. Velîd Müslüman oldu.

8. Yıl

Mûte Savaşı

Bu sene, Ca'fer b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Hârise ve İbn Revâha'nın şehit oldukları Mûte Savaşı meydana geldi.

Bize Bekr, İbn İshak'tan haber verdi ve dedi ki: Bana Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr'den rivayetle şöyle dedi:

Resûlullah (sav.) Mûte'ye hicrî 8. yılın Cemâziyelevvel'inde bir grup gönderdi. Zeyd b. Hârise'yi onların başında kumandan olarak gönderdi. O öldürülürse Ca'fer b. Ebî Tâlib, o da öldürülürse Abdullah b. Revâha'nın başa geçmesini emretti. Müslümanlar Herakleios'un ordusuyla Belkâ'da karşılaştılar. Zeyd, Ca'fer ve İbn Revâha öldürüldü. Hâlid b. Velîd sancağı aldı ve Müslümanları savaştan çekti.

Mekke'nin Fethi

Bu sene -8. Sene- Resûlullah Mekke'yi fethetti.

Bize Bekr, İbn İshak'tan, o Zührî'den, o Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

25 Mekke'ye 6 mil uzaklıkta bir bölge (el-Bekrî ve Yâkût), (Muhakkik).

Resûlullah (sav.) Ramazan'ın 10 günü geçmişti ki Mekke'yi fethetmek için yola çıktı.

Bana Ali b. Muhammed anlattı. Onun Hammâd b. Seleme'den, onun Ali b. Zeyd'den, onun Saîd b. Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) hicretinin 8. yılında Ramazan ayında Mekke'yi fethetmek için yola çıktı. Orada 15 gün kaldı ve geri döndü. Mekke'de Attâb b. Esîd'i görevli olarak bıraktı. İbn İshak dedi ki: Hz. Peygamber Ramazan'ın bitmesine 10 gün kala Mekke'yi fethetti.

Seriyyeler

Mekke Bölgesine Seriyyelerin Gönderilişi

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayetle anlattı ve dedi ki:

Resûlullah (sav.) Mekke dolaylarına seriyyelerini gönderdi. Onların amacı Allah'a davet etmek olup savaşmak niyetinde değillerdi.

Beni Cezimeler

Hâlid'in Benî Cüzeyme'ye Seriyyesi

İbn İshak dedi ki: Bana Hukeym b. Hukeym b. Abbâd b. Hanef, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali'den rivayetle şöyle dedi:

Resûlullah (sav.) Hâlid b. Velîd'i Mekke'nin fethi sırasında [88] İslâm'a davet amacıyla gönderdi. Hâlid, Cüzeyme b. Âmir b. Abd-i Menât'ın bir suyu olan el-Gumeysâ'ya geldi. Onlardan bir kısmını öldürdü. Bu olayı anlatan bir rivayet vardır.

Uzzâ'nın Yıkılması

Sonra Resûlullah (sav.) Hâlid b. Velîd'i Uzzâ putu için gönderdi. Burası, hurma ağaçlarından yapılmış ve Kureys, Kinâne ve Mudar'a ait büyükçe bir evdi.

Bize Yahyâ b. Saîd anlattı ve dedi ki: Bize Eclah haber verdi. Onun İbn Ebî Huzeyl'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Hâlid'i Uzzâ'ya gönderdi ve Hâlid onu yıktı. Onu yıkarken de "Seni inkâr ediyorum. Seni yüceltmiyorum. Lanet olası, seni reddediyorum. Çünkü Allah'ın seni aşağıladığını biliyorum." diyordu.

Huneyn Gazvesi

Bize Vehb, babasından, o da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bana Amr b. Şuayb babasından, o da dedesinden rivayetle anlattı. İbn İshak dedi ki: Ve bana Zührî anlattı ve dedi ki:

Hevâzin kabilesi, Resûlullah'ı ve Allah'ın ona nasip ettiklerini işitince, Mâlik b. Avf Nasrî öncülüğünde savaşa hazırlandı. Resûlullah Mekke'den 2.000 ve ashabından 10.000 kişi ile birlikte harekete geçti. Mekke'de İbn Useyd'i bıraktı. İki grup Huneyn'de karşı karşıya geldi. Müslümanlar önce yenilir gibi olduysalar da sonra düşmana karşı savaştılar ve Allah müşrikleri hezimete uğrattı. Ali b. Muhammed dedi ki: Resûlullah (sav.) Huneyn'e Şevvâl ayının ortasında bir Pazar günü gitti. İbn İshak dedi ki: Müslümanlardan Huneyn günü şehit olan Ebû Âmir el-Eş'arî dışında Resûlullah'tan hadis rivayet eden olup olmadığını bilmiyorum. Eymen b. Ubeyd, Yezîd b. Rabîa [89] b. Esved b. Muttalib -atı onu düşürdüğü için öldü- ve Sürâka b. Hubâb Ensârî o gün şehit olanlardandı.

Tâif Gazvesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Huneyn gazvesini bitirdikten sonra Tâif'e doğru harekete geçti. 20 kûsür gün onları kuşatma altında tuttu. Daha sonra oradan ayrıldı.

Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı. Onun Talha b. Cebr'den, onun Muttalib b. Abdullah'tan, onun Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf'tan, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Tâif'i 27-28 gün kuşattı ancak fethetmedi. Bu kuşatma sırasında Ebû Bekre Resûlullah'ın (sav.) yanına geldi.

Bize Ümeyye b. Hâlid anlattı. Onun Şu'be'den, onun Âsım el-Ahvel'den, onun da Ebû Osman'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekre, Tâif'ten önce Resûlullah'ın (sav.) yanına geldi.

Bize Ömer b. Ali anlattı ve dedi ki: Bize Haccâc anlattı. Onun Hakem'den, onun Maksem'den, onun İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Tâif'ten çıkarak teslim olan köleleri azat etti.

Ci'râne

Resûlullah'ın (sav.) Ci'râne'ye²⁶ Gelişi

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayetle anlattığına göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) Tâif'ten ayrıldıktan sonra el-Ci'râne'ye geldi. Burada Hevâzin kabilesinden ele geçirilen malları ve esirleri dağıttı. Bu ganimetlerden müellefe-i kulûba da verdi.

[90] Bize Ebû Ubeyde anlattı. Onun Hammâd'dan, onun Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 6.000 esiri paylaştırdı.

Müellefe-i Kulûb'un İsimleri

Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, Hukeym b. Hizâm, Nadr b. Hâris b. Kelde, Hâris b. Hişâm, Suheyl b. Amr, Huveytî b. Abdüluzzâ, 'Alâ b. Cârîye, Uyeyne b. Hısn, Akra' b. Hâbis, Mâlik b. Avf en-Nasrî. Resûlullah her birine 100 deve verdi. Mahreme b. Nevfel, Umeyr ibn Vezefe, Hişâm b. Amr, Saîd b. Yerbû', Abbâs b. Mirdâs'a 100 deveden az verdi.

Tâif'te Şehit Olanlar

Benî Ümeyye'den: Kureys'in Benî Ümeyye kolundan Saîd b. Saîd b. Âs b. Ümeyye, Ezd'den anlaşmalıları Arefe b. Hubâb [91] b. Habîb. Teym b. Mürre'den: Benî Teym b. Mürre'den, Abdullah b. Ebî Bekir es-Sıddîk. O, okla yaralandı ve Resûlullah'ın (sav.) vefatlarından sonra Medine'de öldü. Mahzûm'dan: Benî Mahzûm b. Yakaza'dan, Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre. O, atılan bir ok sonucu öldü. Benî Adî'den: Benî Adî'den, Abdullah b. Âmir b. Rebîa. O, Yemenlilerden olup onların anlaşmalıydı. Benî Sehm'den: Benî Sehm b. Amr'dan, Sâib b. Hâris b. Kays ve kardeşi Abdullah b. Hâris. Benî Sa'd'dan: Benî Sa'd b. Leys'ten, Cüleyha b. Abdullah b. Muhârib. Ensâr'dan: Ensâr'ın Benî Seleme kolundan, Sâbit b. Ceze'. el-Ceze' kelimesi tilki manasına gelir. Benî Mâzin'den: Benî Mâzin b. Neccâr'dan, Hâris b. Sehl b. Ebî Sa'sa'a. Benî Sâide'den: Benî Sâide'den, [92] Münzir b. Abdullah. Evs'ten: Evs'ten, Rakîm b. Sâbit. Şehit

26 Tâif ve Mekke arasında, Mekke'ye daha yakın olan bir su (Yâkût), (Muhakkık).

olanların tamamı 12 kişiydi. İbn İshak dedi ki: Sonra Resûlullah (sav.) Cî'râne'den umre yapmak amacıyla yola çıktı. Daha sonra Medine'ye döndü. Mekke'de Attâb b. Esîd'i bıraktı. Attâb, hicrî 8. yılda Müslümanlara hac yaptırdı. Müşrikler de kendi inanışlarına göre haclarını yaptılar.

Bu sene, İkrime b. Ebî Cehil Müslüman oldu. Bu sene Resûlullah'ın (sav.) oğlu İbrâhîm doğdu. Aynı zamanda onun kızı Zeyneb vefat etti. Bu sene Allah Resûlu, Fâtıma bt. Dahhâk el-Kilâbiyye ile evlendi.

9. Yıl

Tebûk Gazvesi

Bu sene, Tebûk Gazvesi meydana geldi. İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Tebûk'e doğru yola çıktı. Eyle lideri, sulh yapmak istedi. Resûlullah onunla bir anlaşma imzaladı. Ebu'l-Hasan dedi ki: Hz. Peygamber Receb ayının başlarında Tebûk'e gitmek için harekete geçti.

Gazveden Geri Bırakılan Üç Kişi

Tebûk Gazvesi olayında sefere çıkmaktan geri bırakılan üç kişinin kıssası vardır. Ka'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebî'.

Ükeydir Dûme Seriyyesi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Hâlid b. Velîd'i Ükeydir Dûme'ye yolladı. O, Ükeydir b. Abdülmelik idi ve Yemenli bir kraldı. Hâlid onu aldı. Resûlullah'a (sav.) getirdi. Kanı dökül- [93] mesi ve cizye vermesi şartıyla köyüne gönderildi.

Tevbe Sûresinin İnişi

İbn İshak dedi ki: Resûlullah (sav.) Ebû Bekir'i hicretin 9. yılında insanlara hac yaptırmayı için görevlendirdi. Sonra Tevbe Sûresini Ali ile gönderdi. Müşriklerin bu yıldan sonra hac yapmamasını emretti. Ayrıca onlar Beyt'i çıplak olarak da tavaf edemeyeceklerdi.

Bize Abdula'lâ b. Abdula'lâ anlattı ve dedi ki: Bize Ma'mer, Ebû İshak'tan, o Hâris'ten, o da Ali'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Şu dört şeyi bildirmekle emrolundum: "Ancak mümin olanın cennete gireceğini, Mescid-i Haram'a bu yıldan sonra müşriklerin giremeyeceğini, Beyt'in çıplak şekilde tavaf edilemeyeceğini ve anlaşma sahiplerinin anlaşmaları doluncaya kadar ona uyulacağını."

Heyetler

Kabile Heyetlerinin Resûlullah'a (sav.) Gelişleri

Bu sene, Arap heyetleri Resûlullah'a geldi. Âtârid b. Hâcib b. Zürâre, Zeberkân b. Bedr, Kays b. Âsım, Amr b. Ehtem, Temîm'in ileri gelenleri ile birlikte geldiler. Benî Sa'd b. Bekr, Dımâm b. Sa'lebe'yi Medine'ye gönderdi. O, Müslüman oldu ve kavmine dönünce onlar da Müslüman oldular. Cârûd, Münzir b. Sâvî ile birlikte Abdülkays'tan bir grup geldi. İçlerinde Müseylime b. Habîb Kezzâb'ın bulunduğu Benî Hanîfe heyeti geldi. Zeydülhayl'ın bulunduğu Tayy heyeti geldi. Adî b. Hâtim daha sonra geldi. Ferve b. Musyek el-Murâdî ve Amr b. Ma'di Kerb Zübeydî'nin bulunduğu heyet de geldi. Hicrî 9. sene, Resûlullah (sav.) Necâşî Ashame'nin ölüm haberini aldı. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) kızı Ümmü Külsûm vefat etti. Ebû Ubeyde dedi ki: Hicretin 9. yılı Farşlılar, Şehribirâz ve Erdeşîr Şîreveyh'i öldürdüler. Bu sene yine onlar Şehribirâz'ı öldürüp Bûrân bint Kistrâ'yı başa geçirdiler.

10. Yıl

[94] Veda Haccı

Bu sene, Resûlullah (sav.) Veda Haccı yaptı.

Necrân Halkının Müslüman Oluşu

Bu sene, Resûlullah (sav.) Hâlid b. Velîd'i Rebîülevvel veya Cemâziyelevvel ayında Negrân'daki Belhâris b. Ka'b'a gönderdi ve o Müslüman oldu. Daha sonra Hâlid'e geri dönmesini bildirdi. Hâlid ile birlikte Belhâris b. Ka'b'ın adamlarından birileri de gelip Müslüman oldular ve kavimlerine geri döndüler. Resûlullah (sav.), Amr b. Hazm'ı dini ve sünneti öğretsin ve zekâtlarını alsın diye onlara gönderdi. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) oğlu İbrâhîm vefat etti. Ebû Ubeyde dedi ki: Bu sene,

Bûrân bint Kistrâ öldü. Farşlılar, onun kız kardeşi Ezermâ bint Kistrâ'yı başa geçirdiler.

11. Yıl

Resûlullah'ın (sav.) Vefatı

Bu sene Resûlullah (sav.) Rebîülevvel ayının 12 günü geçmişti ki bir Pazartesi günü vefat etti. 2 gece geçtiği de söylenir. O (sav.), Çarşamba günü defnedildi.

Resûlullah'ın (sav.) Ömrü

Resûlullah'ın (sav.), vefat ettiğiindeki yaşı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Bize Ebû Dâvûd anlattı ve dedi ki: Bize Züheyr anlattı. Onun Ebû İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Ubeydullah b. Utbe dedi ki:

Resûlullah (sav.) 63 yaşında vefat etti.

Âmir b. Sa'd dedi ki: Bana Cerîr anlattı ve dedi ki:

[95]

Muâviye'nin yanında idik. O şöyle dedi: Resûlullah (sav.) 63 yaşında vefat etti.

Bize Ebû Ahmed ve Selem b. Kuteybe anlattı ve dedi ki: Bize Yûnus b. Ebî İshâk anlattı. Onun Ebu's-Sefer'den, onun Şa'bî'den, onun Muâviye b. Ebî Süfyân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 63 yaşında vefat etti.

Bize Abdulvehhâb b. Abdülmecîd anlattı ve dedi: Yahyâ b. Saîd'i şöyle derken işittim: Saîd b. Müseyyeb'i şöyle derken işittim:

Resûlullah (sav.) 63 yaşında vefat etti.

Bana Ebû Ubeyde anlattı. Onun Hammâd b. Seleme'den, onun Ebû Cemre'den, onun İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 63 yaşında vefat etti.

Bize İbn Ebî Adî anlattı. Onun Dâvûd'dan, onun Şa'bî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, 63 yaşında vefat etti.

Bize Abdulvehhâb ve İbn Zürey' anlattı. Onların Hişâm'dan, onun İkrime'den, onun İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 65 yaşında vefat etti.

Bize Yezîd b. Zürey' anlattı ve dedi ki: Yûnus b. Ubeyd, Ammâr b. Ebî Ammâr'dan -Benî Hâşim'in mevlası- rivayetle şöyle dedi:

İbn Abbas'a sordum, o şöyle dedi: O, 65 yaşında vefat etti.

Bize Muâz b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam, Katâde'den, onun Hasan'dan, onun Da'fel b. Hanzala'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 65 yaşında vefat etti.

Bize Ebû Âsım anlattı. Onun Eş'as'tan, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, 63 yaşında vefat etti.

Bize Abdulvehhâb anlattı. Onun Hişâm'dan, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Hız. Peygamber 60 yaşında vefat etti.

Bize Yahyâ b. Muhammed el-Müzenî anlattı ve dedi ki: Bize Rebîa b. Ebî Abdurrahman anlattı. Onun Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) 60 yaşında vefat etti.

Bize İsmâîl b. Sinân anlattı ve dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. Onun Amr b. Dînâr'dan, onun Urve b. Zübeyr'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, 60 yaşında vefat etti.

[96] Bize Sehl b. Bekkâr anlattı. Onun Vuheyb'den, onun Yûnus'tan, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, 60 yaşında vefat etti.

Bize Muâz b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam, Katâde'den rivayetle anlattı ve dedi ki:

Hız. Peygamber 62 yaşında vefat etti.

Fâtıma'nın (ra.) Vefatı

Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) vefatının ardından kızı Fâtıma da vefat etti. Onun, Resûlullah'tan 6, 7 veya 8 ay sonra vefat ettiği söylenmiştir.

Bize Ebû Vehb es-Sehmî anlattı ve dedi ki: Bize Hâtim b. Ebî Sağıra anlattı. Onun Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Fâtıma, babasından 8 ay sonra vefat etti.

Bize Ebû Âsım anlattı. Onun Kehmes b. Hasan'dan, onun İbn Büreyde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

(Fâtıma) babasından sonra 70 gün ve gece yaşamıştır.

Bana Muhammed b. Muâviye anlattı. Onun Süfyân'dan, onun Amr b. Dînâr'dan, onun Muhammed b. Ali'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Fâtıma, babasından sonra 6 ay yaşadı. Râvi, İbn Şihâb'dan "Fâtıma'nın babasından sonra 3 ay yaşadığı" bilgisini de aktarmıştır.

Bana Ahmed b. Ali anlattı. Onun Ali'den, onun Cerîr'den, onun Yezîd b. Ebî Ziyâd'dan, onun Abdullah b. Hâris'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Fâtıma, babasından 8 ay sonra vefat etti.

Resûlullah'ın (sav.) Amilleri

Resûlullah, gazveye çıkarken 13 defa Medine'de İbn Ümmü Mektûm'u yerine bıraktı. Bu gazveler, Ebvâ, Buvât, Zi'l-Uşeyre, Kurez b. Câbir'i aramak için Cuheyne tarafına çıktığı zaman, Bedir için çıktığında, Ebû Lübâbe'yi gönderdi ve onu vekil tayin etti. Sevîk, Gatafân, Uhud, Hamrâu'l-Esed, Bahrân, Zâtu'r-Rikâ' ve Veda Haccı. Mekke, Huneyn ve Tâif'e giderken Ebû Rehm el-Gifârî Külsûm b. Husayn'ı bıraktı. Karkaratû'l-Küdr'de ise Muhammed b. Mesleme'yi bıraktı. Benî Mus-talik'te de Nemîle b. Abdullah el-Leysî'yi bıraktı. Hudeybi- [97] ye'de Benî ed-Düel'den Uveyf b. Adbat, Hayber'de Ebû Rehm el-Gifârî'yi, kaza umresinde de Ebû Rehm'i bıraktı. Tebûk gazvesi için Sibâ' b. Urfuta el-Gifârî'yi bıraktı. Bazı gazvelerde Gâlib b. Abdullah el-Leysî'yi bıraktı. Mekke'den ayrılırken Attâb b. Esîd'i bırakırdı. Attâb bu görevi Ebû Bekir'in vefatına kadar sürdürdü. Tâif'te Osman b. Ebî'l-Âs es-Sekafî'yi bıraktı. Sâlim b. Muattab'ı Benî Mâlik'in Sakîf kolunun el-Ahnaf'ına bırakırdı. Amr b. Âs'ı Tebûk, Teymâ, Vâdi'l-Kurâ ve Hayber'in Arap köylerine amil olarak atadı. Amr, Resûlullah (sav.) vefat ettiğinde de burada görevliydi. Hakem b. Saîd b. Âs'ı çarşıda görevlendirdi. Yemen'i birkaç bölgeye ayırdı. San'a'ya Hâlid b. Saîd b. Âs'ı, Kinde ve Sade'ye Muhâcir b. Ebî Ümeyye'yi, Hadramevt'e Benî Beyâdâ'dan Ziyâd b. Lebîd el-Ensârî'yi görevlendirdi. Kadılık, insanlara İslâm'ı öğretme ve Kur'ân öğretme işini Muâz b. Cebel'e verdi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Zubeyd, Rima', Adn ve Sâhil'e atadı. Yemen'deki amillerden zekâtları alma işini Muâz b. Cebel'e verdi. Amr b. Hazm'ı Belhâris b.

Ka'b'a, Ebû Süfyân b. Harb'i Necrân'a gönderdi. Ali'yi Necrân'a gönderdi ve Ali onların zekâtlarını topladı ve Veda Haccı sırasında Resûlullah'a (sav.) getirdi. Benî Ümeyye'nin anlaşmalarından Saîd b. Kışb el-Ezdî'yi Cereş bölgesine ve denizine gönderdi. 'Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn'e atadı, sonra onu azledip Ebân b. Saîd'i oraya atadı. Resûlullah (sav.) vefat ettiğinde Ebân hala burada görevdeydi. Amr b. Âs, Ummân'daki görevine Resûlullah (sav.) vefat edince de devam etti. Ebû Zeyd el-Ensârî'yi Ummân'a gönderdi. Benî Âmir b. Lüey'den biri olan Salit b. Salit Yemâme'ye gitti. Bûranın halkı Müslüman oldular. Resûlullah da (sav.) onların ellerindeki mal ve toprakları onlara bıraktı.

[98] **Resûlullah'ın (sav.) Elçileri**

Hudeybiye senesinde Osman b. Affân'ı Mekke'ye gönderdi. Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi hediyeler ile Mekke'deki Süfyân b. Harb'a gönderdi. Urve b. Mesûd es-Sekaffî'yi Tâif'teki kavmine gönderdi. Cerîr b. Abdullah'ı Zî Kilâ, Zî Ru'ayn'a ve Yemen'e gönderdi. Veber b. Yuhannes'i Yemen'deki el-Ebnâ'ya gönderdi. Buraya Veber b. Muhsan el-Gilfânî'yi gönderdiği, Muhşî b. Vebre'yi, Huneys el-Ezdî'yi de gönderdiği de söylenmiştir. Hubeyb b. Zeyd b. Âsım'ı Müseylimetül-Kezzâb'a gönderdi. Müseylime onu öldürdü. Salit b. Salit'i Yemâme'ye, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi Kısra'ya gönderdi. Dihye b. Halife el-Kelbî'yi Kayser'e gönderdi. Şücâ' b. Ebî Vehb el-Esedî'yi, Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî'ye gönderdi. Oraya, Cebele b. Eyhem'i gönderdiği de söylenmiştir. Hâtıb b. Ebî Belte'a'yı İskenderiye kralı Mukavkıs'a, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi de Habeş Necâşî'sine gönderdi.

Zekât Amilleri

Kelb kabilesinin zekâtını toplaması için Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirdi. İki müttefik kabile olan Tayy ve Esed kabilelerine Adî b. Hâtim'i görevlendirdi. Esed kabilesine Ebâ b. Kays el-Esedî'yi görevlendirdiği de söylenmiştir. Uyeyne b. Hısn'ı Fezâre'ye gönderdi. Velîd b. Ukbe b. Ebî Muît, Benî Mus-talik zekâtları için görevlendirildi. Hâris b. Avf el-Murî, Benî

Mürre'ye, Mesûd b. Ruheyle el-Eşca'î'yi Eşca'a, Benî Abdullah b. Gatafân ve Benî Abs'e görevlendirdi. A'cem b. Süfyân el-Belvî'yi Cüheyne'deki Uzre, Salâmân ve Celî'yi görevlendirdi. Mâlik b. Nüveyre'yi Benî Hanzala zekâtları için, Züberkân b. Bedr'i Avf ve el-Ebnâ zekâtları için gönderdi. Kays b. Âsım el-Münkirî'yi Mukâ'is, Butûn Esed ve Gatafân zekâtları için görevlendirdi. Dârim'in zekâtları için Atârid'i, Âmir b. Mâlik b. Ca'fer'i de Benî Âmir b. Sa'sa'a'ya gönderdi. Abbâs b. Mirdâs'ı [99] Benî Süleym zekâtları için görevlendirdi. Hevâzin'in Ceşm, Nasr ve Sakîf bölgelerine Sa'd b. Bekr Mâlik b. Avf en-Nasrî'yi; Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî'yi de Benî Kilâb'a görevlendirdi.

Resûlullah'ın (sav.) Kâtipleri

Zeyd b. Sâbit, vahiy kâtibiydi. Muâviye b. Ebî Süfyân onun kâtipliğini yaptı. Hanzala b. Rebî el-Üseyyidî, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh Resûlullah'ın kâtipliğini yaptı. Ancak Abdullah daha sonra dinden dönerek Mekke'ye kaçtı.

Diğer Görevlileri

Resûlullah'ın (sav.) Hâcibi, Gider Memuru, Hazinedarı, Hizmetkârı, Müezzinleri ve Koruması

Resûlullah'ın huzuruna girerken izin alınacak kişi mevlası Enese idi. Gider memuru Bilâl'di. Hazinedarı Muaykîb b. Ebî Fâtıma idi. Muaykîb'in mühür sorumlusu olduğu da söylenmiştir. Hizmetkârı Enes b. Mâlik'ti. Müezzinleri Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm idi. Bedir'deki koruması Saîd b. Zeyd el-Ensârî'ydî. Bedir'den dönünce Zekvân b. Abdikays bu görevi üstlendi. Uhud'da Muhammed b. Mesleme, Hendek'te Zübeyr b. Avvâm, Hayber'de Safiyye ile evlendiği zaman Ebû Eyyûb, Tebûk'te Ebû Katâde bu görevi üstlendi. Bu görevi, Sa'd b. Mâlik ve Âiz b. Amr el-Müzenî de yapmıştır.

Ebû Bekir es-Sıddîk'in Hilâfeti

[100]

On birinci yılda Resûlullah'ın (sav.) vefatının ertesi günü olan Salı günü Ebû Bekir'e çoğunluk biat etti. Ebû Bekir'in ismi, Abdullah b. Ebî Kuhâfe'dir. Ebû Kuhâfe'nin ismi ise Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b

b. Lüey b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne'dir. Annesi Ümmü'l-Hayr bt. Sahr b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Ebû Bekir, halife olunca ilk iş olarak Üsâme b. Zeyd ordusunu hazırladı.

Üsâme Ordusunun Hazırlanması

Bize Alî ve Mûsâ b. İsmâîl, Hammâd b. Seleme'den, onun Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (sav.) ölümüne sebep olan hastalığı esnasında şöyle dedi:

"Üsâme ordusunu hazırlayın." Resûlullah (sav.) vefat ettiğinde Üsâme, Curf adlı bölgedeydi. Üsâme, Ebû Bekir'e yazdığı mektupta, olayların en büyüğünün gerçekleştiğini, kendisinin Arapların küfründen korktuğunu ve beraberinde ashabın ile-ri gelenlerinden bir grubun olduğunu söyleyerek orada kalması için izin istedi. Ebû Bekir cevaben: "Resûlullah'ın (sav.) emrini yerine getirmeden başka bir işe başlamayacağım. Bir kuşun beni kaçırmaması, bu emri yerine getirmememden daha iyidir. Ancak istersen Ömer'i bırakabilirsin." Üsâme, Ömer'i orada bırakarak kendisi yola çıktı.

Bekr, İbn İshak'tan rivayetle bize şöyle anlattı:

Ebû Bekir, insanlara Üsâme ordusunu hazırlamalarını emretti. İnsanlar ise ona "Araplar senin işlerini bozmaya çalışıyor. Sen ise bunları kendinden uzaklaştırmıyorsun." Ebû Bekir dedi ki: "Ebû Bekir'in nefsi kudret elinde tutana yemin olsun ki, bilsem beni bu köyde yırtıcı kuşlar yiyecek, yine de Resûlullah'ın (sav.) emrettiği şeyi yapacağım."

[101] Bize Ali b. Muhammed, Osman b. Abdurrahman'dan, o Zührî'den bunun bir benzerini nakletti.

Üsâme, Rebîülevvel ayının son günlerinde Şam bölgesine ulaşana kadar gitti. Sonra oradan ayrıldı. Onun gidişi ve dönüşü kırk gün sürdü.

Ridde Olayları

(Resûlullah'ın vefatından sonra) Araplar irtidat edip zekâtı vermeyeceklerini söylediler. Resûlullah'ın (sav.) ashâbı, Ebû Bekir'in bu kimselere yönelmesini söyledi. O da: "Eğer Resû-

lullah'ın verdikleri en küçük bir ip parçasını benden esirgerlerse onlarla savaşıcağım." dedi.

Ebû Bekir'in Zü'l-Kassa'ya Gidişi

Ebû Bekir, Zü'l-Kassa'ya²⁷ doğru sefere çıkarken Medine'de yerine Sinân ed-Damrî'yi bıraktı. İbn Mesûd'u ise Medine'nin dağlık bölgesine bıraktı.

Abdülvehhâb'ın Yahyâ b. Saîd'den rivayet ettiğine göre Ebû Bekir şöyle dedi:

"Benden en küçük bir ip parçasını esirgerlerse onlarla savaşırım."

Ali b. Muhammed, Abdullah b. 'Amr el-Ensârî'den, onun Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekir, Medine'den Cemâziyelahir ayının ortalarında çıktı.

Alî'nin, Osman b. Abdurrahman'dan, onun da Zührî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekir, Zü'l-Kassa'ya doğru Cemâziyelevvel ayının on günü geçmişti ki yola çıktı. Bu sırada Üsâme b. Zeyd dönmüş-tü. Irak yolunda Medine'den iki berîd miktarı uzaklıkta olan bu bölgeye ulaştı. Medine'de Sinân ed-Damrî'yi vekil bıraktı. Medine korumasını ise Abdullah b. Mesûd'a bıraktı.

Abdurrahman b. Mehdî, kendisine Abdülazîz b. Abdullah b. Ebî Seleme'nin Ab- [102] dülvahid b. Ebî Avn'dan rivayetle anlattığını söyledi. Onun da Kâsım b. Muhammed'den, onun da Âişe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah (sav.) vefat ettiği sırada babamın (Ebû Bekir) üzerine yüklenen yük çok sağlam dağlara yüklenseydi, o dağlar paramparça olurdu. Medine'de nifak baş gösterdi ve Arap-lardan irtidat edenler oldu. Onların tartıştıkları en küçük bir mevzuda dahi İslâm'da babam onlardan önce geliyordu.

Tuleyha el-Esedî'nin İrtidatı

Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle anlattı:

Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i ordunun başına getirdi. Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ı Ensâr'ın başında görevlendirdi. İnsanları

27 Necid yönünde olup Medine ile arasında 24 mil mesafe vardır (Yâkût), (Muhakkik).

Hâlid'in yanında toplanmaları hususunda yönlendirdi. Hâlid b. Velîd yola çıktı. Ebû Bekir de onunla beraber Medine'ye iki berid uzaklıktaki Zü'l-Kassa'ya varıncaya kadar ona eşlik etti. Orada askerleri ve ordu ile götürülecek şeyleri hazırladılar. Ebû Bekir, Hâlid'e nasihat etti ve Katan ve Gamr Merzûk denilen suların yakınında bulunan Tuleyha'yı yakalamasını emretti. (Ebû Bekir) Sonra Medine'ye döndü.

Ali b. Muhammed, Mesleme'den, onun Dâvûd'dan, onun Âmir ve Ebû Ma'ser'den, onun da Yezîd b. Rûmân'dan rivayet ettiğine göre:

Ebû Bekir, Zü'l-Kassa'ya kadar gitti. Bizzat kendisi bu yolu (savaşta ordunun başında bulunmak için) gitmek istedi. Müslümanlar ona şöyle dediler: "Bu yolculuğun sana bir faydası yok, ama buraya neden geldiğini anlamıyoruz. Bu yolculukta güvendiğin birini (ordunun başına) görevlendir. Medine'ye dön. Çünkü Medine'de nifakla ilgili problemler var." Bunun üzerine Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i ordunun başına komutan olarak görevlendirdi. Ensâr'ın başına özellikle Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ı görevlendirdi. Hepsinin başında Hâlid bulunuyordu. (Ona) Tuleyha'yı yakalamasını emretti. Ebû Bekir bir tuzak hazırlamıştı. Ve Hâlid'e şöyle dedi: "Ben sana şu bölgede ulaşacağım."

Mesleme'nin Dâvûd'dan, onun Âmir ve Osman b. Abdurrahman'dan, onun da Zührî'den rivayet ettiğine göre:

Hâlid, Zü'l-Kassa'ya doğru Tuleyha'yı yakalamak amacıyla iki bin yedi yüz ile üç bin arası bir ordu ile harekete geçti. Hâlid b. Velîd, Ukkâşe b. Mihsan ve Sâbit b. Akram b. Sa'lebe el-Ensârî'yi, Tuleyha'nın bulunduğu Katan²⁸ suyuna doğru (öncü kuvvet olarak) gönderdi. Bu ikisi orada bir avcıya rastladılar.

[103] O, teçhizatını almış Tuleyha'ya (yardım amaçlı) gidiyordu. Avcıyı öldürüp yanındakileri aldılar. (Bu sırada) Huveylid'in iki oğlu Tuleyha ve Seleme, Ukkâşe ve Sâbit ile karşılaşınca (savaşarak) onları öldürdüler. Hâlid, Buzahе denilen yere doğru yöneldi ve orada Tuleyha ile karşılaştı. Tuleyha'nın yanında Uyeyne b. Hısn el-Fezârî ve Kurre b. Hübeyre el-Kuşeyrî vardı. Şiddetli bir çarpışma yaşandı. Allah Tuleyha'yı hezimeye uğ-

rattı ve Tuleyha Şam'a kaçtı. Uyeyne ve Kurre b. Hübeyre esir alındı. Hâlid, o ikisini Ebû Bekir'e gönderdi. Onlar öldürülmedi. (Tuleyha'nın ordusundan geriye) kalanlar Buzae'den ayrılıp Gamr Merzûk denilen yere geldiler. Hâlid, onların üzerine yürüdü ve birçoğunu öldürdü. Kalanlar da ciddi bir çarışmadan sonra yenildiler.

Bekr, İbn İshak'tan, onun Muhammed b. Talha b. Yezîd b. Rükâne'den, onun Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Uyeyne, Tuleyha yanında Benî Fezâre'den yedi yüz kişi ile birlikte savaşa katıldı. Onlar yenilince Tuleyha Şam'a kaçtı ve ordusu dağıldı.

Benî Süleym'in İrtidatı

Alî b. Mûsâ ve Mûsâ b. İsmâil anlattı. Onların Hammâd b. Seleme'den, onun da Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Araplardan bir kısmı dinden döndü. Benî Süleym, Ebû Bekir'e geldi ve Arapların küfre düştüklerini ve onlarla savaşmak için silah istediklerini söylediler. Ebû Bekir onlara silah temin edilmesini emretti. Ancak onlar bu silahlarla Ebû Bekir ile savaştilar. Bu olay üzerine Abbâs b. Mirdâs dedi ki:

Siz neden onunla savaşmak için onun silahını alıyorsunuz.

Siz ona karşı İlah'ın yanında büyük bir vebale girdiniz.

Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i Benî Süleym üzerine gönderdi. Hâlid, onları etrafı çevrili bir alanda yakaladı ve orayı ateşe verdi. Hâlid bu bölgeyi ele geçirince Buzae bölgesinde Esed ve Gatafân kabileleri ile karşılaştı. Allah onları yenilgiye uğrattı. Sonra onlarla Butah denilen yerde karşılaştı. Onlar Hâlid'in sancağı altına girdi ve Müslüman oldular. Hâlid şöyle^[104] dedi: "Allah'a yemin olsun ki, Müseylime'yi bulana kadar bu seferi bitirmeyeceğim." Ensâr ise "Ebû Bekir sana bunu emretmedi. Medine'ye dönmelisin." dedi. Hâlid cevaben "Vallâhi onu buluncaya kadar dönmeyeceğim." dedi. Ensâr bunun üzerine geri döndü. Bir gece yol gittiler. Sonra kendi kendilerine "Arkadaşlarımız bu seferde başarılı olursa, bizim bu başarıdaki payımız az olur; eğer yenilirlerse onları bu hale biz düşürmüş oluruz." dediler. Bunu üzerine geri döndüler.

Bekr'in bize İbn İshak'tan anlattığına göre Sâbit b. Kays şöyle dedi:

“Biz Hâlid b. el-Velîd'e seninle bu yolu yürümeyiz.” dedik. (Râvi yukarıdaki olayın aynısını anlattı) Dedi ki: Bir veya iki menkale yol gitmiş olan Hâlid'e kendilerini beklemeleri için birisini gönderdiler. Hâlid, onları bekledi ve (Ensâr topluluğu) ona ulaştılar.

Benî Temîm İrtidatı

Benî Temîm yurdundaki Butah adlı yere gelene kadar yola devam ettiler. Bir küçük grup gönderildi, ancak kimseyle karşılaşmadı. Mâlik b. Nüveyre, Benî Hanzala'dan bir toplulukla beraber getirildi ve boyunları vuruldu.

Bize Ali b. Muhammed, Osman b. Abdurrahmân'dan, o da Zührî'den, İbn İshak'ın rivayetinin aynısını anlattı. Bize Ali b. Muhammed, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în el-Aclânî'den, onun da Saîd b. İshak'tan, onun babasından, onun da Ebû Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekir, Hâlid'den ve onunla beraber ridde olaylarını bastırmak için giden komutanlardan, bir bölgeye gittiklerinde ezanın okunduğunu ve namazın kılındığını görürlerse, bekleyip onlara zekât (neden vermedikleri) hakkında sormaları konusunda; eğer ezanı duymaz, namaz kıldıklarını görmezlerse onlarla savaşmaları hususunda söz aldı. (Ebû Katâde) Yine dedi ki: Ben; Tuleyha, Gatafân, Hevâzin ve Süleym ile savaşırken Hâlid ile beraberdim. Sonra Benî Temîm yurduna doğru gitti(k). Hâlid bizi önüne kattı ve güneş batmaya başlarken oraya ulaştık. Bize karşı koydular ve kim olduğumuzu sordular. Biz de “Allah'ın kulları Müslümanlarız.” dedik. Onlar da aynısını söylediler. Hâlid bir grup gönderdi. Onlar ezan duymadıklarını söyleyince el-Merrâr bölgesindeki Ba'ûda²⁹ da onlarla savaştilar. Mâlik b. Nüveyre kavmiyle beraber esir olarak getirildi. Hâlid silahlarının alınmasını istedi. Sabah olunca da öldürölmelerini emretti.

[105] Bekr, İbn İshak'tan rivayetle; Talha b. Ubeydullah b. Abdurrahman b. Ebî Bekir, Ebû Bekir'den, o da Katâde'den benzerini rivayet etti ve dedi ki:

Biz o grupla karşılaşınca onların silahlı olduklarını gördük.

29 Benî Esed'e ait bir su (Yâkût), (Muhakkık).

Biz Müslüman olduğumuzu söyledik. Onlar da Müslüman olduklarını söylediler. Silahları sorduk. Onlar da bizim silahlarımızı sordular. Dedik ki: "Eğer dediğiniz gibiyse silahlarınızı bırakın." Silahlarını bıraktılar ve namaz kıldık onlar da namaz kıldılar.

Ebü'l-Yakzân, Tufeyl'den rivayetle dedi ki:

Hâlid, Ba'ûda denilen yerde konakladı. Ebü'l-Celâl müezzinleriydi, ama o gün orada bulunmuyordu. Kimse ezan okumadı. Onlara saldırdılar birçoğunu öldürdüler. Bısr b. Ebî Sevd el-Güdânî onlardan biriydi. Mirdâs b. Udeyye o gün on yaşında öldü.

Ali b. Muhammed, İbn Ebî Zî'b'den, onun da Zührî'den, onun Sâlim'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebü Katâde, Ebû Bekir'e geldi, Mâlik ve arkadaşlarıyla olan çarpışmayı anlattı. Ebû Bekir buna çok üzüldü. Hâlid'e dönmesini emreden bir mektup gönderdi. Hâlid gelince Ebû Bekir ona dedi ki: "Hâlid bir şeyleri tevil edip hata yaptıktan başka ne yapmış olabilir?" Hâlid'i görevine geri gönderdi. Mâlik b. Nüveyre'nin diyetini ödeyerek, esirleri ve malları da iade etti.

Bekr, İbn İshak'tan rivayetle anlattı:

Hâlid, Ebû Bekir'in yanına girip ona olanları anlattı ve özrünü iletti. (Ebû Bekir) Özrünü kabul etti. Mütemmim b. Nüveyre, kardeşi Mâlik b. Nüveyre'ye mersiyesinde şöyle dedi:

Beraber mutlu bir hayat geçirdik, bizden önce de Kisra ve Tuba halkına ölüm geldi.

Biz tıpkı Cezîme'nin en yakınındakiler gibi bir süre birlikte vakit geçirdik hatta bizim için bunlar yıkılmaz denildi.

Ölüm bizi ayırdıktan sonra, beraber geçirdiğimiz bunca vakte [106] rağmen sanki bir gece bile beraber kalmamışız.

Ne ağlamaklı bir ses çıkararak binlerce deveye ağlatan yaşlı deve-nin bıraktığı hüznün

Ne üç yavrusuna hüznülenen hayvancağızın bıraktığı inilti

Ne de birisi ağıt yaktığında tüm deve topluluğunun ağıtına katıldığı hayvanın oluşturduğu üzüntü

Mâlik'in ölümünü duyduğumda çektiğim üzüntü gibi değildir.

Gördüğüm felaket sabırlı olmama engeldir.

*Ve ey Mâlik! Seninle birlikte kopan ipten sonra bütün ipler darma-
dağın oldu.*

*Mâlik'in kabrinin bulunduğu toprağa Rabbim bolca rahmet indir-
sin.*

Yağmurla dopdolu olan bulutların tamamını üzerine göndersin.

*Şefkatle çiseleyen ve inen; beraberinde yumuşak otları bitiren tüm
yağmurlar, bulunduğu vadinin üzerine insin.*

*Çürümüş toprağa karışmış ve benden ayrılmış olsa bile ona son-
suz sevgilerimi iletiyorum.*

[107]

Yemâme Haberi

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayetle anlattı:

Ebû Bekir, Hâlid'i Yemâme'ye gönderdi ve ona Müseylime-tü'l-Kezzâb'ı yakalamasını emretti. Oraya yaklaşıncı Yemâ-me vadilerinden bir vadide konakladı. Benî Numeyr'den bir adamı aramak için çıkan Mecca'e b. Mürâre ve beraberindeki yirmi kişiyi yakaladı. Hâlid onlara şöyle dedi: "Ey Benî Hanîfe! (Ridde konusunda) Ne diyorsunuz?" Dediler ki: "Bizden bir nebi var, sizden bir nebi var." Hâlid elini kılıcına attı ve onlarla savaşıp Mecca'e dışındakileri öldürdü. O, Mecca'e'nin zinci-re vurulmasını emretti. Sonra yola çıktı ve savaşmaya devam etti. Şiddetli bir çatışma yaşandı; Müşriklerden ilk öldürülen Reccâl b. Unfuve idi. Müslümanlar başta açlığa yenilir gibi ol-dularsa da savaşı kazandılar. Sâbit b. Kays b. Şemmâs dedi ki: "Ey Müslümanlar! Yaptığınız şey ne kadar kötü. Allah'ım! Ben bunların yaptıklarından sana sığınıyorum." Sonra (Sâbit) öl-dürülene kadar savaştı.

Bize Muâz b. Muâz, kendisine İbn Avn'ın anlattığını söyledi. Onun da Mûsâ b. Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yemâme günü insanlar yenilince Enes b. Mâlik, Sâbit b. Kays'a geldi. Sâbit o sırada baldırını tedavi ediyordu. Enes "Seni engelleyen nedir? Neden gelmiyorsun?" dedi. Sâbit "He-men geliyorum" dedi. Sonra gelip oturdu ve "Resûlullah (sav.) ile birlikteyken biz bu şekilde savaşmazdık. Arkadaşlarınız-

dan ne kötü şeyler öğrenmişsiniz.” Sonra düşmana karşı savaştı ve öldü.

İbn Uleyye, Eyyûb'den rivayet etti. Eyyûb kendisine Semâme b. Abdullah b. [108] Enes'in, Enes'ten rivayet ettiğini söyledi:

Yemâme günü Sâbit b. Kays'a geldim. O kendisini tedavi ediyordu. Dedim ki: “Ey amcam gelecek misin?” O da “Ey kardeşimin oğlu hemen geliyorum.” Daha sonra öne çıktı ve ölene kadar savaştı.

Alî ve Mûsâ, Hammâd b. Seleme'den, onun Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Müslümanlar çadırlara ulaşınca kadar gittiler. Sâib b. Avvâm dedi ki: “Ey insanlar! Çadırlara ulaştınız. Bundan sonra kimse kaçamaz, geri dönün.” Geri döndüklerinde Allah müşrikleri mağlubiyete uğrattı ve Müseylime öldürdü.

Bekr, İbn İshak'tan anlattığını göre o şöyle demiştir:

Zeyd b. Hattâb, insanlar bineklerine doğru yönelince şöyle dedi: “Çadırlardan sonra kaçış yoktur.” Daha sonra ölünceye kadar savaştı.

Muâz b. Muâz, kendisine İbn Avn'ın Muhammed'den rivayetle şöyle anlattığını söyledi:

Yemâme günü Ebû Meryem el-Haneffî'nin, Zeyd b. Hattâb'ı öldürdüğü söyleniyordu. Ebû Meryem, Ömer'e şöyle dedi: “Ey Müminlerin Emiri! Allah, Zeyd'e benim elimle ikramda bulundu. Ancak bana onun eliyle bulunmadı.”

Ali b. Muhammed, Mübârek b. Fedâle'den, o da Hasan'dan şöyle rivayet etmiştir:

Ebû Meryem'in Zeyd b. Hattâb'ı öldürdüğünü söylüyorlardı.

Ebu'l-Hasan'ın, Ebû Huzeyme el-Haneffî'den, onun Kays b. Talk'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onu, Ebû Meryem'in amcasının oğlu Seleme b. Subeyh öldürmüştür.

Ensârî babasından, onun Semâme'den, onun Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Berâ ve Muhakkim el-Yemâme mübareze için savaş meydanına çıktılar. Birbirlerine birer hamle yaptılar. Muhakkim

el-Yemâme, Berâ'nın elindeki kalkana vurunca onun elinde sadece kılıç kaldı. Berâ ise onun bacağına vurdu ve bacağına [109] kopardı. Sonra kılıcını alıp onu öldürdü. Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle anlattı: Muhakkim el-Yemâme b. Tufeyl'i, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddîk bir ok ile öldürdü.

Ali b. Muhammed'in Eyyûb'den, onun Utbe'den, onun Yahyâ b. Ebî Kesîr'den, onun Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdurrahman b. Ebî Bekir'in, Muhakkim el-Yemâme'ye fırlattığı ok onun göğsüne saplandı ve onu öldürdü. Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle anlattı: Müslümanlar onların üzerine saldırınca içinde Allah düşmanı Müseylime'nin de bulunduğu bir bahçeye sığındılar. Berâ şöyle dedi: "Ey Müslüman topluluğu! Beni onların içine atın." Onu kaldırdılar, duvarın sınırını geçip içeri girince bahçede onlarla savaştı. Öyle ki orayı Müslümanlar'a açtı. Allah böylece Müseylime'yi öldürdü.

Ensârî babasından, o Semâme'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Berâ kendisini onların üzerine attı ve kapıyı açana kadar onlarla mücadele etti. Vücudunda ok ve darbe sonucu olmuş seksen küsur yara vardı. (Berâ) Bineğine taşındı ve tedavi edildi. Hâlid, bir ay kadar onunla ilgilendi.

Bekr, İbn İshak'tan, onun Abdullah b. Fadl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa el-Hâşimî'den, onun Süleymân b. Yesâr'dan, onun İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O gün, onu kara bir kölenin öldürdüğünü bağırarak anlatan birini duydum.

Bekr, İbn İshak'tan, onun Abdullah b. Fadl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa el-Hâşimî'den, onun Süleymân b. Yesâr'dan, onun Ca'fer b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den, onun da Vahşî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İnsanlar Müseylime için yola koyulduklarında ben de Hamza'yı öldürdüğüm mızrağımı alarak onlarla çıktım. İnsanlar oraya ulaştınca, Müseylime'yi elinde bir kılıçla gördüm. Onu önceden tanıımıyordum. Ben ve Ensâr'dan biri onu öldürmek için hazırlandık. Mızrağımı hazırladım. Onu vura-
cağımdan emin olunca ona doğru fırlattım ve onu vurdum. [110] Benimle beraber Ensâr'dan olan kimse de onu vurdu. Rabbin

onu hangimizin öldürdüğünü en iyi bilendir. Eğer onu ben öldürdüysem, demek ki ben Resûlullah'tan (sav.) sonra insanların en hayırlısını öldürdüğüm gibi, insanların en şerlisini de öldürmüş oldum. Onu Benî Mâzin b. Neccâr'dan Abdullah b. Zeyd b. Âsım b. Ka'b'ın öldürdüğü de söylenmiştir. Allah en doğrusunu bilendir.

Halîfe bize şöyle anlattı: İbn İshak dedi ki:

Müseylime öldürülünce Hâlid, kendisine Müseylime'yi göstereceğini diye Mecca'ya b. Mürâre ile beraber gitti. Öldürülenleri keşfediyorlardı ki Muhakkim el-Yemâme b. Tufeyl'e denk geldiler. O, iri yapılı biriydi. Hâlid şöyle dedi: "Bu o mudur (Müseylime)?" O da "Hayır, bu ondan hayırlı olan Muhakkim el-Yemâme'dir." dedi. Hâlid yola devam etti ve bahçeye kadar geldi. Cılız, zayıf ve sarışın birini gördü. Mecca'ya, "İşte bizim arkadaşımız budur." dedi. Hâlid, "Yazıklar olsun! Bu olanları size yaşatan bu muydu?" Mecca'ya, "Evet buydu" dedi.

İbn İshak dedi ki: Mecca'ya, onun kavmi ile sulh yapmasını istedi. Bunun üzerine gümüş, altın, zırh ve esirlerin yarısı için sulh yapıldı. Sulh tamamlanınca kaleler açıldı. İçerisinde sadece kadınlar ve çocuklar bulunuyordu. İbn İshak dedi ki: Ebû Bekir, Seleme b. Selâme b. Vakş ve Ebû Nüheyk b. Evs'i -Benî Abdüleşhel'den biri- Hâlid b. Velîd'e gönderdi. Ona Benî Hanîfe'den kimseyi bırakmamasını emreliyordu. Onlar oraya ulaşınca sulh yapılmıştı. İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Ebî Bekir şöyle anlattı: Ebû Bekir, Ensâr'dan birini Hâlid'e gönderdi ve Benî Hanîfe'den yetişkin olanları öldürmesini emretti.

Ebû Ubeyde, bize Hammâd b. Seleme'den, o da Sâbit b. Enes'ten rivayet ettiğine [111] göre o şöyle demiştir:

Ebû Dücâne kendisini bahçeye attı. Ayağı kırıldı ve öldürülünceye kadar savaştı.

Ebu'l-Hasan, Ebû Ma'ser'den, onun Zeyd b. Eslem ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yemâme günü Muhâcir ve Ensâr'dan 140 kişi öldürüldü. Toplam ölen sayısı ise 450 idi.

Ebu'l-Hasan, Selâm b. Ebî Mutî'den, onun Katâde'den, onun da İbnü'l-Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yemâme şehitleri 500 kişidir. Onlardan 50 veya 30 tanesi Kur'an hafızıydı.

Yemâme Şehitleri

Yemâme'de Şehit Olanların İsimleri

Benî Abdişems'ten: Kureyş'ten ve Benî Abdişems b. Abdimenâf'tan, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdişems, Bedir Savaşı'na katılmıştı. Yine Bedir'e katılıp Ebû Huzeyfe'nin mevlası olan Sâlim b. Mâ'kil. Benî Esed b. Huzeyme'den: Benî Esed b. Huzeyme'nin anlaşımlılarından, Şücâ' b. Ebî Vehb b. Rebîa. Bedir'e katılmıştır. Benî Süleym'den: Benî Süleym'den olup Benî Esed b. Huzeyme'nin anlaşımlıları olan Safvân b. Ümeyye b. Amr ve kardeşi Mâlik b. Ümeyye b. Amr. Bedir'e katılmıştır.

Hadramevt'ten: Ali b. Muhammed, Ebû Ma'ser'den, onun Yezîd b. Rûmân'dan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir:

Hadramevt'ten anlaşımlıları Mahreme b. Şüreyh. O, Benî Abdişems'in anlaşımlısıydı. Tufeyl b. Amr ed-Dûsî (de şehit oldu).

- [112] Ebû Ma'ser dedi ki: el-Hakem b. Saîd b. Âs. Benî Muttalib'den: Dedi ki: Benî Muttalib b. Abdimenâf b. Kusay'dan, Cübeyr b. Mâlik ve onların Ezd'den anlaşımlıları olan annesi Buheyne bt. Hâris b. Muttâlîb (şehit oldu). Benî Esef b. Abdiluzza'dan: Benî Esed b. Abdiluzza'dan, Sâib b. Avvâm b. Huveylid ki o, Zübeyr'in kardeşidir. Benî Abdüddâr'dan: Benî Abdüddâr'dan, Yezîd b. Evs, ki onların anlaşımlılarıdır. Benî Zühre'den: İbn İshak, Ebû Ma'ser'in rivayetinde olmayan (bir isim): Benî Zühre b. Kilâb'dan Hay b. Cârîye. Ebû Ma'ser dedi ki: Ya'lâ b. Cârîye es-Sekafî ki anlaşımlılarıdır. Benî Mahzûm'dan: Mahzûm b. Yakaza'dan, Velîd b. Abdişems b. Mugîre. İbn İshak dedi ki: Hakîm b. Hazn b. Ebî Vehb b. Amr b. Âiz. Ebû Ma'ser dedi ki: Hazn b. Ebî Vehb, Saîd b. Müseyyeb'in dedesidir. Hakîm b. Ebî Vehb (de şehit oldu). Benî Adî'den: Dediler ki: Benî Adî b. Ka'b'dan, Zeyd b. Hattâb b. Nufeyl, Abdullah b. Ömer b. Buhre. Ebû Ma'ser dedi ki: Onlar Yemen'deki Ehl-i Beyt'tendirler. Onları, Buhre b.

Halef b. Sadâd b. Abdullah b. Kîrat b. Rezâh evlat edildi. Benî [113]
 Leys'ten: Bedir'e katılan Âmir b. Bükeyr. Benî Sehm'den: Benî
 Sehm b. Amr'dan, Ebû Kays b. Hâris b. Kays. O, Habeşistan'a
 hicret edenlerdendir. İbn İshak dedi ki: Abdullah b. Hâris b.
 Kays. Benî Âmir b. Lüey'den: Benî Âmir b. Lüey'den, Abdullah
 b. Mahreme b. Abdüluzza b. Ebî Kays ki Bedir'e katılmıştır. Ab-
 dullah b. Süheyl b. Amr. O da Bedir'e katılmıştır. İbn İshak dedi
 ki: Selîb b. Selîb b. Amr, Amr b. Ebî Uveys b. Sa'd b. Ebî Sarh b.
 Hâris b. Hubeyb b. Huzeyfe b. Nasr b. Mâlik b. Hasl ve Rebîa
 b. Ebî Harşe (de şehit olanlardandır). Benî Munkiz'den: Benî
 Munkiz b. Amr b. Muâviye'den, Ebû Alî b. Abdullah b. Hâris b.
 Rahda. Ebû Ma'ser dedi ki: "Selîb öldürülmedi." Bunların tama-
 mı 24 kişidir ve 9'u Bedir ehliendir. Ensâr'dan: Ensâr'dan
 olup Evs'in Benî Abdüleşhel kolundan olanlar, ayrıca Bedr'e
 katılanlardan olan Abbâd b. Bişr b. Vakş. Abdullah b. Atîk, an-
 laşmalıları olan Râfi' b. Sehl, Hâcib b. Yezîd, Süheyl b. Adî. İbn
 İshak dedi ki: (Zikredilen son iki isim) Ezdşenûa'nın Râtic adlı
 bölgesindendirler. Mâlik b. Evs, Umeyr b. Evs (de şehit oldular).
 Benî Cehcebâ'dan: Benî Cehcebâ'dan, Talha b. Utbe, Hâris b.
 Mâlik'in mevlası Rabâh. Benî Uneyf'ten: Benî Uneyf'ten, Bedir [114]
 ehlinden olan Ebû Akîl. Benî Aclân'dan: Benî Aclân'dan, Ma'n b.
 Adî b. Ced b. Aclân. İbn İshak dedi ki: Cervel b. Abbas b. Âmir b.
 Sâbit. Ebû Ma'ser dedi ki: Âmir b. Sâbit. Hazrec'den: Hazrec'in
 Benî Hâris b. Hazrec kolundan olan Sâbit b. Kays b. Şemmâs,
 Beşîr b. Abdullah ve anlaşmalıları olan Küleyb b. Bişr b. Temîm.
 Benî Hüblâ'dan: Benî Hüblâ'dan, Bedir ehlinden olan Abdullah
 b. Abdullah b. Übey b. Selûl, Benî Esed'den olup anlaşmalıları
 olan Abdullah b. Utbân. Benî Sâlim'den: Benî Sâlim b. Avf'tan,
 her ikisi de Bedir'e katılmış olan Sâbit b. Hezzâl ve İyâs b. Vedfe.
 Benî Sâide'den: Benî Sâide'den, Es'ad b. Yerbû, Sa'd b. Cârîye
 b. Levzân b. Abdüvüdd b. Zeyd ve Ebû Dücâne, Semmâk b. Ha-
 reşe ve anlaşmalıları Sa'd b. Hemmâz. Benî Seleme'den: Benî
 Seleme ve Benî Haram'dan, Bedir'e iştirak eden Ukbe b. Âmir b.
 Nâbî. Ebû Ma'ser dedi ki: Anlaşmalıları Muhâş el-Himyerî. Benî [115]
 Ganem'den: Benî Ganem b. Ka'b'dan, Seleme b. Mes'ûd b. Sinân.
 Benî Sevâd'dan: Benî Sevâd'dan, Abdullah b. Enîs'in amcasının

oğlu olan Damre b. İyâz. Benî Mâzin'den: Benî Mâzin b. Neccâr'dan, Ebû Hebbe b. Guziyye b. Amr. İbn İshak dedi ki: Habîb b. Zeyd. Benî Amr b. Mebzûl'dan: Benî Amr b. Mebzûl'dan, Habîb b. Amr b. Muhsin. Giderken yolda öldürüldü. Benî Mâlik b. Neccâr'dan: Benî Mâlik b. Neccâr'dan, Umâre b. Hazm b. Zeyd, Bedrîdir. Zeyd'in kardeşi Yezîd b. Sâbit b. Dahhâk. O, yolda bir ok ile öldürüldü. Sâbit b. Hâlid b. Amr b. Nu'mân b. Hansa ve Ferve b. Nu'mân b. İsâf. Benî Zureyk'ten: Benî Zureyk'ten, Âiz b. Mâ'is. Ensâr'dan şehit olanların sayısı toplamda 34'tür. Muhâcir ve Ensâr'dan şehit olanların sayısı ise toplam 58 kişidir.

[116] **Bahreyn İrtidatı**

Ebû Ubeyde, Hammâd'dan, o Alî b. Zeyd'den, o Hasan'dan rivayetle şöyle anlattı: Huttam, Cârûd'u iple bağladı. Alî dedi ki: Bana Abdurrahman b. Ebî Bekre, babasından rivayetle şöyle anlattı:

Ebû Bekir, 'Alâ b. Hadramî'yi, Cârûd ve yanındakilerden bir grup dışındakilerin irtidat ettiği Bahreyn'e gönderdi. İki grup, Cuvâsâ'da karşılaştılar. Allah, onları mağlup etti ve birçoğu öldürüldü.

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

'Alâ, onları Cuvâsâ'da kuşattı. Müslümanlar, yorgunluktan neredeyse helak olacaklardı. Bu arada yüksek sesle bağrıışmalar duyuldu. Abdullah b. Cezef şöyle dedi: "Bana izin verin, kaleden aşağıya ineyim de size haber getireyim." Kaleden inince askerler onu tuttu ve kim olduğu sordular. O da (tanınmamak için) "Yâ Ebcerâh" diye bağırdı. Ebcer diye biri onu tanıdı ve ona iyilikte bulundu. O arkadaşlarının yanına döndü ve askerlerin sarhoş olduklarını haber verdi. (Bunun üzerine) 'Alâ ve beraberindekiler geceyi bekleyerek onlara saldırdılar ve onları öldürdüler.

Diğer İrtidatlar

Ammân, Nüceyr, Hadramevt ve Yemen'in İrtidatı

Ebû Bekir, İkrime b. Ebî Cehil'i Ammân'a gönderdi. Muhâcir b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî ve Ziyâd b. Lebîd el-Ensârî'yi Nüceyr'e gönderdi. Onlar irtidat etmişlerdi. Aralarında Eş'as

b. Kays el-Kindî de bulunuyordu. Müslümanlar onları kuşatınca el-Eş'as onlara kolaylık sağlamak amacıyla kendisi, oğlu ve malı adına eman istedi. Kabul edilince onlara yardımcı oldu. Müslümanlar kalede olanları öldürdüler. Eş'as'ı ise Ebû Bekir'e gönderdiler. Ebû Bekir onun hayatını bağışladı ve ona iyilikte bulundu. İbn İshak dedi ki: Ziyâd b. Lebîd'e Cârîye b. Süraka ve beraberindeki Kindeli bir grup saldırdı.

İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Ebî Bekir şöyle anlattı:

Ziyâd b. Lebîd onları kuşattı. Onlardan dört önde gelen lideri; Cemed, Mahvasa, Maşraha ve Ebda'a'yı öldürdü. Ziyâd bu seferde yalancı Esved el-Ansî'yi de öldürdü.

Ebu'l-Hasan, Ya'kûb b. Dâvûd es-Sekafî'den rivayetle şöyle dedi:

[117]

San'a'da bulunan ileri gelenlerimize Esved el-Ansî'nin öldürülmesi soruldu. Babalarımızdan şunu duyardık ki, Dazeveyh, Kays ve Feyrûz onun evine girdiler. Feyrûz boğazını kesti ve onu öldürdü. Onu Kays b. Mekşûh'un öldürdüğü de söylenmiştir.

Ebu'l-Hasan, Osman b. Abdurrahman'dan, onun Zührî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onun yanına Feyrûz, Dazeveyh ve Kays girdi. Bu yıl, Abdullah b. Ebî Bekir es-Siddîk vefat etti. O, Tâif günü atılan bir okun açtığı yara sonucu vefat etmiştir. Attâb b. Esîd b. Ebi'l-İs b. Ümeyye hac yaptırdı. Abdurrahman b. Avf ve Ömer b. Hattâb'ın yaptırdığı da söylenmiştir.

Bekr, İbn İshak'tan, onun Vehb'den, onun Cerîr'den, onun babasından, onun da İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o kendisine Nâfî'nin şöyle anlattığını rivayet etmiştir:

Ömer b. Hattâb, hicrî 11 yılında hacca gitti. Kölesi Eslem'i Eş'arî kabilesinden olan bazı insanlardan satın aldı.

Vekî b. Cerrâh, A'meş'in Ebû Vail'den şöyle aktardığını söyledi:

Ebû Bekir, Ömer'i insanlara hac yaptırın diye gönderdi. Bu yıl Sa'd b. Ubâde el-Ensârî vefat etti. Onun hicretin 15. yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

12. Yıl

Bu yıl, Ebû Bekir, Arzu'l-Hind (Hind Toprağı) diye de isimlendirilen Basra bölgesine Hâlid b. Velîd'i gönderdi.

Bize Avn b. Kehmes b. Hasan, kendisine İmrân b. Hüdeyr'in Mukâtil'den, onun Kutbe b. Katâde es-Sedûsî'den rivayetle şöyle anlattığını söyledi:

Hâlid b. Velîd ordusuyla bizim üzerimize geldiğinde, ona Müslüman olduğumuzu söyledik. Bunun üzerine bizi bıraktı ve Übülle denilen yerde onunla beraber savaştık. Orayı fetbettik. Onlar köpeklerine altın ve gümüş kaplarını yalatıyorlardı (Köpeklerini bu kaplarla besliyorlardı). Ali b. Muhammed dedi ki: Mer'e Nehri'nin ehli ile 12000 dirhem üzerine [118] anlaşma yapıldı ve oradan ayrıldı. Alî b. Muhammed dedi ki: Ra'sû'l-fehrec'den Mer'e Nehri'ne kadar olan bölgedekilerle anlaşma yapıldı.

Velîd b. Hişâm, babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre:

Hâlid, Meysân'a girdi ve orada köy ahalisinden ganimetler ve köleler ele geçirdi. Mer'e Nehri'nin sahibi Tamahîc onunla sulhetti ve Basra'ya döndü. Sonrasında Sevâd denilen yere doğru yürüdü ve Kesker ve Zendeverd'i ele geçirdi. Basra'da vekil olarak Kutbe b. Katâde es-Sedûsî'yi bıraktı.

Ali b. Muhammed, Ebû Ubeyde, Ebû'l-Yakzân ve diğerleri dedi ki:

İbn Salûât ile on ikinci yılda Eleyyes ve Sevâd'ın köyleri için bin dinar karşılığında sulh edildi.

Bana Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide'den duyan biri anlattı. Onun babasından, onun da Şa'bi'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Eleyyes ahalisi Hâlid ile on ikinci yılın Receb ayının üç günü geçmişti ki Cumartesi günü bin dinar üzerine sulh ettiler. Hermezcerd, Nehrû'l-Melik ve Barusmâ fethedildi. Abdülmesîh b. Amr b. Bukeyle ve İyâs b. Kabîsa et-Tâî, onunla doksan bin üzerine sulh ettiler. Sonra el-Enbâr üzerine yürüyüp orayla da sulh ettiler. Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî'yi Bağdâd'ın panayırlarına gönderdi ve oraya doğru harekete geçti.

Ebû Ubeyde, Ali b. Muhammed ve diğerleri şöyle dediler:

Hâlid b. Velîd, Aynü't-temr'e geldi. Onlar Hâlid'in şartlarını kabul edene kadar onları kuşatma altında tuttu. Onlarla savaştı ve bir kısmını esir aldı. Esir alınanlardan bir kısmı şunlardır: Sîrin Ebû Muhammed b. Sîrîn, Kays b. Mahreme'nin kölesi Yesâr -es-Sîre sahibi Muhammed b. İshak b. Yesâr onun soyundandır- Nusayr Ebû Mûsâ b. Nusayr, Rabah ve iki oğlu Ebû Abdullah ve Ubeydullah, Hürmüz -Basra'da Herâmize diye isimlendirilirdi-. Sayıları kırkı bulan bir topluluk esir alındı ki hepsini burada zikretmek istemiyorum. Bu yıl, Resûlullah'ın [119] (sav.) kızı Zeyneb'in kocası Ebû'l-Âs b. Rebî' vefat etti. Ebû Bekir, insanlara hac yaptırdı. Bundan önce Receb ayında Ebû Bekir, Umre maksadıyla şehirden çıkınca yerine Ömer'i bıraktı. Hacca gidince de yerine Osman b. Affân'ı bırakmıştı.

13. Yıl

Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle dedi:

Ebû Bekir, hacdan döndüğünde Amr b. Âs, Yezîd b. Ebî Süf-yân, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Şurahbîl b. Hasene'ye, Belkâ yolunu kullanarak Filistin tarafına gitmelerini emretti. İbn İshak dedi ki: Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'e mektup yazdı. Bunun üzerine o, Şam'a doğru gitti. Merc-i Râhıt'taki Gassân'a saldırdı. Sonra Busrâ kanalında konakladı. Yezîd b. Ebî Süf-yân, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Şurahbîl b. Hasene onun yanına geldi. Bu arada Busrâ ile sulh etti. Busrâ, Şam şehirlerinden ilk fethedilen yer idi. Hâlid, bu gidişinde Tedmür ahalisiyle de sulh etti. Havârîn'e ve Gassân köylerine saldırdı, onlarla savaşmış esirler aldı. İbn İshak dedi ki: Sonra toplu olarak Filistin yönünde ilerlediler. Beyt-i Cibrîn ile er-Remle arasında Ecnâdeyn'de Rumlarla karşılaştılar. Her bir lider kendi ordusunun başındaydı. Bazıları Amr b. Âs'ın bütün ordunun başında olduğunu söyler. Rumların başında el-Kubuklar vardı. O öldürüldü ve Allah müşrikleri yenilgiye uğrattı. Bu olay on üçüncü yılın Cemâziyelevvel ayının bitmesine üç gün kala bir cumartesi günü meydana geldi. İbn İshak dedi ki: Ecnâdeyn günü [120] kendilerinden hadis ezberlenenlerden Nu'aym b. Abdullah en-Nehâm el-Adevî ve Hişâm b. Âs b. Vâid es-Sehmî gibileri

şehit olmuştur. Ebu'l-Hasan dedi ki: O gün, Fadl b. Abbas b. Abdülmuttalib ve Ebân b. Saîd b. Âs da şehit oldu. İbnü'l-Kelbî dedi ki: O gün, Fadl b. Abbas şehit oldu. İbn İshak dedi ki: Bu senenin Cemâziyelûlâ ayının bitmesine on iki gün kala Mere-cü's-Süffer Savaşı meydana geldi. Komutan Hâlid b. Saîd idi.

Velif b. Hişâm babasından, onun da dedesinden aktardığına göre:

Merecü's-Süffer günü Hâlid b. Saîd b. Âs şehit edildi. Amr b. Saîd b. Âs, Fadl b. Abbas, İkrime b. Ebî Cehil'in de öldürüldüğü rivayet edilmiştir. Bugün, Ebân b. Saîd'in de şehit olduğu söylenmiştir. İbn İshak dedi ki: Müşriklerin başında o gün Felkat bulunuyordu. Çok sayıda müşrik öldürüldü. Allah onları yenilgiye uğrattı. İbn İshak dedi ki: On üçüncü yılın Zilkâde ayında Fahl'da karşılaştılar. Allah müşrikleri yenilgiye uğrattı. Onlardan çok sayıda kişi öldürüldü. O yıl Abdurrahman b. Avf insanlara hac yaptırdı.

Ümeyye b. Hâlid, Abdullah b. Amr'dan, onun Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, halife olunca Abdurrahman b. Avf'ı insanlara hac emiri olarak görevlendirdi. Kalan görev süresinde ölünceye kadar haccı kendisi yaptırdı.

[121] **Sıddîk'in Vefatı ve Ömrü**

Bu yıl, Ebû Bekir vefat etti. Allah ona rahmet etsin ve ondan razı olsun. İbn İshak dedi ki: Ebû Bekir Resûlullah'ın (sav.) vefatından iki yıl, üç ay, on iki gün sonra vefat etti.

Bana Ali b. Muhammed ve Ebû'l-Yakzân anlattı:

Cemâziyelâhir ayının bitmesine sekiz gün kala bir Salı günü vefat etti. Vefat ettiğinde 63 yaşındaydı. Yaşının 63 olduğunda ihtilaf yoktur.

Ebû Dâvûd, Züheyr'den, onun da Ebû İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdullah b. Utbe dedi ki: Resûlullah (sav.) 63 yaşındayken vefat etmiştir.

Âmir b. Sa'd dedi ki: Cerîr b. Abdullah, Muâviye'den rivayetle anlattı:

Resûlullah (sav.) 63 yaşındayken vefat etmiştir. Ebû Bekir de 63 yaşındayken vefat etmiştir.

Ebû Ahmed ve Selem, Yûnus b. Ebî İshâk'tan, onun Ebu's-Sefer'den, onun Şa'bî'den, onun da Muâviye'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekir, 63 yaşında vefat etmiştir.

İbn Ebû Adî, Dâvûd'dan, onun Âmir'den rivayet ettiğine göre:

O, 63 yaşında vefat etmiştir.

Abdülvehhâb dedi ki: Yahyâ b. Saîd'i şöyle derken işittim: Saîd b. Müseyyeb'i şöyle derken işittim:

O, 63 yaşındayken vefat etmiştir.

İbn Ebî Adî, Habîb b. Şehîd'den, onun Meymûn b. Mihrân'dan, onun Yezîd b. Esam'dan rivayet ettiğine göre:

Nebî (sav.), Ebû Bekir'e şöyle demiştir: Ben mi büyüğüm, yoksa sen mi? Ebû Bekir, "Elbette, sen benden daha kerim ve hayırlısın. Ben ise yaşça senden büyüğüm." dedi.

Ebû Bekir'in Hilâfet Süresi

[122]

Onun halifeliği iki yıl, üç ay, yirmi gün sürdü. (İki yıl, üç ay) On gün sürdüğü de rivayet edilmiştir. Ebû Bekir, Ebû Kuhâfe'nin Mekke'deki evinde doğmuştur.

Ömer b. Hattâb'ın (ra.) Hilâfeti

Bu yıl, Ömer'e biat edildi. Ömer'in annesi, Hanteme bt. Hâşim b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Bu yılda, Ömer b. Hattâb'a biat edildi. Ömer, Hâlid b. Velîd'i Şam'daki görevinden azletti. Yine Müsennâ b. Hârise, Sevâd yönündeki görevinden alındı. O, bu yönde mücadele ediyordu.

Muâz, İbn Avn'dan, onun Muhammed'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, hilâfet görevini üstlenince şöyle dedi: Vallahi! Hâlid'i azledeceğim ki dinine yardım edenin Allah olduğu bilinsin.

Alî ve Mûsâ, Hammâd b. Seleme'den, onun Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer başa geçince Ebû Ubeyde'ye şöyle yazdı: "Ben seni göreve getirip Hâlid'i görevden azlettim." Ebû Bekir, Medi-

ne'den Zîlkassa'ya doğru ridde olaylarını çıkaranlarla savaşmak için yola çıktığında Medine'de Sinân ed-Damrî'yi bıraktı. Medine'nin yönetimini Üsâme b. Zeyd ve İbn Mesûd'a bıraktığı da söylenmiştir.

Ebû Bekir'in Amilleri

Ebû Bekir vefat edinceye kadar, 'Alâ b. Hadramî Bahreyn'in valisiydi. Ömer de onu görevinde bırakmıştır.

[123] Bize Ensârî, İbn Avn'dan, o Mûsâ b. Enes'ten rivayet ettiğine göre:

Ebû Bekir, Bahreyn'e Enes'i görevlendirdi. İrtidat ettikleri için karşı konulması gereken Ammân'a İkrime b. Ebî Cehil'i gönderdi. Onu daha sonra Yemen'e yönlendirdi. Ebû Bekir vefat edinceye kadar Huzeyfe el-Alkânî'yi Ammân'a görevlendirdi. Ebû Bekir, Muhâcir b. Ümeyye el-Mahzûmî ve Ziyâd b. Lebîd el-Ensârî'yi Yemen'de görevlendirdi. Muhâcir, San'a şehrine, bunun dışındaki sahil yerlerine ise Ziyâd görevlendirildi. Bu Nuceyr'in muhasara altına alınmasından sonradır. –Nuceyr konusunu geride yazdık-. Havlân'da Ya'la b. Ümeyye vardı. Ebû Bekir, buraya Attâb b. Esîd'i görevlendirdi. Ebû Bekir ile Attâb aynı gün vefat ettiler. Osman b. Ebi'l-Âs'ı Tâif'e, Salîb b. Kays'ı ise Yemâme'ye görevlendirdi. Şam bölgesinin durumunu ve Hâlid b. Velîd'in Irak'taki kıssasını geride anlatmıştık. Ebû Bekir, hicrî 12. yılda haccetti. Medine'de Ensâr'dan Katâde b. Nu'mân ez-Zaferî'yi bıraktı. İbn Ümmü Mektûm'u bıraktığı da söylenmiştir. İbn İshak dedi ki: Ebû Bekir'in hac emirinin³⁰ Ömer b. Hattâb veya Abdurrahman b. Avf olduğu söylenmiştir. Kâtibi³¹, Osman b. Affân; hâcibi³² mevlâsı Şedîd idi. Kâtibinin Zeyd b. Sâbit olduğu da söylenmiştir. Hemen her işinde ve kazâî işlerde Ömer b. Hattâb bulunurdu. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı Beytûlmâl'in başına koymuştu. Daha sonra onu Şam'a gönderdi. Müezzini ise Ammâr b. Yâsir'in mevlâsı Sa'd el-Karaz idi.

30 Haccın kurallarına uygun ve emniyetli bir şekilde yapılması için görevlendirilen kimse (Mütercim).

31 Devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesiyle görevli kimse (Mütercim).

32 Sultânların halkla arasındaki ilişkiyi kuran kimse. Onların kapılarını bekleyen ve dışarıyla ilişkilerini takip eden memur (Mütercim).

Ebû Ubeyd es-Sekafi'nin Irak Fetihleri

[124]

Bekr'in İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre:

Bu yılda Ömer, Ebû Ubeyd b. Mesud es-Sekafi'yi Irak'a gönderdi. Ebû Ubeyd, Hîre ve Kâdisiye arasında Câbân ile karşılaştı. Onun topluluğunu dağıtıp arkadaşlarını esir aldı. Câbân kendi fidyesini ödedi. (Ebû Ubeyd) Sonra Kesker'e yöneldi ve Nersî ile karşılaştı. Allah onları (Fars) yenilgiye uğrattı. Ebû Ubeyd, Barusmâ'ya girdi ve İbnü'l-Ender ile anlaşma yaptı. Bu sulh, kişi (kelle) başı dört dirhem şeklindeydi. Ebû Ubeyd, Müsennâ b. Hârise'yi Zendeverd'e gönderdi. O burada savaştı ve esirler aldı. Âsım b. Amr el-Useydî'yi Cevber Nehri'ne, Urve b. Zeyd el-Heyl'i ez-Zevâbî'ye gönderdi. Onlarla Barusmâ sulhu şartları üzere sulh ettiler. Acemlerin reisleri, Yazdicerd'e mağlup bir şekilde dönünce aşağılayarak onları kınadı. Behmen b. Hürmüzân, Zü'l-Hâcib'i yanına çağırarak onu 12000 kişilik bir ordunun başına getirdi. Ona kutsal kabul ettikleri (İran sancağı) "direfş-i kâviyânî" ve pek çok silah verdi. Deve yüküyle savaş aleti taşıdı. Ona beyaz bir fil verdi. Onların yola çıktıkları haberi Ebû Ubeyd'e ulaştı. O Fırat Nehri'ni ve köprüyü tahrip etti. Zü'l-Hâcib de bu yöne yöneldi. Kassû'n-Nâtîf'te konakladı. İkisi arasında sadece Fırat Nehri kalmıştı. Ebû Ubeyd'e haber yolladı ve dedi ki: "Ya siz nehri geçin ya da biz geçelim." Ebû Ubeyd dedi ki: "Biz geçelim." İbn Sâlutâ köprüyü kendileri için tuttu ve nehri geçtiler. Dar bir geçitte karşılaştılar. Bu, on üçüncü yılın ramazan ayının sonundaydı -veya Şevvâl'in başıydı-. Zü'l-Hâcib, Câlinûs'a bir fil ve "direfş-i kâviyânî" ile geldi. Şiddetli bir çatışma yaşandı. Ebû Ubeyd filin hortumuna vurdu. Ebû Mihcen ise ayaklarını kesti. Ebû Ubeyd bu savaşta şehit oldu. O şöyle diyordu: "Ben ölürsem Cebr b. Ebî Ubeyd başınıza geçecek. O öldürülürse Ebû Cebr b. Ebî Ubeyd, o öldürülürse Habîb b. Ebî Rebîa b. Amr b. Umeyr, o da öldürülürse Ebû Kays b. Habîb b. Rabîa b. Amr b. Umeyr, eğer o da öldürülürse Abdullah b. Mesûd b. Amr b. Umeyr geçecek." İsmi son zikredilen kişi Ebû Ubeyd'in kardeşiydi. Bu ^[125] işin tevdi edildiği ilk kişinin Abdullah b. Mesûd olduğu söylenmiştir. Bu komutanların hepsi ölünce Müsennâ b. Hârise

sancağı aldı. Müslümanlar için savaş zorlaşmıştı. Köprüye doğru gittiler. Müsennâ b. Hârise, Urve b. Zeyd, Kelc ed-Dabbî, Âsım b. Amr el-Useydî, Amr b. Salt es-Sülemî onları köprüye götürdü. Abdullah b. Yezîd el-Hatmî onlardan önce geldi ve köprüyü kesti. Bu kişinin Abdullah b. Yezîd es-Sekafî olduğu da söylenir. Sonra dedi ki: "Dininiz için savaşın." İnsanlar Fırat'ı geçtiler. Bir kısmı boğuldu. Sonra Müsennâ köprüyü bağladı ve Müslümanlar geçtiler. O gün Müslümanlardan 1.800 kişi şehit oldu. Ölen ve boğulanların toplam 4.000 kişi olduğu ifade edilmiştir. Müsenna insanları topladı. Ömer, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi gönderdi. Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden bunun benzerini rivayet etti.

'Alâ b. Hadramî'nin ez-Zâre ve el-Gabe'yi Fethi

Ebû Ubeyde dedi ki: Ebû Bekir, 'Alâ b. el-Hadramî, ez-Zâre'yi kuşatmışken vefat etti. Ömer bu görevine devam etmesini istedi. ez-Zâre'nin yöneticisi Berâ b. Mâlik ile mübareze yaptı. 'Alâ onu öldürdü. Silahlarını ve bölgesini ele geçirdi. Bunların maliyeti 30.000 (dinara) ulaştı. Berâ dedi ki: "Bu benim malımdır." Ancak Ömer bunu beşe böldü. Sonra birisi 'Alâ'nın yanına gelip ondan eman dileyerek onu ez-Zâre'de bulunan bir pınara yöneltti. Bu nehir onların su ihtiyaçlarını karşıladıkları nehirdi. 'Alâ, bu nehri ele geçirince bölgedekiler şehrin ve içindeki altın ve gümüşün üçte biri üzerine sulh ettiler. 'Alâ, el-Gâbe şehrini ele geçirdi ve içinde bulunan Acemleri öldürdü. Hicretin 13. yılında Abdurrahman b. Avf insanlara hac yaptırdı.

14. Yıl

Bu yıl Dimaşk fethedildi: Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hâlid b. Velîd ile beraber buraya doğru yola çıktı. Onları kuşatıp sulh ettiler. Cabiyye denilen kapıyı açtılar. Hâlid bu kapılardan birini savaşıarak ele geçirdi. Ebû Ubeyde, bunun üzerine sulhu tamamladı.

[126] Bana Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden rivayetle şöyle anlattı:

Hâlid insanların kumandanıydı. Şehir halkıyla sulh yapmaya karar verdi. Sulhu bitiremeden görevden azledildi. Yerine

Ebû Ubeyde görevlendirildi. Ebû Ubeyde, Hâlid'in sulhunu tamamladı ve sulh metnini değiştirmede. Metin Hâlid'in adınaydı. "Bu hatalı bir görüştür. Çünkü Ömer, Ebû Ubeyde'yi göreve getirdiğinde Hâlid azledilmişti."

Bize Abdullah b. Mugîre babasından rivayetle anlattı:

Ebû Ubeyde, kiliselerine, evlerine ve liderlerine insaflı davranacağı üzerine onlarla sulh etti. Bu sulh, onları bayramlarından engellememeyi, kiliselerinden bir şeyi yıkmamalarını kapsıyordu. Bu şehrin ehliyle bunlar üzerine sulh ettiler. Bölgenin diğer kısımlarını savaşarak fethettiler.

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi:

Bu sulh, 14. yılın Receb ayının ortasında bir Pazar günü yapıldı. Onlarla sulhu Ebû Ubeyde b. Cerrâh yaptı.

Bana Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle anlattı:

Onlarla sulhu Ebû Ubeyde Receb ayında yaptı.

Fihl Olayı

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Fihl olayı, hicretin 14. yılında Zilhicce ayının bitmesine 8 gün kala bir Cumartesi günü meydana gelmiştir. Bu bölgede şiddetli bir çatışmadan sonra Müslümanlar galip geldi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde ile anlaşma yapmak istediler. Onlarla anlaşma yapıldı. Aralarında bu sulhu yazıya döktüler. Bana Bekr b. Atiyye şöyle anlattı: Ebû Ubeyde, onları Receb, Şaban, Ramazan ve Şevvâl ayları süresince kuşattı. Sulh ise Zilkâde ayında yapıldı. Bekr, İbn İshak'tan rivayetle anlattı: Fihl olayı, 13. yılda olup Dimaşk'ın fethinden önceydi.

Humus ve Ba'lebek'in Fethi

[127]

İbn İshak ve diğerleri dedi ki:

Bu yıl –on dört yılını kastediyor- Humus ve Ba'lebek, Ebû Ubeyde'nin yönetiminde Zilhicce ayında sulh yoluyla fethedildi. O ikisinin 15. yılda fethedildiği de söylenmiştir.

Basra Fetihleri

Ali b. Muhammed hocalarından rivayetle şöyle anlattı:

Ömer, Benî Sa'd b. Bekr'den biri olan Şureyh b. Âmir'i 14 yılında Basra'ya gönderdi. Ona "Müslümanları koruyucu ol" dedi. Bunun üzerine Şureyh, Ahvâz'a doğru giderken Dâris'te öldürüldü. Ömer, Utbe b. Gazvân'ı -Benî Mâzin b. Mansûr'dan biri- aynı yılın Rebîülevvel ayında gönderdi. Utbe birkaç ay gazve etmeden bekledi. Ömer, onun yerine Abdurrahman veya Abdullah b. Sehl el-Ensârî'yi gönderdi. O da Basra'ya ulaşmadan öldü. Bahreyn'de bulunan 'Alâ b. Hadramî'ye Utbe'nin yanına gitmesini, onun yerine kendisini atadığını bildirdi. 'Alâ yola çıktı. Benî Temîm yurdundaki Tiyâs denilen yerde Basra'ya ulaşmadan öldü. Daha sonra Utbe, savaşa çıktı. Übülle, Fırat ve Ebezkubaz'ı fethetti. Meysân'dan esirler aldı. Yesâr Ebû'l-Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basrî bu esirlerdendir.

Utbe'nin görevlendirmesiyle Mecaşi' b. Mesûd, Fırat'ı fethetti. Meysân, Dest Meysân, Ebezkubaz ve Dicle kenarını, Utbe b. Gazvân'ın görevlendirmesiyle Mugîre b. Şu'be'nin fethettiği de söylenmiştir.

Müslim ve Dahhâk dediler ki: Bize Sevâde b. Ebi'l-Esved, Katâde'den haber verdiği göre:

Ömer, Utbe b. Gazvân'ı Übülle'ye gazve için gönderdi.

Merhûm b. Abdülaziz kendisine babasının Hâlid b. Umeyr el-Adevî'den rivayetle şöyle dediğini söyledi:

Biz Utbe b. Gazvân ile Übülle'ye gazveye çıkıp orayı fethettikten sonra Fırat'a geçtik.

Avn b. Kehmes, İmrân b. Hudeyr'in şöyle dediğini anlattı: Kendisine Mukatil denilen biri bunu bize Kutbe b. Katâde es-Sedûsî'den rivayetle anlattı:

"Hâlid b. Velîd ile beraber Übülle'ye gazve düzenledik. Bunun sonucunda orayı fethettik." Bu hatalı bir bilgidir. Zira [128] Hâlid, Basra'ya Ebû Bekir döneminde uğramıştı. Abdullah b. Avn'ın dedesi Ertebân, Meysân esirlerindendir.

Velîd b. Hişâm kendisine babasının İbn Avn'dan, onun babasından, onun da Ertebân'dan rivayetle şöyle anlattığını söyledi:

Meysân gününde genç biriydim. Abdullah b. Zerre el-Müzenî'nin attığı bir okla yaralandım.

Ebü Ömer Şeybânî, kendisine Mucâlid'den haber veren birinin Şa'bî'den rivayetle şöyle dediğini anlattı:

Kisra'nın kızı, Şîreverh'in kız kardeşi Temâhîc, Utbe b. Gazvân ile Meysân üzerinde anlaşma yaptı. Mer'e Nehri'nin sahibesi, Bam Ezdân'ı İbn Gazvân ile nehrin diğer tarafından büyük köprünün olduğu alana kadar anlaşma yapması için gönderdi.

Ebü'l-Yakzân, Sadaka b. Ubeydullah el-Mâzinî'den, onun Sâbit b. Umâre'den, onun Guneym b. Kays'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Utbe b. Gazvân ile beraberdik. Barûra denilen şeker kamışının yetiştiği bir yere geldiğimizde şöyle dedi: Burası Arapların konakladıkları yerlerden değildir. Bunun üzerine el-Hureybe'de konakladılar.

Safvân b. İsâ, Ebû Nu'âme'den, onun Hâlid b. Umeyr el-Adevî'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir:

Utbe b. Gazvân, Mirbed'e uğrayınca buranın toprağını yumuşak buldu. "Bu Basra'dır. Allah'ın ismiyle buraya yerleşin." dedi.

Bize Gunder, Şu'be'den, onun Ukayl b. Talha'dan, onun Kubeyse'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

el-Hureybe'de, Utbe b. Gazvân ile beraberdik.

Bize Abdullah b. Meymûn, Avf'tan, o da Hasan'dan şöyle rivayet etmiştir:

Utbe b. Gazvân, Übülle'yi fethetti. Übülle mescidinin olduğu bölgede Müslümanlardan yetmiş kişi şehit oldu. Sonra Fırat'a geçip burayı da güç kullanmak suretiyle aldı.

Bize İbrâhîm b. Sâlih b. Dirhem babasından rivayet ettiğine göre:

Babası Ebû Hureyre'nin Nebî'den (sav.) şöyle rivayet ettiğini söyledi: Übülle'deki Aşşâr mescidindeki şehitlerden başka kimse Bedir şehitleriyle haşrolunmayacaktır. Bu yılda [129] Utbe b. Gazvân, Mihcen b. Edrâ'yı büyük Basra mescidini tasarlama görevlendirdi. Bunun üzerine mescidi kamışlarla inşa ettiler. Sonra Utbe haccetmek için yola çıkıp yerine Mü-

câşi' b. Mes'ûd'u bıraktı ve ona Fırat üzerine sefere çıkmasını emretti. Mugîre b. Şu'be'yi de Mücâşî' gelene kadar insanlara namaz kıldırması için görevlendirdi. Meysân ehli başlarında Ebezkubaz ehlinin reislerinden el-Feylekân bulunduğu halde Mugîre ile karşılaşmak için toplandılar. Mugîre de bunun üzerine Ömer'e fetih için (izin almak gayesiyle) bir mektup yazıp durumu bildirdi. Ömer, Utbe'ye görevinin başına dönmelerini emretti. Fakat o, görevine dönerken yolda öldü. Ömer de Mugîre'yi Basra'ya vali olarak atadı. Bu yıl Ömer, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Sevâd'a gönderdi. Bu arada Müsennâ b. Hârise bölgeye saldırıyordu. Cerîr, Mihrân ile karşılaşınca onu öldürdü. Bu olay 14 yılının Safer ayına rastlar. Cerîr ve Müsennâ komutanlık konusunda tartışılar. Ömer o ikisine Sa'd b. Mâlik'i (yeni vali olarak) gönderip kendi emrini dinleyip itaat etmelerini istedi. Bunun üzerine onlar da dinleyip itaat ettiler. Bu yıl Müsennâ b. Hârise vefat etti. Basra'da doğan ilk kişi olan Abdurrahman b. Ebî Bekre doğdu. Bu yıl Ömer insanlara Ramazan ayında kıyam için toplanmalarını emretti (teravih namazı kastediliyor). Abdurrahman b. Avf, Nebî'nin (sav.) hanımlarına hac yaptırdı. Bu yıl Ebû Bekir es-Siddîk'in babası Ebû Kuhâfe Osman b. Amr vefat etti. Ömer (ra.) 14. yıldan 23. yıla kadar haccı kendisi yaptırdı.

15. Yıl

Ürdün, Bikâ', Ba'lebek ve Humus'un Fetihleri: Bana Abdullah b. Mugîre babasından rivayet etti ve dedi ki:

Şurahbîl b. Hasene, Ürdün'ün Taberiyye dışındaki her yerini savaşıla fethetti. Taberiyye halkı sulha yanaşmıştı. Bu Ebû Ubeyde'nin emri ile olmuştu. İbnü'l-Kelbî de aynısını söyler. Dediler ki: Ebû Ubeyde, Hâlid b. Velîd'i gönderdi ve o Bikâ' bölgesini ele geçirdi. Ba'lebek halkı ile sulh edip bir de anlaşma imzaladı. İbnü'l-Mugîre babasından rivayetle dedi ki: Onlar, ev ve kiliselerinin yarısı üzere sulha vardılar ve bunun yanında bir de haraca razı oldular. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Sonrasında Ebû Ubeyde Humus'u ele geçirmek amacıyla yola çıktı. Hâlid'de yanına geldi ve Humus halkı ile şiddetli bir çatışma yaşandı. Rumlar yenildi ve onların şehirleri ele geçirildi. On-

lar malları, canları, kiliseleri, Humus yurdu ve 170.000 dinar karşılığı sulh istediler. Bana Abdullah b. Mugîre, babasından şöyle aktardı: Ebû Ubeyde, Dımaşk halkı ile ne üzere sulh etti ise onlarla da aynı şekilde sulh etti. Bu bölgenin dışındaki yerleri kuvvet kullanarak ele geçirdi. Bana Hâtım b. Müslim kendisine İbn İshak'tan rivayet eden birinden bunu aktardı.

Yermük Savaşı

Bu yıl, Yermük Savaşı gerçekleşti. Bekr, İbn İshak'tan şöyle aktardı: Rumlar, Yermük'e 100.000 kişi ile geldiler. Onlarla beraber başlarında Herakleios'un hadımlı kölesi Süflâr'ın bulunduğu Kudâ'a kabileleri de vardı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Rumlar, 300.000 kişiydi ve grubun başında Bâhân bulunuyordu. Bâhân, Farsoğullarından olup Hıristiyanlaşıp Rumlara katılmıştı. Ebû Ubeyde, komutanları kendisine bağladı. Ömer, Saîd b. Âmir b. Hizyem'i yardımcı olarak gönderdi. Müşrikler çetin bir çatışmadan sonra hezimete uğratıldı. Savaş sonucu müşriklerden çok sayıda kişi öldürüldü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu olay, 15 yılının Receb ayından beş gün geçtikten sonra bir Pazartesi günü meydana gelmişti. Bekr, İbn İshak'tan nakletti: Yermük günü, Amr b. Saîd b. Âs, Ebân b. Saîd b. Âs, İkrime b. Ebî Cehil, Abdullah b. Süfyân b. Abdülesed ve Saîd b. Hâris b. Kays şehid oldu. Ebû'l-Hasan dedi ki: Ebân b. Saîd, Ecnâdeyn [131] günü öldürüldü. Onun Merefû's-Süffer Savaşı'nda öldürüldüğü de söylenmiştir. Velîd b. Hişâm dedi ki: İkrime, Merefû's-Süffer günü öldürüldü. Ebû'l-Hasan dedi ki: Sehl b. Amr ve Hâris b. Hişâm Yermük günü şehid edildi.

Tîrâ Nehri ve Irak'taki Dest Meysân'ın Fethi

Bu sene, Irak'taki Tîrâ Nehri, Dest Meysân ve köyleri fethedildi.

Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden şöyle rivayet etti:

Mugîre b. Şu'be, bu bölgenin halkıyla 1.100.000 dirhem üzere sulh etti. Daha sonra bu bölge halkı tekrar küfre düşüncü Ebû Mûsa onlarla savaşıp buraları fethetti.

Bana Ali b. Muhammed, Nadr b. İshak'tan, o da Katâde'den rivayet etti:

Mugîre b. Şu'be, Tîrâ Nehri'ni savaş ile fethetti. O zaman bu bölgenin idarecisi olan Haddu'n-Nûşecân'ı ele geçirmişti.

Kâdisiye Savaşı

Bu yıl, Kâdisiye Savaşı oldu. Müslümanların başında Sa'd b. Mâlik bulunuyordu. Müşriklerin başında Rüstem ve onun beraberindeki Câlinûs ve Zü'l-Hâcib bulunuyordu.

Bana birçok kişi Ebû Avâne'den, o da Husayn'dan, o da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Müslümanlar 7.000 ile 8.000 arası bir kuvvete sahiptiler. Karşımızda ise Rüstem, 60.000 kişi ile bulunuyordu.

Yezîd b. Zürey', Haccâc'dan, o Hümejd b. Hilâl'den, o Hâlid b. Umeyr'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Rumlar 40.000 kişiydiler. Haccâc dedi ki: Bana Abdullah, kendileriyle beraber 70 tane fil olduğunu anlattı. Bekr, İbn İshak'tan şöyle rivayet etti: Rüstem'in ordusunda en özel adamlarından 60.000 kişi vardı. Müslümanlar ise 6.000 veya 7.000 bin kişiydiler.

[132] Bize Şüreyk'ten duyan biri anlattı. Onun Ubeyde'den, onun İbrâhîm'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onlar (Müslümanlar) 8.000 ile 9.000 arası bir kuvvete sahiptiler. Sonradan 2.000 kişi daha geldi. Bir ay kadar orada bulundular ancak düşmanla karşılaşmadılar. Sa'd, Zühre b. Hüveyye'yi gönderdi. O, Seylehayn'da Şarzâz b. Ezâzbeh ile karşılaştı. Şarzâz, Bükeyr b. Abdullah el-Leysî tarafından öldürüldü. Büyük bir ganimet ele geçirildi. Sa'd, Ömer'den yardım istemek için ona mektup yazdı.

İbn Zürey', Haccâc'dan, onun Hümejd b. Hilâl'den, onun Hâlid b. Umeyr'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Basra'dan 1.500 kişilik bir grup onlara yardıma geldi. Ben de onların arasındaydım. İbn İshak dedi ki: Mugîre b. Şu'be 400, Kays b. Mekşûh ise 700 kişi ile beraber gelmiştir. Ebû'l-Hasan dedi ki: Üç gün boyunca şiddetli bir çatışma meydana geldi. Bu üç günün birincisi Şevvâl ayının bitimine üç gün kala bir Pazartesi günüydü. Bugünün Ramazan ayının bitimine birkaç gün kala olduğu da söylenmiştir. Sonuçta Müş-

rikler yenildi ve Rüstem öldürüldü. Rüstem'i Zühre b. Hüveyye'nin, Hilâl b. Allefe'nin veya Amr b. Ma'dikerb'in öldürdüğü rivayet edilir. Onun susuzluktan öldüğü de söylenir. Hanzala b. Rebî el-Üseyyidî, Zü'l-Hâcib'i öldürdü. Sa'd, Zühre b. Hüveyye'ye Farslılara katılmasını emretti. Bunun akabinde Sa'd, onları Herrâz denilen yerde yakaladı. Câlinûs'u öldürdü ve onun mallarını ele geçirdi. Câlinûs'u Kesîr b. Hişâm'ın da öldürdüğü söylenir. Onlarla Herrâr ile Seylehayn ve Necef arasında savaştılar. Akşam olunca da Zühre onları bırakıp geri döndü.

Ebû Avâne'nin Husayn'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onları Fırat'a kadar takip ettik ve sonunda Allah onları mağlup kıldı. Sonra es-Sûrat'a kadar takip ettik ve Allah onları mağlup kıldı. Sonra onları Medâin'e sığınmaya zorladık.

İbn Zürey'in Haccâc'dan, onun Abdullah'tan aktardığı rivayete göre o şöyle demiştir:

Yetmiş filin sürücüleri (Müslümanlar tarafından) hendeklere atıldı.

Ebû Muhsan'dan duyan biri Husayn'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ben insanların birbirini öldürdükleri ve (cesetlerle dolu) hendeği yürüyerek geçtim. Dedi ki: Onların silahları yoktu.

Medâin'in Fethi

[133]

Ebü'l-Hasan dedi ki: Sa'd, Kâdisiye'den çıkıp düşmanın izini sürdü. Hîre halkı gelip Sa'd'a şöyle dedi: "Biz hala sözümüzdeyiz. (Anlaşmamıza sadığız)" Nehir alanını elinde bulunduran Bistâm bir kılıç getirdi ve onunla sulh ettiler. Sa'd, Fırat Nehri'ni kapattı ve Neres'te bir toplulukla karşılaştı. Bu topluluğun başında Zühre b. Hüveyye'nin öldürdüğü Sabherî vardı. Daha sonra başlarında Feyrûzân'ın bulunduğu bir toplulukla Kûsâ denilen yerde karşılaştı. Allah onları hezimete uğrattı. Daha sonrasında başlarında Ferrûhân bulunan Deyr Ka'b'dan bir toplulukla karşılaştılar. Allah onları da hezimete uğrattı. Sonrasında Müslümanlar Medâin'e yöneldiler ve orayı fethettiler. Birkaç ay sonra Kâdisiye günü Sa'd b. Ubeyd b. Numân öldürüldü.

Bu konuda şu rivayet de vardır: Bize Muhammed b. Ömer anlattı ve dedi ki: Bize Muhammed b. Hâzim, Ameş'ten, o Hubeyd b. Sahbân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Sa'd b. Mâlik ile beraberdik. Bir adam geldi ve dedi ki: "Sizin burayı geçmenizi şu su engelliyor." Sonra, atlarını sürdüler ve Dicle'yi geçtiler. Bunu yaparken şu ayeti okudu: "Hiçbir kimse yok ki, ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın..."³³ İnsanlar atlarını sürdüler. Farşlar onları görünce dediler ki: "Delirdi, delirdi." İnsanlar suyu geçtiler. Suyu geçerken atın eğrine asılı olan bir kadehten başka bir şey kaybetmediler. Kaybedilen su kabı, eğerin ipine bağlıydı, suya düştü ve suyun üzerinde yüzdüğü görüldü. Ordugahlarını bastık ve adam boyu çuvallarda kâfur bulduk. İneklerinin bir kısmını ele geçirdik ve kestik. İnsanlar kâfur denilen şeyi etlere atmaya başladılar. Bunu yaparken şöyle dediler: "Acem'in tuzu ne kadar da acı!" Biz, altın kaplar ele geçirdik, öyle ki bir adam sarı ile beyazı satıyordu. Yani altın ve gümüşü (satıyorlardı).

Bize Ebû Muhsan'dan duyan birinin Husayn'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onları Medâin'e sığınmaya zorladık ve oraya girdiler. Müslümanlar Deyrû'l-Mesâlih'e yerleştiler. Sonunda onlarla savaşılmaya başladık. Müslümanlar dediler ki: "Onlar evlerindeler bizler ise açıktayız ve sahradayız. Onları çevrelememiz lazım." Bunun üzerine Müslümanlar Medâin'i üst ve alt tarafından sardılar. Suya girdik ve o tarafa geçtik. Onları doğu tarafından kuşattık. Öyle ki kedi köpek yemeye başladılar. Gün içinde çocukları ve yükleriyle dışarı çıktılar. Celûlâ'ya yerleşinceye kadar yürüdüler.

[134] Mesleme'den duyan biri, onun Dâvûd b. Ebî Hind'den, onun da Şa'bi'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Atılarını Dicle'ye süren ilk kişi Sa'd'dı.

Bana Ali b. Muhammed, Ebû'z-Ziyâl'den, o da Humejd b. Hilâl'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Dicle'yi ilk geçen Hilâl b. Ullefe'dir. Abdülkays'tan bir adamın ilk defa geçtiği de söylenir.

Ebü'l-Hasan'ın Hubâb b. Mûsâ'dan, onun Âsım b. Behdele'den, onun Zir b. Hu-beys'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Sa'd, 400 kişi ile suyu geçti. Su üstünde sanki karada gibi konuşuyorlardı.

Mesleme'nin Müsennâ'dan, onun Ebû Osman'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Huysuz bir at, sırtındaki binicisini atınca adam boğuldu. Sonra at yelesini silkeleyerek sudan çıktı. Ömer'in hilâfetinden iki yıl geçince, Saîd b. Müseyyeb doğdu ve Nevfel b. Hâris öldü. Bu yılda Ömer, Osman b. Ebi'l-Âs'ı Ammân ve Bahreyn'e atadı. Ammân üzerine yürüdü. Kardeşi Hakem b. Ebi'l-Âs'ı da Bahreyn'e yönlendirdi.

16. Yıl

Ahvâz'ın Fethi

Bu sene, Ahvâz fethedildi. Ancak daha sonra buranın halkı dinden döndü.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mugîre, Ahvâz üzerine yürüdü. Beyruzân, onunla iki milyon sekiz yüz doksan dirhem karşılığında sulh yaptı. Ancak daha sonra Eş'arî onlarla savaştı.

Halep, Antakya, Menbiç ve Beytûlmakdis'in Fethi

Bu sene Halep, Antakya ve Münbiç fethedildi. Abdullah b. Mugîre dedi ki: Babam bana, Ebû Ubeyde'nin Amr b. Âs'ı Yermük'teki işi bitince Kınnesrîn'e gönderdiğini anlattı. O, Halep, Münbiç ve Antakya'yı sulh ile Kınnesrîn'in diğer bölgesini ise savaşla fethetti. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ebû Ubeyde, Halepliler [135] ile sulh yaptı. Onlarla bir anlaşma imzaladı. Hâlid b. Velîd önde, Ebû Ubeyde arkada olduğu halde Îlâ'yı kuşattılar. Halk Ebû Ubeyde'ye Ömer'in gelip bizzat sulh yapması ve kendilerine eman vermesi şartı ile sulh yapmak istediklerini bildirdi. Ebû Ubeyde, Ömer'e bunu bildirince Ömer buraya geldi ve onlarla anlaşma yaptı. Burada birkaç gün konakladı ve sonra Medine'ye döndü. İbnü'l-Kelbî: Bu olayın hicrî 16. senede olduğunu söyledi.

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Talha b. Rükâne, Sâlim b. Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İlâ halkı Ömer'le cizye üzerine sulh etmek istedi. Bu anlaşmayla burası fethedildi. Bu sene Resûlullah'ın (sav.) oğlu İbrâhîm'in annesi Mâriye vefat etti. Ve yine Sa'd b. Ubâde el-Ensârî Şam'da vefat etti.

17. Yıl

Ömer b. Hattâb, Serğ bölgesine doğru yola çıkınca Medine'de Zeyd b. Sâbit'i bıraktı. Bu gittiği yerde tâun hastalığı olduğunu görünce geri döndü. Bu sene Hâris'in iki oğlu Ebû Bekre ve Nâfî', Şibl b. Ma'bed ve Ziyâd şehit oldu. Ömer, Muğîre b. Şu'be'yi Basra'daki görevinden azlederek yerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi getirdi.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Fetihleri

Âmir b. Hafs dedi ki: Ebû Mûsâ, hicretin 17. senesinde Basra'ya geldi. Ömer, ona Ahvâz bölgesi üzerine sefere çıkmasını bildiren bir yazı gönderdi. Ebû Mûsâ yola çıktı ve Basra'da [136] kendi yerine İmrân b. Husayn'ı bıraktı. Ebû Mûsâ, Ahvâz'a gelip burayı fethetti. Bu fethin savaşıarak veya sulh ile olduğunu söyleyenler vardır. Ömer, bu bölgeye on milyon dört yüz bin cizye koydu.

Reyhân b. İsmet dedi ki: Bize Ömer b. Merzûk, Ebû Ferkad'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Biz, Ahvâz'da Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikteydik. Onun atının üzerinde ipekten yapılmış bir zırh vardı.

Yahyâ b. Abdurrahman, Abdürrezzâk'tan, onun Ma'mer'den, onun Eyyûb'den onun İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ahvâz'ı Ebû Mûsâ fethetti.

Ebü'l-Hasan, Hallâd b. Ubeyde'den, onun Alî b. Zeyd'den, onun Abdurrahman b. Ebî Bekre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ahvâz, sulh yoluyla veya savaşarak fethedildi.

Velîd b. Hişâm dedi ki: Bana Mesleme b. Muhârib anlattı ve dedi ki: Bize Kahzem anlattı ve dedi ki:

Ziyâd, hüküm sürdüğü zaman oraları savaştan ziyade sulh ile fethetmek istedi ancak buna muktedir olmadı.

Ebû Âsım şöyle anlattı: İmrân b. Hodayr, Ebû Miclez'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, Ahvâz'ı cizyeye bağladı. Halkı Müslümanlar arasında, kadınlar da cariyeye olarak dağıtıldıktan sonra Ahvâz'ı cizyeye bağladı.³⁴ Sonra Ebû Mûsa, Sabân ve Tîrâ Nehri'nin halkı ile sulh yaptı. Daha sonra Menâzir'e doğru yola çıktı. Bu bölgeyi kuşattı. Burada Rebî b. Ziyâd'ı bırakarak buradan ayrıldı. O burayı savaşmak suretiyle fethetti. Çarpıştı ve esirler aldı. Bu savaşta Müslümanlardan Muhâcir b. Ziyâd el-Hârisî öldürüldü.

Celûlâ Savaşı

Bu sene Celûlâ Savaşı vuku buldu. Yazdicerd b. Kisrâ, Medâin olayından sonra Celûlâ'ya kaçtı. Bu olayda Sa'd, Medâin'i ele geçirdi. Yazdicerd, Cibâl'e mektup yazdı ve savaşçıları toplayarak Celûlâ'ya yönlendirmesini emretti. Başında Harzâd b. Hurrehürmüz'ün bulunduğu büyük bir topluluk toplandı. Sa'd, bu durumu Ömer'e bildirdi. Ömer ona cevaben: "Sen yerinde bekle! Onların üstüne bir ordu gönder. Allah sana yardım edecek ve vaadini tamamlayacaktır". Sa'd, Hâ- [137] şim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ı gönderdi. Müslümanlar güçlü bir şekilde saldırdılar ve Allah müşrikleri mağlup etti. Onlardan büyük bir topluluk öldürüldü. Müslümanlar onların ordugâhlarını ele geçirdiler. Silah, binek ve esirler ele geçirdiler. Ganimet 18.000.000'a ulaşmıştı.

Bana Şuayb b. Hayyân, Amr b. Yahyâ'dan, onun Seyf'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Bize Mucâlid, Şa'bî'den rivayet etti ve dedi ki:

Celûlâ'nın ganimeti 30.000.000 dirhem idi.

Bana Ebû Muhsan'dan duyan biri anlattı. Onun Husayn'dan, onun Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

34 Ebû Mûsâ el-Eş'arî, bu bölge halkının erkeklerini köle, kadınlarını cariyeye olarak paylaştırmıştı. Ancak Hz. Ömer bu durumu öğrenince, ona derhal bu uygulamayı sona erdirmesini emretti. Tekrar zımmî statüsüne getirilen halk cizyeye bağlandı (Mütercim).

Onlarla Celûlâ'da savaştık ve Müslümanlar kaçmaya başlayınca, Hâşim şöyle bağırdı: "Ey Müslüman topluluğu! Nereye nereye! Arkanızda bıraktıklarınızı görmüyor musunuz da Ömer'e yenilmiş bir şekilde mi gidiyorsunuz?" bunun üzerine Müslümanlar düşmana saldırdı ve Allah onları mağlup etti. Bu sebeple Celûlâ fetihler fethi olarak adlandırıldı.

Assâm b. Alî, A'meş'ten, onun Şemr b. Atiyye'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Celûlâ'daki paylaşım 3.000 kişi arasında oldu.

Ebû Medyen, Amr b. Yahyâ'dan, onun Seyf'ten, onun Ubeyde'den, onun Şakîk'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Celûlâ Savaşı, içerdiği şer ile bilinir (Çok fazla ölü olduğu için).

Bize birçok kişi Ebû Avâne'den, onun Husayn'dan, onun Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Celûlâ "Fetihlerin Fethi" diye isimlendirildi.

Bana Şu'ayb b. Amr b. Yahyâ, Seyf'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Celûlâ Savaşı 17 senesinde oldu.

Bize Muâz b. Hişâm şöyle anlattı: Bize babam, Katâde'den rivayetle şöyle anlattı:

[138] Bu olay 19 senesinde gerçekleşmiştir. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Ümmü'l-Hüzeyl, Bistâm, İmrân b. el-Fudayloğullarından Heyyâc, Celûlâ esirlerindendi. Bana Hâtim b. Müslim şöyle anlattı: Ümmü's-Şa'bî, Celûlâ esirlerindendi. Daha sonrasında Müslümanlar Medâin'e döndüler. Tesâsîc halkı Sa'd'a gelip sulh istediler. Bunun üzerine onlar memleketlerinde kalmaya devam ettiler.

Kûfe'nin İnşâsı

Bana Ebû Muhsan'dan işiten biri anlattı. Onun Husayn'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Müslümanlar, Medâin'e dönünce bölgenin havasını hoş bulmadılar. Bu durumu Ömer'e bildirince Ömer "Oranın havasında develer yaşayabilirler mi?" dedi. Onlar burada sivri-sineğin çok fazla olduğunu bildirince Ömer "Araplar develerin sabredemediği (alışamadığı/duramadığı) yerde yaşayamaz-

lar, oradan ayrılın." dedi. Oradan ayrılıp Hîre'ye doğru yola çıktılar. Yolda Hîre'den bir adamla karşılaştılar. Bu adam kendilerini Hîre'ye gitmekten alıkoymak istiyordu. Onlara "Sizi sivrisineğin ve tahtakurularının olmadığı, köy havasının olduğu bir yere götüreyim." dedi ve bunun üzerine onları Kûfe'ye götürdü. İnsanlar burayı inşa edip buraya yerleştiler.

18. Yıl

Ramâde (Kıtlık) Yılı

Bekr, İbn İshak'tan şöyle rivayet etti: Bu sene, insanların açlık sıkıntısı çektikleri Ramâde yılıdır. Ömer, yanına Abbâs'ı alarak yağmur duasına çıktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Peygamberinin amcası ile senden yağmur istiyoruz."

'Amvâs Vebası

Dedi ki: Bu sene, Şam'da 'Amvâs vebası baş gösterdi. Bu hastalık sebebiyle, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Yezîd b. Ebî Süfyân, Şurabhîl b. Hasene ve Hâris b. Hişâm b. Mugîre öldü.

er-Ruhâ, Sümeysât ve el-Cezîre'nin Fethi

İbn İshak dedi ki: Hicrî 18 yılında er-Ruhâ fethedildi. Bana ^[139] Hâtim b. Müslim, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin, er-Ruhâ ve Sümeysât'ı savaşarak değil sulh ile fethettiğini söyledi. Dedi ki: Ebû Ubeyde b. Cerrâh, İyâz b. Ganm el-Fihri'yi el-Cezîre'ye gönderdi. Ebû Mûsa da, bu şehirlerin fethinden sonra ona yetişti. Beraber harekete geçip Harrân, Nusaybin ve el-Cezîre şehirlerini savaşarak fethettiler. Denilir ki, Ebû Ubeyde, Hâlid b. Velîd'i el-Cezîre'ye gönderdi. O, er-Ruhâ ve Sümeysât'ı fethetmişti ki Ebû Mûsa da ona yetişti. Hâlid, Ebû Mûsa ve İyâz'ı Harrân'a yönlendirdi. Onlar, buranın halkı ile sulh yaptılar. Hâlid daha sonrasında Nusaybin'e yöneldi ve burayı fethetti. Buradan Amid'e gidip orayı da sulh yoluyla fethetti. Bu iki şehir arasındakileri ise savaş ile fethetti.

el-Cezîre halkından biri bana şöyle anlattı:

İyâz b. Ganm, bu ve diğer el-Cezîre şehirlerini sulh ile ele geçirdi. Onlarla hâlâ kendilerinde bulunan ve İyâz'ın ismiyle yazılmış bir anlaşma imzaladı.

Vekî b. Cerrâh dedi ki: Bana Sevr, Abdurrahman b. 'Âiz'den şöyle haber verdi:

Hâlid b. Velîd, Amid'de bir hamama girdi ve burada bir olay anlattı.

Bize bir adam Mugîre b. Ziyâd, Mevsilî'den, onun Übâde b. Nüsey'den rivayet ettiğine göre:

Ebû Mûsâ, Kûfelilere yardım etti. Daha sonra Sümeysât'a giderek orada bir olay anlattı.

Muâz b. Hişâm dedi ki: Bana babam Katâde'den, onun Yûnus b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre:

Ebû Mûsâ, bir Dârâ'da korku namazı kıldı. Dârâ, el-Cezîre bölgesinde olup Nusaybin ile arasında birkaç fersah mesafe bulunur. Bana Hâtim b. Müslim, Ömer'in İyâz'ı o bölgeye gönderdiğini söyledi. İyâz Musul'u fethetti. Orada bulunan iki kaleden birine Utbe b. Ferkad'i bıraktı. Bölgedeki bir kaleyi sulh ile diğerlerini ise savaş ile fethetti. Bu olay hicretin 18. yılında meydana geldi.

Hulvân, el-Mâhât ve Masebezân'ın Fetihleri

Bana Muhammed b. Muâviye anlattı ve dedi ki: Ebû Ubeyde, Semurî'den rivayet etti ve dedi ki:

Sa'd, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Celûlâ'dan sonra Hulvân'a yönlendirdi. O, burayı savaşla fethetti. Dedi ki: Sa'd, Hâşim b. Utbe'yi yönlendirdi. O Nihâvend'e doğru yola çıkınca anlaşmayı bozdular. Hâşim, daha sonra Mâhdînâr'a doğru yola çıktı. Buradaki halkı da Azerbaycan'a gönderdi. Sonra Sa'd'a gidip sulh istediler. Hâşim ise, el-Mâhât ve Masebezân'ı fethetti.

Cündîşâpûr ve Sûs'un Fethi

Bu sene, Cündîşâpûr ve Sûs anlaşma yolu ile fethedildi. Ebû Mûsâ onlarla sulh yapıp Ahvâz'a döndü.

Sirak ve Râmhürmüz'ün Fethi

Bana Abdullah b. Mugîre babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Müslümanlardan 400 kişilik bir grup Râmhürmüz'e geldi. el-Abbâdî adlı köye saldırdılar, köy halkı ile çatıştılar ve on-

ları esir aldılar. Daha sonra Sirak'tan, Sahretâc'a doğru yola çıktılar; orada bir topluluk ile savaştılar. Ebû Mûsâ'nın sulhen fethettiği Sirak ehli Râmhürmüz'den bir fersah uzaklıktaki bir dağ şehrine gitti. Müslümanlar her yıl toplamda sekiz yüz bin dirhem vermeleri üzerine onlarla sulh ettiler. Sirak'ın haracı da bu miktardaydı.

Abdullah, Mervân b. Muâviye'den, onun Humeyd et-Tavîl'den, onun Hubeyb b. Yahyâ'dan, onun Hâlid b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre – ki onun gözü Sirak'ta kör olmuştu- o şöyle demiştir:

Biz onları kuşatmıştık.

Hammâd b. Zeyd, Âsım el-Ahval'den, onun Fudayl er-Rakkâşî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Sahretâc ehlini kuşattık. Onlardan bir köle bir mektup yazdı ve mektubu bize ok ile attı. Ömer, Müslümanlara onların kölelerine dokunmamalarını emretti. Sonra Ebû Mûsâ, ayrılarak yerine Ebû Meryem el-Hanefî'yi bıraktı. Ebû Meryem'in oradaki iki bölgenin sulhunu tamamladığı söylenir. Denilir ki: Cerîr b. Abdullah Râmhürmüz'ü fethetti. Ömer, onu Ebû Mûsâ, Tüster'i kuşatmışken ona yardım olsun diye göndermişti.

Tüster'in Fethi

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Ebû Mûsâ, Râmhürmüz'ün genelini fethetti. Daha sonra Ebû Mûsâ, Tüster'e yürüdü ve orayı ele geçirdi.

Rîşehr'in Fethi

[141]

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu sene, Herem b. Hayyân Rîşehr'i kuşattı. Melikleri, çocuğunu yiyen bir kadın görünce "İşte şimdi Araplarla sulh yaparım." dedi. Herem ile şehri kendisine terk etmesi şartıyla anlaşma yaptı.

Kûfe'nin İnşâsı

Bu sene, insanlar Kûfe'ye yerleştiler. Sa'd, buranın mesci-dini inşa etti.

19. Yıl

Kayseriyye'nin Fethi

Bu sene, Kayseriyye fethedildi. Bu fethin komutanları Muâviye b. Ebî Süfyân ve Saîd b. Âmir b. Hizyem idi. Her biri kendi askerlerinin başındaydı. Allah müşrikleri mağlup etti. Onlardan büyük bir topluluk öldürüldü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu olay hicrî 19 senesinde gerçekleşti. İbn İshak dedi ki: 20 senesindeydi.

Tikrit'in Fethi

19 yılında Tikrit fethedildi.

Suhâb ve Tevvec'in Fethi

Bu sene, Şehrek, Fars yurdunda öldürüldü. Onu Bâb b. Zî'l-Cerre öldürdü. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Şehrek'i Cedîd b. Mâlik el-Yahmudî öldürdü. Ebü'l-Hasan dedi ki: Bu olay Suhâb'da gerçekleşti. Müslümanların başında Hakem b. Ebi'l-Âs vardı. Bu olay hicrî 19 senesinin Zilhicce ayında oldu. Ebû Ubeyde dedi ki: Suhâb'da karşı karşıya geldiklerinde başlarında Herem b. Hayyân el-'Abdî bulunuyordu.

[142] Bize Gassân b. Mudar, Sa'îd b. Yezîd'den, onun Ebû Nadra veya bir başkasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman ve Hakem bir miktar yol katettiler. Rîşehr'de Şehrek ile karşılaşp burayı fethettiler. el-Yahmud'dan bir adam Şehrek'in kafasını getirdi. Bu adama Cedîd b. Mâlik veya Mâlik b. Cedîd deniliyordu. Daha sonra Tevvec'de konaklayıp buraya evler inşa ettiler. Sonra buradan ayrıldılar.

Ebû Üsâme'den rivayetle dedi ki: Bize 'Alâ b. Minhâl, 'Âsım b. Küleyb'den, onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Başımızda Mücâşi' b. Mes'ûd bulunurken biz Tevvec'i kuşatma altına alıp fethettik.

Bana Abdullah b. Mugîre babasından rivayetle şöyle anlattı:

Şehrek öldürülünce Fars hükümdarlarından biri olan ve kendisine Bertiyân denilen lider yenilmiş oldu. Bu kişi, Râm-hürmüz'ün Sebîl bölgesindeki et-Tûcân'da bir kaleye sığındı.

Onunla beraber bir grup da toplanmıştı. Ebû Mûsâ, ona birini gönderdi; orada bir sene kadar kuşatma altında kaldı. Ancak daha sonra o, kaçıp İstahr'a gitti.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onlar kalede bulunuyorlardı. Ömer kendilerine bir mektup yazıp gönderdi. Onlara dört ay mühlet verdiğini ve sonrasında ise istedikleri yere gidebileceklerini söyledi. Onlar da İstahr'a gittiler. Bu sene, Rumlar Abdullah b. Huzâfe es-Sehmi'yi esir aldılar.

20. Yıl

Mısır'ın Fethi

Bu sene, Mısır olayı vuku bulmuştur.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden; Abdullah b. Muğîre babasından ve onun dışındaki bir kimseden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, Amr b. Âs'a Mısır'a doğru harekete geçmesini bir mektup ile bildirince Amr, yola çıktı. Ömer, Zübeyr b. Avvâm'ı ona yardımcı olarak gönderdi. Zübeyr ile beraber Umeyr b. Vehb el-Cuhâmî, Büsr b. Ertât el-Âmirî ve Hârice b. Huzâfe bulunuyordu. Elyen denilen yerin kapısına gelince burada onlara engel olundu ve onlar da burayı savaşarak fethedip kale ahalisiyle sulh yaptılar. Zübeyr, ilk olarak şehrin kalesine tırmanınca insanlar onu takip ettiler. Zübeyr, burayı fethedenler arasında taksim etmesi için Ömer'le konuştu. Amr, Ömer'e durumu bildirdi. Ömer şöyle bir mektup gönderdi: "Orayı taksim etmek boşaltmaktan iyidir."

Bize İbn Lehî'a'dan işiten biri şöyle anlattı: Onun İbrâhîm b. Muhammed [143] el-Hadramî'den, onun İbn Ebi'l-Âliye'den, onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Amr b. Âs minberde şöyle diyordu: İşte buradayım! Benim hiçbir Mısır Kıptisi ile anlaşmam yok. İstersem öldürürüm, istersem satarım, istersem (hisseyi) beşe bölerim. Ancak An-tablus ahalisi ile uymam gereken bir anlaşmam var.

İbn Lehî'a'dan, onun Yezîd b. Ebî Hubeyb'den, onun Süfyan b. Vehb el-Havlânî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mısır'ı Amr b. Âs ile birlikte, savaşıarak fethettik.

Abdullah b. Sâlih'ten, onun Mûsâ b. Ali'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mağrib bölgesinin tamamı savaşıarak fethedildi.

Sa'îd b. Ebî Meryem'den, onun İbn Lehî'a'dan, onun Amr b. Yezîd'den, onun Abdullah b. Dînâr'dan, onun İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mısır herhangi bir anlaşma olmaksızın fethedildi. İbn Lehî'a şöyle dedi: Bana Salt b. Ebî 'Âsım -Hayyân b. Şureyh'in kâtibi-, Ömer b. Abdülazîz'in Hayyân b. Şureyh'e Mısır'ın savaşıarak ve herhangi bir anlaşma ve söz olmaksızın fethedildiğini anlattı. İbn Lehî'a şöyle dedi: Bana Ebû Sercûn, Abdûlmelik b. Cünâde'den, o babasından-Mısır'ı fethedenlerdendir- rivayetle Mısır'a anlaşma ve söz olmaksızın girdiklerini anlattı.

Abdullah b. Sâlih'ten duyan biri İbn Lehî'a'dan, onun Hâris b. Yezîd el-Hadramî'den, onun Uley b. Rabâh'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Bekir, Hâtıb b. Ebî Belte'a'yı doğu köylerini Mısır'daki Mukavkıs'a vermesi için gönderdi. Bu anlaşma, Amr b. Âs oraya girip onlarla savaşıana kadar devam etti. Bu olayın sonunda söz konusu sulh bozulmuş oldu.

Abdullah b. Sâlih'ten duyan biri Leys'ten, onun Yezîd b. Ebî Hubeyb'den rivayet ettiğine göre:

Mukavkıs, Amr b. Âs ile her bir Kıpti için iki dinar olmak [144] üzere anlaşmıştı. Bu durum Herakleios'a ulaştınca, o askerlerini İskenderiye'ye gönderip burayı (kapılarını) tuttu ve Amr'a kendisine karşı savaşıacaklarını bildirmelerini istedi. Amr, onlara karşı savaştı ve Ömer'e şu mektubu yazdı: "Muhakkak ki Allah, bize İskenderiye'yi müjdeledi. Bu, savaşla ve güç kullanarak olup herhangi bir anlaşma ve sözleşme ile olmadı." Dedi ki: Yezîd b. Ebî Habîb'in dediğine göre İskenderiye dışındaki Mısır toprakları sulh ile alındı. Leys de böyle söyledi.

Antablus'un Fethi

Abdullah b. Sâlih'ten işiten biri Leys'ten, onun Sehl b. Akîl'den, onun Abdullah b. Hübeyre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, Afrika ve Mısır arasında bir çöl bölgesi olan Antablus ahalisi ile cizye üzerine sulh etti. Onlara çocuklarından istediklerini cizye olarak verme hakkı verdi.

İbn Ebû Meryem'den duyan biri İbn Lehî'a'dan, onun Mersed b. Abdullah el-Hadramî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, Antablus'a atandığı zaman onlarla yapılan anlaşmayı içeren bir yazı kendisine getirildi.

Abdullah b. Sâlih'ten işiten biri İbn Lehî'a'dan, onun Yezîd b. Ebî Habîb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mısır halkı ile Esâvid arasında ne bir anlaşma ne de bir söz vardı. Onlarla bizim aramızda karşılıklı menfaate dayalı bir anlaşma vardı. Biz onlara buğday ve mercimek veriyorduk. Onlar ise bize köle veriyorlardı. Ve bizim onların kölelerini almaya ihtiyacımız vardı.

Tüster Savaşı

Velîd b. Hişâm babasından ve amcasından şunu rivayet etti:

Ebû Mûsâ, Ahvâz, Menâzir ve Tîrâ Nehri, Cündîşâpûr ve Râmhürmüz'ü aldıktan sonra Tüster'e yöneldi. Oranın doğu kısmında konaklayıp Ömer'den yardım istedi. Bunun üzerine Ömer, Ammâr b. Yâsir'e mektup yazarak Ebû Mûsâ'ya yardıma gitmesini emretti. Ammâr da Hulvân'da bulunan Cerîr b. Abdullah'a Ebû Mûsâ'ya yardıma gitmesini haber verdi. Cerîr bin kişi ile birlikte oraya doğru yola çıktı ve burada birkaç ay kaldılar.

Daha sonra Ebû Mûsâ, Ömer'e onların kendilerine bir yarar getirmediklerini bildirdi. Ömer, bunun üzerine Ammar'a Tüster'e gitmesini emretti. Ömer de Ammar'a Medine'den destek sağladı.

Alî b. Abdullah bana anlattı ve dedi ki: Bana Kurrâd Ebû Nûh anlattı ve dedi ki: Bana Osman b. Muâviye el-Kuraşî babasından, onun Abdurrahman b. Ebî Bekre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Orada bir sene kadar kaldılar. Tüster halkından bir adam Ebû Mûsâ'ya gelerek şöyle dedi: "Sizi girişe götürmek karşılı-

ğında benim ve ailemin kanını bağışlamayı, mal ve meskenlerimizi bana vermenizi istiyorum.” O, dedi ki: “Sana ne istiyorsan o verilecektir!”. Adam “Benimle yüzme bilen akıllı birini gönder. Sana net bir bilgi getirsin” Ebû Mûsâ, o adamı Mecze’e b. Sevr es-Sedûsî’ye gönderdi. Adam ona: “Senin grubundan yüzme bilen akıllı birini benimle gönder.” dedi. Meczee dedi ki: “Beni bu adamla gönder.” Beraberce ayrılıp suyun girişine gittiler. Bu giriş bazen daralıyor; belini bükerek gidiyordu. Bazen genişliyor ve ayakta gidiyordu. Bazen sürünüyordu. Böylece şehre girdi. Ebû Mûsâ, kapının, surların ve Hürmüzân’ın evini ve yollarını ezberlemesini emretti ve dedi ki: “Emrimin dışına da çıkma.” ‘Alec oradan ayrıldı ve Hürmüzân gelince onu öldürmek istedi. Tam bu sırada Ebû Mûsâ’nın: “Emrimden çıkma” sözünü hatırladı. Ebû Mûsâ beraberindekileri çağırdı, onlar da yaklaşık üç yüz küsur kişi olarak geldiler. Onlara her birine sadece iki parça giysi giymelerini ve kılıçlarını kuşanmalarını emretti. Bunu yaptılar. Abdurrahman dedi ki: “Ebû Mûsâ tekbir getirip suyun içine atladı. İnsanlar da tekbir getirip suya atladılar.” Abdurrahman dedi ki: “Onlar o gün sanki birer ördektir. Orayı geçene kadar yüzdüler”. Suyun çıktığı deliğe doğru ayrıldılar. Tekbir getirip beraberindeki 35 veya 36 kişiyle oraya girdi. Onlardan bir grubu kapıya doğru gönderdi onlar orada beklediler. Bir grubu da surlara gönderdi. Yanında kalanlarla birlikte surlara tırmandı. Alec ve Nîzek surdan aşağı indiler. Meczee onu yaralayıp yakaladı. Müslümanlar tekbirler getirerek surlara ve kapılara yürüdüler. Kapıyı açtılar. Müslümanlar şehre girdiler. Hürmüzân, kendine ait küçük bir yere sığındı. Ebû’l-Hasan dedi ki: Ebû Mûsâ’dan eman dileyip onu girişe yönlendiren Sinbe’dir.

Ebû’l-Hasan, ‘Alâ b. Muâz el-Mâzinî’den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

- [146] Bana Tüster halkından ileri gelenler anlattı: Müslümanlar şehre gece girdiler. Çarşamba sabahına kadar bekledirler. Onlarla savaşıp Hürmüzân’ı mağlup edip kaleye girdiler.

Ebû’l-Hasan, Seleme b. Osman’dan, onun Alî b. Zeyd’den, onun Enes b. Mâlik’ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Gün ağarana kadar düşmanla savaştık. Gün ortasına kadar bizden kimse sabah namazını kılmadı. Bu dünyada beni o namaz kadar sevindiren bir şey olmamıştır.

İbn Zürey', Sa'îd b. Katâde'den, onun Enes'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Gün ortasına kadar sabah namazını kılmadık. Dünyanın tamamı beni bu namaz kadar sevindirmemiştir.

Ebû Amr eş-Şeybânî dedi ki: Bize Ebû Hilâl er-Râsibî'nin İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Berâ b. Mâlik, Tüster Savaşı'nda öldürüldü.

Bize Yahyâ b. Saîd'in Habîb b. Şihâb'dan, onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Tüster kapısını ilk önce ben ateşe verdim. Ebû Mûsâ bir ok fırlattı ve birini öldürdü. (Ebû Mûsâ) Beni, kendi kavmimden on kişinin başına koymuştu.

Bize İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Bana Habîb b. Şihâb babasından rivayetle şöyle anlattı:

Ebû Mûsâ'nın Tüster'in fethedildiği gün öğle ile ikindiye, akşamla yatsıyı cem ettiğine şahit oldum.

Abdurrahman b. Osman, Habîb b. Şihâb'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Mûsâ, bana şöyle dedi: "Askerlerden on tane seç ve esirlerin korunmasında seninle beraber olsunlar." Ganimet taksim edilirken atlıya bir pay atına bir pay verildi. Yaya olarak katılana ise bir pay verildi. Ebû Mûsâ şöyle dedi: Bu konuda anne ile çocuğunu ayırmayın. Habîb şöyle dedi: "Ayrıca o, o gün bana bir köle fazla vermişti."

Ebü'l-Hasan, Mübârek b. Fudâle'den, onun Muâviye b. Kurre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Tüster şehir kapısından ilk içeri giren Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî'dir.

Alî b. Ebî Seyf, Mübârek b. Fudâle'den, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre:

Ebû Mûsâ, Tüster halkını iki sene boyunca kuşatma altında tuttu.

Bize İbnü'l-Mübârek'ten, onun Mucâlid'den, onun Şa'bî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Mûsâ, Tüster halkını 18 ay kuşatma altında tuttu. Hürmüzân Tüster'deki kalede kalıyordu. Daha sonra Ömer'in yapmış olduğu anlaşma sonucu oradan ayrıldı.

[147] Abdulvehhâb dedi ki: Bize Humeyd, Enes'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Biz, Tüster'i kuşatınca Hürmüzân, Ömer'e teslim olduğunu bildirdi. Onu Ömer'e götürdüğümüzde Ömer, "Konuş" dedi. Hürmüzân, "Bu konuşma bir dirinin mi ölünün mü konuşmasıdır?" deyince Ömer "Konuşmada bir sakınca yok" dedi. Bunun üzerine o, "Biz ve siz Araplar arasını Allah hiç birleştirmemiştir. Biz, size saldırıp sizleri öldürüyorduk. Ancak (siz ne zaman Müslüman oldunuz ve) Allah sizinle oldu o zaman size güç yetiremedik." Ömer "Ey Enes! (bu konuda) Ne diyorsun?" dedi. Enes "Ey Emîrü'l-Mü'minîn! Arkamda bir sürü insan ve güçlü bir düşman topluluğu bıraktım. Eğer sen onu öldürürsen, geride bıraktıklarımız hayattan ümitlerini kesecek ve daha güçlü hale geleceklerdir." Bunun üzerine Ömer "Berâ b. Mâlik ve Mecze'e b. Sevr'i öldüren birini nasıl yaşatırım?" dedi. Ömer'in onu öldürmesinden korktum ve dedim ki "Onu öldürmen mümkün değil. Sen ona konuşmasında bir sakınca olmadığını söyledin." Ömer bunun üzerine "Senin dışında bir şahit getir!" diye cevap verdi. Ben de Zübeyr'i getirince Ömer onu öldürmekten vazgeçti. Sonunda Hürmüzân Müslüman oldu ve kendisine maaş bağlandı.

Bana Alî, Kirâd'dan, onun Osman b. Muâviye'den, onun babasından, onun da Abdurrahman b. Ebî Bekre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Hürmüzân'ın bulunduğu yerin etrafında dolaşıp duruyorlardı. Ona eman verene kadar onu ele geçiremediler. Eman verince o, Ömer'in vereceği hükme razı oldu. Bunun üzerine Ebû Mûsâ, onu ve arkadaşlarını Ömer'e gönderdi. Bu sene, İyâz b. Ganm el-Fihrî ve Safiyye bt. Abdülmuttalib vefat etmiştir.

21. Yıl

Nihâvend Savaşı

Bu yıl, Nihâvend Savaşı vuku buldu.

Bize el-Ensârî şöyle anlattı: Bize Nehhâs b. Kahm, Kâsım b. Avf'tan, onun babasından, onun bir adamdan, onun da Sâib b. Akra'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

(Bu savaşa) Müslümanlara karşı hiç görülmedik bir ordu toplandı. Müslümanlara karşı Mâh, Isbahan, Hemezân, Rey, Kûmus, Azerbaycan ve Nihâvend halkı birlikte saldırdılar. Ömer'e bu durum haber verilince o, yanındaki Müslümanlarla istişare etti. Başlangıçta ne yapacakları konusunda ihtilafa düşen Müslümanlar Ömer'e şöyle dediler: "Ey Mü'minlerin Emiri! Kûfe'ye birilerini gönder ve onların üçte ikisinin (Nihâvend'e doğru) yola çıkmasını emret. Kalan kısım ise onların ailelerini koruması için şehirde kalsın. Basra'ya da birini gönder." Ömer "Onların başına (komutan olarak) kimi görevlendireceğimi bana söyleyin." dedi. Oradakiler: "Ey Mü'minlerin Emiri! Sen fikir olarak en iyimiz, aile konusunda en bilgilimizsin." dediler. Ömer, "O halde ilk defa mızrak fırlatacak birini [148] onların başında göndereceğim. Sâib, bu mektubumu Nu'mân b. Mukarrin'e götür. Kûfe'nin üçte ikisiyle Basra'ya doğru yürüsün. Sen de elde edilecek ganimetin başında dur. Bana doğru olmayan bir şeyle gelme. Hiçbir kimseden de hakkı olan payı alma. Eğer Nu'mân öldürülürse Huzeyfe, o öldürülürse Cerîr başa geçsin. Eğer bu ordu yenilirse seni görmek istemem."

Bize Mûsâ b. İsmâîl anlattı ve dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı ve dedi ki: Bize Ebû İmrân el-Cevnî, Alkame b. Abdullah el-Müzenî'den, onun Ma'kal b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre:

Ömer, Hürmüzân ile Isbahan, Fars ve Azerbaycan'dan hangisine daha önce gidilmesi (fetih için) hususunda istişare etti. Bunun üzerine Hürmüzân şöyle dedi: "Isbahan baştır. Fars ve Azerbaycan ise kanatlardır. Eğer iki kanattan birini kesersen baş diğer kanada yönelecektir. Ancak başı kesersen iki kanat da düşer." Ömer mescide girince Nu'mân b. Mukarrin'i namaz kılarken gördü. Kûfe'ye bir emir gönderip ona yardım

etmelerini bildirdi. Onlar Huzeyfe b. Yemân, Zübeyr b. Avvâm, Mugîre b. Şu'be, Eş'as b. Kays, Amr b. Ma'dikerb ve İbn Ömer ile beraber Nihâvend'e geldiler. Dedi ki: Çarşamba günü Nihâvend'de karşılaştılar. Ordunun sağ ön kısmında bir zayıflık vardı. Sol kısım destek verince oradaki birlik sağlamlaştı. Sonra perşembe günü karşılaştıklarında sol ön kısımda bir zayıflık meydana geldi. Sağ kısım oraya destek verdi ve birlik sağlamlaştı. Sonra cuma günü karşılaştılar. Nu'mân b. Mukarrin, Bureyzîn'e yöneldi. Her bir birliğin başında durup onlara seslenerek onları bu savaşa teşvik ediyordu. Şöyle diyordu: "İşte bu kavim size büyük bir tehlike hazırladı. Siz de onlar için büyük bir tehlike hazırladınız. Onlar sizinle çuvallar dolu mal için savaşıyorlar. Siz onlarla İslam ve aileleriniz için savaşıyorsunuz. Hiçbir kimse bilmiyorum ki kendi dengindeki düşmanını diğerine bıraksın. Çünkü bu bir ayıptır. Herkes kendi dengi olan ile mücadele edecektir. Sancağı ben tutacağım. Her bir kişi yanındakilere sahip çıkıp işini kolaylaştırsın."

[149] Sonra sancağı ikinci bir kişi tutunca kimse yerinden ayrılmadı. Üçüncü de sancağı tutup taşıyabilir. Siz Allah'ın bereketi üzere olun. Sizden kimse bir tarafa yönelmesin." Nu'mân ilk öldürülen oldu. Huzeyfe sancağı aldı ve Allah fethi nasip etti.

Hammâd b. Ebî İmrân, Alkame'den onun Ma'kal b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Nu'mân şöyle dedi: "Resûlullah'ın (sav.) gündüzün ilk vak-tinde savaşılmadığı zaman savaşı güneş batıp rüzgâr çıkınca-ya kadar ertelediğine şahit oldum. Bunun üzerine zafer nasip olurdu." Nu'mân dedi ki: "Ben sancağı üç defa sallayacağım. Birincisinde herkes hacetini giderip abdestini alsın. İkincisinde herkes elbisesini ve silahını alsın. Üçüncüsünde ise harekete geçin ve kimse diğeriyle ilgilenmesin. Nu'mân öldürülürse onunla da kimse ilgilenmesin. Ben Allah'a dua ediyorum." Sonra şöyle dedi: "Allahım! Nu'mân'a Müslümanların zaferi ve fethiyle şehadeti nasip et." Onun bu sözleri insanlara güven verdi. Sancağı üç kere salladı. O ilk harekete geçendi. Bu sene, Osman b. Ebî'l-Âs, Tevvec'e yerleşip burayı şehirleştirdi. Sevvâr b. Hubbâr el-'Abdî'yi Sabûr'a gönderdi. O, Ukbetu't-tîn

denilen yerde öldürüldü. Osman, Sîfûlbahr ve sahil kısımlarına saldırdı ve Osman, Cârûd'u sefere gönderdi ve Ba'kabe, onu öldürdü. Bu sene, Sa'd, Nu'mân b. Mukarrin'i Kesker'e gönderdi. O, Zindeverd halkı ile sulh etti. Kûfe halkının Sa'd b. Mâlik'i Ömer'e şikayet etmesi üzerine o görevinden azledildi. Ammâr b. Yâsir namaz kıldırmak, İbn Mesûd, Beytûlmâl, Osman b. Huneyf ise toprakları ölçtürmek için atandı. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) müezzini Bilâl vefat etti. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) eşi Zeyneb bt. Caşş vefat etti. Üseyd b. Hudayr vefat etti. Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân'ın da bu sene vefat ettiği söylenmiştir. Onun Sıffîn'e yetiştiği söylenmişse de bu yanlıştır. Asma'î dedi ki: Ebû'l-Heysem'in kavmine onun ne zaman öldüğü sorulunca onlar şöyle dediler: "Resûlullah (sav.) hayattayken o vefat etti." Bu sene, Hasan b. Ebi'l-Hasan ve Âmir eş-Şa'bî doğdu.

Bize Velîd b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bize Ömer, Ziyâd el-Acem'den rivayet ettiği^[150] göre o şöyle demiştir:

Ebû Mûsa, bize Ömer'in mektubunu getirip okudu: "Allah'ın kulu, Mü'minlerin Emiri Ömer'den Osman b. Ebi'l-Âs'a. Allah'ın selamı üzerine olsun. Sana yardım için Abdullah b. Kays'ı gönderdim. Karşılaştığınızda Osman sizin başınızda bulunacaktır. Ona itaat edin. Selam üzerinize olsun." Ziyâd el-Acem dedi ki: "İstahr kuşatması uzayınca Osman, Ebû Mûsa'ya şöyle dedi: Etrafımızda bulunan ve bize saldıran şu köylere bazı komutanları göndermek istiyorum. Orada kazanılan bir mal orada meskûn olan askerler arasında paylaştırılsın." Osman dedi ki: Bunu yaparsan şehirde asker kalmaz hepsi oraya gider ve ganimet isterler." Bunun üzerine Osman'ın görüşü benimsendi. Bu sene -hicrî 21. sene-, Hâlid b. Velîd Şam'da vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

İskenderiye'nin Fethi

Velîd dedi ki: Bu sene İskenderiye fethedildi. Orayı Amr b. Âs fethetti.

Bize Yahyâ b. Abdurrahman, Abdullah b. Vehb'den rivayet ettiği^[150] göre o şöyle demiştir:

Bize Harmele b. İmrân kendisine Ebû Temîm'in İskenderiye'nin fethine şahit olduğunu ve orayı Amr b. Âs'ın fethettiğini söylediğini anlattı.

22. Yıl

Dînever, Mâsebezân, Mâhdînâr'ın Fethi

Ebû Ubeyde dedi ki: Huzeyfe b. Yemân, Nihâvend'in fethinden sonra şehre girdi. Onlarla her sene 800.000 dirhem üzere sulh yaptı. Huzeyfe b. Yemân, Dînever şehrine saldırdı ve orayı fethetti. Sa'd burayı fethetmiş ancak anlaşma bozulmuştu. Daha sonra Huzeyfe, Mâsebezân'ı savaşıarak fethetti. Ebû Mûsa'nın Mâhdînâr'ı fethettiği söylenmiştir. Burayı Sâib b. Akra'nın fethettiği de rivayet edilmiştir.

[151] Bize Gunder ve Yezîd b. Hârûn, Şu'be'den, onun Kays b. Müslim'den, onun Târik b. Şihâb'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Basra halkı Mâhdînâr'a saldırdı. Başlarında Ammâr'ın bulunduğu Kûfe halkı onlara yardıma geldi. Sonuçta ganimette pay sahibi olmak istediler. Basra halkı bunu reddetti. Ömer'e durumu bildirdiler. Ömer olaya katılan herkes arasında bu ganimeti paylaştırmalarını emretti.

Hemezân ve Rey'in Fethi

Ebû Ubeyde dedi ki: Huzeyfe, Hemezân'ı savaşıarak fethetti. Burası önceden fethedilmemişti. Daha sonra er-Rey savaşıarak fethedildi. Burası da önceden fethedilmemişti. Bu fetihler ile Huzeyfe'nin fetihleri sona ermiştir. Ebû Ubeyde dedi ki: Huzeyfe'nin fetihlerinin hepsi 22 senesinde olmuştur. Hemezân'ın 24 senesinde Mugîre b. Şu'be tarafından fethedildiği de söylenmiştir. Mugîre'nin emriyle Cerîr b. Abdullah'ın fethettiği de rivayet edilmiştir.

Azerbaycan'ın Fethi

Bu sene, Azerbaycan fethedildi.

Bize İbn İshak'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

22 senesinde fethedildi. Komutan ise Mugîre b. Şu'be idi. Bize Ali b. Muhammed şöyle anlattı: Huzeyfe, onlarla 22 se-

nesinde 800.000'e sulh etmiştir. Ebû Ubeyde dedi ki: Habîb b. Mesleme el-Fihrî, Şam halkı ile birlikte savaşmak suretiyle (Azerbaycan'ı) fethetti. Burası Ömer'in hilâfesinde Kûfe halkı ve Huzeyfe'nin yardımı ile şiddetli bir çatışma sonucu fethe-dildi. Utbe b. Ferkad'ın fethettiği de söylenmiştir.

Bize Yezîd b. Zürey' şöyle anlattı: Bize Teymî, Ebû Osman'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Biz, Utbe b. Ferkad ile birlikteyken Ömer'in mektubu geldi. Azerbaycan esirleri, Ebû İshak el-Hadramî'nin iki oğlu Abdul-lah ve Yahyâ, kâtip olan Ebû'l-Âliye'nin aile fertleriydi.

Atrablus (Trablus) ve İskenderiye'nin Fethi

[152]

Amr b. Âs, Atrablus'u sulhen fethetti. Bu sene Ömer, Am-mâr'ı Kûfe'den azletti. Amr b. Âs, İskenderiye'yi fethetti.

Bana Velîd babasından ve amcasından, onların da dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Amr b. Âs, İskenderiye'yi fethetti. Sonra Atrablus bölgesin-deki Lebde denen yere gelerek burayı da fethetti. 24 senesin-de ise buradan döndü.

Bize Yahyâ b. Abdurrahman, Abdullah b. Vehb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bize Harmele b. İmrân kendisine Ebû Temîm'in İskenderi-ye'nin fethine şahit olduğunu ve orayı Amr b. Âs'ın fethettiği-ni söylediğini anlattı.

Dedi ki: Bize İbn Lehî'a, Hâris b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiş-tir: Bize, Ebû Temîm el-Ceyşânî şöyle anlattı:

Atrablus fethedildiğinde biz Amr b. el-Âs'ın yanındaydık.

23. Yıl

Birinci İstahr Gazvesi

Bu sene, Birinci İstahr Gazvesi olmuştur.

Bize Bekr, İbn İshak'tan rivayetle şöyle dedi:

Birinci İstahr Gazvesi hicretin 23. senesindeydi, ancak ora-sı fethedilemedi.

Bana Velîd b. Hişâm şöyle anlattı: Bana babam dedemden aktardı ve dedi ki:

Osman b. Ebi'l-Âs, Ömer'in hilâfetinde yıllarca (İstahr'ı) Tevvec'den kuşattı. O, yazın saldırıyor, kışın Tevvec'de konaklıyordu.

Ömer'in Öldürülmesi, Ömrü ve Hilâfet Süresi

Ömer (ra.), bu sene öldürüldü. Zilhicce ayının bitmesine üç gün kala yaralandı. Üç veya yedi gün yaşadıktan sonra öldü.

İbn Uleyye Saîd'den, onun Katâde'den, onun Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan, onun Mi'dân b. Talha'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, Zilhicce ayının bitimine dört gün kala bir Çarşamba günü öldürüldü.

[153] Yahyâ b. Muhammed, Abdulazîz b. İmrân'dan, onun Muhammed b. Abdullah b. Hüzeyl'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer, Fil Yılı'ndan on üç sene sonra doğmuştur.

Üsâme b. Zeyd'den, onun babasından, onun dedesinden rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer şöyle diyordu: Büyük Ficâr Savaşı'ndan dört sene önce doğdum.

Ebû Dâvud, Züheyr'den, onun Ebû İshak'tan, onun Âmir b. Sa'd'dan, onun Cerîr'den, onun da Muâviye'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer 63 yaşında öldü.

Ebû Ahmed ve Selem, Yûnus b. Ebî İshak'tan o, Ebu's-Sefer'den o, Şa'bî'den o, Muâviye'den (yukarıdaki rivayetin) bir benzerini rivayet etmiştir. Ve yine İbn Ebî Adî, Dâvud'dan o da Âmir'den bir benzerini aktarmıştır. Ubeydullah b. Ömer'den naklettiler. Onun Nâfi'den, onun İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O, 50 küsür yaşındayken vefat etti.

Bize İbn Uyeyne'den işiten biri anlattı. İbn Uyeyne'nin de Zührî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

(Ömer) 54 yaşında iken vefat etti.

Bize Muâz, babasından, onun Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ömer vefat ettiğinde 52 yaşındaydı. Namazını Suheyb b. Sinân kıldırdı. Ömer'in görev süresi 10 sene 6 ay 5 veya 9 gündür.

Bu sene Katâde b. Nu'mân el-Ensârî vefat etmiş, namazını Ömer kıldırmıştır. Yine Ömer'in hilâfeti sırasında Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib vefat etmiştir.

Ömer Döneminde Görev Yapanlar

Mekke: Muhriz b. Hârise b. Rebî'a b. Abdüluzza b. Abdi-sems. Daha sonra o azledilmiş ve yerine Kunfûz b. Umeyr b. Cüd'an et-Teymî getirilmiştir. O da azledilince yerine Nâfî' b. Abdulhâris el-Hüzâî getirildi. Nâfî', Ömer'den mevlası Abdurrrahman b. Ebzâ'yı yerine atamasını isteyince Ömer onu azletti ve göreve Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Mugîre el-Mahzûmî'yi getirdi. Ömer hac yapacağı zaman Medine'de Zeyd b. Sâbit'i bırakırdı. Bu iki hac zamanı böyle oldu. Beş hac zamanı ise [154] Ensâr'dan birilerini, üç defa ise Kinâne'den birilerini bıraktı. Şam'a gittiği zaman da yerine yine Zeyd b. Sâbit'i bırakmıştır.

Bana Hâtım b. Müslim, kendisine İbn İshak'tan rivayet eden birinden, onun Yakûb b. Utbe'den rivayet ettiğine göre:

Ömer Zeyd'i kendi yerine Medine'de bıraktı ve ona Şam'dan şöyle başlayan bir mektup yazdı: "Ömer b. Hattâb'dan Zeyd b. Sâbit'e."

Bana Ebû Muâviye'den işiten biri Haccâc b. Ertât'tan, onun Nâfî'den rivayet ettiğine göre:

Ömer, hac yapacağı zaman Zeyd'i Medine'de bırakırdı.

Ubeydullah b. Ebî Hamîd'den işiten biri Ebû'l-Müleyh'ten rivayet ettiğine göre:

Ömer bazı hac zamanlarında ismi Abdullah olan bir dayıâdesini yerine bırakırdı. Ömer, Abdullah b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî'yi Yemen'e atadı. Bahreyn'e 'Alâ b. Hadramî'yi atadı. Sonra ona Basra'ya hareket etmesini emreden bir mektup gönderdi. Bunun üzerine yola çıkan Alâ, oraya varamadan öldü. Ömer, Kudâme b. Maz'ûn'u Bahreyn'e atadı. Sonrasında onu azlederek Osman b. Ebi'l-Âs'ı görevlendirdi. Ömer'in Bahreyn'e atadıkları kimseler Ebû Hureyre ve Ayyâş b. Ebî Sevr idi. Ammân'a ise Ensâr'dan birini atamıştı. Daha sonra burayı Osman b. Ebi'l-Âs'ın yetkisine verdi. Basra'ya Şureyh b. Âmir

-Sa'd b. Bekroğullarından- atandı ve o Ahvâz bölgesinde öldürüldü. Mâzin b. Mansûroğullarından Utbe b. Gazvân'ı Basra'ya atadı. Utbe şehirden çıkarken Mucâşî' b. Mesûd'u bırakmıştı, ancak Mucâşî' o sıra seferdeydi. Utbe, Mugîre b. Şube'ye şöyle dedi: "Mucâşî' gelene kadar insanlara sen namaz kıldır." Ömer, Mugîre'yi Basra'daki görevinde tuttu. Daha sonra onu azlederek Ebû Mûsâ'yı atadı. Ebû Mûsâ, Ömer öldürülene kadar bu görevinde kaldı. O gazveye çıktığında bazen İmrân b. Husayn'ı bazen de Ziyâd'ı yerine bırakırdı.

Ömer Dönemindeki Kadılar

Ömer, Basra kadılığına Ebû Meryem el-Hanefî'yi atadı. Daha sonra onu azledip atadığı Ka'b b. Sevr el-Lakîtî, Ömer ölünceye kadar bu görevi sürdürdü. Kûfe'ye ise Sa'd b. Mâlik'i atadı. Onu azledip Ammâr b. Yâsir'i getirdi. İkinci defa göreve getirilen Sa'd'dan sonra Cubeyr b. Mut'im bu göreve atandı. O, sefere çıkmadan önce azledilip yerine Mugîre b. Şu'be getirildi. [155] Ömer ölünceye kadar o bu görevde kaldı. Ömer, Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî ve Sa'd'ı iki defa Kûfe kadılığına atamıştır. Daha sonra Şureyh'ı bu göreve getiren Ömer'in Şureyh'tan önce Abîde es-Silmânî'yi atadığı da rivayet edilmiştir. 22 senesinde Şureyh'ı (Kûfe'ye) atamıştır. Yemâme'ye Seleme b. Selâme b. Vakş el-Ensârî'yi getirmiştir. Osman b. Ebi'l-Âs'ı, Tâif'teki görevinde bir süre tuttuktan sonra onu azletmiş ve Süfyân b. Abdullah es-Sekafî'yi atamıştır.

Şam Bölgesi: Ömer halife olunca, Hâlid'i azletti ve yerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı atadı. Ebû Ubeyde, Şam bölgesi fethe dilince Yezîd b. Ebî Süfyân'ı Filistin ve çevresine, Şurabhîl b. Hasene'yi Ürdün'e, Hâlid b. Velîd'i Dimaşk'a, Habîb b. Mesleme'yi Humus'a atadı ancak daha sonra Habîb'i buradaki görevinden aldı. Buraya Abdullah b. Kirat es-Semmâlî'yi atadı. Onu azledip yerine Ubade b. Sâmit el-Ensârî'yi atadı, ancak onu da azledip ikinci defa Abdullah b. Kirat'ı bu göreve getirdi. Ebû Ubeyde, Amvâs vebası sebebiyle ölünce yerine Muâz'ı atadı. Muâz'ın ölümü üzerine, Yezîd b. Ebî Süfyân'ı göreve getirdi. Onun da vefat etmesi üzerine kardeşi Muâviye'yi atadı.

Ömer, Muâviye'yi görevde bir süre tuttu. Ömer, Amr b. Âs'ı Filistin ve Ürdün'e görevlendirdi. Muâviye'yi Dımaşk, Ba'lebek ve Belkâ'ya atadı. Saîd b. Âmir b. Hizyem'i Hıms'a görevlendirdi. En sonunda Şam bölgesinin tamamında Muâviye'yi görevlendirdi.

Mısır ve Cezîre: Ömer, Amr b. Âs'a Mısır'a doğru harekete geçmesini emredince Amr, oraya gidip orayı fethetti. O, Ömer ölünceye kadar burada vali olarak kaldı. Ömer, İyâz b. Ganm'i Cezîre'ye gönderdi.-bu konuyu anlatmıştık- daha sonra onu azledip Ermeniyeye ve Azerbaycan'la birlikte buraları Habîb b. Mesleme el-Fihri'ye teslim etti. Daha sonra onu da azledip yerine Umeyr b. Sa'd el-Ensârî ve Saîd b. Âmir b. Hizyem'i getirdi. (Ömer) Amr b. Âs'a, Mısır'a doğru harekete geçmesini [156] emretti ve Mısır fethedildi. Amr, Ömer ölünceye kadar orayı yönetti.

Kâtipleri, Hâcibi, Hâzinedârı ve Beytûlmâl'in Başında Duranlar

Ömer'in kâtipleri, Zeyd b. Sâbit ve Mu'aykîb idi. Basra divanı için kâtibi Abdullah b. Halef el-Huzâî ve Ebû Talha; Kûfe divanı için ise Ebû Cübeyre b. Dahhâk el-Ensârî idi.

Hâcibi, mevlası Yerfe', hâzinedârı, Yesâr idi. Beytûlmâl'de ise Abdullah b. Erkam bulunuyordu.

Bize Ümeyye b. Hâlid, Mâlik b. Enes'ten, onun Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiği-ne göre o şöyle demiştir:

Ömer, Abdullah b. Erkam'ı Beytûlmâl'e atadı. Ömer, Hat-tâb'ın Kâbe'nin sol kapısı taraflarında bulunan evinde doğdu. 23 senesinde Resûlullah'ın (sav.) mevlası Ebû Kebşe vefat etti. Ömer'in hilâfetine sonuna doğru Râfi' b. Ömer et-Tâî ölmüş ve rivayet edildiğine göre 23 senesinde Urve b. Zübeyr doğmuştur.

24. Yıl

Osman'ın (ra.) Hilâfeti

Bu sene, Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf hilâfete geldi. Annesi, Ervâ bt. Kureyz b. Habîb

b. Rabî'a b. Abdişems idi. Annesinin annesi ise Beydâ Ümmü Hakîm bt. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf idi.

[157] **Hemezân'ın Fethi**

Bu sene, Cebel bölgesindeki Hemezân fethedildi. Ebû Amr eş-Şeybânî dedi ki: Hemezân'ı Mugîre b. Şu'be, 24 senesinin Rebîülevvel veya Cemâziyelevvel ayında fethetti. Ali b. Muhammed dedi ki: Mugîre b. Şu'be, Kûfe valisiyken Cerîr b. Abdullah'ı gönderdi. O, burayı fethetti. Ebû Ubeyde dedi ki: Orayı Huzeyfe 22 senesinde fethetti. Bize Asmaî, İbn Ebü'z-Ziyâd'dan rivayetle anlattı: Biz Hemedân halkıdanız.

Rey'in Fethi

Bu sene, Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basralılarla birlikte Rey'i fethetti. Ebû Ubeyde dedi: Bu fetihten önce Huzeyfe Rey'i fethetmişti. Ancak onlar anlaşmayı bozunca Ebû Mûsa tekrar fethetti. Ebû Amr eş-Şeybânî dedi: Burayı el-Berâ b. Âzib 24 senesinde sulhen veya savaşarak fethetti. Hâtim b. Müslim dedi ki: Burayı, Karaza b. Ka'b el-Ensârî fethetti. Ali b. Muhammed dedi ki: Bir bölgesini Ebû Mûsa, diğer bölgesini Karaza b. Ka'b fethetti. Abdurrahman b. Avf, 24 senesinde hac yaptı. Surâka b. Mâlik b. Ca'şem bu sene vefat etti.

25. Yıl

Bize Muhammed b. Muâviye, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan rivayetle anlattı ve dedi ki: Bana Semûrî anlattı:

Rey halkı anlaşmayı bozunca Ebû Mûsâ 25 senesinde onlara savaş açtı. Onların bir kısmının anlaşmayı bozduğu rivayet edilmiştir. Bu sene, Osman b. Affân, Sa'd b. Mâlik'i Kûfe'deki [158] görevinden aldı. Oraya, Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'tî' atadı. Velîd, Kuteybe b. Ma'n b. Mâlikoğullarından olan Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî'yi 12.000 kişi ile Berza'a'ya gönderdi. Onlar burada savaşır esirler aldılar.

Ebû Ubeyde, Semûrî'den naklen şöyle demiştir:

Ömer, Selmân b. Rebî'a'yı Berza'a'ya gönderdi ve o burayı fethetti.

İskenderiye'nin Anlaşmayı Bozması ve Tekrar Fethedilişi

Bu sene, İskenderiye halkı ayaklandı ve Mısır emiri Amr b. Âs burayı tekrar fethetti. Savaşır esirler ele geçirdi. Osman, esirleri zımmî statüsüne aldı.

Bana Muhammed b. Saîd el-Bâhilî anlattı ve dedi ki:

Bu sene, Rum Meliki Manuel hadımları İskenderiye'ye atlılarla gönderdi. Mukavkıs'ın dışındakiler anlaşmayı bozdular. 25 senesinin Rebîülevvel ayında Amr b. Âs onlara savaş açtı ve burayı fethetti. Yine o, Aynüşşems hariç Mısır bölgesini de savaş ile fethetti. Osman b. Affân hac yaptı.

26. Yıl

Sâbûr'un Fethi

Bu sene, Sâbûr fethedildi. Komutan Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî idi.

Velîd b. Hişâm, babasından, o da dedesinden şöyle rivayet etti:

Osman b. Ebi'l-Âs, (Sâbûr halkı ile) üç milyon yedi yüz bin dirhem karşılığında sulh etti.

Ali b. Muhammed, Yahyâ b. Zekeriyya'dan, onun Mucâlid'den, onun Şa'bî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman b. Ebi'l-Âs, 25 senesinde Sâbûrlularla üç milyon küsür dirhem üzerine sulh etti. Onlar, bu anlaşmaya kale amili Kazerûn'u da dahil etmişlerdi.

Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle de- [159] miştir:

Osman b. Ebi'l-Âs, Herem b. Hayyân el-Abdî'yi Şuyûh kalesi de denilen Bahre kalesine gönderdi. Osman orayı fethedip halkı esir aldı. Kazerûn'daki Ruhbân kalesi halkı ile sulh yaptı. Onlar buna ihanet edip Müslümanlardan iki atlıyı öldürdüler. Osman, kaleye gelerek şiddetli bir çatışmaya girişip halkı esir aldı. Bu sene, Osman b. Affân Mescid-i Haram'ı genişletti. Hicretin 26. senesinden 34. senesine kadar hac mevsimini kendisi idare etti.

27. Yıl

Errecan ve Derâbcird'in Fethi

Bu sene, Errecân ve Derâbcird fethedildi.

Ali b. Muhammed, Mesleme b. Muhârib'den, onun Dâvud b. Ebî Hind'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Osman b. Ebi'l-Âs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Errecan halkı ile 27 senesinde iki milyon iki yüz bin dirhem üzere sulh etti. Derâbcird halkı ile de sulh ettiler.

Velîd b. Hişâm dedi ki: Bana babamın dedemden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Hürbüz, Derâbcird için beş milyon iki yüz bin dirhem, çuval-
lar ve kıymeti düşük bazı eşyalar ödemek suretiyle sulh yaptı.

İbn Ebî Serh İfrikiyye Gazvesine Çıkıyor

Osman b. Affân, Amr b. Âs'ı Mısır'daki görevinden azledip yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'i getirdi. İbn Ebû Serh yanında "Abâdile: Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Zübeyr" olduğu halde İfrikiyye'ye gazveye çıktı. Cürcîr ile karşılaştı. Bu kişi Kayravân'dan 70 mil uzaklıktaki Subeytile'de 200.000 kişi ile bulunuyordu. Cürcîr öldürüldü. Esir-
[160] ler ve ganimetler ele geçirildi. Muhammed b. Sa'd dedi ki: Atlıların payı 3.000 miskal altındı; yayaların ise 1.000 miskal altın payı bulunuyordu. İbn Ebû Serh, Subeytile'de Kamûda şehrine yerleşti. Oraya bazı insanları yerleştirdi. Bu halk ile 200.000 ritl altın üzere sulh etti.

İbn Lehî'a'dan duyan biri bana dedi ki: Bize Ebû'l-Esved anlattı ve dedi ki:

Bana Ebû İdrîs, Abdullah b. Sad ile birlikte İfrikiyye'ye gazveye çıktığını anlattı. Yine o dedi ki: Orası fethedilince her bir insan 1.000 dinar elde etti.

28. Yıl

Azerbaycan Gazvesi

Bu sene, Azerbaycan fethedildi. İnsanların bu savaştaki komutanı Velîd b. Ukbe idi. Abdullah b. Şibl el-Ahmesî gelip onlarla Huzeyfe'nin önceden yaptığı sulh üzere sulh yaptı.

Kıbrıs Gazvesi

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân denizlere doğru gazveye çıktı. Kendisi ile birlikte karısı olan Abdi-menafoğullarından Fâhite bt. Karaza, Ubâde b. Sâmit, karısı Ümmü Haram bt. Milhân el-Ensâriyye bulunuyordu. Kıbrıs'a gelince Ümmü Haram vefat etti. Onun kabri oradadır. Bu sene, Abdullah b. Zübeyr Osman'a İfrîkiyye'nin fethini müjdeledi. İbnü'l-Kelbî'nin hocalarından rivayetle anlattığına göre bu yıl, Osman b. Affân, Nâile bt. Ferâfisâ el-Kelbiyye ile evlenmiştir.

29. Yıl

[161]

İbn Âmir'in Basra ve Fars'a Atanması

Bu sene, Osman b. Affân, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra'daki görevinden, Osman b. Ebi'l-Âs'ı da Fars'taki görevinden aldı. Buralar Abdullah b. Âmir b. Kureyz'in yetkisinde toplandı.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam dedemden naklen, onun da Hasan'dan anlattığına göre Hasan, Ebû Mûsâ'nın şöyle dediğini anlattı:

Sizin başınıza dedeleri ve amcaları cömert/değerli biri gelecek. İki ordu onun yetkisinde toplanacak. Bunun üzerine İbn Âmir geldi. Ebû'l-Yakzân'ı bu rivayetin bir benzerini aktarıırken duydum. O dedi ki: İbn Âmir bu göreve getirildiğinde 24 veya 25 yaşındaydı.

İsbahan'ın Fethi

Velîd, babasından onun, (Velîd'in) dedesinden, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Âmir, önünde Abdullah b. Büdeyl el-Hüzâî olduğu halde gazveye çıktı. İsbahan'a geldi. Basra'da birini bıraktı. İsbahan halkı ile Farslılar ile yaptığı üzere sulh yaptı.

Ebû'l-Yakzân bunun bir benzerini söyledi. Bana Osman el-Kuraşî, Abbâd b. Râşid'den, onun Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Mûsâ, İsbahan'ı fethetti. Orayı Sâriyye b. Züneym ed-Düelî'nin Basralılarla birlikte sulhen veya savaşla fethettiği de rivayet edilmiştir.

İstahr'ın Fethi

Velîd, babasından, onun dedesinden, Ebû'l-Yakzân ve Ebû'l-Hasan'dan rivayetle şöyle anlattı:

- [162] İbn Âmir, önünde Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî olduğu halde İstahr'a yürüdü. Ubeydullah öldürülünce İbn Âmir burayı savaşıarak fethedip esirler ele geçirdi.

Velîd b. Hişâm dedi ki: Bana amcam, babasından rivayet etti ve dedi ki:

Şiddetli bir çatışma yaşandı. İbn Ma'mer öldürüldü. İbn Âmir, zafer elde etmesi halinde şehrin kapılarından kan akıncaya kadar onları öldüreceğine dair yemin etti. Müslümanlar şehre girecek bir açık yer buldular. Onların haberi olmadan şehre girdiler. İbn Âmir öldürmede aşırı gitti. Kan artık akamaz oldu. Ona insanların tükendiği söylenince kanlara su dökülmesini emretti. Su dökülünce şehrin kapısından akmaya başladı.

Velîd b. Hişâm, aktardığı rivayette şöyle dedi:

Hammâd b. Ebî Süleymân el-Kûfî el-Fakîh, Abdurrahman Ebû Ceble b. Abdurrahman el-Bâhilî, Ebû Bekre'nin mevlası Kahzem, Amr b. Âs'ın mevlası Verdân İsbahan esirlerindendir.

Asmaî bana dedi ki: Medinelilerin kârisi Nâfi b. Ebî Nuaym bana dedi ki:

Bizim aslımız İsbahan'dandır.

Velîd amcasından rivayetle şöyle dedi:

Mihrân et-Tercümân, İsbahan esirlerindendi. Ubeydullah el-Kâtib'in dedesi ve Âlu Atiyye de onlardandı.

Velîd babasından, onun dedesinden rivayetle; yine Ebû'l-Yakzân ve Ebû'l-Hasan şöyle dedi:

- [163] İbn Âmir Hulvan'a doğru yola çıktı. Onlar anlaşmayı bozmuşlardı. Burayı sulhen ve savaşıarak fethetti. Bu olay 29 senesinde oldu. Onlardan çok fazla ölen olmuştur. Bu sene, Osman b. Affân, Velîd b. Ukbe'yi Basra'daki görevinden azletti. Yerine atadığı Saîd b. Âs, Ermeniyeye doğru gazveye çıktı. Selmân b. Rebî'a da o bölgeye geldi. Burada Saîd düşmanla karşılaştı. Selmân, Belencer'e doğru yola çıktı ve orada öldü. Allah ona rahmet etsin. Selmân'ı Ömer'in bu bölgeye gönderdiği de rivayet edilmiştir.

Bilkân, Berza'a, Curzân, Hîzân ve Belencer'in Fethi

Ebû Hâlid dedi ki: Ebû'l-Berâ dedi ki:

Selmân Bilkân'a gazve düzenledikten sonra onlarla sulh yaptı. Sonra Berze'a'ya geldi orayı ele geçirip sulh yaptı. Bir kısım askerini Curzân'a gönderip onlarla sulh yaptı. Selmân da bu sırada Hîzân'a gidip sulh yaptı. Sonra Maskat'a giderek oranın halkıyla da sulh yaptı. Belencer'e gelince öldürüldü. Bunun üzerine Osman, Habîb b. Seleme el-Fihri'ye ordusuyla birlikte Şam'dan yola çıkmasını bildiren bir mektup gönderdi. Habîb, Darbulhades bölgesine gidip Curzân halkıyla sulh yaptı. Onların esirlerini fidye karşılığı serbest bıraktı ve onlarla bir anlaşma imzaladı.

Cürcân'ın Fethi

Bu sene, Saîd b. Âs Cürcân'ı fethetti. Buranın 30 yılında fethedildiği de söylenmiştir.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun (Velîd'in) dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Saîd, Cürcân'da bir adamı omuzundan vurdu. Öyle ki kılıç adamın dirseğinden çıktı. Ebû Ubeyde dedi ki: Azerbaycan da anlaşmayı bozmuştu. Saîd b. Âs buraya gazve düzenleyip burayı fethetti. Bu sene Osman, Resûlullah'ın (sav.) mescidini genişletti.

30. Yıl

Fars, Horasân ve Sicistân Fetihleri

Velîd b. Hişâm'ın babasından ve dedesinden rivayetle bana anlattığına göre:

Bu sene, Fars bölgesinden Cevr fethedildi.

Ebû'l-Yakzân ve Ebû'l-Hasen dedi ki:

[164]

İbn Âmir 30 senesinde Cevr'e gazve düzenleyip fethetti. Bu savaşta yüklü miktarda ganimet elde edildi. Derâbcird'den Kâriyân ve Feyşecân da fethedildi. Bu iki bölge, Osman b. Ebi'l-Âs ile sulh yapmamışlardı. İbn Âmir, Erdeşîrhurra'yı fethetti. Onlarla savaşım esirler aldı.

Bana Ebü'l-Hasan, Mesleme'den onun Dâvud b. Ebi'l-Hind'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Âmir, 30 yılında Fars bölgesini fethetti. Yazdecird b. Kısra oradan kaçınca İbn Âmir ve Mucâşi b. Mesûd es-Sülemî peşinden gittiler.

Bana el-Velîd babasından, onun dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Cevr'de İbn Âmir ile birlikte Ömer b. Hattâb'ın oğulları Abdullah ve Ubeydullah, Abdullah b. Zübeyr bulunuyordu ve onlar burayı fethedip yüklü miktarda ganimet elde ettiler. Kâriyân ve Feyşecân da fethedilip önemli miktarda ganimet elde edildi.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Mucâşi', Sircân'a varıncaya kadar yola devam etti. İbn Âmir'in Herem b. Hayyân'ı da gönderdiği söylenmiştir. Hurmûz'ü Râşid b. Amr'ın fethettiği söylenmiştir. İbn Âmir, Horasân'ı fethetmek amacıyla oraya yöneldi. Rebî b. Ziyâd el-Hârisî, Sicistân'a yöneldi. Zâlik, Şervâz ve Nâşervez'i fethetti. Abdurrahman, Ebû Sâlih b. Abdurrahman'ı annesiyle birlikte yakaladı. Yine İbrâhîm b. Yesâr, Sicistân'ın bazı köylerinden birilerini yakaladı. Zerenc şehrini kuşattı ve onlarla bin hizmetçi üzere anlaştı. Her bir hizmetçiyle birlikte bir miktar altın da alacaktı. İbn Âmir, Horâsân'a yöneldi. Onun önünde Ahnef b. Kays vardı. Hurât halkı ile savaşıp onları hezimete uğrattılar. İbn Âmir, Ebreşehr'i sulhen veya savaş ile fethetmiştir. İbn Âmir, Emîr b. Ahmer el-Yeşkurî'yi Tûs ve çevresini fethetmesi için gönderdi. O, Serahs halkından gelen bir grup ile yüz elli bin dirhem üzere sulh yaptı. İbn Âmir, Esved b. Külsüm el-Adevî-Aldî Teym- Ebreşehr bölgesindeki Beyhak'a gönderdi. O buraları fethetti ve burada öldürüldü. Allah ona rahmet etsin. İbn Âmir

[165] Ebreşehr'in kalan kısımları ile sulh etti. Bu sulh, bin dirhem ve yüz bin farid (şekerli bir yemek çeşidi) üzerine idi. Merv halkı birilerini gönderip sulh isteyince onlarla iki milyon iki yüz bin dirhem üzere sulh yapıldı. Sulh yapılan kişi, liderleri Mâheveyh b. Ezr idi. Merv halkı ile sulh yapanın İbn Âmir'in gönderdiği Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî olduğu rivayet edilmiştir. İbn Âmir, Ahnef b. Kays'ı 400 kişi ile birlikte gönderdi. Onunla savaşmak için Toharistan, Cûzecân, Fâriyâb ve Tâlekân halkı toplanmış-

tı. Başlarında Tâkân Şâh bulunuyordu. Şiddetli bir çatışmadan sonra Allah müşrikleri mağlup etti.

Bize Ezher b. Sa'd anlattı ve dedi ki: Bize İbn Avn, Muhammed'den anlattı ve dedi ki:

Ahnef b. Kays ilerlerken şöyle diyordu:

Her bir komutan için haktır,

Ya kılıcını kanla boyasın ya da kılıcını bu uğurda kırsın.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Müslümanlar onlarla 13 fersahlık bir alanda savaştılar. Sonra Ahnef, Merv'den Belh'e gidip onlarla dört yüz bin dirhem üzere sulh yaptı. Sonrasında Hevârizm'e geldiyse de buraya saldırmaya güç yetiremeyip geri döndü. İbn Âmir, Huleyd b. Abdullah b. Zühayr'ı Bâzegîs ve Herât'a gönderdi. O, oraları fethetti. Ancak bu şehirlerin halkları tekrar ayaklandılar.

Taberistân'ın Fethi

Saîd b. Âs, Taberistân'a gazve için gidip onları kuşatma altına aldı. Onlar, bir kişi bile öldürmemesi üzere eman istediler. (Saîd) bir kişi hariç hepsini öldürdü.

Ali b. Muhammed, Alî b. Mücâhid'den onun Haneş b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Saîd b. Âs, Taberistân'a hicrî 30 yılında gazve düzenledi. Bu sene, Mu'dad eş-Şeybânî öldü. Selmân b. Rebî'a'nın da bu sene öldüğü rivayet edilmiştir.

Ebü Hâlid dedi ki: Ebü'l-Hatâb el-Esedî dedi ki:

Selmân 31 senesinde öldü.

Basra'daki Übülle Nehri'nin Kazılması

Ziyâd, dağ eteğine kadar devam eden Übülle Nehri'ni kazdırdı. Abdurrahman b. Ebî Bekre Ziyâd'a bu görevi verdiğinde o 16 yaşındaydı. Bu sene, Hâtıb b. Ebî Belte'a ve Ebû Useyd [166] es-Sâ'idî vefat etti.

Yahyâ b. Saîd dedi ki: Bize Süfyân haber verdi ve dedi ki: Bana Eş'as b. Süleym, Esved b. Hilâl'den, onun Salebe b. Zehdem'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Biz, Saîd b. Ebî'l-Âs ile birlikte Taberistân'daydık. O, dedi ki: "Hanginiz Resûlullah (sav.) ile birlikte korku namazı kıldı?" Huzeyfe dedi ki: "Ben." Rivayetin geri kalan kısmını anlattı.

31. Yıl

Bu sene, İbn Âmir ihrama girerek hacca gitti. Yerine Kays b. Heysem es-Sülemî, Nâfî b. Hâlid et-Tâhî, Huleyd b. Abdullah el-Hanefî ve Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî'yi bıraktı. Sadece Kays b. Heysem'i bıraktığı da rivayet edilmiştir. Bu sene, İbn Ebî Serh, Mısır'dan çıkarak Missise yönündeki Zendân'a gazve düzenledi. İbn Âmir, Basra gölünü Tâzât'tan başlayarak şehrin ortasından geçirmek suretiyle kazdırdı. Esâvire Nehri'ni Şibbâk'a ulaşana kadar kazdırdı. (İbn Âmir'in) Annesi Deccâce bt. Salt, Ümmü Abdullah Nehri diye anılan nehri kazdırdı. Ebû Ubeyde dedi ki: Basra Nehri'ne uzanan nehir ve Basra'nın ortasındaki çarşının yanındaki nehir, Osman zamanında açıldı. (Râvî) bu nehirlerin hangi tarihlerde açıldığını bildirmemiştir. Bu sene, Ebû Süfyân b. Harb vefat etti.

32. Yıl

Bu sene, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mesûd, ezanla ilgili rüyayı gören Abdullah b. Zeyd, Ebû Talha el-Ensârî öldü. Ebû Zer, İbn Mesûd'dan önce öldü ve İbn Mesûd onun cenaze [167] namazını kıldırdı. Bu sene, Ubey b. Kab'ın öldüğü de rivayet edilmiştir. Ubey'in Ömer b. Hattâb'ın hilâfeti sırasında öldüğü de rivayet edilmiştir. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Muâviye, bu sene Kostantiniyye tarafında bir boğaza gazve düzenledi.

33. Yıl

Abdullah b. Hâzim'in Kârin ile Savaşması

Bu sene Kârin, Bâzegîs ve Herât'ta büyük bir ordu topladı. 40.000 kişi ile oraya yöneldi. Kays b. Heysem o bölgeyi boşalttı. Abdullah b. Hâzim es-Sülemî Müslümanların başındaydı ve (toplanan) 4.000 kişilik bir kuvvetle Kârin ile karşılaştı. Kârin öldürüldü ve arkadaşları da hezimete uğratıldı. Bu savaş sonucunda birçok esir ele geçirildi. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Ele geçirilen esirlerden bazıları şunlardır: Ümmü's-Salt b. Harîs

el-Hanefî, Ümmü Ziyâd b. Rebî' el-Hârisî, Fakîh olan Abdullah b. Avn'ın ninesi Ümmü Avn b. Ertebân. Abdullah, İbn Âmir'e fethi haber verince İbn Âmir onu Horasân'da Osman'ın ölümüne kadar vali tayin etti.

Zerenc'in Fethi

Bu sene İbn Âmir, Abdurrahman b. Semura b. Habib'i Siscistân'a gönderdi. O, Zerenc lideri ile sulh yaptı. O, Osman'ın durumu bozulana kadar burada kaldı.

Malatya ve İfrîkıyye'ye Sefer

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Malatya ve İfrîkıyye'ye gazveye çıktı. Yine Rum bölgesinden Hısnü'l-Mer'e denilen yere de sefer düzenledi.

Habeş'e Sefer

[168]

Bu sene, İbn Ebî Serh, Habeş'e gazveye çıktı. Muâviye b. Hudeyc gözünden yaralandı.

Bu sene, Abbâs b. Abdülmuttalib (ra.) öldü. Mikdâd b. Esved (ra.) de öldü. İnsanlar Osman'ın durumunu tartışmaya başladıkları sırada Âmir b. Rebîa öldü.

34. Yıl

Bu sene, Kûfe halkı Saîd b. Âs'ı şehirden çıkardı. Onun yerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî atandı. Onlar Osman'a Ebû Mûsâ'yı atamasını istedikleri bir mektup yazdılar, bunun üzerine Osman da Ebû Mûsâ'yı Kûfe'ye atadı. Bu sene Cere'a olayı meydana geldi. Osman, Saîd b. Âs'ı Kûfe'ye tekrar gönderdi, halk onu şehre almadı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, İbn Ebî Serh, Mısır'daki Savârî'ye gazveye çıktı. Yine bu sene, Ubâde b. Sâmî ve Ebû Abs b. Ceber vefat etti.

35. Yıl

Osman (ra.) Zamanındaki Fitne

Bu sene Osman (rahmetullahi aleyh) (isyancılar tarafından) kuşatıldı ve öldürüldü. Ebû'l-Hasan dedi ki: Başlarında Abdurrahman b. Udeys el-Belavî bulunan Mısır halkı; Hukeym b. Ceble el-Abdî'nin başlarında bulunduğu Basralılar

ve Eşter Mâlik b. Hâris'in de içlerinde bulunduğu Kûfe halkı, Osman'ın durumu için Medine'ye geldiler. Mısırlıların gelişi Zilkâde ayının bir Çarşamba gecesi idi.

Bize Mu'temir b. Süleymân anlattı ve dedi ki: Babamı şöyle derken duydum: Bize Ebû Nadra, Useyd el-Ensârî'nin mevlası Ebû Saîd'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

- [169] Osman, Mısır halkından bir grubun geldiğini duyunca onları karşılamaya çıktı. Onlar "(Yanındakilere) Mushaf getirmelerini söyle" dediler. Osman Mushaf getirtince "7. sûreyi aç" dediler. Onlar Yûnus suresini 7. sûre diye isimlendiriyorlardı. "De ki: Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah'a karşı yalan mı uyduruyorsunuz?"³⁵ ayetine kadar okudu. Bu ayete gelince Mısırlılar "Dur! Bu topraklar hususunda Allah mı sana izin verdi, yoksa sen Allah'a karşı iftira mı atıyorsun?" diye sordular. Bunun üzerine Osman "Ayetleri okumaya devam edin. Bu ayetler şu şu mesele hakkında inmiştir. Toprak meselesine gelince Ömer benden önce zekât develeri için bunu yapmıştı. Ben Hilâfete geçince zekât develeri arttı. Ben de hapsedilen toprakları artırdım. Siz okumaya devam edin." dedi. Mısırlılar, Osman'a ayetleri gösterdikçe o "Şu meselede indi, devam edin." diyor, Mısırlılar da başka bir şey söylemiyorlardı. Mısırlılar, Osman'dan söz alarak bazı şartları yazdırdılar. Osman da onlardan kendisine karşı gelmemelerini ve şartlara uyduğu müddetçe ayrılık ve problem çıkarmamalarını istedi. Bunun üzerine, durumdan memnun bir şekilde şehirden ayrıldılar. Ancak onlar yoldayken, bir adamın sürekli yanlarına geldiğini sonra uzaklaşıp ardından tekrar yanlarına geldiğini gördüklerinde ona ne olduğunu sordular. Adam, kendisinin Osman'ın Mısır valisine gönderdiği elçisi olduğunu söyledi. Adamın üzerini aradıklarında Osman adına yazılmış ve mühürlenmiş bir mektup buldular. Mektupta Mısır valisine bu Mısırlı grubu asması veya öldürmesi veya ellerini ve ayaklarını kesmesi için emir verildiği görülüyordu. Hemen Medine'ye dönerek Ali'nin yanına geldiler. Ona "Şu Allah düşmanının yaptığını görüyor musun? Bizim hakkımızda şöyle şöyle emir

vermiş. Allah onun kanını helal kıldı. Kalk birlikte onun yanına gidelim.” dediler. Ali, onlarla gitmeyeceğini söyleyince, onlar neden kendilerine mektup yazdığını sordular. Ali böyle bir iş yapmadığını söyledi. Mısırlılar birbirlerine bakakaldılar. Ali bu durum üzerine Medine’den ayrıldı. Mısırlılar da Osman’ın yanına gittiler. Ona “Bizim hakkımızda şöyle şöyle bir mektup yazmışsın!” dediler. Osman “Bu iddianıza karşı iki yol vardır. Ya iki Müslüman şahit getirmelisiniz. Ya da ben yazmadığıma, yazdırmadığıma ve bir bilgim olmadığına dair kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin ederim. Çünkü bir adamın dilinden mektup yazılabilir. Mühür taklit edilebilir.” Onlar (buna kulak asmadılar) ve “Allah senin kanını helal kılmıştır. Sen anlaşılmayı bozdun.” dediler ve onu bulunduğu yerde kuşatma altına aldılar.

İbn Uleyye, İbn Avn’dan, onun da Muhammed’den rivayet ettiğine göre:

Osman gelenlere Ali ve birini daha gönderdi. Ali dedi ki: “Allah’ın kitabını ortaya koyup kızdığınız herkesi azarlıyorsunuz.” Onların önde gelenlerinden bir grup Ali’nin yanına gelerek beş şey üzere onunla anlaştılar. Sürgün edilenlerin geri dönmesi, yoksullara yardım edilmesi, feyin artırılması, dağıtımda eşitlik ve güvenilir ve güçlü olanların vali tayin edilmesi hususunda anlaşmaya vardılar. Ayrıca bunları içeren bir metin de oluşturdular. İbn Âmir’in Basra’ya, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin Kûfe’ye vali olarak tekrar atanmasını şart koştular.

Bana İbn Uleyye haber verdi ve dedi ki: Bana İbn Avn, Hasan’dan rivayet etti ve [170] dedi ki: Bize Visâb haber verdi ve dedi ki:

Osman, Eşter’i çağırمام için beni gönderdi. (O gelince) Osman ona şöyle dedi: “İnsanlar benden ne istiyorlar?” O, cevaben dedi ki: “Üç şey istiyorlar ve bunların hepsinin yerine getirilmesini istiyorlar.” Osman, üç şeyin ne olduğunu sordu. Eşter dedi ki: “Senden onları kendi yönetimleri hususunda serbest bırakmanı ve istediklerini seçmelerine izin vermeni ya da kendini feda etmeni istiyorlar.” Osman, “Bunlardan birini yapmam mı gerekiyor?” deyince o, “Biri gerekiyor mutlaka.” dedi. Osman dedi ki: “Onları yönetim hususunda kendi

başlarına bırakmam, Allah'ın giydirdiği elbiseyi çıkarmam demektir."

Dedi ki: Hasan'ın dışındaki biri anlattı:

Allah'a yemin ederim ki, boynumun vurulması (Hz.) Muhammed'in ümmetini birbirine düşürmekten iyidir. Kendime kısas uygulamak hususunda ise biliyorum ki arkadaşlarım (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) cezalandırılmışlardır. Beni öldürmelerine gelince, Allah'a yemin olsun ki beni öldürürlerse benden sonra birbirlerine karşı sevgi duymayacaklar, toplu halde namaz kılamayacaklar ve düşmanla topluca savaşamayacaklardır.

Bize Kehmes b. Minhâl anlattı ve dedi ki: Bize Sâîd b. Ebî Arûbe, Ya'la b. Hâkim'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdullah b. Ömer, Osman'ın yanına girdiğinde Mugîre b. Ahnes onun yanındaydı. Osman, İbn Ömer'e "Şunların söylediklerine bak. Görevi bırak ve kendini öldürtme diyorlar." deyince, İbn Ömer dedi ki: "Eğer görevi bırakırsan dünyada sonsuz mu kalacaksın?" Osman, "Hayır" dedi. İbn Ömer "Eğer bırakmazsan seni öldürmekten vazgeçecekler mi?" dedi. Osman "Hayır" dedi. "Sana cennet ve cehennemden bir şey veriyorlar mı? diye soran İbn Ömer'e Osman, yine "Hayır" dedi. İbn Ömer ise "Allah'ın sana giydirdiği gömleği çıkarmanı uygun görmüyorum. Çünkü bu daha sonrakilere sünnet olur ve halk istemediği halife ve yöneticilerle savaşır." dedi.

[171] Bana Ömer b. Ebî Halîfe anlattı ve dedi ki: Bize Ümmü Yûsuf bt. Mâhik, annesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'ın yanına girdim. O kuşatma halindeydi ve odasında Mushaf vardı. Onlar "Halîfeliği bırak" diyorlardı. Osman ise "Allah'ın giydirdiği bir şeyi çıkaramam." diyordu.

Bize Yezîd b. Hârûn anlattı ve dedi ki: Bize Abdülmelik, Ebü'l-Kindî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman ortamı gözetledi ve şöyle dedi. "Beni öldürmeyin. Eğer beni öldürürseniz böyle olursunuz" diyerek ellerini birbirine geçirdi.

Bize Ebû Dâvud anlattı ve dedi ki: Bize Sehl es-Serrâc, Hasan'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Osman dedi ki "Beni öldürmeyin. Allah'a yemin olsun ki eğer beni öldürürseniz toplu bir şekilde düşmanla asla karşılaşamazsınız. Feyi asla paylaşamazsınız. Asla birlikte namaz kılamazsınız." Hasan dedi ki: Allah'a yemin olsun ki, bunlar birlikte namaz kılsalar bile kalpleri muhtelifdir.

Ebû Bekir el-Kelbî dedi ki: Bize Mis'ar, Abdûlmelik b. Meysere'den, onun Nizâl b. Sebere'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'ı şöyle derken işittim: "Eğer zulmetmişsem Allah'tan bağışlanmayı isterim. Eğer zulüm görmüşsem affediyorum."

Bize Gunder anlattı. Onun Şu'be'den, onun Sa'd b. İbrâhîm'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'ı şöyle derken işittim. "Eğer ayaklarımı kelepçeye vurmayı bana hak görürseniz bunu yapınız."

Bize Kehmes b. Minhâl anlattı ve dedi ki: Bize Sa'îd b. Ebî Arûbe haber verdi ve dedi ki: Onun Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman, kuşatıldığı gün onlara şefkatle yaklaştı. Onlara "Bana birini getirin de onunla konuşayım." dedi. Onlar da Sa'sa'a b. Suhân'ı gönderdiler. Osman "Benden neden intikam almaktasınız?" diye sordu. O, "Biz, ancak Rabbimiz Allah'tır dediğimiz için haksızca diyarımızdan çıkarıldık." deyince, Osman "Yalan söylüyorsunuz. Bu sebeple diyarından çıkarılan biz Mekke halkıydık." dedi. Allah buyurdu ki "Biz bir kavmi yurtlarında tuttuk. Onlar namaz kılarlar zekâtı verirler. İyiliği emreder kötülükten alıkoyarlar."³⁶ Bu, beladan önce gelen bir övgü idi.

Bize Gunder anlattı ve dedi ki: Bize Şu'be, Semmâk b. Harb'den rivayet ettiğine [172] göre o şöyle demiştir: Hanzala b. Kinân'ı şöyle derken işittim:

Osman bize baktı ve dedi ki: "Mehdûc'un iki oğlu aranızda mıdır? Siz Ömer'in Rebîa'nın günahkâr ve hain olduğunu söylediğini bilmez misiniz? Allah'a yemin olsun ki, ben onların maaşlarıyla bir aylık bir mesafeden gelenlerin maaşlarını aynı

tutmayacağım. Onların her birinin tayı, çadırının yanındadır. Ben bir günde onlara verileni beş yüz dirhem artırmadım mı?” Onlar bunu onaylayınca dedi ki “Allah için size hatırlatıyorum. Siz bilmez misiniz ki, Kinde kabilesi baş yiyendir. Rebîa da onların başıdır. Eş’as b. Kays, şikayet edilince siz ikinizi görevlendirmedim mi?” Onlar tekrar onaylayınca “Allah’ım! Eğer onlar benim onlara yaptıklarımı inkâr ediyorsa onları imamlardan, imamları da onlardan razı kılma!” dedi.

Bize Mu’temir anlattı. Onun babasından, onun Ebû Nadra’dan, onun Ebû Üseyd’in mevlası Ebû Saîd’den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman, bir gün onların yanına gelerek selam verdi. Ancak onlardan bir kişi hariç hiç kimse selamını almadı. O “Size Allah’ı şahit kılarım ki, siz bilmez misiniz ben Rûme kuyusunu kendi malımla satın aldım ve onu Müslümanların kullanımına verdim. Ayrıca onun ipini de Müslümanların ipi haline getirdim?” diye sorunca onlar bunu onayladılar. Osman devamla “O halde neden benim su içmemi engelliyorsunuz da deniz suyuyla -tuzlu su- orucumu açmama neden oluyorsunuz? Sizi Allah için şahit kılıyorum. Siz bilmiyor musunuz şu şu bölgeleri aldım da mescidi genişlettim. Benden önce birinin bu mescitte namaz kılmaktan alıkonulduğunu bilir misiniz? Yine sizi Allah için şahit kılarım. Allah’ın Resûlü’nün, (benim hakkımda) şöyle şöyle dediğini bilmez misiniz? Aynı minvaldeki sözlerini devam ettirince, insanlar arasında ona dokunmama fikri yayıldı ve onlar “Emîrü’l-Mü’minîn’den uzak durun.” demeye başladılar.

Bize Yahyâ b. Ebî’l-Haccâc Ebû Eyyûb el-Hâkânî anlattı ve dedi ki: Bize Cüreyrî anlattı. Onun Ebû’l-Verd b. Semâme’den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman geldi ve “Allah’ı sizin için şahit tutarım. Biz, Resûlullah (sav.), Ebû Bekir, Ömer ile birlikte Sebîr dağındaydık. Dağ, öyle bir hareketlendi ki, neredeyse üzerindeki kayalar düşecekti. Bunun üzerine Resûlullah (sav.) ‘Hareket etme! Senin üzerine Peygamber, Sıddîk ve şehit var.’ Onlar bunu onaylayınca, Osman “Kâbe’nin Rabbi için bana şahit olun.” dedi.

[173] Bize İbn Uleyye anlattı ve dedi ki: Bize Eyyûb anlattı. Onun İbn Ebî Muleyke’den, onun Abdullah b. Zübeyr’den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'a "Bu evde, seninle birlikte basiretli bir topluluk var. Allah onlardan daha az olan bir gruba da yardım eder. Bize izin ver" dedim. Osman ise "Benim için kanını döken biri hakkında Allah'a ne derim" dedi.

İbn Mehdî dedi ki: Bize Saîd b. Abdurrahman anlattı. Onun Muhammed b. Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Salîf b. Salîf dedi ki:

Osman, onlarla savaşmamızı istemedi. Eğer bize izin verseydi onları bu bölgeden çıkarana kadar vururduk.

Abdulvehhâb b. Abdülmecîd'i şöyle derken duydum: Yahyâ b. Saîd'i şöyle derken duydum: Abdullah b. Âmir b. Rebîa'yı şöyle derken duydum:

O evde Osman'ın yanındaydım. Osman "İşitip itaat edecek herkese söyle ki, herkes elinden ve silahından uzak dursun. Zira bana göre en faziletli olan elinden ve silahından uzak durmaktır. Ey İbn Ömer! Kalk ve insanlar arasında bu durumu görüş." dedi. İbn Ömer, Benî Adî İbn Sürâka, İbn Mutî ile birlikte kapıyı açıp çıktılar. İsyancılar bu arada içeri girip Osman'ı öldürdüler. Allah ondan razı olsun.

Bize Muâz anlattı. Onun İbn Avn'dan, onun da Nâfi'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Ömer, o gün evde Osman ile birlikteydi.

Bize Ubeydullah b. Abdullah b. Avn anlattı. Onun babasından, onun da Nâfi'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Ömer, Osman'ın öldürüldüğü gün, iki defa zırh giymişti.

Bize Kehmes anlattı ve dedi ki: Bize İbn Ebî Arûbe anlattı. Onun Katâde'den rivayet ettiğine göre:

Zeyd b. Sâbit, Osman'a şöyle dedi: "Ensâr kapıda bekliyor ve eğer Osman isterse ikinci defa Ensârullah oluruz diyorlar." Osman ise "Buna gerek yok, bırakın." dedi.

Bana Kehmes anlattı ve dedi ki: Bize İbn Ebî Arûbe anlattı. Onun Ya'lâ b. Hakîm'den, onun Nâfi'den ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Ömer o gün kılıcını kuşanmıştı. Osman, öldürülmesinden korkarak onun evin dışına çıkmasını istedi.

Bize Ameş'ten rivayetle, onun Ebû Sâlih'ten, onun da Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'a dedim ki: "Bugün senin yanında bulunarak çarpışmak ne kadar da güzel bir şeydir." Osman ise benden evden çıkmamı istedi.

Bize Kehmes anlattı. Onun İbn Ebû Arûbe'den, onun Katâde'den rivayet ettiğine göre:

Ebû Hureyre kılıcını kuşanmıştı. Ancak Osman, onu engelledi.

[174] Bize Abdula'lâ ve Kehmes anlattı. Onların İbn Ebû Arûbe'den, onun Katâde'den rivayet ettiğine göre (Abdula'lâ şunu ekledi):

Hasan b. Ali 'o gün Osman'ın yanından ayrılan son kişiydi.

Abdurrahman b. Mehdi dedi ki: Bize Husayn b. Bekr anlattı. Onun Bekr'den, onun Yahyâ b. Atık'ten, onun Muhammed b. Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Hasan, Huseyn, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr ve Mervân silahlarını çekerek eve girdiler. Osman "Sizden, geri dönerek silahlarınızı bırakıp evlerinize gitmenizi istiyorum." dedi. İbn Ömer, Hasan ve Huseyn çıktılar. İbnü'z-Zübeyr ve Mervân ise "Biz kendimize geri dönmek üzere söz verdik." dediler.

Bize Mu'temir anlattı. Onun babasından, onun Ebû Nadra'dan, onun Ebû Üseyd'in mevlası Ebû Saîd'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman, kapıyı açtı ve Mushaf'ı elinde tutuyordu. Bu sırada bir adam içeri girdi. Osman "Seninle benim aramda Mushaf var." dedi. Adam çıkıp gitti. Ardından başka biri girdi. Osman ona da aynısını söyledi. Ancak adam kılıcını çekti ve onun eline vurdu. Onun kolunu tamamen koparıp koparmadığını bilmiyorum. Ebû Saîd dedi ki: Allah'a yemin olsun ki, bu bilekten kesilen ilk eldi.

Bize İsmâîl anlattı. Onun İbn Avn'dan, onun Hasan'dan, onun Vessâb'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ruveycil isminde biri (kurt gibiydi) kapıdan içeriye baktı ve geri döndü. Daha sonra Muhammed b. Ebî Bekir, 13 kişi ile birlikte içeriye girdi. Osman'ın sakalından öyle bir tuttu ki, azı dişlerinin sesi duyulmuştu. O, Osman'a "Muâviye sana yaramadı. İbn Âmir sana fayda vermedi. Onlara gönderdiğin mektupların işe yaramadı." deyince Osman "Sakalımı bırak kardeşimin

oğlu!" dedi. (Olayı aktaran kişi ise) "Onun gözüyle adamlarından birine işaret ettiğini gördüm. O adam da arkadan gelerek onun başını kesti. Sonra onun üzerine doğru üşüştüler ve ölene kadar bunu sürdürdüler. Allah ona rahmet etsin." Bize el-Mu'temir anlattı. Onun babasından onun Vessâb'dan rivayet ettiğine göre, İbn Ebû Bekir, Osman'ın sakalını tutunca Osman "bana öyle bir davranışta bulundun ki bunu baban asla yapmazdı." dedi. Bunun üzerine Muhammed onu bıraktı ve dışarıya çıktı.

Mu'temir'in babasından, onun Ebû Nadra'dan, onun Ebû Saîd'den rivayet ettiği hadise göre:

Benî Sedûs'tan kendisine "Kara Ölüm" denilen biri içeri girdi. Osman'ın boynunu vurmada önce şöyle dedi: "Onun boynunun vurulmasından daha kolay bir şey görmedim. Onun boynunu vururken nefesi cinler gibi vücudunda dönüp dolaşıyordu."

Ebû Saîd'in dışında birinden rivayet edilen bir rivayete göre:

[175]

Tüceybî içeriye girip onun boynuna kılıcını vurunca Osman'ın kanı "Onlara karşı sana Allah yeter!"³⁷ ayeti üzerine aktı. Anlatıldığına göre bu kan hala o mushafta bulunuyormuş.

Bize Kehmes anlattı. Onun İbn Ebî Arûbe'den, onun Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Osman'ın öldüren Benî Esed b. Huzeyme'den Rûmân isminde biriydi. İbn Ebû Bekir, Osman'ın sakalını tuttu. Rûmân elinde bulunan kılıçla onun boynunu vurdu.

Bize Ebü'l-Hasan anlattı. Onun Ebû Zekeriyâ el-Aclânî'den, onun Nâfi'den, onun İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Ebû Bekir, Osman'ı şah damarından bir bıçakla vurdu. Sûdân b. Himrân da bir hirbe ile onu vurdu.

Bize Ebû Dâvûd anlattı ve dedi ki: Bize Muhammed b. Talha anlattı ve dedi ki: Bize Safiyye'nin mevlası Kinâne anlattı ve dedi ki:

Osman'ın katledilişine şahit oldum. Onu kimin öldürdüğü sorulunca "Kendisine Himâr denilen Mısırlı biri onu öldürdü." dedi.

Hâlid b. Hâris dedi ki: Bize İmrân b. Hudeyr anlattı. Onun Abdullah b. Şakîk'ten rivayet ettiğine göre:

Osman'ı ilk vuran kişi ona eğri bir sopa ile vuran Rûmân el-Yemânî idi.

Hâlid b. Hâris dedi ki: Bize İmrân b. Hudeyr anlattı. Abdullah b. Şakîk anlatmış olmayabilir. Ona göre:

Osman'ın kanından akan ilk damla "Onlara karşı Allah sana yeter" ayeti üzerine aktı. Ebû Hureys bu konuya dair bir şeyler söyleyerek, onunla Süheyl en-Numeyrî'nin bu Mushaf'ı getirerek kendisine gösterdiklerini ve o kanın aynı ayet üzerinde bulunduğunu gördüğünü söyledi. Osman'ın kanının hala o mushafın üzerinde bulunduğunu ve silinmediğini söylemiştir.

Ebû 'Âsım dedi ki: Bize Ömer b. Ebî Zâide anlattı. Onun babasından, onun Ebû Hâlid el-Vâlibî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Âişe dedi ki: Önce onun tövbe etmesini istediniz. Daha sonra onu yıkanmış bir elbise gibi terk edip öldürdünüz.

Bize Ebû Kuteybe anlattı ve dedi ki: Yûnus b. Ebî İshâk anlattı. Onun Avn'dan, onun Abdullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Âişe dedi ki: Size vurulacak kırbaça kızarım da Osman'a vurulan kılıca nasıl olur da kızmam! Önce ona özür diledtiniz. Sonra da onu temiz bir kalp halinde bırakıp öldürdünüz.

[176] Bize Ravh b. Ubâde anlattı ve dedi ki: Bize Saîd b. Abdurrahman anlattı. Onun İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre, Âişe şöyle demiştir:

Osman'ı bir kap yıkar gibi yıkayıp öldürdünüz.

Muhammed b. Amr dedi ki: Ebû Muâviye anlattı. Onun el-Ames'ın onun Heyseme'den onun Mesrûk'tan rivayet ettiğine göre Âişe şöyle demiştir:

Osman'ı kirden temizlenmiş elbise olarak bıraktınız. Sonra da keçi keser gibi onu kestiniz. Mesrûk şöyle dedi. "Bu senin işindir. İnsanlara mektup yazarak ona karşı isyan etmelerini sen söyledin." Bunun üzerine Âişe "Müminlerin iman ettiği ve kafirlerin inkâr ettiği Allah'a yemin olsun ki, yerime oturana kadar beyazın üzerine siyah hiçbir şey yazmadım." dedi. Ames dedi ki: Onlar (bu mektubun) Âişe'nin lîsânıyla yazıldığını düşünüyorlardı. Bu sene Osman, Abdullah b. Abbas'ı insanlara hac yaptırmayı için görevlendirdi. Medine'de Kurban

namazını da kendisi kıldırdı. Bu sene, Zilhicce ayının bitimine birkaç gün kala Cuma günü Osman öldürüldü. Allah ona rahmet etsin.

Mu'temir b. Süleymân dedi ki: Babamı şöyle derken işittim: Bize Ebû Osman en-Nehdî anlattı ve dedi ki:

Osman teşrik günlerinin ortasında öldürüldü.

Ebü'l-Hasan, Ebû Maşer'den rivayet etti. Onun Nâfî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Zilhicce ayından 17 veya 18 gün geçmişti ki Cuma günü öldürüldü.

Bize Abdula'lâ b. Heysem anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki: Hasan'a dedim ki:

Osman'ı öldürenler arasında Ensâr veya Muhâcirlerden kimse var mıydı? O "Hayır. Onu öldürenler Mısırlı savaşçılardı." dedi.

Bize Yahyâ b. İsmâîl anlattı. Onun İsmâîl b. Kays'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl'i şöyle derken duydum:

Uhud dağı Osman'a yapılanlar sebebiyle parçalansaydı, buna hak verirdim.

Osman, Mekke'de bulunan Dâru'l-Hakem denilen Ebû'l- [177] Âs'ın evinde doğdu. Kurban Bayramı'nda öldürüldüğü söylenmiştir. Medine'de öldürülmüştür. Şair Ferezdak şöyle dedi:

Osman'ı öldürdüler ve onun kanını Kurban Bayramı sabahı akıttılar.

Benî Cade'den Nâbiğa ise şöyle dedi:

Kurban etleri daha taşınılmamıştı ki Hanif bir Müslüman olan Osman'ı öldürdüler.

Kâsım b. Ümeyye b. Ebu's-Salt dedi ki:

Ömrüme yemin olsun ki, Resûlullah'ın Kurban'da yaptığı boğazlamanın aksine (Osman'ı öldürerek) ne de kötü bir boğazlama yaptınız.

Osman, gece defnedildi. Cubeyr b. Mutim cenaze namazını kıldırdı. Hukeym b. Hizâm veya Misver b. Mahreme'nin kıldırıldığı da söylenmiştir.

Osman'ın Hilâfet Süresi ve Yaşı

Hilâfeti, 11 sene 11 ay 18 gün sürdü. 14 gün sürdüğü de söylenmiştir. Osman'ın yaşı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Bize Muâz b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam, Katâde'den rivayet ettiğine göre:

Osman 86 yaşında öldürülmüştür.

Bana Ebû'l-Yakzân anlattı ve dedi ki: Bana Ebû'l-Mikdâm anlattı ve dedi ki:

O, öldürüldüğünde 82 yaşındaydı. 84 yaşında olduğu da söylenmiştir.

Bana Yahyâ b. Muhammed anlattı ve dedi ki: Bana Abdülaziz b. Ebî İmrân anlattı ve dedi ki: Bana Muhammed b. Abdullah el-Mahzûmî anlattı ve dedi ki:

Osman 82 yaşında öldürüldü. Bu sene, Mugîre b. Ahnes b. Şerîk es-Sekafî, Osman'ın öldürüldüğü gün vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

[178] Osman'ın Görevlilerinin İsimleri

Mekke: Mekke'ye, Ali b. Adî b. Rebî'a b. (Abdiluzzâ) b. Ab-dişems b. Abdimenâf atandı. Ayrıca Mekke'ye Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Mugîre el-Mahzûmî'yi de atamıştır ki Osman öldürülürken Mekke'nin başında bu şahıs vardı.

Medine: (Osman), Hac yapacağı zaman Medine'de Zeyd b. Sâbit'i bırakırdı.

Basra: Ebû Musâ el-Eş'arî burada 4 sene görev yaptı. Ebû Mûsâ, gazveye çıktığında İmrân b. Husayn'ı yerine bırakırdı. Bazen de Ziyâd'ı bırakırdı. Sonra Ebû Mûsâ azledildi ve bu göreve Abdullah b. Âmir b. Kureyz getirildi. Biz İbn Âmir'in yönetim yıllarını anlatırken Sicistân ve Horasân'daki görevlilerini yazmştık.

Kûfe: Ömer öldürüldüğünde Mugîre b. Şu'be Kûfe'nin başındaydı. Osman ondan bir süre daha görevine devam etmesini istedi. Daha sonra onu azledip yerine Sa'd b. Mâlik'i atadı. Daha sonrasında onu da azledip el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muî't'i atadı. Onu da azlettikten sonra Saîd b. Âs'ı atadı. Ancak Kûfe halkı onu Kûfe'den çıkarınca Ebû Musâ el-Eş'arî'yi atadı. Halk,

Osman'a mektup yazıp onu atamasını istemişlerdi. Osman da öldürülene kadar onu buranın başında bıraktı.

Mısır: Amr b. Âs'ı Mısır'dan azledip onun yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh'ı atadı. Osman öldürülene kadar o burada görevde kaldı.

Şam: Muâviye b. Ebî Süfyân'ı Şam bölgesine atadı.

Polis Teşkilatı, Hâcibi, Beytülmal'in Başındakiler ve Kâtibi: [179] Osman, polis teşkilatı başkanı edinen ilk kişiydi. Bunların başında Kureyş'in Benû Teym kolundan Abdullah b. Kanfez bulunuyordu. Hacıbi, Himrân b. Ebân idi. Beytülmalin başında Abdullah b. Erkam bulunuyordu. Daha sonra o bu görevden affını istedi ve görevi bıraktı. Kâtibi ise Mervân b. Hakem'di.

Kadılar: Basra: Ka'b b. Sevr Basra kadısıydı. Osman, Ebû Musâ'ya insanların arasındaki problemleri çözmesini emretti. Sonra İbn Âmir'i atadı. Ka'b b. Sevr'den Cemel olayında ölünceye kadar kadı olarak kalması istendi. O gün ona bir ok isabet etti ve onu öldürdü.

Kûfe: Osman öldürülünceye kadar Şureyh bulunuyordu.

Yemen: Bel'adeviyye'den Ya'la b. Ümeyye vardı. Annesi Munye'dir. Semâme diye biri Osman öldürülünceye kadar San'a'nın başındaydı.

Horasân: İbn Âmir'i hicrî 29 yılında Basra'ya atadı. İbn Âmir, gazveye çıkarken Basra'da Ziyâd'ı bıraktı. O, Isbahan, Hulvân, Kirmân ve Horasân'ın büyük bir kısmını fethetti. Biz bu eserimizde onun fetihlerini anlattık. Daha sonra, İbn Âmir Sâbur'da ihrama girdi. Kays b. Heysem es-Sülemî'yi Horasân'da bıraktı. Bu, 33 senesindeydi. Kârin, bir ordu toplayınca Kays şehri terketti. İnsanların işlerini Abdullah b. Hâzim es-Sülemî devraldı ve Kârin ile karşılaşp onu ve yanındakileri öldürdü. İbn Âmir'e bu durumu bildiren bir mektup yazdı. İbn Âmir de Osman öldürülünceye kadar onu buradaki görevinde tuttu.

Sicistân: buraya İbn Âmir er-Rabî b. Ziyâd el-Hârisî'yi ata- [180] dı. O, Zalîk denilen yeri fethetti. Zernec halkı ile sulh yaptı. O,

oradan ayrılırken Belharis'ten bir kimseyi yerine bıraktı. İbn Âmir, 33 yılında Abdurrahman b. Semure b. Hubeyb'i burada görevlendirdi. O, Osman'ın durumu sıkıntıya girinceye kadar burada kaldı. Sonra yerine Emîr b. Ahmer el-Yeşkurî'yi bıraktı. Ancak Sicistân halkı onu şehirden çıkardı.

Sind: Osman, Hukeym b. Ceble el-Âbdî'yi Sind'e gönderdi. Mukrân'a gelip geri dönen bu kişi Osman'a geldi. Osman ona bölge hakkında sorunca o "suyu az, haydutları kahraman, dağları kolay olan bir yerdir. Ordu kalabalık olursa açlık sıkıntısı yaşanır. Ordu az kişiden oluşursa zayi olur." Bunun üzerine Osman öldürülünceye kadar kimseyi oraya göndermedi.

Bahreyn: Ebû Hâlid, Ebü'l-Hattâb'dan rivayetle dedi ki: İbn Âmir, Osman'ın hilâfesinde bu bölgeye Abdullah b. Sivâr el-Âbdî'yi gönderdi. O, Osman öldürülünceye kadar burada kaldı. Bahreyn'in valilerinden biri de Mervân b. Hakem'dir.

Yaz Savaşları: Osman, Muâviye'ye Rum bölgesine sefere çıkmasını emreden bir mektup yazdı. O da önce Yezîd b. Hurr el-Absî'yi sonra ise Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i iki yaz savaşı için topluca gönderdi. Sonra onu azledip Sufyân b. Avf el-Gâmidî'yi atadı. Sufyân, karadan hareket ediyordu. Muâviye, deniz için Cunâde b. Ebî Ümeyye'yi görevlendirdi. Bu, Sufyân ölene kadar böyleydi. O ölünce Muâviye, Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i atadı. Onun ardından Ubeydullah b. Rabâh'ı atadı. Rum bölgesi için çeşitli kimseleri atamıştır.

36. Yıl

Ali b. Ebî Tâlib'in (ra.) Hilâfeti

Bu sene, Ali b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib'e biat edildi. Annesi Fâtıma bt. Esed b. Hâşim b. Abdimenâf b. Kusayy b. Kilâb'dır.

Talhâ, Zübeyr ve Âişe'nin (Ali'ye karşı) Harekete Geçişleri

- [181] Bu sene, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Âvvâm, Âişe ile birlikte Basra'ya geldiler. Bu sırada Ali'nin valisi Osman b. Huneyf el-Ensârî oradaydı. Osman b. Huneyf, Hukeym b. Ceble el-Âbdî'yi onlara gönderdi. O, Talha ve Zübeyr'i Basra'nın ye-

şillik tarafında olan bir bölge olan Zâbûka'da karşıladı. Hukeym b. Ceble öldürüldü. Resûlullah'ın ashabından Mücâşi' b. Mesûd es-Sülemî de öldürüldü. Osman b. Huneyf, bu olaylar üzerine Basra'dan ayrıldı. Bu olay sırasında Ali Medine'den çıktı ve yerine Sehl b. Huneyf el-Ensârî'yi bıraktı. Ayrıca Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ve Ammâr b. Yâsir'i Kûfe'ye halkı savaşa çağırımları için gönderdi. Kendisi de bu sırada Basra'ya ilerledi. Bu sene, Basra'da Cemel olayı vuku bulmuştur. Bu olay, 36 senesinin Cemâziyelevvel'inin bitimine 10 gün kala bir Cuma günü meydana gelmiştir. Bu olayda, kim tarafından atıldığı bilinmeyen bir ok Talha b. Ubeydullah'ı öldürdü.

Bize Muâz b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam, Katâde'den, onun Cârûd b. Ebî Sebre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Cemel olayı günü Mervân b. Hakem, Talha b. Ubeydullah'a baktı ve şöyle dedi: "Bugünden sonra intikam istemiyorum." Okunu fırlattı ve onu öldürdü.

Bize Cuveyriyye b. Esmâ'dan duyan biri anlattı. Onun Yahyâ b. Saîd'den, onun amcasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mervân, Talha'ya ok fırlattı ve onu öldürdü. Zübeyr hemen oradan ayrılıyordu ki Sibâ' vadisinde onu öldürdüler. Umeyr b. Curmûz el-Mecâşî'î onu öldürdü. Yine Muhammed b. Talha b. Ubeydullah ve Abdurrahman b. İtâb b. Esîd de öldürüldü. Ali'nin Basra'ya gelişinden önceki Birinci Cemel Olayında Mücâşi b. Mesûd es-Sülemî ve Hukeym b. Ceble el-Abdî öldürüldü. Nuaym b. Mesûd el-Eşcaî, vefat etti. O, Osman'ı görmüştü. [182] Hicrî 36 yılının başında Huzeyfe b. Yemân öldü.

Ebü'l-Yakzân ve Ebü'l-Hasan dediler ki:

Merv'in reisi olan Mahuveyh b. Ezr, 36 senesinde Cemel'den sonra sulh için Ali'nin yanına geldi. Ali onlarla bir anlaşma imzaladı. Ancak daha sonra küfre tekrar düştüler. Bunun üzerine Ali, Avn b. Ca'de b. Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî'yi oraya gönderdiyse de o bir şey yapmadı. Bu sene, İmrân b. Fudayl el-Bercemî ve Haske b. İtâb el-Haytî, Sicistân bölgesine saldırdılar. Bunun üzerine Zernec reisi onlarla sulh yaptı. Bu sene, Ali Basra'dan ayrılarak Kûfe'ye geldi. Muâviye ile karşı-

laşmak için şehirden çıktı ve yerine Ebû Mesûd Ukbe b. Amr el-Bedrî'yi bıraktı.

Cemel Olayı

Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Âişe Basra'ya geldiler. Dabbâğîn denilen yere geldiklerinde insanlar toplanmışlardı. Öyle ki, bir taş atılsa herhangi bir insanın kafasına değebilirdi. Talha ve Âişe insanlara konuşma yaptıktan sonra orada kargaşa çoğaldı.

Bana Ebû Bekir anlattı ve dedi ki: Bana Avf haber verdi ve dedi ki: Bize Ebû Recâ el-Atâridî anlattı ve dedi ki:

Talha b. Ubeydullah'ın yanına gittim. İnsanlar etrafını sarmışken Talha onlardan susmalarını istedi. Onlar ise susmadılar. Bunun üzerine Talha "Yazıklar olsun! Ateş kelekleri ve sineklerisiniz." dedi.

Ebü'l-Hasan, Hüzeli'den rivayetle dedi ki:

Onlar Dabbâğîn denilen yerden ayrılırken insanlar onlara taş atıyorlardı. Önce Benî Nehd'den sonra Benî Mâzin ve Benî Hısn mezarlıklarından geçtiler. Sonunda ise Müsennât bölgesinden geçerek Cebel bölgesine gittiler.

[183] Hâtim b. Müslim, Yûsuf b. Abede'den, onun İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Talha ve Zübeyr, Benî Sad bölgesinde konakladılar. Ebü'l-Yakzân dedi ki: O günlerde Ali, Basra'ya Osman b. Huneyf el-Ensârî'yi atadı. Talha, Zübeyr ve beraberindekiler Zâbüka'ya gelince Osman b. Huneyf onların yanına gitti. Güneş batıncaya kadar beklediler ve savaştan kaçınacaklarına dair bir anlaşma imzaladılar. Osman, idari bina, mescid, beytülmal ve yeşillik bir alanı elinde bulunduracak, Talha ve Zübeyr de istedikleri yerde konaklayabileceklerdi. Daha sonra, Ali gelinceye kadar birbirleriyle görüşmediler. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Âişe, Talha ve Zübeyr fikir değiştirip Tâhiye b. Ubeyd'in yanında konakladılar.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Onun Hüzeli'den, onun Cârûd b. Ebî Sebre'den, onun Sinân b. Seleme b. Mahbek el-Hüzeli'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbnü'z-Zübeyr verimli bir yer olan Zâdûka'da sabahlayıp arkadaşlarını doyurmak istedi. Bu sırada, Hukeym b. Ceble el-Abdî, Abdulkays ve Bekr b. Vâil'den 700 adam ile birlikte geldi. Çatışma yaşandı ve Hukeym b. Ceble ve kardeşi Ra'l b. Ceble ve oğlu Eşref b. Hukeym öldürüldü. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hukeym'i Hudân'dan biri öldürdü. Bu adamın ismi Du-haym idi. Onu Yezîd b. Eshem el-Huddânî'nin de öldürdüğü söylenmiştir. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hukeym ile birlikte Hanza-la el-Hüzelî de öldürüldü.

Ebü'l-Hasan, Mesleme'den, onun Dâvud b. Ebî Hind'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbnü'z-Zübeyr ile Mücâşi b. Mesûd es-Sülemî yaralandı. Onu Benî Yeşkur yurdundaki evine götürdüler ve o burada defnedildi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ali, Hasan b. Ali ve Ammâr b. Yâsir'i Kûfe'ye gönderdi ve insanları savaşa çağırmalarını emretti.

Bize Gunder anlattı ve dedi ki: Bize Şu'be, Hakem'den naklettiğine göre o şöyle [184] demiştir: Ebû Vâil'i şöyle derken işittim:

Hasan ve Ammâr, Kûfelileri savaşa çağırırken Ammâr şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki ben (Âişe'nin) onun (Hz. Peygamber'in) dünya ve ahiretteki eşi olduğunu biliyorum. Ancak Allah, sizleri kimin takip edeceğinizi görmek için sınıyor."

Gunder'in Şu'be'den, onun Sa'd b. İbrâhîm'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Bana Eslem'den bir kimse şöyle anlattı:

Biz o gün 4.000 Medineli ile birlikteydik.

Dedi ki: Bize Ebû Gassân haber verdi ve dedi ki: Bize Yakûb el-Kummî, Cafer b. Ebî'l-Mugîre'den, onun Saîd b. Cubeyr'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

O gün, biz Ensâr'dan 800 kişi ve Rıdvan biatine katılan 400 kişi ile birlikte Ali'nin yanındaydık.

Ebü Bekir, Abdülmelik'ten, onun Seleme b. Kuheyl'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Hasan b. Ali ve Ammâr, insanları savaşa çağırarak için geldiler. 6.000-7.000 kişi şehirden çıkıp Zikâr denilen yerde Ali ile buluştu. Onunla birlikte 10.000 kadar kişi Basra'ya kadar

yürüdü. Ebû Ubeyde dedi ki: Ali, Zikâr'dan yola çıkarken ön birliğinde Abdullah b. Abbâs bulunuyordu. Sonra, komutanları topladı, sancakları belirledi. Oğlu Muhammed b. Ali'ye sancağı verdi. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Ali'nin sancağı oğlu Muhammed b. Ali'deydi. Ebû Ubeyde dedi ki: Atlıların başında Ammâr b. Yâsir, piyadelerin başında Muhammed b. Ebî Bekir, sağ tarafta-bu kısım Basra ve Kûfeli Rabîa kabilesinden oluşuyordu- 'İlbâ b. Heysem es-Sedûsî vardı. Bu bölgede Abdullah b. Cafer'in olduğu da söylenmiştir. Sol tarafta -bu kısım Basra ve Kûfe'nin Mudar kabilesinden oluşuyordu- Hasan b. Ali vardı. Sağ tarafta Hasan b. Ali'nin sol tarafta Huseyn b. Ali'nin olduğu da söylenmiştir. Talha ve Zübeyr'in sancakları Abdullah b. Hakîm b. Hâzim'deydi. Atlıların başında Talha b. Ubeydullah, piyadelerin başında Abdullah b. Zübeyr, sağ tarafta -Mudar- Abdullah b. Âmir, sol tarafta -Yemen- Mervân b. Hakem bulunuyordu.

Ebû'l-Hasan, Hüzelî'den, onun Katâde'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali, Zâviye'den; Talha, Zübeyr ve Âişe de Furda denilen yerden yola devam ediyorlardı. İki grup, Abdullah b. Ziyâd kasrının bulunduğu bölgede hicrî 36 senesi Cemâziyelâhîr'in ortalarında bir Perşembe günü karşılaştılar. Cemel olayı ise Cuma günü gerçekleşti.

[185] Bize Ali b. Âsım anlattı ve dedi ki: Bize Husayn haber verdi: Bana Amr b. Câvân anlattı ve dedi ki: Ahnef b. Kays'ı şöyle derken işittim:

İki grup karşılaştığında ilk öldürülen kişi Talha b. Ubeydullah idi. Ka'b b. Sûr, Basra'dan gelip elindeki mushafı iki grup arasında dolaştırarak insanlara kanları hakkında uyarılarda bulunuyordu ki bu haldeyken öldürüldü. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Ka'b b. Sûr, boynunda Mushaf, başında büyük bir küllah ve elinde asasıyla geldi. Devenin yularını tuttuğu anda nereden geldiği belli olmayan bir ok geldi ve onu öldürdü.

Bize Muâz b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana babam, Katâde'den, onun Cârûd b. Ebî Sebre el-Hüzelî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mervân b. Hakem Talha b. Ubeydullah'a baktı ve dedi ki: "Bugünden sonra intikam istemiyorum." Sonra oku fırlattı ve onu öldürdü.

Bana Ebû Abdurrahman el-Kuraşî anlattı. Onun Hammâd b. Zeyd'den, onun Kurre b. Hâlid'den, onun İbn Sîrin'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Talha'ya bir ok atıldı ve o tam boğazının ortasından vuruldu. Yine o dedi ki: Mervân bunu kendisinin attığını ikrar etti.

Dedi ki: Bana Cuveyriye b. Esmâ, Yahyâ b. Saîd'den, onun da amcasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Mervân, Talha b. Ubeydullah'a bir ok fırlattı. Sonra da Ebân b. Osman'a dönüp şöyle dedi: "Babanı öldürenlerin bir kısmını senden uzaklaştırdık (intikamını aldık)."

Abdurrahman b. Mehdî, Hammâd b. Zeyd'den onun Yahyâ b. Saîd'den rivayet ettiğine göre Talha şöyle demiştir:

Kuse'î'nin pişmanlığı³⁸ gibi pişman oldum.

Benî Cerm ve Berağmî'nin rızasını satın almak için yaptım.

Allah'ım razı ol ve benden alıp Osman'a ver.

Bize Ali b. Âsım, Husayn'dan, onun Amr b. Câvân'dan, onun Ahnef'ten rivayet [186] ettiğine göre o şöyle demiştir:

Zübeyr oradan ayrılınca Amr b. Curmûz onu Sibâ' vadisinde öldürdü.

Bişr b. Mufaddal dedi ki: Bize Mansûr b. Abdurrahman, Şabî'den haber verdi ve dedi ki:

Eğer dört kişi dışında Bedir Savaşına ve Cemel'e katıldığını söylerlerse veya beşinci birini zikrederlerse bil ki bunlar, bir tarafta Ali ve Ammâr, diğer tarafta Talha ve Zübeyr'dir.

Bize İsmâîl b. Ebî Hâlid'den rivayetle anlatıldı:

Talha, Cemel günü dizinden yediği bir ok ile yaralandı. Onlar tutunca dizi şişiyordu. Bırakırlarsa yerinden çıkacak gibi oluyordu. Talha dedi ki: "Onu bırakın muhakkak o Allah'ın gönderdiği bir oktur." Onlar mağlup edildiler. Çok sayıda insan öldü.

Bana Kehmes b. Minhâl anlattı ve dedi ki: Bize Saîd, Katâde'den şöyle haber verdi:

38 Bu kişi, kendisine gece saldıran bir vahşi hayvana okunu fırlatmıştı. Ancak onu vuramadığı zannına kapılınca yanındaki diğer oklarını kırdı. Ancak sabah olunca onu vurmuş olduğunu görünce oklarını kırdığı için pişmanlık duydu (Mütercim).

Cemel günü 20.000 kişi öldü.

Bize Vehb b. Cerîr anlattı ve dedi ki: Bana babam, Muhammed b. Ebî Yakûb ed-Dabbî'den rivayet etti ve dedi ki:

Basralılardan olup Ezd'den olanlardan 2500 kişi, Benî Dabbe'den ise 800 kişi öldü.

Vehb dedi ki: Bana Muallâ Ebû Hâtîm dedi ki: Bana ninem anlattı ve dedi ki:

O gün bizler öldürülenlerin yanına gittiğimizde ellerimizdeki sopalarla onların 20.000 kişi olduğunu saydık.

Ebü'l-Yakzân, Rukeyn b. Kâsım'dan, onun Ali b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Cemel günü 7.000 kişi ölmüştür.

Bize Hâtîm b. Müslim, Abdurrahman b. Hâlid b. Âs'tan, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

13.000 kişi öldürüldü. Ali'nin beraberindekilerden ise 400-500 kişi öldürüldü.

Ebü'l-Hasan, Muhammed b. Sâlih es-Sekafî'den, onun İbn Cureyc'den, onun İbn Ebî Müleyke'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali ile birlikte savaşa girenlerden 500 kişi öldürüldü.

Bana Ebû Abdurrahman, Hammâd b. Zeyd'den, onun Zübeyr b. Harîf'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebü Lebid'e Ali'yi sevip sevmediği sorulunca o, "Güneş şuradan şuraya gelinceye kadar benim kavimden 2.500 kişiyi öldüren bir kişiyi nasıl sevebilirim!" dedi.

[187] **Cemel Olayında Ölenlerin İsimleri**

Benî Ümeyye'den, Abdurrahman b. Attâb b. Esîd. Benî Habîb b. Abdişems'ten, Abdurrahman b. Abdullah b. Âmir. Benî Abdiluzza b. Abdişems'ten, Ali b. Adî b. Muhriz b. Hârise b. Rebîa b. Abdiluzza. Benî Esed b. Abdiluzza'dan, Zübeyr b. Avvâm. Onu Umeyr b. Curmûz öldürmüştür. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm. Benî Abdiddâr b. Kusay'dan, Abdullah b. Mesâfi b. Talha b. Ebî Talha. Benî Abd b. Kusay'dan, Hâris b. Nakîz'in mevlası Abdullah. Benî Zühre b. Kilâb'dan, Esved b. Avf, Abdullah b. Mugîre b. Ahnes b. Şerîk, Abdullah b. Ebî Osman b.

Ahnes b. Şerîk. Bu kabilenin Sakif'ten iki anlaşmaları. Behra'dan anlaşmaları Ma'bed b. Mikdâd b. Esved. Benî Mahzûm [188] b. Yakaza'dan, Abdurrahman b. Velîd b. Abdîşems ve Abdullah b. Ebî Bürde b. Mabel b. Vehb b. Âiz ve Mabel b. Züheyr b. Ebî Ümeyye. Benî Teym b. Mürre'den, Talha b. Ubeydullah, oğlu Muhammed b. Talha, Abdurrahman b. Abdullah b. Osman, Abdurrahman b. Ebî Seleme b. Hâris. Benî Cemh'ten, Mutî'in mevlası Safvân, Abdurrahman b. Vehb b. Useyd, Abdullah b. Ubey b. Halef, Umeyr b. Vehb'in oğlu, Muslim b. Âmir b. Humeyl, Künde'den anlaşmaları Nuaym b. Salt, Abdullah b. Ebî Seleme'nin mevlası Abdullah b. Hâni. Benî Sehm b. Amr'dan, Kays b. Adî'nin oğlu. Benî Âmir b. Lueyy'den, Amr b. Abdullah b. Ebî Kays, Ebû Süfyân b. Huveytîb, Mevlaları Ebû'l-Ahnes. Benu'l-Hâris b. Fih'r'den bir kişi. Benî Temîm'den, Hilâl b. Vekî [189] ed-Dârimî ve Ebû'l-Cerbâ el-Geylânî. Benî Geylân b. Mâlik'ten, Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm'in kardeşleri. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Secf b. Sa'd b. Avf el-Uceyfi, Ferâfisâ ve Ammâr öldürüldü. Belhuceym'den, Hanzala b. Dırâr ed-Dabbî. Kays b. Geylân ve Benî Süleym'den, Âsım b. Kays b. Salt ve oğlu Amr b. Âsım, Şebîb b. Heysem, Muavviz b. Esmâ b. Salt, Haccâc b. 'Ullât'ın kardeşi Muarriz b. 'Ullât. Bâhile'den öldürülenler, Kuleyb b. Amr ki Kuteybe b. Müslim'in amcasıdır. Yemen'den, Ka'b b. Sevr el-Lakîti, Sabre b. Şeymân el-Heddânî'nin oğlu. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Tâhiye'den 30 kişi öldü. Onlar, Naff b. [190] Hâlid et-Tâci mescidinin yanına defnedildiler. Cehâdim'den 30 kişi öldürüldü. Kays b. Sahbân, Cevdân b. Âiz Ebû Abdillah b. Cevdân bunlardan bazılarıdır. Amr b. Eşref -bu devenin yularını tutan Ebû Ziyâd b. Amr'dır- onu Hâris b. Abduşşark el-Gâmidî öldürdü. Onu da Amr b. Eşref öldürdü. Onlar birbirlerini öldürmüşlerdir.

Ali'nin yanındakilerden şu isimler öldürülmüştür: Sevhan'ın oğulları Zeyd ve Seyhân, İlbâ b. Hâris es-Sedûsî, Hind el-Cemelî, Mihnef b. Süleym'in kardeşi, Süleym'in oğulları Sak'ab ve Abdullah.

Bize Eşhel b. Hâtım ve Ubeydullah b. Abdullah b. Avn, İbn Avn'dan, onun Ebû Recâ'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ben o gün deveyi gördüğümde o bir ok gibiydi. Yularından tutan adam şöyle diyordu:

Biz Benî Dabbeyiz ve Cemel ashabıyız.

Ölüm gelecekse ona önce biz gideriz.

Ölüm bize baldan tatlıdır.

Osman'ın intikamını kılıçlarla alırız.

Dedi ki: Allah'a yemin olsun ki, çok geçmeden devenin ayakları çöktü ve düştü. Bu sırada biz "Annemiz, Annemiz!" diye bağırarak. Birisi Ebû Recâ'ya şöyle dedi: "O gün sen ne yaptın?", o da "Okları fırlattım ancak İsabet edip etmediğini bilmiyorum." dedi.

Bize Ali b. Âsım, Husayn'dan rivayet etti ve dedi ki: Bana Ebû Cemile el-Bükâî anlattı ve dedi ki:

Ben, Müminlerin Annesi'nin devesinin ayakları vurulunca Ali ile aynı saftaydım. Muhammed b. Ebî Bekir ve Ammâr b. Yâsir yarışircasına saflar arasında koşular ve devenin ipini keserek Âişe'yi taşıdılar.

Bize Hübeyre b. Hudeyr el-Adevî'yi işiten biri anlattı ve dedi ki: Bize Evfâ b. Delhem el-Adevî anlattı ve dedi ki:

Âişe dedi ki: Benî Adî'nin sesleri kesilmeden devemin başını bırakmadım.

[191] Bize Gunder ve Ebû Dâvûd dediler ki: Bize Şu'be, Amr b. Mürre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdullah b. Seleme ve Hâris b. Suveyd'i Cemel gününü konuşurlarken duydum. Hâris "Hayır. Allaha yemin olsun ki Cemel günü gibi bir gün görmedim. Onlar bizim göğsümüze mızrakları sapladılar, biz de onların göğüslerine. Eğer yürüyen biri onlara basmak istese kesinlikle basabilirdi. Ben bugüne şahit olmamayı o kadar isterdim ki." dedi. Abdullah b. Seleme dedi ki: "Vallahi! Benim o gün orada olmamam beni sevindirmez. Ali'nin şahit olduğu bir şeye şahit olmamak beni sevindirmez."

Bize Ubeydullah b. Musâ anlattı ve dedi ki: Bize Mus'ir, Amr b. Mürre'den, onun Hâris b. Cemhân el-Cu'fî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Onlar bizim göğsümüze mızrakları sapladılar, biz de onların göğüslerine. Eğer yürüyen biri onlara basmak istese ke-

sinlikle basabilirdi. Onlar şöyle diyorlardı: Allah'tan başka ilah yoktur Allah en büyüktür. Diğerleri de "Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür" diyorlardı. Bu sene, Selmân el-Fârisî, Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî öldü. Ubeydullah b. Abbâs b. Abdilmuttalib insanlara hac yaptırdı. Haccı Abdullah b. Abbas'ın yaptırdığı da söylenmiştir. Bu sene, Hâris b. Mürre insanları Hind gazvesi için yardıma çağırırdı. Mukrân, Kandâbîl bölgesini aştı. Keykân dağına sızdı. Birçok esir ele geçirildi. Karşılığında Ukbe alındı, Hâris ve beraberindekiler bu olayda öldürüldüler.

37. Yıl

Sıffin Olayı

Bu sene, Sıffin Savaşı meydana geldi. Bu olay, hicretin 37. senesinin Safer ayından 7 gün geçmişti ki bir Çarşamba günü gerçekleşti. Safer ayından 10 gün geçtikten sonra bir Cumartesi günü de sulh yapıldı. Bu sene, Ammâr b. Yâsir ve [192] Hâşim b. Utbe öldü. Yine bu sene, iki hakem bir araya geldi: Ebû Mûsâ el-Eş'arî Ali'yi temsilen, Amr b. Âs ise Muâviye'yi temsilen Devmetü'l-Cendel'de Ramazan ayında toplandılar. Dûmetü'l-Cendel'e yakın olan Ezruh'ta bir araya geldikleri de rivayet edilir. Ali, İbn Abbas'ı da buraya göndermişti fakat o bu toplantıya katılmadı. Muâviye buraya geldiğinde iki hakem daha bir karara varmamıştı. Bu sırada insanlar buradan ayrıldılar ve Şam halkı Muâviye'ye 37 senesinin Zilkâde ayında biat etti. Bu sene Habbâb b. Eret Sıffin dönüşü vefat etti. Bu sene Ali, Sehl b. Huneyf'i Fars bölgesine atadı. Farslılar onu bölgeden çıkardılar. Bunun üzerine Ali, Ziyâd'ı gönderdi ve onları razı ederek sulh yaptı ve cizye almaya başladı. Bu sene, Ali, Benî Nâciye ve Maskale b. Hübeyre arasındaki olay meydana geldi. Bu rivayeti anlatmayacağım.

Şebes b. Rib'î'nin İsyanı

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu sene, başlarında Şebes b. Rib'î'nin içinde bulunduğu Hârûrâ halkı 20.000 kişi ile isyan etti. Ali üzerlerine yürüyüp onları sıkıştırınca onlar geri döndüler.

Mu'temir b. Süleymân dedi ki: Babamın Enes'ten şöyle rivayet ettiğini işittim: Şebes b. Rib'î dedi ki:

Ben Harûriyye'yi (Hz. Ali'den) ilk ayırmış olan kişiyim. Bunun üzerine bir adam "Bunda övünecek ne var ki?" dedi. Bu sene Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib hac yaptırdı.

38. Yıl

Muhammed b. Ebî Bekir'in Ölümü

Bu sene, Ali, Eşter'i Mısır'a atadı. Ancak oraya ulaşmadan Kulzum denilen yerde öldü. Ali, onun yerine Muhammed b. Ebî Bekir es-Siddîk'i atadı. Amr b. Âs ona karşı sefere çıktı ve savaştılar. Muhammed b. Ebî Bekir yenildi. Dedi ki: Ölü bir eşeğin olduğu bir harebeye girmişti. Karnı deşildi ve eşeğin karnında yakıldı. Denilir ki, onu savaş sırasında Muâviye b. Hudeyc öldürmüştür. Amr b. Âs'a götürüldüğü ve onu öldürdüğü de söylenmiştir.

Bize Gunder anlattı ve dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. Onun Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Amr b. Âs, Muhammed b. Ebî Bekir'i esir olarak getirdi. Ona "Senin bir anlaşıman var mı? Herhangi biriyle bir anlaşman var mı?" diye soruldu. Muhammed olmadığını söyleyince emir verildi ve öldürüldü.

[193] Sıffin Olayının Tafsilatı

Bize Ebü'l-Hasan, Mesleme b. Mehârib'den, onun Harb b. Hâlid b. Yezid b. Muâviye'den rivayetle o şöyle dedi:

Muâviye, 70.000 kişi ile birlikte Şam'dan ayrılıp Sıffine gitti. Dedi ki: Zeyd b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'e Ali'nin kaç kişi ile geldiğini sordum. 100.000 kişi olduğunu söyledi.

Bize Ebü'l-Hasan, Hebbâb b. Mûsâ'dan, onun Câbir'den, onun Ebü'l-Hamrâ'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali 90.000 kişi ile birlikte geldi. Muâviye bölgeyi geçip Fırat'a yerleşti. Ali ve yanındakiler geldi fakat su onları engelledi. Bunun üzerine Ali, el-Eş'as b. Kays'ı 2.000 kişi ile birlikte gönderdi. Suyun içinde Muâviye'nin Ebü'l-Aver es-Sülemî ile gönderdiği 5.000 kişilik bir birlik vardı. Aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı ve suda galip gelen Eş'as oldu.

Bize Ebû Nuaym anlattı ve dedi ki: Bize Musâ b. Kays haber verdi ve dedi ki: Hücr b. Anbes'i şöyle derken işittim:

Ali ile suyun arası kesilmişti. Ali, "Eş'as b. Kays'ı gönderin ve sudan onları çıkarsın" dedi. Sonra iki grup 37 senesinde Safer ayından 7 gün geçmişti ki bir Çarşamba günü karşı karşıya geldi. Ali'nin sancağı Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'taydı. Ali'nin sol tarafında Rabîa kabilesi, başlarında ise İbn Abbas vardı. Sağında ise Eş'as b. Kays'ın başında bulunduğu Yemen halkı vardı. Ali ise ortada Basra ve Kûfe'den gelen Mudar kabilesiyleydi. Muâviye'nin sancağı Muhârik b. Sabbâh el-Kilâî'deydi. Muâviye'nin solunda başında Zülkilâ olan Mudar, sağında ise Yemen halkı vardı. Muâviye ise zırhlıların yer aldığı Şehbâ adlı bölüğü idare ediyordu.

Ebû Gassân dedi ki: Bize Abdusselam b. Harb, Yezîd b. Abdurrahman'dan, onun [194] Cafer'den-zannediyorum bu İbn Ebû'l-Mugîre'dir-, onun Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali'nin 800 kişi ile birlikte geldiğini gördük. Çarşamba, Perşembe, Cuma ve Cumartesi gecesi savaştılar. Sonra Mus-haflar kaldırıldı ve sulh çağrısı yapıldı. 70.000 kişi öldükten sonra ayrıldılar. Bunların 45.000'i Şam halkından, 25.000'i Irak halkındandı. O gün ölenlerin sayısının 60.000 üzerinde olduğu da söylenmiştir.

Bize Abdula'lâ, Hişâm'dan, onun Muhammed b. Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

70.000 ölüyü sopalarla sayıyorlardı. Muâviye'nin yanında-kilerden, Zülkilâ, Havşeb, Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb, Amr b. Hadramî, Hâbis b. Sa'd et-Tâî, Urve b. Dâvud ed-Dımaşkî ve birçok kişi öldürülmüştür. Ali'nin yanındakilerden Ammâr b. Yâsir, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâî, Abdullah b. Ka'b el-Murâdî, Abdurrahman b. Kelde el-Cumahî ve birçok kişi öldürülmüştür.

Dedi ki: Bize Yahyâ b. Erkam, Yezîd b. Abdulazîz'den, onun babasından, onun Hubeyb b. Ebî Sâbit'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali'nin sancağı Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'taydı. Atlıların başında Ammâr b. Yâsir, piyadelerin başında Abdullah b. Budeyl bulunuyordu. Sağda Eş'as b. Kays, solda Abdullah b.

Abbas, sağ taraftaki piyadelerin başında Süleymân b. Surd el-Huzâî, sol taraftaki piyadelerin başında Hârise b. Mürre el-Abdî, ortada Kûfe ve Basra'dan gelen Mudarlılar, sağda Yemenliler, solda Rebîa kabilesi vardı. Kureyş, Esed ve Kinâne'nin başında Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib; Kinde'nin başında Hücr b. Adî, Basralı Bekr kabilesinin başında Hudayn b. Münzir, Temîm'in başında Ahnef b. Kays, Huzâa'nın başında Amr b. Hamık, Kûfe'li Bekr'in başında Nuaym b. Hübeyre vardı. Sa'd ve Rebâb'ın başında Cârîye b. Kudâme, Buceyle'nin başında Rufaa b. Şeddâd, Kufelilerin başında Ruveyr b. Hâris, Amr ve Hanzala'nın başında A'yen b. Dubay'a el-Mücâşî, Kudaâ'nın başında Adî b. Hâtîm, Kufeli Lehâzim'in başında Abdullah b. Hecl el-Aclî, Kufeli Temîm'in başında Muhammed b. Atarid, [195] Yemenli Ezd'in başında Cündeb b. Züheyr vardı. Kufeli Amr ve Hanzala kabilesinin başında Şebes b. Rib'î, Hemedân'ın başında Saîd b. Kays, Basralı Lehâzim'in başında Harîs b. Câbir el-Haneî, Kufeli Sa'd ve Rebbâb'ın başında Tufeyl b. Şubrumeh, Mezceh'in başında Eşter b. Hâris, Kufeli Abdulkays'ın başında Sasaa b. Sevhân, Kufeli Kays'ın başında Abdullah b. Tufeyl el-Kinânî, Basralı Abdulkays'ın başında Amr b. Ceble -Hukeym b. Ceble'nin kardeşi-, Basra'nın Kureyş'inin başında Hâris b. Nevfel el-Hâşimî, Basralı Kays'ın başında Kubaysa b. Şeddâd el-Hilâlî bulunuyordu. Muâviye'nin sancağı Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî'deydi. Atlıların başında Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb, piyadelerin başında Muslim b. Ukbe el-Mirrî vardı. Sağ tarafta Abdullah b. Amr b. Âs, sol tarafta Hubeyb b. Mesleme el-Fihri, sağdaki Humusluların başında Zülkilâ, sağdaki Kinnîsrînîlilerin başında Züfer b. Hâris vardı. Soldaki Ürdünlülerin başında Ebû'l-Aver es-Silmî, soldaki Filistinlilerin başında Mesleme b. Muhalled, Dimaşklıların piyadesinin başında Büsr b. Ertât, Humus piyadelerinin başında Havşab Zûzalîm, Kinnîsrîn halkının piyadelerinin başında Tarîf b. Hashâs el-Hilâlî, Ürdün halkının piyadelerinin başında Abdurrahman el-Kaysî, Filistinlilerin piyadelerinin başında Hâris b. Abdülezzî, sağ taraftaki piyadelerin hepsinin [196] başında Hâbis b. Sad et-Tâî bulunuyordu. Sol taraftaki piyade-

lerin başında Bilâl b. Ebî Hureyre ed-Devsî, Dımaşk'taki Kayslıların başında Hassân b. Bahdel el-Kelbî, Mısır'daki Kudaâ'nın başında Abbâd b. Yezîd el-Kelbî, Dımaşk'taki Kinde'nin başında İbn Huvey es-Seksekî, Humus'taki Kindelilerin başında Yezîd b. Hübeyre es-Sukûnî, Hadram ve Humeyrlilerin başında İbn Aff, Ürdün'ün Kudâ'a'sının başında Hubeyş b. Delce, Filistin'in Kinâne'sinin başında Şerik el-Kinânî, Ürdün'ün Mezhec'in başında Muhârik b. Hâris ez-Zebîdî, Filistin'deki Cezzâm ve Lahim'in başında Nâtil b. Kays el-Cezzâmî vardı. Ürdün'ün Hemedân'ının başında Hamza b. Mâlik, Has'em'in başında Abdullah b. Has'emî, Ürdün'ün Gassânlılarının başında Yezîd b. Ebu'n-Nıms vardı.

Bize Ebû Abdullah, Hammâd b. Zeyd'den, onun Hişâm b. Hassân'dan, onun İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Sıffîn'de ölenlerin sayısı 70.000'e ulaşmıştı.

Bize Ebû Ubeyde, Hammâd b. Seleme'den, onun Ali b. Zeyd'den, onun da Hasan'dan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir:

Cündeb, Sıffîn'de Ali'nin yanındaydı.

Bize Ebû Abdullah, Şerik'ten, onun Mansûr'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbrâhîm'e dedim ki: "Alkame, Sıffîn'e Ali'nin yanında mı katıldı?" O, "Evet, o kılıcını çıkarmıştı. Kardeşi Ubey b. Kays da öldürülmüştür."

Bize Şu'be'den duyan biri anlattı ve dedi ki:

Hakem'e, Ebû Eyyûb'un Sıffîn'e katılıp katılmadığını sordum. O, Ebû Eyyûb'un bu savaşa değil Nehrevan Savaşı'na katıldığını söyledi.

Bize Ebû Gassân anlattı ve dedi ki: Bize Abdüsselâm b. Harb, Yezîd b. Abdurrahman, Cafer -bu İbn Ebî Mugîre olabilir- Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ'dan, o da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bey'atü'r-Rıdvân'a katılan 800 kişi Ali'nin yanındaydık. Bizden 63 kişi öldürüldü. Bunlardan biri de Ammâr b. Yâsir'dir. Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Abdullah b. Hadramî'yi Basra'yı ele geçirsın diye görevlendirdi. Bu sırada orada İbn Abbas'ın vekili Ziyâd vardı. İbnü'l-Hadramî, Benî Temîm'de ^[197]

konakladı. Ziyâd ise Ezd kabilesine yönelip Sabre b. Şeymân el-Huddâmî'nin evinde konakladı. Ziyâd, Ali'ye durumu bildirdi. Ali, A'yen b. Dubay'a el-Mücâşî'yi buraya yönlendirdi. O yatağında suikaste uğradı ve öldü. Ali, bunun üzerine Cârîye b. Kudâme es-Sa'dî'yi gönderdi. Hadramî'yi Sunbîl'in evinde kuşattı ve orayı ateşe verdi.

Nehrevân Olayı

Bu sene Nehrevân olayı olmuştur. Haricîlerin başında Abdullah b. Vehb er-Râsibî vardı. O ve arkadaşlarından büyük çoğunluğu öldürüldü. Ali'nin sağ tarafında Kays b. Sa'd b. Ubâde, sol tarafında ise Hücr b. Edbur el-Kindî vardı. Ebû Ubeyde dedi ki: Bu olay, 38 senesinin Şaban ayında oldu. Haricî grubunun sağ tarafında Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî, sol taraflarında Şebîb b. Becre el-Eşcaî ve Şureyh b. Evfâ el-Absî vardı. Şiddetli bir çatışma yaşandı. Abdullah b. Vehb öldü. Abdullah b. Udeyye yaralı olarak kurtuldu. Şebîb b. Becre, Mustevrid b. Alefe, Muâviye'nin arkadaşı Berk ve Verdân b. Mecma' el-'Ukelî adındaki Haricîler kurtulmuştur. Ali'nin yanındakilerden Yezîd b. Nüveyre el-Ensârî ve Ebû Âmir Ukbe b. Âmir el-Cühenî bu savaşta öldürüldüler.

Ebû Nuaym dedi ki: Bize Musâ b. Kays, Seleme b. Kuheyl'den, onun Zeyd b. Vehb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali onları yakalayınca savaştılar. Ali'nin yanındakilerden 12 veya 13 kişi öldürüldü. Bu sene, Hâricîler Abdullah b. Habbâb b. Eret'i öldürdüler. Bu olayda başlarında Mis'ar b. Fedkî [198] bulunuyordu Bu sene, Sehl b. Huneyf Kûfe'de öldü. Cenaze namazını Ali ve Suhayb b. Sinân kıldırdı. Kusem b. Abbâd b. Abdülmuttalib, insanlara hac yaptırdı.

39. Yıl

Bu sene, Ebû Meryem Fırat tarafında isyan etti. Ali, Yahyâ b. Hânî'i buraya gönderdi. Daha sonra kendisi gidip bu kişiyi öldürdü. Bu olayı Ebû Ubeyde anlattı. Ebû Ubeyde dedi ki: Sonra Mustevrid b. Alefe -Benî Adî'den biri- isyan etti. Ona Ma'kel b. Kays er-Riyâhî yetiştirdi. Mübareze yaparak her biri diğerini öldürdüler. Bu 39 yılında gerçekleşmiştir. Bu sene, Muâviye

b. Ebî Süfyân, Yezîd b. Şecre er-Ruhâvî'yi insanlara hac yaptırmak için görevlendirdi. Ancak Kusem b. Abbâs bu konuda onunla tartıştı. Aralarına Ebû Saîd el-Hudrî ve başkaları girdi ve onlar Şeybe b. Osman'ın hac yaptırıp namaz kıldırması konusunda anlaştılar.

40. Yıl

Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Benî Âmir b. Lüey'den olan Büsr b. Ertât'ı Yemen'e gönderdi. Bu sırada Yemen'in başında Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib vardı. Ubeydullah'ı uzaklaştırdı ve kendisi burayı ele geçirdi. Ancak daha sonra Cârîye b. Kudâme es-Sa'dî gönderildi ve Büsr kaçtı. Bunun üzerine Ubeydullah geri döndü. Ali (ra.) öldürülene kadar da bu görevde kaldı. Bu sene, Ramazan ayının bitmesine 7 gün kala bir Cuma sabahı Ali, öldürüldü. Öldüğünde kaç yaşında olduğu hususu tartışmalıdır.

Bize Ali, Abdurrezzak'tan, onun Ma'mer'den, onun Katâde'den, onun Ha- [199] san'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali 15 yaşında Müslüman olmuştur.

Bana Hâtim b. Müslim, kendisine Şabî'den anlatan birinden rivayetle dedi ki:

Ali, 58 yaşında öldürülmüştür.

Bize Yahyâ, Abdülazîz b. İmrân'dan, onun Muhammed b. Abdullah el-Muемmel el-Mahzûmî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ali, Mekke'de Benî Hâşim halkı arasında doğmuştur. Kûfe'de öldürülmüş, cenaze namazını oğlu Hasan kıldırmıştır. Ali'nin hilâfet süresi 4 sene 9 ay 6 gündür. Üç veya 14 gün olduğu da söylenir. Daha sonra Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'e biat edildi. Annesi Resûlullah'ın kızı Fatima idi. Bu sene, Ali'nin öldüğü sabahtan önceki gece Ali b. Abdullah b. Abbas doğdu. Eş'as b. Kays, Muaykîb b. Ebî Fâtîme öldü. Haccı da Mugîre b. Şu'be yaptırdı.

Ali'nin Amilleri

Horasân: Buraya Avn b. Ca'de el-Mahzûmî'yi gönderdi, ancak onlar onu geri çevirdiler. Bunun üzerine Halîl b. Kurre et-Temîmî'yi gönderdi.

Sicistân: Cemel olayından sonra Haske b. İtâb el-Hibtî ve İmrân b. Fudayl el-Bercemî, Arapların ayak takımıyla burada isyan çıkardılar. Zâluk'a gelince burada kadınları ve ganimetleri ele geçirdiler. Zernec, onlarla sulh yaptı ve oraya girdiler. Ali, Abdurrahman b. Curv et-Tâî'yi gönderdiyse de Haske onu öldürdü. Ali, bunun üzerine İbn Abbas'a mektup yazarak Sicistân'a birilerini göndermesini emretti. Rib'î b. Ke's el-Anberî buraya yönlendirildi ve o Haske ve İmrân'ı yenilgiye uğrattı. O, burada Ali öldürölüp Muâviye'ye biat edilinceye kadar kaldı.

[200] Sind: Hâris b. Mürre el-Abdî, Ali zamanında bir grup topladı ve Mukrân'a saldırıp ganimet elde etti. Her taraftan insanlar ona geldiler. Bu bölgenin insanları onunla savaşmak için insan toplamaya başladılar. Ve onunla birlikte çoğunu öldürdüler. Bu bölgeye Muâviye zamanına kadar daha gazve yapılmadı.

Bahreyn: Ali'nin burada görev verdiği kimse Ömer b. Ebî Seleme, Kudâme b. Aclân ve Numan b. Aclân el-Ensârî'dir.

Yemen: Başında Ubeydullah b. Abbas vardı. Buraya Muâviye, Büsr b. Ertât'ı gönderdi. Ubeydullah çıkınca, Büsr burada ikamete başladı. Ali, Cârîye b. Kudâme'yi gönderdi. Büsr kaçtı ve Ubeydullah geri döndü. Ali öldürölünceye kadar da burada kaldı.

Cezîre: Eşter ve Mâlik.

Kadılar: Basra: Ali'nin hilâfeti döneminde İbn Abbas, Ebü'l-Esved ed-Düelfî'yi atadı. Dahhâk b. Abdullah el-Hilâlî ve Abdullah b. Fudâle el-Leysî'nin de burada kadılık yaptığı rivayet edilmiştir.

Kûfe: Ali, önce buraya Şurayh'ı atadı, sonra onu azletti. Ardından bu göreve Muhammed b. Zeyd b. Halîde eş-Şeybânî'yi birkaç aylığına atadı; sonra onu da azledip Şureyh'ı tekrar atadı. Ali ölene kadar da o devam etti.

Polis Teşkilatı: Ma'kel b. Kays er-Riyâhî, Mâlik b. Hübeyb el-Yerbûî. Hâmis şurtası ise Esbağ b. Nebâte el-Mecâşî idi.

Kâtibi: Saîd b. Nemrân el-Hemedânî, Ubeydullah b. Ebî Râfi.

Hâcibi: Mevlası, Kanber Ebû Yezîd. Ali, Mekke'de Benû [201] Abdülmuttalib kabilesi arasında doğmuştur. Kûfe'de öldürülmüş, cenaze namazını oğlu Hasan kıldırmıştır. Kûfe meydanına gömülmüştür.

Mekke: Ali, Hâlid b. Saîd b. Âs b. Hişâm b. Mugîre el-Mah-zûmî'yi buradaki görevinden azletti. Ebû Katâde el-Ensârî'yi atadı. Daha sonra onu da azledip Kasm b. Abbas'ı atadı. O, bu görevi Ali öldürülünceye kadar sürdürdü. Ubeydullah b. Abbs, Ali öldürülünceye kadar Yemen'e atanmıştı.

Medine: Ali, Basra'ya gittiğinde yerine Sehl b. Huneyf'i bırakmıştı. Sonra onu azledip yerine Temmâm b. Abbâs'ı getirdi. Sonra onu da azletti ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi atadı. Ondan sonra da Ali öldürülünceye kadar Ensârdan birini atadı.

Mısır: Mısır'a, Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe b. Rabîa'yı atadı. Sonra onu azledip yerine Kays b. Sad b. Ubade'yi atadı. Onu azlettikten sonra Eşter Mâlik b. Hâris en-Nehaî'yi atadı. O atanınca buraya yetişmeden öldü. Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Bekir atandı. Amr b. Âs onunla savaşıp Mısır'ı ele geçirdi.

Basra: Osman b. Huneyf el-Ensârî'yi atadı. Talha ve Zübeyr onu Basra'dan çıkardılar. Sonra Ali Basra'ya geldi. Basra'dan çıkarken yerine Abdullah b. Abbs'ı bıraktı. Ondan sonra ise burada Ziyâd kaldı. Önceden de anlattığımız gibi Muâviye buraya Amr b. Hadramî'yi gönderdi. İbn Abbas Basra'ya döndü. Sonra Hicaz'a gitti. Buraya ise Ebû'l-Esved ed-Düelfî'yi atadı. O, Ali öldürülünceye kadar orada kaldı.

Kûfe: Karaza b. Ka'b el-Ensârî'yi buraya atadı. Sonra Ali Kû- [202] fe'ye geldi. Sıffîn'e giderken yerine Ebû Mesûd el-Bedrî'yi bıraktı. Ali dönüp de Nehrevân'a sefere çıkmak isteyince yerine Hâni b. Hevze en-Nehaî'yi bıraktı. O Ali öldürülünceye kadar Kûfe'de kaldı. Muâz b. Afrâ, Ebû Mesûd, Ka'b b. Mâlik, Ebû Râfi, Hassân b. Sâbit, Muaykîb, Ali'nin zamanındayken öldüler.

[203] **41. Yıl****Muâviye b. Ebî Süfyân**

Bu sene, Birlik Yılı'dır. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ve Muâviye, Sevâd bölgesinde bir yerde toplandılar. Anlaştılar ve Hasan b. Ali, Muâviye'ye hilâfeti teslim etti. Bu, 41 yılının Rebîulâhir veya Cemâziyelevvel ayındaydı. Hasan b. Ali'nin hilâfeti 7 ay 7 gün sürdü. Babası zamanındaki görevlileri yerlerinde tuttu. Mugîre b. Şu'be, Hasan adına anlaşmaları yaptı. 40 senesinde hac yaptı. 49 senesinde Medine'de öldü. O sıra Medine valisi olan Saîd b. Âs cenaze namazını kıldırdı. Hasan, 46 yaşında vefat etmiştir. 3 senesinde Medine'de doğmuştu. Annesi Resûlullah'ın kızı Fâtıma idi. Artık insanlar Muâviye'nin etrafında toplandılar. Onun annesi Hind bt. Utbe b. Rabîa b. Abdîşems b. Abdimenaf idi.

İbn Ebû'l-Hevsâ İsyanı

Muâviye, Kûfe'ye girdi. Bu sırada Nehîla denilen yerde Abdullah b. Ebi'l-Hevsâ isyan etti. Muâviye, onun üzerine Benî Zühre'den anlaşmalıları olan Hâlid b. Urfuta el-Uzrî'yi bir grup Kûfeli ile birlikte gönderdi. 41 yılının Cemâziyelevvel ayında bu kişi öldürüldü. Bu olayı Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Hasan anlattı.

[204] **Havsere b. Zirâ İsyanı**

Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Hasan dedi ki:

İbn Ebû'l-Hevsâ öldürülünce Havsere b. Zira isyan etti. Muâviye, 1.000 kişi ile birlikte Abdullah b. Avf b. Ahmer'i onun üzerine gönderdi. 41 yılının Cemâziyelevvel ayında Havsere öldürüldü.

Sehm ve Hatîm İsyanı

Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Hasan dedi ki:

Bu sene, Sehm b. Gâlib el-Huceymî ve Hatîm Bâhilî isyan etti. Hatîm'in ismi, Ziyâd b. Mâlik idi. Bu isyan, Basra köprüsü civarındaydı. Resûlullah'ın ashâbından Ubâde b. Kurs öldürüldü. Bu defa, onların üzerine Abdullah b. Âmir gitti. Onlar

eman istediler, eman verildi ancak birçok arkadaşları da öldürüldü.

Ebû Ubeyde dedi ki: Sehm b. Gâlib, Kudâme b. Mazûn'un mevlası Sa'd'ı da öldürdü.

Ukbe b. Nâfi'nin İfrîkiyye'ye Atanması

Mısır'ın başında bulunan Amr b. Âs, halasının oğlu Ukbe b. Nâfi el-Fihri'yi Afrika'ya atadı. O, Levbiyye ve Murakiyye'ye gitti. Oranın halkı önce itaat edip sonra başkaldırdı. Aynı yıl onlarla savaştı ve bir kısmını öldürüp esirler elde etti. Bu sene, Abdullah b. Âmir b. Kureyz, Basra'ya atandı. Mervân b. Hakem ise Medine'ye atandı. Abdurrahman b. Hâlid b. Âs b. [205] Hişâm b. Mugîre Mekke'ye atandı. Hâris b. Hâlid b. Hişâm'ın atandığı da söylenmiştir. Sonra her iki bölge ve Tâif, Mervân b. Hakem'in idaresine verildi. Bu sene, Muâviye Rumlarla anlaşma yaptı. Utbe b. Ebî Süfyân hac emiri oldu. Haccâc b. Yûsuf da bu sene doğdu.

42. Yıl

Bu sene İbn Âmir, Abdurrahman b. Semure'yi Sicistân'a gönderdi. Bu gazvede Hasan b. Ebi'l-Hasan, Muhleb b. Safra ve Katrî b. Fecâe de onunla birlikteydi. Zernec'i ve Sicistân'ın bir bölgesini fethettiler. Bu sene, Ukbe b. Nâfi, İfrîkiyye'ye gazve düzenledi. Gadâmis'i fethetti, savaştı ve esir aldı. Bu sene İbn Âmir, Râşid b. Amr el-Cudeydî'yi Hind bölgesine atadı. Ebû Hâlid dedi ki: Ebû'l-Hattâb dedi ki: Râşid burada konakladı. Düşmana buradan saldırılıp Sind'e girildi. Bu sene, Habîb b. Mesleme el-Fihri Ermeniyye'de vefat etti. Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî, Osman b. Talha b. Ebî Talha el-Abûdî, Rukâne b. Abdiyezîd, Muâviyenin hilâfetine ilk zamanında vefat ettiler. Muâviye'nin ilk zamanlarında vefat edenlerden bir kısmı da Ebû Burde b. Neyyâr ve Rufâa b. Râfi'dir. Anbese b. Ebî Süfyân b. Harb, hac emiri olmuştur.

43. Yıl

Bu sene, Abdurrahman b. Semure, Sicistân bölgesinden Ruhhac ve Zâbulistan'ı fethetti.

[206] Bu sene, Ukbe b. Nâfi el-Fihri Sûdân bölgesinden bir yeri fethetti. İfrîkıyye'de bulunan büyük ve verimli Veddân'ı fethetti. Bu sene Busr b. Ertât, Rum'a saldırdı. Bu sene Muâviye, Abdullah b. Sevvâr el-Abdî'yi Mukrân bölgesine atadı. Bu sene, Amr b. Âs Mısır'da Ramazan Bayramı'nda vefat etti. Hicrî 42 senesinde vefat ettiği de söylenmiştir. Bu sene, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî ve Abdullah b. Selâm vefat etmiştir. Mervân b. Hakem, hac emiri olarak insanlara hac yaptırdı.

44. Yıl

Bu sene, İbn Âmir Kâbil'i fethetti. Ebû Katâde el-Adevî Kâbil'de öldürüldü. Orada öldürülenin Ebû Rifâa el-Adevî olduğu da söylenmiştir. Makhûl eş-Şâmî, Sâlim b. Aclân el-Aftas, Keysân Ebû Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî, İbn Ömer'in mevlası Nâfi ve Mihrân Ebû Humeyd et-Tavîl Kâbil'de alınan esirlerdendir. Bu sene, Muhleb b. Ebî Saфра Hind yurduna gazve düzenledi ve Kundâbîl'e hareket etti. Bette ve Ehver'i aldı ki bu iki yer Kâbil dağının eteğindeydi. Orada düşmanla karşılaştılar. Allah onları hezimete uğrattı ve Müslümanlar onların [207] ellerinden sağ salim kurtulmuş oldular. Bu sene, Muâviye ile Ziyâd arasındaki olay gerçekleşti (Muâviye'nin Ziyâd'ı ailesine katması meselesini anlatıyor). Bu sene, İbn Âmir Muâviye'yle görüşmek için onun yanına giderken yerine Basra'da Kays b. Heysem es-Silmî'yi bıraktı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Abdurrahman b. Hâlid Rum yurduna saldırdı. Muâviye insanlara hac yaptırdı.

45. Yıl

Bu sene, Muâviye, İbn Âmir'i Basra'daki görevinden azledip yerine Hâris b. Amr el-Ezdi'yi atadı. O, yılın ilk günlerinde buraya geldi ancak Muâviye onu azledip yerine Ziyâd'ı atadı. Ziyâd Basra'ya Rebûlevvel ayında geldi. Basra köprüsü tarafında isyan eden Sehm b. Gâlib el-Huceymî'yi öldürerek cesedini astı. Bu sene, İbn Âmir, Abdullah b. Sevvâr el-Abdî'yi Kîkân'a gönderdi. O burayı fethetti ve buradan ganimet elde etti. Bir at sürüsü ele geçirdi. Kîkân atlarının soyu bunlardan gelir. O, geri dönünce yerine Hazzâz b. Kerrâz el-Abdî'yi bırak-

tı. Muâviye de onu tekrar görevine göndererek İbn Âmir'i azletti. Bu sene, Muâviye b. Hudeyc İfrîkıyye'ye saldırdı. Çok fazla yağış olunca bir dağda konakladı. Yağan yağmur sebebiyle bu dağ Cebelü'l-Memtûr diye bilinir. Mervân b. el-Hakem, Hac emiri oldu. Bu sene, Abdurrahman b. Hâlid b. el-Velîd yine Rum bölgesine saldırdı. Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Muâviye b. Hudeyc'i gazveye gönderdi. Muâviye oraya ulaştı ve köleler aldı. Herhangi bir şehir veya kale fethetmeden oradan döndü. Bu sene, Zeyd b. Sâbit, Seleme b. Selâme b. Vakş vefat etti. Mervân b. Hakem hac emirliği yaptı.

46. Yıl

[208]

Bu sene Muâviye, Abdurrahman b. Semure'yi Sicistân'daki görevinden azledip yerine Rabî b. Ziyâd b. Rabî el-Hârisî'yi atadı. Türkler Kâbil-Şah öncülüğündeki bir grupla Müslümanlara saldırdılar. Kâbil'de Müslüman kim varsa oradan çıkardılar. Zâbulistân'ı ele geçirdiler. Büst'e gelene kadar devam ettiler. Onları Büst'te Rabî b. Ziyâd karşıladı. Allah Rıtbîl'i hezimete uğrattı ve Rabî onu Ruhhac'a kadar kovaladı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Mâlik b. Abdullah Ebû Hakîm, Rum bölgesine saldırdı. Buraya saldıranın Mâlik b. Hübeyre el-Fezârî olduğu da söylenmiştir. Utbe b. Ebî Süfyân b. Harb hac emirliği yaptı.

47. Yıl

Bu sene, Abdullah b. Sevvâr el-Abdî, Kîkân'a sefer düzenledi. Türkler ona karşı ordu topladılar. Abdullah b. Sevvâr ve ordusunun birçoğu öldürüldü ve bu bölgeye müşrikler hâkim oldular. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Mâlik b. Hübeyre Rum bölgesine saldırdı. Ebû Abdurrahman el-Kînî Antakya'ya saldırdı. Ruveyfi b. Sâbit el-Ensârî bu sene Antablus'a gazve düzenledi. Afrika'ya girip aynı yıl oradan ayrıldı. Anbese b. Ebî Süfyân hac emirliği yaptı.

48. Yıl

Bu sene Muâviye, Mervân b. Hakem'i Medine'deki görevinden azledip yerine Saîd b. Âs'ı getirdi. Ebû'l-Yakzân dedi ki:

Abdullah b. Sevvâr öldürülünce Muâviye Ziyâd'a Hind bölgesini bilen birini buraya yönlendirmesini bildiren bir mektup gönderdi. Ziyâd, Sinân b. Seleme b. Muhabbik el-Hüzelî'yi oraya gönderdi. [209] İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Abdurrahman el-Kînî yine Antakya'ya saldırdı. Bazıları, Benî Âmir b. Lüey'den Mükriz'in saldırdığını da ifade etmişlerdir. Saîd b. Âs, hac emirliği yaptı.

49. Yıl

Bu sene, Ziyâd Benî Vâil'den ismi Ziyâd b. Mâlik olan el-Hatîm el-Bâhilî el-Hâricî'yi öldürdü.

Bana Saîd b. Selem'in oğlu babasından rivayetle anlattı:

Hatîm'in öldürüldüğü gün Kuteybe b. Müslim doğdu. Bu hicretin 49. senesindeydi. Mugîre b. Şu'be'nin Kûfe'deki görevi sırasında Şebîb b. Becre el-Eşcaî isyan etti. Mugîre, Kesîr b. Şihâb'ı üzerine gönderdi ve Kesîr onu Azerbaycan'da öldürdü. Ebû Ubeyde dedi ki: Kûfe'den olup Nehrevân olayına şahit olan Şebîb b. Becre, Mugîre'ye Dâru'r-rızk denilen yerde isyan etti ve sonuç olarak o öldürüldü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Mâlik b. Hübeyre Rum bölgesine saldırdı. Buraya saldıranın Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî olduğu da söylenmiştir. Karadan ise Abdullah b. Mes'ade saldırdı. Saîd b. Âs hac yaptırdı. Bu sene, Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

[210] 50. Yıl

Bu sene, Mugîre b. Şu'be b. Ebî Âmir b. Mesûd, Şaban ayında Kûfe'de vefat etti. Yerine oğlu Urve atandı. Cerîr b. Abdullah'ın atandığı da rivayet edilir. Sonra, Muâviye Ziyâd'a Basra ile beraber Kûfe'nin yönetimini de verdi. Böylece Irak'ı Ziyâd'ın elinde topladı. Ziyâd, Rabî b. Ziyâd el-Hârisî'yi Sicistân'dan azletti. Buraya Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi atadı. Ubeydullah'a Mecusi liderlerini öldürüp Sicistân'daki ateşlerini söndürmesini emretti. Bu sene Muâviye, Ukbe b. Nâfi'yi İfrîkiyye'ye gönderdi. O, Kayravân'a yerleşti ve burada 3 sene kaldı.

Bize Abdula'la b. Abdula'la, Muhammed b. Amr b. Alkame'den, onun Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtib'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ukbe b. Nâfi, İfrîkıyye'yi fethettiği zaman Kayravân'da konakladı. Oranın ahalisine şöyle dedi: Ey vadi halkı! Biz inşallah buraya yerleşeceğiz. Haydi atlarınızı sürünüz. Râvi şöyle devam etti: "Hiçbir taş ve ağaç yoktu ki, altından bir hayvan çıkmasın. Hayvanların hepsi bu vadinin içine inmişlerdi." Ukbe "Allah'ın adıyla inin"dedi.

İfrîkiye Gazvesi ve Celûlâ'nın Fethi

Bu sene, Mesleme b. Muhalled -Mısır Valisi- Muâviye b. Hudeyc'i gazveye gönderdi. O esirler aldı ve sorunsuz bir şekilde geri döndü. Ebû Hâlid dedi ki: Mesleme b. Muhalled, Muâviye b. Hudeyc'i gönderince Muâviye b. Ebî Süfyân, Mervân b. Hakem'e -Medine'deki görevlisi- Abdülmelik b. Mervân'ı Medine'den o bölgeye göndermesini bildiren bir mektup gönderdi. Abdülmelik b. Mervân, bölgeye geldi ve Muâviye b. Hudeyc ile İfrîkıyye'ye girdiler. Daha sonra Abdülmelik'i Muâviye b. Hudeyc atlı bir birlikle Mağrib'deki Celûlâ'ya gönderdi. Abdülmelik, orayı kuşattı ve oraya mancınıklar dikti. Daha sonra Muâviye b. Hudeyc, kendisine bölgeden ayrılmasını bildirince o da ayrıldı. Bu sırada şehrin duvarları düşmek üzereydi. Abdülmelik, adamlarını aldı ve geri döndü. Dönüşünde oradaki düşman askerlerini öldürdü. Kadın ve çocukları esir aldı. İbn Hudeyc, ordusunu gönderdi ve şehre yerleştirdi. Ahali, sulh isteyince onlarla sulh yapıldı. Daha sonra 51 senesinde oradan ayrıldı. Bu sene, Yezîd b. Muâviye ve Ebû Eyyûb el- [211] Ensârî, Rum bölgesine gazve düzenlediler. Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân Şamlıları oğlu Yezîd b. Muâviye'ye biata davet etti. Bunun üzerine Yezîd'e biat edildi. Bu sene, Abdullah b. Âmir Rum bölgesine saldırdı. Yezîd b. Muâviye, Rum bölgesinden dönünce hac emirliği görevini yaptı. Bu sene, Ebû Eyyûb el-Ensârî Rum bölgesindeyken vefat etti. Yine bu sene vefat eden biri Ziyâd'ın cenaze namazını kıldırıldığı Abdurrahman b. Semure'dir. Ayrıca Kûfe'de Ebû Mûsâ, Horasân'da Hakem b. Amr el-Gıfârî, Hind bölgesinde Râşid b. Amr el-Cudeydî ve Mugîre b. Şu'be de bu yıl vefat etmiştir. Bu sene, Rabî b. Ziyâd el-Hârisî, Ziyâd'dan evvel Horasân'a geldi ve Belh'e saldırdı. Ahnef'ten sonra burası kontrolden çıkmıştı. Ancak yine sulh

yapıldı. Rabî daha sonra Kuhistân'a sefer yaptı ve savaşıarak burayı fethetti.

Irak'ın Ziyâd'ın Yönetiminde Toplanması

[212] Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'nin babasından rivayet ettiğine göre o ikisi şöyle demiştir:

50 senesinde Irak'ın yönetimi Ziyâd'ın elinde toplandı. Basra'daki şurtası Benî Sa'lebe b. Yerbû'dan olan Abdullah b. Hısn, Kûfe'deki ise Şeddâd b. Heysem el-Hilâlî idi. Haraç kâtibi Zâzân Ferrûh; yazışma kâtibi Abdurrahman b. Ebî Bekre ve Cubeyr b. Hayye, hacibi ise mevlası Mihrân idi. O 53 yaşında vefat etti. Bu sene, Amr b. Hamık el-Huzâî Musul'da öldürüldü. Onu Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'in amcası Abdurrahman b. Osman es-Sekafî öldürdü.

Yahyâ b. Abdurrahman, İbn Lehîa'dan rivayetle anlattı ve dedi ki: Bana Bukeyr b. Abdullah b. Eşec, Süleyman b. Yesâr'dan rivayet etti ve dedi ki:

Biz, İbn Hudeyc ile birlikte İfrîkiyye seferine katıldık ve ganimet elde ettik.

Kikân Seferi

Bu sene Ziyâd, Sinân b. Seleme b. Muhabbik'i Râşid'in öldürülmesinin ardından Hind bölgesine atamıştır.

Bize Ebû'l-Yemân en-Nebâl anlattı ve dedi ki:

Sinan ile birlikte Kikân'a sefer düzenlemiştik. Yanımıza düşmandan büyük bir grup geldi. Sinân dedi ki: "Müjdeler olsun! Siz cennet ve ganimet arasında muhayyersiniz." Yedi tane taş aldı ve düşmanı bekledi. Arkadaşlarına şöyle dedi: "Beni saldırıya geçerken görürseniz siz de saldırıya geçin." Güneş gökyüzünün ortasında olunca düşmana karşı taşın birini attı ve tekbir getirdi. Yedinci taş kalana kadar hepsini tek tek attı. Güneş batınca yedinciyi de attı ve "*HaMim. La Yunsarûn*" dedi. Tekbir getirip saldırıya geçti. Biz de ardından saldırıya geçtik. Onları çökerttik ve öldürdük. Dört fersah gittik ve bir kalede

[213] mahsur kalmış bir topluluğa denk geldik. Onlar "Allah'a yemin olsun ki biz sizinle savaşmadık. Şu an sizinle göremediğimiz kimselerle savaşık biz. Onların başında beyaz sarıklar vardı."

dediler. Biz ise “işte bu Allah’ın yardımımıdır.” dedik. Oradan ayrıldık ve hiç kimse yaralanmamıştı. Sinân’a dedim ki: “Kavmi bekledin. Güneş batınca onlara saldırdın?” O, “Resûlullah da böyle yapardı.” dedi. Bu sene hacca Muâviye yaptırdı.

51. Yıl

Hucr b. Adî’nin Ölümü

Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Huçr b. Adî b. Edber, Mu-harriz b. Şihâb, Kabîse b. Dubay’a b. Hermele el-Kaysî ve Ra-bîa kabilesinden Sayfî b. Fuseyl’i öldürdü. Bu sene, Ka’b b. Acere öldü.

Yezîd b. Muâviye’ye Biat Alınması

Bu sene, Muâviye insanlardan Yezîd için biat aldı.

Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzım anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki: Bize Nu’mân b. Râşid, Zührî’den, onun Âişe’nin mevlası Zekvân’dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Muâviye oğlu Yezîd’e biat edilmesi için karar aldığında Hacca gitti ve 1.000 kişi ile Medine’ye geldi. Medine’ye yaklaştığında İbn Ömer, İbnü’z-Zübeyr, Abdurrahman b. Ebî Bekir şehirden çıktılar. Muâviye Medine’ye gelince minbere çıkıp Allah’a hamd ettikten sonra oğlu Yezîd’den başka birinin bu göreve layık olmadığını söyledi. Ardından Medine’den çıkıp Mekke’ye geldi. Tavaflarını yaptıktan sonra İbn Ömer’i çağırttı. Ona: “Ey İbn Ömer! Sen bana başında bir lider olmak-sızın bir gece bile geçirmek istemediğini anlatırdın. Ben şimdi seni Müslümanların birliğini dağıtmak ve aralarında fesat çıkarmak hususunda uyarıyorum.” dedi. Sözüünü bitirince İbn Ömer Allah’a hamd etti ve dedi ki: “Senden önce birçok halife geldi geçti. Senin oğlunun onların oğullarına bir üstünlüğü yoktur. Onlar oğullarında senin kendi oğlunda gördüklerini görmediler. Ancak onlar Müslümanlar için güzel olanı seçtiler. Şimdi sen beni Müslümanların arasını bozmak ve fesat çıkarmak hususunda uyarıyorsun. Ben bunu yapmam. Zira ben ^[214] Müslüman biriyim. Müslümanlar bir konu üzerinde görüş birliği yaparlarsa ben de onlardan biriyim. Allah sana merhamet etsin.” İbn Ömer bu sözlerinin ardından çıktı. Muâviye Ab-

durrahman b. Ebî Bekir'i çağırttı. Konuşmaya başlayınca Abdurrahman onun sözünü kesti ve dedi ki: "Sen bizden oğlun hususunda seni Allah'a havale etmemizi istiyorsun. Allah'a yemin olsun ki biz bunu yapmayacağız. Sen bu işi Müslümanlar arasında bir şuraya teslim edeceksin. Ya da onu sana parçalanmış olarak vereceğiz" dedi ve yerinden kalktı. Muâviye dedi ki: "Allah'ım benim gücümü ona yetirt." Sonra dedi ki: "Ey kimse! Elçilerinle Şam halkının yönetimini üstlenmeyi bırak. Suriye halkını buraya getirme. Ben korkarım ki, benden önce üzerine gelecekler ve biat edildiği haberini alacağım. Ondan sonra da git istediğini yap" Ardından İbnü'z-Zübeyr'e "Ey İbnü'z-Zübeyr! Sen bir delikten çıktıktan sonra diğerine giren tilki gibisin. İbn Ömer ve Abdurrahman'a gittin ve onların görüşlerini değiştirttin." dedi. İbnü'z-Zübeyr ise "Eğer idarecilikten bıktıysan, çekil kenara. Oğlunu getir biat edelim. Ancak seninle birlikte ona biat edeceksek hanginizi dinleyelim? Hanginize itaat edeceğiz. Vallahi biz ikinize de biat etmeyiz!" dedi. Sonra kalktı. Muâviye biraz rahatladıktan sonra minbere çıkıp Allah'a hamd ve sena ettikten sonra dedi ki: "Biz bu insanların sözlerini kusurlu buluyoruz. Öyle zannediyorlar ki, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr, İbn Ebî Bekir es-Sıddîk Yezîd'e biat etmedi. Onlar dinlediler, itaat edip biat ettiler." Şamlılar dediler ki: "Hayır. Allah'a yemin olsun ki insanların ileri gelenleri biat edene kadar onlardan razı olmayız. Değilse boyunlarını vuracağız." Muâviye şöyle dedi: "İnsanlar Kureys'e eziyet etmede ne kadar da istekliler. Bu sözü bugünden sonra kimse-den duymayacağım." Daha sonra minberden indi. İnsanlar İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr ve İbn Ebî Bekir es-Sıddîk'in biat ettiğini söylüyorlardı. Onlar ise biat etmediklerini söylüyorlardı. İnsanlar buna inanmayıp kesinlikle biat ettiklerini söylediler. Bunun üzerine Muâviye oradan ayrıldı ve Şam'a geldi.

Bize Vehb anlattı ve dedi ki: Bana babam, Eyyûb'den, onun Nâfi'den anlattığına göre o şöyle demiştir:

Muâviye, hutbede İbn Ömer'in kesinlikle biat edeceğini aksi taktirde onu öldüreceğini söyleyince Abdullah b. Abdullah b. Ömer, babasına haber vermek için yola çıkıp üç gün

süren yolculuğun ardından Mekke'ye ulaşip babasına haber verdi. İbn Ömer, olanları duyunca ağlamaya başladı. Haber, Abdullah b. Safvân'a da ulaşmıştı. Hemen İbn Ömer'in yanına girdi ve "Bu kişi şöyle şöyle mi hutbe irad etmiş?" dedi. İbn Ömer "evet" deyince Abdullah savaşmak isteyip istemediğini sordu. İbn Ömer, "sabretmek bundan hayırlıdır" dedi. İbn [215] Safvân ise, "Vallahi! Eğer savaşmak isterse onunla savaşacağız." dedi. Muâviye Mekke'ye gelip Zütuvâ denilen yerde konakladı. Abdullah b. Safvân yanına girdi ve "İbn Ömer, oğluna biat etmezse onu öldüreceğini söyleyen sen misin?" Muâviye: "Ben mi İbn Ömer'i öldüreceğim. Vallahi ben onu öldürmem." dedi.

Vehb b. Cerîr dedi ki: Bana Cüveyriye bt. Esmâ anlattı ve dedi ki:

Mekke'nin yaşlılarından birinin Muâviye'nin Mekke'ye yaklaştığı zaman uğradığı bir yerde biraz dinlendikten sonra korumalarına şöyle dediğini işittim: "Bu beni taşıyan hayvan dışında hiç kimse benimle gelmeyecek" Ardından tek başına yola koyuldu. Erak denilen yere gelince Huseyn b. Ali'yi gördü. Durup ona şöyle dedi: "Merhaba Ey Resûlullah'ın Kızının Oğlu, Müslümanların Gençlerinin Efendisi." Onun için bir binek getirilmesini emretti. Sonra karşısına Abdurrahman b. Ebî Bekir çıktı. Ona, "Merhaba ya Kureys'in şeyhi ve efendisi. Bu ümmetin Sıddîk'inin oğlu." Ebû Muhammed için de bir binek emretti. Bir hayvan getirildi ve ona verildi. Sonra karşısına İbn Ömer çıktı. Ona, "Merhaba Ey Resûlullah'ın Arkadaşı. Fâruk'un Oğlu ve Müslümanların Efendisi." Onun için de bir binek çağırdı. İbnü'z-Zübeyr gelince ona, "Merhaba Ey Resûlullah'ın Havarisinin Oğlu. Sıddîk'in Oğlu, Resûlullah'ın Halasının Oğlu." Onun için de bir binek çağırdı. Sonra onların arasında yola devam etti. Onlarla birlikte Mekke'ye girinceye kadar kimse yürümüyordu. Sonra oraya ilk girip son çıkan onlar oldular. Hiçbir sabah yoktu ki yanlarında bir dost ve ahabp olmasın. Muâviye onlara fikrini anlatana kadar onlarla bir şey konuşmadı. Yolculukları Kâbe'ye doğru olunca binekleri anırmaya başladı. Daha sonra insanlar birbirlerine, "Sakın onun hilesine düşmeyin. O sizi sevdiği için veya dostluğunuz için

böyle yapmıyor. Sadece bir isteği var ve buna cevap bulmak istiyor.” İnsanlar Huseyn b. Ali’ye gittiler ve ondan sözcüleri olmasını istediler. O da cevaben, “Aranızda Kureyş’in ileri geleni ve efendisi var. O konuşmaya daha layıktır.” dedi. Abdurrahman b. Ebî Bekir’den rica ettiler. O, “Aranızda Resûlullah’ın arkadaşı, Müslümanların efendisi varken ben bu işi üstelene-mem” dedi. İbn Ömer’i kastediyordu. İbn Ömer’den bu görevi üstlenmesini isteyince o, “Ben size yardımcı olamam. Ancak siz İbnü’z-Zübeyr’e gidin o size yardımcı olacaktır.” dedi. Bunun üzerine ondan rica ettiler. İbnü’z-Zübeyr de, “Tamam. Bana muhalefet etmeyeceğinize bana söz verirsiniz, bu adam konusunda size yardımcı olurum.” Onlar da ne isterse kabul ettiklerini ifade ettiler.

- [216] Muâviye’nin yanına gitmek için izin istediler. İzin çıkınca onun yanına girdiler. Muâviye Allah’a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: “Benim sizin aranızda yolculuk yaptığımı, akrabalarınızı gözettiğimi ve sizinle olanla ilgilendiğimi bilir-siniz. Yezîd b. Emîrû’l-mü’minîn kardeşiniz, amcanızın oğlu ve görüş olarak en güzelinizdir. Ben onu Halifelik için öne sür-meyi istiyorum. Siz niza çıkarıp istediğiniz birini mi atamay- düşünüyorsunuz? Aranıza bunlardan biri girmesin.” Oradaki- ler susunca Muâviye cevap beklediğini söyledi. Sustular. Ali b. Zübeyr ona doğru yönelince Muâviye konuşmasını ve onun sözcü olduğunu anladı. O da, “Evet Emirû’l-Mü’minîn, seni üç şey arasında muhayyer bırakıyoruz. Hangisini istersen onu yapabilirsin” dedi. Muâviye, “Çok güzel yaptınız. Söyle onları bana.” dedi. İbnü’z-Zübeyr ise, “İstersen Resûlullah’ın yaptığı gibi yaparsın. İstersen Ebû Bekir’in yaptığı gibi yaparsın ki o bu ümmetin Resûlullah’tan sonra en hayırlısıdır. İstersen de ondan sonra en hayırlısı olan Ömer’in yaptığı gibi yaparsın.” Muâviye dedi ki: “Ne kadar da güzel! Onlar nasıl yaptılar?” İb-nü’z-Zübeyr dedi ki: “Resûlullah, kimseye söz vermedi ve kim-seyi kendisinden sonra bırakmayarak vefat etti. Müslümanlar Ebû Bekir üzerinde ittifak ettiler. İstersen sen bu işi bırakır-sın, Allah hükmünü verir ve Müslümanlar kendileri için olanı seçerler” Muâviye, “Bugün aranızda Ebû Bekir gibi biri yok-

tur. Zira o kendisi için boyunların kesileceği biriydi. Ben sizin aranızdaki ihtilafa razı olmam.” dedi. İbnü’z-Zübeyr, “Doğru söylüyorsun. Sen bu ümmeti bize bırakmaya razı olmazsın. O halde Ebû Bekir’in yaptığını yap.” dedi. Muâviye, “Ne kadar da güzel! Ebû Bekir nasıl yaptı?” dedi. O, “Öyle birini seçti ki, Kureys’in uzak akrabalarından ve kendisinin babasının veya yakın akrabalarından değildi. Onu halife bıraktı. İstersen Kureys’e bak Abdişems’ten olmayan birini halife bırakmaya razı ol.” dedi. Muâviye, “Ne güzel söyledin. Peki üçüncüsü nedir?” diye sordu. O, “Ömer’in yaptığını yap” deyince Muâviye, “O nasıl yaptı?” dedi. İbnü’z-Zübeyr, “Bu işi altı kişiden oluşan bir şûrâya bıraktı. Bu kişiler arasında oğullarından, babası tarafından ve akrabalarından kimse yoktu.” dedi. Muâviye, “Bunun dışında başka bir yol biliyor musun?” dedi. O, hayır deyince Muâviye diğerlerine sordu. Onlar da bilmediklerini söylediler. Muâviye, sözü aldı ve dedi ki: “Hayır! Ben size gelmek istedim. Muhakkak ki, uyarılan özür diler. Sizden biri bana geliyor ve insanların gözü önünde beni yalanlıyor. Buna tahammül ettim ve onu bağışladım. Ben şimdi bir konuşma yapacağım. Doğru konuşursam doğrularım bana, yalan söylersem de yalanlarım banadır. Allah’a yemin ediyorum ki, sizden herhangi biriniz benim konuşmamdaki herhangi bir kelimeye cevap verirse, kelimesi ona ancak kafasıyla döner. Siz sadece kendinizi kollayınız.” Sonra korumalarını çağırttı ve [217] dedi ki: “Bunların her birinin başına iki kişi koy. Ben konuşurken bunlardan biri doğru olsun yalan olsun sözüme karışırsa ikisi kılıçlarıyla boynunu vursunlar.” Daha sonra minbere çıktı hamd ve sena ettikten sonra dedi ki: “İşte bu topluluk Müslümanların ileri gelenleri ve efendileridir. Onlardan habersiz bir iş yapmıyoruz. Biz işimizi ancak onlarla istişareden sonra yapıyoruz. Muhakkak ki onlar Yezîd b. Emîrû’l-Mü’minîn’e biat ettiler ve razı oldular. Sizler de Allah’ın ismiyle biat ediniz.” Sonra ellerini birbirine vurdu ve bineğine binerek oradan ayrıldı. İnsanlar yukarıda ismi geçenlerle karşılaşınca onlara “(Birtakım sözler) İddia ettiniz, iddia ettiniz de sonra razı olup biât mı ettiniz?” deyince onlar da biat etmediklerini

söylediler. İnsanlar Muâviye yalan söylerken neden ses çıkar-madıklarını sordular. Medine halkı sonunda biat etti ve Muâ-viye Şam'a doğru yola çıktı.

Bize Abdurrahman b. Mehdi anlattı ve dedi ki: Bize Süfyân, Muhammed b. Münkedir'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Ömer, Yezîd'e biat edildiğinde şöyle demiştir: "Eğer ha-yırlı olursa razı oluruz. Bela olursa sabrederiz."

Bize Abdurrahman anlattı ve dedi ki: Bize Ebû Avâne, Dâvud b. Abdullah el-Ev-dî'den, onun Humeyd b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yezîd b. Muâviye halifelîğe geçince Resûlullah'ın asha-bından birinin yanına girdik. O, "Siz Yezîd'in bu ümmetin en hayırlısı, en anlayışlısı ve şeref bakımından en üstünü olma-dığını mı düşünüyorsunuz?" dedi. Biz onu onaylayınca o tek-rar, "Ben de böyle düşünüyorum. Ancak Allah'a yemin olsun ki Muhammed ümmetinin bir arada olması, arasına tefrika girmesinden daha iyidir. Ümmeti Muhammed'in girdiği bir kapıdan bir adam tek başına girmekten aciz olur mu?" Ona "Hayır!" cevabını verince bize dedi ki: "Eğer bütün ümmeti Muhammed kardeşinin kanını dökmeyeceğini, malını alma-yacağını söylerse bu onlara yakışmaz mı?" Biz, "Evet!" cevabı-nı verdik. O, "İşte bu benim size söylemek istediğimdir." Sonra Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu söyledi: "Sana ancak hayâ-dan hayır gelir."

[218] İsmâîl b. Sinân dedi ki Bize Hammâd b. Seleme, Yala b. Ata'dan, onun amcasın-dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yezîd, Abdullah b. Amr'ı Abdullah b. Zübeyr'e gönderirken ben de onunla beraberdim. Abdullah b. Amr'ın İbnü'z-Zü-beyr'e şöyle dediğini duydum: "Biliyorsun ki, ben senin sı-kıntılarla karşılaşacağını ve halifelik iddia edeceğini gördüm. Ben Yezîd b. Muâviye'yi Halife olarak kabul ediyorum."

Eşhel dedi ki: Bize İbn Avn, Muhammed'den onun Ukbe b. Evs es-Sedûsî'den, onun Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Kutsal toprakların sultanı Muâviye ve oğludur. 51 yılında Muâviye b. Ebî Süfyân hac yaptırdı. Bu sene, Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî Rum bölgesine denizden saldırdı. Bu sene, Amr b.

Hazm el-Ensârî, Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Nebî'nin eşi Meymûne, Ka'b b. Ucre el-Ensârî vefat etmiştir. Zührî de bu sene doğmuştur.

52. Yıl

Bu sene, Ubeydullah b. Ebî Bekre, Kabil için Rutbil ile 2 milyon dirheme sulh yaptı.

Saîd b. Âs hac yaptırdı. Büsr b. Ertât, Süfyân b. Avf el-Ezdî ile birlikte Rum bölgesine saldırdı. Ebû Bekre Basra'da bu sene vefat etti. Ebû Berze el-Eslemî onun cenaze namazını kıldırdı. İmrân b. Husayn da Basra'da vefat etti.

53. Yıl

[219]

Bu sene, Ziyâd b. Ebî Süfyân, Kûfe'de vefat etti. Yine bu yıl, Basra'ya Semure b. Cundeb atandı. Kûfe'ye ise Abdullah b. Hâlid b. Useyd atandı. Daha sonra Muâviye, Abdullah b. Hâlid'i azledip yerine Dahhâk b. Kays el-Fıhrî'yi atadı. Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi ise Sicistân'daki görevinden azledip buraya Abbâd b. Ziyâd'ı atadı. Abbâd, Kandehâr'a karşı gazveye çıkıp onların hazinelerini ele geçirene kadar mücadele etti. Hind, ona karşı bir ordu topladı ve savaş yapıldı. Allah Hind'i hezimetle uğrattı. Abbâd, Muâviye ölene kadar Sicistân'daki görevinde kaldı. Bu sene, Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem Rum bölgesine saldırdı. Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Horasân'a atadı. Yezîd b. Mühelleb bu sene doğdu. Ziyâd, 53 yaşında vefat etti. Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddîk'in bu sene öldüğü de rivayet edilmiştir.

Karîb ve Zehhâf İsyanı

Irak'taki Ziyâd yönetiminde Karîb ve Zehhâf olayları oldu. Bu iki kişi birbirlerinin kuzenleriydi.

Bize Vehb b. Cerîr rivayet etti ve dedi ki: Bana babam, Cerîr b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ziyâd döneminde Karîb ve Zehhâf, 70 kişiyle birlikte isyan ettiler. Bu olay, Ramazan ayında olmuştu. Benî Dabî'a'yı geldiler. Onlar bu sırada mescidde bulunuyorlardı. Onlardan biri olan Ru'be b. Muhbel ile karşılaştılar ve onu öldürdüler.

Vehb dedi ki: Babam dedi ki: Bana Zübeyr b. Harîf, Ebû Lebîd'den rivayet etti ve dedi ki:

Ru'be b. Muhbel, öldürüldüğü gecenin gündüzünde bir şey hakkında konuşurken şöyle dedi: "Eğer ben doğruysam, evime dönmeden Allah beni şahadet ile rızıklandırsın." O, evine dönmeden o gece öldürüldü. Onu öldürenler daha sonra Kutay'a mescidine geldiler.

[220]

Vehb dedi ki: Bana babam, Kutn el-Ezrak'tan, onun bir kişiden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Biz mescitteyken hiçbir şeyin farkına varmadan onlar kapıları tutmuşlardı. Mescitte bulunanlara hücum edip onları öldürdüler. İnsanlar kaçışmaya başladı ve kapıya doğru koşular. Bu arada biri minbere çıktı ve onlara seslendi. Kapıyı tutanlar oraya çıktı ve onu öldürdü. Öyle ki, mescitte öldürülenler dışında kimse kalmamıştı. Kaçan kaçmıştı. Mescitten çıkıp sokakları kontrol altına aldılar. Benî Kutay'a'dan biri evinin kapısını açınca onlarla karşılaştı. Adam kapıdan kafasını uzatınca adamlardan biri kılıcıyla onu vurdu. Adam içeriye girdi ve kapısını kapattı. Bu adam yeni evlenmiş biriydi. Karısı Bukm denilen bir boyayla boyanmış başörtüsüyle yarasını sardı. Bunun üzerine adamın yarası iyileşti.

Kutn dedi ki: Onun yanına gittiğimde ağzında bir yarık olduğunu gördüm. Dedi ki: Bana bu olayı o adam da anlattı ve dedi ki: Onlar bu olayı devam ettirince bölgeden biri elinde kılıcıyla onlara doğru yürüdü. Evlerin bulunduğu kısımdan ona acıyan biri şöyle seslendi: "Ya Fulan! Haruriyye'den sakın." Onlardan biri, "Biz Haruriyye değiliz. Biz koruyucularızt." Adam kendine güvenerek onlara doğru gitti ancak öldürüldü. Onlar yollarına devam ettiler. Meâvil mescidine girdiler. Orada olan herkesi öldürdüler. Buradan da ayrılarak Benî Ali'nin bulunduğu meydana doğru gittiler.

Bize Vehb anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki:

Bize Cerîr b. Yezîd, Benî Ali'nin bulunduğu meydana gittiklerini söyledi. Benî Ali, onlara karşı koydu. Benî Ali, okçuydu ve onlara oklarıyla saldırdılar. Dedi ki: Bu hal üzere sabahla-

dığımızda, onların Sa'diyyîn çukurunda asıldıklarını gördük. Dedi ki: Elindeki çanakta dirhem olan bir cariyeye geldi. Asılan kimselere baktı ve dedi ki: "Sabretmeniz sebebiyle size selam olsun." Ahiret ne güzeldir. Bunun üzerine, onlar cariyeyi aldı- [221] lar ve diğerleri gibi öldürdüler. (Râvi) şöyle dedi: "Ben şu an sanki onu dirhemleriyle birlikte görüyorum." Sonra dedi ki: "Karîb ve Zehhâf, hala (veya teyze) çocuklarıydılar."

Bize Vehb anlattı ve dedi ki: Bana Gassân b. Mudar anlattı ve dedi ki: Bana Saîd b. Yezîd anlattı ve dedi ki:

Karîb, Zehhâf ve Ziyâd Kûfe'de, Semure de Basra'da isyan çıkardı. Bir gece vakti harekete geçerek Benî Yeşkur kabristanına geldiler. Önceden Mudar Haricileriyle bu kabristanda buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Ancak Mudarlılar gelmeyince birbirlerine "dağılalım" dediler. Yine birbirlerine "her birinizin nereden çıktığınız biliniyor. Takip edilir ve öldürülebilirsiniz." dediler. Bu olay, Ramazan ayında vuku buldu. Onlar 70 kişilerdi. Harekete geçerek Benî Dabî'a'ya uğradılar. Hubkân denilen yaşlı birinin yanına geldiler. Adam onları görünce, onlardan birini şurta görevlisi İbn Hısn olduğunu zanneti ve ona seslendi "Merhaba Ey Ebu's-Şa'sâ". Bunun üzerine adamı öldürdüler. Olay üzerine Ezd kabilesinin mescitlerine dağıldılar. Diğer bir grup da Benî Ali'nin üzerine yürüdü. Bir kısmı da Muâvil mescidine geldi. Bu sırada, Seyf b. Vehb arkadaşlarıyla birlikte ellerinde mızraklar ve kalkanlar ile onların karşısına dikildi. O birisini vurup yaralıyor, o kalkana kadar gelen diğerlerini de öldürüyordu. Karîb ile Zehhâf üzerine Benî Ali'den ve Benî Râsib'den bazı gençler oklarla saldırıya geçtiler. Karîb -Tavk ve Evs'in amcası ve önceden düşmanlık yapan Abdullah b. Evs et-Tâhî'yi kastederek "onların arasında fulan var mı?" diye sordu. "Evet" dediler. Karîb, ona mübareze teklif etti ve ortaya çıkınca onun başını kopardı. (Râvi devamla şöyle anlattı) Ziyâd, Mesûd b. Amr ile birlikte Kûfe'den geldi. Ziyâd onu kınayarak "Şöyle böyle yaptınız." diyordu. Mesûd bunu yalanlayınca o, "Ne yani! Resûlullah'ın sahabisi yalan mı söyledi!" diye cevap verdi. Sonra oradakilere dönerek "Ey Tâhiyye halkı! Eğer siz bu kavimle birlikte savaşmasaydınız,

sizi hapse gönderirdim.” dedi. Benî Ali, onları kendilerinin öldürdüklerini iddia ettiler. Benî Râsib de aynı iddiayı sürdürdü. Okların aralarına hakemlik yapmasını istediler. Ölenlerin üzerinde Benî Ali’nin oklarının daha fazla olduğunu gördüler. Saîd b. Yezîd dedi ki: Karîb ve Zehhâf, Nehrevân halkından sonra isyan eden ilk Hâricilerdi. Karîb Benî İyâd’dan, Zehhâf ise Benî Tay’dandı. İkisi teyzeoğullarıydılar.

[222]

Vehb dedi ki: Gassân b. Mudar’ı şöyle derken işittim: Saîd b. Yezîd’i şöyle derken işittim: Ebû Bilâl dedi ki:

“Karîb mi! Allah onu kendisine yakınlaştırmasın. Allah’a yemin olsun ki, gökten düşmem onun yaptığını yapmamdan daha sevimlidir.” O, bununla Karîb’in çok kişiyi öldürmesini kastediyordu. Vehb dedi ki: Babam şöyle dedi: Ziyâd, Karîb ve Zehhâf’tan sonra Hârûriyye konusunda şiddetli davrandı ve öldürme işini fazlalaştırdı. Semure’ye onlarla savaşmasını emretti. O da onlardan birçoğunu öldürdü.

Ebû Ubeyde dedi ki: Zehhâf, Tay kabilesindendir. Karîb ise İyâd b. Sevd’den olan İyâdî’dendir. Onlar, Ru’be b. Muhbel’i öldürdüler. Ayrıca Câbir b. Ka’b el-Cudeydî’yi de öldürdüler. Bukeyr b. Vâil et-Tâhî’yi kolundan vurdular ancak o kendini korumasını bildi. Ebû Ubeyde dedi ki: Ziyâd, atına bindi. Şakîk b. Sevr, Hucâr b. Ebcer ve Abbâd b. Husayn el-Hıbtî, onu takip ettiler. Şakîk alnından yaralandı. Hucâr b. Ebcer de yaralandı ve yere düştü. Ancak Şakîk onu kurtardı. Ziyâd’ın Benî Ali’ye şöyle dediği aktarılır: “Eğer onları elimizden kaçırırsak size asla maaş vermem.” Bunun üzerine savaşçılar onların üzerine saldırdı. Çoluk-çocuk ve kadınlar evlerin damlarından onlara taşlarla saldırdılar. Böylece onların hepsi öldürüldü. Bu sene Hac mevsimini Saîd b. Âs idare etti.

54. Yıl

Bu sene, Muâviye, Saîd b. Âs’ı Medine’den azletti. Buraya Mervân b. Hakem’i atadı. Mervân da Mus’ab b. Abdurrahman b. Avf’ı kadı olarak atadı. Bu sene, Ubeydullah b. Ziyâd Horasân’a gazveye çıktı. Buhâra’ya giden yoldaki köprüyü develerle geçti. O Buhâra’ya giderken bu nehri geçen ilk Arap idi.

Ubeydullah, Buhâra'nın bölgelerinden Zâmin ve Beykent'in yarısını fethetti. Muâviye, Semure b. Cündeb'i Basra'daki gö- [223] revinden azletti. Abdullah b. Amr b. Geylân es-Sekaff'yi 6 aylığına buraya atadı. Yine bu sene, Muâviye, Dahhâk b. Kays'ı Kûfe'ye atadı. Bu senenin kış aylarında Muhammed b. Mâlik Rum bölgesine saldırdı. Hac mevsimini Mervân b. Hakem idare etti. Bu sene, Mesleme b. Muhalled, Hâlid b. Sâbit el-Fehmî'yi Mağrib bölgesine gazve için gönderdi. Ona, Ensâr'dan olan Ebü'l-Muhâcir Dinâr'ı halef olarak bırakmasını emretti. Hâlid oradan ayrılırken Ebü'l-Muhâcir'i bıraktı.

Bana Hâtım b. Müslim anlattı ve dedi ki:

Dahhâk b. Kays -Kûfe valisiydi- Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'yi Taberistân'a gönderdi. O, bu bölge halkıyla 500.000 dirhem, beşli altınlar, 100 Teylesân ve 300 köle karşılığında sulh yaptı. Bu sene Dihye, Biyrek'in kölesini öldürünce o da Dihye'yi öldürdü. Yine bu sene, Hakîm b. Hizâm, Mahreme b. Nevfel, Ebû Katâde, Benî Âmir b. Lüeyy'den Huveytûb b. Abdiluzzâ, Sevbân ve Saîd b. Yerbû' el-Mahzûmî vefat etti.

55. Yıl

[224]

Bu sene Muâviye, Abdullah b. Amr b. Geylân'ı Basra'daki görevinden aldı. Buraya Ubeydullah b. Ziyâd'ı atadı. Ubeydullah, Muâviye'nin ölümüne kadar bu görevi idare etti. Yezîd başa geçince de onu bu görevinde tuttu. Bu senenin kış aylarında Süfyân b. Avf, Rum bölgesine saldırdı. Yezîd b. Şecere er-Rahâvî gazveye çıktı ve öldürüldü. Bazıları Yezîd'in bu savaşta değil, sonraki bir savaşta öldürüldüğünü de söylemişlerdir.

Mervân b. Hakem hac mevsimini idare etti. Bu sene, Sa'd b. Mâlik, Ebü'l-Yeser ve Ebü'l-Hasan'ın dediğine göre Zeyd b. Sâbit vefat ettiler.

56. Yıl

Semer kand Gazvesi

Bu sene, Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Horasân'daki görevinden azledip Saîd b. Osman b. Affân'ı getirdi. Bu göreve atan Saîd, Mühelleb b. Ebî Sufre, Talha b. Abdullah b. Halef, Benî

Teym'den Evs b. Salebe ve Rebîa b. Asel el-Yerbû'î ile birlikte Semerkand'a gazve düzenledi. Karşısına çıkanlarla savaşp onları memleketlerine sığınmak zorunda bıraktı. Daha son-rasında sulh yapıldı ve ganimet ele geçirildi. Bu sene, Mesûd b. Ebî Mesûd Rum bölgesine saldırdı. Bu saldırıyı, Cünâde b. Ebî Ümeyye'nin yaptığı da söylenmiştir. Bu sene, haccı Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân yaptırdı.

Bu sene, İshak b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydullah Horasân'da öldü. Nebî'nin (sav.) zevcesi Cuveyriyye bt, Hâris de ölmüştür.

57. Yıl

Bu sene, Muâviye, Dahhâk b. Kays'ı Kûfe'deki görevinden azletti. Buraya Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'i atadı. Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân, Hassân b. Nu'mân el-Gassânî'yi İfrîkiyye'ye gönderdi. Berberilerden karşılaştıklarıyla sulh yapıp onlara haraç vergisi koydu. Muâviye ölene kadar Hassân bu görevde kaldı. Bu sene, Muâviye, Mervân b. Hakem'i Medine'deki görevinden azledip yerine Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân'ı getirdi. Muâviye ölene kadar o bu görevde kaldı. Medine'ye [225] kadı olarak ise Velîd b. Zem'e el-Âmirî'yi atadı. Bu sene, Saîd b. Osman Horasân'daki görevinden azledildi. Onun yerine Ubeydullah b. Ziyâd getirildi. Bu sene, Abdullah b. Kays, Rum bölgesine saldırdı. Bu sene Ümmü'l-Mü'minîn Âişe ve Ebû Hureyre vefat etti. Hac emiri ise Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân idi.

58. Yıl

Halîfe dedi ki: Bu sene, Mâlik b. Abdullah Rum bölgesine saldırdı. Bu sene, Yezîd b. Şecre er-Ruhâvî gazveye çıktı. Ancak o ve arkadaşları öldürüldüler. Hac emiri, Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân oldu. Bu sene, Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmutta-lib ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî vefat etti.

Bakiy dedi ki: İbn Bükeyr'e, Leys'ten rivayetle okunurken ben de dinliyordum. Leys dedi ki:

58 senesinde Ekder gazvesi ile Saîd b. Yezîd'in çıktığı Rev-des (Rodos) gazvesi vardı. Mâlik b. Ebcer'in İfrîkiyye'ye düzenlediği gazve de bu senededir. Yine bu sene, Mervân Medine'den azledildi. Onun yerine Velîd b. Utbe getirildi.

Bakiy dedi ki: Bekkâr b. Abdullah'a, Muhammed b. Âiz'den rivayetle yazıldığına göre o dedi ki: Bana Velîd anlattı ve dedi ki: Bana Yezîd'den başkası anlattı ve dedi ki:

58 senesinde Amr b. Mürre, Bezendûn'a saldırdı. Husayn b. Numeyr ise Rum'un yazlık bölgelerine saldırdı. Halîfe ve Leys dedi ki: Bu yıl, insanlara Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân hac yaptırdı.

59. Yıl

[226]

Ebü'l-Muhâcir, Kartacena³⁹'ya saldırıyor: Halîfe dedi ki:

Dînâr Ebü'l-Muhâcir bu sene Kartacena'ya doğru harekete geçti. İki grup karşı karşıya geldi ve birçok yaralı ve ölü oldu. Gece bastırınca savaş durdu. Müslümanlar geceleyin Tunus tarafında bir dağa sığındılar. Sonra savaş tekrar başladı. Ta ki, bölgeyi boşaltmak için sulh yapılan dek. Muhâcir Ebü'l-Muhâcir kuyularına doğru ilerledi ve Mîle'yi fethetti. Onun bu gazvelerde bulunma süresi yaklaşık iki seneydi. Bu sene, Amr b. Mürre el-Mihri karadan Rum bölgesine saldırdı. O yıl, denizden bir harekât düzenlenmedi. Bu sene, Saîd b. Âs, Cubeyr b. Mut'im, Şeybe b. Osman ve Abdullah b. Âmir b. Kureyz vefat etti. Bu sene, Avf b. Ebî Cemle el-A'râbî'nin oğlu öldü.

Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Vefatı

Bu sene, Receb ayının son sekiz gününde bir Perşembe günü Muâviye Dımaşk'ta vefat etti. Cenaze namazını oğlu Yezîd b. Muâviye kıldırdı. Yezîd'in babasının cenazesine gelmediği ve namazı Dahhâk b. Kays'ın kıldırıldığı da rivayet edilir. Muâviye öldüğünde 82 yaşındaydı. 80 veya 86 yaşında olduğu da söylenir. Onun halifeliği 19 sene 3 ay 20 gün sürmüştür. Mekke'de Ebû Süfyân b. Harb'in evinde doğmuştur. Bir rivayete göre ise Utbe b. Rabîa'nın evinde doğmuştur. Muâviye'nin hilâfetinin sonunda Üsâme b. Zeyd, Amr b. Avf, Safvân b. Muattal Osman b. Huneyf, Mecma b. Cârîye, Ebû Hamîd es-Sâi [227] dî, Hirâş b. Ümeyye, İbn Buheyne, Kays b. Sad b. Ubade, Ebu Cehm b. Huzeyfe, Mesleme b. Mahled, Bilâl b. Hâris el-Müzenî,

39 İspanya'da bir bölge.

Hâris b. Ezme' el-Hemedânî, Mahcen b. Edra'-Muâviye'ye yetişmişti- Fudâle b. Ubeyd, Şidâd b. Evs vefat etmiştir. Sonuncusunun 41 yılında öldüğü de söylenmiştir.

Revdes (Rodos) Gazvesi

Bakiy dedi ki: Yahyâ b. Abdullah b. Bukeyr'e okunurken ben de dinledim. Leys'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

Hicretin 59. senesinde Cünâde b. Ebî Ümeyye, Alkame b. Cünâde el-Hucrî ve Alkame b. Ahsem'in Revdes'e düzenledikleri gazve vardır.

Bu sene, insanlara Muhammed b. Ebî Süfyân hac yaptırdı.

Dedi ki: Bekkâr b. Abdullah bana Muhammed b. Âîz'den rivayetle yazdı. Onun Velîd'den, onun da bir kimseden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

59. senede, Cünâde b. Ebî Ümeyye Rum bölgesine saldırdı.

Dedi ki: Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki:

Ebû Hureyre 59 senesinde vefat etti.

Muâviye Hilâfetindeki Kadılar

Halîfe dedi ki: Basra: Umeyre b. Yesribî ed-Dabbî'yi bu raya İbn Âmir atamıştı. Daha sonra İmrân b. Husayn'ı atadı. Ancak o, bu görevden affını isteyince görev verilmedi. Ziyâd, Abdullah b. Fudâle el-Leysî'nin kardeşi Âsım b. Fudâle'yi ve Zürâre b. Evfâ el-Hiraşî'yi atadı. Ziyâd'la birlikte Şureyh bir sene Basra'da kadılık yaptı. Muâviye döneminde Ubeydullah b. Ziyâd'ın kadılığını Zürare b. Evfâ yaptı. Ubeydullah'a Abdurrahman b. Ezîne de kadılık yapmıştı.

[228] Kûfe: Şureyh, Ziyâd kendisini Basra'ya götürene kadar burada kadılık yaptı. Şureyh dönene kadar Mesrûk b. Ecda' kadı olmuştur.

Medine: Mervân, Abdullah b. Nevfel b. Hâris'i kadı olarak istedi ve Mervân 48 yılında azledilene kadar kadılık yaptı. Mervân'dan sonra Saîd b. Âs atandı ve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ın kadı olmasını istedi. Ebû Seleme, Saîd b. Âs azledilene kadar orada görev yaptı. 54 senesinde Mervân b. Hakem ikinci defa atandı. Kadı olarak Mus'ab b. Abdurrah-

man b. Avf'ı istedi. 57 yılının Zilkâde ayının sonunda tekrardan Mervân azledilinceye kadar o bu görevi devam ettirdi. Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân buraya atanınca İbn Zem'a el-Âmirî'yi kadılık için istedi. O bu görevini Muâviye ölene kadar devam ettirdi.

İletişim, Divan, Hâciblik, Polis, Güvenlik ve Mühür Görevlerinde Bulunanlar

Mektuplaşmayı sağlayanlar: Ubeyd b. Evs el-Gassânî vardı. Divanın bütün işlerinin başında, Sercûn b. Mansûr er-Rûmî vardı. Hacibi, mevlası Ebû Eyyûb idi. Şurtanın başında mevlası Yezîd b. Hurr vardı. Yezîd ölünce yerine Kays b. Hamza el-Hemedânî'yi atadı. Sonra onu da azledip yerine Zeml b. Amr el-Uzrî'yi atadı. Muâviye, koruma görevini ve mühür divanı görevini ilk ihdas edendi. Korumalarının başında Humeyr'in mevlası Muhtar vardı. Mührün başında ise Abdullah b. Amr el-Humeyrî vardı.

Muâviye, Allah ona rahmet etsin, 59 yılının Receb ayının bitimine 8 gün kala vefat etti.

Dedi ki: Irak bölgesinin yönetiminin kendisinde toplandığı ilk kişi Ziyâd b. Ebî Süfyân idi. Muâviye burayı onun emrine verdi. Bu olay 50 senesinde gerçekleşmiştir. 53 senesinde vefat edene kadar o bu görevde kaldı.

60. Yıl

[229]

Bakiy dedi ki: İbn Bukeyr'e okunurken ben de dinliyordum. Onun Leys'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

60 senesinde Emîru'l-Mü'minîn Muâviye Receb ayından 14 gün geçmişti ki vefat etti. Yezîd b. Muâviye'yi yerine bıraktı. Bu sene, Mısır halkı Revdes'e yiyecek taşıdı. Bu sene, Velîd b. Utbe Medine'den azledildi. Amr b. Saîd Medine, Mekke ve Tâîf'e atandı. Amr b. Saîd, bu sene insanlara hac yaptırdı. Sonrasında Zilhicce'nin başlarında o azledilince yerine Velîd b. Utbe atandı.

Hermele, İbn Bukeyr'den yaptığı rivayete şunu da ekledi:

Huseyn b. Alî -Allah ondan razı olsun- Irak'a, İbnü'z-Zübeyr ise Mekke'ye doğru yola çıktılar.

Dedi ki: Bana Bekkâr b. Abdullah, Muhammed b. Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Bize Velîd'in dışında biri, Muâviye'nin yazın yapılan savaşlara atadığı emirlerini anlattı. Bende duyduğum üzere yazdım.

Muâviye'nin Amr b. Muâviye el-Ukaylî ile Olan Durumu

Bize İsmâîl b. Ayyâş, Safvân b. Amr'dan, onun Saîd b. Hanzala'dan rivayet ettiğine göre:

Muâviye b. Ebî Süfyân, Amr b. Muâviye el-Ukaylî'yi yazın yapılacak savaşlara atadı. Oradan dönünce ona humus hakkında sordu. Durumu Muâviye'ye bildirince "nerede" diye sordu. Amr, "Muhâcirlerden biri olarak gördüğüm ve ayaklarının onu taşıyamadığı birinden sen humusu soruyorsun." Muâviye bunun üzerine "Ben yaşadığım sürece bu görevi asla üstlenemeyeceksin." dedi. Amr "O halde, bunu umursamam" dedi ve şöyle bir şiir söyledi:

Kureys, Dimaşk'ta ganimeti paylaşıırken, ben arkadaşlarımı terk edemem. Bu adaletli olmaz.

Ben mal toplayan bir tüccar değilim. Cimrilik yaparak daha uzun süre emirlik yapmayı istemem.

Dimaşk şeyhi (Muâviye) kendi malını elinde bulundurmamak istiyor diye ben malımı kilitleyerek saklayamam.

[230] Muhammed b. Âiz dedi ki: Bana İsmâîl b. Ayyâş, Safvân b. Amr'dan onun Ebû Hisbe'den rivayet ettiğine göre:

Amr b. Muâviye el-Ukaylî -ordunun başındaydı- atından iner, paçalarını sıvar ve köle, koyun ve at sürüleri için arkadaşlarına yardım ederdi.

Muhammed dedi ki: Bana Mervân b. Muhammed, Rüşdeyn b. Sad'dan, onun Hasan b. Sevbân'dan, onun da Yezîd'den rivayet ettiğine göre:

O Şamlıların başındayken karşısında Abdullah b. Kays el-Fezârî vardı. Mısırlıların başında Avvâm el-Yahsabî, Medinelilerin başında Abdulazîz b. Mervân vardı. Ayrıca Avvâm hepsinin başında bulunuyordu.

Muhammed dedi ki: Bana Mervân b. Muhammed, Rüşdeyn b. Sad'dan, onun Hasan b. Sevbân'dan rivayet ettiğine göre o Yezîd'in şöyle dediğini anlattı:

Abdullah b. Kays el-Fezârî Muâviye döneminde Mankabe'yi fethetti. O gün, ganimetten alınan pay yüz dinar, işlenmemiş bir tas altından ibaretti. Dedi ki: Mervân'a ilk rivayette zikredilen emirlerin hepsinin birlikte gazvede bulunup bulunmadığını sormadım.

Muhammed dedi ki: Bana Velîd b. Müslim anlattı ve dedi ki:

Muâviye'nin onlara verdiği son nasihat Rum'un yollarını kesmeleri şeklindeydi. Siz bunu onlardan başka milletlere de yaptınız demişti. Velîd dedi ki: Muâviye, 60 yılında Receb ayında vefat etti. Hilâfeti 19.5 sene sürmüştür. Muhammed dedi ki: Bana Vâkidî Muâviye'nin 78 yaşında öldüğünü anlattı.

Yezîd b. Muâviye Yönetimi

[231]

Muhammed dedi ki: Velîd b. Müslim dedi ki:

Yezîd b. Muâviye'nin yönetime geçtiği yıl Mâlik, Suriye'ye gazve düzenledi.

Dedi ki: Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki:

60 senesinde Bilâl b. Hâris el-Müzenî vefat etti. Muâviye ise 60 senesinin Receb ayında öldü. Sonrasında Yezîd b. Muâviye'ye biat edildi. O, Amr b. Saîd b. Âs'ı görevlendirdi. Ardından, Amr insanlara hac yaptırdı.

Huseyn'in Irak'a Doğru Yola Çıkışı

Huseyn b. Ali, 61 senesinin Muharrem ayının 10 günü bitmişti ki öldürüldü. Amr, Medine'den 60 senesinde alındı. Halîfe dedi ki: Bu sene, Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib, amcasının oğlu Müslim b. Akîl b. Ebî Tâlib'i Kûfe'ye onlardan kendisi adına biat alsın diye gönderdi. İnsanların çoğu ona biat etti. Yezîd b. Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yönetimi altında Irak'ı toplamıştı. O, Iraklılarla birlikte şehirden çıkarak Müslim b. Akîl ve Hânî' b. Urve el-Murâdî'yi öldürdü. Bu sene, Huseyn b. Ali Mekke'den Kûfe'ye doğru çıktı. Ferezdak dedi ki: Hacca gitmek için yola çıktım. Zatu Irak denilen yere geldiğimde bir kubbe gördüm. Kubbenin kimin olduğunu sorduğumda bana Huseyn b. Ali'nin olduğunu söylediler. Ona doğru yöneldim ve

“Ey Resûlullah’ın (sav.) oğlu seni hacdan alıkoyan nedir?” Dedi ki: “Bana Kûfe halkı içinde bulundukları durumu bildiren bir haber gönderdiler.” Sonra bana sordu: “Arkanda bıraktığın insanların durumu nedir?” Dedim ki: “Anam babam sana feda olsun. İnsanların kalpleri seninle, fakat kılıçlar Benî Ümeyye [232] ileidir. Yardım ise göktedir.” Dedi ki: 60 senesinde Katâde b. Diâme es-Sedûsî, Hişâm b. Urve, Süleymân b. Mihrân el-A’mes ve İsmâîl b. Ebî Hâlid doğmuştur.

Yezîd Medine Valisinden Kendisi İçin Biat Almasını İstiyor

Dedi ki: Bu sene Yezîd b. Muâviye, mevlası Ruzeyk’i Velîd b. Utbe’ye gönderdi.

Bana Vehb b. Cerîr anlattı ve dedi ki: Bana babam, Muhammed’den rivayetle anlattı ve dedi ki: Bana Muâviye’nin mevlası Ruzeyk anlattı ve dedi ki:

Muâviye öldüğünde, Yezîd b. Muâviye beni Velîd b. Utbe’ye gönderdi. O, bu sırada Medine’nin emiriydi. Yezîd, ona Muâviye’nin öldüğünü bildiren bir mektup gönderdi. Halka bunu bildirip kendisi adına biat almasını istedi. Ruzeyk dedi ki: Medine’ye gece geldim. Hâcibden şehre girmek için bana müsaade etmesini istedim. Buna imkân olmadığını söyleyince bende ona önemli bir haber getirdiğimi söyledim. İzin verildi. Girdiğimde o döşeginde oturuyordu. Muâviye’nin öldüğünü ve Yezîd’in halifeliğini okuyunca, Muâviye’nin ölümü için büyük bir acı duydu. Ayağa kalkıp kendisini döşegine attı. Sonra mektubu Mervân’a gönderdi. Onun üzerinde beyaz bir gömlek ve bir çarşaf vardı. Ona Muâviye’nin ölüm haberini verdi ve Yezîd’in bu topluluğa kendisini gönderdiğini ve kendisi için biat almasını istediğini söyledi. Dedi ki: Mervân, Muâviye’ye üzüldü ve ona hayırla dua etti. Sonra dedi ki: “Bu topluluğa (Huseyn, Abdullah b. Hattâb, Abdurrahman b. Ebî Bekir ve Abdullah b. Zübeyr) gönder ve onları biat etmeye çağır. Eğer biat etmezlerse boyunlarını vur.” Velîd dedi ki: “Subhanallah! Ben Huseyn b. Ali ve İbnü’z-Zübeyr’i mi öldüreceğim?” Mervân dedi ki: “Durum sana söylediğim şekildir.”

Bana Vehb anlattı ve dedi ki: Bana Cüveyriye bt. Esmâ anlattı ve dedi ki: Medineli sayamadığım kadar çok hocadan şöyle işittim:

Muâviye öldüğü zaman Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân Medine'nin başındaydı. Muâviye'nin ölüm haberi gelince Mervân b. Hakem'e ve Benî Ümeyye'den olan kimselere bu haberi gönderdi. Mervân dedi ki: "Huseyn'e ve İbnü'z-Zübeyr'e birilerini yolla. Eğer biat etmezlerse boyunlarının vurulacağını haber ver." Abdurrahman b. Ebî Bekir bu olaydan önce ölmüştü. İbnü'z-Zübeyr geldi. Muâviye'nin öldüğünü öğrenince ona üzüldü ve hayır dua etti. Ona biat edilmesi istenince İbnü'z-Zübeyr, zamanın biat zamanı olmadığını ve kendisi gibi birinin burada biat etmeyeceğini söyledi. Daha sonra minbere çıkmasını ve kendisinin de ona biat edeceğini, insanların da bunun üzerine gizli değil, açıkça biat edeceğini söyledi. Mervân yerinden sıçradı ve "Vurun boynunu bu fitneci ve şerli kimsenin" dedi. Diğer karışık olarak "Sen bir bozguncusun Ey İbnü'z-Zerka" dedi. Birbirlerine hakaret etmeye devam edince Velîd ikisinin de buradan çıkarılmasını emretti. O değerli ve kıymetli biriydi. Sözü edilen iki kişi oradan çıkarıldı. Huseyn b. Ali bu durum üzere geldi ancak onlar dönmeden herhangi bir şekilde konuşmadı. Mervân, Velîd'e döndü ve dedi ki: "Vallahi! Sen kendinden sonra onun seni kötüleyeceğini bilmiyorsun." Bunun üzerine onun arkasından gözcüler gönderdi. İbnü'z-Zübeyr, evine girince abdest aldı ve namaz kılmaya başladı. Oğlu Hamza'ya devesini Fur' yönündeki ve Medine'ye bir miktar uzak olan Huleyfe'ye götürmesini söyledi. Orada çok miktarda malı bulunuyordu. İbnü'z-Zübeyr namaz kılmaya devam etti. Gözcüler oradan ayrılınca Huleyfe'ye gitti. Bineğini aldı ve Mekke'ye yöneldi. Huseyn de o gece yola çıkmıştı. Mekke'de buluştuklarında İbnü'z-Zübeyr, Huseyn'e "Seni babanın taraftarlarının yanına gitmekten alıkoyan nedir? Eğer benim yanımda onlar gibi olanlar olsaydı mutlaka onların yanına giderdim."dedi. Dedi ki: Yezîd, Amr b. Saîd'i Velîd b. Utbe'nin zafiyetinden korktuğu için onun üzerine bir emir olarak Medine'ye yolladı. Amr, şehre girince minbere çıktı, Allah'a hamd-u senâ edip İbnü'z-Zübeyr'in yaptıklarını anlattı. Dedi ki: "Mekke'ye sığındı. Vallahi, biz onunla savaşıcağız. Vallahi! O Mekke'ye girmiş olsa bile orayı onun üzerine yıkacağız. Sonrasında burnu sürtülenin de burnu sürtülsün."

Vehb b. Cüveyriye dedi ki: Bana Musâfi' kendisine Kureyş'ten birinin -ismini unuttum- şöyle anlattığını söyledi:

O, Amr b. Saîd minberde "sonra burnu sürtülenin de burnu sürtülsün" dediği zaman Abdülmelik b. Mervân ile birlikte minberin altında oturuyordu. Abdülmelik bu sözün üstüne parmağını burnunun üzerine koydu ve "Allahım! Burnum senin Beyt-i Haram'ına saldırmakla sürtülecek." Amr b. Saîd, hac emirliği yaptı.

[234] 61. Yıl

Huseyn ve Yanındakilerin Öldürülüşü

Bu sene, Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (rahmetullahi aleyh) 61 senesinin Aşure günü olan Muharrem ayının bitimine on gün kala bir Çarşamba günü öldürüldü. Onunla birlikte Cafer b. Ali b. Ebî Tâlib de öldürüldü. Ebû Ubeyde dedi ki: Onunla birlikte Cafer b. Ali b. Ebî Tâlib, annesi Ümmü'l-Benîn bt. Hizâm b. Hâlid (Benû Kilâb'ın bir kolu olan Benulvahîd'den) de öldürüldü. Ebû'l-Hasan dedi ki: Onunla birlikte Osman b. Ali ve Huseyn'in annesi Ümmü'l-Benîn de öldürüldü. Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Hasan dedi ki: Onunla birlikte Ali b. Ebî Tâlib'in oğulları Abbâs Asgar, Muhammed b. Ali Asgar ve onların anneleri Lübâbe bt. Ubeydullah b. Abbâs öldürüldü. Ebû'l-Hasan dedi ki: Annesi Ümmü Veled idi. Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Hasan dedi ki: Onunla beraber Ali b. Huseyn b. Ali, Annesi Leyla veya Lebnâ bt. Ebî Mürre b. Urve b. Mesûd b. Âmir b. Mutab es-Sekâfi ve onun annesi Meymûne bt, Ebî Süfyân b. Harb b. Ümeyye de öldürüldü. Ebû'l-Hasan dedi ki: Onunla birlikte Ubeydullah b. Ali b. Ebî Tâlib, annesi Rabbab bt. İmrii'l-Kays (Kelb kabile-sinden) öldürüldü. Yine, Ebû Bekir b. Ali b. Ebî Tâlib, Kâsım b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Muhammed b. Abdullah b. Cafer ile annesi Havsâ bt. Hasf b. Sakf b. Rebîa b. Âiz (Teym el-Lat b. Salebe b. Ukâfe) Müslim b. Akîl b. Ebî Tâlib ve annesi Fetât (Halebe diye çağırılırdı.) öldürüldü. Abdurrahman b. Müslim, Abdullah b. Müslim b. Akil (annesi Rukiyye bt. Ali b. Ebî Talib) Muhammed b. Ebî Saîd b. Akil b. Ebî Tâlib öldürüldü.

[235] Bize Muhammed b. Muâviye, Süfyân'dan, onun Ebû Mûsâ'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Hasan el-Basrî'yi şöyle derken işittim:

Huseyn ile birlikte Ehl-i Beyt'inden 16 kişi öldürüldü. O zaman yeryüzünde Ehl-i Beyt gibi bir topluluk bulunmuyordu.

Bize Hasan b. Ebî Amr anlattı ve dedi ki: Fitr b. Halîfe'yi şöyle derken işittim: Munzir es-Sekafî'nin İbnü'l-Hanefiyye'den rivayetle şöyle dediğini işittim:

Huseyn b. Ali ile birlikte o gün 17 kişi öldürüldü. Onların hepsi Fatıma soyundan geliyordu. Huseyn'in öldürülme işini Şimr b. Zî'l-Cevşen yerine getirdi. Ordu komutanı ise Ömer b. Sa'd b. Mâlik idi. Bu sene, Mâlik b. Abdurrahman el-Has'emî Rum bölgesine saldırdı ve Konya'da bir savaş yaptı. Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân hac yaptırdı. Bu sene, Hamza b. Amr el-Eslemî öldü. Ömer b. Abdulazîz ve Saîd b. İyâs el-Cerîrî doğdu.

İbn Bükeyr'e kıraat edilirken ben dinliyordum. Onun Leys'ten rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

61 senesinde Huseyn b. Ali ve ashabı (Allah onlardan razı olsun) öldürüldü. Velîd b. Utbe insanlara hac yaptırdı.

İbn Numeyr bize anlattı ve dedi ki:

Amr, Medine'den azledilip yerine Velîd b. Utbe görevlendirildi. 61 senesinde insanlara hac yaptırdı. Muharrem'in bitimine on gün kala Huseyn b. Ali öldürüldü.

Bana Bekkâr b. Abdullah, Muhammed b. Âiz'den, onun Velîd b. Müslim'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

61 senesinde Mâlik b. Abdullah'ın Sâife'ye ve Konya Gazvesi olmuştur.

62. Yıl

Bu sene, Selem b. Ziyâd, Havârizm'e gazve düzenledi. Onlarla çok mal ile sulh etti. Sonra Semerkand'a döndü onlarla da sulh yaptı. Bu sene, Ubyedullah b. Ziyâd, Munzir b. Cârûd'u ^[236] Kandâbîl nahiyesine görevlendirdi. Munzir, burada öldü. Bu durum üzerine Hakem b. Munzir b. Cârûd buraya doğru yola çıktı ve Kandâbîl'e galip geldi. İbn Ziyâd, Sinân b. Seleme'yi görevlendirdi ve Mûkân'ı fethetti. Daha sonra Yezîd b. Muâviye, Abdurrahman b. Yezîd el-Hilâlî'yi gönderdi. Bu sene, Kâbil halkı anlaşmayı bozdu ve Ebû Ubeyde b. Ziyâd b. Ebî Süfyân'ı esir aldılar. Bunun üzerine Yezîd b. Ziyâd b. Ebî Süfyân harekete ge-

çip düşmana saldırdı. Yezîd b. Ziyâd öldürüldü. Onunla beraber Zeyd b. Cud'ân Ebû Ali b. Zeyd b. Cud'ân el-Fakîh de öldürüldü. Sıla b. Eşyem Ebu's-Sehbâ el-Adevî ve oğlu, Amr b. Kuteybe ve Bedîl b. Nuaym el-Adevî, Osman b. Âdem el-Adevî ve sıdk ehli olan birçok kişi öldürüldü. Bu sene, Abdullah b. Esed b. Kerz el-Kasrî, Kayseriyye'ye saldırdı. Bu sene, başında Husayn b. Numeyr es-Sukûnî'nin bulunduğu bir birlik hazırlandı ve Suriye'ye gazve düzenledi. Bu sene, Alkame b. Kays en-Nehâî öldü. Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân hac emirliği yaptı.

63. Yıl

Harre Vakası

Bu sene, Harre Vakası meydana gelmiştir.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Osman b. Muhammed 62 senesinde hac yaptırdı. Sonrasında Medine'ye gelerek burada birkaç ay kaldı. Sonra aralarında Abdullah b. Ebî Amr b. Hafs b. Mugîre el-Mahzûmî, Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî, Adî b. Ka'boğullarından Benî Sürâka'dan bir adamın ve Kureys'ten bazı kimselerin bulunduğu bir grubu Yezîd b. Muâviye'ye gönderdi. Onlar Medine'ye geldiler Yezîd'e olan hakaretlerini ve ondan beri olduklarını ifade ettiler.

[237] Bize Vehb b. Cerîr anlattı ve dedi ki: Bana Cüveyriye bt. Esmâ anlattı ve dedi ki: Medine'deki bazı hocalarımı Yezîd b. Muâviye'ye sekiz oğluyla birlikte gönderilen kişinin Abdullah b. Hanzala olduğunu söylerken işittim:

Ona yüz bin, oğullarından da her birine on bin dirhem verdi. Ancak giysi ve binek vermedi. Abdullah b. Hanzala Medine'ye gelince insanlar ona geldiler ve "Geride ne bıraktın (gittiğin yerde ne oldu?)" dediler. O, "öyle bir adamın yanından geliyorum ki, şu oğullarımdan başka kimseyi bulamasam bile onunla savaşırım." Bunun üzerine oradakiler "Sana ikramda bulunup hediyeler verdiği haberi bize ulaştı" dediler. O, "Evet böyle yaptı, ancak ben ihtiyacım olanı aldım." Bunun üzerine insanlar istekli hale geldiler ve ona biat ettiler. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Onu razı etmek ve istişare etmek için çağırıldılar. Kureys'in başına Abdullah b. Mutî el-Adevî; Ensâr'ın başına Abdullah b. Hanzala el-Gasîl'i görevlendirdi. Muhâcir-

lerin kabilelerinin başına Makel b. Sinân el-Eşcaî'yi görevlendirdi. Daha sonra onlar Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân ve onunla birlikte Benî Ümeyye'den olan herkesi Medine'den çıkardılar.

Bana Vehb anlattı ve dedi ki: Bana babam, Eyyûb'den, o da İkrime'den şöyle rivayet etti:

İbn Abbas, Tâîf'teyken onlardan bu kabilelerin başına kimlerin görevlendirileceği bilgisini istedi. Onlar, "Abdullah b. Mutî Kureys'in başına, Ensâr'ın başına ise Abdullah b. Hanzala görevlendirildi." dediler. Bunun üzerine İbn Abbas "İki emir insanları helak eder." dedi.

Vehb dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki:

Medineliler Benî Ümeyye ve Mervân'ı Medine'den çıkardıklarında onlar Cüfeyl'e yerleştiler. Mervân, Yezîd'e içinde bulundukları durumu ve insanların görüşlerini bildirdi. Daha sonra kendi sarayının dışında bir bina yapılmasını emretti. Müslim b. Ukbe el-Murrî komutasında Şam halkını savaşa hazırladı. Üç gün içinde bu iş tamamlandı ve üçüncü günün sabahında hazırlanan orduyu görünce şu şiiri söyledi:

Ebü Bekir'e haber ulaştırın ordu harekete geçip Vâdi'l-Kurâ'ya geldiğinde,

Ve de kadınlar toplaşıp onları izlemeye başladığında"

Dedi ki: Bana Cüveyriye bt. Esmâ anlattı ve dedi ki: Medineli şeyhlerden şöyle [238] duydum:

Muâviye, ölüm vakti yaklaşınca Yezîd'i çağırdı ve ona "Medine ehliyle alakalı çok bir zamanın olmayacak. Eğer onlar bir şey yapmak isterlerse onlara Müslim b. Ukbe'yi gönder. Çünkü o samimiyetine inandığımız biridir." Medine ehli, Muâviye'nin bahsettiği şeyleri yapınca Yezîd onlara Müslim b. Ukbe'yi yolladı. Medine ehli ise, Şam ehli ile aralarındaki her bir kuyuya bir şeyler koyup suyu bulandırdılar. Daha sonra Allah onlara gökten yağmur gönderdi. Böylece onlar Medine'ye gelene kadar bir kova dolusu su bulamadılar.

Ebü'l-Yakzân ve diğer bazıları dedi ki: Yezîd, Müslim b. Ukbe'yi görevlendirince o bu durumdan şikayet ediyordu. Dedi

ki: “Senin şikâyet edeceğin bir durum olursa Husayn b. Numeyr’i görevlendir.”

Vehb, Cüveyriye’den rivayet ettiği bir nakilde şöyle dedi:

Medine halkı, önceden görülmemiş bir topluluk ile şehirden çıktı. Şam halkı onları görünce, heybetlerinden çekindiler ve savaşmak istemediler. Müslim, tahtını iki grubun arasına koydurttu. Sonra münadisinin ya kendisiyle savaşmaları ya da bırakıp gitmelerini bağırmasını emretti. İnsanlar daha şiddetli saldırdılar. Medine’nin içinden tekbir sesleri duyuluyordu. Yaya olarak devam eden savaşta, Şamlı Benî Hârise onlara saldırdı. Nihayetinde Medineliler yenildi. Bu sırada Abdullah b. Hanzala uyuya kalmıştı. Oğluna yaslanmıştı. Oğlu onu uyandırınca gözlerini açtı ve olanları görünce büyük oğluna saldırı emri verdi. Bu oğlu Suriyeliler tarafından öldürüldü. Abdullah, oğullarını tek tek savaşmak için öne sürdü ve sıra en sonuncusuna geldi. Sonra kılıcını çıkardı ve savaşmaya başladı. O da öldürüldü. [239] Müslim b. Ukbe Medine’ye girdi. İnsanları Yezîd b. Muâviye’nin köleleri olmak üzere, aileleri, kan ve malları konusunda Yezîd’in istediği gibi davranması hususunda ona biat etmeye çağırdı. Abdullah b. Zem’a getirildi. O, Yezîd b. Muâviye’nin samimi bir dostuydu. Ona “Müminlerin Emirine kanın, ehlin ve malın üzerine dilediği gibi hükmetmesi üzerine biat et!” dedi. O da “Sana, Müminlerin Emirinin amcasının oğlu sıfatıyla ve kanım, ehlim ve malım üzerine hükmetmen üzere biat ederim.” dedi. Ardından boynunun vurulması emredildi. Mervân yerinden fırladı ve onu himayesine aldı ve “İstediğin şey üzere biat eder” dedi. Mervân bunu kabul etmeyeceğini söyleyince o “Ya onu bırak ya da hepsini birlikte öldür.” dedi. Bunun üzerine Mervân onu bıraktı. İbn Zem’a’nın boynu vuruldu.

Ebü’l-Hasan dedi ki: Avâne dedi ki: Müslim, Yezîd b. Abdullah b. Zem’a’yı huzuruna getirtti. Ona “Biat et!” dedi. O da “Sana Allah’ın kitabı ve Nebî’sinin sünneti üzere biat ederim.” Bu sözü üzere onun öldürülmesini emretti.

Bize Vehb anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki: Bize Hasan haber verdi ve dedi ki:

Zeyneb'in iki oğlu Harre günü öldürüldü ve onun yanına götürüldü. O "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Bu ne büyük bir musibettir. Bundaki musibet diğerindeki musibetten daha ağırdır. Bu oğlum, savaştı ve ben onun için korkarken öldürüldü. Diğerisi ise savaşılmaya çıkmamıştı ve ben onun ölmesini istiyordum." dedi.

Bize Vehb b. Cerîr anlattı ve dedi ki: Bize Ebû Akîl ed-Devrakî haber verdi ve dedi ki: Ebû Nadra'yı şu olayı anlatırken duydum:

Ebû Saîd el-Hudrî, Harre günü bir mağaraya girdi. Yanına bir adam girdi ve çıktı. Şamlı birine "sana birini göstereceğim. Gidip onu öldüreceksin." dedi. Bu Şamlı, mağaranın kapısına gelince boynunda kılıcı asılı olan Ebû Saîd'e şöyle dedi: "Bana doğru çık." Ebû Saîd ise "Hayır! Eğer benim yanıma gelersen seni öldürürüm." dedi. Şamlı mağaraya girdi. Ebû Saîd, kılıcını yere bıraktı ve "Günahımı ve günahını yüklenecek ve Cehen-nem ashabından olacaksın. İşte bu zalimlerin cezasıdır." dedi. Ebû Saîd "Sen misin?" diye sorunca o da onayladı ve kendisi için istiğfarda bulunmasını istedi.

Harre Günü Ölenler

[240]

Benî Hâşim'den: Kureys'in Benî Hâşim kolundan: Ebû Bekir Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib, Fadl b. el-Abbâs b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib, Abdullah b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib, Abbas b. Utbe b. Ebî Leheb. Ebû Tâlib'in Benî Süleym b. Mansûr'dan anlaşmaları: Süleymân b. Safvân b. Abbâd b. Şeybân, Esved b. Abbâd b. Şeybân, Utbe b. Mabed veya Mabed b. Utbe b. Şeybân, Muhammed b. Ukbe b. Dubye b. Câbir ve kardeşi Süleymân, Cüreş b. Hazm b. Câbir. Benî Muttalib b. Abdimenâf: Yahyâ b. Nâfi b. Uceyr b. Abdiyezîd b. Halim (Benî Muttalib'den), Abdullah b. Nâfi b. Uceyr. Benî Süleym'den anlaşmaları: Ceyfer b. Abdullah b. Mâlik, bu koldan öldürülenin Cafer b. Abdullah b. Mâlik olduğu da söylenmiştir. Benî Nevfel'den: Benî Nevfel b. Abimenâf'tan: Dâvûd b. Velîd b. Kuraza b. Abdiamr b. Nevfel, onun oğlu Velîd b. Dâvûd, Ubeydullah b. Utbe b. Gazvân (Benî Mâzin b. Mansûr'dan anlaşmaları).

- [241] Benî Ümeyye'den: Benî Ümeyye b. Abdişems b. Abdime-naf'tan: İsmâîl b. Hâlid b. Ukbe b. Ebî Muît, Mervân b. Ha-kem'in mevlası Ebû 'Albâ, Yezîd b. Uhtu'n-Nemr'in oğulları Sü-leymân, Amr ve Velîd. Benî Esed'den: Benî Esed b. Abdiluzza b. Kusay'dan: Vehb b. Abdullah b. Zem'a b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdiluzza, Yezîd b. Abdullah b. Zem'a -onun başka bir sebeple öldüğü söylenir-, Ebû Seleme b. Abdullah b. Zem'a, Mikdâd b. Vehb b. Zem'a, Yezîd b. Abdullah b. Vehb b. Zem'a, Hâlid b. Abdullah b. Zem'a, Abdullah b. Zem'a'nın ismi bilin-meyen bir oğlu, Mugîre b. Abdullah b. Sâib b. Ebî Hubeyş b. Muttalib b. Esed, Nevfel b. Adî b. Nevfel b. Esed'in iki oğlu Ab-dullah ve Amr, Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Züeyb b. Adî b. Nevfel b. Esed'in bir oğlu, Adî b. Tuveyt b. Hubeyb b. Esed. Anlaşmalılarından: Abdullah b. Abdurrahman b. Hâtib b. Ebî Belte'a -Ezd'in Nemr kolundan- ve Üsâme b. Hayyâr. Benî Ab-diddâr'dan: Benî Abdiddâr b. Kusay'dan: Abdullah b. Abdur-rahman b. Mesâfi' b. Talha b. Ebî Talha, Ebû Talha'nın ismi: Abdullah b. Abdüluzza b. Osman b. Abduddâr'dır. Muhammed b. Eyyûb b. Sâbit b. Abdulmünzir b. Alkame b. Kulde, Mus'ab b. Ebî Umeyr b. Ebî Azîz, Mesâfi'in iki oğlu Yezîd ve Zeyd, Ab-durrahman b. Amr b. Esved. Benî Zühre'den: Benî Zühre'den: Zeyd b. Abdurrahman b. Avf, Ebân b. Abdullah b. Avf, İyâz b. Hasan b. Avf, -Hasen, İbnü'z-Zübeyr fitnesinde öldü-, Muham-med b. Esved b. Avf, Salt b. Mahreme b. Nevfel b. Vuheyb b. Abdimenâf b. Zühre, Muhammed b. Musevvir b. Mahreme, Abdullah b. Abdurrahman b. Esved b. Abdiyeğûs, İsmâîl b. Vuheyb b. Esved b. Abdiyeğûs, Sad b. Ebî Vakkâs'ın iki oğlu Umeyr ve Amr, İshak b. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs, İmrân b. Abdurrahman b. Nâfi b. Utbe b. Ebî Vakkâs, Muhammed b. Nâfi' b. Utbe b. Ebî Vakkâs. Anlaşmalılarından: 'Alâ b. Cârîye b. Sakîf'in oğulları Osman, Cellâs ve Muhammed, Ebû Abdullah b. Mevheb b. Rabâh, Bîşr b. Sâib'in oğulları Abdullah ve Ubey-dullah. Benî Teym b. Mürre'den: Benî Teym b. Mürre'den: Yakûb b. Talha b. Ubeydullah, Ubeydullah b. Osman b. Ubey-dullah b. Osman b. Amr b. Ka'b, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk, Ma'bed b. Hâris b. Hâlid b. Sahr b. Âmir b. Amr

b. Ka'b. Anlaşmalılarından: Mûsâ b. Hâris b. Tufeyl b. Devs, -onun Ezd'den olduğu da söylenmiştir ve o Âişe'nin ve Abdurrahman b. Ebî Bekir'in anne bir kardeşidir.- Hâris b. Munkiz b. Tufeyl, İbn Ebî Atîk'in anne bir kardeşi Tufeyl Ebu'l-Husayn, Ammâr b. Suhayb, Muhammed b. Suhayb'ın oğulları Mus'ab ve Hâlid. Benî Mahzûm'dan: Benî Mahzûm'dan: Abdullah b. [243] Ebî Amr b. Hafs b. Mugîre, Ebû Sa'd b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm -Annesi Benî Hâris b. Ka'b'dandır.- Abdullah b. Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa, Müslim -Mesleme olduğu da söylenir- b. Ebî Berd b. Mabed b. Vehb b. Âiz. Benî Adî'den: Benî Adî b. Ka'b'dan: Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb, Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın iki oğlu Süleyman ve Abdullah, Ömer veya Amr b. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Muhammed b. Süleymân b. Mutî b. Esved b. Hârise b. Nadla b. Avf b. Ubeyd b. Uveyc, Abdülmelik b. Abdurrahman b. Mutî, Abdullah b. Nâfi b. Abdiامر b. Abdullah b. Nadla, İbrâhîm b. Nuaym b. Abdullah b. Nahhâm -onun İbrâhîm b. Nuaym b. Abdullah olduğu da söylenir.-, Muhammed b. Ebi'l-Cehm b. Huzeyfe b. Gânim. O, savaş dışında bir sebeple öldü. Hudeyc veya Hudeyc b. Ebî Hasme b. Huzafe b. Gânim. Anlaşmalılarından: Seriy'in oğulları İyâs ve Ya'la, Benî Leys'ten Yusuf b. Hubeyb. Benî Sehm b. Amr'dan: Benî Sehm b. Amr b. Husays'tan: Zueyb b. Amr b. Huneys b. Huzâfe b. Sad b. Sehm ve oğlu, Meyyâh b. Half, Fudâle b. Meyyâh ve onların iki tane anlaşmalıları. Benî Cemh'ten: Benî Cemh b. Amr'dan: Abdülmelik b. Hattâb, Hâris b. Ma'mer b. Hubeyb b. Vehb b. Huzâfe b. Cemh, Hattâb b. Hâris b. Hattâb, Amr b. Muhammed b. Hattâb, Hatib b. Amr b. Hâris b. Hâtib b. Hâris b. Ma'mer.

Onların Anlaşmalılarından: Osman, Amr b. Kesîr es-Salt, [244] Nuaym b. Lût veya Lût b. Nuaym b. Salt el-Kindî. Benî Âmir b. Lüeyy: Benî Âmir b. Lüeyy'den: Abdurrahman b. Huveytıb b. Abdiluzza, Abdülmelik b. Abdurrahman b. Huveytıb, Rabîa b. Sehm veya Sehl b. Abdullah b. Zem'a, Abdurrahman b. Zem'a b. Kays, Amr b. Abdullah b. Zem'a, Abdullah b. Abdullah b. Zem'a, Abdullah b. Abdurrahman b. Amr b. Hâtib, Süleyt b.

Abdullah b. Amr b. Hâşim, Hâşim b. Hamza, Hişâm b. Abdulled b. Hâşim b. Kinâne, Hişâm b. Abdullah b. Kinâne, Hâşim b. Kinâne b. Osman b. Hasan'ın oğulları Rabia ve Kinâne, Hayyâr b. Abdurrahman b. Hayyâr, Ebû Süleymân b. Abdullah b. Hayyâr, Süleymân b. Uveys b. Sad b. Ebî Serh, Ebu Amr b. Abdullah b. Abdullah b. Amr b. Uveys, Hâris b. Abdullah b. Kinâne, Ebû Kays b. Abdurrahman b. Adî-onların Benî Maîs'ten bir kız kardeşlerinin oğlu.- Benî Huceyr'den: Benî Huceyr veya Hicr b. Maîs'ten: Fudâle b. Hâlid b. Nâile b. Revâha, İyâz b. Hâlid b. Nâile b. Hürmüz b. Herem b. Revâha, Hâlid'in oğulları Hâris ve Müslim, Muhammed b. Abdurrahman b. Tufeyl, İyâz b. Ebî Selam b. Yezîd b. Abdullah b. Mâlik b. Rebîa b. Vehb, Zeyd veya Yezîd b. Abdullah b. Mesâfi b. Enes b. Abd b. Vuheyb b. Dabbâb.

- [245] Benî Hâris b. Fih'r'den: Benî Hâris b. Fih'r'den: Şuayb b. Ebî Abdullah, Mirdâs b. Avf, İbrâhîm b. İsrail, Mus'ab b. Abdullah b. Ebî Hayseme. Benî Kays b. Hâris b. Fih'r'den: Züfer b. Hâris veya İbn Suveyd, Mâlik b. Suveyd'in bir oğlu, Rabia b. Ziyâd, Şeybe'nin oğulları Usâse ve Ala, Züheyr b. Abdullah ve Ziyâd b. Ebî Umeyme. Benî Muhârib b. Fih'r'den: Benî Muhârib b. Fih'r'den: Nufeyl b. Abdullah b. Vehb b. Sad b. Amr b. Hubeyb b. Amr b. Şeybân veya Şeybe b. Muhârib'in oğulları Abdurrahman, Abdullah ve Katn, Abdullah b. Nadla b. Abdullah b. Vehb, Saîd b. Rabah b. Amr b. Muğterif b. Hacvân b. Amr b. Hubeyb, Ebân b. Hasl veya İbn Hassan b. Rabah b. Amr, Amr b. Hassan b. Rabah, Velîd b. Aseme, Ala b. Yezîd b. Enes b. Abdullah b. Hacvan, Hubeyb b. Nâfi b. Medres, Velîd b. Hameme b. Abdullah b. Hacvân, Huseym b. Nâfi b. Medres. Kureyş'ten olanların tamamı 77 kişiydi. Ensâr'ın Benî Avf Kolundan: Ensâr'ın Evs kolunun Benî Avf kolundan: Abdullah b. Hanzala ve 7 oğlu: Abdurrahman, Hâris, Hakem ve Âsım onlardandır. Mecma'ın oğulları Yahyâ ve Abdullah; İsâ b. Abdurrahman b. Yezîd, Uk-kâşe b. Yezîd b. Abdurrahman b. Yezîd b. Cârîye, Amr b. Suveyd b. Ukbe b. Uveyym b. Saîde, Ebû'l-İyâl b. Ukbe b. Uveyym
- [246] b. Saîde. Benî Haneş b. Avf'tan: Benî Haneş b. Avf b. Amr b. Avf'tan: Sehl b. Osman b. Huneyf, Amr b. Sehl, Muhammed

b. Osman b. Huneyd ve Hubeyb b. Abbâd b. Huneyf. Benî Salebe'den: Benî Salebe'den: Havvât'ın oğulları Hubeyb, Ömer veya Amr. Benî Cahcaba'dan: Benî Cahcaba b. Külle'den: İyâz b. Amr b. Belîl, Amr b. Amr b. Belîl, Amr b. Ukbe b. Atvâre, İbn Hanzala'nın mevlası Zekvân. Benü'l-Aclân'dan: Benü'l-Aclân'dan: Amâre b. Ammâr b. Seleme, Abdurrahman b. Hâris b. Seleme. Benî Muâviye b. Mâlik'ten: Benî Muâviye b. Mâlik'ten: Muhammed b. Beşîr, Abdullah b. Kuleyb veya İbn Ubeyd ki o yaralandı ve yarası sebebiyle öldü. Cubeyr'in oğulları Utbe ve Ubeyd; Sâbit'in oğulları Ubeydullah ve Ala, Sâib b. Abdullah, Haris b. Salebe'nin oğulları Salebe ve Âmir, Sad b. Abdullah, Abdullah b. Hazm b. Amr b. Ümeyye, Utbe b. Eş'as b. Ka'b. Benî Abdüleşhel: Benî Abdüleşhel'den: Abdullah b. Sa'd b. Muâz, Muhammed b. Beşîr b. Muâz.

Benî Za'ûrâ'dan: Benî Za'ûrâ'dan: Amr b. Yezîd b. es-Se- [247] ken, Abbâd b. Raşid b. Rafî b. Kays, Mûsâ b. Abdullah, Cafer b. Salebe, Seleme veya Mesleme b. Abbâd b. Silkân, Abbâd b. Silkân b. Selame b. Kays, Şeybe b. Abdulazîz. Nebî'ten: Saîd b. Cubeyr, Sa'd'ın oğulları Abdullah b. Sa'd, Abbâd, Saîde ve Ebû Cubeyre. Benî Hârise b. Hâris'ten: Benî Hârise b. Hâris: Abdullah b. Abdurrahman b. Sehl, Kinâne b. Sehl b. Abdullah b. Evs b. Kayzî, Abdullah b. Uveys, Sehl b. Ebî Umâme, Cafer b. Salebe b. Mahîsâ, Saîde b. Esed b. Saîde, Yezîd b. Muhammed b. Seleme. Benî Zafer'den: Benî Zafer'den: Sâbit b. Kays b. Huteym'in oğulları Amr, Muhammed ve Yezîd, Muhammed b. Ebî Nemle b. Zûrâre. Benî Mâlik b. Neccâr'dan: Hazrec'in Benî Mâlik b. Neccâr kolundan: Amr b. Saîd b. Hâris b. Samt, Zeyd b. Sâbit Dahhâk'ın oğulları Saîd, Süleymân, Zeyd, Yahyâ ve Ubeydullah, Umâre b. Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk'ın oğulları Muhammed, Zeyd, Muhammed b. Amr b. Hazm, Muhammed b. Amr b. Hazm'ın oğulları Abdurrahman, Osman ve Abdül-melik, Amr b. Hazm'ın oğulları Abdullah, Câbir ve Muâviye. Muhammed b. Amr b. Hazm ile beraber kendi ev ahalisinden 13 kişinin öldüğü söylenmiştir. 'Alâ b. Abdullah b. Rakîm b. [248] Nadla, Amr b. Muallâ b. Amr, 'Alâ b. Abdullah b. Nu'aym b. Nadla, Mâlik b. Muâz b. Amr b. Kays, Muhammed b. Abdul-

lah b. Abdurrahman b. Es'ad b. Zûrâre, Kays b. Sad b. Kays b. Amr b. Suheyli, Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd, İbn Ebü'l-Verd b. Kays b. Fehd, İbrâhîm b. Temîm b. Kays b. Fehd, Abdurrahman b. Sa'd, Abdurrahman b. Muâz, Hâlid b. Kays b. Fehd, Abdurrahman b. Sa'd, Abdurrahman b. Muâz, Hâlid b. Safvân, Abdurrahman b. Sa'd, Zeyd b. Ebî Amr b. Amr b. Muhsan, Yahyâ b. Amr, Muhammed b. Ebî b. Ka'b, Âiz b. Ebî Kays b. Enes b. Kays, Enes b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî Talha, Amr b. Ebî Amr, İsmâîl b. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit, Muhammed b. Abdûmelik b. Nubeyt, Âmir b. Ukbe, Umâre b. Amr b. Hazm, Kays b. Ebi'l-Verd b. Kahd. Benî Adî b. Neccâr'dan: Benî Adî b. Neccâr'dan: Bekr b. Abdullah b. Kays b. Serme, Mâlik b. Sevâd b. Gazye, Avn b. Rifa'â, Amr b. Abdullah, Hâris b. Suraka, Enes b. Mâlik'in oğulları Abdullah ve Yahyâ. Benî Dinâr b. Neccâr'dan: Benî Dinâr b. Neccâr'dan: Sa'd b. Umeyr b. Ehîb. Benî Mâzin'den: Benî Mâzin b. en-Neccâr'dan: Amr b. Temîm b. Uzeyye, Numan b. Amr b. Sad b. Amr b. Uzeyye, Ebû Dâvûd b. Umeyr b. Mâlik'in oğulları Sad ve Cafer, Abdullah b. Zeyd b. Âsım ve oğlu Ebû Hasan, Abdullah b. Hâris b. Abdullah b. Ka'b ve iki kardeşi Abdurrahman ve Kays, Amr b. Ebî Hasan, Utbe b. Cerîr, Hakîm b. Ebî Kuhafe ve Ehl-i Yemen'den birçokları [249] daha. Benî Hâris'ten: Benî Hâris b. Hazrec'den: Abdurrahman b. Hubeyb b. İsfâf, Muhammed b. Abdurrahman b. Hâlid b. İsfâf, Halid b. İsfâf'ın oğulları Muhammed ve Abdullah, Ubeydullah b. Enîs b. Seken b. İsfâf, Sad b. Kuleyb b. İsfâf, Sabit b. Kays b. Şemmâs'ın oğulları Muhammed, Yahyâ ve Abdullah, Ebû Nuaym b. Ebî Fadale b. Sâbit, Lubeyb b. Busr b. Yezîd, Abdullah b. Utbe b. Semmâk, Abdurrahman b. Abdullah b. Husayn, Abdullah b. Rabî b. Suraka, Sâib b. Abdullah b. Salebe, Âmir b. Hâris b. Salebe, Sad b. Ubeydullah, Abdullah b. Hasen b. Amr b. Ümeyye, Utbe b. Eş'as b. Ka'b. Benî Avf'tan: Benî Avf b. Hazrec'den: Abdullah b. Rebîa b. Bilâl. Benî Sâlim b. Avf'tan: Benî Sâlim b. Avf'tan: Nevfel b. Muhammed b. Abbâd b. Ubâde b. Sâmit, Muhammed b. Ka'b b. Acere, kardeşi Sa'd b. Ka'b, Sâbit b. Abdullah b. İyâs. Benî Seleme'den: Benî Seleme'den: Muâz b. Samt, Eyyûb b. Abdullah b. Muâz, Amr b. Haşrem, Abdurrahman b. Ebî Katâde b. Ribî, Yezîd b. Ebi'l-Yüsr, Yahyâ b. Sayfî

b. Esved b. Vehb b. Ka'b b. Mâlik, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi'l-Münzir. Benî Beyâdâ'dan: Benî Beyâdâ'dan: Abdullah b. Ziyâd b. Lubeyd. Benî Zureyk'ten: Benî Zureyk'ten: Urve b. [250] Ebî Umâre ve oğlu Osman b. Urve, Ukbe b. Ebî Umâre ve kardeşi Mesûd, Sa'd b. Osman b. Halde, Seleme b. Kays b. Sâbit b. Halde, Âmir b. Abdurrahman b. Amr, Muttalib b. Âmir b. Amr b. Halde, Hâris b. Rifâ'a b. Râfî' b. Mâlik, Süleyman b. Ebî Ayyâl b. Muâviye b. Sâmit. Mu'allâ Ailesinden: Âli Mu'alla'dan: Saîd b. Ebî Saîd b. Evs b. Mu'allâ, Sehl b. Ebî Saîd, Hâris b. Utbe b. Ubeyd b. Mu'allâ, Muhammed b. Amr b. Kays, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mevlası Kesîr b. Eflah.

Ensâr'dan 137 kişi öldürülmüştür. Kureyş ve Ensâr'dan öldürülenlerin toplamı ise 306 kişiydi. Ebû'l-Hasan dedi ki: Harre Vakası, 63 senesinin Zilhicce ayının bitimine 3 gün kala olmuştur.

Boğularak Öldürülenler

Ma'kil b. Sinân el-Eşca'î, Muhammed b. Ebî Huzeyfe el-Adevî, Muhammed b. Ebi'l-Cehdem b. Huzeyfe boğularak öldürüldü. 63 senesinde Selem b. Ziyâd, Talha b. Abdullah b. Halef el-Huzâî'yi Sicistân'a vali olarak gönderdi. Ona kardeşi Ebû [251] Ubeyde b. Ziyâd'ı mal karşılığında kurtarmasını emretti. Talha, onun kardeşini 500.000 miktar karşılığında kurtardı. Talha, Ebû Ubeyde'yi kardeşine teslim etti ve Sicistân'da kalmaya devam etti.

Ukbe b. Nâfi'nin Şehadeti

Bu sene, Ukbe b. Nâfi gazveye çıktı. Kayravan'da Züheyr b. Kays el-Belevî'yi bıraktı ve Sûs el-Kusva'ya geldi. Ganimet elde etti ve geri döndü. Kesîle b. Keyzem'le karşılaştı ki o Hristiyan idi. Ukbe b. Nâfi, Ebû'l-Muhâcir ve yanındakilerin büyük çoğunluğu öldürüldü. Kesîle yola çıkınca onu Züheyr b. Kays, Kayravan'a yakın bir yerde karşıladı. Kesîle ve yanındakiler öldürüldü. O gün çok şiddetli bir çatışma yaşanmıştı. 63 senesinde Abdullah b. Zübeyr hac emiri oldu. Halbuki insanlar Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb üzerinde anlaşmışlardı. O insanlara namaz kıldırıldı. Bu sene emir atanmadığı da söylenmiştir.

Bize Osman b. Osman haber verdi ve dedi ki: Bize Hişâm b. Urve anlattı. Onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb Hac mevsiminde hutbe irad etti ve rüyet-i hilal ile alakalı bir hadis zikretti. Şeybe b. Osman -Yezîd b. Muâviye'ye yetişmiştir-, Rebîa b. Ka'b el-Eslemî -Harre Vakasına ve Nevfel b. Muâviye ed-Düelfî'ye yetişmiştir- vefat etti. Yezîd b. Muâviye döneminde, Bureyde el-Eslemî, Abdülmuttalib b. Rebîa el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim ölmüştür. İbn Ziyâd'ın Irak yönetimi sırasında, Makil b. Yesâr el-Müzenî -Resûlullah (sav.)'ın ashabındandır- Âiz b. Amr el-Müzenî, Ebû Berze el-Eslemî öldü. Bu zikredilenler Basra'da öldüler. Harre'den sonra ise Mesrûk b. Ecdâ ve Ebû Beşîr el-Mâzinî ölmüştür.

İbnü'z-Zübeyr Yezîd'e Biat Etmeyi Reddediyor: Ebû'l-Hasân, Mekke'li birinden, onun Salih b. Keysân'dan, onun Abdulazîz b. Mervân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yezîd, İbn Udâh el-Eş'ari'yi İbnü'z-Zübeyr'e beraberinde gümüş hediyeler, ipek kıyafetlerle birlikte biat etmesi için [252] gönderdi. İbnü'z-Zübeyr, -o bu sırada bir sergi üzerinde oturuyordu- yanında Eyyûb b. Abdullah b. Züheyr b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî vardı. Mekke'nin başında o gün Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Mugîre vardı. İbn Udâh, İbnü'z-Zübeyr ile konuştu. Onun yüzü yere bakıyordu ve parmağıyla toprağı eşiyordu. Eyyûb ona "Ey Ebû Bekir! Kavmin öncüsü olarak seni görmeyeyim." dedi. İbnü'z-Zübeyr ise kafasını kaldırarak ona "Siz, ellerimi kelepçeleyerek beni onun yanına götürmeden biatımı kabul etmemek üzere Yezîd'in yemin ettiğini söylediniz. Allah onun yeminini doğrulatmasın." Devamla, Haktan başkasını istemem ve ondan başkasına rıza göstermem, Tâ ki, taş çiğneyen azı dişleri arasında ufalanana kadar. Sonra İbnü'z-Zübeyr "Vallahi Yezîd'e biat edip itaati altına girmeyeceğim." dedi.

Kâbe'nin Yakılması

Bize el-Ensârî ve Gunder anlattı ve dediler ki: Bize İbn Cüreyc haber verdi ve dedi ki:

İbnü'z-Zübeyr, mescidi kendisine bir korunma alanı edindi. İçinde çadırlar bulunuyordu. Şamlılardan biri Benî Cemh

kapısını yaktı. Bu ateş yayıldı ve Kâbe'nin kapısına ulaştı ve orayı yaktı.

İbn Cüreyc dedi ki: İbn Ebî Ammâr'ı şöyle derken işittim:

Şam halkından biri Zemzem'in kenarında durup şöyle bağıırıyordu: "Furkan helak oldu (iki grup manasında "Ferîkân" ifadesini de kullanmış olabilir.) Muhammed'in nefsi elinde olana yemin olsun ki böyle oldu."

İbn Cüreyc dedi ki: İbn Ebû Müleyke dedi ki:

İbnü'z-Zübeyr Dâru'n-Nedve yönünden bir diğerine doğru ayrıldı. Şöyle demeye başladı: "Ya Rab! Ya Rab! Böyle olacağını bilseydim! Ya Rab! Ya Rab! Kâbe zayıfladı. Binası öyle zayıfladı ki üzerine bir kuş konsa taşları çökecek."

Bize Ebü'l-Hasan anlattı. Onun Bakıyye b. Abdurrahman, onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Yezîd b. Muâviye'ye Mekke halkının İbnü'z-Zübeyr'e biat etmek istediği ancak onun bu isteği reddettiği haberi ulaşınca, Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'yi ve Hemmâm b. Kubeysa en-Nemîrî'yi, İbnü'z-Zübeyr'e Yezîd'e biat etmesi için gönderdi. Ona bunun karşılığında Hicâz valiliğini ve istediği ne varsa, ailesinden de istediği kimselere valilikler vereceğini vaad etti. Onlar İbnü'z-Zübeyr'e gelip Yezîd'in söylediklerini iletiler. İbnü'z-Zübeyr dedi ki: "Siz beni içki içen, namazı terk eden, ava çıkan birine biat etmeye mi davet ediyorsunuz!" Hemmâm ise "Bu söylediklerine sen daha layıksın." deyince Kureys'ten biri onu itti. O ikisi Yezîd'in yanına döndüler. Yezîd olanları duyunca sinirlendi ve İbnü'z-Zübeyr'in biatını ancak kelepçeli olması halinde kabul edeceğine dair yemin etti.

64. Yıl

[253]

Yezîd b. Muâviye'nin Vefatı

İbn Bükeyr'e okunurken ben dinledim. el-Leysî'den rivayet edildiğine göre:

Emîrül-Mü'minîn Yezîd 64 senesinin Rebîülevvel ayının Leyletü'l-Bedr'inde öldü. Bu sene, Rebîülahir ayının bitimine üç gün kala cumartesi günü Kâbe'nin yakılması olayı gerçekleşti.

Mervân b. Hakem'e Biat

Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Mervân'a Zilkâde ayında Ca-biyye'de biat edildi. Bu sene, Rahit olayı Zihicce ayında kur-bandan iki gün sonra gerçekleşti. Bu sene, Eksil'in öldüğü gün Mağrib, Züheyr tarafından fethedildi. Hermele, İbn Bük-eyr'den yaptığı rivayete şunu ekledi: İbnü'z-Zübeyr, hac yap-tırdı.

İbnü'z-Zübeyr'in Üzerindeki Kuşatmanın Kaldırılması ve Haricilerin İsyanı

İbn Ayyâş dedi ki: Yezîd b. Muâviye öldüğünde, Şamlılar Husaynla birlikte Mekke'den ayrıldılar. İbnü'z-Zübeyr'in ya-nındakiler de ayrıldılar. Hariciler de birbirlerine şöyle dedi-ler: Ona Osman hakkındaki görüşlerini sorunuz. Onlar gelip İbnü'z-Zübeyr'e Osman hakkındaki görüşlerini sordular. O, etrafına baktı ve yanındakilerin sayısının az olduğunu gör-dü. Onlara akşama kadar müsaade etmelerini söyledi. Yanın-dakilere gelmelerini emretti. Hariciler de geldiler ve Osman hakkındaki görüşünü sordular. İbnü'z-Zübeyr "Onu diri ve ölü halinde halife kabul ederim." dedi. Onlar, "Allah senden beri-dir." dediler. Daha sonra onlar ayrıldılar. Necd'e, Yemâme'ye gittiler; Nâfi b. Ezrak ise Basra'ya gitti ve Hariciler böylece bö-lünmüş oldular.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yezîd b. Muâviye, 64 senesinin Rebîülevvel ayının ortasın-da öldü. Hilâfeti, 3 sene 8 ay sürmüştür.

[254] Muhammed dedi ki: Bana Abdula'lâ anlattı ve dedi ki:

Yezîd b. Muâviye, 38 yaşında öldü. Muhammed b. Âiz dedi ki: Yezîd b. Muâviye, Yezîd b. Esed'i Rum bölgesine sefer dü-zenlemesi için gönderdi.

Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr anlattı ve dedi ki:

Yezîd, Medine'ye Amr b. Saîd b. Âs'ı görevlendirdi. Amr, insanlara 60 senesinde hac yaptırmıştı. Yezîd'e biat edildiği sene, 60 senesinin Receb ayıydı. Sonra Amr'ı Medine'den az-letti ve oraya Velîd b. Utbe'yi atadı. 61 senesinde Velîd insan-

lara hac yaptırdı. 62 senesinde de Velîd b. Utbe hac emirliği yaptı. Ardından Yezîd, Velîd'i buradan azletti ve yerine Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân'ı atadı. Ancak Medine halkı onu ve onunla birlikte Umeyyeoğullarından olanları Medine'den çıkardılar. Abdullah b. Zübeyr, 63 senesinde kendisine biat edilmeden önce insanlara hac yaptırdı. Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki: Yezîd b. Muâviye, Rebîülevvel ayından 14 gece geçmişti ki vefat etti. Hilâfeti, 3 sene 9 ay sürmüştür. İbn Numeyr bize anlattı ve dedi ki: Sonra Şamlılar Mervân'a biat ettiler. O, 9 ay yaşadı. Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, 64 senesinde biat edildi. 64 senesinin Rebîülevvel ayından 3 gün geçmişken bir cumartesi günü Kâbe yakıldı. Abdullah b. Zübeyr, insanlara 64-71 seneleri arasında 8 kere hac yaptırdı.

Kâbe'nin Kuşatılması

Halîfe dedi ki: Bu sene, Müslim b. Ukbe el-Muriy (Allah'ın rahmeti değil, laneti üzerine olsun) öldü. Mekke civarında hastalığı ağırlaşmıştı. Ebvâ'ya yaklaşınca daha da ağırlaştı. Ölümün geleceğini anlayınca Husayn b. Numeyr el-Kindî'yi çağırdı ve ona "Seni çağırdım. Ancak seni yerime ordunun başında mı bırakayım yoksa boynunu mu vurayım bilmiyorum." dedi. Husayn ise "Allah seni ıslah etsin. Ben senin okunum. Okun istediğin şekilde vurur." (Müslim) Dedi ki: "Sen kara ^[255] kuru bir bedavisin. Kureys'in bu bölgesinde kimse yoktur ki onlar o kişinin kulağından tutup ona istediklerini yaptırmasınlar. Bu orduyla harekete geç. Eğer onlarla karşılaşırsan sakın onların görüşlerine boyun eğme. Askerleriyle birlikte önce bekleyip karar verin, sonra savaşın sonra da dönün." Husayn b. Numeyr, ordusuyla yürüdü. Ordusu Yezîd ölene kadar Mekke'yi kuşatmıştı. Yezîd'in ölümü Husayn oraya gelmeden İbnü'z-Zübeyr'e ulaşmıştı. İbnü'z-Zübeyr onları çağırdı ve "Arkadaşınız öldü hala ne için savaşıyorsunuz?" dedi. Onlar da "Onun halifesi için savaşıyoruz." dediler. İbnü'z-Zübeyr "Yerine bıraktığı halifesi de öldü." deyince onlar, "Arkasından gelecek olan için savaşıyoruz." dediler. İbnü'z-Zübeyr "O kimseyi kendisinden sonra bırakmadı" dedi. Husayn "Eğer bu

söylediğin doğruysa, haber ne kadar hızlı yayılıyor.” Müslim b. Ukbe, 64 senesinde Safer ayında öldü. Husayn’ın kuşatması ise Yezîd ölene kadar 50 gün sürdü. Husayn, mancınıkları Kâbe’ye doğru kurdurdu. 64 senesinin Rebîülevvel ayının 5 günü bitmişti ki bir Salı günü Kâbe’yi yaktı. Bu kuşatma sırasında Müsevver b. Mahreme öldü. Mus’ab b. Abdurrahman b. Avf da vefat etti.

Yezîd b. Muâviye’nin Vefatı

Bu sene, Yezîd b. Muâviye Hıms’taki Havârin’de öldü. Cenaze namazını oğlu Muâviye b. Yezîd b. Muâviye Rebîülevvel ayının leyletü’l-bedrinde kıldırdı. Annesi, Meysun bint Becdel el-Kelbiyye idi. Yezîd, 38 yaşında öldü. Onun 40 küsur yaşında öldüğü de söylenmiştir. Hilâfeti, 3 sene 9 ay 22 gün sürdü. Kendinden sonra oğlu Muâviye b. Yezîd b. Muâviye’yi halife olarak bıraktı. O, babasının atadığı kişilerle çalışmaya devam etti ve başka kimseyi atamadı. O hasta biriydi. 21 yaşında vefat edene kadar da hastalığı devam etmişti. 20 yaşında öldüğü de söylenmiştir. Onun cenaze namazını Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân kıldırdı. Hilâfeti, bir buçuk ay kadar sürdü. Muâviye’nin, babası Yezîd’den 40 gün sonra 18 yaşındayken öldüğü de söylenmiştir.

- [256] Yezîd’in Hilâfetinde Görev Yapan Kadılar: Basra: Abdurrahman b. Ezîne el-Abdî, fitneye kadar görev yaptı. Şureyh, Kûfe kadılığındaydı.

Medine: Abdullah b. Osman et-Teymî, Amr b. Saîd tarafından kadı olarak atanmıştı.

Mirdâs b. Üdeyye’nin Öldürülüşü

İbn Ziyâd’ın Irak valiliği döneminde Mirdâs b. Üdeyye olayı gerçekleşmiştir. O, Benî Rebîa b. Hanzala’dan Mirdâs b. Hudeyr’dır. 40 kişiyle birlikte isyan etmişti. Ancak kimseyi öldürmemişlerdi. Onların azıkları, nafakaları bitinceye kadar yola çıkılmadı. Sadakaya muhtaç hale geldiler. İbn Ziyâd orduyu üzerlerine gönderdi, ancak ordu mağlup oldu. Ordunun başında Abdullah b. Hısn es-Salebî vardı. Onu yanındakilerle

birlikte öldürdüler. (İbn Ziyâd) sonra Abbâd b. Ahdar'ı onların üzerine gönderdi. Onları Meysân kenarında topluca öldürdüler.

Dedi ki: Bana Fars'a giden bir kafilâ içinden biri anlattı ve dedi ki:

Onlarla karşılaştık. Atları çekiyorlardı. Ebû Bilâl konuştu ve dedi ki: "Üzerimize geleni gördünüz. Belki de sabretseydik bizim için daha iyiydi. Çünkü fakir hale düştük. Tasaddukta bulunun. Muhakkak Allah sadaka verenleri mükafatlandırır." (Râvi) Dedi ki: "Tüccarlar kuzu derisinden yapılan tulumlar getirip onlara verdiler." Dedi ki: "Her bir kimse için iki dirhem verilse yeterlidir. Belki de ölene kadar bir şey yiyemeyeceğiz." 80 dirhemi kendisi ve arkadaşları için aldı. Basra halkı orduyu gönderdi ve onlarla savaştılar.

Nâfi b. Ezrak ve Mâhûz'un Oğulları Abdullah ve Zübeyr'in İsyanı

Nâfi b. Ezrak isyan edip insanların yollarını kesmeye başladı. İbn Ubeyys ona karşı atağa geçti. Nâfi ve İbn Ubeyys öldürüldü. (Râvi) Dedi ki: "Biz onlardan, onlar bizden 5 lider öldürdüler. İbn Ubeyys öldürülünce Basralılar Râbia es-Salîfî'yi başa getirdiler. İbnü'l-Ezrak öldürülünce Hariciler Abdullah b. Mahûz'u başa getirdiler. Onun ikisi de öldürüldü. Basralılar bu defa Hârise b. Bedr el-Gadani'yi getirdiler. Hariciler, Zübeyr b. Mâhûz'u başa getirdiler. Hârise insanlarla bir araya geldi. Diğer taraftan Zübeyr Medâine doğru yola çıktı." Muâviye b. Kurre el-Mûzenî dedi ki: Yaklaşık 20.000 kişi İbn Ubeyys ile birlikte isyan ettik. İbn Ubeyys, bize şöyle seslendi: "Ey insanlar! Biz bir karşılık beklemeden isyan ettik. Bizim gibi düşünenler varsa bizimle beraber devam etsinler. Ancak böyle düşünmeyenler geride kalsınlar. Bunda bir sakınca yoktur." (Râvi) Dedi ki: 2.000 kişi ile yola devam etti. Onunla Destüva'da karşılaşp savaştık. Bizden 5 lider öldürüldü. Babamı öldürdüler. Babamı öldürenleri buldum ve ben de onları öldürdüm. Akşam olduğunda onlardan küçük bir grup kalmıştı. Harûriyye, 500 kişi civarındaydı. İbnü'l-Ezrak ve İbn Ubeyys ölmüşlerdi. Karşı taraf bize baktı biz de onlara baktık. Bizden

kimse açlık sebebiyle savaşa meyledecek değildi. İnsanlar “gece kararına kadar onlardan uzak dursak iyi olur.” dediler. Diğerleri de, “Savaşı durdurmayın.” dediler. Daha sonra Yemâ-me’den yardım geldi. Bu duruma daha fazla dayanamadık ve Basra’ya girmek zorunda kaldık. Onlar bizi mağlup ettiler ve İbnü’l-Mâhûz’a biat ettiler. Daha sonra da Ahvâz’ı ve Fâris’i ele geçirerek haraçlarını topladılar. Bu sene, Hemmâm b. Harris ve Ebû Meysere öldü.

İbnü’z-Zübeyr Kendisi İçin Biat Alıyor

64 senesinde İbnü’z-Zübeyr (biat almak) için insanları kendisine çağırdı. Bu Yezîd b. Muâviye’nin ölümünden sonraydı. 64 senesinin Receb ayının bitimine 7 gün kala ona biat edildi. Yezîd ölene kadar ne o kendisine biat edilmesini istiyor, ne de başkaları ona biata çağırıyordu. Dedi ki: Ebû Harre, mevaliden biri olup cesaretli ve savaşçı bir şairdi. O, dedi ki: “Ey İbnü’z-Zübeyr, biz sadece senin yönetiminde insanlarla savaşmış kan döktük.” İbnü’z-Zübeyr ise “benim dışımda birine biat ederken mi!” dedi. Şair “sen değil miydin, seni çağıralım diye bekleyen” sonra şu mısraları okudu:

*Muhakkak ki, mevâlf dünü kınayıcı olarak geçirdi,
Açlık ve haraplık ancak onlara şikâyet edilir.
Bize ve onlara düşen nelerdir ki,
Hangi kral gücü ele geçirip de başa geçti,
Biz Allah’a sınıksız bir ahitle bağlıyız*

[258] *Ve bugünden sonra şurayı kabul etmeyiz.* Öncesinde İbnü’z-Zübeyr, bu durumun (hilâfetin) ümmet arasında şura yöntemiyle çözülmesini teklif ediyordu. Yezîd b. Muâviye’nin vefatından 3 ay sonra ise insanları kendisine biat etmeye çağırdı. 64 senesinin Receb ayından 9 gün geçmişti ki kendisine biat edildi.

**Yezîd’in Ölümünden Sonra Ubeydullah b. Ziyâd’ın
Basra’daki Durumu**

İbn Ziyâd, insanlara seslenerek Yezîd’in ölümünü bildirdi ve dedi ki: “Kendiniz için birini seçiniz.” Ahnef dedi ki: İnsanlar toplanıp halife seçene kadar biz sizden razıyız. İbn Ziyâd

dedi ki: "Atiyyeleri hazırlayın." Bunun üzerine divan kuruldu, atiyyeler verildi. Seleme b. Züeyb er-Riyâhî ortaya çıkıp insanları İbnü'z-Zübeyr'e biat etmeye davet etti. Daha sonra İbn Ziyâd atiyyeleri kaldırdı. Kardeşleri ve aile bireyleriyle kendisine isyan edip muhalefet edenlerle savaşmak hususunda istişare etti. Onlar bundan kaçınmasını tavsiye ettiler. İbn Ziyâd, oradan ayrılarak Mesûd'un yanına 64 senesinin Cemâziyelevvel ayında gitti. 2 aydan daha fazla onun yanında kaldı. Şaban ayında yurduna geri döndü. İbn Ziyâd'ın Mesûd'un yanında 40 gün kaldığı da söylenir. Bu sırada Darü'l-İmâre'de bazı olaylar meydana geldi. Ahnef olay yerine geldi ve dedi ki: "İbn Ziyâd'ın evine ben sağ olduğum müddetçe kimse giremez." İnsanları bundan menetti. Daha sonra Beytülmal, hapishaneler ve Divana birilerini göndererek buraların korumasını sıklaştırdı. Bu arada Basra halkı bir emir seçmek üzere toplandı. Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Abdülmuttalib üzerinde görüş birliğine vardılar. Onun annesi Ebû Süfyan b. Harb b. Ümeyye'nin kızıydı. Mâlik b. Mesma' ve Suveyd b. Mencûf, Mesûd b. Amr'a giderek onunla anlaşarak İbn Ziyâd'ı Darü'l-İmâreye götürmek için gittiler. İbn Ziyâd, Abbâd b. Ziyâd'a, "Aralarında bir anlaşma yap." dedi. Aralarında bir anlaşma imzalandı. Mesûd anlaşmayı yüzüğüyle mühürledi. Mâlik b. Mesma' için de bir nüsha yazıldı ve o da yüzüğüyle mühürledi. Her iki metin Zirâ' Ebû Hârûn b. Zirâ'en-Numeyrî'ye verildi. Onun avucuna metinler konuldu ve İbn Ziyâd'a "buradan ayrılıp seni Darü'l-İmare'ye götüreceğiz." dediler. İbn Ziyâd ise onlara "Mesûd sizin başınızdadır. Eğer başarılı olursanız aklınızdağını yaparsınız." Ardından, Mesûd ve yanındakiler Darü'l-İmâreye doğru yola çıktılar. Mesûd'un yanındakiler mes-cide girdiler. Mescitte bulunan bir kız çocuğunu öldürdüler. Bu durum Ahnef'e ulaşınca Benî Temîm'e birilerini yolladı. Yolladığı kimselerle birlikte Benî Temîm'den biri de Benî Süleyym meydanında katırının üzerinde duran Mesûd'a geldiler ve onu öldürdüler. Mescitteki bazı kimseleri altından yapılmış [259] oklarla öldürdüler. Mâlik b. Mesma'a kaçıp Benî Adî'ye geldi. Ardında kalanlar ise yenilgiye uğradılar. Tavvâf b. Mu'allâ

es-Sedûsî de ayrılarak Evs kasrının yanına yerleşti (hüküm Allah'a aittir diyerek). İnsanlar onu taşladılar. Atı onu taşıyarak Basra Nehri'ne attı. Abdullah b. Zübeyr, Basra'da namaz kıldırması için Abdullah b. Yezîd el-Hatemî'yi, Harac toplamak için ise İbrâhîm b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ı gönderdi. 64 senesinin Ramazan ayıydı. Abdullah b. Hâris'i Basra'daki görevinde 40 gün daha tuttu. Sonra Enes b. Mâlik'e insanlara namaz kıldırmasını emretti.

Mervân b. Hakem'in Hilâfeti

İnsanlar, Mervân b. Hakem'e 64 senesinin Zilkâde ayının ortasında biat etti. Onun annesi Âmine bt. Alkame b. Safvân el-Kinânî idi.

Râhit Vakası Bu sene, Şam'da Râhit olayı oldu. Şam halkı, İbnü'z-Zübeyr'e biat etmişti. Sadece Câbiye halkı, Benî Ümeyye ve mevalileri ve İbn Ziyâd biat etmemişti. Onlar Mervân b. Hakem'e ve daha sonrasında ise Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye biat etmişlerdi. Bu Zilkâde ayının ortasıydı. Dahhâk'a doğru yola çıktılar ve onunla Merc-i Râhit'ta karşılaştılar. 20 gün boyunca savaştılar. Dahhâk b. Kays hezimete uğratıldı ve yanındakilerle birlikte öldürüldü. Mervân 10.000, Dahhâk ise 60.000 kişi ile savaşa girmişti. 20 gün boyunca orada bulundular ve her gün savaştılar. İbn Ziyâd Mervân'a "Dahhâk'ın yanında Kays'ın atlıları var. Onları ancak bir hile ile yenebiliriz. Onlardan sulh yapılmasını iste. Savaştan çekil, atları hazırlat ve onlar da çekilince saldıralım." Bunun üzerine elçiler gönderildi. Dahhâk savaşı durdurdu. Mervân ise atlılarını hemen onun üzerine yolladı. Dahhâk'ın askerleri onları görünce korktular ve paniklediler. Dahhâk öldürüldü. Kays'ın atlıları topluca öldürüldü. O gün, Züfer b. Hâris'in 3 oğlu da öldü. Bunun üzerine Züfer b. Hâris şu mısraları okudu:

Ömrüme yemin ederim ki Mervân'ın sebep olduğu Râhit olayı aramızı ayırdı.

Ey babasız kalan! Bana silahı göster, çünkü bu savaş ancak uzayacak.

Birbiri ardına öldürülen İbn Amr, İbn Ma'n ve Hemmâm'dan sonra insanın arzusu kalır mı?

Kelb kabilesi bizim mızraklarımızın tadına bakmadan gidebilir ve Râhit ölülerini orada öylece terk edilebilir mi?

Bu savaştan önce benden savaş meydanından kaçış ve iki arkadaşımı terk ediş görülmüş müdür?

Akşama kadar iki grup arasında gidip geldim ancak bana karşı olanlar dışında kimseyi bulamadım.

Ona bir kötülük yaptığım gün sebebiyle önceki iyi günlerim yok olabilir mi?

Atlılar mızraklara vurulmadan, kadınlarımız Kelb'in kadınlarından intikam almadan sulh yapılabilir mi?

Bitkiler toprağın çöplüğünde yetişse de, nefisteki acılar olduğu gibi kalır.

64 senesinde İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'ye saldırdı ve (Kâbe'nin) [261] tekrar yapılan inşasında oraya 7 zira kadar daha taş eklendi. Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra Rey halkı anlaşmayı bozdu. Kûfe'nin görevlisi Âmir b. Mesûd, Muhammed b. Umeyr b. Atârid'i oraya yolladı ama onu mağlup ettiler. Attâb b. Verkâ er-Riyâhî'yi yolladı. Böylece Burcân öldürüldü ve müşrikler yenilgiye uğradılar. Bu sene, Yûnus b. Ubeyd doğdu. Bu sene, Mervân kendine biatı yeniledi. Ayrıca kendisinden sonra oğlu Abdûlmelik b. Mervân, sonra da Abdülaziz b. Mervân için biat aldı. Bu, 65 senesinde oldu.

65. Yıl

Yahyâ b. Ebî Bükeyr'e okunurken ben de dinliyordum. Onun Leys'ten rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

65 senesinin Rebîülevvel ayında Mervân Mısır'a girdi. Cemâziyelevvel ayında Mısır'dan çıktı. Ramazan'ın başlarında ise vefat etti.

Abdûlmelik b. Mervân'ın Hilâfeti

Ramazan ayında Emirü'l-Mü'minîn Abdûlmelik b. Mervân İlâ'da halife oldu. Bu sene, Hubeyş b. Delce öldürüldü. Emirü'l-Mü'minîn Abdûlmelik Hıms'ta kurban kestirdi. İbnü'z-Zübeyr insanlara hac yaptırdı.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âîz'den rivayet ederek yazdığına göre Velîd şöyle dedi:

Abdûlmelik b. Mervân'a biat edildi ve o Butnân-ı Habîb'e geldi. Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki: Şam halkı Abdûlmelik b. Mervân'a biat etti.

İbn Ayyâş dedi ki: Bize Muhammed b. Münteşir anlattı ve dedi ki: Bize Mühelleb b. Ebî Süfre haber verdi ve dedi ki:

O, -Katrî'ye karşı yapılan savaş veya Ahzab Savaşı için- bize çoğunlukla şöyle derdi. "Allah'a yemin olsun ki, onların Abdûl-^[262]melik'i halife yapmaları hususunda şüphe içindeyim." Biz de ona "Allah emîri ıslah etsin. Bunu nereden biliyorsun." dedik. Mühelleb "Selem b. Ziyâd, beni Horasân'dan Şam'da bulunan Yezîd b. Muâviye'nin yanına gönderdi. Onun yanına gittim. Allah'a yemin olsun ki, ben onun yatağının yanında bulunurken kapıcısı geldi ve "Abdûlmelik b. Mervân huzurunuza girmek için izin istiyor." dedi. Yezîd b. Muâviye "Biz onun ve babasının ihtiyaçlarını karşılamadık mı?" dedi. Kapıcı "O, oturmadan ayakta olarak sizinle konuşmak istiyor." deyince ona izin verilmesini emretti. Mühelleb "Esmer, iri gözlü ve yüzü güzel bir adam içeri girdi. Başında da bir siyah sarık vardı. Kâriilerin yaptıkları gibi, sarığının bir ucu önden bir ucu arkadan sarkmıştı. Yezîd ile konuştu. Yezîd ona şöyle dedi: "Evet ve açık yüreklilikle!" Yezîd, o gittikten sonra bana döndü ve bana seslendi. Ben de "Emret Emîrül-Mü'minîn!" dedim. O "kitap ehli onun melik olacağını iddia ediyor." dedi. Ben de Allah'ın bunu en iyi bileceğini söyledim ve "eğer o halife olursa, muhakkak o İslâm'da önemli biridir ve aşireti içinde de orta yolu tutmuş adaletli biridir." dedim. (Râvi) şöyle dedi: Mühelleb'in bu sözleri Abdûlmelik'e ulaştıncı o ona teşekkür etti ve ona bu zamandan sonra Horasân valisi olduğunu bildiren bir mektup yazdı.

Halîfe dedi ki: Bu sene, Mervân, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Rebîülevvel ayında 60.000 kişi ile birlikte Irak'a yolladı. Bu sene, Süleymân b. Sured, Müseyyeb b. Necbe, Abdullah et-Teymî-Teymullât b. Salebe- öldürüldü. Bu sene, İbnü'z-Zübeyr, Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib b. Hanefiyye'yi kendisine biata davet etti. O biatı reddedince bir kısım arkadaşıyla birlikte Benî Hâşim'in arasında onu hapsedti. Hapsedilenler içinde Âmir b.

Vâsile Ebu't-Tufeyl de vardı. Onları şiddetli bir şekilde cezalandırdı. Bu arada Muhtâr, Ebû Abdullah el-Cedelfî'yi göndererek onları kuşatmadan çıkardı. Daha sonra Abdülmelik b. Mervân b. Hakem'e biat edildi. Onun annesi, Âişe bt. Mugîre b. Ebi'l-Vakkâs idi. Mervân b. Hakem, Dımaşk'ta 65 yılının Ramazan ayından 3 gün geçmişti ki vefat etti. Öldüğünde 63 yaşındaydı. Cenaze namazını oğlu Abdülmelik b. Mervân kıldırdı. Onun halifeliği 9 ay 18 gün sürdü. Mervân, Mekke'de [263] Ebû'l-Âs'ın evinde doğdu. Bu eve Ümmü Ebi'l-Hakem evi de denirdi. Tâîf'te doğduğu da söylenir. Mervân'ın polis teşkilatının başında Yahyâ b. Kays el-Gassânî vardı. Kâtibi, Sercûn b. Mansûr er-Rûmî, Hâcibi ise mevlası Ebû Sehl el-Esved idi. 64 yaşında Şaban ayının son günü öldüğü de söylenmiştir.

66. Yıl

İbn Bukeyr'e okunurken ben de dinledim. el-Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

66 senesinde Birinci Butnân Gazvesi vuku buldu. Yine bu sene, Ubeydullah b. Ziyâd ve yanındakiler Hâzir'de öldürüldü. Ayrıca Nâtil ve arkadaşları da Filistin'de öldürüldü. Bu sene Emirü'l-Mü'minin Selemiyye'de kurban kestirdi. Mısır'da veba salgını oldu. Ecnâdeyn Savaşı vuku buldu. İbnü'z-Zübeyr insanlara hac yaptırdı. Halîfe dedi ki: Bu sene, Muhtâr b. Ebî Ubeyd Kûfe'deki durumu kontrolü altına aldı. Cebânetü's-Seb' olayında Rifâ'a b. Şeddâd, Hubeyb b. Sahbân, Abdullah b. Sa'd b. Kays, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve oğlu Hafs b. Ömer b. Sa'd öldü. Bu sene, İbrâhîm b. Eşter, İbn Ziyâd'ı Musul'daki Hâzir'de öldürdü. Ayrıca Husayn b. Numeyr es-Sukûnî ve Şam halkından Şurahbîl b. Zi'l-kilâ' da öldü. İbnü'l-Eşter'in yanındakilerden Hübeyre b. Yerîm öldü. Bu son zikredilenden Ebû İshâk es-Seb'î rivayette bulunmuştur. Bu sene, Necde b. Âmir hac yaptı. İbnü'l-Hanefiyye yanındakilerle, Necde yanındakilerle, İbnü'z-Zübeyr ise diğer insanlarla vakfe yaptılar (Hac yaptılar). Bu sene, Zeyd b. Erkâm el-Ensârî, Esmâ b. Hârice [264] b. Bedr el-Fezârî öldü. Bu sene, Abdullah b. Avn b. Ertebân el-Fakîh doğdu. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Muhtâr zamanında Adî b. Hâtîm et-Tâî öldü.

67. Yıl

İbn Bükeyr'e okunurken ben de dinledim. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

67 senesinde Butnan Gazvesi oldu. Ayrıca Muhtâr b. Ebî Ubeyd, Ömer b. Sad'ın ölümü de bu yıldadır. Emirü'l-Mü'minîn Dımaşk'ta kurban kestirdi. Hermele, bu rivayete şunu da ekledi: İbnü'z-Zübeyr insanlara hac yaptırdı.

Mezâr Savaşı

Halife dedi ki: Bu sene, Mezâr olayı vuku buldu. Bu olayda Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib ve Muhammed b. Eş'as b. Kays öldürüldü. Muhtâr ise sarayına giren Terîf ve Tarrâf isminde Benî Hanîfe'den iki kardeş tarafından öldürüldü. Mus'ab'a onun başını getirdiler ve karşılığında 30.000 dirhem aldılar. Bu olayda ayrıca ismi İbn Mesûd'un ashabından ismi Abdullah b. Âmir olan Ebü'l-Kunûd da öldürüldü. Bu sene, Ahnef b. Kays, Kûfe'de öldü. Namazını Mus'ab b. Zübeyr kıldırdı. Ve belden yukarı açık bir şekilde cenazesini takip etti. Rivayet edilir ki Mus'ab, belden yukarı açık bir şekilde bir cenazeyi takip eden ilk kişidir.

68. Yıl

İbn Bükeyr'e okunuyordu ben de dinliyordum. Onun el-Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

68 senesinde Reyyân Gazvesi Yemen'de mevali ile yapıldı. [265] Bu yıl Emirü'l-Mü'minîn savaşa katılmadı. Bu sene, Âbis b. Saîd vefat etti. Emirü'l-Mü'minîn bu sene Dımaşk'ta kurbanlar kestirdi. İbnü'z-Zübeyr insanlara hac yaptırdı.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayet etti ve dedi ki:

Ortalıkta açlık vardı. 68 senesinde Şam halkı savaşa katılmadılar. Bu sene, İbn Abbas Tâif'te öldü. Halife dedi ki: Bu sene, Câbir b. Esved ez-Zührî, Saîd b. Müseyyeb'den İbnü'z-Zübeyr'e biat etmesini istedi. O, bunu reddedince ona 60 kırbaç vurdu. Bu sene, Resûlullah (sav.)'ın ashâbından Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî, Ebû Vâkıd el-Ley-sî, Ebû Şureyh el-Huzâî vefat ettiler.

69. Yıl

Yahyâ b. Abdullah'a okunuyordu ben de dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

69 senesinde Butnânü'l-Âhire, Hessân Evrâs Gazvesi oldu. Bu sene, İbn Muhriz'in arkadaşları yakalandılar. Yine bu yıl, Emirü'l-Mü'minîn Dımaşk'ta kurban kestirdi.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

69 senesinde, Radge yılında, Abdülmelik Butnân Habîb'de konakladı. Şam halkı gazveden geri kaldılar. Bu sebeple, 70 yılında alacakları maaşların beşte birine el konuldu. Halife dedi ki: Bu sene, çok yaygın bir tâun oldu. Bu tâunda Enes b. Mâlik'in neslinden gelen birçok kişi öldü. Bu sene, Abdullah b. Abbâs, [266] Tâif'te öldü. Cenaze namazını İbnü'l-Hanefiyye kaldırdı.

70. Yıl

İbn Bukeyr'e okunurken ben dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

70 senesinde Emirü'l-Mü'minîn savaşa çıkmadı. Bu sene, Umeyr b. Habbâb öldürüldü. Aynı sene Emirü'l-Mü'minîn Dımaşk'ta kurban kestirdi. İbnü'z-Zübeyr, insanlara hac emirliği yaptı.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Redğa Yılında, Şam halkı gazveden geri kalmıştı. 70 senesinde onların mallarından beşte birini atıyye olarak aldı. Halife dedi ki: Amr b. Saîd b. Âs, Abdülmelik b. Mervân'ı azletti ve Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'i Dımaşk'tan kovdu. O bu bölgenin başındaydı. Abdülmelik onun üzerine yürüdü ve Amr'ın Abdülmelik'ten sonraki Halife olduğu hususunda topluca anlaştılar. Ve ayrıca her bir şehir amilinin yanında Amr'ın görevlendireceği bir amilin daha bulunması gerektiği hususunda anlaştılar. Bunun üzerine Amr şehrin kapısını açtırdı ve Abdülmelik şehre girdi. Daha sonra ona ihanet ederek onu öldürdü ve şöyle dedi: "Eğer senin burada kalarak akrabalık bağlarımızı güçlendireceğini bilseydim ileri gelenlerin kanına seni fidey ederdim. Ancak bir sürüde iki damızlık deve bulu-

nursa illa ki biri diğerini kovmaya çalışır.” Bu sözlerden sonra onu öldürdü ve şu mısraları okudu:

*Onun tuzağından emin olmak için yanıma aldım,
Bunu kudretli ve güvenilir birinin yaptığı gibi yaptım.
Bunu kızgınlıkla ve dinimi korumak için yaptım,
Değilse, kötülük yapanın yolu iyilik yapaninkiyle aynı olamaz.
[267] Bu şiir, Behiyy'e aittir. Abdülmelik, bir örnek olarak onu okumuştur.*

Bu sene, Ebû Fudeyk, Necde b. Âmir'i öldürdü. Râşid b. Amr, Ebû Hâşim'i Ebû Fudeyk'in üzerine gönderip onu öldürttü. Bu sene, Âsım b. Ömer b. Hattâb öldü. Yine aynı sene, Ebü'l-Eşheb el-Atâridî Cafer b. Hayyân doğdu.

71.Yıl

İbn Bükeyr'e okunuyorken ben de dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiği-ne göre şöyle demiştir:

71 senesinde Fersetâ Gazvesi vardı. Bu sene Emirü'l-Mü'minîn Dımaşk'ta kurban kesti. İbnü'z-Zübeyr insanlara hac yaptırdı. Halife dedi ki: Bu sene Ebû Fudeyk, Abdullah b. Sevr b. Kays b. Sa'lebe Bahreyn'e yöneldi. Onun üzerine Mus'ab b. Zübeyr, Abdurrahman b. İskâf'ı gönderdi. Onlar Cevâsâ'da karşı karşıya geldiler. Abdurrahman ve Basralılar yenildiler.

72. Yıl

Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'e okunurken ben dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiği-ne göre o şöyle demiştir:

72 senesinde Emirü'l-Mü'minîn Kûfe'ye gazvesi olmuş-
[268] tur. Bu sene, Mus'ab b. Zübeyr Mesken'de öldürüldü. Yine bu sene, Hassân b. Numan Evrâs'ın fethi için gazve düzenledi. Bu sene, Haccâc b. Yûsuf insanlara hac yaptırdı. İbnü'z-Zübeyr'le mücadele etti. Daha sonra hac yaptırdı.

İbn Ayyâş dedi ki: Abdülmelik, Nuheyle'ye gelip Mus'ab'ı öldürünce Basra'ya Halid b. Abdullah b. Halid b. Useyd b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye'yi atadı ve dedi ki: “Cufriyye'ye ikramda bulun.-Cufriyye ile Cufre günü kendisiyle birlikte savaşanlar ve İbnü'z-Zübeyr'in yanındakilere galip gelenlere ikram etmesini kastediyor.- Bunun üzerine onlara ikram etti. Mühelleb'i Ezârika savaşındaki görevinden azlet ve onu Ahvâz ve Dicle

bölgesine gönder. Mugîre b. Mühelleb'i Fesâ'ya ve Derâbcird'e gönder. Ayrıca Saîd b. Mühelleb'i ise Errecân ve Sâbûr'a gönderdi." Halîfe dedi ki: Mu'sab b. Zübeyr öldürüldü. Mus'ab b. Zübeyr'in yönetiminde Berâ b. Âzib, Abdullah b. Ebî Hedred öldü. Mus'ab ise 40 yaşındayken öldürüldü.

Bu sene, Kabîsa b. Câbir el-Esedî, Sıla b. Züfer el-Absî, Abdullah b. Sâmit el-Leysî, Suveyd b. Mencûf es-Sedûsî, Ubeyde b. Kays es-Silmânî öldü. Ubeyde'nin Muhtâr b. Ebî Ubeyd zamanında öldüğü de söylenir. Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik doğdu. Bu sene, Abdülmelik, kardeşi Bısr b. Mervân'ı Kûfe'ye atadı. Osman b. Affân'ın mevlası Târik b. Amr, Medine'yi ele geçirdi ve insanları Abdülmelik'e biat etmeye çağırdı. O, Medine'den Talha b. Abdullah b. Avf'ı çıkardı. Talha, İbnü'z-Zübeyr'in valisiydi. Bu sene, Abdülmelik, Haccâc b. Yûsuf'u Mekte'ye İbnü'z-Zübeyr ile savaşmak üzere gönderdi. Bu sene, iki [269] grup arasındaki ilk savaş Zilkâde ayında meydana geldi. Bu olayda Haccâc, Kâbe için mancınıklar kurdurdu.

73. Yıl

Bu sene, Abdullah b. Zübeyr Cemâziyelâhir ayının bitimine 13 gün kala öldü. Hicret yılında doğan Abdullah, 73 yaşında ölmüştür. 73 senesinde Avf b. Mâlik el-Eşca'î ve Esmâ bt. Ebî Bekir es-Sıddîk öldü. Bu sene, Abdullah b. Safvân b. Ümeyye-kendisi Kâbe'nin örtüsünü tutuyordu- öldürüldü. Abdullah b. Mutî'ye ise mancınık isabet etti ve o bu sebeple öldü. Mus'ab öldürülünce Himrân b. Ebân Kûfe'ye hâkim oldu ve Abdülmelik b. Mervân için biat istedi. Haccı, Haccâc b. Yûsuf yaptırdı.

Kadılar: Basra: Hişâm b. Hübeyre b. Fudâle el-Leysî. Şurayh Basra kadılığından alınınca Mus'ab, Saîd b. Nimrân el-Hemedânî'yi Kûfe'ye kadı olarak atadı. Daha sonra onu da azledip yerine Abdullah b. Utbe b. Mesûd'u atadı. Abdullah, Mus'ab ölünceye kadar görevde kaldı. İnsanlar Abdülmelik'in biatında görüş birliğine vardılar. 64 senesi ile 72 senesinin hac mevsimine kadar insanlara İbnü'z-Zübeyr hac yaptırdı. İbnü'z-Zübeyr, insanlara hac yaptırdı ancak vakfe yapamadılar. Haccâc ise Şam halkına hac yaptırdı onlar da Kâbe'yi tavaf

[270] edemediler. İbnü'z-Zübeyr'in hâcibi, Hâtıb b. Ebî Belte'a'nın mevlası Abdullah b. Sa'd idi. Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef onun idari işlerinin tamamına bakıyordu. İbnü'z-Zübeyr'in yönetimi, öldürülünceye kadar 9 sene 2 ay ve birkaç gün idi. O hicretin 2. yılında Cemazıyelevvel ayında Ebû Bekir'in evinde doğmuştu.

73 senesinde İbn Bükeyr'e okunuyordu ve ben dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: 7

3 senesinde Cemâziyelevvel'de Abdullah b. Zübeyr öldürüldü. Kureyb b. Ebrehe, İskenderiye'ye kaçtı. Bu sene, Ebred b. Hebbâr, ordusu ile İfrîkıyye'ye doğru yola çıktı. Abdurrahman b. Muâviye ise Ma'bere'de bulunan Reşîd'in yanına kaçtı. Hac mevsimini Haccâc idare etti.

Bana Bekkâr, İbn Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

73 senesinde Muhammed b. Mervân'ın Subeysît'e gazvesi vardır. Bu gazvede Rumlarla karşılaştı ve onları mağlup etti. Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki: 73 yılının Cemâziyelevvel ayının 17 gün geçmişti ki bir Çarşamba günü İbnü'z-Zübeyr öldürüldü. Halîfe dedi ki: Haccâc b. Yûsuf insanlara 73 yılında hac yaptırdı.

74.Yıl

İbn Bükeyr'e okunurken ben dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

74 yılında Abdulazîz b. Mervân İskenderiye'ye kaçtı. Burada bir kâhin tarafından öldürüldü. Bu sene, Süfyân b. Vehb İfrîkıyye'ye doğru harekete geçti. Bu sene, Muhammed b. Mervân, Rumlarla Zâb denilen yerde karşılaştı. Haccâc b. Yûsuf insanlara hac yaptırdı.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayetle şöyle demiştir:

[271] 74 yılında Muhammed b. Mervân, Enderliyye'ye gazve düzenledi. Halîfe dedi ki: Bu sene, Abdülmelik, Irak'ı kardeşi Bîşr b. Mervân'ın yönetiminde topladı. 74 yılının Zilhicce ayında Basra'ya geldi. Bu sene, Haccâc Hicr'in yanındaki Kâbe'nin duvarını yıktı. Kâbe'nin arkasındaki kapıyı kapattırdı. Hicr'in ya-

nındaki duvarı inşa ettirdi. Sonrasında insanlara hac yaptırdı. Bu sene, Râfî b. Hudeyc, Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Ebû Saîd el-Hudrî, Seleme b. Ekve' öldü. Abdullah b. Zübeyr'in ölümünden sonra Abdullah b. Sa'd b. Hayseme de öldü.

75. Yıl

İbn Bükeyr okunurken ben de dinliyordum. Onun Leysî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

75 senesinde Abdülazîz b. Mervân Şam'a doğru yola çıktı. Habbâb b. Mersed ise İskenderiye'ye kaçmıştı. Ziyâd b. Hen-nâte vefat etti. Esbağ b. Abdülazîz vali olarak görevlendirildi. O sene, Emirü'l-Mü'minîn Abdülmelik b. Mervân insanlara hac yaptırdı. Bu sene, Umeyr b. Ubeyd el-Havlânî ordusuyla birlikte İfrîkiyye'ye ulaştı.

Bana Bekkâr, Muhammed b. Âiz'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

75 senesinde Muhammed b. Mervân, yaz mevsiminde Rumlara karşı gazve düzenledi. Bu sene Cemâziyelevvelde, Rumlar, A'mâk bölgesine doğru yola çıktı. Onları Ebân b. Velîd b. Ukbe b. Ebî Mutî' ve Dinâr b. Dinâr karşıladı. Allah Rumları yenilgiye uğrattı.

Haccâc'ın Ezârika ile Savaşı

75 senesinde⁴⁰ Haccâc, Kûfe'den çıktı. İnsanları Ezârika ile savaşmaları için teşvik etti. Oradan çıkıp Rustek Ebâz'da [272] konakladı. Onlar onu azlederek Abdullah b. Cârûd'a biat ettiler. İki taraf savaşmaya başladılar. İbnü'l-Cârûd ve Abdullah b. Hakîm el-Mecâşî'î öldürüldü. Irak halkından olup Benî Tey-millât'dan olan Gadbân b. Kâbe'serî, İkrime b. Rib'î el-Feyyâd Şam'a kaçtılar. Onlarla alakalı bazı olaylar da geçmiştir.

Dâvûd b. Nu'mân'ın İsyanı

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu sene Dâvûd b. Nu'mân -Benî Mâ-zin b. Abdulkays'tan biri- Basra yakınlarında bulunan Mevkû' da isyan etti. O, Basra'yı kaçış yeri olarak seçen ilk kişiydi. Bu

40 Ekrem Ziyâ el-Umerî, burada bir iki kelimenin silinmiş olduğunu belirtmektedir. Muhtemel olan kelimelerin ise "el-Haccâc, Irak'a geldi" şeklinde olduğunu söyler.

sırada Basra valisi Hakem b. Eyyûb es-Sekafî isyancılara yöneldi ve onların başındakini öldürdü. Bana Âmir b. Hafs anlattı ve dedi ki: Bahreyn halkından olan Dâvûd isyan edince babası şöyle dedi: “Bu görüşleri terk et. Sana 100 dönümlük bostanımı vereyim.” Dâvûd “Ey Babacığım! Senin bostanında tahtakuruları var. Ben tahtakurusu olmayan bir bostan istiyorum.” dedi. Ardından Basra’ya geldi. Oradan da Mevkû’a geçti. Hakem b. Eyyûb, Abbâd b. Husayn’ı atlılarla birlikte ona karşı gönderdi. Dâvud öldürüldü. Bu olaya binaen şu şiiri okudular:

Dikkat ediniz! Cennetin yüksek rütbelerini kazanmak için canını feda eden Dâvûd’u hatırlayınız.

İbnü’l-Kelbî dedi ki: Bu sene Rumlar, Mar’aş nahiyesindeki ‘Amk’a doğru yola çıktığı zaman Muhammed b. Mervân yazlık bölgelerine gazve düzenledi. Abdülmelik b. Mervân hac yaptı.

[273] Ebû Âsım dedi ki: Onun İbn Cüreyc’den, onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbnü’z-Zübeyr’in öldürülmesinden iki sene sonra Abdülmelik b. Mervân 75 senesinde bize hac yaptırdı. Hac sırasında bize şöyle hitap etti: “Benden önce bazı halifeler geldi ki onlar bu malları yiyorlardı. Vallahi! Ben bu ümmetin ilacını ancak kılıçta buluyorum. Ben zayıf bir halife değilim -Osman’ı kastediyor- ve de dalkavuk bir halife değilim -Muâviye’yi kastediyor-. Ey İnsanlar! Biz isyan bayrağı açıp minbere saldırmak dışındaki bütün fiillerinize tahammül gösteririz. İşte bu Amr b. Saîd’dir. Hakkı onadır ve yakınlığı da kendisi içindir.

O bunları söylerken başı ile işaret ediyordu. Bizler de kılıçlarımızla gösteriyorduk.

Bana Velîd b. Hişâm, babasından, o da dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

74 senesinde Bişr b. Mervân Irak’a atandı. 75 yılının başlarında 40 küsur yaşlarında iken öldü.

Bişr b. Mervân’ın yönetimi zamanında Resûlullah’ın (sav.) ashabından Câbir b. Semure es-Sevâî öldü. Ayrıca Ebû Cuheyfe Vehb es-Sevâî, Harşe b. Hur el-Fezârî ve Evs b. Dam’ec, Ubeyd

b. Fadla Huzâî, Âsım b. Damre es-Selûlî, Şeddâd b. Ezma', Abdullah b. Utbe b. Mesud, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ölmüş-tür.

76. Yıl

[274]

Sâlih b. Muserrih ve Şebîb b. Yezîd İsyanı

Bu sene, Sâlih b. Müserrih, Cezîre bölgesinde Safer ayında isyan etti. Muhammed b. Mervân b. Hakem, Adî b. Adî b. Amîre el-Kindî'yi ona karşı yolladı. Ancak Adî yenildi. Bunun üzerine Muhammed b. Mervân, Hâlid b. Abdullah es-Sülemî ve Hâris b. Ce'ûne el-Âmirî'yi onun üzerine yolladı. Aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Sâlih b. Müserrih Irak'a yöneldi. Onu izleyen kimse olmadı. Daha sonra Eş'as b. Amîre el-Hemedânî ona karşı koymak için yola çıktı. İki grup Cûhâ'da karşılaştılar ve aralarında çok şiddetli bir çatışma yaşandı. Sâlih ağır bir şekilde yaralandı ve 76 yılının Cemâziyelâhir ayının bitimine 13 gün kala bir Salı günü öldü. Sâlih yerine Şebîb b. Yezîd'i bırakmıştı. Şebîb, Sevre b. Ebcer ile karşılaştı. Ardından yoluna devam etti. Saîd b. Amr el-Kindî'yle karşı karşıya geldi. Şiddetli bir çatışma meydana geldi. Ardından Şebîb oradan da ayrıldı ve Kûfe'ye gelerek şehre girdi. Anbese b. Ebî Süfyân'ın mevlası Ebû Süleym'i ve Ebû'l-Leys b. Ebî Süleym'i öldürdü. Ayrıca Adî b. Amr ve Ezher b. Ubeydullah el-Âmirî'yi de öldürdü. Sabah vakti mescide girdi. Minbere çıktı. O bunu adamıştı. Bu olay üzerine Utbân b. Vasîla eş-Şeybânî şu şiri söyledi:

Gazâle bizdendir. Adak sahibi ve çok hamededen biridir. Onun, Müslümanların paylarında payı bulunur.

İmrân b. Hittân es-Sedûsî, Haccâc'ı kinayarak şunu okudu:

Bana karşı aslan olan o kişi savaşta bir kuşa döner,

O, kanadı kırık bir kartaldır ve korkusundan geceleyin bir ıslık çalan kuştan dahi korkar.

Keşke savaşta Gazâle ile mübareze yapsaydın.

Aksine senin kalbin kuşların kanatları altındadır.

Gazâle atlılar ile kalbini parçaladı

Geçen akşamki gibi bir görüntü geride bıraktı.

[275] Ardından Şebîb, Kûfe'den çıktı. Haccâc onun üzerine Zâide b. Kudâme es-Sekaffî'yi bir ordu ile gönderdi. İki grup Fırat'ın yakınlarında karşılaştılar. Zâide öldürüldü. Bunun üzerine Haccâc, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı gönderdiyse de savaş olmadı. Ardından Osman b. Kutn el-Hârisî'yi gönderdi. İki grup 76 senesinin Zilhicce ayında karşılaştılar. Osman b. Kutn öldü ve yanındakiler de yenilgiye uğradılar.

76 senesinde, Abdullah b. Ümeyye b. Abdullah Sicistân'a gizlice girdi. Yolu kesildi. Onlara mal verince yoluna devam etmesi sağlandı. Abdülmelik b. Mervân azledildi ve Musâ b. Talha b. Ubeydullah gönderildi. Bu sene, Muhammed b. Mervân, Malatya bölgesinden Rum'a saldırdı. Bu sene, Esved b. Yezîd, Mürre b. Şurahbîl el-Hemedânî, Saîd b. Vehb el-Hayavânî, Amr b. Meymûn el-Evdi öldü. Bu son zikredilenin 74 senesinde öldüğü de söylenir.

77. Yıl

Haccâc ile Şebîb Arasındaki Savaş

Bu sene, Haccâc, Attâb b. Verkâ er-Reyyâhî'yi Şebîb'in üzerine yolladı. Onlar Kûfe'nin bir yerinde karşılaştılar. Attâb ve yanındakiler öldürüldü. O gün, Zühre b. Haviyye el-A'recî'yi at ezdi, yaşlı biri olan bu zat öldü. Benî Tağlib'den biri olan ve sahabi olduğu da söylenen Kabîsa isminde biri de öldürüldü. [276] Haccâc, ona karşı Hâris b. Muâviye b. Ebî Zür'a b. Mes'ûd es-Sekaffî'yi yolladı. İki grup Zürâra'da karşılaştılar. Hâris ve yanındakiler yenilgiye uğradılar ve öldürüldüler. Sonra Şebîb, Fırat'ı geçti. Bir mescid inşa etti. Haccâc, üç gün kimseyi onun üzerine yollamadı. Dördüncü gün ise, Benî Nasr'ın mevlası Ebû'l-Verdî gönderdi. Şebîb onu da öldürdü. Ardından Osman'ın mevlası Tahmân'ı gönderdi, ancak Şebîb onu da öldürdü. En sonunda Haccâc bizzat kendisi onun üzerine yürüdü. Şebîb'i mescidinden çıkardı ve aralarında çok şiddetli bir çatışma yaşandı. Çatışma gündüz vakitlerindeydi. Gece olunca Şebîb, Fırat'ı geçti. Haccâc köprüyü yıktı ve onun üzerine Habîb b. Abdurrahman b. Zeyd el-Hakemî'yi üç bin kişi ile gönderdi. Habîb ile Şebîb Enbâr'da karşılaştılar. Her

iki grup da gece olana kadar bekledi. Şebîb yola çıkıp Ahvâz'a geldi. Orada Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah bulunuyordu. Şebîb ile savaşmak için yöneldi. Ondan mübareze istedi. Şebîb öne çıktı ve onu öldürdü. Şebîb bunun ardından Kirmân'a gitti ve iki ay kadar orada kaldı. Sonrasında Ahvâz'a döndü. Haccâc, Habîb b. Abdurrahman b. Zeyd el-Hakemî ve Süfyân b. Ebrad el-Kelbî'yi gönderdi. Şebîb ile Duceyl köprüsünde karşı karşıya geldiler. Gece olana kadar savaştilar. Ardından Şebîb köprüye gelince köprü kesildi. Şebîb boğuldu. Yerine Batîn'i bırakmıştı. Batîn eman istedi. Süfyân ona eman verdi. Ardından Haccâc onu öldürdü. Bu sene Ebân b. Osman b. Affân hac yaptırdı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Velîd b. Abdülmelik, Rum bölgesine gazve düzenledi. O, Malatya ve Missîse arasına ulaşmıştır.

78. Yıl

Bu sene, Ezârika'nın kovduğu Mühelleb b. Ebî Sufre, Haccâc'a geldi. Haccâc, Süfyân b. Ebrad el-Kelbî'yi (Haricile-
rin üzerine) gönderdi ve Katariy b. Fucae'yi öldürdü. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Katariy'i öldürmek için görevlendirilenler Sevre b. Ebcer ed-Dârimî ve İbnü'l-Eş'as'ın mevlası Bâzân idi. Bu sene, Benî Kays b. Sa'lebe'nin mevlası Abdirabbih öldü- [277]
röldü. Bu sene, Haccâc, Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi Sicistân'a atadı. Mühelleb'i Horasân'a atadı. Ubeydullah b. Ebî Bekre, oğlu Ebû Berze'â'yı gönderdi. Dar bir yerde onları kısırdılar. Şurayh b. Hâni' el-Hârisî öldürüldü. Müslümanlar darlık ve şiddetli bir açlıkla karşı karşıya kaldılar. Ordunun büyük kısmı helak oldu. Ayrıca Abdullah b. Abbâs b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib de öldürüldü.

Bu sene, Haccâc, Saîd b. Eslem b. Zûr'a'yı Mikrân'a gönderdi. Onu, Benî Sâme b. Luey'den Hâris el-'Alâfiyân'ın oğulları Muhammed ve Muâviye öldürdü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muharriz b. Ebî Muharriz Rum bölgesine saldırdı ve Ezkala'yı fethetti. Dönerken Hades şehrinin yakınlarında şiddetli bir yağmura yakalandılar. Birçok kişi bu olaydan dolayı yaşamını yitirdi. Bu sene, Hassân b. Nu'mân el-Gassânî, Kayravân'dan

döndü ve Abdülmelik'e geldi. Abdülmelik onu İfrîkıyye'ye ve bir de Atrablus'a atadı. Sonra Hassân, Mısır'daki Abdülazîz b. Mervân'a geldi. Ancak Abdülazîz onu bu görevden aldı ve Musâ b. Nusayr'ı atadı. Hassân ise Abdülmelik'e geri gitti. Abdülmelik, onun evde kalmasını emretti. Velîd b. Abdülmelik hac yaptırdı. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) ashabından Zeyd b. Hâlid el-Cühenî vefat etti. Ayrıca Abdurrahman b. Ganem el-Eş'arî de öldü. Bu sene, Şureyh b. Hânî' el-Hârisî öldürüldü. Abdullah b. Abbâs b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib, İbn Ebî Bekre ile birlikte Sicistân'da öldürüldü. Ayrıca Resûlullah'ın (sav.) ashabından Amr b. Hureys el-Mahzûmî öldü. Bu sene, Haccâc Süleyman b. Kindîr b. Kuşeyrî öldü.

[278] 79. Yıl

Bu sene Haccâc, Muccâ' b. Si'r'i -Benî Mürre b. Ubeyd'den biri- Mikrân'a atadı. Ondan 'Alâfiyyenin iki oğlunu (Muhammed ve Muâviye) araması için emir verdi. O ikisi kaçtı ve Muccâ öldürüldü.

Reyyân en-Nekrî İsyanı

Bu sene, Haccâc, Muhammed b. Sa'sa'a el-Kilâbî'yi Bahreyn'e atadı. Umân'ı da onun yönetimine verdi. Buradan Ziyâd b. Rebî el-Hârisî'yi azletti. Muhammed b. Sa'sa'a, Basra'daki Ebû Recâ kasrının sahibi Abdülmelik b. Abdullah b. Ebî Recâ el-Avzî'yi atadı. Bahreyn yakınında bulunan ve Tâbe denilen bir köyden olan Reyyân en-Nekrî isyan etti. Umân'dan Meymûn el-Harûrî ona karşı harekete geçti. Abdülmelik yenilgiye uğradı. Muhammed b. Sa'sa'a kaçtı. Deniz yoluyla Haccâc'ın yanına geldi. Öncesinde Haccâc, Yezîd b. Ebî Kebşe'yi Muhammed b. Sa'sa'a'ya yardım olarak gönderdi. Muhammed, Yezîd b. Ebî Kebşe gelmeden kaçtı. Aynı sene, Haccâc, Hârûn b. Zirâ' en-Nemîrî'yi Hind bölgesine atadı. Ondan da 'Alafleri yakalamasını istedi. Onlardan biri öldürüldü ancak diğeri kaçtı. Bu sene, İbnü'l-Hakem, Rum bölgesine saldırdı. Merecü'sşahm denilen yerde bazı hayvanları ele geçirdi. Velîd b. Abdülmelik Malatya nahiyesine doğru gazveye çıktı. Ganimet ele geçirip esirler aldı.

Mûsa b. Nusayr'ın Mağrib Gazvesi

Bu sene, Mûsâ b. Nusayr Mağrib'e gazve düzenledi.

Bana Bekr b. Atiyye, Avâne'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

[279]

Berberlerden Mûsâ b. Nusayr'ın ilk gazveye çıktığı kabile Ukbe b. Nâfi'i öldürenlerdi. Mûsa bizzat kendisi onların üzerine yürüdü. Onları öldürdü, esirler aldı. Kabilenin lideri Ku-seyle ise kaçtı. Muhammed b. Saîd dedi ki: Mûsâ, onları öldürdü, Tubnâ⁴¹ ve Sanhâce'ye ulaşana kadar esirler aldı. 81 yılında olan bu olayda 20.000 esir alınmıştır. Ebân b. Osman b. Affân, hac yaptırdı.

79 senesinde Ubeydullah b. Ebî Bekre Sicistân'da öldü. Bu sene, Abdurrahman b. Abdullah b. Mesûd öldü. 70 ile 80 yılları arasında Hişâm b. Hübeyre el-Leysî el-Kâdi, Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî, Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî, Safvân b. Muhriz el-Mâzinî ölmüştür. Habbe b. Cuveyn el-Arenî, Haccâc'ın Irak'a ilk geldiği zaman ölmüştür.

80. Yıl

Bu sene, Mühelleb b. Ebî Sufre, Keş'e gazve düzenledi ve hızlıca Horasân'a gitti. İbnü'l-Eş'as'tan Haccâc'ı hal'ettiğini bildiren mektup gelene kadar orayı kuşatma altında tuttu. Bu 81 senesindeydi. Haberi alınca Mühelleb oradan döndü. Bu sene, Yezîd b. Ebî Kebşe, Reyyân en-Nekrî'yle Bahreyn'de karşılaştı. Reyyân ile birlikte Ezd kabilesinden kendisine Ceydâ denilen bir kadın da bulunuyordu. Zârra meydanında karşılaştılar. Reyyân, Ceydâ ve yanındakilerin hepsi öldürüldü. Daha sonra Yezîd geri döndü. Haccâc, Kutn b. Ziyâd b. Rebî el-Hârisî'yi Bahreyn'e atadı. Dâvûd b. Âmir b. Hâris ona isyan etti ve Dâvûd öldürüldü. Bu sene, Şamlılar şiddetli bir tâuna tutuldular. Dolayısıyla onlar bu sene gazveye çıkmadılar. Ebân b. Osman hac yaptırdı. 80 senesinde Sâib b. Yezîd [280] b. Uhtu'n-Nemr, Cunâde b. Ebî Ümeyye, Ebû İdrîs el-Havlânî, Cubeyr b. Nufeyr, Abdurrahman b. Abdulkârî ve Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib öldü. Ebü'l-Hasan dedi ki: Abdullah b. Cafer 84 senesinde öldü.

41 Ifrikiyye yakınlarında bir belde (Yâkût), (Muhakkik).

81. Yıl

İbnü'l-Eş'as Haccâc'a İsyan Ediyor

Bu sene, İbnü'l-Eş'as Sicistân'da isyan etti.

Bize Ebü'l-Hasan ve Ebü'l-Yakzân anlattı ve dedi ki:

İbnü'l-Eş'as, Irak'a gelince Ebû Ömer b. Zer el-Hemedânî'yi çağırdı. Onu giydirdi ve insanları kışkırtması için onu öğütledi. Ebû Ömer, her gün kıssalar anlatan biriydi ve bu kıssalarında genelde Haccâc'dan da bahsederdi. İbnü'l-Eş'as ve adamları yola devam ederek Haccâc'a karşı ayaklandılar. Ancak onlar Abdülmelik'e karşı ayaklandıklarını da zikretmiyorlardı.

Bana Ümeyye b. Hâlid anlattı ve dedi ki:

İbnü'l-Eş'as yoldayken şu şiiri okudu:

*O, meliklere karşı ayaklanınca,
Livasının altında yürürdü
Urâ ağacı, kavimlerin efendileri,
Ve Erkam'ın oğullarından kavmin önünde giden
Ve yakışıklı oğulları Macid.*

Yine şu şiiri okudu:

*Curm kabilesinin etrafındakilere sor!
Onlara karşı, kireçleri gideren bir savaş başlatmış mıyım?
Veya kadınların evin avlusunda bitkilerle ateş yakmalarına sebep
olmuş muyum?*

- [281] Lüeyy b. Şakîk b. Sevr es-Sedûsî, Haccâc'a gelerek durumu ona bildirdi. Haccâc, onu hemen Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de onu Haccâc'a geri göndererek savaş hazırlığı yapmasını emretti. Hazırlığını yapan Haccâc, yola çıktı ve Kurban Bayramı'nda Tüster'de karşı karşıya geldiler. Haccâc'ın ordusu yenilgiye uğradı ve ordu Basra'ya sığındı. İbnü'l-Eş'as da onu takip etti.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Zâzâd Ferrûh, Haccâc'a şöyle dedi:

Basra'yı ona bırak. Onunla birlikte savaşanlar eşlerinin ve çocuklarının kokularını aldığı zaman daha onunla birlikte savaşmazlar. Bunun üzerine Haccâc, Tıffu'l-Basra yönüne gitti. İbnü'l-Eş'as da şehre girdi. Onun ordusunda bulunanlar Basra'da kaldılar.

Muhammed b. Muâz anlattı. Onun babasından, onun da ninesinden rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

İbnü'l-Eş'as'ın münadisini şöyle derken işittim: Ruhac'da biat edenler nerede?

Bana Kurayş b. Enes b. Avn'dan işiten biri anlattı ve dedi ki:

İbnü'l-Eş'as'ı minberde oturup kendisini bırakanları şiddetli bir şekilde tehdit ederken gördüm. 81 yılında Mûsâ b. Nusayr Tubna'ya geldi. Savaşarak esirler aldı. Süleymân b. Abdülmelik hac mevsimini idare etti.

82. Yıl

Zâviye Olayı

Bu sene, Muharrem ayında Zâviye olayı olmuştur.

Bana Ebü'l-Hasan ve Ebü'l-Yakzân anlattı ve dediler ki:

İbnü'l-Eş'as yola çıktı ve Zâviye'de Haccâc ile karşılaştı. Aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. O gün, Ebü'l-Cevzâ er-Rıb'î, Ukbe b. Abdulğâfir el-Avzî, Ukbe b. Visâc el-Bursânî ve Abdullah b. Gâlib el-Cehdemî öldü.

Bana Selem b. Kuteybe anlattı ve dedi ki: Bize Sellâm b. Miskîn haber verdi ve [282] dedi ki:

Abdullah b. Gâlib, Zâviye olayında öldü.

Bana Yahyâ b. Muhammed, Gassân b. Mudar'dan, onun Saîd b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Ebü'l-Cevzâ, Abdullah b. Gâlib ve Ukbe b. Abdulğâfir Zaviye günü ölmüştür.

Bana Süleyman b. Harb anlattı ve dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd haber verdi. Onun Mualla b. Ziyâd'dan, onun Mürre b. Debbâb'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Zâviye olayında Ukbe b. Abdulğâfir'i gördüm. Bana şöyle seslendi: "Dünya da ahiret de gitti." O gün, Abdurrahman b. Avsece en-Nehmî -Hemedân'dan- öldü. O, İbnü'l-Eş'as'ın sağ tarafındaydı. Haccâc, İmrân b. İsmâ ed-Dab'î'yi getirdi ve onu boğarak öldürdü.

Bana Ali b. Muhammed, Ubeydullah b. Ömer el-Bekrevâi'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdûlmelik, Haccâc'a kendisi için insanlardan biat almasını emreden bir haber gönderdi. Küfrünü ikrar edene karışmamasını, sancak kaldıran veya Emirü'l-Mü'minîne sövenlerle hesaplaşmasını emretti. Haccâc, insanları bu şekilde biate çağırdı. Benî Dabî'a gelince onlara da söz konusu emri okudu ve biate çağırdı. İmrân b. İlsâm da gelmişti. Haccâc onu da biate davet etti ve "yoksa sen küfrünü ikrar mı ediyorsun?" dedi. O da "Allah'a iman ettiğimden beri ona inanmazlık etmedim." dedi. Bunun üzerine öldürüldü. İbnü'l-Eş'as yenilince askerleri geri çekildi. İnsanlar Mırbed'in ortasında 3 gün boyunca savaştılar. Onların emirliğini Abdurrahman b. Abbâs b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib yapıyordu. Matar b. Nâciye er-Riyâhî harekete geçti ve Kûfe'yi ele geçirdi. İbnü'l-Eş'as onun üzerine yürüdü ve ondan biat aldı. Haccâc onu izliyordu. Deyru'l-Cemâcim'de karşı karşıya geldiler.

Bana Ümeyye b. Hâlid, Avâne'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İki grup arasında Cemâcim'de 81 çatışma meydana geldi. Bunların hepsi Haccâc'a karşıydı. Sadece bir tanesi İbnü'l-Eş'as'a karşı oldu. Ve o yenildi. Deyru'l-Cemâcim'de Kurradan Huzeyfe'nin mevlası Ebü'l-Buhteri Sa'd ve Ebü'l-Buhteri et-Tâî öldürüldü.

Bana Gunder anlattı ve dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. Onun Amr b. Mürre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Kurrâ, Deyru'l-Cemâcim günü Ebü'l-Buhterî et-Tâî'ye gelip başlarına geçmesini istediler. O "Ben mevalidenim. Siz Arab birini başa geçirin." Bunun üzerine onlar Cehm b. Zehr b. Kays'ı başa geçirdiler.

[283] Bana Süfyan'dan işiten biri anlattı. Onun Ebân b. Tağlib'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Bana Seleme b. Kuheyl anlattı ve dedi ki:

Deyru'l-Cemâcim'de Ebü'l-Buhterî'yi gördüm. Bir adam ona ok fırlattı ve onu yaraladı. İbnü'l-Eş'as, Deyru'l-Cemâcim'den ayrıldı ve Basra'ya geldi. Haccâc onu takip etti. İbnü'l-Eş'as, Basra'dan çıktı ve Ahvâz bölgesindeki Mesken'e geldi. Haccâc takibi sürdürdü. Mesken'de karşılaştılar. İbnü'l-Eş'as yenildi. Yanındakilerden birçoğu boğuldu ve çoğunluğu da öldü.

Bana Ümeyye b. Hâlid anlattı ve dedi ki: Bize Şube, Amr b. Mürre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Abdullah b. Şeddâd el-Hâd, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud, Mesken'de Düceyl gecesinde kayboldular.

Bana Ali b. Abdullah anlattı ve dedi ki: Bize Süfyan haber verdi ve dedi ki: Bana Ebû Ferve anlattı ve dedi ki:

Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Suverâ'da⁴² kaybedildi. Haccâc, aralarında İmrân b. İsmâ el-Anzî, Abdurrahman b. Servân, E'sâ Hemedân, Feyrûz Husayn'ın bulunduğu birçok insanı esir aldı.

Ebû'l-Yakzân dedi ki: Bana Selem b. Cârûd b. Ebî Sebre el-Huzelî anlattı ve dedi ki:

Haccâc, İmrân b. İsmâ el-Anzî'ye geldi. Ona "İmrân!" dedi. [284] İmrân "Evet" dedi. Haccâc "ben Irak'a gelince seni en iyi grupla birlikte Emirü'l-Mü'minîne göndermedim mi?" deyince, o "evet" diye cevap verdi. Haccâc şöyle devam etti: "Senin eşin kavminin önde geleni Mâviye bt. Mesma' ehil olmadığı halde onu seninle göndermedim mi?" İmrân bunu da onaylayınca Haccâc, "Allah'ın düşmanı İbnü'l-Eş'as ile birlikte isyan etmene neden olan nedir?" dedi. O "beni Bâzân isyana teşvik etti." dedi. "Ailenin önemli zamanında neredeydin?" dedi. İmrân cevabı tekrarladı. "Basra'nın harabında sen neredeydin?" dedi ve yine aynı cevabı aldı. Bir adam onun başındaki sarığı çıkardı, saç tıraşlıydı. O, "tıraşlı" dedi. "Eğer ben seni affedersem Allah beni affetmez" dedi. En sonunda emir verdi ve onun boynu vuruldu. Dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, sonra İmrân b. İsmâ el-Anzî'yi sordu. Ona Haccâc'ın onu öldürdüğü söylendi. Sebebini sordu. İbnü'l-Eş'as ile birlikte isyana katıldığı söylendi. Şu şiiri okudu:

*Yüz ağartan birinin oğlu olan Mu'atb'ı kumruları avsec ağacına
sığınan bir şahin olarak onların üzerine göndermedin mi?*

*Eğer sen onun ateşiyle yakarsan biz olgunlaşırız. Ancak onun dışında
bir şeyle olgunlaşmayız.*

O şiddetlice kükreyen bir aslan olduğu için bir av istediğinde ondan kurtuluş yoktur.

Ardından İbnü'l-Eş'as Horasân'a doğru yola çıktı. Yenilenler de onunla birlikte gitmek istediler. Ancak o, onları bırakarak Sicistân'daki Rutbîl'in yanına geldi. İnsanların başına da Abdurrahman b. Abbâs b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmüttalib'i bıraktı. Kardeşi Yezîd'in valisi olarak Herat'ta görev yapan Mufaddal b. Mühelleb, İbnü'l-Eş'as'la karşılaştı ve onu yendi. Yanındakilerin bazılarını da esir aldı. Muhammed b. Sa'd b. Mâlik ve Helkam b. Nuaym da bu esirlerdendir.

Bana Âmir b. Sâlih b. Rüstem anlattı ve dedi ki: Bana Ebû Bekir el-Hüzelf anlattı ve dedi ki:

O gün esir alınanlar arasında Yezîd b. Talha b. Abdullah b. Halefu't-Talahât, Nadr b. Enes b. Mâlik, Abdullah b. Fudâle ez-Zehrânî, Sa'd b. Necd ve Yemen halkından birçok kişi vardı. Yezîd b. Mühelleb onları giydirdi ve Haccâc'a gönderdi. Onunla ilk konuşan Helkâm b. Nuaym oldu "Allah sana lanet etsin Ey Haccâc! Bu Mezûnî elinden kaçarsa yazık olur." Haccâc bunun sebebini sorunca o şu şiiri okudu:

O ailesini serbest bırakmada uyanık davrandı.

Mudar'a kelepçe takarak sana gönderdi.

Senin kavminle ailesini ölümün sıcağından korudu.

Halbuki senin kavmin onun yanında daha tehlikedeydi.

Bana anlattı ve dedi ki: Haccâc, Muhammed b. Sa'd b. Mâlik'e şöyle dedi: "Ey şeytanın gölgesi! İnsanların en aşağılığı! Sen, Benî Nadr'ın kölesinin -Amr b. Ebi's-Salt b. Kinâre'yi kast ediyor- müezzini olmaya razı oldun." Haccâc'ın emriyle o öldürüldü. [285] Tüster günü aralarındaki ilk çatışma, 81 yılının son günlerinde Kurban Bayramı'nda oldu. İkincisi ise 82. yılın ilk günlerinde Muharrem ayında Zâviye'de vuku buldu. Üçüncü çatışma Safer ayında Pazar günü Mirbed'de oldu. Dördüncüsü Deyru'l-Cemâcîm'de, beşincisi ise Duceyl gecesi 82 yılının Şaban ayında oldu. Ben Mekke'den ayrıldığımda Muharrem ayında insanlar Zâviye'deydiler. Hureys'in yanına geldim. O, aslan derisinden yapılan yüksekçe bir yerde oturuyordu. Selam verdim. Selamımı aldı ve beni tanıdı. Bu sırada bir adam geldi ve

dedi ki: "Haccâc, bölüklerini hendeklerden çıkarttı." O, kafasını kaldırdı ve bu vaktin savaş vakti olmadığını söyledi. Başka biri daha geldi ve aynısını söyledi. Başka biri daha gelince diğerine dedi ki "kalk ve şu tepeye çık bak." Adam bölükleri çıkarken gördüğünü ve iki tarafın da hazırlandığını söyleyince o, at ve silah istedi. Silahını kuşandı. Bu sırada kollarına baktım. Aslan kolları gibiydi. Sonra kürsüsünde oturdu. Atlılar yanına gelmeye başladı. Ebû'l-İlc ve Benî Teym'in mevlâsının oğlu ilk gelenlerdi. Sonra Mucâhid b. Bel'a el-Anberî ve Cehdem b. İbâd b. Husayn geldi. Ardından Benî Teym'in atlıları geldi. Onları saydığımda 60 kişi olduklarını gördüm. Hureyş atına bindi ve ben de onların ne yapacaklarını görmek için onlara bakıyordum. Ezd birliği geldi onları savaşa teşvik için iyiliklerini ve Şamlıların kötülüklerini zikretti. Yanındakilere saldırı emri verince onlar safları yardılar. Akşama kadar böyle yapmayı sürdürdüler. Ben bu sırada evime döndüm. Bu Muharrem ayının sonunda bir Çarşamba günüydü. Gecenin bir vakti onların seslerini duyardım. Daha sonra sesler kesildi. Sonraki gün Perşembe idi ve şiddetli bir çatışma daha yaşandı. İki taraf gece olana kadar sabretti. Üçüncü gün de güneş batımından ^[286] sonra şiddetli bir çatışma yaşandı. Haccâc, Abdurrahman b. Müslim'e Müsennât'ı geçerek Basra'ya gitmesini emretti. Bu haber Iraklılara ulaşınca, Hureyş onları engellemeye çalıştı. İki grup köprünün yanında savaştılar. Hurayş'ın yanındakilerden 30 kişi öldü. Ebû Bekir b. Hantef b. Secef savaş bölgesine geldi. Şamlılardan biri Hurayş'ın kafasına vurdu. O Basra'ya getirildi. İnsanlar arasında öldüğü haberi yayıldı. İki grup da hala dayanıklılık gösteriyordu. İbnü'l-Eş'as'ın sağında savaşan komutanı Abdurrahman b. Avsece ve Abdullah b. Rizâm öldü. İbnü'l-Eş'as'ın grubundan Ziyâd b. Mukâtil, Tufeyl b. Âmir de öldü. Bu esnada Süfyân b. Ebrad saldırıya geçti ve insanlar kaçmaya başladılar. Savaş meydanında kurralar ve dayanıklı kimseler kalabildi. Ukbe b. Abdülgafîr ve bir grup kurra öldürüldü. Abdullah b. Âmir b. Mesmâ, yanındaki 300 kişi ile birlikte öldürüldü. Kesîr Ebû Ömer -Anze'nin mevlâsı Kettân'ın arkadaşı- öldürüldü. Mevaliden 200 kişi de onunla birlikte öldürül-

dü. Böylece yenildiler ve Basra'ya sığınmak zorunda kaldılar. Ancak Süfyân onları öldürdü, onlara doğru giderken 400 veya daha fazla kişiyi de öldürdü.

İbnü'l-Eş'as ile Birlikte İsyanı Katılan Kurra

Muslim b. Yesâr Muzenî. Ebû Bekir'in mevlası, Osman b. Affân'ın mevlası, Ukbe b. Abdulğâfir el-Avzî savaşıta öldürüldü. Ukbe b. Vessâc el-Bursânî savaşıta öldürüldü. Abdullah b. Gâlib el-Cehdamî savaşıta öldürüldü. Nadr b. Enes b. Mâlik, Ebû'l-Cevzâ savaşıta öldürüldü. İmrân b. İsam ed-Dab'î sabren öldürüldü. Siyâr b. Selâme Ebu'l-Minhâl er-Riyâhî, Mâlik b. Dinâr, Mürre b. Debbâb el-Hehdârî, Ebû Necîd el-Cehdamî, Ebû Şeyh el-Hinâî, Hasan b. Ebi'l-Hasan de isyana katıldılar. Ancak bu son zikredilen kerhen katılmışı ve öldürülmedi.

[287] Bana Ümeyye b. Hâlid anlattı ve dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı ve dedi ki: Onun Eyyûb'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

İbnü'l-Eş'as'a denildi ki: Eğer etrafındakilerin Cemel günü Âişe'nin etrafındakiler gibi öldürölmesini istiyorsan isyan et.

Kûfe halkından isyana katılanlar, Saîd b. Cubeyr, Âmir eş-Şa'bî, Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd ve Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Duceyl günü öldü.

Bana Gunder anlattı ve dedi ki: Bana Şube anlattı. Onun Husayn'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

İbn Ebî Leylâ'yı insanları Cemâcim'e teşvik ederken gördüm. Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud, Maruf b. Suveyd, Muhammed b. Sad b. Mâlik sabren öldürüldüler. Talha b. Mûsârîf el-Eyâmî, Zubeyd b. Hâris el-Eyâmî, Ata b. Sâib -sakifin mevlası- Ebû'l-Buhterî et-Tâî savaşıta öldürüldü.

Bana Abdurrahman anlattı ve dedi ki: :Bana Hammâd anlattı. Onun Eyyûb'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Onlardan bir kişi bile kurtulmadı ki, kendisini kurtaran Allah'a hamdetsin.

Muhammed b. Talha'dan rivayetle anlattılar:

Zubeyd ile Ala b. Abdulkerim'i beraber gördüm. Bu sırada biz gülüyorduk. Zübeyd "eğer Cemâcim'e şahit olsaydınız

böyle gülemezsiniz. Ben isterdim ki iki kolum dirseğimden kesilseydi de ona şahit olmasaydım.” dedi. Ebü'l-Hasan dedi: Avâne dedi: Haccâc, 5.000 veya 4.000 esirin tutulduğu bir yerde öldürüldü.

Dedi ki: Hasan el-Cifrî'den, onun Mâlik b. Dinâr'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbnü'l-Eş'as'la birlikte 500 kurra bizzat savaşa tanık oldular. Tufeyl b. Âmir b. Vâsile öldürüldü.

Esmaî dedi ki: Bana Osman eş-Şehhâm anlattı ve dedi ki:

Haccâc, Şabi'ye gelince Şa'bî şöyle dedi: “Toprağımız kurudu. Evimiz bize hüznü verdi. Korku bizi sardı ve biz öyle bir fitneye düştük ki, biz ne iyilik sahibi ve takvalıydık ne de kötülük sahibi ve güçlülerdik.” Haccâc bunun üzerine “Babanın hakkı için böyle söyleme” dedi. Bu sene -82. sene- Suveyd b. [288] Gafle, Zir b. Hubeyş öldü. Zirr'in Cemâcim'den önce öldüğü de söylendi. Ebû Vâil, Zâzân, Rib'î b. Hirâş, Zeyd b. Vehb, Huzeyl b. Şurahbîl, Ebu's-Şe'sâ öldü. Bu ismi zikredilenlerin hepsi Cemâcim'den sonra öldü. Meymûn b. Ebu Şebîb Cemâcim'de öldü. Bu sene Haccâc, Kumeyl b. Ziyâd en-Nehâî'yi öldürdü ve aynı yıl Mühelleb b. Ebî Sufre Merv'de öldü. Kuteybe b. Muslim Amr b. Ebî's-Salt b. Kinâr, Ebu's-Salt ve Salt b. Ebî's-Salt, Mûsâ b. Kesîr el-Hârisî, Bukeyr b. Ebî Hârûn el-Becelî öldürüldü. Abdûlmelik, kardeşi Muhammed'i Ermeniyeye gönderdi. Muhammed Ermeniyeye halkıyla karşılaştı ve onları mağlup etti. Sonunda ondan sulh talep ettiler. Sulh yapıldı. Onları yönetmesi için Nebîh b. Abdullah el-Anzî'yi atadı. Onlar, valilerine hainlik yapıp onu öldürdüler. Bu sene, Abdullah b. Abdûlmelik b. Mervân Rum bölgesindeki Sinân kalesini fethetti. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr el-Mugîre b. Ebî Berde el-Abdî, Senhâce'ye gazve düzenledi. Haccı Ebân b. Osman yaptırdı. .

83. Yıl

Haccâc, Muhammed b. Kâsım'ı Fars'a atadı ve ona Kürtleri öldürmesini emretti. Aynı sene, Haccâc, İmâre b. Temîm el-Kînî'yi, İbnü'l-Eş'as olayı için Rutbîl'e gönderdi. Rutbîl [289] sulh etti. İbnü'l-Eş'as'la arasındaki meseleleri çözdü. Son-

ra İbnü'l-Eş'as'ın ve ailesinden bazılarının ellerine kelepçe vurdurttu ve Haccâc'ın yanına gelmek için yola çıktı. Umâre, İbnü'l-Eş'as'ı Ebü'l-Anz isminde bir adamla birlikte aynı yere bağlamıştı. Onlar Ruhhac'a gelince İbnü'l-Eş'as kendini aşağıya attı ve o adamla birlikte öldüler. Bunun üzerine Umâre, İbnü'l-Eş'as'ın başını Haccâc'a getirdi. Ebü'l-Hasan şöyle dedi: Haccâc'a İbnü'l-Eş'as'ın başı getirilince o şu şiiri okudu:

Onun eceli ve ahmaklığı yıkılışını getirdi.

O, kuvvetli ve çirkin birine rastladı.

Diğeri ise, çirkin, cesur, iridir

Ata binmede ve zırhlı yiğitlerin boğazlarını sıkmada ustadı.

İbn Vâhisa'ya yazıklar olsun!

Kınanmış bir şekilde Rahman'a kavuştu.

Daha sonra onun kafasını Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de onu Mısır'da bulunan Abdülaziz'e gönderdi. Bu sene, Abdülmelik b. Mervân kardeşi Muhammed'i Ermeniyeye yolladı. Muhammed onlarla sulh yaptı. Onların üzerine Ebû Şeyh b. Abdullah el-Ganevî ve Amr b. Sadî el-Ganevî'yi görevlendirdi. Ancak onlar ihanet edince ikisi de öldürüldü. Bu sene, Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân Rum bölgesine saldırdı. Rumlarla Suriye ve Lü'lüe'de⁴³ karşılaştı ve onları yenilgiye uğrattı. Bu sene, hac mevsimini Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî idare etti.

84. Yıl

Bu sene, Abdülaziz b. Mervân Mısır'da öldü. Daha sonra, Abdülmelik, oğulları Velîd ve Süleymân'a biat etti. Hişâm b. İsmâîl b. İbrahîm, Saîd b. Müseyyeb'i Velîd ve Süleymân'a biat etmeye çağırdı. Ancak o, iki kişiye biat etmeyi reddetti. Bunun üzerine ona 100 kırbaş vuruldu. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Saîd b. Müseyyeb, Hişâm b. Süleymân'a "Abdülmelik'in Velîd'e biatını istemesi kendi hilatidir." dedi. O da "bu kapıdan gir, diğer [290] kapıdan çık ki insanlar biat ettiğini görsünler." dedi. O bunu reddetti. Kendisini buna kimsenin zorlayamayacağını söyler ve bunun üzerine 100 kırbaş vuruldu ve kıl şalvarı giydirildi. Zannederim ki o asılmıştı da.

43 Tartûs yakınında bir kale (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*) (Muhakkik).

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Bana Ebü'l-Mikdâm anlattı ve dedi ki:

Bizim yanımıza Saîd b. Müseyyeb getirildi. Ona 100 kırbaç vurulmuştu ve üzerinde kıl şalvarı vardı. Onu götürüp asmak istediler. Saîd daha sonra "bilseydim ki beni asmayacaklar, şalvar giymezydım." dedi. Hişâm'ın Saîd'e yaptıkları Abdülmelik'e ulaştığında şöyle dedi: "Hişâm ne kadar kötü bir şey yapmış! Saîd gibisi kırbaçla dövülmez. Ya onun boynunu vuracaktı ya da onu bırakacaktı." dedi. Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî hac yaptırdı. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr, İfrîkiyye bölgesindeki Şukûmâ'ya gazve düzenledi. Evrebe'ye gitti ve onlarla savaştı. Allah ona fethi nasip etti. Esirler aldı.

Bana Ebû Hâlid b. Saîd anlattı. Onun Ebû Berâ en-Nemîrî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Rum İfrîkiyye'ye kaçtı. Muhammed b. Mervân'la karşılaş-
tılar ve Allah onları mağlup etti. Bu sene, Harîk (yangın) se-
nesiydi. Muhammed b. Mervân, kavmin yenilgisinden sonra
Osman b. Affân'ın mevlası Ziyâd b. Cerrâh'ı ve Hübeyre b. Arec
el-Hadramî'yi gönderdi. Onları kiliselerindeyken yakaladı ve
köylerini yaktı. Bu yakma olayı en-Neşevâ ve Busfurcân'da
olmuştur. Ebû Berâ dedi ki: Bu gazvede Yezîd b. Useyd'in -Sî-
secân'dan- annesi esir alındı. O, Sîsecân papazının kızıdır. İb
nü'l-Kelbî dedi: Bu sene, Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân^[291]
Rum bölgesine saldırdı. Öyle ki, Turanda bölgesine ulaştı. Bu
sene, Abdullah b. Abdülmelik el-Mısîs şehrini kurdu.

85. Yıl

Bu sene, Muhammed b. Mervân Ermeniyye'ye saldırdı. Yaz
ve kış bu bölgede geçirdi.

Bana Ebû Hâlid, Ebû Berâ en-Nemîrî'den rivayetle anlattı ve dedi ki:

Muhammed b. Mervân döndü ve Abdullah b. Hâtım en-Nu-
man el-Bâhilî'yi Mısîs'e atadı. Abdullah b. Hâtım daha sonra
ölünce Muhammed b. Mervân kardeşi Abdülaziz b. Hâtım'ı
atadı. Debîl, Neşevâ ve Berzea şehirlerini kurdu. İbnü'l-Kel-
bî dedi: 85 senesinde Abdullah b. Abdülmelik Mısîs'te bulu-
nuyordu. (Abdullah b. Abdülmelik) Yezîd b. Huneyn'i savaşa
gönderdi. O, büyük bir ordu toplamış olan Rumlarla karşılaş-

tı. Susne'deki insanlar ve Meymûn el-Curcumânî öldürüldü. Tuvane'nin yanındaki Antakya halkından binlercesi de onunla birlikte öldürüldü. Hişâm b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Mahzûmî hac yaptırdı. 85 senesinde Vâsile b. Eska' el-Leysî -Resûlullah (sav.)'ın ashabından- öldü. Ayrıca Resûlullah'tan bir şeyler işitmiş olan Abdullah b. Âmir b. Rebfa da öldü.

86. Yıl

Bu sene, Kuteybe b. Muslim b. Amr, Horasân'a vali olarak geldi. Orada Belh'in yöneticileriyle karşılaştı. Onlar da Kuteybe'ye katıldılar. Sağânîn meliki hediyeler ve altın anahtar [292] ile birlikte onu karşıladı ve şehri ona teslim etti. İbnü'l-Kelbî dedi ki: 86 senesinde, Mesleme b. Abdülmelik Rum bölgesine saldırdı. Tulak kalesini fethetti. Ayrıca Abdülmelik ölmeden önce Ahrem kalesini fethetti. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr, Mugîre b. Ebî Berde el-Abdî'yi gemilerle birlikte yola çıkardı. Evliye'yi fethetti. Bu şehir Mağrib'in Sicilya'daki fethedilen ilk şehirdir.

Abdülmelik b. Mervân'ın Ölümü

86. senede Abdülmelik b. Mervân öldü.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

86. senenin Şevvâl ayının ortasında Abdülmelik Dimaşk'ta öldü. Öldüğünde 63 yaşındaydı. Cenaze namazını Velîd b. Abdülmelik kıldırdı. Abdülmelik 23. senede Benî Hudeyle'den olan Mervân'ın Medine'deki evinde doğmuştu. Onun hicrî 26. senede doğduğu da söylenmiştir. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) ashabından Kabîsa b. Züeyb ve Ebû Yemâme el-Bâhilî ve Abdullah b. Ebî Evfâ el-Eslemî vefat etti. Ayrıca Mutarrîf b. Abdullah b. Şuheyre de öldü. Abdülmelik b. Mervân döneminde Resûlullah'ın (sav.) ashabından Büsr b. Ertât ve Ömer b. Ebî Seleme de vefat ettiler. Alkame b. Vakkâs el-Leysî, Guneym b. Kays el-Mâzinî ve Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd de vefat edenlerdendir.

[293] Abdülmelik Dönemindeki Valiler

Medine: Mus'ab b. Zübeyr -72 yılında- öldürüldüğünde Osman b. Affân'ın mevlası Târik b. Amr Medine'deki yönetimi

ele aldı ve Abdülmelik'e haber gönderdi. Abdullah b. Zübeyr öldürüldüğünde Abdülmelik, Haccâc b. Yûsuf'u Mekke, Medine ve Tâîf'e atadı. Bu, 73 yılındaydı. Haccâc, Mekke'ye gittiği zamanlarda Abdullah b. Kays b. Mahreme'yi yerine bırakıyordu. Daha sonra Haccâc Irak'a atandı ve oradan ayrıldı. Abdülmelik b. Mervân, 75 yılında Yahyâ b. Hakem b. Mervân'ı Irak'a atadı. Yahyâ b. Hakem, Şam'a gideceği zaman Ebân b. Osman'ı yerine bırakmıştı. Abdülmelik, Ebân'ı oradaki görevinde tuttu ancak 83 yılında bu görevden azletti. Onun yerine Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî'yi atadı. Hişâm, Abdülmelik ölene kadar Şam valisi olarak görevine devam etti.

Mekke: 75 yılında Haccâc buradaki görevinden ayrıldı. Mekke'de Kays b. Mahreme'yi bıraktı. Abdülmelik Kays'ı azledip Nâfi' b. Alkame b. Safvân'ı oraya atadı. O, Abdülmelik ölene kadar burada vali olarak görevine devam etti.

Yemen: Muhammed b. Yûsuf, Abdülmelik ölene kadar görevine devam etti.

Basra: Abdülmelik, Mus'ab öldürüldüğünde Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd'i atadı. 72 yılının sonunda Hâlid Basra'ya geldi. Daha sonra Abdülmelik, onu azletti. Onun yerine Bîsr b. Mervân b. Hakem'i getirdi. Bîsr, 74 yılının sonunda Zilhicce ayında Basra'ya geldi. Burada birkaç ay görev yaptı. Bu ayların sonunda öldü. Yerine Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd'i bırakmıştı. Ancak Abdülmelik b. Mervân onu azletti ve Haccâc'ı atadı. 75 yılının Receb ayında Haccâc şehre geldi. Hakem b. Eyyûb es-Sekâfî'yi 75 yılında Basra'ya atadı. O bu görevini İbnü'l-Eş'as isyanına kadar sürdürdü. 82 senesinin sonunda o Basra'ya geldi. Hakem b. Eyyûb, Haccâc'a katıldı. [294] İbnü'l-Eş'as, Abdullah b. İshâk b. el-Eş'as'ı atadı. Ardından onu azledip yerine Abdullah b. Mugaffel ailesinden bir adamı atadı. -Hâtim b. Müslim'in söylediğine göre bu adam Gâmidî idi.- İbnü'l-Eş'as yenilgiye uğratılınca Haccâc, Hakem b. Eyyûb'u buraya atadı.

Kûfe: Abdülmelik, Mus'ab öldürüldüğünde Kutn b. Abdullah el-Hârisî'yi birkaç aylığına oraya atadı ve daha sonra onu

azletti. Onun yerine 2 yıl görev yapacak olan Bişr b. Mervân'ı atadı. Daha sonra onu Basra'ya verdi. Bişr buradan ayrılırken yerine Amr b. Hureys el-Mahzûmî'yi bıraktı. Haccâc 75 yılında Kûfe'ye geldi ve Urve b. Mugîre b. Şu'be'yi buraya atadı. Havşeb b. Ruveyym eş-Şeybânî'yi atadığı da söylenmiştir. Daha sonra onu azletti. Berâ b. Kabîsa es-Sekafî'yi atadı ancak onu da azletti. Onun yerine de Abdurrahman b. Abdullah b. Âmir el-Hadramî'yi atadı. Ancak Matar b. Nâciye er-Riyâhî onu şehirden çıkardı ve İbnü'l-Eş'as'a haber gönderdi. Bunun üzerine İbnü'l-Eş'as şehre geldi. Deyru'l-Cemâcim'e giderken yerine Abdullah b. İshak b. Eş'as'ı bırakmıştı. Cemâcim'de İbnü'l-Eş'as yenilince Haccâc şehre geldi. Dimaşk halkından Umeyr b. Hânî'i burada bırakarak kendisi Basra'ya gitti. Daha sonra onu da azletti. Mugîre b. Abdullah b. Ebî Akîl'i namaz için, Ziyâd b. Cerîr b. Abdullah'ı şurta için görevlendirdi. Onlar Abdülmelik ölene kadar bu görevleri yaptılar.

Horasân: Mus'ab'ın öldürüldüğü yıl, Abdülmelik, Abdullah b. Hâzim'i Horasân'a atadığını bildiren bir haber gönderdi. Mektubu Sevre b. Ebcer ed-Dârimî ile göndermişti. İbn Hâzim ona dedi ki: Benî Temîm ile Benî Süleyym'in arasını açmaktan korkmasam burada seni öldürürdüm. Şimdi o mektubunu yiyeceksin. Sevre de mektubu yedi. Bunun üzerine Abdülmelik, Bukeyr b. Veşşâh es-Sarîmî'ye haber göndererek İbn Hâzim'i öldürmesi veya şehirden çıkarması halinde kendisinin emir [295] olacağını bildirdi. Bukeyr, İbn Hâzim'i öldürdü ve Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd gelene kadar vali olarak göreve devam etti. O gelince, Bukeyr azledildi ve göreve o getirildi. Daha sonra o da azledildi ve yerine Mühelleb b. Ebî Sufre 79 yılında atandı. 82 yılında o ölünce oğlu Yezîd'i oraya bırakmıştı. Abdülmelik, 2 yıl veya daha fazla Yezîd'i bu görevde bıraktı. Sonra ise, Horasân'ı Haccâc'ın yönetimi altındaki yerlere kattı. Haccâc, Kuteybe b. Müslim'i atadı. O, Abdülmelik b. Mervân'ın ölümünden önce 86 yılında şehre geldi.

Sicistân: Abdülmelik, bu şehre Abdullah b. Ali b. Adî b. Hârise b. Rebî'a b. Abdüluzza b. Abdişems'i atadı. Ardından onu azledip Horasânla birlikte burayı da Ümeyye b. Abdullah b.

Hâlid b. Useyd'e bağladı. Bu, 73 yılında oldu. Ümeyye, oğlu Abdullah b. Ümeyye'yi 3 sene boyunca buraya görevlendirdi. Abdülmelik, onu azledip yerine Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah'ı atadı. Şebîb el-Harûrî, şehre ulaşmadan önce onu Ahvâz'da öldürdü. Bu, 77 yılında oldu. Ümeyye azledilince burası Haccâc'a bağlandı. Haccâc, Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi 78 yılında bıraktı. 79 yılında Ubeydullah öldü. Yerine oğlu Ebû Berze'a'yı bırakmıştı. Haccâc, Mühelleb'e haber gönderip kendi yanından birini Sicitân'a göndermesini istedi. O, Vekî' b. Bekr b. Vâil el-Ezdî'yi gönderdi. Daha sonra Haccâc, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı 80 yılında Sicistân'a atadı. Haccâc hal'edilince Irak'a yöneldi ve yerine birini bıraktı. Bu, 81 yılının sonuydu. Haccâc, Umâre b. Temîm el-Kînî veya el-Lahmî'yi atadı. Daha sonra onu azledip yerine Abdurrahman b. Süleym'i 84 yılında buraya atadı. Ardından, Abdülmelik b. Mervân, Haccâc'a mektup yazıp Mesmâ' b. Mâlik'i Sicistân'a atamasını emretti. Abdülmelik ölene kadar o bu görevdeydi. Haccâc, ardından kardeşinin oğlu Muhammed b. Şeybân'ı atadı. Onu daha sonra görevden alıp yerine Eş'as b. Bişr el-Kelbî'yi atadı. Onu da azletti ve bu şehri Kuteybe b. Müslim'e bağladı. Kuteybe önce kardeşini şehre yolladı. Ardından kendisi de geldi. Sonra şehirden ayrıldı ve yerine Abdirabbih b. Abdullah b. Ömer el-Leysî'yi atadı. Bu anlatılanların çoğu 86 yılında, bir kısmı ise 87 yılında gerçekleşmiştir. Abdirabbih, Kuteybe 93 yılında kendisini azledene kadar vali olarak görevini sürdürdü.

Kadılar: Basra: Abdülmelik b. Mervân, Hâlid b. Abdullah b. [296] Useyd'i Mus'ab b. Zübeyr öldürüldüğü zaman 72 yılında atadı. Halîd, Ubeydullah b. Ebî Bekre'nin Basra kadısı olmasını istedi. Ubeydullah, Haccâc b. Yûsuf şehre gelene kadar kadılığı sürdürdü. Haccâc önce onun görevine devam etmesini istedi. Ancak daha sonra Hişâm b. Hübeyre el-Leysî'yi atadı. Daha sonra ise Abdurrahman b. Ezîne el-Abdî'yi atadı.

Kûfe: Mus'ab'ın ölümünden sonra insanlar Abdülmelik'e biat hususunda birlik olunca Abdülmelik Şureyh'i Haccâc gelene kadar şehrin kadısı olarak bıraktı. Haccâc geldiğinde Şu-

reyh'i görevinde devam ettirdi. Sonra Şureyh affını istedi ve görevden affı verildi. Ardından onun yerine Ebû Burde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî atandı. Cemâcim'den sonra Ebû Burde de affını istedi ve görevi bıraktı. Onun yerine Ebû Bekir b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî atandı. Ölene kadar da bu göreve devam etti. Ardından göreve Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî geldi.

Medine: Mus'ab b. Zübeyr öldürülünce Târik b. Amr burayı ele geçirdi ve Abdülmelik'e haber gönderdi. Sonra Abdülmelik Haccâc b. Yûsuf'u 73 senesinde bu şehre atadı. Haccâc, Abdullah b. Kays b. Mahreme'yi kadı olarak atamak istedi. Abdullah, Haccâc Irak'a gidip yerine kendisini bırakana kadar bu görevini sürdürdü. Abdülmelik, amcası Yahyâ b. Hakem'i 76 yılında Medine'ye atadı. Yahyâ ise yerine Ebân b. Osman b. Affân'ı bırakmıştı. Abdülmelik, onu görevinde tuttu. Ebân b. Osman ise Nevfel b. Mesâhik el-Âmirî'yi kadı olarak atadı. Nevfel, 83 yılında Ebân azledilene kadar kadılık yaptı. Abdülmelik, Medine'ye Hişâm b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Mahzûmî'yi atadı. O, Amr b. Halde ez-Zerkî'yi Abdülmelik ölene kadar kadı olarak atadı.

Şam: Abdülmelik'in Şam kadısı Ebû İdrîs el-Havlânî idi.

Sind: Haccâc b. Yûsuf 78 yılında Saîd b. Eslem el-Kilâbî'yi kadılığa atadı. Onu, Benî Same b. Lueyy'den Hâris el-Âlâfiyyân'ın iki oğlu Muhammed ve Muâviye öldürdü. Bunun üzerine Haccâc, Mecâ' b. Si'r'i -Benî Mürre b. Ubeyd'den- 79 yılında [297] Sind'e atadı. Mecâ' ölünce Muhammed b. Hârûn b. Zirâ'en-Nemîrî'yi 80 yılında atadı. Abdülmelik ölene kadar o bu görevi sürdürdü.

Bahrân: Abdülmelik b. Mervân, Ömer b. Ubeydullah'ı buraya gönderdi. O, Ebû Fudeyk'i öldürdü. Daha sonra Abdülmelik, İbn Useyd b. Ahnes b. Şureyk es-Sekafî'yi atadı. el-Haccâc ise sonrasında buraya Sinân b. Seleme b. Muhibk el-Huzelî'yi atadı. Sinan ölünce yerine oğlu Mûsâ b. Sinân b. Seleme geçti. Haccâc, Saîd b. Hassân el-Useydî'yi oraya atadı. Ardından Ziyâd b. Rabî' el-Hârisî'yi atamışsa da onu 79 yılında azletti. Yerine Muhammed b. Sa'sa'a el-Kilâbî'yi atadı. Muhammed

b. Sa'sa'a ise Abdülmelik b. Abdullah el-Avzî'yi atadı. Reyân en-Nukrî isyan edince Abdülmelik ve Muhammed kaçtılar. Bunun üzerine Haccâc, Yezîd b. Ebî Kebşe'yi gönderdi. O, Reyân'ı öldürüp buradan ayrıldı. Haccâc, Kutn b. Ziyâd b. Rabî' el-Hârisî'yi atadı. O, Haccâc ve Velîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Ammân: Haccâc, 70 yıllarında buraya Musâ b. Sinân b. Seleme'yi gönderdi. Sonra, Abbâd'ın oğulları Saîd ve Süleymân buraya hâkim oldular. Haccâc, onları şehirden çıkarması için Tufeyl b. Husayn el-Behrânî'yi gönderdi. Ona ayrıca haber göndererek yerine birisini bırakmasını ve dönmesini emretti. O da yerine Hâcib b. Şeybe'yi bıraktı. Hâcib ölünce Abbâd'ın oğlu tekrar buraya hâkim oldu. Haccâc, Muccâ' b. Sîr'i buraya göndermek istese de sonra bu kararından vazgeçti. Muhammed b. Sa'sa'yı görevlendirdi. Ancak onu da Abbâd'ın oğlu öldürdü. Haccâc bu defa Sevre b. Hurr'u gönderdi. O, Abbâd'ın oğlunu öldürdü. Haccâc da buraya Saîd b. Hassân el-Useydî'yi atadı.

Mısır: Abdülaziz b. Mervân Mısır'a atandı. Abdülaziz 84 yılında ölünce Abdülmelik oğlu Abdullah b. Abdülmelik'i atadı. O, Abdülmelik ölene kadar bu görevde kaldı. Onun buraya atanması 80 yılına denk gelir. Bundan başka Abdülmelik, Hassân b. Nu'mân'ı 74 yılında atadı. O 78 yılında şehirden ayrıldı. Yerine Süfyân b. Mâlik el-Fehmî'yi bıraktı. Abdülmelik'in [298] yanına geldi ancak bu davranışını Abdülmelik kabul etmedi. Abdülaziz de buna karşı çıktı. Buraya daha sonra Mûsâ b. Nusayr 79 yılında Bedr b. Süfyân b. Mâlik'i atadı.

İfrîkiyye: 79 yılında buraya atanan Mûsâ b. Nusayr, Abdülmelik ölene kadar görevde kaldı. Abdülmelik, Mûsâ'dan önce buraya Hassân b. Nu'mân el-Gassânî'yi atamıştı. Abdülaziz Mısır'ın başına geçince onun görevine devam etmesini onaylamadı. Onun yerine Mûsâ b. Nusayr'ı getirdi.

Cezîre: Abdülmelik, kardeşi Muhammed b. Mervân'ı atadı. O, Abdülmelik ve Velîd ölene kadar bu görevde kaldı.

Ermeniyye ve Azerbaycan: Bu iki bölge 83 yılında Muhammed b. Mervân'ın yönetimine verildi. Abdülmelik ölene ka-

dar bu görevi sürdürdü. 85 yılında ise Muhammed b. Mervân görevden alınarak Ermeniyye ve Azerbaycan'a Abdullah b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî atandı. Abdullah ölünce Muhammed b. Mervân, Abdülazîz b. Hâtim b. Nu'mân'ı atadı.

Yemâme: Yezîd b. Hübeyre Yemâme'ye kadı olarak atandı. Ardından İbrâhîm b. Arabî el-Leysî atandı. Abdülmelik ölene kadar o bu görevde kaldı.

Yaz Savaşları: Mâlik b. Ubeydullah el-Hanefî. Sonra ise oğlu Velîd b. Abdülmelik'i atadı. Daha sonrasında Muhammed b. Mervân b. Hakem ve Amr b. Muhriz el-Eşca'î atandı.

Şam Bölgesi: Filistin: Abdülmelik'in oğlu Süleymân b. Abdülmelik.

Humus: Abdülmelik'in oğlu Abdullah b. Abdülmelik.

Ürdün: Ebû Osman b. Mervân b. Abdülmelik.

Belkâ: Yusuf b. Ömer'in kardeşi Muhammed b. Ömer es-Sekafî.

Hac mevsimini idare edenler: 73 veya 74 yılında Haccâc b. Yûsuf; 75 yılında Abdülmelik b. Mervân. 76-77'de ise Ebân [299] b. Osman. 79 ve 80 yılında Ebân b. Osman. 80 yılında Velîd b. Abdülmelik. 81 yılında Süleymân b. Abdülmelik. 82 yılında Ebân b. Osman. 83-84-85-86 yılında Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî.

Şurta: Yezîd b. Ebî Kebşe es-Seksekî. Daha sonra Abdülmelik onu azledip yerine Ebû Nâtil Riyâh b. Abde el-Gassânî'yi atadı. O azledildiğinde Abdullah b. Yezîd el-Hakemî; Abdullah'ın yerine de Ka'b b. Hâmid el-Absî, Abdülmelik ölene kadar buraya atandı.

Mektup Kâtipleri Mevlası Ebü'z-Zu'ayyî'a.

Haraç ve Ordu: Sercûn b. Mansûr er-Rûmî. Sercûn ölünce yerine Haşîn'in -Kudaalılardan oluşan bir mahalle- Mevlası Süleymân b. Sa'd atandı. Süleymân, Şam divanını Arapça'ya tercüme eden ilk kişidir. Mühür, Beytûlmâl ve Hazinesel Kabîsa b. Zueyb el-Huzâî. Kabîsa ölünce yerine Ömer b. Hâris

atandı. Hâcib Mevlası Ebû Yusuf. Koruma Görevlileri Himyer'in mevlası Adî b. Ayyâş. Bu görevin bütün kolları daha sonra Ebû'z-Zu'ayzi'a'ya, sonra da Reyyân b. Hâlid b. Reyyân'a -Benî Muhârib'in mevlası- verildi. O ise oğlu Hâlid b. Reyyân'ı görevlendirdi. Abdülmelik ölene kadar o bu görevi sürdürdü. Abdülmelik'in yönetimi kendisine biat edildikten sonra 13 sene 3 ay 28 gün sürmüştür.

Velîd b. Abdülmelik Dönemi

80 yılının Şevvâl ayının ortasında Velîd b. Abdülmelik'e biat edildi. Velîd'in annesi Vilâde bt. Abbâs b. Cüz' b. Hâris b. Züheyr b. Cuzeyme idi. O, Benî Abs b. Buğayz kabilesindendi. Velîd, 52 yılında Medine'de Benî Hudeyle'deki Abdülmelik'in [300] evinde doğdu. Bu tarihten daha önce doğduğu da rivayet edilmiştir. Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfetinde Ömer b. Ebî Seleme el-Mahzûmî öldü. O, Resûlullah'tan (sav.) rivayette bulunmuştur. Ayrıca Alkame b. Vakkâs el-Leysî, Zürâre b. Evfâ el-Hiraşî, Abdurrahman b. Ezîne -80 yıllarından sonra 90 yıllarından önce- Abdullah b. Utbân el-Esedî ve Utbe b. Nadr es-Sülemî ölmüştür.

87. Yıl

Bu sene, Nîzek Tarhân, Kuteybe b. Müslim'e gelerek sulh istedi ve elinde bulunan esirleri serbest bıraktı.

Kuteybe Beykend'i Fethediyor: Bu sene, Kuteybe Buha-ra'daki Beykend'e gazve düzenledi. Suğd'dan yardım istediler. Onlar büyük bir topluluk ile geldiler. Allah müşrikleri hezimetle uğrattı. Sonra Müslümanlar onları takip ettiler ve onlardan birçok kişiyi öldürüp esirler aldılar. İnsanlardan bir kısmı Medine'ye sığınıp sulh istediler. Onlarla sulh yapıldı. Onların başına Benî Kuteybe'den biri verildi. Yanındakilerin çoğu öldürüldü. Kuteybe döndü ve ondan sulh yapmasını istediler. O bunu reddetti ve onlara karşı kuvvet kullanarak zafere ulaştı. Savaşta ona karşı savaşanları öldürdü. Altın ve gümüş birçok kap ele geçirildi. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr oğlu Abdullah b. Mûsâ'yı Mağrib'deki Serdâniyye'ye gazveye gönderdi. Abdullah Kivele'yi fethetti. Yine bu sene Mûsâ b. Nusayr, Abdullah

b. Huzeyfe el-Ezdî'yi Serdâniyye'ye gazveye gönderdi. O, ganimetler ele geçirdi ve esirler aldı. Bu sene, Velîd b. Abdülmelik [301] Dimaşk mescidini bina etti. Aynı sene, Velîd b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz'e Resûlullah'ın (sav.) mescidini tekrar bina etmesini emretti. O bunu yaptı ve mescidi bir nebze genişletti. Şevvâl ayında Basra'da "Genç kızlar" diye isimlendirilen salgın oldu. Mesleme b. Abdülmelik gazveye çıktı. Fey'am, Buhayratulfursan'ı fethetti. Askerleri Kaluzimseles'e ulaşmış ve esirler aldı. Ömer b. Abdülaziz b. Mervân hac yaptırdı.

87 yılında Kâdî Şureyh ve Mikdâm b. Ma'dikerb öldü. Ebû Nuaym, Şureyh'in 76 yılında öldüğünü söylemiştir. Ayrıca bu sene, Resûlullah'ın (sav.) ashabından Utbe b. Abdussülemî de ölmüştür. Bu sene, Şu'be b. Haccâc doğdu. Ayrıca Irak valisi Ömer b. Hübeyre el-Fezârî de doğmuştur.

88. Yıl

Kuteybe, Tumuşkes ve Ermesne'ye Gazve Düzenliyor: Bu sene, Kuteybe b. Müslim Tumuşkes'e gazveye çıktı. Halkı onu karşıladı ve sulh istediler. Kuteybe daha sonra Ermesne'ye doğru harekete geçti. Halkı ile sulh yaptı. Türkler, Suğd ve Ferğane halkı ile birlikte onlara saldırdı. Onlar Müslümanlara da saldırdılar. Onların başında Çin melikinin kız kardeşinin oğlu vardı. Onun 200.000 kişi ile birlikte geldiği söylenmiştir. Allah Müslümanlara yardım etti müşrik topluluğunu da dağıttı. [302] Muhammed b. Mervân, Ermeniy'e gazve düzenledi. Yaz ve kış burada geçirdi. Mesleme b. Abdülmelik ve Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik gazveye çıktılar. Antakya'ya ulaşmış kış burada geçirdiler. Rumlar onlara karşı çok büyük bir ordu toplayıp onlara saldırdılar. Allah Rum'u mağlup etti. Müşriklerden birçoğu öldürüldü. Öldürülenlerin sayısı 50.000 olarak rivayet edilmiştir. Allah Cersûme ve Tuvâne'nin fethini nasip etti. Ömer b. Velîd b. Abdülmelik hac yaptırdı. Bu sene, Resûlullah'ın (sav.) ashabından Abdullah b. Büsr es-Sülemî vefat etti.

89. Yıl

Kuteybe b. Müslim, Buhârâ meliki Verdân Huzah'a karşı gazve düzenledi. Ancak onlara güç yetiremeyip geri döndü.

Mûsâ b. Nusayr, oğlu Abdullah b. Mûsâ'yı gazveye gönderdi. O, Muyurkâ, Menûrka -Sicilya ve Endülûs arasında iki ada-fethetti. Bu gazveler Eşraf Gazveleri olarak bilinir. Çünkü bu gazvede insanların ileri gelenleri vardı.

Mûsâ b. Nusayr, oğlu Mervân b. Mûsâ'yı Sûs el-Aksâ'ya gazveye gönderdi. O, 40.000 esir aldı. Bu sene, Mesleme b. Abdûlmelik Âmuriyye'ye gazve düzenledi. Müşriklerden büyük bir ordu ile karşılaştı ve Allah onları mağlup etti. Ömer b. Abdülaziz b. Mervân hac yaptırdı. Bu sene, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Mekke'de görevlendirildi. 89 yılında Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr öldü. 80 yılından sonra 90'dan önce Zûrâre b. Evfâ, Abdurrahman b. Ezîne, Ma'bed el-Cühenî, Humeyd b. Abdurrahman öldü.

Yunus b. Cubeyr Ebû Gilâb, Ebû Eyyûb el-Ezdî, Kasâme b. [303] Züheyr, Ebu's-Sivâr el-Adevî, Nasr b. Âsım el-Leysî, Yahyâ b. Yamer, Ebû Bekre'nin oğulları Abdurrahman ve Müslim, Hay-seme b. Abdurrahman da bu sene ölmüştür.

90. Yıl

Bu sene, Kuteybe b. Müslim, Verdân Huzâh'a ikinci defa gazve düzenledi. Verdân Huzâh, Suğd ve Türklere haber göndererek yardım istedi. Kuteybe onlarla karşı karşıya geldi ve onları mağlup edip birliklerini dağıttı. Mesleme b. Abdûlmelik Suriye'ye gazveye çıktı ve orada bulunan 5 kaleyi fethetti. Abbâs b. Velîd b. Abdûlmelik gazveye çıktı ve Erzen'e⁴⁴ ulaştı. Ancak daha sonra geri döndü. Ömer b. Abdülaziz b. Mervân hac yaptırdı. Bu sene, Abdurrahman b. Müsevvir b. Mahreme ve Ebû Zıbyân el-Cenbî öldü.

91. Yıl

Bu sene, Velîd b. Abdûlmelik, Muhammed b. Mervân'ı Cezî-re, Ermeniyye ve Azerbaycan'a gazveye gönderdi. Bu bölgeye Mesleme b. Abdûlmelik'i atadı. Mesleme 91 yılında Türklere karşı harekete geçti ve Azerbaycan civarındaki el-Bâb'ı ele geçirdi. Bazı şehirler ve kaleleri fethetti. el-Bâb'ın civarındaki

44 Ermeniyye şehirlerinden biri (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

yerleri de oraya ilhak etti. Velîd b. Abdülmelik hac yaptırdı. Bu sene Resûlullah'ın (sav.) ashabından Sehl b. Sad es-Sâ'idî vefat etti.

[304] **92. Yıl**

Bu sene, Muhammed b. Kâsım b. Ebî Akîl es-Sekafî Kan-nezbûr şehrini fethetti. Ermâyil şehrini de sulhen fethetti. Kuteybe Şamân, Keşş ve Nesef'i fethetti. Haccâc, ona Rutbîl'e doğru harekete geçmesini emretti. Harekete geçen Kuteybe Rutbîl ile sulh yaptı. Bu sene, Mûsâ b. Nuasyr mevlası Târik'ı Tanca'ya gönderdi. Bu şehir deniz kıyısındaydı. Târik buradan Endülûs'e geçti ve buranın melikiyle karşı karşıya geldi. Savaştlar ve esirler aldılar. Bu esirleri öldürdüler. Ayrıca Endülûs meliki de öldürüldü. Ebû Nuaym dedi ki: Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib öldü. Onun 94 yılında öldüğü de söylenmiştir.

93. Yıl

Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'nin Fetihleri: Bu sene, Muhammed b. Kâsım b. Ebî Akîl es-Sekafî Dîbîl'i fethederek buradan Bîrûn'a geçti. Haccâc ona haber göndererek fethettiği yerlerin emiri olacağını bildirdi. Ebû Ubeyde dedi ki: Haccâc, Muhammed'i 17 yaşındayken bu göreve verdi. Buna binaen, Yezîd b. Hakem şu şiiri söyledi:

Şecaat, semahat ve cömertlik muhakkak ki Muhammed b. Kâsım b. Muhammed içindir.

O, 17 yaşında orduları yönetti ki bu onun doğumuna ne de yakındır.

Dedi ki: Bana İbn Kehmes b. Hasan anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki:

[305] Ben Muhammed b. Kâsım ile beraberdim. Dâhir büyük bir ordu ve 17 fil ile birlikte bize doğru harekete geçti. Bizler de ona saldırdık. Allah onları mağlup etti ve Dâhir kaçtı. Babam dedi ki: Biz onlara karşı harekete geçtik. Müslümanlardan bir grup düşmanı izledi ve onlarla savaştlar. Sonra geri döndüler. Gece olunca Dâhir kılıçlarını kuşanmış büyük bir ordu ile birlikte harekete geçti. Dâhir ve yanındakilerin çoğu öldürüldü. Kalanlar da yenilgiye uğradı. Muhammed b. Kâsım ise Ber-

hamâ şehrine geldi. Bu şehirden bir grup ona karşı harekete geçti ve Muhammed onları şehre sığınmak zorunda bıraktı. Ardından şehri fethedene kadar kuşatma altında tuttu. Daha sonra ise Keyrec'e doğru yola çıktı ve burayı fethetti. 93 yılında Mûsâ b. Nusayr Mağrib bölgesine gazveye çıktı.

Bana Bekr b. Atiyye anlattı. Onun Avâne'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Mûsâ b. Nusayr, 93 yılının Muharrem ayında gazveye çıktı ve Tanca'ya geldi. O bir şehre orayı fethedene kadar veya o şehir halkının kendisinin vereceği hükme razı olana kadar girmiyordu. O, buradan Kurtuba'ya geçti. Oradan ise Mağrib'e geçerek deniz kıyısındaki Bâce şehrini fethetti. Beydâ şehrini de fethetti ve ordularını bu bölgeye yönlendirdi. Onlar fetihler yapıp ganimetler ele geçirdiler. Bu sene, Kuteybe b. Müslim Havârizm'e gazveye çıktı. 10.000 köle üzere sulh etti. Semerkand'a gittikten sonra onlarla arasında çetin bir savaş yaşandı. 2.000.000 üzere sulh edene kadar onları kuşatma altında tuttu. Ayrıca onlarla yaptığı anlaşmada o sene kendisine 30.000 köle vermeleri de vardı. O bunun karşılığında razı olmuştur. Bu sene, Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik Rum bölgesine gazve düzenledi. Allah onun eliyle kale fethettirdi. Mervân b. Velîd de Hancere'ye ulaşana kadar gazvesini sürdürdü. Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik Malatya bölgesindeki iki kale-nin kapısını ele geçirdi. Abdülaziz b. Velîd b. Abdülmelik hac yaptırdı. 93 yılında Enes b. Mâlik vefat etti. Ebû'l-Yakzân dedi [306] ki: Onun cenaze namazını Kutn b. Mudrik el-Kilâbî kıldırdı. Enes, 103 yaşında vefat etti. Bu sene, Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, Mahmûd b. Lebîd, Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr, Câbir b. Zeyd Basra'da, Temîm b. Tarfe Kûfe'de, İbrâhîm b. Yezîd et-Teymî Haccâc'ın hapsetmesi sebebiyle Vâsıt'ta öldü. Son zikredilenin 94 yılında öldüğü de söylenmiştir.

94. Yıl

Kuteybe b. Müslim Kâbil'e gazve düzenledi ve orayı fethedene kadar halkı kuşatma altında tuttu. Kuteybe Ferğâne'yi

kuşattı ve kalelerini fethetti. Ardından bir grubu gönderdi ve eş-Şâş'ı fethetti. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr Endülüs'ten Velîd b. Abdülmelik'e gelerek Allah'ın kendisine nasip ettiği fetihleri ve bu fetihlerden elde ettiği mal ve değerli eşyaları bildirdi. Abdülmelik de ona beşte birini vererek onu gönderdi. Muhammed b. Kâsım Sassa'yı öldürdü. Mesleme b. Abdülmelik Rum bölgesine saldırdı ve Sendere'yi fethetti. Bu sene, Abbâs b. Velîd Rum bölgesine saldırdı. Antakya ve Kârîta'yı fethetti. 94 yılında Abdülaziz b. Velîd Gazâleye ulaşana kadar Rum bölgesine gazve düzenledi. Mesleme b. Abdülmelik hac yaptırdı.

[307] 95. Yıl

Bu sene, Muhammed b. Kâsım el-Mûltân'ı fethetti. Bu sene, Mûsâ b. Nusayr İfrîkyye'den döndü. Yerine oğlu Abdullah b. Mûsâ b. Nusayr'ı bırakmıştı. Elde ettiği ganimetleri süratli bir şekilde taşımaya başladı. Onun yanında 30.000 köle vardı. Bunlarla birlikte Velîd'e geldi. Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik Ermeniy'e'deki el-Bâb şehrini fethetti. Buraları yıkarak harabeye çevirdi. Ancak 9 sene sonra Mesleme orayı tekrar bina etti.

Mesleme Şervân, Cumrân, Berrân, Sûl ve el-Bâb'ı Fethediyor. Bana Ebû Hâlid anlattı. Onun Ebû Berâ'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi. Bana Yezîd b. Useyd anlattı ve dedi ki:

Mesleme, Şervân, Cumrân, Berrân, Sûl şehirlerini fethetti ve el-Bâb'a geldi.

Dedi ki: Bana Ebû Mervân el-Bâhilî, Bâhileli bir adamdan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Mesleme el-Bâb şehrine geldi. Şehirden biri gelerek kendisi ve ailesinin güvenliği karşılığında şehrin önemli yerlerini kendisine göstereceğini söyledi. Adama eman verildi ve Müslümanlar şehre girdiler. Aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Seher vakti olunca Müslümanlardan yaşlı biri tekbir getirdi. Allah Müslümanlara yardım etti. Bu sene, Kuteybe eş-Şâş'a ikinci defa gazve düzenledi. Ancak Haccâc'ın ölüm haberi gelince Mervân'a döndü. Haccâc b. Yûsuf ve Saîd b. Cubeyr öldü. Bu sene, Haccâc 53 yaşında öldü.

Haccâc'ın Polis Teşkilatı, Korumaları ve Yazı İşleriyle Meşgul Olan Görevlileri [308]

Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun da babasından, Ebû'l-Yakzân ve başkalarından rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Irak Haccâc'ın yönetimi altına verilmişti. O, 75 yılının Receb ayında bu bölgeye geldi. Bu dönemde, Kûfe'nin güvenliğini Vâsît'a gitmeden önce Abdurrahman b. Ubeyd es-Sa'dî sağlıyordu. Haccâc, onun bu görevine Basra'yı da ekledi. Abdurrahman, Basra'ya gideceği zaman Kûfe'nin şurtasını kardeşinin oğlu Mevdûd'a bırakıyordu. Basra'dan ayrılınca ise kendisinden önce bu görevi yapan birine bırakıyordu. Haccâc daha sonra onu azledip Kûfe şurtasına Ziyâd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Basra'nınkine ise Âmir b. Mesma' b. Mâlik'i getirdi. Sonra ise Abdülmelik, Mühelleb b. Ebî Sufre'yi, sonra Yezîd b. Umeyr el-Useydî'yi, ardından oğlu Ömer b. Yezîd b. Umeyr'i, ardından da Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi görevlendirdi. Ardından Vâsît'ı inşa etti. Vâsît'ın ilk kurucusu Abdülmelik'tir. Vâsît'taki şurtasının başında Şamlılardan şu dört kişi vardı: Mûsâ b. Vecîh el-Humeyrî, Muhâsır b. Suheym et-Tâî, İkrime b. Evsâfî Humeyrî ve Ebû 'Alâka es-Seksekî. Ebû 'Alâka Şam'a geri döndü ve onun yerine Süfyân b. Süleym el-Ezdî atandı.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı ve dedi ki: Bana Bişr b. İsâ anlattı. Onun dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Haccâc Vâsît'ta bizim yanımıza geldi. Ben o günlerde çocuk idim. Onun yanında Süfyân b. Ebrad ve başka bir adam vardı. Her ikisi de onun mızrağının önünde duruyorlardı.

Bana Abdullah b. Mugîre babasından rivayetle anlattı:

Onun mızrağının başında Ebu's-Seken vardı. Ebu's-Seken, Himyer'in Kudaa'sından Haşîn'in mevlasıydı. Dediler: Haraç kâtibi, Zâzân Ferrûh idi. O ölünce Haccâc, Yezîd b. Ebî Müslim'i görevlendirdi. Mektup kâtibi ise mevlası Nâfî idi. Haccâc 53 yaşında öldü. Onun döneminin sonunda 'Alâ b. Ziyâd b. Matar el-Adevî, Sinân b. Seleme b. Muhbik, Hakîm b. Câbir, Mâlik b. Hâris, Ukbe b. Sahnân doksan yılından sonra öldü.

Velîd'in döneminde Rebî'a b. İbâd ed-Düelî, Abbâs b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Abdullah b. Ebî Katâde, Ca'fer b. Amr b. Ümeyye [309] ed-Damrî öldü. Ca'fer, Velîd döneminin sonunda öldü. Ayrıca Ubeydullah b. Adî b. Hayyâr, Ebû Saîd el-Makburî ve Sâbit b. Ebî Katâde de öldü. Bişr b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân hac yaptırdı.

96. Yıl

Bu sene, Velîd b. Abdülmelik b. Mervân vefat etti:

Bana Velîd b. Hişâm, babasından, onun da dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, o da babasından, Ebû'l-Yakzân ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre onlar şöyle dediler:

Velîd, Rabîulevvel ayının ortasında bir cumartesi günü vefat etti. Bazıları onun 96 yılında öldüğünü söylemiştir. Öldüğünde 44 yaşındaydı. Cenaze namazını Süleymân b. Abdülmelik kıldırdı.

Bana Yahyâ b. Muhammed, Abdülaziz b. İmrân'dan, onun Muhammed b. Abdullah b. Müemmil el-Mahzûmî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Velîd, 45 yılında Medine'de doğdu. Dedi ki: O, 51 yaşında öldü. Hâtim b. Müslim dedi ki: Velîd öldüğünde 49 yaşındaydı. Cenaze namazını Süleymân b. Abdülmelik kıldırdı. Onun yönetimi 9 sene 5 ay ve birkaç gün sürmüştür.

Süleymân b. Abdülmelik'e Biat

Sonra Süleymân b. Abdülmelik b. Mervân'a biat edildi. Annesi, Vellâde bt. Abbâs idi. O, Velîd b. Abdülmelik'in annesi idi.

[310] Velîd b. Abdülmelik ve Haccâc'ın Görevlileri

Basra: Velîd'in döneminde Hakem b. Eyyûb. Daha sonra o azledilip Şam halkından Talha b. Saîd el-Cühenî atandı. Onu da azledip Hımslı Muhâsır b. Suheyym el-Kinânî, onun azlinden sonra Kutn b. Mudrik el-Kilâbî, o azledilince de Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî görevlendirildi. Cerrâh, Haccâc ve Velîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Kûfe: Urve b. Mugîre b. Şu'be es-Sekafî 95 yılında, Ziyâd b. Cerîr b. Abdullah, Haccâc'ın ölümüne kadar görev yaptılar.

Yezîd b. Ebî Kebşe, Harmele b. Umeyr el-Lahmî'yi bu göreve verdi ve o Velîd'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân: Haccâc ve Velîd'in ölümüne kadar Kuteybe b. Müslim burada görev yaptı.

Sicistân: Burası Kuteybe'deydi. Kuteybe, Abdirabbih b. Abdullah b. Umeyr el-Leysî'yi atadı. Ancak sonra onu azledip yerine Nu'mân b. Avf el-Yeşkurî'yi atadı. O, Velîd'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Bahrân: Haccâc, Kutn b. Ziyâd b. er-Rabî' el-Hârisî'yi 79 yılında buraya atadı. O, Abdülmelik, Velîd ve Haccâc ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Ammân: Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî, Abdulcebbâr b. Sebre el-Meşâciî, Haccâc ölene kadar bu görevi yaptı.

Sind: 95 yılında Muhammed b. Kâsım b. Ebî Akîl görevlendirildi.

Mekke: Abdülmelik öldüğü zaman şehrin başında Nâfi' b. Alkame b. Safvân bulunuyordu. Velîd onu 2 yıl daha bu görevde tuttu. Daha sonra onu azledip Hâlid b. Abdullah Kasrî'yi 89 yılında atadı. Hâlid, Velîd ölene kadar valiliğe devam etti.

Medine: Abdülmelik'in vefatında şehrin başında Hişâm b. [311] İsmâîl el-Mahzûmî bulunuyordu. Velîd, onu iki yıl daha görevde tuttu ve 76 yılının sonu veya 77 yılının başında onu azledip yerine Ömer b. Abdülaziz b. Mervân'ı atadı. 93 yılına kadar Ömer bu görevi sürdürdü. Ömer b. Abdülaziz görevden azledilince Ebû Bekir b. Hazm'e görev verildi. Velîd'in onu azledip yerine atadığı Osman b. Hayyân el-Murî, Velîd'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Yemâme: Abdullah öldüğünde Yemâme'nin başında İbrâhîm b. Arabî bulunuyordu. Velîd ondan görevine devam etmesini istedi.

Cezîre: Muhammed b. Mervân b. Hakem, ölümüne kadar Ermeniye ve Azerbaycan bölgelerini birlikte yönetti.

Mısır: Abdülmelik öldüğü zaman Mısır'ın başında oğlu Abdullah b. Abdülmelik bulunuyordu. Velîd ilk önce onu göre-

vinde tuttu ancak daha sonra onu azletti. Velîd'in bu şehirde görevlendirdiği bir başka kimse de Kurre b. Şerîk el-Absî idi.

İfrîkiyye: Abdülmelik öldüğü zaman burada Mûsâ b. Nusayr bulunuyordu. O bu görevi 2 sene sürdürdü. 95 yılında Velîd'e gitti. Yerine oğlu Abdullah b. Mûsâ'yı bıraktı. Abdullah, Velîd ölene kadar bu görevi devam ettirdi.

Yemen: Velîd'in ölümüne kadar Muhammed b. Yûsuf bu görevdeydi.

Şam Bölgesi: Dımaşk: Velîd ölene kadar bu görevde Abdülaziz b. Velîd b. Abdülmelik bulunuyordu.

Ürdün: Velîd'in ölümüne kadar oğlu Ömer b. Velîd burada görevde kaldı.

Filistin: Süleyman b. Abdülmelik.

Humus: Velîd ölene kadar Abbâs b. Velîd bu görevi sürdürdü.

Hac Görevlileri: 86 yılında Hişâm b. İsmâîl; 87 yılında Ömer b. Abdülaziz; 88 yılında Ömer b. Velîd b. Abdülmelik; 89 yılında Ömer b. Abdülaziz; 90 yılında Ömer b. Abdülaziz; 91 yılında Velîd b. Abdülmelik; 92 yılında Ömer b. Abdülaziz; 93 yılında Abdülaziz b. Velîd b. Abdülmelik; 94 yılında Mesleme b. Abdülmelik ve 95 yılında Bîşr b. Velîd b. Abdülmelik görev yaptı.

[312] Yaz Savaşları: Mesleme b. Abdülmelik, daha sonra onun oğlu 'Abbâs, ondan sonra da 'Abbâs'ın oğlu Ömer görev yaptı.

Şurta: Riyâh b. Abde. O azledilince Ka'b b. Hâmid el-Absî, Velîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Mektuplaşma: Mevlası Cenâh.

Haraç ve Ordu: Haşîn'in mevlası Süleymân b. Sa'd.

Mühür: Âmir b. Lüeyy'in mevlası Amr b. Hâris. O ölünce görev Cenah'a verildi.

Beytûlmâl ve Hazine: Abdullah b. Amr.

Koruma: Hâlid b. Reyyân.

Hâcibi: Mevlası Saîd. Mervân'ın mevlası Muhammed b. Ebî Suheyl olduğu da söylenmiştir. Velîd bana anlattı. Onun babasından, onun da dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun babasından ve başkalarından yukarıdaki şekilde rivayet etmiştir.

Kadılar: Medine: Velîd b. Abdûlmelik, Ömer b. Abdülaziz'i Medine'ye 86 yılının sonu veya 87 yılının başında atadı. Ömer de Abdurrahman b. Yezîd b. Cârîye'yi kadı olarak atadı. Sonra onu azledip yerine Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ı getirdi. Onu da Velîd azletti ve Osman b. Hayyân el-Murî'yi göreve getirdi. 93 yılında ise Ebû Bekir b. Hazm Medine'de kadılığa getirildi.

Kûfe: Âmir eş-Şa'bî. 96 yılında: Bu sene, Süleymân b. Ab- [313] dûlmelik, Irak'ı Yezîd b. Mühelleb b. Ebî Sufre'nin yönetimine verdi. Harâc görevi için ise Sâlih b. Abdurrahman'ı görevlendirdi. Bu sene, Yezîd b. Mühelleb, Eş'as b. Abdullah b. Cârûd'u Bahreyn'e atadı. Ancak Mesûd b. Ebî Zeyneb el-Muhâribî isyan çıkardı. Eş'as kaçınca Mesûd Bahreyn'i ele geçirdi. Bu sene, Kuteybe b. Müslim Horasân'da öldürüldü.

Bana Abdullah b. Mugîre anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı. Onun Abdullah b. Ebî Hâdir el-Useydî'den rivayet ederek şöyle dedi:

İnsanlar Kuteybe ile savaşmak üzere yola çıktılarında Hudaýn b. Münzir'in yanına geldim. O "insanlar ne yapıyor?" diye sordu. Ben "eğer onlar Kuteybe'ye yetişirlerse öldürmekten başka bir şey yapmazlar." dedim. Uzunca bir müddet sustuktan sonra "Ey İbn Ebû Hâdir! Bu orduda kaç atlı, kaç hayvan, kaç katır ve kaç eşek var biliyor musun?" diye sordu. Ben "100.000" dedim. O "Allah'a yemin olsun ki, bunlar arasından 10.000 tane seçseler, onun içerisinden de 1.000 tane seçseler ve onlardan her birini ayrı tarafa gönderseler Kuteybe gibisini bulamazlar" dedi. 96 yılında İbrâhîm en-Nehaî 53 yaşında vefat etti. Ayrıca İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf ve Mahmûd b. Rabî el-Hazrecî de vefat etti. Süleyman b. Abdûlmelik, Mesleme b. Abdûlmelik'i es-Sâife'ye gazveye yolladı. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî hac yaptırdı. Bu sene

'Abbâs b. Velîd, Tabras ve Merzubaneyn'e gazve düzenledi. Bişr b. Velîd gazveye çıktı. Sonra Velîd ölünce geri döndü. Onunla birlikte Rum bölgesinde bulunan Cidâr da yaralandı.

[314] **97. Yıl**

Yezîd b. Mühelleb'in Cürcân'a Gazvesi

Bize Ebü'l-Hasan anlattı ve dedi ki: Süleymân b. Abdülmelik döneminde Yezîd Cürcân'a gazve düzenledi. O zaman burası bir şehir değil, bazı dağları içeren bir bölgeydi. Buradan Sûl'a döndü ve bir ada olan Buhayra'ya 30.000 kişi ile geldi. Yezîd buraya girdi ve mal ele geçirdi. Daha sonra Buhayra'ya dönerek Sûl'u kuşattı. Sûl halkı ara ara çıkıp savaşıyordu. Bu şekilde birkaç ay geçti ve Yezîd Ramazan ayında kuşatmayı kaldırdı.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Yezîd onlarla her yıl ödeyecekleri 500.000 dirhem üzere sulh yaptı.

Bana Hâtim b. Müslim anlattı. Onun Yûnus b. Ebî İshâk'tan rivayet ettiğine göre o, Yezîd b. Mühelleb ile bu olaya şahit olduğunu anlattı ve dedi ki:

Onlarla 5.000 dirhem, ona gönderecekleri elbiseler ve bin köle üzere sulh etti. Bu sene, Talha b. Abdullah b. Avf ve Saîd b. Mercâne öldü. Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik Berceme'ye gazve düzenledi. Yine Vaddâh'ın -o Hısn b. Avf'tır- fethettiği kaleye de gazve düzenlemiştir. Ayrıca Mesleme, Hısnu'l-Hadîd ve Serdevsel'i fethetti. Ömer b. Hübeyre kış aylarını denizle geçirdi. Haccı Süleymân b. Abdülmelik yaptırdı.

[315] **98. Yıl**

Yezîd'in Taberistan Gazvesi

Bu sene, Yezîd b. Mühelleb Taberistan'a gazve düzenledi. Esbehbez ondan sulh istedi. Yezîd sulh yapmayı reddedince Esbehbez Cibâl ve Deylem halkından yardım istedi. Sindü'l-Cebel'de karşı karşıya gelen iki grup şiddetli bir çatışma yaşadı. Sonunda Allah müşrikleri mağlup etti. Müşrikler dağa kaçtılar. Yezîd, Hayyân en-Nebatî'yi gönderdi ve el-Esbehbez

ile 700.000 dirhem karşılığı sulh yaptı. 400 deve yükü zafeyran veya onun karşılığı mal, burnus,⁴⁵ taylesan, gümüş kap, ipek ve kisve üzere sulh edildi. Yezîd bunları kabul edip onları salıverdi.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Cürcân halkı Yezîd'in Müslümanlardan seçip onların başına koyduğu kimselere hainlik yapıp onlarla savaştılar. Yezîd Taberistan'da sulh yapıp Cürcân'a yürüdü. Halk, barınaklara girdi. Başlarında Murbuzân bulunuyordu. Yezîd onlarla birkaç ay boyunca savaştı. Daha sonra Yezîd'in hükmüne razı oldular. Yezîd, kendisiyle savaşanları öldürdü. Onların zürriyetlerini esir aldı ve onları iki fersah ötede astırdı. 12000 kişiyi Cürcân Vadisindeki el-Ender'e sürdü ve onları öldürdü. Vadideki su üzerinde kan akıyordu. Bu civarda değirmenler vardı. Onların kanıyla hamurlar yapıldı. Ekmekler pişirildi ve buna yemin eden Yezîd bu ekmekten yedi. 98 yılında Mesleme Rum bölgesinin kırsallarında kış aylarını geçirdi. Ömer b. Hübeyre kışı denizde geçirdi. Mesleme, kışı geçirdiği yerden Kostantiniyye'ye deniz ve karadan harekete geçti. Halic'i geçip Sakalibe'yi fethetti. Burcân atlıları Mesleme'ye saldırdılar. Allah onları mağlup etti. Mesleme, Halic ve Kostantiniyye arasını yıktı. Bu sene, Abdullah b. Şerâhîl yaralandı. Haccı Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd yaptırdı. O, o günlerde Mekke emiriydi. 98 yılında İbn Abbas'ın mevlası Kureyb vefat etti. İbn Ezher'in mevlası Ebû Ubeyd, Abdurrahman b. Yezîd b. Cârîye, Kays b. Ebî Hâzim, Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik-Süleymân b. Abdülmelik döneminde ve Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye Süleymân döneminde vefat etti.

99. Yıl

Bu sene, Hazarlılar Ermeniyye ve Azerbaycan'a saldırdı. Bu bölgeyi Abdülaziz b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî yönetiyordu. Allah Hazarlıların çoğunu öldürdü. Abdülaziz, Ömer b. Abdülaziz'e bunu haber verince Ömer b. Abdülaziz, Adî b. Adî'yi Ermeniyye'ye atadı. Adî burada bir nehir kazdırdı. Bu nehre

45 Bornoz, hamam havlusu.

bugün Adî Nehri denir. Bu sene, Süleymân b. Abdûlmelik Kinnîsrîn bölgesindeki Dâbık'ta⁴⁶ vefat etti.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun da dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o ikisi şöyle dedi:

Süleymân, 99 yılının Safer ayının 10 günü geçmişti ki bir Cuma günü Dâbık'ta 43 yaşında öldü. Cenaze namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırdı. Abdülaziz dedi ki: Süleymân b. Abdûlmelik öldüğünde 33 yaşındaydı. Hâtim b. Müslim dedi ki: O, öldüğünde 45 yaşındaydı. Onun yönetimi 2 sene 10,5 ay veya 9,5 ay sürmüştür. Süleymân, Medine'de Benî Hudeyle'deki Abdûlmelik'in evinde doğdu. Kinnîsrîn bölgesindeki Dâbık'ta da vefat etti.

Ömer b. Abdülaziz'in Hilâfeti

Ömer b. Abdülaziz b. Mervân'a biat edildi. Annesi, Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb'dır.

Yezîd b. Mühelleb'in Şurta ve Kâtibi

Bana Velîd b. Hişâm babasından, o dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, o da babasından, Ebû'l-Yakzân ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre onlar şöyle dediler:

96 yılında Irak Yezîd b. Mühelleb'in idaresi altında toplandı. O, Kûfe şurtasındaki Ziyâd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi bu görevde tuttu. Basra'ya ise Osman b. Hakem b. Salebe el-Hinâî'yi, Vâsît'in şurtasına ise Harb b. Abdullah'ı görevlendirdi. Ardından Horasân'a doğru harekete geçti ve Irak'ta Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi bıraktı. Vâsît'taki şurtasının başına Muhammed b. Alkame b. Abdurrahman el-Hakemî'yi atadı. Basra ve Kûfe şurtasında görevli olanları ise görevlerinde tuttu.

Yezîd'in Kâtibi: Kevser, Benî Sedû'un mevlası Mugîre b. Ebî Kurre. Yezîd 49 yaşındayken öldürüldü.

Süleymân b. Abdûlmelik Görevlileri

Mekke: Hâlid b. Abdullah el-Kısrî bu görevde tutuldu. O azledildikten sonra Dâvud b. Talha atandı. O da azledilince

46 Haleb yakınlarında, Haleb'e uzaklığı 4 fersah olan bir köy (Yâkût: *Mu'ce-mu'l-Büldân*), (Muhakkik).

görevlendirilen Abdülaziz b. Abdullah Süleymânın ölümüne kadar göreve devam etti.

Medine: Velîd öldüğünde Osman b. Hayyân el-Murrî bu şehirde bulunuyordu. Süleymân onu azledip yerine Ebû Bekir b. Hazm'ı 96 yılında Ramazan ayında atadı. Ebû Bekir, Süleymân ölene kadar bu göreve devam etti.

Yemen: Benî Sad b. Bekir b. Muâviye'den Urve b. Muham- [318] med b. Atiyye es-Sa'dî.

Basra: Süleymân'ın hilâfeti döneminde Yezîd b. Mühelleb, Süfyân b. Umeyr el-Kindî'yi görevlendirdi. Cerrâh 100 yılında görevinden azledildi. Ardından Yezîd, Abdullah b. Bilâl el-Kilâbî'yi atadı. Sonra onu da azledip Mervân b. Mühelleb'i atadı ve o görevine Süleymân ölene kadar devam etti.

Kûfe: Velîd öldüğünde şehrin başında Harmele b. Umeyr vardı. Yezîd b. Mühelleb birkaç ay onu bu görevde tuttu. Ancak sonrasında onu azledip Bîsr b. Hassân el-Murrî'yi atadı. Bîsr'i de azledip Süfyân b. Hurayş el-Havlânî'yi görevlendirdi. O Süleymân ölene kadar bu görevde kaldı.

Horasân: Velîd öldüğü zaman Kuteybe b. Müslim baştaydı. Süleymân onu hal'etti. Kuteybe öldürülünce insanların işleri Vekî b. Ebî Sevd el-Gudânî'ye tevdi edildi. Yezîd b. Mühelleb onu azledip yerine oğlu Mahled b. Yezîd'i getirdi. Yezîd şehre geldi. Ayrılırken oğlunu bıraktı. Oğlu Süleymân ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Sicistân: Yezîd kardeşi Mudrik'i buraya atadı. Ancak sonra onu azledip yerine oğlu Muâviye b. Yezîd'i atadı. O bu görevde Süleymân ölene kadar kaldı.

Sind: Süleymân b. Abdülmelik, Sâlih b. Abdurrahman'a Benî Ebû Akîl ailesini alıp sorguya çekmesini emretti. Sâlih bu işi Habîb b. Mühelleb'i Hind Savaşı için, Yezîd b. Ebî Kebşe'yi ise haraç için görevlendirdi. Yezîd b. Ebî Kebşe bir aydan daha az bir süre burada kaldı. O öleceği zaman yerine kardeşi Ubeydullah b. Ebî Kebşe'yi bırakmıştı. Ancak Sâlih onu azledip İmrân b. Nu'mân el-Kilâî'yi görevlendirdi. Bu bölgenin savaş ve haraç görevleri Habîb b. Mühelleb'in yetkisinde toplandı.

Bahrân: Yezîd b. Mühelleb, buraya Eş'as b. Abdullah b. Cârûd'u atadı. Ancak Benî Mehârib'den Mesûd b. Ebî Zeyneb el-Abdî onu şehirden çıkardı ve şehre hükmetti. Bu olay 96 yılında gerçekleşmiştir.

İfrîkiyye: Abdullah b. Mûsâ b. Nusayr'ı buradaki görevinde tuttu. 97 yılında onu azletti. 97 yılında Reyhâne bint Ebû'l-Âs'ın mevlası Muhammed b. Yezîd'in atandığı da söylenmiştir.

[319] Ammân: Sâlih b. Abdurrahman, Abdurrahman b. Kays el-Leysî'yi görevlendirdi. Sonra ise Yezîd b. Mühelleb, kardeşi Ziyâd b. Mühelleb'i atadı.

Yemâme: Süleymân, Süfyân b. Amr el-Akîlî'yi, daha sonra da Nûh b. Hübeyre'yi burada görevlendirdi.

Ermeniyye: Burada Abdülaziz b. Hâtîm b. Nu'mân görevlendirildi. Süleymân ölene kadar Ermeniyye'ye gazve yapılmadı.

Hac Mevsimi: 96 yılında Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, 97 yılında Süleymân b. Abdûlmelik, 98 yılında Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd.

Yaz Savaşları: Eyyûb b. Süleymân b. Abdûlmelik. Sonra da Mesleme b. Abdûlmelik.

Şurta: Ka'b b. Hâmid el-Absî.

Mektup Kâtipleri: Ümmü'l-Hakem bt. Ebî Süfyân'ın mevlası Leys b. Ebî Rukiyye.

Haraç ve Ordu: Haşî'nin mevlası Süleymân b. Sa'd.

Mühür: Yemen ahalisinin mevlası Nuaym b. Ebî Selâme.

Beytûlmâl, Hazine, Köleler ve Giderler: Benî Âmir b. Lüeyy'in mevlası Abdullah b. Amr b. Hâris.

Koruma: Benû Mehârib'in mevlası Hâlid b. Reyân.

Hâcib: Süleymân'ın mevlası Ebû Ubeyd. Süleymân'ın hilâfeti döneminde Süfyân b. Saîd es-Sevrî ve Mâlik b. Enes doğmuştur. Abdurrahman dedi ki: Süfyân ve Mâlik'e yaşlarını sordum. Bu yıl üzerinde ittifak ettiler. 99 yılında Velîd b.

Hişâm ve Amr b. Kays el-Kindî Ebû İsâ b. Amr gazveye çıktı. [320] Amr b. Kays'ın yanındakilerden İbnü'l-Ca'd Antakya halkından birçok insan arasında yaralandı. Velîd, Rum kırsalında atlı bir grubu yenerek esirler aldı. Bu sene, Ömer b. Abdülaziz Rum bölgesinde bulunan Mesleme b. Abdülmelik'e yiyecek ve binek yardımı gönderdi. Orada yakınları bulunanlardan göndermelerini istedi. Bu sene, Türkler Azerbaycan'a saldırdı.

Bana Ebû Hâlid anlattı. Onun Ebû Berâ ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Türkler insanları esir aldılar. Bunun üzerine Abdülaziz b. Hâtîm b. en-Numân el-Bâhilî Türklerin üzerine yürüdü. Allah Türkleri öldürdü. Kaçanlardan başka kurtulan olmadı. Daha sonra Hunâsire'de bulunan Ömer'e geldiler. Bu sene, Yezîd b. Mühelleb Horasân'dan döndü. O bir köprüyü geçerken azledildi. Adî b. Ertât, Ömer b. Abdülaziz tarafından Basra'ya vali olarak gönderildi. Yezîd ona selam verdi fakat o Yezîd'i bağlayarak Ömer b. Abdülaziz'e gönderdi. Ömer ise onu ölünceye kadar hapse attı. Bu sene, Ömer b. Abdülaziz, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi Horasân üzerine yolladı. Ömer ona savaşmamasını ve elindekileri tutmasını emretti. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm hac yaptırdı. 99 yılında Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe öldü. Abdullah b. Muhammed b. Hane-fiyye Süleymân döneminin sonunda öldü. 100 yılından önce Abdurrahman b. Esved b. Yezîd en-Nehaî öldü. Süleymân b. Abdülmelik'in hilâfetine ilk yıllarında Hudayn b. Münzir Ebî Sâsân da öldü. Süleymân'ın hilâfeti döneminde Sâlim b. Ebi'l-Ca'd öldü.

100. Yıl

[321]

Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm hac yaptırdı. Bu sene, Hârice b. Zeyd b. Sâbit, Ebû Umâme b. Sehl b. Huneyf, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Büsr b. Saîd, Ebû Osman en-Nehdî ve Müslim b. Yesâr Basra'da, Temîm b. Sele-me Kûfe'de Şehr b. Havşeb ise Şam'da öldü. Bu sene, Hammâd b. Zeyd doğdu.

101. Yıl

Bu sene Ömer b. Abdülaziz vefat etti.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, o dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, o da babasından rivayet ettiğine göre:

Ömer b. Abdülaziz Humus bölgesindeki Deyrû's-Sem'an'da Receb ayının bitimine 5 gün kala bir Cuma günü vefat etti. Cenaze namazını Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân kıldırdı. Ömer öldüğünde 39,5 yaşındaydı.

Bana Osman b. Osman anlattı ve dedi ki: Bana Ali b. Zeyd b. Cûd'an anlattı ve dedi ki:

Ömer b. Abdülaziz'i şöyle derken işittim: Allah'ın 40 yaş üzerindeki delili 40 yaşındaki adam için tamamdır. O, bu yaşta öldü.

Esmâ'î'nin İbn Ebî Zinâd'dan, onun Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

- [322] Babam öldüğünde 40 yaşına girmemişti. Ömer, Mısır'da 61 yılında doğdu. 101 yılında ise Deyrû's-Sem'an'da öldü. Abdülaziz onun 59 yılında doğduğunu söylemiştir. Ebû'l-Yakzân dedi ki: Ömer b. Abdülaziz, 61 yılında Mısır'da doğdu. Humus bölgesindeki Deyrû's-Sem'an'da öldü. Cenaze namazını Yezîd b. Abdülmelik kıldırdı. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'a biat edildi. Annesi, Âtika bt. Yezîd b. Muâviye idi. 101 yılında Ramazan ayının leyle-i bedrinde Yezîd b. Mühelleb Basra'ya girdi. O sırada Basra emiri olan Adî b. Ertât onunla muharebe etti.

Ömer b. Abdülaziz Görevlileri

Basra: Ömer'in ölümüne kadar Adî b. Ertât el-Fezârî görev yaptı.

Kûfe: Ömer'in ölümüne kadar Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb görev yaptı.

Horasân: Burada Cerrâh b. Abdullah el-Hikemî görevliydi. Sonra ona bir emir geldi. Onun yerine Abdurrahman b. Nuaym el-Gâmidî getirildi.

Sicistân: Cerrâh b. Abdullah. Sonra burası Abdurrahman b. Nuaym'ın yönetimi altına verildi. 100 yılında böyle idi. Daha sonra Yezîd b. Mühelleb kardeşi Mudrik'i gönderip Abdurrahman'ı haletti. Ancak Abdurrahman Mudrik'in şehre girişini engelledi. Yezîd ölene kadar o bu görevi sürdürdü.

Sind: Adî b. Ertât, buraya Abdülmelik b. Mesmâ' b. Mâlik b. Mesma''yı atadı. Ancak sonra onu azledip yerine Ömer'in ölümüne kadar görev yapacak olan Amr b. Müslim el-Bâhilî'yi getirdi.

Bahrân: Salt b. Harîs, Haricilerden bir grubu Adî'ye gönderdi. Adî onu azlederek Abdülkerîm b. Mugîre'yi buraya atadı. Zannederim ki o Bâhilî'dir.

Ummân: Adî, Saîd b. Mesûd el-Mâzinî'yi Ummân'a atadı. [323] Daha sonra Ömer b. Abdülaziz, Amr b. Abdullah b. Ebî Tâlha el-Ensârî'yi buraya atadı.

Yemâme: Zurâre b. Abdurrahman.

Mekke: Ömer, bu şehirde görev yapan Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd'i görevine devam ettirdi. O, Ömer'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Medine: Ömer, bu şehirde görev yapan Ebû Bekir b. Muhammed b. Hazm'ı görevinde bıraktı. O, Ömer'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Osman b. Osman, Muhammed b. Kays b. Mahreme'nin Ömer b. Abdülaziz tarafından Medine'ye atandığını rivayet etmiştir.

Yemen: Urve b. Muhammed, Ömer ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Cezîre, Ermeniyiye ve Azerbaycan

Abdülaziz b. Hâtim b. Nu'mân'ı Ermeniyiye'ye atadı. Ardından Adî b. Adî'yi görevlendirdi. Sevvâde ise Cezîre'de Ebu's-Sabâh b. Sevvâde el-Kindî'yi görevlendirdi.

Şam Bölgesi: Dımaşk: Abd b. Hashâs el-Uzrî.

Ürdün: Ubade b. Nusey el-Kindî. Filistin: Nadr b. Yerîm b. Ebrehe b. Sabâh.

Humus: Yezîd b. Husayn es-Sukûnî.

Kinnîsrîn: Velîd b. Hişâm b. Velîd b. Ukbe.

Belkâ: Hâris b. Amr et-Tâî.

Mısır: Eyyûb b. Şurahbîl b. Ebrehe b. Sabâh.

İfrîkıyye: Muhammed b. Yezîd buradan azledildi. Onun yerine Abdullah b. Mehâcir el-Ensârî atandı. Ondan sonra ise Benî Mehzûm'un mevlası İsmâîl b. Ubeydullah getirildi. O, şehre 100 yılında geldi. Onun yönetimi altındaki Berberîlerin çoğu Müslüman oldu. O, iyi biriydi ve Ömer vefat edene kadar bu görevde kaldı.

[324] Kadılar: Basra: Bize Âmir b. Hafs anlattı: Ömer b. Abdülâziz, Adî b. Ertât'a mektup yazarak insanlarla İyâs b. Muâviye ve Kâsım b. Rebî'a el-Cevşenî ile alakalı istişare etmesini ve ikisinden birini kadı olarak belirlemesini emretti. Adî insanları topladı. Kâsım, İyâs'ın kadılık makamına kendisinden daha uygun olduğuna yemin etti. Bunun üzerine Adî, İyâs'ı kadı olarak atadı.

Bana Sehl b. Yûsuf anlattı ve dedi ki: Bize Hâlid el-Hazzâ haber verdi ve dedi ki: Bana İyâs b. Muâviye şöyle dedi:

Bu kişi bana birini yolladı. Ben de onunla gittim. Adî'nin yanına geldi. Yanında bir koruma olduğu halde dışarı çıktı. "İstifamı kabul etmedi" dedi. Sonra mescide geldi ve iki rekât namaz kıldı. Korumasına davalıları getirmesini emretti. 70 kişinin davasına bakmadan oradan ayrılmadı. Sonrasında İyâs Basra'dan ayrıldı. Adî, onun yerine Hasan b. Ebi'l-Hasan'ı atadı.

Kûfe: Kâsım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ud.

Medine: Ebû Tivâle. Onun ismi Abdullah b. Abdurrahman b. Ma'mer b. Hazm'dır. O, Ömer'in vefatına kadar bu görevde kaldı.

Hac Mevsimi: 99 yılında Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm kadı olarak atandı. 100 yılında da Ebû Bekir bu görevdeydi.

Yaz Savaşları: Bu şehri ikiye ayırıp Velîd b. Hişâm ve Amr b. Kays es-Sukûnî'yi görevlendirdi.

Şurta: Yezîd b. Bişr b. Yezîd b. Bişr el-Kelbî.

Kâtibi: Ümmü'l-Hakem bt. Ebî Süfyan'ın mevlası Leys b. Ebî Rukiyye.

Haraç ve Ordu: Sâlih b. Cubeyr el-Gudânî.

Mühür: Nuaym b. Selâme.

[325]

Koruma: İbn Ebî Ayyâş. Ardından o azledildi ve yerine Ömer b. Mehâcir -el-Ensâr'ın mevlası- atandı.

Hâcibi: Ömer b. Abdülaziz'in mevlası Hubeyş. Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti döneminde Muhammed b. Cubeyr b. Mut'im, Kâsım b. Muheymire Hemedânî, İlsâ b. Talha b. Ubeydullah, Alkame b. Abdullah el-Müzenî, Ebu'd-Duhâ Müslim b. Subayh, Kûfe halkından Abdullah b. Mürre Hemedânî, Hasen b. Muhammed b. Hanefiyye, Yûsuf b. Abdullah b. Selâm ve Ömer'le görüşmüş olan Ebu'-Tufeyl Âmir b. Vâsile öldü. 101 yılında Abdullah b. Hâris'in mevlası Miksem öldü. Yine bu sene, Zekvân b. Sâlih, Muhammed b. Mervân b. Hakem, Abdullah b. Râfî' b. Hudeyc de öldü. Bu sene, Yezîd b. Abdülmelik, Irak'ı Mesleme b. Abdülmelik'in yönetiminde topladı. Ona Yezîd b. Mühelleb'le savaşmasını emretti. Haccı Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fıhrî yaptırdı.

102. Yıl

Bu sene, Yezîd b. Mühelleb 102 yılında Safer ayının 12 günü geçmişti ki bir Cuma günü öldürüldü. 102 yılının Safer ayında Muâviye b. Yezîd, Adî b. Ertât'ı, Benî Guber'in mevlası Kâsım b. Müslim'i öldürdü.

Bana Şihâb anlattı ve dedi ki: Bana Abdullah b. Mugîre babasından rivayetle anlattı ve dedi ki:

Yezîd b. Mühelleb'in öldürüldüğü gün valilik binasındaydım. Orada Muâviye b. Yezîd de vardı. Benim ardından İbn Ertât ve oğlu Muhammed b. Adî, Mesma'nın oğulları Mâlik ve Abdülmelik, Kâsım b. Müslim ve Abdullah b. Ömer en-Nasrî getirilerek boyunları vuruldu. Bu sene, İfrîkiyye'de bulunan [326]

Yezîd b. Ebî Müslim, Muhammed b. Evs el-Ensârî'yi denizden Mağrib bölgesindeki Sicilya'ya saldırmasını istedi. Onunla birlikte saldıran insanlar da ganimet elde edip kurtuldular.

Yezîd b. Ebî Müslim'in Öldürülmesi

Bu sene, ordu Yezîd b. Ebî Müslim'in üzerine yürüdü ve onu öldürdü.

Bana Ebû'l-Yakzân anlattı. Onun Vaddâh b. Hayseme'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Bana Dâvûd b. Ebî Hind anlattı ve dedi ki: Bana Muhammed b. Yezîd el-Ensârî anlattı ve dedi ki:

Ömer b. Abdülaziz başa geçince beni gönderdi. Ben Süleymân'ın hapse attığı herkesi çıkardım. Sadece Yezîd b. Ebî Müslim'i çıkarmadım. Bunun üzerine Yezîd benim kanımı dökmek üzere yemin etti. Ömer ölünce Yezîd b. Abdülmelik onu o sırada benim de bulunduğum İfrîkiyye'ye görevlendirdi. Yezîd b. Müslim Ramazan ayında bir gece benim yanıma geldi. Muhammed b. Yezîd (sen misin) diye sorunca ben de onayladım. O "Allah'a o kadar dua ettim ki, seni akitsiz ve ahitsiz bana göndersin diye" Dedim ki: "Ben de beni senden koruması için yalvardım." O bunun üzerine "Allah'a yemin olsun ki Allah seni benden korumadı. Yemin ola ki, eğer ölüm meleği seni öldürmek hususunda beni geçmek istese buna izin vermem, ben onu geçer ve seni öldürürüm." Bu sırada akşam namazı için kamet getirildi. Yezîd namaz kıldı. Ardından ordu ayaklandı ve onu öldürdüler. Bana da "istediğin yere gidebilirsin." dediler. Ebû Hâlid dedi ki: Muhammed b. Yezîd çıktığı gazvelerden döndü. Yezîd b. Ebî Müslim öldürülmüştü. O, Yezîd b. Abdülmelik'e bu durumu bildirdi. Yezîd de o sırada Mısır'da görevli olan Bişr b. Safvân el-Kelbî'ye mektup yazdı. Bişr, 102 yılının Şevvâl ayında İfrîkiyye'ye geldi.

Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik, Hilâl b. Ahvez el-Mâzinî'yi Mühelleb'in ailesini ele geçirmesi için Kandâbîl'e gönderdi. İki grup karşı karşıya gelince Mufaddal b. Mühelleb öldürüldü ve yanındakiler mağlup edildi. Mühelleb'in evlatlarından bir kısmını Hilâl öldürdü. Kadınlarla ilgili bir hüküm vermedi.

[327] Çocukları ve esirleri ise Yezîd b. Abdülmelik'e gönderdi. Bana

Hâtim b. Müslim anlattı ve dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik'in huzuruna vardıkları vakit, kendisine Kesîr İzze denilen Kesîr b. Ebî Cum'a kalkarak şu şiiri okudu:

Hilim sahibi olan kişi, suçluları ele geçirince topluca cezalandırır veya bağışlar.

Ey Müminlerin Emiri! Onları bağışlasan da iyilik kazansan.

Senin için yazılar yazan ve sana faydası dokunan birini görmezden gelme.

Muhakkak onlar sana kötülük yaptılar. Ancak sen onları bağışlamaya güç yetirirsin.

Çünkü en çok sevap olan sinirli olanın hilmidir.

Kureyş ise onları ve Yemenlileri Mekke'nin düz yerlerinden kılıçlarla kovaladılar.

102 yılında Mesleme b. Abdülmelik, Sa'îd b. Abdülaziz'i Horasân üzerine gazveye yolladı. Ancak o bir şey elde edemedi. Suğd onunla savaştı. Benî Temîm'den bir kısım kimse öldürüldü. Onlardan bazılarının isimleri şöyledir: Mugîre b. Habnâ, Şu'be b. Zahîr en-Nehşelî, Abdullah b. Züheyr el-Adevî. Bu olayın 103 senesinde gerçekleştiği de rivayet edilir. Bu sene, Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik gazveye çıkarak Rum bölgesindeki Debse'yi fethetti. Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihri hac yaptırdı. 102 yılının sonunda -veya 103'ün başında- Mesleme b. Abdülmelik Irak'tan azledildi.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun da babasından, Ebû'l-Yakzân'dan ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre onlar şöyle dediler:

101 yılında veya 102 yılının başında Yezîd b. Abdülmelik [328] Irak'ı kardeşi Mesleme'nin yönetimine verdi. O senenin sonunda veya 103 yılının başında onu azletti. Mesleme'nin Kûfe'deki şurtasının başında Kutn b. Habbe el-Kelbî vardı. Ayrıca Kûfe şurtasında Uryân b. Heysem b. Esved en-Nehaî, Basra'da ise Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî vardı.

103. Yıl

Bu sene, Yezîd b. Abdülmelik Irak'ın yönetimini Ömer b. Hübeyre el-Fezârî'ye verdi ve Abdülaziz b. Hâris b. Hakem b.

Ebi'l-Âs'ı azletti. Onun yerine Sa'îd b. Amr el-Hiraşî'yi atadı. Suğd küfre düşmüş ve malları ve ahalisiyle harekete geçmişlerdi. Sa'îd b. Amr el-Hiraşî de onlara karşı harekete geçti. Suğd, Sa'îd'den yurtlarına dönüp cizye ödemek üzere sulh istediler. Ancak onların bir kısmı gitse de diğer bir kısmı kaldı ve insanları sağdan soldan dövmeye başladılar. Bunun üzerine Sa'îd onları öldürdü ve evlatlarını esir aldı. Bu sene, Ma'lek b. Saffâr el-Behrânî Ermeniyeye gazve düzenledi.

Ebü Hâlid, Ebû Berâ'dan rivayet ederek dedi ki:

Hazarlılar, Ma'lek b. Saffâr ile Mercu'l-Hicâre'de karşı karşıya geldiler. Müslümanların bir kısmı yaralandı. Bu olay, 103 yılının Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Kış mevsimi çok çetin geçince Hazarlar orduyu ele geçirdiler. Bu sene, Abbâs b. Velîd Rum bölgesine saldırdı. Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fıhrî hac yaptırdı. Bu senenin Muharrem ayında Bısr b. Safvân, Yezîd b. Mesrûk el-Yahsubî'yi Mağrib bölgesindeki [329] Serdaniyye'ye gazveye yolladı. O, ganimetler elde etti. 103 yılında Yahyâ b. Vessâb -Kûfe halkından Benî Esed'in mevlası-, Mus'ab b. Sa'd b. Mâlik, Meymûne'nin mevlası Atâ b. Yesâr, Abdülaziz b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî Ermeniyeye'de öldü. Bu sene, Yezîd b. Zürey' doğdu.

104. Yıl

Cerrâh'ın Ermeniyeye Yönetimi ve Belencer'in Fethi

Bu sene Yezîd b. Abdülmelik, Ma'lek b. Saffâr'ı Ermeniyeye'deki görevinden azletti. Onun yerine Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi atadı. Cerrâh 104 yılının Rebîulevvel ayının 3 günü geçmişti ki Pazar günü Belencer'i fethetti. Ardından Cerrâh, İbn Hâkân ile el-Bâb'a iki fersah yakınlıkta olan Errân Nehri civarında karşılaştı. Şiddetli bir çatışma yaşandı. İbn Hâkân yenilgiye uğradı. Müslümanlar onları izleyip onlardan büyük bir topluluğu öldürüp esirler aldılar.

Bana Ebû Hâlid, Ebü'l-Berâ en-Nemîrî'den rivayet ederek şöyle dedi:

Buranın halkı el-Cerrâh'tan Rüstak'ta konaklamalarını sağlaması üzere sulh istediler. Cerrâh Rustak'a yürüdü ve bu-

rada bir süre konakladı. Daha sonra onlar Feyle rüstakında konaklamaları üzere ondan sulh istediler.

Ebû Berâ dedi ki: Bana Sevâde -Sadûk biridir- haber verdi ve dedi ki:

Cerrâh ile birlikte Belencer'deydik. Müslümanlardan biri çıkıp: "Nefsini Allah'a satacak kimse yok mu?" diye bağırdı. Sayıları 30 kişiyi bulmayan bir grup ona katıldılar. Kılıçlarını kınlarından çıkardılar. Ahırdaki buzağılara saldırdılar. Buzağıları koruyan adamları alt edip buzağılardan birini almak istediler. Ancak her biri diğerine bağlıydı. Böylece onların hepsi yokuştan aşağı gitmeye başladılar. Buzağılarının hepsi Müslümanların bölgesine girdi. Buzağılarının sayısı 300 civarındaydı. Müslümanlar, Belencer halkına saldırdılar. el-Bâb'dan onları çıkardılar. Belencer'in ileri geleni binekleriyle kaçtı ve Cerrâh burayı ele geçirdi. Sonra ise kırk aileden oluşan Türklere saldırdılar. Türkler, Cerrâh'tan kendileriyle birlikte Hazarlılara karşı savaşmak üzere anlaşma istediler. O da bu isteği kabul etti ve Versân'a⁴⁷ doğru yola çıktı.

Bu sene, Osman b. Hayyân el-Murrî ve Abdurrahman b. [330] Süleym el-Kelbî, Sesre'de konaklayıp orayı fethettiler. Osman, Rum kalelerinden bir kale olan Kaysere'yi fethetti.

Bu sene, Bişr b. Safvân- İfrîkiye vâlisi- Amr b. Fâtik el-Kelbî'yi deniz yoluyla gazveye gönderdi. Amr, ganimet elde etti. Bu olay, 104 yılında gerçekleşmiştir. Abdulvâhid b. Abdullah en-Nasrî (Nasr b. Muâviye) hac yaptırdı. 104 yılında Meymûn'un mevlası Süleymân b. Yesâr, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtıb b. Ebî Belte'a, Mucâhid b. Cebr, İbn Abbas'ın mevlası Ebû Ma'bed, Ebû Kilâbe el-Cirmî, Âmir b. Sa'd b. Mâlik ve Yezîd b. Esam öldü.

Bana Hâtim b. Müslim anlattı. Onun Osman b. Mevheb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Şa'bî, Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah ve Ebû Berde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî, 103 yılının en son cumasında ya da 104 yılının başında vefat ettiler. Ebû Nuaym dedi ki: Onlar 104 yılında

47 Azerbaycan'ın son sınır bölgesinde bir şehir (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

vefat ettiler. Yezîd b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde İkrime b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm vefat etti.

[331] **105. Yıl**

Bu sene, Câbân, Türklerden oluşan büyük bir topluluk ile birlikte Ermeniyye'ye saldırdı. Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî de onlara karşılık verince iki topluluk Ramazan ayında Ker ve Res arasında yer alan, Zem denilen yerde karşı karşıya geldi. Çatışmalar birkaç gün sürdü. Sonunda Allah müşrikleri hezime uğrattı.

Ebü Hâlid dedi ki: Ebü'l-Berâ dedi ki: Bana Mâlik b. Edhem anlattı ve dedi ki:

Cerrâh ile beraberdik. Düşman ile gece vaktine kadar savaştık. Sonunda Allah Müslümanlara fethi nasip etti. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Cerrâh b. Abdullah, Lân'a gazve düzenledi. Ta ki, Belencer'in yakınlarındaki Medâin'e kadar geldi. Bu şehirlerden bazısını fethetti. Bazısını ise halkını çıkarmak suretiyle boşalttı. Ganimetler elde etti. Bu olay, 105 senesinde oldu. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Mervân b. Muhammed sağ bölgedeki yazlık bölgelere gazve düzenledi ve Rum yurdunun Anc tarafındaki bir şehri fethetti.

Yezîd b. Abdülmelik'in Vefatı

105 yılında Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân vefat etti.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun babasından ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre:

Yezîd b. Abdülmelik -annesi Âtike bt. Yezîd b. Muâviye- 71 veya 72 yılında Dımaşk'ta doğdu. 105 yılının Şaban ayının bitimine 5 gün kala Cuma günü Belkâ bölgesindeki İrbid'de öldü. Cenaze namazını kardeşi Hişâm b. Abdülmelik kıldırdı. Yezîd öldüğünde 33 veya 34 yaşındaydı. Onun hilâfeti 4 yıl birkaç ay sürdü. Cerîr dedi ki:

*Otuz yaşından önce, meliklik görevi sana giydirildi.
Halbuki bu gömlek ancak zorla ele geçirilirdi.*

[332] **Hişâm b. Abdülmelik'e Biat**

Hişâm b. Abdülmelik'e biat edildi. Annesi Ümmü Hişâm bt. İsmâîl b. Hişâm el-Mahzûmî'dir.

Yezîd b. Abdûlmelik Görevlileri

Medine: Yezîd, Ebû Bekir b. Hazm'ı buradaki görevinden azledip Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihri'yi 101 yılında atadı. Daha sonra onu da azletti ve yerine Abdülvâhid b. Abdullah'ı -Benî Nasr b. Muâviye'den- 104 yılında atadı. Abdülvâhid Yezîd'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Mekke: Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd'i azletti. Bu şehri, Tâif'le birlikte Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays'ın idaresine 103 yılında verdi. Ancak daha sonra onu azletti ve burayı 104 yılında Tâif'le birlikte Abdülvâhid b. Abdullah b. en-Nasrî'nin yönetimine bıraktı. O, Yezîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Basra: Yezîd b. Mühelleb hal' edildi. 101 yılının Ramazan ayında Kadir gecesini Basra'ya geldi. Adî b. Ertât da oradaydı. Yezîd onunla karşılaştı ve onu hapsedirdi. Kardeşi Mervân b. Mühelleb'i yerine bırakıp Vâsit'a doğru yola çıktı. Yezîd ölünce -102 yılının Safer ayında- Basra halkı Şebîb el-Mâzinî Ebû İsâ b. Şebîb üzerinde görüş birliğine vardı. Ardından Irak valisi Mesleme b. Abdûlmelik, Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi kumandan olarak atadı. Sonra Mesleme, Abdûlmelik b. Bişr b. Mervân'ı atadı. Yezîd ise Irak'a Ömer b. Hübeyre el-Fezârî'yi atadı. O, 103 yılında şehre geldi. Basra'ya ise Saîd b. Amr el-Hiraşî'yi görevlendirdi. Ardından Şam hal'ından Hassân b. Abdurrahman b. Mesûd el-Fezârî'yi atadı. [333] Ondan sonra ise Ömer b. Hübeyre'nin annesinin kocası olan Firâs b. Semî el-Fezârî'yi atadı. O, Yezîd ölene kadar bu görevde kaldı.

Kûfe: Ömer b. Abdülaziz öldüğünde bu şehrin başında Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb bulunuyordu. Yezîd b. Melik onun görevine devam etmesini istedi. Ancak daha sonra Irak valisi Mesleme b. Abdûlmelik onu görevinden alarak yerine Muhammed b. Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ît'i atadı. 103 yılında ise İbn Hübeyre onu azletti ve Gatafân'ın Mürre kabilesinden Sa'r b. Abdullah'ı atadı. O, Yezîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân: Şehrin başında Abdurrahman b. Nuaym el-Gâmidî bulunuyordu. Yezîd b. Mühelleb hal'edilince kardeşi Mudrik'i buraya gönderdi. Ancak Abdurrahman onun şehre girişini engelledi. Mesleme Irak'ın başına geçince Saîd b. Abdülaziz b. Hâris b. Hakem b. Ebî'l-Âs'ı gönderdi. İbn Hübeyre onu görevinde tuttu. Ardından 103 yılında onu azledip yerine Saîd b. Amr el-Hiraşî'yi atadı. Sonra onu da azledip 104 yılında Muslim b. Saîd b. Eslem b. Zur'a el-Kilâbî'yi görevlendirdi.

Sicistân: Yezîd b. Abdülmelik, Kufeli Benî Munkir b. Ubeyd'den el-Ka'ka' b. Suveyd'i görevlendirdi. İbn Hübeyre ise onu azledip Seyyâl b. Munzir b. Avf b. Nu'mân'ı atadı.

Sind: Ömer öldüğünde bu şehrin başında Amr b. Müslim vardı. Yezîd b. Mühelleb, Basra'yı ele geçirince buraya Şeybânî diye birini atadı. O, bu görevi Mesleme b. Abdülmelik'in gönderdiği Hilâl b. Ahvez'in buraya gelişine kadar sürdürdü. Bu, 102 yılındaydı. İbn Hübeyre 103 yılında Ubeydullah b. Ali es-Silmî'yi atadı. Ancak sonra onu azledip yerine Gatafân'ın Mürre kabilesinden Abdülhamîd b. Abdurrahman'ı atadı ve o Yezîd b. Abdülmelik ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Ermeniyye: Yezîd b. Abdülmelik, Humus halkından Ma'lek b. Saffâr b. Felhas b. Cenb el-Cemmâr b. Mavkidinnâr el-Behrânî'yi 103 yılında atadı. 104 yılında onu azlederek bu göreve Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi atadı.

[334] **Cezîre:** Fâyîd b. Muhammed el-Kindî, 'Urs b. Kays b. Şu'be b. Erkam el-Kindî.

İfrîkiyye: 101 yılının Zilkâde ayında Yezîd b. Ebî Müslim atandı ve o burada öldü. Bunun üzerine Yezîd b. Abdülmelik, Bişr b. Safvân'ı 102 yılında buraya atadı. Yezîd, Yezîd b. Abdülmelik'e bir heyetle birlikte giderken yerine Yahyâ b. Ma'îsâ el-Kelbî'yi bıraktı. Bu, 105 yılındaydı. Onlar geldiklerinde Yezîd ölmüştü.

Mısır: Bişr b. Safvân el-Kelbî. Daha sonra onu İfrîkiyye'ye atadı.

Kadılar: Basra: Mesleme b. Abdülmelik, Basra'ya Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'ı atadı. Abdülmelik b. Bişr de Nadr b. Enes

b. Mâlik'i kadı olarak görevlendirdi. Hicrî 102 yılında Mesleme b. Abdülmelik, Mûsâ b. Enes b. Mâlik'i Basra'ya atadı. Daha sonra göreve gelen İbn Hübeyre, Abdülmelik b. Ya'lâ'yı 103 yılında burada görevlendirdi.

Kûfe: Kâsım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd'u görevinde tuttu. Ancak 103 yılında onu azletti. Kadı olarak ise Hüseyin b. Hasan el-Kindî atandı.

Medine: Buraya Yezîd b. Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays atandı. Mesleme b. Abdullah b. Seleme el-Mahzûmî kadılığa getirildi. 104 yılında Basra'ya görevlendirilen Abdulvâhid b. Abdullah en-Nasrî, Sa'd b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf'ı kadılığa getirdi. Ancak sonra onu azledip yerine Saîd b. Süleymân b. Zeyd b. Sâbit'i atadı. O, Yezîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Hac Mevsimi: 101, 102 ve 103 yıllarında bu görevi Abdur- [335] rahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihri, 104 yılında ise Abdulvâhid en-Nasrî yapmıştır.

Yaz Savaşları: Yezîd'in ölümüne kadar Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî görevliydi.

Şurta: Ka'b b. Hâmid el-'Absî ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Haraç, Ordu ve Yazışma: Sâlih b. Cubeyr el-Gidânî. O azledince Yemenlilerin mevlası Üsâme b. Zeyd.

Mühür, Hazine ve Beytül-mâller: İbn Hübeyre'in mevlası Mutîr. Hâtim b. Müslim dedi ki: Mühür görevi Üsâme b. Zeyd'deydi.

Koruma Ekibi: Ebû Ma'n'ın damadı Gaylân. Hâtim dedi ki: Hurs görevinde Ebû Mâlik es-Seksekî bulunuyordu.

Hâcibi: Mevlası Hâlid.

İbn Hübeyre'nin Irak Valiliği, Şurta ve Kâtiplik Görevini Üstlenenler

Bana Abdullah b. Mugîre babasından; Velîd b. Hişâm babasından, babası da dedesinden ve başkalarından rivayet ettiğine göre onlar şöyle dediler:

Irak, 103 yılının başından itibaren Ömer b. Hübeyre el-Fezârî'nin yönetiminde toplandı. Onun Vâsıt'taki şurtasının başında Süveyd el-Murrî Ebû Ziyâd b. Züveyd ve Havsere b. Süheyl el-Bâhilî vardı. Kûfe'deki şurtasının başında Muhammed b. Manzûr el-Esedî; Basra'daki şurtasının başında İbn Riyâd bulunuyordu. Kâtibi ise Şam halkından biriydi. Kâtibinin Osman ve Sa'd b. Atiyye olduğu rivayet edilmiştir. İbn Hübeyre, 50 küsur yaşında vefat etti. İbn Hübeyre'nin valiliği döneminde Kûfe'den Sa'd b. Ubeyde es-Sülemî, Ebû Mucliz, [336] Mevrak el-Aclî ve Ebu's-Suleyl ölmüştür. İbn Hübeyre'nin valiliği döneminde Mes'ud b. Ebî Zeyneb isyan ederek Bahreyn ve Yemâme'yi ele geçirdi. Onu Süfyân b. Amr el-Ukaylî öldürdü. 105 yılında, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf, Umâre b. Huzeyme b. Sâbit, Sinân b. Ebî Sinân ed-Düelî, İbn Abbas'ın mevlası İkrime, Ebû Recâ el-'Atâridî, Müseyyeb b. Râfî, Dahhâk b. Muzâhim öldü. Yezîd b. Abdülmelik'in valiliği döneminde ise Ebân b. Osman, Zeyd b. Hattâb ailesinin mevlası Ubeyd b. Hu-neyn öldü.

106. Yıl

Bu sene, Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zur'a, Fergana'ya gazve düzenledi. Orada Türklerin saldırısıyla karşılaştı, Hâkân'ın yegenini ve bir grup müşriki öldürdü. Bu olay, İbn Hübeyre'nin valiliği sırasında oldu. Daha sonra Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Irak'a vali olarak görevlendirildi. O, kardeşi Esed b. Abdullah'ı Horasân'a görevlendirdi. Esed, burada Müslim b. Saîd ile karşılaştı. Daha sonra ordusuyla birlikte geri döndü. Bu, 106 yılının Rebûlâhir ayındaydı. Bu sene, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî Ermeniyeye'nin bazı bölgelerine gazve düzenledi.

Bana Ebû Hâlid anlattı. Onun Ebû Berâ en-Nemîrî'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

Cerrâh b. Abdullah el-Hakemi, Hazar bölgesine girdi. Lân onunla sulh yaptı ve cizye ve haraç vermeyi kabul etti. O, Lân kapısından geri dönen ilk kişidir. Bu sene, İfrîkiyye'nin başında bulunan Bişr b. Safvân, Benî Cemh'in mevlası Muhammed

b. Ebî Bekir'i gazveye yolladı. O, Korsika⁴⁸ ve Serdâniyye'yi (Sardinya) aldı. Bu sene, Sâid b. Abdülmelik Rum bölgesine saldırdı. Hişâm b. Abdülmelik hac yaptırdı. 106 yılında Tâvus b. Keysân Mekke'de vefat etti. Cenaze namazını Minâ'ya çıkmadan önce Hişâm b. Abdülmelik kıldırdı. Bu sene, Müs- [337] lim b. Cundeb el-Hüzelfî öldü. Bu sene, Muâviye b. Hişâm, yaz savaşlarına çıktı. Ve bu sene Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Irak'a atandı.

107. Yıl

Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi Ermeniyye ve Azerbaycan'daki görevlerinden azletti. Onun yerine Mesleme b. Abdülmelik'i atadı. Mesleme, Hâris b. Amr et-Tâf'ye doğru harekete geçti. Ebû Hâlid dedi ki: Ebû Berâ dedi ki: Hâris Rustâkâ'yı fethetti. Burası Ker Bölgesinden Haşdân idi. Ebû Berâ dedi ki: Mesleme, bu yıl gazveye çıktı ve Malatya'ya gitti. Daha sonra Kayseriyye'ye diz çöktürüp savaş ile orayı fethetti. Bu olay, 107 yılının Ramazan ayının 4 günü geçmişti ki gerçekleşti. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine gazve düzenledi ve ordusuna bu haberi ulaştırdı. Buradan ise Vazzâhiye sahibi el-Vezzâh'ı gönderdi, köylerle tarlaları yaktırdı ve ağaçları kestirdi. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu yıl, Şam'da şiddetli bir salgın hastalık oldu. O kadar şiddetliydi ki bineklere ve ineklere kadar tesir etti. Bu sene, Esed b. Abdullah, Garşistân'a gazve düzenledi ve İbn Sâlim el-Ezdî'yi atlılarla birlikte gönderdi. Onlar düşmanla karşılaştılar. Müslümanlardan bir grup yaralandı. İnsanlar bu sene kıtlıkla karşı karşıya kaldılar ve sıkıntılar içinde geri döndüler. Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine gazve düzenledi ve Erveliyye'ye kadar gitti. İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâ'il el-Mahzûmî hac yaptırdı. 107 yılının başında Sâlim b. [338] Abdullah b. Ömer öldü. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir ise bu yılın sonunda öldü. Ayrıca bu sene Âtâ b. Yezîd el-Leysî de öldü. Bu sene, Mu'temir b. Süleymân, Süfyân b. Uyeyne doğdu. Hişâm'ın hilâfetine ilk zamanında Talha b. Rukâne'nin oğul-

48 Bir ada. Bu ada ile Serdâniyye adası, Akdeniz'de karşılıklı bulunan iki adadır (Muhakkik).

ları Yezîd ve Muhammed öldü. Ayrıca Müslim b. Cündeb de öldü.

108. Yıl

Bu sene Esed b. Abdullah, Gûr'a gazve düzenledi. Onlardan büyük bir topluluk ile karşılaştı ve aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Sonunda Allah düşmanı hezimete uğrattı. Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik sağ bölgedeki yazlıklara gazve düzenledi. Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî ise sol bölgedeki yazlıklara gazve düzenledi. Bu sene, İbn Hâkân Azerbaycan'a saldırdı.

Ebû Hâlid dedi ki: Ebû Berâ dedi ki:

Martık b. Hâkân, 108 yılında Azerbaycan'a saldırdı ve Versân şehrini kuşatarak mancınıkla surları dövdü. Bu durum, Hâris b. Amr'a ulaşınca o hemen harekete geçerek Versân'ın üstündeki Res'ten yolu kesti. İbn Hâkân ve Hâris bölgeye geldiler. Savaşılar, Allah İbn Hâkân'ı ve yanındakileri mağlup etti. Onlardan büyük bir grup öldürüldü. Hâris b. Amr da öldürüldü. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Bu sene, Bişr b. Safvân İfrîkiye'den Kism b. Âvâne'yi gazveye gönderdi. O ganimet elde etti ve salim bir şekilde döndü. İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. İbâd el-Harûrî, Rey'de isyan çıkardı. Onu Yusuf b. Ömer öldürdü. Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Battâl'ı ise Hancere'ye yolladı. Burası fethe edildi. Bu sene -108 yılı- Ebû'l-'Alâ Yezîd b. Abudllah b. Şuheyir [339] el-Hiraşî, Bekir b. Abdullah el-Müzenî, Ebû'l-Melîh el-Hüzeli, Ebû Nadra el-Abdî, Ebû Harb b. Ebi'l-Esved ed-Düelî, Hâlid b. Madân eş-Şâmî öldü. 100 yılından sonra Ebû Şeyh el-Hinâî, Abdullah b. Şakîk el-Akîlî, Saîd b. Ebi'l-Hasan, Ebû'l-Mütevekkil en-Nâcî ve Ebû's-Siddîk en-Nâcî öldü.

109. Yıl

Bu sene, Bişr b. Safvân, İfrîkiyye'den Benî Cemh'ten Hassân b. Muhammed b. Ebî Bekir'i Serdâniyye'ye gazveye yolladı. O ganimet elde etti ve döndü. Bişr b. Safvân İfrîkiyye'de öldü. Nu'âs b. Kîrat el-Kelbî onun görevini üstlendi. Bu sene, Mesle-

me b. Abdülmelik gazveye çıktı. Askerleri Azerbaycan'a ordularını sevk etti. Onlar kışı burada geçirdiler. Muâviye b. Safvân Rum bölgesine saldırdı. Buradaki bir kaleyi fethetti. Bu kaleye Gattâsîn denirdi. İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâ'îl hac yaptırdı. Bu sene -109 yılı- Ebû Nuceyh Ebû Abdullah b. Ebî Nuceyh, İbn Abbas'ın mevlası Defîf, Abdurrahman b. Saif b. Yerbû' öldü.

110. Yıl

et-Tîn Gazveleri

Bu sene, Mesleme b. Abdülmelik, Hazar yurduna gazve düzenledi. Bu gazveler Tîn gazveleri diye bilinir.

Ebû Hâlid, Ebû Berâ en-Nemîrî'den rivayetle şöyle dedi:

Mesleme Telmîs'e doğru yola çıktı. Burada Hazar Tiranı ve [340] büyük bir grupla el-Bâb yakınlarında karşılaştılar. Uzun bir müddet savaş devam etti. Sonunda Allah onları mağlup etti. 110 yılının Cemâziyelâhîr'in 7 günü geçmişti ki bu olay gerçekleşti.

Ebû Berâ dedi ki: bana Abdullah b. Useyd el-Kilâbî anlattı ve dedi ki:

Mesleme Lân kapısından döndü. Hazar ile karşılaştı. Savaş geceye kadar sürdü. Mesleme sonunda salim bir şekilde döndü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mesleme'nin onlarla yaptığı savaş, bol yağmurlu bir ayda idi. Sonunda Allah onları mağlup etti. Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine gazve düzenledi. Oradaki kalelerden iki tanesini fethetti. Bunlar Samle ve Beve Kaleleridir. Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene, Benî Süleym'den Ubeyde b. Abdurrahman ez-Zekvânî İfrîkiyye'ye geldi. Osman b. Ebî Ubeyde'yi 107 yılında gazveye gönderdi. O, Sakliyye (Sicilya) şehirlerinden Seraks'a doğru yola çıktı. Onlarla karşılaşp liderlerini esir aldı. Allah onları mağlup etti. İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâ'îl el-Mahzûmî hac yaptırdı. 110 yılında Hasen b. Ebi'l-Hasan Receb ayında öldü. Şam'ın Himyer kabilesinden en-Nadr b. Amr el-Mukrî onun cenaze namazını kıldırdı. Bu senenin Şevvâl ayında Muhammed b. Sîrîn öldü. Cenaze namazını Nadr b. Amr kıldırdı. Aynı yıl, Ferazdak öldü. Ondan birkaç ay sonra da Cerîr öldü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene,

Yesâr'ın oğulları Ata ve Süleymanın kardeşleri Abdülmelik b. Yesâr öldü. Bu sene, Vehb b. Münebbih, İbrâhîm b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah öldü.

[341] **111. Yıl**

Bu sene, Eşres b. Abdullah es-Sülemî, Taharistan melikine gönderildi. Onlar da onun üzerine geldiler ancak bir savaş olmadı. Hişâm b. Abdülmelik, kardeşi Mesleme'yi Ermeniyeye ve Azerbaycan'daki görevlerinden azledip yerine Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi ikinci defa atadı. Ebû Hâlid dedi ki: Ebû'l-Hattâb dedi ki: 111 senesinde Cerrâh ikinci defa valiliğe getirildi. O, Tiflis'e geldi ve Beydâ denilen Hazar şehrine saldırıp burayı fethetti. Daha sonra oradan ayrıldı. Hazer ile İbn Hâkân birlikte büyük bir ordu toplayıp Ermeniyeye girdiler. İbn Hâkân, Erdebîl'e⁴⁹ doğru harekete geçip burayı kuşattı. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Hişâm, yazın gazveye çıktı. Ancak herhangi bir tehdit ile karşılaşmadan oradan ayrıldı. Saîd b. Hişâm, Cezîre'den sonra yaz bölgelerine saldırdı. Bu seferinde o Kaysâriyye'ye kadar geldi. Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene, Ubeyde b. Abdurrahman İfrîkiyye'den Müstenir b. Hâris'i 180 atlı ile birlikte gazveye gönderdi. O, bu bölgeye ulaşip şehri kuşattı. Kış bastırınca geri dönmek zorunda kaldılar. Gemiye bindiklerinde şiddetli bir fırtınaya yakalandılar. Gemilerin 17'si dışındakiler battı. İbrâhîm b. Hişâm hac yaptırdı. Bu sene, Kadılık yapan Temîm b. Evs ve Ubeydullah b. Râfi' b. Hudeyc öldü.

[342] **112. Yıl**

Bu sene, Eşres b. Abdullah es-Sülemî Fergana'ya gazve düzenledi. Düşman onları karşıladı ve Türkler etraflarını sardı. Bu durum Hişâm b. Abdülmelik'e ulaşınca Cüneyd b. Abdurrahman el-Murrî'yi görevlendirdi. Cerrâh 112 yılında Berze'a'ya saldırdı. Azerbaycan'a gelerek askerlerini Mereç Sebelân'da konuşlandırdı. Burada bulunan bir nehre köprü inşa etti. O köprü bugün Cerrâh köprüsü diye anılır.

49 Azerbaycan'ın en meşhur şehirlerinden biri (Yâkût: *Mu'cemu'l-Büldân*), (Muhakkik).

Ebû Hâlid dedi ki: Ebû Berâ dedi ki:

112 yılında Erdebîl halkını kuşatmış olan İbn Hâkân'a Cerrâh saldırdı. Aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Bu çatışmada Cerrâh öldürüldü. Allah ona rahmet etsin. O, 112 yılının Ramazan ayının bitimine 8 gün kala öldü. Bunun üzerine Hazer Azerbaycan'ı ele geçirdi. Hâkimiyetini genişletip Musul yakınlarına kadar geldi. Hazer'in ordusu Erdebîl'e mancınıklar kurdu. Erdebîl halkı onlarla savaşıyordu ancak kuşatma uzayınca şehri teslim ettiler. Hazer şehre girip kendisine karşı savaşılanları öldürdü ve zürriyetlerini esir aldı.

Ebû Hâlid dedi ki: Ebû'l-Hattâb dedi ki: Bana Benî Süleym'den biri anlattı ve dedi ki:

Cerrâh, Erşak'ta öldürüldü. Ebû'l-Hattâb dedi ki: Cerrâh öldürüldüğü zaman Hişâm b. Abdülmelik, Saîd b. Amr el-Hıraşî'yi gönderdi. Onunla birlikte postacı Arap atlılarını da gönderdi. Saîd b. Amr ise yoluna devam ederek Berze'a'ya kadar geldi. Sebîd dedi ki: Gün doğuşu vaktinde Hıraşî beni [343] o bölgeye gönderdi. Gittiğimde askerlerin uyuduklarını gördüm. Hemen oradan ayrılıp Hıraşî'ye haber verdim. O da yanındakileri harekete geçme hususunda teşvik etti, oraya doğru harekete geçtiler ve düşmandan kurtuldular. Sebîd dedi ki: Beni Beylekân şehrine gönderdi. Hişâm b. Abdülmelik'e fethi bildiren bir mektup gönderdi. Ona gönderdiği mektupta ayrıca Versân bölgesinden gelen, içinde birçok ganimet ve esir bulunan arabalardan da bahsetti. Bunun üzerine o, gece vakitini bekledi ve düşmana saldırdı. O arabaları da Versân şehrine koydu. Hişâm'a mektup yazarak fethi bildirdi. Ardından Hazar kralıyla karşı karşıya geldi ve Allah onları mağlup etti. Kral kaçınca Hıraşî de Müslüman esirleri kurtardı ve ganimeti ele geçirdi.

Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene, Ubeyde b. Abdurrahman, İfrîkyye'den Ürdün ehlinden Sâbit b. Huseym'i Sakliyye'ye (Sicilya) gazveye gönderdi. O, esirler ve ganimet ele geçirerek sağ salım döndü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Hişâm, Sâife'ye gazve düzenledi. Malatya yönündeki Harşene'yi fet-

hetti. İbrâhîm b. İsmâîl el-Mahzûmî hac yaptırdı. Bu sene, Recâ b. Hayve ve Abdurrahman b. Ebî Saîd el-Hudrî öldü.

[344] **113. Yıl**

Bu sene, Cüneyd b. Abdurrahman, Mürre Gatafân'dan Tahiristan'a saldırı amacıyla harekete geçti. O sırada Semerkand'da bulunan Türkler de harekete geçtiler. el-Cüneyd Semerkand'a yakın bir yere geldi. Burada karşısına çıkan Hâkân ile gece oluncaya kadar şiddetli bir savaşa tutuştular. Cüneyd, Semerkand valisi Benî Ebân b. Dârim'den Sevre b. Ebcer'e haber vererek yardıma gelmesini emretti. Sevre oraya gelmeden Türklerle karşılaştı. Sevre b. Ebcer ve askerlerinin çoğu öldürüldü. Onunla birlikte Mucâhid b. Bel'â el-'Anberî de öldürüldü. Türkler daha sonra Cüneyd ile karşılaştılar. Allah onları mağlup etti. Böylece Cüneyd yoluna devam etti ve Semerkand'a girdi. 113. sene Hişâm, kardeşi Mesleme'yi Ermeniyeye ve Azerbaycan'a atadı. Saîd b. Amr el-Hirâşî azledilip onun yerine Mesleme b. Abdülmelik b. Mesleme atandı. Mesleme, oraya gidince Saîd b. Amr'ı tutuklatıp hapsettirdi. Hişâm birini gönderip onu hapisten çıkarttırdı.

Ebû Hâlid dedi ki: Ebû Berâ dedi ki: Mesleme, Heyrezân halkından sulh istedi. Ancak onlar bu isteği reddedince onlarla savaştı. Savaş sonucunda onlar eman istediler. Mesleme, onlardan herhangi birini veya bir köpeği dahi öldürmeyeceğine dair yemin etti. Ancak onlar sulhe sadık kalmayınca Mesleme bir kişi ve bir köpek hariç hepsini öldürdü. Onların kalesini ele geçirerek Sevrân bölgesine doğru yola çıktı. Bu bölgenin meliki Mesleme'den sulh isteyince o, Meskat ve Ker halkı ile sulh yaptı. Ardından Mesleme Hâkân ile karşı karşıya geldi ve aralarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Mesleme daha sonra buradan ayrılarak Gazâle'ye geldi. Hazer ordusu onun etrafını sardı ve şiddetli bir çatışma yaşandı. Sonunda Allah onları mağlup etti ve Hâkân kaçtı.

Ebû Hâlid dedi ki: Ebü'l-Hattâb dedi ki: Mesleme o bölgeye doğru harekete geçtiğinde Hazer ona karşı harekete geçti. Onlar Mesleme'ye saldırana kadar Mesleme'nin bundan haberi

olmamıştı. İki grup arasında başlayan savaşı gecenin girmesi durdurdu. Müslümanlar bölgede gecelerken Hazer oradan ayrıldı. Mesleme de bunun üzerine döndü ve yerine Mervân b. Muhammed'i bıraktı. Bu olayların hepsi 113 yılında gerçekleşti. Ebû Hâlid dedi ki: 113 senesinde İfrîkyye'de bulunan Ubeyd [345] b. Abdurrahman, Abdülmelik b. Kutn'u gazveye gönderdi. Abdülmelik, Sakliyye'ye geldi ve ganimet elde ederek oradan döndü. Bu sene İmrân el-Hüzelî'yi de gazveye yolladı. O da ganimet elde ederek döndü. Süleymân b. Hişâm b. Abdülmelik hac yaptırdı. 113 yılında Mekhûl eş-Şâmî, Şam'da vefat etti. Talha b. Musrîf el-Eyâmî Kûfe'de, Yûsuf b. Mâhik ve Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr Mekke'de öldü. Ayrıca Haram b. Sa'd b. Mahîsa da öldü.

Bize Velîd b. Müslim'den dinleyen biri anlattı. Onun Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir'den naklettiğine göre o şöyle demiştir:

Mekhûl, 113 yılında ölmüştür.

114. Yıl

Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik, Mesleme b. Abdülmelik'i Ermeniyye, Azerbaycan ve Cezîre'deki görevlerinden azletti. Onun yerine 114 yılının Muharrem ayının başında Mervân b. Muhammed'i atadı. Ebû Hâlid dedi ki: Ebû'l-Berâ dedi ki: Mervân, 114 yılında harekete geçti. Rum Nehri'ni de geçti. Bu harekâtında savaştı, esirler aldı. Sakâlîbe'ye de saldırmıştır. Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene, İfrîkyye'de bulunan Ubeyde b. Abdurrahman, Abdullah b. Kutn'u Sakliyye'ye gönderdi. O, ganimet elde ederek döndü. Ubeyde, Abdullah b. Ziyâd el-Ensârî'yi de Serdâniyye'ye gönderdi. O da ganimet elde ederek döndü. Bu sene, Cüneyd b. Abdurrahman, es-Sağâniyyân'a gazve düzenledi. Ancak düşmanla karşılaşmadan geri dönüldü. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Abdullah el-Battâl ve Kostantin ile büyük bir ordu ile karşı karşıya geldi. Allah düşmanı mağlup etti. Kostantin esir alındı. Bu sene, Süleymân b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Cezîre'ye [346] gelerek Malatya'ya kadar ilerlemişti. Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem b. Ebi'l-Âs hac yaptırdı. 114 yılında Hakem b. Uteybe öldü.

115. Yıl

Bu sene, Hâris b. Şureyh isyan etti, Cuzecân ve Merv'i ele geçirdi. Hişâm b. Abdülmelik, Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'yi onun üzerine gönderdi. Âsım, Hâris b. Şureyh ile karşılaştı ve aralarında şiddetli bir savaş yaşandı. Sonunda Hâris b. Şureyh'in Belh'te kalmasını ve hem onun hem de Âsım'ın Hişâm'a elçi göndermeleri hususunda sulh ettiler. Hâlid, bu arada kardeşi Esed b. Abdullah'ı Horasân'a vali olarak görevlendirerek Âsım'ı azletti. Hâris Belh Nehri'ni tuttu. Esed onun üzerine yürüdü ve savaştılar. Hâris mağlup oldu. Bunun üzerine o, Türklerle birleşti. Esed, yanındakilerden bir kısmını alarak onların bazısını öldürdü. Bazılarının ellerini ve ayaklarını kesti. Bu sene, Muâviye b. Hişâm, Ramazan ayında Eflâcuniyye'ye kadar gazve düzenledi. Ebû Hâlid dedi ki: 115 yılında İfrîkıyye'de bulunan Ubeyde b. Abdurrahman, Bekr b. Suveyd'i gazveye gönderdi. O, Sakliyye ve Derbâne'ye geldi. Rumlarla karşılaştı. Rumlar onun gemilerini ateşe attılar. Muhammed b. Hişâm b. İsmâil hac yaptırdı. 115 yılında Ata b. Ebî Rabâh öldü. Onun 116 yılında öldüğü de söylenir.

[347] 116. Yıl

Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik, Benî Selûl'un mevlası ve kendisinin Mısır valisi olan Ubeyde b. Habbâb'a haber göndererek onu İfrîkıyye'ye atadığını bildirdi. Ubeyde 116 yılında şehre girdi. Bu arada Mûsâ b. Nusayr'ın mevlası Abdul'alâ b. Hudeyc isyan etti. O, Sufferî idi ve Tanca'da isyan başlattı. Amr b. Abdullah el-Absî de ona karşı harekete geçti. Amr, İbnü'l-Habbâb'ın valisiydi. Ancak Amr öldürüldü ve arkadaşları da yenildi. Bu sene, İbnü'l-Habbâb, Abdurrahman b. Hubeyb b. Ebî Ubeyde b. Ukbe b. Nâfi'yi es-Sûs ve Sudân bölgesine gazveye yolladı. O, bu seferden zaferle çıktı ve önemli bir miktarda altın ele geçirdi. İbnü'l-Habbâb, Osman b. Ebî Ubeyde'yi de gazveye gönderdi. O, Sakliyye bölgesine ulaştı ve oradan geri döndü. Rumların tekneleri ile denizde karşı karşıya geldiler. Allah Rumları mağlup etti. Ancak Müslümanlara da zarar verdiler. Osman'ın iki oğlu Ömer ve Süleyman Ebu'r-Rabî, Ab-

durrahman b. Ziyâd b. En'am ve kardeşi Mugîre b. Ziyâd'ı esir aldılar. Onlar Abdurrahman b. Hubeyb vali olana kadar Rum-ların elinde esir olarak kaldılar. Abdurrahman, amcasının iki oğlu, Abdurrahman b. Ziyâd ve Müslümanların diğer esirleri için fidye ödedi. Bu olay 121 yılında gerçekleşmiştir. Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik hac yaptırdı. Velîd'in emriyle mevlası Îsâ b. Maksem'in hac yaptırdığı da söylenir.

117. Yıl

Bu sene, Türkler Hâris b. Şureyh ile birlikte Horasân'a saldırdılar. Hâkân ve Hâris Cuzecân'a doğru gittiler. Türkler, Merverruz'a kadarki bölgeye saldırdı. Bana Ebû'z-Ziyâl'dan [348] işiten biri anlattı ve dedi ki: Esed b. Abdullah harekete geçti ve onlarla karşılaştı. Allah onları mağlup etti. Müslüman-lar onları öldürdüler. Ebû Hâlid dedi ki: Ebû Berâ dedi ki: Bu sene, Ermeniyye ve Azerbaycan valisi Mervân b. Muhammed Kabak dağına iki birlik gönderdi. Birliklerden biri Lân'dan üç kaleyi fethetti. Diğer birlik ise Tûmân Şah'ta konakladı. Tûmân Şâh, Mervân b. Muhammed'in hâkimiyetini kabul etti. Mervân onu Hişâm b. Abdülmelik'e gönderdi. Hişâm onu Mervân'a geri gönderince Mervân onu kendi bölgesine gön-derdi. Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene, Ubeyde b. Habhâb, Habîb b. Ebî Ubeyde'yi sefere gönderdi. O, Serdâniyye'den bir köyü zaptetti. Ancak öldürme ve esir alma hususunda ileri gitti. İb-nü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Subeyre'ye ulaştı. Birlikleri Serde'ye ulaştı ve esirler aldı. Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem hac yaptırdı. 117 yılında Abdurrahman b. Hurmuz el-A'rac -Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'in mevlası- öldü. Ayrıca Hasan b. Ali'nin mev-lası Saîd b. Yesâr, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Âişe bt. Sa'd b. Mâlik, Sekîne bt. Huseyn b. Ali öldü. Bu sayılanlar Medine'de öldü. Katâde b. Diâme ise Vâsıt'ta öldü. Bu sene, Muâz b. Muâz doğdu.

118. Yıl

Bu sene, Mervân b. Muhammed Ermeniyye'den çıkıp Ver-tenis bölgesine gidip şehre üç kapıdan girdi. Vertenis, Hazer'e

kaçarak kaleyi terk etti. Mervân kaleye doğru mancınıkları kurdurdu. Ancak Humreyn halkı Vertenisi öldürüp kafasını Mervân'a gönderdiler. Mervân Vertenis'in kafasını kaleye astırdı. Kale halkı bunun üzerine Mervân'ın hâkimiyetini kabul ettiler. Mervân da kendisiyle savaşanları öldürdü ve zürriyet-[349] lerini esir aldı. Ebû Hâlid dedi ki: İbnü'l-Habhâb, Kasem b. Avâne el-Kelbî'yi gazveye gönderdi. O, Sakliyye (Sicilya) bölgesindeki Evveliyye'yi ele geçirdi. Bu bölge halkı önce onun etrafını sarsa da sonradan onu bıraktılar. Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. 118 yılında Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Medine'de öldü. Ali b. Abdullah b. Abbâs Şam'da, Abdurrahman b. Sâbit el-Cumahî Mekke'de, Amr b. Suayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs Tâif'te, Abdullah b. Ebî Müleyke Mekke'de, Ubâde b. Nuseyy Şam'da ve Amr b. Mürre el-Cumelî Kûfe'de öldü. Bu sene, Muhammed b. Abdullah el-Ensârî doğdu.

119. Yıl

Bu sene, Ermeniyye'de bulunan Mervân b. Muhammed Sâihe'ye gazve düzenledi. Lân kapısından şehre girdi. Lân yurduuna uğradı. Daha sonra oradan ayrılıp Hazer bölgesine gitti. Belencer, Semerkand'a uğrayıp Beydâ'ya kadar gitti. Bu bölgede bulunan Hâkân buradan kaçtı. İbnü'l-Habhâb Kasem b. Avâne'yi gazveye yolladı. Mağrib'deki Serdaniyyede bulunan bir kaleyi ele geçirdi. Kasem'in bulunduğu gemiler battı. Onlardan bazıları kurtulabildi. Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine gazve düzenledi. Beluniyye'ye ulaştı. Süleymân b. Hişâm da el-Cezîre tarafından Rum bölgesine saldırdı.

Bu sene, Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed, Ermeniyye bölgesinde Hezâr Tarhân ve yanındakilerin çoğunu öldürdü. Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik Ebû Şâkir hac yaptırdı.

119 yılında Süleymân b. Mûsâ Şam'da, Ebû Ma'ser ve Habîb b. Ebî Sâbit Kûfe'de, Kays b. Sa'd, İyâs b. Seleme b. Ekva' ve Abdurrahman b. Saîd b. Yerbû' Medine'de öldü. Ayrıca bu yıl Abdullah b. Vâkîd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb öldü.

120. Yıl

[350]

Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik, Hâşim b. Abdullah el-Kasrî'yi Irak'taki görevinden azletti ve oraya Yûsuf b. Ömer'i atadı. Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. Mesleme b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. 120 yılında Cârûd b. Sebre Basra'da, Âsım b. Ömer b. Katâde el-Ensârî ve Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm Medine'de, Hammâd b. Ebî Süleymân Kûfe'de, Adî b. Adî Cezîre'de, Esed b. Abdullah Horasân'da, Mesleme b. Abdülmelik b. Mervân Muharrem ayında Çarşamba günü Şam'da öldü. Ayrıca Ebû Kays Amr b. Müslim el-Bâhilî, Muhammed b. Abdurrahman b. Hâris el-Leysî de öldü. Bu sene Yahyâ b. Saîd el-Kattân doğdu. Ebû Hâlid dedi ki: 120 yılında İfrîkiyye'ye gazve düzenlenmedi. Süleymân b. Hişâm yazlık bölgelere gazve düzenledi. Bu sene, Hişâm b. Urve, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin valilik yaptığı Basra'ya geldi.

Bize Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'nin de babasından, Ebû'l-Yakzân Âmir b. Hafs ve diğerlerinden rivayet ettiklerine göre onlar şöyle dediler:

106 yılında Irak, Hâlid b. Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kerz el-Becelî'nin yönetimi altında toplandı. Hâlid, 120 yılında görevden azledildi.

Hâlid el-Kasrî'nin Şurta, Mektuplaşma, Haraç ve Tecvîn [351] Görevlileri

Vâsıt'taki şurtasının başında Amr b. Abdul'alâ el-Hakemî bulunuyordu. Kûfe'deki şurtasında Uryân b. Huseym en-Nehaî, Basra'daki şurtasının başında Mâlik b. Münzir b. Cârûd el-Abdî vardı. Daha sonra Mâlik azledildi ve bu göreve Bilâl b. Ebî Burde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî getirildi. Ardından da Bilâl'in görevine namaz kıldırma ve kadılık görevi de eklendi. Hâlid'in mektup kâtibi, Dâvûd b. Saîd el-Kâtib idi. Haraç görevinin başında Haccâc b. Umeyr vardı. Tecvîn görevi başında Benî Leys'in mevlası Hârûn b. Miyâs vardı. Hâlid, 126 yılında 60 küsur yaşında iken öldü. Hâlid'in 14 sene süren Irak valiliğinin başında Nuaym b. Ebî Hind ve Şimr b. Atiyye öldü. Ayrıca Abdurrahman b. el-İsbahani, 'Ayzâr b. Hureys, Ebu's-Sefer

Vâsıt'ta öldü. Humeyd b. Hilâl el-Adevî, Enes b. Sîrîn, Ezrak b. Kays, Banî Hâşim'in mevlası Ammâr b. Ebî Ammâr Hâlid'in valiliğinin ortalarında öldü. Mehârib b. Disâr ez-Zühî, Kâsım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd, Vebre b. Abdurrahman, Abdûlmelik b. Meysere, Ebû Avn es-Sekafî, Adî b. Sâbit, Alkame b. Mersed, Avn b. Ebî Cuheyfe Hâlid'in valiliğinin son zamanlarında öldü. Ayrıca Atiyye b. Sa'd el-Avfi de öldü.

121. Yıl

Ermeniy'e'deki Mervân b. Muhammed'in Gazvesi

Bu sene, Ermeniy'e valisi Mervân b. Muhammed gazveye çıktı. Beytû's-serîr kalesine geldi. Onlarla savaşır esirler aldı. Daha sonra bu kaleye tekrar gelip onlarla savaşır yine esirler aldı. Gavmesek, Melik'in tahtı ve evinin olduğu kale idi. Mervân, bu kaleye de girdi ve Melik kaçarak Hasrec denilen ve altından tahtın bulunduğu kaleye geldi. Mervân kış ve yazı burada geçirdi. Melik ile her sene 1.000 köle ve 100.000 mudi [352] tahıl karşılığı sulh etti. Mervân yoluna devam etti ve Tûmân'ın bölgesine geldi. Bu bölgenin hâkimi Tûmân ile sulh ederek yola devam etti. Zerûbukzân'a gelerek buranın melikiyle de sulh yaptı. Mervân daha sonra Humreyn'e geldi. Ancak buranın meliki sulhu reddetti. Bunun üzerine Humreyn'in kalelerinden biriyle 1 ay boyunca savaştı ve Humreyn'i harabeye çevirdi. Humreyn halkı sulh isteyince onlarla sulh yapıldı. Mervân bu durumun ardından Misdâr'a gedi ve sulh yoluyla burayı da fethetti. Ardından ise Mervân Keyrân'a gelerek Taberistân ve Feylân ehliyle sulh yaptı. 121 yılında Mesleme b. Abdûlmelik yazın savaşa çıktı. Onunla birlikte Hişâm'da bulunuyordu. Onlar Malatya'ya ulaştılar. İfrîkya'de ise savaş yaşanmadı. Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. Battâl Rum bölgesinde öldürüldü. 121 yılında Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Muhammed b. Yahyâ b. Habbân el-Ensârî ve Âmir b. Abdullah b. Zübeyr öldü. Bu sene, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled doğdu.

122. Yıl

Abdula'lâ b. Hudeyc İsyanı

Ebû Hâlid dedi ki: Bu sene Musâ b. Nusayr'ın mevlası Abdula'lâ b. Hudeyc Mağrib'deki Tanca'da isyan çıkardı. O, Suf-ferî haricilerindendi. İbnü'l-Habhâb'ın valisi Amr b. Abdul- [353] lah el-Absî de ona karşı harekete geçti. Amr ve yanındakiler öldürüldü. Onları Abdula'lâ öldürdü ve kadınlarını esir aldı. Meysere el-Hakîr'in İsyanı: Bu sene, Meysere el-Hakîr de isyan çıkardı. O, Kayravan'da su satıcısıydı. 122 yılının Ramazan ayının ortasında isyan çıkarmıştır. İsmâîl b. Ubeydullah b. Habhâb, Meysere el-Hakîr ve yanındakilerin üzerine bir ordu gönderdi ve onlar mağlup edildi. Daha sonra Meysere el-Hakîr, İsmâîl b. Ubeydullah'ın askerlerine gece saldırdı. Bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldı. Ardından Meysere el-Hakîr bir komutanı göndererek Abdula'lâ b. Hudeyc'ı öldürttü. İbnü'l-Habhâb'a oğlu İsmâîl'in öldürüldüğü haberi ulaşınca hemen yola çıkarak Kedr Nehri denilen bir yerde Meysere ile karşı karşıya geldi. İbnü'l-Habhâb'ın ashabının başında Hâlid b. Ebî Habîb Ebû'l-Esam vardı. Bu çatışmada Hâlid ve oğlu Osman b. Ebî Ubeyde b. Ukbe b. Nâfi, İbrâhîm b. Osman, Mûsâ b. Abdurrahman, Abdülkerim b. Mushil b. Ukbe b. Dırâr b. Hat-tâb, Benî Abdiddâr b. Kusay'ın Benî Umeyr kolundan Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr'in oğullarından Zurare b. Amr öldürüldü. Bu gazve Eşrâf Gazvesi diye isimlendirilir. Bu zikredilenlerin öldürülmesi 123 yılının Muharrem ayında veya senenin sonundaydı.

Ebû Hâlid dedi ki: Onların öldürüldüğü haberi İbnü'l-Habhâb'a ulaştığında o, Abdurrahman b. Mugîre el-Abdî'yi Tilmisîn'e vali tayin etti. Sufriyye Haricilerini öldürdüğü için ona "Kasap" lakabı verildi. Hariciler de Abdurrahman b. Mugîre'ye karşı savaştılar. Bu sırada Habîb b. Ebî Ubeyde denizdeki gazvelerinden döndü. Onu İbnü'l-Habhâb Tilmisîn vadisine doğru gönderdi. Ancak o, görevini tamamlamadan İbnü'l-Habhâb'ın valilik dönemi bitti. Bu sene, Zeyd b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Kûfe'de öldü. Bana Ebû'l-Yakzân anlattı ve dedi ki:

Bu sene, Muâviye b. Hişâm Rum bölgesine saldırdı. Süleymân b. Hişâm da bu harekete katıldı. İki Rumları kuşattı. Müslümanlar aşırı açlık ve fiyatlardaki pahalılıkla karşı karşıya kal-
 [354] dılar. Hakem b. Avâne Sind'de yaralandı. Yusûf b. Ömer, Amr b. Muhammed b. Kâsım'ı atadı. Muhammed b. Hişâm, yazlık bölgelerine saldırdı. Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. Bu sene, Yezîd b. Abdullah b. Kasît Medine'de, İyâs b. Muâviye b. Kurre el-Müzenî Vâsıt'ta, Zebîd b. Hâris b. Abdülkerim el-Eyâmî, Bukeyr b. Abdullah b. Eşec, Seleme b. Kuheyl Kûfe'de, Yakûb b. Abdullah b. Eşec öldü. Muhammed b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib Şam bölgesindeki Hamîme'de öldü.

123. Yıl

Bu sene, Külsûm b. İyâz Şaban ayının başında İfrîkiyye'ye vali olarak atandı. O, Tilmisîn'e kadar harekâtını sürdürdü. Kendisine el-Efkam denilen Yezîd b. Hişâm b. Abdülmelik hac yaptırdı. Süleymân b. Hişâm es-Sâife'ye saldırdı. Bu sene, Züh-rî hac yaptı.

124. Yıl

Bu sene, Meysere el-Hakîr es-Sufferî Mağrib bölgesinde öldü. Bunun üzerine Sufriyye iki kısma ayrıldı: Bunlar Hâlid b. Humeyd'in başında olduğu grup ve Sâlim Ebû Yûsuf el-Ezdî'nin başında olduğu gruptur. Ancak Külsûm b. İyâz onların üzerine yürüyünce iki grup bir araya gelip Külsûm b. İyâz
 [355] ile Tanca'daki bir vadide karşılaştılar. Külsûm b. Ubeydullah el-Ezdî, Yezîd b. Saîd b. Amr el-Hiraşî, Hubeyb b. Ebî Ubeyde öldürüldü. Sufriyye, Külsûm'un askerlerini mubah sayıp zürriyetlerini esir aldı. Bu sırada Külsûm'un amcasının oğlu Belc b. Bişr yanındakilerle birlikte kaçtı. Ebû Yûsuf b. Humeyd onları takip etti. Belc b. Bişr'in ordularına Hassân b. Annabe komutanlık ediyordu. Ebû Yûsuf ve Sufriyye'den birçoğu öldürüldü. Sufriyye yenildi. Belc ve yanındakiler kaleye geldiler. Ebû'l-Hattâr insanlardan savaş için hazırlanmalarını istedi. Ancak onlar bu isteği reddedip "Abdurrahman b. Ukbe el-Gıfârî ile anlaş" dediler. Onunla anlaşıldı. O, Ukkâşe el-Fezârî

ve Fahsu'l-Ebyaz ile karşılaştı. Abdurrahman onu yendi ve Berberilerden birçoğu öldürüldü. Abdurrahman yola devam etti ve ez-Zâb'a gelerek burada Ramazan'ı geçirdi. Fezârî yenilgiden sonra Tanca'ya geçti. Orada Abdülvâhid b. Yezîd el-Hivârî ile karşılaştı. Hâlid b. Humeyd -Suriyye'nin lideri- onu İfrîkiyye halkı ile savaşsın diye bu bölgeye göndermişti. Fezârî de onunla birlikte geri döndü. Hanzala, Abdurrahman b. Ukbe b. Yezîd'e bir mektup yazdı Abdülvâhid'in üzerine yürümesini emretti. O, Zâb halkıyla birlikte onun üzerine yürüdü. İki grup 124 yılının Zilkâde ayının ortasında bir Perşembe günü savaştılar. Abdurrahman b. Ukbe ve Mervân b. Osman el-Gassânî ve Muhammed b. Yûsuf bir grup içinde öldüler. Kurtulanlar Kayravan'da bulunan Hanzala'nın yanına geldiler. Abdülvâhid ise Tubnelilerin ailelerini yakaladı. Hanzala, Sâbit b. Huseym'i komutan olarak görevlendirdi ve Abdülvâhid'in üzerine gönderdi. Abdülvâhid, 125 yılının Safer ayının ilk günlerinde saldırıya geçti ve iki grup karşı karşıya geldiler. İbn Huseym öldürülünce askerleri de yenildiler. Hanzala, Tunus valisi olan Müstenîr b. Hâris el-Hiraşî'ye mektup yazarak güçleri yetiyorsa savaşmalarını yetmiyorsa oradan ayrılıp yanına gelmelerini emretti. O, aileleri de beraberinde getirmişti. Bu sırada Tanca'da bulunan Sufriyye'nin başı Hâlid b. Humeyd'e, Abdülvâhid'in halifelîği kendisine verdiği haberi geldi. Abdula'lâ, Mûsâ b. Nusayr'ın mevlası Zurrur'a orduyla birlikte gitmesini ve Abdülvâhid'in sancağını elinden almasını emrederek onu komutan tayin etti. Abdülvâhid ise bu esnada Kayravan'a yürüdü. Onu burada Hanzala'nın ordusu karşıladı. Abdülvâhid öldürüldü ve Berberiler yenildi. Onların büyük çoğunluğu öldürüldü. Hanzala'nın eman münadi eman verildiğini bildirdi. Ukkâşe el-Fezârî önce kaçtıysa da onu yakalayıp bağladılar ve Hanzala'ya gönderdiler. O eman istese de Hanzala onu öldürdü ve Sufriyye'nin başına geçti. Bölge böylece sükûnete kavuştu. 124 yılında Berberîler Endülüs'te ^[356] isyan çıkardılar. Ukkâşe b. Eyyûb el-Fezârî ise İfrîkiyye'nin Kâbis bölgesinde insanları fütursuzca isyana davet ediyordu. O zaman İfrîkiyye'nin valisi Abdurrahman b. Ukbe el-Gıfârî

idi. O, Külsûm'un görevlisiydi. Müslim b. Sevâde el-Fihri oraya gönderildi, Ukkâşe onu yendi ve Kayravan'a girdi. Daha sonra Kâbis şehrine gitti. Orada Abdula'lâ b. Ukbe ve Saîd b. Becere el-Gassânî vardı. Onları kuşatma altına alarak mancınıklar kurdurdu. Onları ele geçiremeyince Kafsa denilen yeri kuşatma altına aldı. Bu sırada Kulsûm'ün savaştan kurtulan askerleri onun yanına geldiler. O, Abdülhamîd b. Züeyb es-Sehmî'yi Kayravan'da bıraktı. Ukkâşe, onun yanına geldi ve iki grup 124 yılının Safer ayında karşı karşıya geldi. Ukkâşe yenildi ve Tubne denilen yere gitti. Abdurrahman da Kayravan'a döndü. Hişâm b. Abdülmelik, Hanzala b. Safvân el-Kelbî'yi vali tayin etti ve o 124 senesinin Cemâziyelevvel'inin ortasında buraya geldi.

Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl hac yaptırdı. 124 senesinde Muhammed b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî Ramazan ayının 17 gecesini geçmişti ki bir Salı günü vefat etti. Ayrıca bu sene, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmutta-lib Şam'da, Kâsım b. Ebî Bezze Mekke'de, Ebû Cemre ed-Dıb'î Basra'da, Muhammed b. Abdurrahman -Sa'd b. Zürâre'nin çocuklarından- Medine'de öldü. Hişâm'ın hilâfetesinin sonuna doğru Âmir b. Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm öldü.

125. Yıl

Bu sene Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân -Allah ona rahmet etsin- Rasâfe'de öldü.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden; Abdullah b. Mugîre babasından, Ebû'l-Yakzân ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

- [357] Hişâm b. Abdülmelik Rasâfe'de 125 yılının Rebîülâhîr ayının bitimine 3 gün kala bir Çarşamba günü öldü. Öldüğünde 53 yaşındaydı. Cenaze namazını Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik kıldırdı. Hâtim b. Müslim dedi ki: O, öldüğünde 61 yaşındaydı. Hilâfeti 19 sene 7 ay 11 gün sürdü. Onun ardından Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'e biat edildi. Velîd'in annesi Ümmü'l-Haccâc bt. Muhammed b. Yusuf idi. Muhammed, Haccâc b. Yûsuf'un kardeşiydi.

Hişâm b. Abdülmelik'in Görevlileri

Mekke, Medine ve Tâif: Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî 106 yılının Cemâziyelevvel ayında atandı. O, Hişâm ölene kadar Mekke valiliğini sürdürdü.

Medine: Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl, Mekke ile birlik-te buraya atandı. Ardından 114 yılında azledilerek bu göreve Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem getirildi. O da 119 yılında azledildi. Namazları kıldıran Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a Muhammed b. İbrâhîm b. Hişâm 119 yılında gelene kadar görevi sürdürmesi emredildi. Muhammed, Hişâm ölene kadar valiliği sürdürdü.

Yemen: Buraya Hişâm b. Yûsuf b. Ömer es-Sekafî atandı. O, şehre 106 yılının Ramazan ayının bitimine üç gün kala geldi. 120 yılında Irak'a atandığı haberi gelene kadar Yemen valiliğini sürdürdü. Haberi aldıktan sonra yerine oğlu Salt b. Yûsuf'u bırakarak Irak'a gitti. Daha sonra ise buraya onun kardeşi Kâsım b. Ömer atandı. O, Hişâm ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Basra: Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Irak'taki valiliği sırasında ^[358] buraya Humus halkından Ebân b. Dabâre b. Ufeyr b. Seyf b. Zî Yezn'i atadı.

Şurta: Dimaşk halkından Ukbe b. Abdula'lâ el-Kilâf. Sonra, Mâlik b. Munzir b. Cârûd el-Abdî atandı. O, 106 yılının Zilkâ-de ayında şehre geldi. Ancak daha sonra Mâlik b. Munzir b. Cârûd azledilerek bu göreve bir senelik bir süre için Bilâl b. Ebî Burde atandı. Ondan sonra Dimaşk halkından Nadr b. Ömer el-Mukrî el-Himyerî namaz kıldırmak için görevlendirildi. 110 yılında o da azledildi. Bunun üzerine namaz, şurta ve kadılık görevleri Bilâl b. Ebî Burde'de birleşti. O, 120 yılında Hâlid Irak'tan azledilene kadar bu görevi sürdürdü. Onun ardından Yûsuf b. Ömer es-Sekafî Irak'a atandı. Vezzâ b. İbâd el-Kelbî'yi göndererek Bilâl'i görevden aldı. Yûsuf, Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi atadı. Onun künyesi Ebû'l-Âc idi. 122 yılında görevinden azledilerek yerine Kâsım b. Muhammed getirildi ve o Hişâm ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Kûfe: Hâlid b. Abdullah, Filistin halkından Abdûlmelik b. Cez' b. Hedrucân el-Ezdî'yi görevlendirdi. Daha sonra onu azledip İsmâîl b. Evsat el-Becelî'yi atadı. Sonra onu da azledip Abdullah b. Amr el-Becelî'yi; onun azlinden sonra kardeşi Âsım b. Amr'ı; onun azlinin ardından Dubeys b. Abdullah el-Becelî'yi; onun ardından Nevf el-Eş'arî'yi; daha sonra onu da azledip Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi atadı. Hicrî 120 yılında Hâlid'i azledip buraya Yûsuf b. Ömer'i atadı. Daha sonra Hakem b. Salt es-Sekafî'yi; onu azledip Yûsuf b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi; onun ardından Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafî'yi; onu azledip Ziyâd b. Sahr el-Lahmî'yi; onu da azledip Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'yi; onu da azledip Ebû Ümeyye b. Mugîre b. Abdullah b. Ebî Akîl es-Sekafî'yi atadı. Yusuf b. Ömer kaçtı ve Ebû Ümeyye cumayı kıldırdı.

Horasân: Hâlid b. Abdullah, kardeşi Esed b. Abdullah'ı Horasân'a atadı. Hişâm onu 108 yılında azlederek Eşres b. Abdullah es-Sülemî'yi getirdi. 113 yılında o da azledildi ve Cüneyd b. Abdurrahman- Mürre Gatafân'dan- getirildi. Ancak o [359] da 115 yılında azledildi. Cüneyd b. Abdurrahman'dan sonra bu göreve Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî atandı. Daha sonra Hâlid b. Abdullah'ın yönetiminde ikinci kez birleştirildi. O kardeşi Esed b. Abdullah'ı göreve getirdi. Esed, 120 yılında Hâlid azledilmeden kısa bir süre önce öldü. Yerine Cafer b. Hanzala el-Behrânî'yi bırakmıştı. Hişâm, buraya Nasr b. Seyyât el-Leysî'yi atadı ve o Hişâm ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Sicistân: Hâlid b. Abdullah buraya Yezîd b. Gureyf el-Hemedânî'yi atadı. Daha sonra Esfah el-Kindî Ebû Hâlid b. el-Esfah el-Kindî göreve getirildi. Onun ardından Abdullah b. Ebî Burde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî getirildi. O, Hâlid azledilip Yûsuf b. Ömer Irak'a atanana kadar bu göreve devam etti. Yûsuf, buraya Muhammed b. Hacer b. Kays el-Abdî'yi getirdi. Onun ardından İbrâhîm b. Âsım el-Akîlî geldi. İbrâhîm ölünce Yûsuf, Harb b. Kutn b. Kabîsa b. Muhârik el-Hilâlî'yi atadı. O, Hişâm ölene kadar valiliğe devam etti.

Sind: Hâlid b. Abdullah, Cüneyd b. Abdurrahman'ı bu görevde 2 sene tuttu. Daha sonra onu azledip yerine Temîm b. Zeyd el-Kînfî'yi getirdi. Onu da azledip Hakem b. Avâne'yi getirdi. Mîz, Hakem'i öldürdü. O yerine Muhammed b. İrâr el-Kelbî'yi bırakmıştı. Yûsuf, 122 yılında onu azledip Amr b. Muhammed b. Kâsım'ı atadı. O, Hişâm'ın ölümüne kadar valiliğe devam etti.

Bahrân: Hâlid'in buradaki görevlileri Muhammed b. Ziyâd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Hizân b. Saîd, Yahyâ b. İsmâîl ve Yahyâ b. Ziyâd b. Hâris el-Hârisî.

Yûsuf'un Bahreyn görevlileri ise Abdullah b. Şerîk en-Nemîrî, Muhammed b. Hassân b. Sa'd el-Useydî idi. Müseyyeb b. Fudâle de 3 sene kadar buraya hükmetmiştir.

Yemâme: Hişâm, Muhâcir b. Abdullah -Benî Ebû Bekir b. Kilâb'dan- atadı. Muhâcir ölünce bu göreve oğlu getirildi. O, Velîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Mısır: Hişâm, Muhammed b. Abdûlmelik b. Mervân'ı getirdi. Sonra Benû Selûl'den Ubeyde b. Habhâb'ı atadı.

İfrîkiyye: Bişr b. Safvân el-Kelbî buranın başındaydı. Yezîd b. Abdûlmelik'e bir heyetle giderken yerine Yahyâ b. Mâise el-Kelbî'yi bırakmıştı. Hişâm, Bişr b. Safvân'ı buradaki görevine iade etti. Bişr, 106 yılında buraya geldi. 109 yılında ölene kadar bu görevi sürdürdü. O yerine Nu'âs b. Kirt el-Kelbî'yi bırakmıştı. Hişâm onu azledip Ubeyde b. Abdurrahman es-Silemî'yi atadı. Ubeyde şehre 110 yılında geldi. Daha sonra oradan ayrıldı ve yerine Ukbe b. Abdullah b. Kudâme et-Tecyî'yi bıraktı. Daha sonra İfrîkiye ile Mısır'ın yönetimini Ubeyde b. [360] Habhâb'a verdi. Ubeyde bu bölgeye 110 yılında geldi. Daha sonra ise onu 113 yılında azlederek yerine Kulsûm b. İyâz'ı atadı. Daha sonra atadığı Hanzala b. Safvân el-Kelbî, 124 yılının Cemaziyelevvel ayının ortasında şehre geldi. 129 yılına kadar bu görevi sürdürdü.

Hac Mevsimini İdare Edenler: 105 yılında Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî; 106 yılında Hişâm b. Abdûlmelik; 107, 108, 109,

110, 111 ve 112 yıllarında İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâîl; 113 yılında Süleymân b. Hişâm b. Abdülmelik; 114 yılında Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem b. Ebi'l-Âs; 115 yılında Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl; 116 yılında Velîd b. Yezîd. Bana Velîd b. Hişâm ve Ebü'l-Yakzân anlattı ve dedi ki: Velîd b. Yezîd'in mevlası İsâ b. Maksem 116 yılında hac yaptırdı. 117 yılında Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem. 118 yılında Muhammed b. Hişâm b. Abdülmelik; 119 yılında Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik; 120, 121, 122 yıllarında Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl. 123 yılında Yezîd b. Hişâm b. Abdülmelik. 124 yılında Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl.

Yazın Savaşanlar: Mesleme b. Abdülmelik buraya atandı. Daha sonra Hişâm'ın oğulları Muâviye ve Süleymân bu göreve getirildi. İlgili konuyu kendi tarihinde anlatmıştık.

- [361] Ermeniyeye: Yezîd öldüğünde burada Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî bulunuyordu. Hişâm onu görevinde tuttu. 107 yılında ise onu azledip Mesleme b. Abdülmelik'i atadı. 109 yılında onu da azlederek Cerrâh'ı ikinci defa valiliğe atadı. Cerrâh, 112 yılında öldürülünce Saîd b. Amr el-Hiraşî'yi atadı. 113 yılında o da azledildi ve Mesleme b. Abdülmelik getirildi. Mesleme şehirden ayrılırken Mervân b. Muhammed'i yerine bırakmıştı. 114 yılının başında ise Mervân b. Muhammed buraya atandı.

Hişâm b. Abdülmelik Dönemi Kadıları

Basra: Hâlid b. Abdullah Basra kadılığına Semâme b. Enes b. Mâlik'i getirdi. 109 yılında onu azlederek kadılığı da Bilâl b. Ebî Burde'ye verdi. 120 yılında Yûsuf b. Ömer atanana kadar o kadılığa devam etti. Yusuf, Abdullah b. Bureyde el-Eslemî'yi buraya atadı. O ölene kadar görevini sürdürdü. Daha sonra Âmir b. Ubeyde el-Bâhilî kadılığa getirildi. Hişâm ve Velîd ölene kadar o bu görevi sürdürdü. Fitne meydana gelince görevden ayrıldı.

Kûfe: Hâlid, Huseyn b. Hasan el-Kindî'yi kadılık görevinde tuttu. Ancak daha sonra onu azlederek Saîd b. Eşva' el-Hemedânî'yi getirdi. 113 yılında Muhârib b. Disâr; onun ardından

Hakem b. Uteybe el-İclî getirildi. Daha sonra ise İbn Eşva' tekrar kadılığa getirildi. O, ölene kadar bu görevi sürdürdü. O ölünce yerine İsâ b. Müseyyeb el-Becelî getirildi. Yûsuf b. Ömer göreve gelince İsâ b. Müseyyeb azledildi ve kadılığa Abdullah b. Şubrume ed-Dabbî getirildi. Daha sonra o da azledilerek Beytûlmâl'de görevlendirildi. Kadılığa ise Hişâm ve Velîd ölene kadar bu görevi sürdürecektir olan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ getirildi.

Medine: Hişâm, İbrâhîm b. Hişâm b. İsmâîl'i Medine'ye vali olarak, Muhammed b. Safvân el-Cehmî'yi de kadı olarak atadı. Onun ardından bu göreve Salt b. Zebîd b. Salt getirildi. İbrâhîm b. Hişâm 114 yılında azledilip Medine'ye Hâlid b. Abdûlmelik b. Hâris b. Hakem b. Ebî'l-Âs getirilince, Hâlid, Benî Âmir b. Lüeyy'den Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Huveytîb'i kadı olarak atadı. Sonra onu da azlederek Muhammed b. Safvân el-Cehmî'yi getirdi. Hişâm, 119 yılında Hâlid'i azletti ve Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ı kadı olarak atadı. O ölene kadar bu görevdeydi.

Hişâm'ın Şurtası: Ka'b b. Hâmid el-Absî 113 yılına kadar bu görevde kaldı. Daha sonra o, Ermeniyeye görevlendirildi. Şurtaya ise Yezîd b. Ya'lâ b. Dahm el-Absî atandı.

Resâil Divân Kâtibi: Saîd b. Abdûlmelik'in mevlası Sâlim. [362]

Haraç ve Ordu: Üsâme b. Zeyd. Daha sonra o azledildi ve Ubeyde b. Habhâb -Benî Selûlun mevlası- getirildi. O, sonrasında Mısır'a atandı ve onun yerine Benî Hâris b. Ka'b'ın mevlası Saîd b. Ukbe getirildi.

Mühür: Benî Hureys'in mevlası Rebî' b. Şâbûr.

Hazine, Beytûlmâl: Abdullah b. Amr b. Hâris.

Koruma: Hişâm b. Abdûlmelik'in mevlası Nusayr. Onu azledip daha sonrasında Rabî b. Ziyâd ve Hâtem'i atadı.

Küçük ve Özel Mühür: Azatlı kölesi İstahr Ebû'z-Zübeyr.

Hâcibi: Azatlı kölesi Gâlib b. Mesûd. 125 yılında Velîd b. Yezîd, Yûsuf b. Ömer'e haber gönderdi. Yûsuf, Velîd'in yanına geldi. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Hişâm b. İsmâîl el-Mah-

zûmî'nin iki oğlu Muhammed ve İbrâhîm'i ona vererek öldürmesini emretti.

Bana İsmâîl b. İbrâhîm eş-Şu'ayrâvî el-Atekî anlattı ve dedi ki: Bana Siri b. Müslim Ebû Bişr b. Siri anlattı ve dedi ki:

Yusuf b. Ömer onları Hîre'ye getirdiği zaman onları gördüm. Hâlid bir aba içine konulmuştu ve onu taşıyorlardı. Onlar, ölene kadar Hâlid'e işkence ettiler. Bu sene, Gamr b. Yezîd b. Abdûlmelik yazın gazve düzenledi. Yûsuf b. Ömer hac yaptırdı. Bu sene, Tevmee bt. Ümeyye b. Halef'in mevlası Sâlih b. Nebhân Medine'de öldü. Ebû Bişr Cafer b. Ebî Vahşiyye Vasıt'ta, Bedîl b. Meysere el-Akîlî Basra'da, Âdem b. Ali eş-Şeybânî Kûfe'de [363] ve Muhammed b. Amr b. Ata Medine'de öldü. Yûsuf b. Ömer'in Irak valiliği esnasında Zebîd el-Eyâmî, Semmâk b. Harb ez-Zühî, Ceble b. Suheym eş-Şeybânî ve Eş'as b. Ebi's-Şe'sâ öldü.

126. Yıl

Bu sene, Velîd b. Yezîd b. Abdûlmelik b. Mervân öldürüldü.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden; Abdullah b. Mugfre babasından, Ebû'l-Yakzân ve başkalarından rivayet ettiğine göre onlar şöyle dedi:

Velîd, Tedmür'deki Bahrâ'da 126 yılının Cemâziyelâhîr'in bitimine iki gece kala bir Perşembe günü öldürüldü. O, öldürüldüğünde 35 veya 36 yaşındaydı.

Bana Yahyâ b. Muhammed anlattı. Onun Abdülaziz b. Ebî İmrân'dan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

O, öldürüldüğünde 44 veya 45 yaşındaydı. Hâtim b. Müslim dedi ki: Velîd öldürüldüğünde 45 yaş birkaç aylıktı. Velîd 90 yılında Dımaşk'ta doğdu. Onun 92 yılında doğduğu da söylenir. Yönetimi 1 sene 2 ay 22 gün sürdü.

Bana İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Bana Abdullah b. Vâkıd el-Ceremî –o Velîd'in öldürülüşüne şahit olmuştu- anlattı ve dedi ki:

Velîd'in öldürülmesi hususunda görüş birliğine varılınca bu işi Yezîd b. Velîd b. Abdûlmelik b. Mervân'a verdiler. Onun ailesinden Abdülaziz b. Haccâc b. Abdûlmelik de ona biat etti. Yezîd b. Velîd kardeşi Abbâs'a gelerek Velîd'in öldürülmesi hususunda onunla istişare etti. Abbâs onu bu işten vazgeçir-

meye çalıştı. Ancak Yezîd gece vakti 40 kişiyle Dımaşk'a girdi. Onlar Maksûra kapısını kırarak şehre girdiler. Valinin yanına gelerek onunla anlaşma yaptılar. Yezîd malları binek üzerinde Midmâr kapısına taşıdı. Abdülaziz b. Haccâc b. Abdûlmelik'i orada bıraktı. Surrî ona kılıçla saldırdı. Abdüsselâm alnından vurarak onu öldürdü. Velîd'in münadisi şöyle bağıyor- [364] du: "Velîd'in yanına gelene 2.000 dirhem vardır." 2.000 kişi onun yanına geldi. Ayrıca, Yakûb b. Abdurrahman b. Süleym ve Mansûr b. Cumhur da Abdülazîz b. Haccâc'a katıldılar. Bu durum Velîd b. Yezîd'e ulaşınca o, Belkâ'dan ayrılarak Humus'a geldi. Daha sonra Velîd, Tedmûr'e biraz mesafede bulunan ıssız ve kumluk bir bölgede olan Bahrâ'ya geldi. Ordusu onu sabah vaktinde el-Bahrâ'ya ulaştırdı. Bu sırada Abbâs b. Velîd ordusuz bir şekilde geldi. Abdülazîz b. Haccâc onu hapsettirdi. Abdülazîz'in münadisi şöyle sesleniyordu: "Abbâs b. Velîd'in yanına gelen kimse güven içinde olacaktır. Bu bizimle sizin aranızda bir durumdur." İnsanlar Abbâs'ın Abdülazîz ile birlikte olduğunu zannettiler ve Velîd'den ayrıldılar. İnsanlar ona saldırdılar. Ona ilk saldıran Surrî b. Ziyâd b. Ebî Kebşe es-Seksekî ve Abdüsselâm el-Lahmî idi.

İsmâîl dedi ki: Bana Abdullah b. Vâkıd el-Ceremî dedi ki:

Velîd'in yanına girdiklerinde onu iki kalkan arasında elinde kılıçla dururken gördüler. Ondan uzaklaştılar. Münadileri ise "onu Lût kavminin öldürülüşü gibi öldürün" diye bağırdılar. Velîd öldürüldü.

İsmâîl dedi ki: Bana Abdullah b. Vâkıd anlattı ve dedi ki: Bana Benî Ümeyye'nin mevlası Yezîd b. Ebî Ferve anlattı ve dedi ki:

Yezîd b. Velîd, Velîd b. Yezîd'in başını getirdiğinde "insanlar görsün diye onu asayım mı?" diye sordu. Ben de: "Hayır yapma. Çünkü sadece Hâricîlerin kafası asılır." dedim. Onu asacağına yemin etti. Mızrağının ucuna taktı ve Dımaşk mescidinin merdivenlerinin başına onu astı. Sonra "onun kellesini al ve Dımaşk şehrinde dolaştır." dedi.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle de- [365] miştir:

Velîd'in etrafını sardıklarında (Yezîd) Mushaf'ı aldı ve dedi ki "Öldürün! Tıpkı Amcamın oğlu Osman'ın öldürüldüğü gibi."

Bana İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Bana İbrâhîm b. İshâk anlattı ve dedi ki:

Yezîd b. Velîd hutbe irad etti. Allah'a hamd u senâ ettikten sonra dedi ki: "Ey insanlar! Ben şerli, dünyaya tamahkâr olan biri değilim. Mülke de rağbetim yoktur. Nefsimi de övmüyorum. Yaptıklarımı tezkiye etmiyorum. Rabbim bana merhamet etmezse ben kendisine zulmeden biriyim. Ben ancak Allah'ın dini için yola çıktım. Hidayetin işaretleri yerle bir edildiği, takva ehlinin nuru söndüğü, cabbar ve inatçının ortaya çıktığı, kendisine hürmetin edilemeyeceği, bidatçi, sünneti değiştirenlere karşı Allah'ın kitabına ve Nebisinin sünnetine çağırmak için çıktım. Bu durumu gördüğümde sizin günahlarınızın çokluğu ve kalplerinizin karalığı sebebiyle kurtulamayacağınız ve sizi sarmış olan zulme karşı çıkmak için merhamete geldim. İnsanlardan birçoğunun üzerinde bulundukları hale acıdım. Muhakkak ki, sizden bu çağrıma kulak verenler iyi olacaklar. Ben bu konuda istihare yaptım. Allah'tan nefsimi kendi başına bırakmamasını istedim. Öncelikle ailem ve beldemdekileri buna davet ettim. O benim amcamın oğludur. Allah kullarını ondan korusun. Beldelerini temizlesin. Bu bizim yardımımız ve kuvvetimiz olmadan Allah'ın yardımı ile oldu. Ey insanlar! Eğer sizin başınıza geçerse, bir kerpiç bir kerpiç üzerine, bir taş bir taş üzerine koymam, bir malı bir yerden diğer bir yere taşımam. Ta ki, bozukluklar giderilene ve onu gücendirecek aletleri edinene kadar. Eğer bir belde de bir şey fazla olursa onu diğer bir beldeye aktaracağım. Çünkü ona daha çok ihtiyaç duyuyor olabilir. Bunu Müslümanlar arasındaki yaşam aynı olsun diye yaparım. Askerleri düşman bölgesinde bırakıp da onları ve ailelerini fitneye düşürmem. Eğer bu anlattığım ve sizin için yaptıklarım için bana biat ederseniz ben de size söz verdiklerimi yaparım. Eğer etmezseniz benim size biat konusunda bir hükmüm olmaz. Eğer bu konularda benden daha iyi olacağını düşündüğünüz birini görürseniz ve ona biat ederseniz, muhakkak ben de ona ilk biat edip emri altına giren olurum. İşte benim sözüm budur. Sizin ve kendim adına Allah'a istiğfar ederim."

Velîd b. Yezîd Görevlileri

[366]

Medine: Velîd, Hişâm b. Abdûlmelik'in Mekke valisi Muhammed b. Hişâm b. İsmâîl'e haber gönderdi. Velîd'in yanına gelecek olan Muhammed Medine'de Muhammed b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ı bıraktı. Velîd onu azletti, Mekke ve Tâif ile birlikte Medine'nin yönetimini de Yusuf b. Ömer'e verdi. O Velîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Yemen: Velîd ölene kadar Dahhâk b. Zemel görev yaptı.

Basra: Hişâm ölene kadar Kâsım b. Muhammed b. Kâsım bu görevdeydi. Velîd de öldürülene kadar onu görevinde tuttu.

Kûfe: Ubeydullah b. 'Abbâs el-Kindî. O azledilince Yusuf, Ebu Ümeyye b. Mugîre b. Abdullah b. Ebî Akîl es-Sekafî'yi atadı. Velîd'in öldürülmesinden sonra Yusuf'un buradan kaçışına kadar o Cuma namazlarını da kıldırdı.

Horasân: Velîd ölene kadar Nasr b. Seyyâr el-Leysî'yi bu görevde tuttu.

Sicistân: Velîd öldürülene kadar Harb b. Kutn b. Kabîsa el-Hilâlî bu görevdeydi.

Sind: Amr b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî, Velîd öldürülene kadar bu görevi sürdürdü.

Bahrân: Muhammed b. Hassân b. Saîd el-Esedî, Velîd öldürülene kadar görevi sürdürdü. Bîşr b. Sellâm el-Abdî'nin, Müseyyeb b. Fudâle'yi öldürerek İbn Hübeyre buraya gelene kadar görevde kaldığı da söylenir.

Yemâme: Velîd öldürülene kadar Muhâcir b. Abdullah el- [367] Kilâbî görev yaptı.

İfrîkyye: Hişâm öldüğünde bu bölgenin başında Hanzala b. Safvân vardı. Velîd öldürülene kadar da o bu görevdeydi. Hanzala hicrî 109 yılında şehirden ayrıldı.

Ummân: Yusuf b. Ömer buraya Fayd b. Muhammed b. Kerdem b. Beyhes'i atadı.

Kadılar: Basra: Âmir b. Ubeyde, Velîd öldürülene kadar bu görevi sürdürdü. Fitne olunca ise görevinden ayrıldı.

Kûfe: Velîd öldürülene kadar İbn Ebî Leylâ burada kadılık yaptı.

Medine: Yusuf b. Muhammed b. Yusuf, Sa'd b. İbrâhîm'i kadılığa getirdi. Ancak daha sonra onu azlederek Yahyâ b. Saîd'i görevlendirdi. Velîd öldürülene kadar o bu görevi sürdürdü.

Hac Mevsimini İdare Edenler: 125 yılında Yusuf b. Muhammed b. Yusuf kadı idi.

Cezîre, Ermeniyeye ve Azerbaycan: Velîd öldürülene kadar Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem bu görevdeydi. Mervân, Ermeniyeye ve Azerbaycan'da Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'yi bırakarak Şam'a gitti.

Yaz Savaşları: Gumn b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân.

Velîd b. Yezîd'in Şurtası: Abdurrahman b. Hanbel el-Kelbî. O azledilince Abdullah b. Âmir el-Kilâ'î atandı.

Resâil Kâtibi: Saîd b. Abdülmelik'in mevlası Sâlim. Ondan sonra ise kâtiplik görevini onun oğlu Abdullah b. Sâlim yaptı.

Haraç ve Ordu: Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf. Onun ardından ise Haccâc b. Umeyr atandı.

Mühür, Hazine ve Beytül-mâl: Şurtadaki görevine ek olarak bu görevleri Abdurrahman b. Hanbel el-Kelbî üstlendi.

[368] **Küçük Mühür:** Rabâh b. Ebî Umâre. Hâcibi: İsâ b. Maksem.

Koruma: Geylân Hatn Ebû Ma'n.

Yûsuf b. Ömer'in Irak Valiliği

Bana Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden; Abdullah b. Mugîre de babasından, Ebü'l-Yakzân ve başkalarından rivayet ettiğine göre onlar şöyle dediler:

120 yılında Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân, Irak'ı Yûsuf b. Ömer es-Sekaff'nin yönetimi altında topladı. Onun Hîre'deki şurtasının başında el-'Abbâs b. Sa'd b. Mürre -Gatafân Mürre'sinden- vardı. Basra ve Kûfe'nin şurtasını ise oradaki yetkili kişilere bırakmıştı. Onlar istediklerini atıyorlardı. Haraç

Kâtibi: Âl-i Bekre'nin mevlası Kahem b. Süleymân.

Halîfe'nin mektuplarını ise mevlası Ruşdeyn yazıyordu. Görev Mektuplarını: Bunları Ukbe yazıyordu. Yûsuf, 127 yı-

lında 60 küsür yaşında öldürüldü. Yûsuf b. Ömer'in valiliği döneminde Cebele b. Suheym öldü. Bu sene -126- Âl-i Bâzân'ın mevlası Amr b. Dînâr Mekke'de öldü. Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî Medine'de, Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir Medine'de ve Kadılık yapan Süleyman b. Habîb de Şam'da öldü. Velîd b. Yezîd'in hilâfetinde Nebîh b. Vehb, Ebû Süfyân b. Harb'ın mevlası Muhammed b. Kays ve Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz öldü.

Yezîd b. Velîd'e Biat Edilmesi ve Onun Ölümü

Bu sene, Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e Receb ayında biat edildi. Onun annesi Yezdecird b. Kisrâ'nın kızıydı. Yezîd b. [369] Velîd b. Abdülmelik b. Mervân öldü. Ona Yezîd en-Nâkıs da denilirdi.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, o da dedesinden; Abdullah b. Mugîre babasından, Ebû'l-Yakzân ve başkalarından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik Dımaşk'ta 126 yılının Zilhicce ayının bitimine on gün kala öldü. Öldüğünde 35 veya 36 yaşındaydı. Cenaze namazını kardeşi İbrâhîm b. Velîd b. Abdülmelik kıldırdı. Hâtim b. Müslim dedi ki: Velîd öldüğünde 46 yaşındaydı.

Abdülaziz dedi ki: 39 yaşındayken ona biat edildi. 40 yaşına varmadan da öldü. Yezîd 96 yılında Dımaşk'ta doğdu. Şam halkı, İbrâhîm b. Velîd b. Abdülmelik'e biat etti. Humuslular ise ona biat etmeyi reddettiler.

Bana 'Alâ b. Berd' b. Sinân anlattı ve dedi ki: Bana babam anlattı ve dedi ki:

Yezîd ölüm döşeğindeyken yanına gittim. Kutn ona gelerek: "Şu kapının arkasındaki insanların elçisi benim. Onlar Allah hakkı için senin kardeşini onların işleri için bırakmanı istiyorlar." Yezîd yüzünü buruşturup elini alına koydu ve "İbrâhîm'i mi yerime bırakacağım!" dedi. Sonra bana dönerek "Ey Ebû'l-'Alâ! Kimi bırakmamı istersin?" dedi. Ben de: "Başlangıçta sana girmemeni söylediğim bir hususa sonunda beni sokma" dedim. Daha sonra ona bir baygınlık geldi. Öldüğünü zannettim. Bu birkaç defa oldu. Kutn orada oturdu ve Yezîd

b. Velîd'in ağzından sözü alarak insanları da buna şahit tuttu. Babam dedi ki: Hayır. Allah'a yemin olsun ki Yezîd kimseyi veliaht olarak bırakmadı. İnsanlardan kimseyi bırakmadı.

Yezîd b. Velîd'in Görevlileri

Irak'a Mansûr b. Cumhûr el-Kelbî'yi atadı. Onun diliyle veliaht atadığı da söylenir. Mansûr yaklaşık 40 gün görevde kal-[370]dı. Şurtasını ise Haccâc b. Ertât el-Fakîh üstlenmişti. Mekke,

Medine ve Tâif: Yezîd b. Velîd buraya Abdülaziz b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ı atadı. Daha sonra onu azlederek yerine Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'i atadı.

Basra: Velîd öldürüldüğünde bu şehrin başında Muhammed b. Kâsım b. Muhammed bulunuyordu. O, görevini terk edip kaçınca Basra halkı Abdullah b. Abdullah b. Ümeyye'yi -ona Efveh denilirdi.- başa getirdi. Cuma namazını o kıldırdı. Sonra Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî geldi. Irak'a Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz atandı. O, Abdullah b. Ebî Osman'a haber göndererek İbn Suheyl gelene kadar namazları kıldırmasını emretti. Abdullah b. Ömer'in Abdullah b. Ebî Osman'ın ardından Saîd b. Amr b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi atadığı da söylenir. Ancak Basralılar onu şehirden çıkardılar. Bu defa Amr b. Suheyl b. Abdülaziz b. Mervân atandı. O, Umâre burayı ele geçirdiğinde onun üzerine Dahhâk b. Kays el-Hâricî'yi atadı.

Kûfe: Mansûr b. Cumhûr, bu şehre Ubeydullah b. Abbâs'ı atadı. İbn Ömer onu azlederek kardeşi Âsım b. Ömer'i atadı.

Sicistân: Velîd öldürüldüğüne bu şehrin başında Harb b. Kutn vardı. Mansûr b. Cumhûr, Muhammed b. İzâr'ı atadı. İbn Ömer onu da azlederek Harb b. Kutn'u atadı. O burada birkaç ay görev yaptı. Daha sonra buradan çıkarak Sivâr b. Eşar el-Mâzinî'yi yerine bıraktı. Ancak Bekr b. Vâil buna razı olmadı. Temîm ile savaşıldı. İbn Ömer, Âl-i Saîd b. Âs'tan Saîd b. Amr'ı gönderdi ancak Temîm ve Bekr razı olmadılar.

Horasân: Nasr b. Siyâr Benî Ümeyye'nin hükmü kalkana kadar bu görevi sürdürdü.

Sind: Mansûr b. Cumhûr Irak'tan azledilince Sind'e gelerek burayı ele geçirdi. Askerlerini buraya konuşlandırdı ve burayı Mansûriyye diye isimlendirdi.

İfrîkiye: Abdurrahman b. Habîb burayı ele geçirdi.

Kadılar: Basra: Fitne döneminde Âmir b. Ubeyde bu görev- [371] den ayrıldı.

Kûfe: İbn Ebî Leylâ.

Medine: Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman, Sa'd b. İbrâhîm'i atadı. Daha sonra Yezîd, Abdülaziz b. Abdullah'ı azlederek Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'i onun yerine getirdi. Kadı Sa'd b. İbrâhîm de azledildi ve Osman b. Ömer et-Teymî bu göreve getirildi.

Yezîd b. Velîd'in Şurtası: Bukeyr b. Şemmâh el-Lahmî, Yezîd ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Mektup Kâtipleri: Leys b. Ebî Süleymân b. Sa'd.

Haraç, Ordu, Küçük Mühür: Yemen ehlinde Nadr b. Amr koruma göreviyle birlikte bu görevi sürdürdü.

Hilâfet Mührü: Abdurrahman b. Hanbel el-Kelbî. Mevlası Kutn'un bu görevi yaptığı da söylenir. Bu sene -126. sene- Amr b. Suheyl b. Abdülaziz b. Mervân b. Hakem emir tayin edildi. Bize Ebû Ubeyde anlattı ve dedi ki: Yezîd b. Velîd döneminde Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i Irak'a gönderdi.

Saîd b. Behdel'in İsyanı

Bu sene -126. sene- Saîd b. Behdel -Nemr b. Kâsıt'tan- 126 yılının Şaban ayında Cezîre'de isyan etti. Dicle'den Kurdâ⁵⁰ köyüne kadarki bölümü ele geçirdi.

Ramazan'ın ilk günlerinde Musul bölgesindeki el-Merece [372] girdi. Ebû Kureyb -Himyer'den biri- ile karşılaştı. O da yanında birçok kişiyle birlikte isyan etmişti ve ona Emîrül-Mü'minîn deniliyordu. Her ikisinin isyanlarına bakıldı ve Saîd'in daha önce isyan ettiği görülünce, Ebû Kureyb bu işi Saîd'e bırakarak evine döndü. Kendisiyle birlikte isyan eden arkadaşları

50 Cezîre bölgesinde Cudi dağının yakınında yer alan bir köy (Muhakkik).

ayrılığa düştüler. Saîd'in yanında kalanlar takribi 500 kişiydi. Onlar Musul'da birkaç gün konakladılar. Musul halkı ise ondan şehirden ayrılmasını talep etti. Ona bağlı olduklarını da bildirdiler. Bunun üzerine o, Şehrezûr'a (Şehrizor) geldi. Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkurî ile karşılaştı. Bazıları Şeybân'ın etrafında buluşmuş ve onun Emîrû'l-Mü'minin olduğunu söylüyorlardı. Bu sırada her ikisinin isyan zamanlarına bakıldı. Saîd'in daha önce isyan ettiği görülünce Şeybân yetkiyi ona teslim etti ve ona katıldı. Bundan önce Şeybân, Şamlı Nusayr diye bilinen birinin ordusuyla birlikte karşılaşmıştı. Onu öldürüp yanındakileri yenilgiye uğratmıştı.

127. Yıl

Mervân b. Muhammed'e Biat Edilmesi ve İbrâhîm b. Velîd'in Görevden Çekilmesi

Bu sene, fitne meydana gelmiştir. İsmâîl b. İbrâhîm dedi ki: Velîd b. Yezîd öldürüldüğünde Mervân b. Muhammed b. Mervân Ermeniy'e de vali idi. Velîd'in ölüm haberini duyduğunda insanları Müslümanların razı olacağı birine biat etmeye davet etti. İnsanlar kendisine biat ettiler. Yezîd b. Velîd'in vefat haberi gelince Kays ve Rebîa kabilelerini çağırarak Kays'tan 26.000, Rebîa'dan 7.000 aldı. Onlara atıyyelerini de verdi. Kays'ın başına İshâk b. Müslim el-Ukaylî'yi, Rebîa'nın başına ise Musâvir b. Ukbe'yi getirdi. Daha sonra Şam'a doğru yola çıktı ve yerine kardeşi Abdülaziz b. Muhammed b. Mervân'ı bıraktı. Kendisine Kays'ın ileri gelenleri de eşlik etti: Vesîk b. Huzeyl b. Züfer, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre el-Fezârî, Ebü'l-Verd b. Huzeyl b. Züfer b. Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî Kays'tan 4 veya 5.000 kişi ile ona katıldı. Haleb'e gelene ka-
 [373] dar onunla birlikte yürüdüler. Haleb'de Velîd b. Abdülme-lik'in oğulları Bişr ve Mesrûr vardı. Mervân'ın gelişini duyunca onlara İbrâhîm b. Velîd'i yolladı. Bu arada onunla birlikte yola çıkanlar bir yerde konakladılar. Ebü'l-Verd b. Huzeyl b. Züfer 300 kişi ile birlikte harekete geçti. Tekbirler getirerek Mervân'ın yakınına kadar geldiler. Daha sonra yüzlerini ve kalkanlarını çevirerek Mervân'a katıldılar. Mervân ve yanın-

dakiler harekete geçtiler, savaş olmadan Mesrûr ve Bişr yenilgiye uğradılar. Mervân onları kendi yanına alarak hapsedtirdi ve onların yanındakilerden birçoğunu esir aldı. Ancak daha sonra o ikisini serbest bıraktı. Daha sonra Mervân, Humus'a gelerek onları kendisiyle birlikte harekete geçmeye ve Velîd b. Yezîd'in oğulları ve veliahtı Hakem ve Osman'a biat etmeye davet etti. Hakem ve Osman Dımaşk'ta İbrâhîm b. Velîd'in yanında hapisteydiler. Humuslular ona biat edince onlarla birlikte Süleymân b. Hişâm b. Abdülmelik'in askerlerinin yanına gelerek şiddetli bir savaşa katıldılar. Abdülaziz b. Hişâm b. Abdülmelik'e Süleymân'ın ordugâhının diğer bir yönden saldırıya uğradığı ulaştınca Dımaşk'a yöneldi. İbrâhîm b. Velîd ise Dımaşk'tan çıkarak Babu'l-Habiye'ye geldi. Savaşa hazırlanıyordu. Bineleri mal ile doluydu. İnsanları kendisine yardıma çağırırdı ancak onlar bunu reddettiler. Abdülaziz b. Haccâc ve Süleymân b. Hişâm harekete geçerek Dımaşk'a girdiler. Onlar el-Velîd'in hapisteki oğulları Hakem ve Süleymân'ı öldürmek istiyorlardı. Yezîd b. Halid b. Abdullah el-Kasrî, hapishaneye giderek Yûsuf b. Ömer ve Velîd'in oğulları Hakem ve Osman'ı öldürdü.

İsmâîl dedi ki: Bana Abdullah b. Vâkîd el-Ceremî anlattı ve dedi ki:

Yezîd b. Hâlid o ikisini öldürdü. Onları kendisine Ebû'l-Esed denilen ve Hâlid b. Abdullah'ın mevlası olan biri öldürdü. İbrâhîm'in elçisi onlara gelince Abdülaziz b. Haccâc evine giderek çocuklarını oradan çıkarmak istedi. Dımaşk halkı Abdülaziz'e saldırarak onu öldürüp başını kopardılar. Onun kafasını Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'ye getirdiler. O, Yusuf b. Ömer ve arkadaşları ile birlikte hapisteydi. Halk, onu hapisten çıkardı. Ebû Muhammed minbere çıktığında Abdülaziz'in başı da onun yanındaydı. O insanlara seslendi ve Mervân'a biat ettiğini söyledi. Velîd'in oğulları, Yezîd, İbrâhîm ve taraftarlarına küfürler savurdu. Abdülaziz'in cesedinin getirilmesini emretti ve onu Bâbu'l-Câbiye'de baş aşağı sallandırdı. Daha sonra onun başını Mervân b. Muhammed'e gönderdi. Bu arada İbrâhîm şehre ulaştı ve Ebû Muhammed buradan kaçtı. Ebû Muhammed Dımaşklılardan eman iste- [374]

yince Mervân ona eman verdi. Daha sonra Mervân'ın yanına Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye, Muhammed b. Abdûlmelik b. Mervân ve Ebû Bekir b. Abdullah b. Yezîd geldi. Onlara izin verilince ilk konuşan Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye oldu. Mervân'a hilâfeti üzere selam vererek onu Velîd ve iki oğlu Hakem ve Osman'a üstün tuttuğunu söyledi. "İki tane genç öldürüldü. Biz Allah'a aitiz. Onlar ancak yenilen ve şuraya buraya götürülen iki kuzucuktular" dedi. Daha sonra ona biat ettiler. Ardından Dimaşk'a gelerek Yezîd b. Velîd'in mezarının açılarak getirilmesini emretti. Getirilince onu sallandırdı. Bunun üzerine Şam ona halkı biat etti.

Bu sene, İbrâhîm b. Velîd, Cezîre'deki Mervân b. Muhammed'e geldi. Kendi görevden ayrılarak ona biat etti. Mervân bunu kabul ederek ona eman verdi. İbrâhîm, harekete geçerek Fırat'ın kenarındaki Rakka'ya geldi. Ona Süleymân b. Hişâm'ın mektubu ulaşınca onun yanına giderek ona biat etti. Böylece durum Mervân b. Muhammed için düzelmiş oldu. İbrâhîm b. Velîd'in yönetimi birkaç ay sürdü. Ebû'l-Hasan, onun yönetiminin iki buçuk ay sürdüğünü söylemiştir. Bu sene, Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Gavta'da öldürüldü. Onu Benî Temîm'den Sa'sa'a denilen biri öldürdü. Zâmil b. Amr, Mervân'ın emriyle Yezîd b. Velîd b. Abdûlmelik'in oğulları Velîd ve Hâlid'i öldürdü.

Bu sene, Sâbit b. Nuaym görevden alındı. O "ben el-Esfar el-Kahtânî'yim" dedi. Bu sene, Humus ve Dimaşk halkı Mervân'a olan biatlerini bozdular. Bunun üzerine Mervân Humus'a gelerek onlara saldırdı. İleri gelenlerinin başlarını vurdurdu. Şehirlerinin bir bölgesinin harap hale getirilmesini emretti. İnsanlara eman verileceğini bildiren münadiler dolaştırdı. Velîd b. Muâviye b. Mervân, Taberiyye'de bulunan Sâbit b. Nuaym'a doğru harekete geçti. Buranın halkını kuşattı ve Sâbit yenildi. Yanındakiler şiddetli bir çatışma sonucu öldürüldü. Sabit ise kaçarak gizli bir şekilde Filistin'e geldi. Mervân, onu izlemesi için Amr b. Vaddâh ve Ebû'l-Verd'i gönderdi. Onlar Sabit'in yerini öğrenip onu yakaladılar. Daha son-

ra onu Dımaşk'taki Mervân'a gönderdiler. Mervân ise onun el-
lerini ve ayaklarını kesti.

Abdullah b. Muâviye'ye Kûfe'de Yapılan Biatın Haberi [375]

Bu sene -127. sene- Kûfeliler Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer Zi'l-Cenâheyn'e biat etti. Abdullah'la birlikte Muâviye'nin diğer oğulları Hasan ve Yezîd de bulunuyordu.

Bana İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer ve kardeşleri, Muâviye'nin oğulları Hasan ve Yezîd ile birlikte Yezîd b. Velîd'in hilâfeti sırasında Kûfe'de bulunan Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Abdullah onlara ikramda bulundu ve onlara her gün için 300 dirhem tahsis etti. Yezîd ölüp İbrâhîm b. Velîd, Mervân'a biat edince Şîa'dan bazı kimseler ayaklandılar. Onlar insanları İbn Muâviye'ye biat etmeye davet ediyorlardı. Bunu yapan Benî Acel'in azatlı kölelisi Hilâl b. Verd idi. İbn Muâviye'yi getirip tahta oturttular ve Kûfeliler ile birlikte İsmâîl b. Abdullah ve Kûfe'de bulunan Şamlılar ona biat ettiler. İbn Muâviye birkaç gün orada ikamet etti. Bu sırada insanların biat etmeleri devam ediyordu. Medâin'den ve her bir taraftan ona biat haberleri geliyordu. O, bir Çarşamba günü harekete geçerek İbn Ömer'in üzerine yürüdü. Ancak aralarında savaş olmadı. Sonraki gün ise iki tarafın askerleri savaşa tutuştular. Bu sırada İbn Muâviye'nin yanında bulunan Mukebbir b. Havârî Yemenli birçok kimseyle birlikte öldürüldü. İbn Muâviye yenildi ve kaleye çekilmek zorunda kaldı. Zeydiyye orada kalıp savaştı. Sokak girişlerini tutmuşlardı. Abdullah b. Muâviye ve kardeşlerini yakaladılar ve onlara istedikleri yere gidebilmeleri ve takibata uğramayacakları hususunda serbestlik tanıdılar. İbn Ömer, Ömer b. Gadbân b. Kâbe'serî'ye kaleye girip İbn Muâviye'yi çıkarması hususunda bir emir gönderdi. Ömer b. Gadbân ve Medâin, Sevâd, Kûfelilerden olan taraftarlarıyla birlikte yola çıktı. Ömer'in elçileri de onunla birlikte hareket etti ve onları köprü tarafından uzaklaştırdılar. Ömer kaleye girdi. Daha sonra ise İbn Ömer, İsmâîl b. Abdullah'ı emîr olarak görevlendirdi.

Saîd b. Bahdel'in Vefatı ve ed-Dahhâk'ın Göreve Gelişi

Bu sene -127. sene- Saîd b. Bahdel el-Hâricî vefat etti. Bana İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Saîd b. Bahdel, Şeh-rezûr'da vefatına yakın komutanları yanında toplandılar. On-ları, kendilerinden birini halife olarak seçmesi hususunda kendisine imkân vermelerini istedi. Onlar da ona bu görevi verdiler. Bize "Aranızdan 10 kişiyi seçin." dedi. On kişi seçi-lince 4 kişiye indirilmesini istedi ve o seçilen 4 kişiye arala-[376] rından birini halife seçmelerini emretti. Onlar da Dahhâk b. Kays el-Mahlemî ve Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkurî'yi seçtiler. Saîd onlara "Müslümanlar ve kendiniz için (doğru kişiyi) seçi-niz. Ben siz ve amme için Dahhâk'ı seçiyorum." dedi. Dahhâk dedi ki: "Ben kendim ve amme için Şeybân'ı seçtim." Şeybân ise bunu reddetti ve Dahhâk'ı teklif etti. Her ikisinin taraftar-ları bunu kabul ettiler. Böylece Dahhâk'a biat edildi ve o şu mısraları okudu:

Düşmana karşı öyle adamlarla savaşacağım ki,

Onların yaralarından su gibi kan akacak.

İsmâîl b. İbrâhîm dedi ki: Bana el-Velîd b. Saîd eş-Şeybânî anlattı ve dedi ki:

Saîd b. Bahdel, hilâfet için altı kişi arasında şura grubu be-lirledi. Bunlar; Dahhâk, Hayberî, Şeybân, Ubeyde b. Sevvâr et-Tağlebî ve o sırada Azerbaycan'da bulunan biriydi. Onlar Dahhâk'a biat ettiler. Ubeyde'ye bu haber gelince o Dahhâk'a biat etmeyi reddetti. Ona "Ya bizim girdiğimiz yola girersin ya da oklarımızla senin canını yakarız." dediler. Bunun üzerine o da biat etti. Dahhâk, Habnâ b. Asme eş-Şeybânî'yi ordusuy-la birlikte Tikrît'e gönderdi. O burada galip geldi ve mallarını Dahhâk'a gönderdi. Ebu'r-Rîş Hâlid b. Rîş'i, Havlayâ ve böl-gesine gönderdi. O, Cemî' b. Mukrin el-Kelbî ve Harîs b. Ebi'l-Cehm ile karşılaştı. Hepsî öldürüldü ve Harîs yenilgiye uğradı. Sonra Medâin'e geldi. Abdullah b. Ömer el-Esbağ b. Züâle de sefere gönderilmişti. O da Medâin'e geldi. Ebu'r-Rîş, Absel, Habnâ b. Asme de buraya geldi ve Medâin'de karşılaştılar. As-bağ b. Zübâle köprüyü kesti ve Kûfe'ye doğru yola çıktı. Bu sırada Dahhâk b. Kays Kûfe'ye doğru yola çıktı. 3.000 kişi ile

birlikte Deyru's-Se'âlib'de konuşlandı. -birçok kişi 4.000 kişi ile hareket ettiğini de söylemiştir- Abdullah b. Ömer, Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'yi 10.000 kişi ile birlikte harekete geçirdi. Diğer orduya yetişince aralarında Fırat kalmıştı. Miskîn "Ubeydullah! Seçim hakkını sana veriyorum. Ya sen bizim tarafa geç ve biz bütün arkadaşlarına ve sana dokunmayalım. Ya da biz senin tarafına geçelim." Ancak Ubeydullah bu tek-^[377] lifi reddetti ve Kûfe'ye doğru yola çıktı. Bunun üzerine Miskîn hemen Fırat'ı geçti. Dahhâk da o bölgeye doğru ilerledi ve Fırat'ın kıyısına geldi. İnsanlar köprüler kurarak Fırat'ı geçmelerine yardımcı oldular. Miskîn, İbn Ömer'le birlikte Şam ve Kûfeliler'in sokak başlarına hendek kazdıklarını gördü. Bu olay, 127 yılının Şaban ayının bitimine birkaç gece kala bir Çarşamba günü meydana geldi. Miskîn'in yanındakiler hendekleri geçmeye çalıştılar ancak kadın erkek 17 kişi yaralandı. Bu durum Dahhâk'a ulaştı o, Habnâ b. Asme'yi bir toplulukla oraya gönderdi. Ancak onlara o gece savaşmamalarını emretti. Dahhâk, beraberindekilerle birlikte onların üzerine yürüdü. Öyle ki, bir ok atıldığında Dahhâk bir grup asker daha gönderiyordu. Şamlılar bu duruma çok dayanamadılar ve hendekleri aşarak Kûfe'ye gittiler. Daha sonra Perşembe günü geri döndüler ve bazıları düşmana saldırdı. Âsım b. Ömer b. Abdülazîz ve Ca'fer b. Abbâs öldürülünce Şamlılar yenildiler. İbn Ömer de Cuma gününü bekledi. İnsanları tekrar kışkırttı. Asbağ b. Züâle'yi 10.000 kişi ile birlikte harekete geçirdi. Şam'a gidiyormuş gibi görünsün diye Şam yoluna doğru çıktılar. Dahhâk ve yanındakiler saldırı için bekliyordular. Şamlılar da haber aldıkları gibi Şeybân'ı ordugâhı korusun diye görevlendirdiler. Asbağ ve yanındakiler İzâ'dayken Dahhâk, İbn Ömer'in karşısındaydı. Ancak iki taraf da birbirini görmüyordu. Gece olunca Şamlılar Kûfe'den çıkarak her yöne doğru dağıldılar. Kûfe'de onlardan kimse kalmadı. İbn Ömer sabah olunca Vâsıt'a doğru yola çıktı. Dahhâk'ın münadisi kaçanların takip edilmemesini ve Şamlılara üç gün verildiğini, eğer kendilerine katılırlarsa elde edilenden onlara da verileceğini, istemeyenin ise istediği yere gitmekte serbest olduğunu bil-

dirdi. Onlar bu çağrının esaslarına uygun şekilde hareket ettiler. Habnâ b. Asme Kûfe sarayına birilerini gönderdi ve feyi sattırıp birçok mal ve silahlar ele geçirdi. Ramazan ayının ilk günü Dahhâk Vâsıt'a yürüdü. Kûfe'de ise Milhân'ı bırakmıştı. Dahhâk, Vâsıt'ta bulunan İbn Ömer'i bulana kadar yola devam etti ve onunla savaştı. Mansûr b. Cumhûr Şamlılara komutanlık ediyordu. Mansûr'un kardeşinin oğlu olan Cahşene bu savaşta öldürüldü. Bunun üzerine Mansûr İkrime'nin üzerine yürüdü ve onu öldürdü.

İsmâîl b. İshak dedi ki: Bana Velîd b. Saîd anlattı ve dedi ki:

- [378] Mansûr bir gün harekete geçerek Abdullah b. Alkame'ye saldırdı. Onu yaraladı ve okla sırtından vurarak öldürdü. Dahhâk'ın ordusu üzüntüden dağıldı ve kaçtılar. İki grup arasındaki savaşın 6 ay veya bir sene sürdüğü söylenmiştir. İbn Ömer Dahhâk'a elçi göndererek bağışlanmayı ve görevinde kalmayı istedi. Bu şartlar üzere sulh yapıldı.

İsmâîl dedi ki: Bana Avn b. Yezîd el-Bâhilî anlattı ve dedi ki:

Ben Vâsıttayken Abdullah b. Ömer'in Dahhâk'a gelip bağışlanmak istediğini gördüm. Bu olay üzerine Şübeyl b. Azere ed-Dıb'î şöyle dedi: Allah'ın dinini nasıl desteklediğini ve Kureyşin Bekr b. Vâil'in arkasında namaz kıldığını görmez misin?

127 yılında Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervân haccı idare etti. 127 yılında Ebû İshak el-Hemedânî öldü. Onun Dahhâk'ın Kûfe'ye girdiği gün öldüğü de söylenmiştir. Yine bu yıl, Ebû Husayn, Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, Câbir b. Yezîd el-Cu'fî öldü. Ebû Nuaym dedi ki: Câbir, 128 yılında öldü. Yine bu yıl, Benî Esed'in mevlası Âsım b. Behdele, İsmâîl b. Abdurrahman es-Siddî, Câmi b. Şeddâd Kûfe'de öldüler. Muhammed b. Vâsi Basra'da, Yezîd b. Ebî Habîb Mısır'da, Âl-i Zübeyr'in mevlası Vehb b. Keysân da öldü.

128. Yıl

Dahhâk ve Mervân Arasındaki Savaş

Bu sene, Dahhâk b. Kays Musul'a geldi. Buranın valisi ona isyan etmişti. Dahhâk onu öldürerek şehri ele geçirdi. Bu ha-

ber Mervân'a ulaşınca, o sırada Cezîre'de valilik yapan oğlu Abdullah b. Mervân'a Nusaybin'e gitmesini emretti. Dahhâk onun üzerine yürüdü ve onu Nusaybin'de yaklaşık 2 ay kadar kuşatma altında tuttu. Ancak başarılı olamadı (Kimin ordusu olduğunu anlamadım). Cezîre'ye sevk ettiği orduları Rakka'ya ulaşmıştı. Şamlıların komutanları ve Kureyş'ten olup [379] Mervân'dan kaçanların hepsi Dahhâk'ın yanında toplandı. Bu sırada Mervân Nusaybin'e doğru yola çıktı. Aynü'l-Verde'den ayrılarak Ukeydir'e geldi. Buradan piyadeleri ve atlılarının tüm teçhizatı tamam olduğu ve kendisi de aralarında bulunduğu halde ayrıldı. Dahhâk, onu öğle namazına yakın bir vakitte ve kendi ordusuna 2 fersah uzaklıkta bir yerde karşıladı.

İsmâîl dedi ki: Bana Surrî b. Müslim ve Velîd b. Saîd anlattı ve dedi ki:

İki grup birbirine yakınlaşınca Şamlıların ileri gelenlerinden bir grup Dahhâk'a gelerek şöyle dediler: "İslâm'ın başlangıcından beri bu fikirdeki kimsenin etrafında seninki kadar insan toplanmamıştır. Atlılarını, piyadelerini hazırla ve bu tâğiyyeye saldır." Dahhâk cevaben "Vallahi benim sizin bu dünyanıza ihtiyacım yoktur. Sadece ben o tâğiyyeyi öldürmek istiyorum. Allah'a yemin ettim ki onunla benim aramda hüküm verene kadar onunla savaşıcağım. Benim 7 dirhem borcum vardır. Ancak cebimde ise 3 dirhem vardır." dedi. Sonra Mervân ona doğru harekete geçti ve güneş batıncaya kadar savaş devam etti. Dahhâk savaşta öldürüldü ancak ondan haber alınamadı. Gece olunca iki taraf da yerlerine döndüler. İki taraftan öldürülenler yaklaşık 6.000 kişiydi. Öldürülenlerin çoğu Dahhâk'ın yanında olanlardı. İçlerinden yaklaşık 800 kadın da öldürüldü. Sabah olunca Mervân, eman sancağının dikilmesini emretti. Hayberî bu sırada ayaklandı ve yanında kilere "Cennet'i ve ölümü isteyen bana katılsın." dedi. Ona katılan 350 atlı ile birlikte ordunun ortasında yer alan Mervân'a doğru saldırıya geçtiler. Mervân yenildi ve ordu dağıldı. Bu saldırıda Hâricilerden bir adam Mervân'a doğru gitti ve onu omzundan yaraladı. Mervân'ın kılıcının kemeri ve kını yere düştü. Mervân, onu elinden yaraladı ve adam kaçtı.

İsmâîl dedi ki: O gün olanlara şahit olan Surrî bana anlattı ve dedi ki:

O gün şiddetli bir rüzgâr çıktı. Öyle ki, insanlar atlarını ve iplerini göremiyorlardı. Mervân'ın adamları her tarafa dağılmıştı. Sağ tarafta oğlu Abdullah b. Mervân ile solda İshak b. Müslim oldukları durumda kaldılar. Onlar Mervân'a ne olduğunu bilmiyorlardı. Hayberî bu sırada geldi ve Mervân'ın çadırına girdi. Çadırın iplerini kesti ve yatağa oturdu. Arkadaşları da yağma ve öldürmek amacıyla diğer yerlere dağıldılar. Aralarındaki parola "Ya Hayberî" idi. Ancak diğer grubun bu durumdan haberleri yoktu ve onlar Hayberî'nin öldüğünü düşünüyorlardı. Mervân'ın ordusundakiler onların sayısının az olduğunu görünce Muhammed b. Mervân'ın bir kölesi saldıırıya geçti. Onun koruma ekibinde Berberî olan Süleymân b. Mesrûh adında biri vardı. Kölelere doğru kendisine katılanların hür olacaklarını bildiren bir açıklama yaptı. Bunun üzerine 3-4 bin kişi kendisine katıldı. Hayberî öldürüldü. Mervân'ın ordusunun iki kanadını idare eden Abdullah ve İshak'ın üzerindeki tozlar kalkınca onlar çadırı gördüler ve bayrağı da görünce Hayberî'nin öldüğünü düşündüler. Hayberî'nin arkadaşları kafasını ve cesedini zorla da olsa taşıyıp onu defnettiler. Mervân'ın bir mevlası olan Gazvân atını hızlı koşturarak Mervân'a durumu bildirdi. Mervân hemen karargâha döndü. Şurrât (Hâriciler) de yerlerini değiştirmişlerdi. Şeybân, Musul bölgesindeki Zâbeyn'e geldi. Hendekler kazdırdı. Mervân, oraya gelerek onunla savaştı. Mervân her gün ayrı bir yenilgi alıyordu. Şeybân sonra oradan ayrıldı. Şehrezûr'a geldi. Oradan Mâh'a, oradan Saymere'ye, oradan da Kirmân'a geldi. Oradan da el-Cezîre'ye Berkevân'a ve son olarak öldürüleceği yer olan Ummân'a geldi.

İsmâîl dedi ki: Bana Âsım b. Hadesân anlattı ve dedi ki: Bana Habîb b. Cedre el-Hilâlî anlattı ve dedi ki:

Benî Şeybân'dan bir kadın kadar üzgün olanı görmedim. Dahhâk ile birlikte onun babası, kardeşi, eşi, annesi, halası, teyzesi öldürülmüştü. Gözünde bir damla yaş yoktu ancak ne güler ne tebessüm ederdi. Şu mısraları söyledi:

Üzüntünün kırılğan ettiği bir kalbi ve sükûn bulmayan bir nefsi kim ne yapsın. İyi insanlar gittiler. Ne hayırlı insanlardı ki kendi- [381] lerini ölüme attılar.

Onlar kılıçlar karşısında sabrettiler ve bu sebeple korkup da kaçmadılar.

Gençlerdi onlar, nefislerini sattılar. Allah'a yemin olsun ki onlar yenilmediler.

Rablerinin rızasını istediler, ne zaman ki din ve sünnetler öldü.

Artık onlar benzeri olmayan bir nimete ulaştılar.

Bistâm b. Leys İsyanı

Bu sene -128. sene- Benî Zeyd'den biri olan ve Beyhesîler'in görüşünü savunan Bistâm b. Leys es-Sa'lebî, Azerbaycan'da isyan çıkardı. Mervân'ın valilerinden birini öldürdü. Daha sonra 40'tan fazla kişinin olduğu bir grupla Beled şehrine geldi. Bunun üzerine Yahyâ b. Ebi'l-Hürr, Musullularla birlikte ona karşı harekete geçti ve onu mağlup etti. (Bistâm) buradan ayrılarak Karadâ'ya geldi. Şamlılardan 1.000 kişiden fazla bir grup ona yakın bir yere geldi. Bistâm gece onlara saldırdı ve bir kısmını öldürdü. Daha sonra ise Nusaybin'e gitti. Burada Şeybânî'lerden Târik b. Ahdeb diye bilinen birini öldürdü. Buradan da Azerbaycan ve Ermeniyeye geldi. Bu arada, Âsım b. Zeyd, kardeşi Abdülmelik'i 6.000 kişi ile onun üzerine yolladı. Bistâm ise 200 kişi ile beraber hareket ediyordu. Bistâm, [382] Abdülmelik'i ve yanındaki komutanlarını öldürdü ve buradan Şehrezûr'a geçti. Burada Mervân'ın valisi Cüdâr b. Kays eş-Şeybânî bulunuyordu. Bu validen kendisini koruyarak Irak'a doğru yola çıktı. Burada 1.000 civarında bir birliğe sahip Abdülazîz b. Ebi'l-Mütevekkil'le karşı karşıya geldi ve onları mağlup etti. Bütün bunlar Dahhâk'a bildirildi. Dahhâk onun üzerine Şecere b. Züheyr eş-Şeybânî ve Hayberî'yi gönderdi. Onlar Bistâm'a gece saldırdılar, Bistâm'ı ve yanındakilerin çoğunu öldürdüler. Sabah olunca onlardan üzümlükler ve bostanlarda saklananlar da yakalandı. Elde ettiği ganimetleri satarak buradan ayrıldılar. Şecere de bölgeyi terk etti. 128. sene, Bükeyr b. Abdullah el-Eşec, Ebû İmrân el-Cüveynî ve Sa'd b. İbrâhîm vefat etti. Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz, hac yaptırdı.

Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in Irak Valiliği

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun dedesinden rivayet ettiği-ne göre; ayrıca Abdullah b. Mugîre'nin babasından ve Ebû'l-Yakzân'dan rivayet ettiği-ne göre o şöyle demiştir:

Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz, 126 yılında Irak'a vali olarak tayin edildi. Onu, Yezîd b. Velîd atadı. Şurtasının başında Haccâc b. Ertât el-Fakîh vardı. Daha sonra onu Vâsıt'a vali olarak gönderdi ve şurtasının başına Kelb kabilesinden birini getirdi. Bu kişi, onun yönetimi boyunca bu görevde kaldı. Basra ve Kûfe'nin şurtaları da valilerine tevdi edilmişti. Onun haraç kâtibi, Ruzbihân idi. Mektuplaşma kâtibi ise mevlası Hakem b. Numân idi. İbn Ömer, 40 yaşına girmeden görevinden azledildi.

Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin Irak Valiliği

Bu sene -128. sene- Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi Irak'a vali olarak gönderdi. Bu, Dahhâk'ın öldürülmesinden [383] önce olmuştur. Yezîd, Hît'e geldi. Bu haber, Kureys'ten olan ve Dahhâk'ın Kûfe valisi olan Müsennâ b. İmrân el-Âizî'ye ulaştı. Müsennâ, hemen Mansûr b. Cumhûr'u yanındaki Haricîlerle birlikte onun üzerine yolladı. Mansûr, Enbâr'da konakladı. İbn Hübeyre de Enbâr'a doğru giderken, o Aynu't-Temr'e gel-sin diye bu bölgeyi boş bıraktı. Mansûr b. Cumhûr da oraya geldi ve iki grup Gamr'da karşılaştılar. Mansûr ve arkadaşları yenildi ve Kûfe'ye geldiler. İbn Hübeyre de Ravhâ'ya geldi. Müsennâ b. İmrân, ona karşı harekete geçtiyse de, İbn Hübeyre onu yenerek yanındakilerin birçoğunu öldürdü. Bunun üzerine Müsennâ ve arkadaşları o gece Kûfe'den ayrıldılar. İbn Hübeyre de Nuhayle'de konakladı. Ubeyde b. Sivâr et-Tağlebî, öncü kuvvetlerin başında olan Mentûf b. Sivâr ile birlikte harekete geçti. İbn Hübeyre, onları da yenilgiye uğratıp Surât'a kadar kovaladı. Köprüyü tahrip etti. Ubeyde ise Surât'ın arkasında kaldı. Bu sırada Mutâin b. Mutâin, Kesker'den yanındaki Hâricîlerle birlikte yola çıktı ve Sîb'e geldi. Ubeyde, ona karşı Atiyye et-Tağlebî denilen birini yolladı. Mutâin burada öldürüldü. Ordusu olduğu gibi kaldı. Ordunun başında Şeybân denilen biri vardı. İbn Hübeyre ona karşı harekete geçti. Aealarında şiddetli bir çatışma yaşandı. Ubeyde ve onun-

la birlikte savaşıyan Hâricîler orada öldürüldüler. Mansûr b. Cumhûr ise Hülvân'a kadar geldi. Orada bir süre konakladı. Sürekli yer değiştirerek Sind'e kadar geldi. Ebû Tâlût el-Hadiy de Basra'ya geldi. Burada birkaç gün konakladı ve Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkürî'ye katıldı. Bu sene -128. sene- Hâris b. Şureyh (orijinal metnin 383. sayfasında yer alan dipnotta Şureyh olarak geçmektedir), Kirmânî ve Ezd kabilelerine sığındı. O, Nasr b. Seyyâr'ı kastederek "Gelin şu isyancıya karşı savaşalım." dedi. Nasr ile savaşarak onu mağlup ettiler. Gece olunca Nasr, Ebreşehr'e gitti. Hâris, Temîm kabilesi ve onların Şamdaki akrabalarının ona katılmasından korktu. Kirmânî ve Ezd kabileleri ona "biz sizinleyiz" dediler. Mudar kabilesi de Hâris'e biat ederek onunla birleştiler. Yemen ve Rebîa da Kirmânî ile anlaştılar. İki grup savaştı. Hâris öldürüldü. Onu kimin öldürdüğü bilinmiyor. Temîm yenildi. Kirmânî, Merv'e hâkim oldu. Anlaşmalar yapıldı. Nasr b. Seyyâr, Hâris'in öldürülüşü için şöyle demiştir:

*Ey kavmini zillete düşüren adam,
Helak edici bir azaba düşar ol.
Sen olmasaydın, Ezd ve taraftarları,
Amr ve Mâlik'e dokunmazlardı.*

[384]

Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz, hac yaptırdı.

129. Yıl

İsmâîl b. İshâk dedi ki: İbn Hübeyre, Ubeyde b. Sivâr'ı ve yanındakileri öldürdükten sonra Vâsıt'a yürüdü. Bu sırada, şehirdeki insanlar ayaklandılar ve İbn Hübeyre gelene kadar İbn Ömer'i kapısını kerpiçlerle örttükleri bir sarayda tuttular. Bu sırada, Bişr b. Abdülmelik b. Bişr b. Mervân, İbn Hübeyre'nin üzerine yürüdü. Kılıcını alarak İbn Hübeyre'nin saray evlerinden birine girmesini emretti. İbn Hübeyre, bunu kabul etmedi ve durumu Mervân'a bildirdi. Mervân ona cevap yazarak Bişr'i gizlice öldürtmesini emretti. İbn Hübeyre bunu uygun bulmadı. Mervân, Bişr'i kendisine göndermesini emreden bir mektup yazdı. İbn Hübeyre'de onu Mervâna gönderdi. Mervân, Bişr'i, İbrâhîm b. Muhammed b. Ali ile birlikte Har-rân'da hapse attı.

Tâlibu'l-Hakk'ın İsyanı

Bu sene -129. sene- Tâlibu'l-Hakk diye bilinen Abdullah b. Yahyâ el-A'ver el-Kindî Hadramevt'te isyan etti. Bu sırada Hadramevt'in başında İbrâhîm b. Cebele b. Mahreme el-Kindî bulunuyordu. O, İbrâhîm'i savaş olmaksızın şehirden çıkardı. İbâdîler ve Basralılardan oluşan bir grup toplanıp ona biat ettiler. Daha sonra Kâsım b. Ömer es-Sekaffî'nin başında olduğu San'a'ya Hâricîlerden 2.000 kişi ile birlikte gitti. Kâsım b. Ömer ise 30.000 kişi ile birlikte ona karşı harekete geçti. İki taraf, Ebyen'in köylerinden biri olan Câlîh'ta karşılaştılar. [385] Şiddetli bir çatışma yaşandı. Kâsım, yenildi ve yanındakilerin çoğu öldürüldü. O, San'a'ya geldi. Abdullah b. Yahyâ onun üzerine yürüdü. Kâsım şehre hendekler kazdırmıştı. Sabaha doğru Abdullah, ona karşı harekete geçti. Kâsım kaçmak zorunda kaldı. Salt b. Yûsuf b. Ömer bu savaşta öldürüldü. Birçok insan da yine bu savaşta öldürüldü. Abdullah, bunun ardından San'a'ya girdi ve malları, hazineleri alarak elini güçlendirdi. Birkaç ay burada ikamet etti. Daha sonra Basra'daki Ezd kabilesinden Belc b. Müsennâ denilen bir adamı ve arkasından da Ebû Hamza el-Muhtâr b. Avf el-Ezdî'yi Mekke'ye 10.000 kişi ile gönderdi. Ona da Mekke'de ikamet etmesini emretti. İsmâîl b. İshak, Belc'in hac mevsiminde bölgeye geldiğini söylemiştir. Yine o, insanlar Arafat'ta olduklarından durumu bilmediklerini, Tâîf yolundan dağdan inen ordularla karşılaştıklarını anlatmıştır. İnsanlar Mekke ve Medine valisi olan Abdülvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik b. Mervân'ın etrafında birleştiler. Abdülvâhid, onlarla savaşmayı uygun bulmadı. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, iki grup arasında iletişimi sağlayarak hac mevsimi bitmeden bir olaya girişmeleri hususunda söz aldı. Onlar bunu kabul ettiler. Abdullah, insanları tekrar Arafat'a çıkardı. Belc de adamlarıyla birlikte Arafat'a çıktı. Minâ'daki günler de geçti. Abdülvâhid, Minâ'dan gelince Mekke'ye gitti. Ebû Hamza da Mekke'ye geldi. Ebû Hamza burada Mekkelilere minberden bir konuşma yaptı: "Ey Mekke Halkı! Yanımdakilerin genç olduklarını söyleyerek beni ayıplıyorsunuz." Ebû Hamza'nın Konuşması: Ey

Mekke halkı! Benim arkadaşlarımla genç olmaları sebebiyle beni ayıplıyorsunuz. Peki, Resûlullah'ın (sav.) ashabından genç olmayan var mıydı? Ben ahiret günü kendinize zarar verecek işlere bulaştığınızı görüyorum. Eğer sizin dışınızda başka işim olmasaydı, ben sizin ellerinizden tutup sizi discipline etmesini bilirdim. Evet, bu yanımdakiler gençliklerinde yaşlananlardır. Ağır başlı, kötülükten gözlerini koruyan, ayaklarını batıldan uzak tutan kimselerdir. Eğer birisi, geceleyin ^[386] onlara bakmak istese onları sırtlarını eğmiş, Kur'an okurken bulur. Onlardan biri cennetin zikredildiği bir ayete denk gelse, ona duyduğu iştiyaktan ağlar. Cehennemin zikredildiği bir ayete denk gelse, cehennemin sesi kulaklarına dolmuş gibi nefes alıp verir. Onların yorgunlukları diğer yorgunluklarına karışmıştır. Gece yorgunlukları gündüzünkine karışmıştır. Yeryüzü, onların ellerini ve dizlerini yemiş bitirmiştir. Renkleri sararmış, gece ibadetinden ve oruçtan dolayı vücutları bitkin düşmüştür. Onlar, Allah'a yakınlaşmayı ve onun ahidini yerine getirmek istediler. Onlar, düşman okunu attığında, mızrağını fırlattığında, kılıçlarını çektiğinde, ölüm şimşekleri çıktığında Allah'ın vaadi için ortaya atılırlar. Düşmanın vaadini Allah'ın vaadi karşısında küçük görürler. Onlardan bir genç, ayakları atın boynuna takılana kadar devam eder de yüzünün güzelliği kana boyanır, alını da toprağa düşer. Yeryüzünün yırtıcıları da onlara doğru koşarlar. Allah korkusuyla ağlamış nice gözler vardır ki, ancak bir kuşun gagasındadır. Nice avuç içleri vardır ki, Allah'a yaptığı secde dolayısıyla beyazlamıştır. Nice ince yanaklar ve özgür alınlar vardır ki, demir çubuklarla yarılmıştır. Allah bu bedenlere rahmet eylesin. Ruhlarını cennete koysun. (Ebû Hamza şöyle dedi) Puta tapanlar, ehl-i kitabın kâfirleri, zalim hükümdar ve onu destekleyenler dışındaki insanlar bizden, biz de onlarıdır.

Bize İsmâîl b. İshak anlattı. Onun Zencî b. Hâlid'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebû Hamza, Mekke'de bize bir konuşma yaptı. Bu konuşma sebebiyle basiretli olan şüpheye düştü, şüphede olanın da şüphesi arttı. Ebû Hamza, Allah'a hamd-u senâ etti ve dedi ki:

“Ey İnsanlar! Size şu valileriniz hakkında soruyorum.” Siz de bildiklerimizi anlattınız. “Onlar malları helal olmayan yollarla alıp adaletli olmayan bir şekilde dağıttılar. Hükümde aşırıya gittiler, haklarımıza ve maaşlarımıza el koydular. Zenginleri ve ileri gelenleri arasında döndürüp durdular. Bize verilecek olanları kadınların mehirleri ve cariyeler için harcadılar.” Biz de size “Gelin, size ve bize zulmeden, Allah’ın indirdiklerinin dışındakilerle hüküm veren bu insanlarla mücadele edelim.” dedik. Siz “Buna güç yetiremeyiz. Bize yetecek desteği verecek birileri olsaydı.” dediniz. Biz “Biz size yardımcı oluruz. Allah da bizim gözeticimizdir. Eğer galip gelirsek her hak sahibine hakkını veririz. Geldik ve mızrakları yüzlerimizle, kılıçları göğsümüzle engellemeye çalıştık. Allah’ı gözetici kıldık ki, zafer elde edersek her hak sahibine hakkını vereceğiz. Onların yakınına gitmeden bizlerle savaştınız. Allah sizi bundan uzak kılsın. Eğer bu söylediklerinizi bilmiyoruz deseydiniz, öürünüz olurdu. Her ne kadar cahilin öürü kabul göremese de. Allah doğruyu ve hakkı sizin dillerinizle söyledi ve sizi ahirette sorumlu tuttu.” dedik.

el-Yeskürî İsyanı

Bu sene -129. sene- İbn Hübeyre, Benî Ebû Bekir b. Kilâb’dan biri olan Nebâte b. Hanzala’yı Süleymân b. Habîb b. Mühelleb’e gönderdi. Süleymân, Şeybân b. Abdülazîz ve yanındakiler Ahvâz’dan ayrılınca buraya geldi. Süleymân b. Habîb, Dâvûd b. Hâtim’i yolladı ve iki grup Menâzir diye bilinen Mâziyâr’da karşılaştılar. Dâvûd ve yanındakiler öldürüldü. Dâvûd b. Hâtim, Kabîsa b. Amr b. Mühelleb b. Kabîsa b. Mühelleb ve Muhammed b. Muâviye b. Mühelleb öldürüldü. Bu sene, İbn Hübeyre, Gatafân’ın Mürre kolundan Âmir b. Zübâre’yi Şeybân b. Mervân bölgeden kaçtıktan sonra Şeybân b. Abdülazîz el-Yeskürî’ye gönderdi. Şeybân da Cevn eş-Şeybânî’yi ona karşı gönderdi. Onlar Sin’de karşılaştılar. Cevn ve arkadaşları öldürüldü. Şeybân, Şehrezûr’a kaçtı. Mervân, İbn Zübâre’ye mektup yazdı: “Onunla savaşıma. Nereye giderse sen de onu takip et.” dedi. O, arkadaşlarıyla yola çıkıp Mâh’a kadar geldi.

Şeybân'ın Öldürülüşü, Ebû Müslim el-Horâsânî'nin Ortaya Çıkışı ve Nasr'ın Kirmânî ile Savaşı

İsmâîl b. İshak dedi ki: Şeybân, Saymere'ye geldi. Oradan da Ebrekâvân adasına geçti. Oradan Ummân'a geldi ve burada öldürüldü. İbn Hübeyre, Âmir b. Zübâre'ye Abdullah b. Muâviye el-Hâşimî'nin üzerine yürümesini bildiren bir mektup yazdı. İbn Zübâre, İbn Muâviye ile İstahr'da karşılaştı. Bu savaşta kardeşleri Hasan ve Yezîd de bulunuyordu. O ikisi Muâviye'nin oğluydu. İbn Zübâre, onu mağlup etti ve Horasân'a geldi. Bu sırada Ebû Müslim 129 yılında Ramazan ayında Hâşimî ve kardeşlerini hapsedtirdi. Bu sene -129. sene- Kirmânî, [388] Mervu'r-Rûz'un üzerine yürüdü. Nasr b. Seyyâr'ın valisi Selem b. Ahvez el-Mâzinî de onun üzerine doğru harekete geçti. İki grup karşı karşıya geldiler ve Kirmânî yenildi. Bu sırada Temîm kabilesi savaşta ele geçirilen mallar ile meşguldüler. Kirmânî, geri dönerek onlara saldırdı ve onları mağlup etti. Bu olay gece vakti oldu. Ardından iki taraf da yerlerine döndü ve üç gün savaşmama kararı alındı. Fakat Kirmânî gece vakti dağın arkasından dolaşarak saldırmak istedi. Ancak sabah olunca onlar Kirmânî'yi takip ettiler ve aralarında savaş çıktı. Sonunda, bir sonuca varana kadar Kirmânî'nin Abd-i Kays köylerinden birinde ikamet etmesi, Ahvez ve yanındakilerin de Mervu'r-Rûz'da kalmaları üzerine anlaşma yapıldı. Bu sırada Nasr b. Seyyâr geldi ve yine savaş başladı. Savaş altı ay kadar sürdü. Kış mevsimi bastırıp hayvanlar güçten düşünceye kadar savaştilar. Kirmânî, Merv valisi olan oğluna haber gönderdi. Oğlu, babasına yardım için 1.000 kişi civarında bir birlik, sene boyu yetecek giysi ve eşya gönderdi. Gönderilen bu ordunun başında Benî Hunâe'den Abdulcebbâr b. Şu'ayb vardı. Benî Temîm'im ordusu ona karşı saldırıya geçti. Onları mağlup etti ve yanlarındaki malları alarak Merv'e döndüler. Merv'de bulunan Benî Temîm'den kişiler, başlarında Arfece b. Verd es-Sa'dî olduğu halde Kirmânî'nin oğluna saldırdılar ve onu şehirde kuşatma altına aldılar. Onlara, Nasr ve Kirmânî'nin sulh ettiği haberi ulaşınca Kirmânî'nin oğlunu şehirden çıkardılar. Nasr ve Kirmânî, Merv'e geldiler. Kirmânî,

birkaç gün burada kaldı. Daha sonra Nasr'dan ayrıldı ve gece şehri terk etti. Nasr ise sabah namazını kılıp karşı tarafa saldırdı. İki grup arasındaki elçiler gidip gelmeye başlayıp insanları savaştan alıkoymaya çalıştılar. Bu durum devam ederken, Hâris b. Süreyc, Benî Hanzala ile birlikte saldırıya geçti. Böylece savaş başladı. Kirmânî yenildi ve kaçtı. Askerler onu yakalayıp öldürdüler. Benî Mecâşi'den Muhârib b. Hilâl b. Alîm adında biri onun başını getirdi. Kirmânî'nin oğlu, Rebîa ve Ezd, Serahs'a kaçtılar. Benî Sedûs'tan bir Hâricî olan Şeybân b. Mesleme'nin yanına vardılar. Şeybân, yaklaşık 30.000 Hâricîden oluşan ordusuyla Serahs, Tûs, Ebreşehr bölgesini ele geçirmişti. Onlar bu kişiye biat edip onun yanına geçtiler. Şeybân'ın ordusundaki Basra Hâricîleri bu durumu görünce Şeybân'ın kabileciliğe tutulduğunu söyleyip Benî Süleym'in mevlası Mişkân diye biri 5.000 kişilik ordusuyla Şeybân'dan ayrıldı. Mudar'ın mevlası Abdullah b. Samt da 2.000 kişilik ordusuyla ayrıldı. Kureys'in mevlası Abdurrahman b. Ziyâd da Şeybân'la birlikte harekete geçmeyip evinde oturdu. O, grubunun başıydı. Bu sırada Şeybân yanında kalan askerleriyle birlikte iki yöne doğru harekete geçti. Kirmânî'nin oğlunu 5 [389] veya 6.000 kişi ile birlikte Merv'e gönderdi. Şeybân kendisi de Merv'e doğru harekete geçti. Nasr b. Seyyâr da, Mudarlılardan oluşan bir ordu ile Kirmânî'nin oğluna karşı harekete geçti ve Merv'in Kâr denilen bir köyünde karşı karşıya geldiler. Şiddetli bir çatışma yaşandı. Hâricîler yenildi ve onlardan yaklaşık 300 kişi öldürüldü. Bu olayın gecesi Kirmânî'nin oğlu Ebzen denilen bir köye kaçtı. Nasr sabah olunca yanındakilerle birlikte ona karşı harekete geçti ve onlarla savaştı. Onları mağlup edip birçoğunu öldürdü. Kirmânî'nin oğlu bu sırada kaçtı. Şeybân da şehrin diğer yönünden girdi. Ezd kabilesinin olduğu yere gelerek hendekler açtırdı. Ezd ve Rebîa kabileleri ona biat ettiler. Nasr, onları kuşatma altına aldı ve hendekler kazdırdı. İki taraf bu hendeklerin etrafında yaklaşık bir buçuk sene savaşa devam ettiler. Bu sene -129. sene- İbâzîler Mağrib'de isyan ettiler. Abdurrahman b. Habîb, onların başı olan Sa'd b. Mesûd'un üzerine yürüdü ve onu öldürüp cesedini astı.

Ancak, İbâzîler, Cebbâr b. Ma'n öncülüğünde yine ayaklandılar. 129 yılının Safer ayında Yezîd b. Safvân el-Mu'âfirî onlarla savaştı. Her iki lider de savaş sırasında öldürüldü ve İbn Habîb'in arkadaşları yenildiler. Ebû Kurre es-Saferî, Safer ayında Tilmisîn'den geldi. İbn Habîb, Süleymân b. Osman'ı onun üzerine yolladı. Süleymân, Abdullah ve Osman, İfrîkıyye'nin eşrafi ile birlikte öldürüldüler. Ebû Kurre bölgeden ayrılarak Tilmisîn'e döndü. Abdulvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik b. Mervân hac yaptırdı. Bu sene, -129. sene- Bişr b. Harb Ebû Amr ve Amr b. Mâlik en-Nükrî öldü. 130 yılı öncesinde Geylân b. Cerîr, Abdullah b. Ebî İshak en-Nahvî el-Hadramî, Matar b. Tahmân el-Varrâk, Âsım el-Cehderî, Vâsıl el-Ahdeb, Seyyâr b. Selâme Ebû'l-Minhâl er-Riyâhî, Târık b. Abdurrahman, Ziyâd b. Feyyâd, Firâs ve Kâbûs b. Ebî Zibyan vefat etti.

130. Yıl

[390]

Bu sene, Nasr b. Seyyâr ve Kirmânî'nin oğlu -Kirmânî'nin ismi: Cüdey' b. Ali b. Şebîb b. Âmir b. Nuvârî b. Duyeym b. Müleyh b. Şurtân b. Ma'n b. Mâlik idi. O, Ezd'den idi.- Ebû Müslim'le savaşmak ve onun işini bitirdikten sonra kendi aralarındaki durumu konuşmak üzere anlaştılar. Ancak, Ebû Müslim Ali b. Kirmânî'ye haber göndererek kendisinin yanında olduğunu söyledi. Bunun üzerine Kirmânî'nin oğlu onunla sulh yaptı ve iki grup Nasr'a karşı birleştiler. Ebû Müslim, Kirmânî'nin oğluna haber göndererek savaşı başlatmasını istedi. İki grup bir gün bir gece savaştılar. Kirmânî'nin oğlu ve Ebû Müslim, sabah olunca onları arkalarından kuşattı. Bunu gören Nasr, ona haber göndererek "Ben seninleyim ve sana Kirmânî'nin oğlundan daha çok güveniyorum. Sana biat ediyorum." dedi. Ebû Müslim, bu sırada Dâr denilen yere 10.000 kişilik ordusuyla geldi. Yanındaki adamları göndererek Ezd ve Benî Temîm'in ileri gelenlerini dövdürttü. Daha sonra anlaşma yaparak oradan ayrıldı. Ebû Müslim, Nasr'a elçi göndererek dediğini yapmasını emretti. Nasr, abdest aldığını söyleyerek beklettiği elçileri atlatarak diğer kapıdan çıktı. İkinci vaktiydi. O, bineğine bindi ve elçileri atlattı. Daha sonra elçiler Ebû Müslim'e Nasr'ın kaçtığını bildirdiler. Nasr'ın arkadaşları da sağa sola kaçmışlardı. Ebû Müslim

de aynı günün gecesi buradan ayrıldı ve Merv şehrinin uzak bir yerindeki bir bölgeye geldi. Nasr'ın ailesi ve yakınları da burada yaşıyordu. Ebû Müslim, onun ailesini ve küçük oğlunu esir aldı. Onun büyük oğlu ise kaçmıştı. Nasr Serahs'a giderek buraya yerleşti. Ebû Müslim, Serahs'a Benî Leys'in mevlası İbrâhîm b. Bessâm'ı gönderdi. Hâricî olan Şeybân ve yanındakiler onunla savaştılar. Onlar mağlu edildi ve Şeybân ve Rabîa'dan birçok kişi öldürüldü. Tûs halkı ise Nasr'a haber göndererek kendisinin yanında olduklarını ve ona biat ettiklerini bildirdiler. Nasr da oğlu Temîm'i 3.000 kişilik bir kuvvet ile onlara yardıma gönderdi. Ebû Müslim de ismi Ziyâd b. Şebîb, lakabı Kahtabe olan birini gönderdi. Kahtabe, Tûs'un yüksek yerlerinden onun üzerine doğru harekete geçti. Bu sırada Ebû'l-Verd de bir ordu göndermişti. Kâsım b. Mucâşi de Serahs yönündeki Mesvede'den [391] geldi. Âsım b. Umeyr ve yanındakiler Kahtabe'ye karşı harekete geçtiler. Kahtabe onları yendi. Âsım b. Umeyr de oradan ayrıldı ve Nasr'ın yanına geldi. Nasr bunun üzerine buradan ayrılarak Kâmîs'a geldi.

Bana Amr b. Ubeyde anlattı ve dedi ki: Bana Nasr b. Seyyâr'ın mevlası Kuz'a anlattı ve dedi ki:

Ebû Müslim, Nasr'a savaşı başlatması için haber gönderdi. Nasr, başka bir kapıdan şehirden çıktı. O kaçınca Selem b. Ahvez yakalandı. O, Nasr'ın şurtasının başındaydı. Selem öldürüldü.

Bana Muhammed b. Muâviye anlattı ve dedi ki: Bana Beyhes b. Habîb er-Râm anlattı ve dedi ki:

129 yılının Ramazan ayında Ebû Müslim ortaya çıktı. Abdullah b. Muâviye ve kardeşlerini hapsedtirdi. 130 yılında ise Abdullah'ı öldürüp iki kardeşini serbest bıraktı. Nasr b. Seyyâr kaçtı. Ebû Müslim, Kahtabe b. Şebîb'i savaşa gönderdi. Kahtabe, 130 yılının Zilhicce ayında Cürçân'da Benî Ebû Bekir b. Kilâb'dan biri olan Nebâte ile karşılaştı. Nebâte ve oğlu Habbe b. Nebâte öldürüldü.

Ebû'z-Zeyyâl dedi ki: O gün, Horasânlılar ve Cürçânlılar, Benî Temîm ve Mesâcid ehlini öldürdüler. Bu haber Nasr'a

ulaşınca o, Kâmis'tan ayrılarak uzak bir bölgeye çekildi. İbn Hübeyre ve Mervân'a haber göndererek onlardan yardım istedi.

Kudeyd Savaşı

Bu sene -130. sene- Kudeyd Savaşı meydana geldi.

Bana Ali b. Muhammed anlattı. Onun İshak b. İbrâhîm el-Ezdî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İnsanlar 129 yılının sonlarında Mekke'den ayrılınca, Abdülvâhid b. Süleymân Medine'ye gitti. Mervân'a Mekkelilerin kendisini yalnız bıraktıklarını haber verdi. Mervân onu azletti ve Medine valisi Abdülazîz b. Ömer'e bir ordu hazırlamasını emreden bir mektup gönderdi. Bu sırada Ebû Hamza 130 yılının başlarında Medine'ye doğru harekete geçti. Mekke'ye ise Ebrehe b. Sabbâh el-Himyerî'yi atadı. Öncü kuvvet olarak da Belc b. Ukbe es-Sa'dî'yi görevlendirdi. Medineliler de şehirden [392] ayrılarak ona doğru harekete geçtiler ve iki grup 130 yılının Safer ayının 9 günü geçmişti ki bir Perşembe günü Kudeyd'de karşılaştılar. Belc oraya 30.000 atlı ile gelmişti. Onlara "Bizim yolumuzu açın ki bu isyankârların hakkından gelelim. Onlar hükümde aşırı gittiler. Kendinizi onları korumak için bir sınır yapmayın. Biz sizinle savaşmak istemiyoruz." dedi. Ancak onlar bunu kabul etmedi ve savaş başladı. Medineliler yenilgiye uğradılar. Ebû Hamza onların yanına gelince Ali b. Husayn b. Hurr ona "onların arkalarından git ve yaralı olanlarını öldür. Zira her işin bir hükmü vardır. Onları tam yok etmek daha iyidir." dedi. O da "bunu uygun bulmuyorum. Ayrıca da benden önce gelip geçenlerin yaptığına ters bir şey yapamam." dedi. Ebû Hamza sonra Medine'ye geldi ve 130 yılının Safer ayının 10 gecesini geçmişti ki bir pazartesi günü şehre girdi.

Ebü'l-Hasan, Ensâr'dan bazı yaşlı kimselerden ve Mus'ab'dan rivayetle şöyle dedi:

Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz, Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ı kumandan olarak görevlendirdi. Kureys'in sancağı İbrâhîm b. Abdullah b. Mutî'deydi. Ebû Hamza bölgeye geldi ve onların karşısına yerleşti. İki grup şiddetli bir

savaşa tutuştular. Kureys'ten 300 kişi öldürüldü. O gün, Âl-i Zübeyr iyi savaştı ancak onlardan 12 kişi öldürüldü.

Kudeyd Savaşı'nda Öldürülenler

Zübeyr b. Avvâm ailesinden, Hamza b. Mus'ab b. Zübeyr ve oğlu Umâre b. Hamza, Mus'ab b. Ukkâşe b. Mus'ab, Atîk b. Âmir b. Abdullah b. Zübeyr ve oğlu Amr b. Atîk, Sâlih b. Abdullah b. Urve b. Zübeyr, Hakem b. Yahyâ b. Urve b. Zübeyr. Münzir b. Abdullah b. Münzir. Hâlid b. Zübeyr'in oğullarından dört tanesi öldürüldü. Ayrıca Saîd b. Muhammed b. Hâlid, Mûsâ b. Hâlid'in bir oğlu, yine onlardan Behbenzâ denilen bir adam ve bir kişi daha öldürüldü. Benî Esed'den 40 kişi öldürüldü. O gün, Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân öldürüldü. [393] Grubun lideri olan Abdülazîz b. Abdullah kaçtı. O gün, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın mevlası Sümeyy öldürüldü.

Bana İsmâîl b. İbrâhîm anlattı ve dedi ki: Bana Cüveyriye bt. Esmâ haber verdi ve dedi ki:

Abdülazîz b. Abdullah, Kudeyd'i hedefleyerek yola çıktı. Ancak onun sancağı yere düşünce insanlar dağıldılar.

İsmâîl dedi ki: Bana Gassân b. Abdülhamîd anlattı ve dedi ki:

Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman, Kudeyd günü başında bir miğferle çıktı. Öldürülene kadar ne bir kimseye baktı ne de biriyle konuştu. Ebû'l-Hasan dedi ki: İnsanlar, kalpleri Kudeyd günü olan ağlayışlar kadar sarsan bir ağlayışla karşılaşmamışlardır. Medine'de ağlayanı olmayan bir aile kalmamıştı. Öyle ki ağıt yakan bir kadın şöyle demişti:

Kudeyd'in erkeklerimizi aldığı bu zamanın bana ne faydası olabilir. Muhakkak ki, onlar için gizlice ve açıktan ağlayacağız.

Bize İsmâîl b. İshak anlattı ve dedi ki:

Mervân b. Muhammed b. Mervân, Muhammed b. Atiyye es-Sa'dî Sa'd b. Bekir'i çoğunluğu murabıtlardan oluşan 4.000 kişilik bir orduyla gönderdi. Ordudakiler Mervân'a şu şartı öne sürdüler. "Eğer A'ver'i öldürürsek, geri döneriz ve sen bu konuda bizim üzerimizde herhangi bir yetkiye sahip olmazsın." Mervân

bunu kabul etti. İbn Atiyye, Şam'a doğru giden ve Vâdi'l-Kurâ'da bulunan Belc'e ulaşmak için harekete geçti. İki ordu savaşa başladı, Belc ve yanındakiler öldürüldü. Belc onlar şehre girinceye kadar onlarla savaşımaya devam etti. Onlardan 1.000 kişilik bir grup başlarında Hemedân'dan biri olan Sabbâh bulunduğu halde Medine'nin bir dağına çekildiler. 3 gün boyunca savaştılar. Sonra, 300 kişilik bir grupla dağlara giderek Mekke'ye kaçtılar. [394] İbn Atiyye, Medine'ye girdi. Daha sonra Mekke'ye doğru yola çıktı. Ebtah'ta Ebû Hamza ile karşılaştı. Ebû Hamza, 15.000 kişilik bir orduyla gelmişti. İbn Atiyye, onun üzerine ordularını gönderdi. Bir ordu Mekke'nin aşağı kısmından, diğer bir tanesi Minâ yönünden geldi. İbn Atiyye ise Seniyye'nin üst kısmından geldi. Gün ortası oluncaya kadar savaştılar. Ebtah'ın içinden gelen bir ordu da onların üzerine yürüdü. Onlar ordugâhlarına sığınmak zorunda kaldılar. Ebrehe b. Sabbâh Meymûn kuyusu yanında öldürüldü. Onunla birlikte hanımı da öldürüldü. Ebû Hamza da öldürüldü. İbn Atiyye, kalan askerlere saldırdı ve onların çoğunu öldürdü. Bu durum, Abdullah b. Yahyâ A'ver'e ulaşınca, 30.000 kişi ile harekete geçti. İbn Atiyye, Tebâle'de konaklamıştı. A'ver ise Sa'de denilen yerde konuşlanmıştı. İki grup karşı karşıya geldi ve A'ver yenildi. O, Cır'e kaçtı. İbn Atiyye onun üzerine yürüdü ve gece oluncaya kadar şiddetli bir savaş yaşandı. İbn Atiyye sabahleyin onun yerini ele geçirdi. A'ver Hadramevt'ten 1.000 kişi ile birlikte ölene kadar savaştı. İbn Atiyye, A'ver'in başını Mervân'a gönderdi. Daha sonra, San'a'ya geldi. Burada kendisine Yahyâ b. Abdullah b. Umeyr b. Sabbâk denilen Himyerli biri isyan ederek Cened'i ele geçirdi. İbn Atiyye, Kinde kabilesinden Ebû Ümeyye künyeli birini ona karşı gönderdi. Bu kişi, Vaddâhiyye'nin valisiydi. Yahyâ ve yanındakileri öldürdü. İbn Atiyye, A'ver'in halifesi Abdullah b. Saîd'i ona gönderdi. Abdullah b. Saîd, Hadramevt'ten büyük bir toplulukla isyan etti. İbn Atiyye sabah vaktinden geceye kadar onlarla savaştı. Daha sonra Mervân'ın mektubu ona ulaştı. Mervân, mektubunda ona hac mevsimini idare edip insanlara namaz kıldırmasını emrediyordu. O, bunun üzerine Hadramevt halkını sulha davet etti ve onlarla sulh yaptı. İbn Atiyye ise ya-

nındakilerden ileri gelenlerinden 15 kişi ile birlikte yola çıktı ve yerine kardeşinin oğlu Abdurrahman b. Yezîd'i vekil bıraktı. İbn Atiyye, hızlı bir şekilde Murad kabilesinin köylerinden biri [395] olan Şebbâm'a yerleşti. Orada onun üzerine saldırdılar, onu ve yanındakilerini öldürüp kafasını kestiler. Hemedân'dan insanlar gelerek onun cesedini Yemen hacılarının yolları üzerinde ki Heyvân denilen köye defnettiler. Bu durum, Abdurrahman b. Yezîd'e ulaşınca Vaddâhiyye'den Şu'ayb el-Bâr'ı bir orduyla birlikte ona gönderdi. Orada bulunan herkesi öldürmesini emretti. Şu'ayb erkekleri, kadınları ve çocukları öldürdü. Mallarını aldı. Ağaçları kesip köyleri yaktı. Daha sonra buradan ayrılarak Abdurrahman'ın yanına geldi.

Muhammed b. Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye es- Sa'dî hac yaptırdı. Hicretin 130. senenin Ramazan ayında Sakar b. Eyyûb el-Fezârî, büyük bir orduyla Tilmisîn'e doğru yola çıktı. Abdurrahman b. Habîb, onun üzerine yürüdü ve Sakar b. Eyyûb'u öldürdü. Berberîler yenildiler. Sufferî olan Süleymân b. Zerrâk el-Merhebî gelince İbn Habîb onun üzerine harekete geçti. Süleymân, savaş olmaksızın oradan ayrıldı. Bu sene -130. sene- Muhammed b. Münkedir, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Yezîd b. Rûmân, Ebû'z-Zinâd, İsmâîl b. Ebî Hakîm Medine'de öldü. Mâlik b. Dînâr, Şu'ayb b. Habbâb, Yezîd er-Rîşk, Ebu't-Tayyâh, Külsûm b. Cebr, Habîb Muallim, Yahyâ el-Bükâ Basra'da vefat etti. Abdülazîz b. Suhayb, Âmir el-Ahvel, Ali b. Hakem el-Bünânî, Hamîd b. Kays el-A'rec, Yezîd b. Abdullah b. Kasîr Medine'de öldü. Yine bu sene Ebû Vecze es-Sa'dî de öldü.

[396] 131. Yıl

Bu sene, Kahtabe b. Şebîb, Nebâte'yi öldürdükten sonra Cürcân'dan yola çıktı. Bu durum İbn Hübeyre'ye ulaşınca Âmir b. Zübâre'yi İstahr'a gönderdi. Oğlu Dâvûd b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi de harekete geçirdi. Dâvûd ve Âmir, İstahr'dan Isbahan'a gittiler. İbn Hübeyre, Mâlik b. Edhem el-Bâhilî'yi büyük bir orduyla sefere gönderdi. Onun yanına da Mus'ab b. Sahsah el-Esedî ve Gatîf es-Sülemî'yi destek olarak gönderdi.

Bu birliklerin bazısı Mâh'a bazısı Hemezân'a konuşlandı. Kahtabe, oğlu Hasan'ı bu ordulara karşı gönderdi. Onlar, Hasan'ın kendilerine doğru harekete geçtiğini duyunca Nihâvend'e gittiler. Hasan onları bu şehirde kuşatma altına aldı.

Bana Muhammed b. Muâviye anlattı. Onun Beyhes Ebû Habîb b. Habîb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Kahtabe, harekete geçti, Âmir b. Zübâre ve Dâvûd ile karşılaştı. İki grup, 131 yılının Receb ayının bitimine 7 gün kala bir Cumartesi günü İsbahan'ın köylerinden Câbelk'te karşılaştılar. Âmir öldürüldü, Dâvûd yenilerek babasının yanına kaçtı. Kahtabe de yanındakiler ve oğlu Hasan b. Kahtabe ile birlikte Nihâvend'i kuşattı.

Bu sene -131. sene- Âmir öldürüldü. Nasr b. Seyyâr, Mervân ve İbn Hübeyre'ye mektup yazarak yardım istedi. Fakat Kahtabe bölgeye ulaşana kadar herhangi bir yardım gelmedi. Nasr, bunun üzerine oradan ayrılarak Rey'e geldi. Burada hastalandı. Daha sonra yola çıktı ve Hemezân'da öldü.

Bana Amr b. Ubeyde anlattı ve dedi ki: Bana Nasr b. Seyyâr'ın mevlası Kaz'a anlattı ve dedi ki:

Nasr, Rey'in Sâve bölgesinde öldü. Biz onu defnedip kabrine su döktük.

Kaz'a dedi ki: Nasr'ın vefatı yaklaşınca o, oğullarını çağırdı ve onlara "şehirlerden uzak durun. Şam'a gidin. Eğer Benî Mervân'ın hükmü devam ederse onlarla olun. Eğer bunun dışında bir şey olursa onların başına gelecek olan sizin de başınıza gelir." dedi. Sonra Nasr b. Seyyâr'ın şu şiirini okudu:

Küller arasında kıvılcımlar görüyorum

Bu kıvılcımlar kor olmaya layıktır.

Ateş iki bilek ile tutuşur (savaş).

Kelam ise fiilden öncedir.

Şaşkınlıktan şöyle diyorum,

Acaba Ümeyye uykuda mıdır yoksa ayık mıdır?

[397]

Beyhes b. Habîb dedi ki: İbn Hübeyre, Mervân'a haber göndererek İbn Zübâre'nin öldürüldüğünü söyledi. Mervân, Benî Ferrâs'tan Havrese b. Süheyl el-Bâhilî'yi özellikle Kays kabile-

sinden oluşan 10.000 kişi ile birlikte gönderdi. İki ordu, Nihâvend'de karşı karşıya geldi. İbn Hübeyre, Mâlik b. Edhem'i buraya atadı.

Beyhes dedi ki: Kahtabe, Nihâvend'i yaklaşık 14 ay boyunca kuşatma altında tuttu.

Amr b. Ubeyde, Kaz'a'dan rivayetle şöyle dedi: Bizi orada kuşattı. Öyle ki, hayvanlarımızı dahi yedik. Sonunda bize şiddetli açlık isabet etti.

Beyhes dedi ki: Sonra, Mâlik b. Edhem Kahtabe ile sulh yaptı. 131 yılının Şevvâl ayında şehir fethedildi. Kahtabe, Nasr b. Seyyâr ile birlikte kaçan Horasânlılar ile savaştı. O "Ben Horasânlılarla sulh yapmadım. Şamlılarla sulh yaptım. Mâlik ise benim her iki şehir halkı ile sulh yaptığımı iddia ediyor." dedi.

Ebü'z-Zeyyâl dedi ki: Kahtabe, iki kişi hariç Şamlılara eman verdi. Onlardan biri, Kureys'ten olan İbnü'l-Buhterî, diğeri ise Benî Süleym'den Süfyân idi. Kahtabe ikisini de boğarak öldürttü.

Kaz'a dedi ki: Kahtabe, şehrin kapılarına adamlar koymak suretiyle Horasân'ın ileri gelenlerinin hepsini öldürttü. Ardından Benî Nasr b. Seyyâr'ın hepsini öldürttü.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Kahtabe Zilkâde'nin başlarında sulhen orayı fethetti. Cezîre halkından Saîd b. Hurr b. Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb'ı öldürdü. Hâtim b. el-Hâris b. Süreyc et-Temîmî, Âsım b. Amr es-Semerkindî -Hezârmerd denilirdi- ve Umâre b. Süleym'i de öldürdü.

Beyhes b. Habîb dedi ki: Kahtabe, Nihâvend'in fethini bitirince İbn Hübeyre'yi aramak için yola koyuldu. İbn Hübeyre ise öncü kuvvetlerin başında Ubeydullah b. Abbâs el-Leysî'yi görevlendirerek Hulvân ve Medâin arasındaki Birâzu'r-Rûz'a yerleşti.

Beyhes dedi ki: Havsere, Tâmra denilen bir nehir üzerinde bize yetişti. Âmir b. Zübâre'nin yanında olanlar ve Nihâvend'den ayrılanlar da bize katıldı ve paralı asker olarak 53000 kişi oldular. Hasan b. Kahtabe, babasının öncü kuvveti

olarak harekete geçti ve Hulvân'a geldi. Babasının da sonradan gelmesiyle iki grup bir araya geldi. İbn Hübeyre, Celûlâ el-Vakâ'a gitti. Kahtabe, 131 yılının Zilkâde ayının sonunda, iki ordugâhın arasında bulunan ve 4 fersah uzaklıkta olan Hânikîn'e geldi. İki tarafın öncü kuvvetleri karşı karşıya geliyor, ancak aralarında savaş yaşanmıyordu.

Bu sene, Basra'da veba salgını oldu.

Ali b. Muhammed bana anlattı ve dedi ki: Basra'daki veba salgını Cemâziyelâhîr'de oldu. Salgın sebebiyle toplu ölümler yaşandı. Receb ve Şaban ayında salgın şiddetlendi. Ramazan ve Şevvâl ayları ise salgının en şiddetli olduğu aylardı. Daha sonra salgın duruldu ve ilk başladığı zamanki tesirine döndü. Bu salgın sebebiyle Eyyûb es-Sahtiyânî ve Ali b. Zeyd b. Cüd'ân vefat etti.

Bu sene, Abdullah b. Ebî Nuceyh el-Mekkî ve Abdurrahman b. Kâsım b. Ebî Bekir vefat etti.

Benî Sa'd b. Bekir'den Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye hac yaptırdı.

130 yılından sonra, Abdülazîz b. Hukeym el-Hadramî, Abdülazîz b. Rafî, Rükeyn b. Rabî, Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman ve Umâre b. Abdullah b. Zübâre öldü.

Mervân'ın hilâfeti döneminde Ebü'l-Hüveyris öldü. Onun ^[399] ismi, Abdurrahman b. Muâviye Murâdî idi. O, Benî Nevfel b. Abdimenâf'ın anlaşılmıştıydı.

132. Yıl

İbn Hübeyre'nin Vâsıt'ta Öldürülmesi

Bu sene, Kahtabe b. Şebîb, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ile karşı karşıya geldi.

Bana Muhammed b. Muâviye anlattı. Onun Beyhes b. Habîb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

İbn Hübeyre'ye, Kahtabe'nin Musûl'a doğru yola çıktığı haberi ulaşınca o yanındakilere "Bunlar neden bizden kaçıyorlar?" diye sordu. Onlar da Kahtabe'nin Kûfe'yi almak is-

tediğini söylediler. Bunun üzerine İbn Hübeyre, münadisine hareket emrini ilan etmesini söyledi. İbn Hübeyre hendeklerimize 6 fersah uzaklıkta olan Birâzu'r-Rûz'a geldi. Yemle-
rimizi ve yemeklerimizi orada bıraktık. İbn Hübeyre, bizim hendeklerimizin olduğu yere gelince biz de oraya doğru gittik ve çölde kalmış olduk. O, yaklaşık 20 gün orada kaldı ve şiş-manladı. Sonra, kuzey rüzgârlarının tersine doğru ilerleyerek Bâcumşâ yönünden Dicle'yi geçti. O günler yaz aylarıydı, hur-malar kızarmış, sular azalmıştı. Toplu bir şekilde Kûfe'yi ele geçirmek için harekete geçtik ve Fırat'ta konakladık. O, çölde konakladı, biz de Fellûce'l-Ulyâ yönündeki Müsennâtü'l-Fı-rat'a gittik. Tüm bunlar olduğu zaman, 132 yılının Muharrem ayından 8 gün geçmişti. Sonra Kahtabe, 700 kişi ile birlikte Fırat'ı geçti. Bu sayıda bir grup da bizim yanımıza geldi. İbn Hübeyre, bölgeye gelince bunlardan haberi yoktu. Onlar, Mü-sennât'a gittiler, biz de onların alt bölgelerinde bir yerdeydik. Aramızda çatışma yaşandı ve bizden 200 zira kadar uzaklaş-tılar. Biz, dönerek üzerlerine saldırdık ve onları yendik. Onlar Müsennât'a geldiler. Kahtabe, yüzünden yaralandı ve Fırat Nehri'ne düşerek öldü. Ne biz ne de onun arkadaşları ondan [400] haber alamadık. Ebû'z-Zeyyâl dedi ki: Kahtabe öldürüldü. İbn Hübeyre'nin yanındakiler de yenildiler. Onlar Femu'n-Nîl denilen yere geldiler. Beyhes dedi ki: Ay ortadan kaybolana kadar, biz onları onlar da bizi savunmaya devam ettiler. Bu Muharrem ayından 8 gün geçmişti ki gerçekleşti. Sonra hare-kete geçtik ancak nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Sevrâ'da insanlarla karşılaştık. Sevrâ Nehri'ni de geçtik. Birçok insan boğuldu, mallarımız telef oldu. Suyu geçenler bir araya top-landılar ve münâdî "isteyenler Şam'a gidebilir." diye bağırdı. Bunun üzerine büyük bir topluluk ayrıldı ve Şam yönüne git-ti. Diğer bir münâdî "Cezîre'ye gitmek isteyen gidebilir." diye bağırdı. Diğer Kûfe için aynı şekilde bağırdı. Bu münâdîlerle birçok insan gitti. Ben de Vâsıt için aynı ilanı yaptım. Böylece sabahleyin Sîb köprülerine geldik. İbn Hübeyre harekete geçti ve Femu'n-Nîl'de topluca buluştuk. Havsere b. Süheyl de geldi, o bize Femu'n-Nîl'de yetişene kadar Kûfe'ye girmedik. Sonra

oradan ayrıldık ve Aşûrâ günü olan Cuma günü Vâsıt'a girdik. Mesvedde'nin arkadaşları da liderlerini kaybetmişler ve onu arıyorlardı. Daha sonra onu ağzından yaralanmış bir şekilde buldular ve Çarşamba günü onu defnettiler. Grubun başına da Hasan b. Kahtabe geçti. Kûfe'ye doğru harekete geçtiler ve Ziyâd b. Sâlih kaçarak bizim yanımıza geldi. Onlar, Aşûrâ günü Kûfe'ye girdiler ve Ebû Seleme el-Hallâl'ı Kûfe yöneticisi olarak görevlendirdiler. Fırat gecesinde İbn Hübeyre'nin yanındakilerden şurta görevlisi olan Ziyâd b. Suveyd el-Müzenî ve İbn Hübeyre'nin kâtibi olan Ebû Süfyân b. Harb'ın mevlalarından biri olan Âsım b. Ebî Âsım öldürüldü. Ebû Seleme, Hasan b. Kahtabe ve Hâzım b. Huzeyme'yi Vâsıt'a gönderdi. Beyhes dedi ki: Hasan b. Kahtabe, 131 yılının Muharrem ayının sonunda bizim yanımıza geldi ve Mâhûz'da konakladı. Saffer ayında da yanımızdaydı. O, savaş değil, konaklayacağı bir mekân istiyordu. Hendek açmak için yanında işçiler getirdi. İnsanlar İbn Hübeyre'ye "bizi bırak, onlarla savaşalım" dedilerse de o bunu reddetti. Onlar isteklerinde ısrarlı davranınca o, "Ey Müslim! Aç kapıları" dedi. Ordunun merkezine oğlu Dâvûd, Muhammed b. Nebâte ve Ma'n b. Zâide'yi görevlendirdi. Onları Hasan b. Kahtabe'nin karşısına yerleştirdi. Havsere ^[401] b. Süheyl, Hâzım b. Huzeyme'nin karşısında konuşlandı. Çarşamba günü onlarla savaştık ve yenildik. Bizden, Kays'ın Cedîle kolundan Hukeym b. Müseyyeb öldürüldü. Yezîd b. Kahtabe de öldü. Akşam olunca onlar geri döndüler. Sabahleyin hendekte bulunan ölülerimizi defnettik. Daha sonra Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a biat edildi. O, kardeşi Ebû Ca'fer'i Hasan b. Kahtabe ve yanındakilere gönderdi. Ebü'l-Abbâs'ın annesi, Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmedân el-Hârisî'nin kızı Rayta'dır. Ona 132 yılının Rebîulevvel ayının bitimine 10 gün kala Kûfe'de Benî Evd'in içinde yer alan Benî Hâşim'in mevlası Velîd b. Sa'd'ın evinde biat edildi. O atına bindi, sabah olunca Cuma günü insanlara namaz kıldırıldı. Aynı gün genel biat de yapıldı.

Beyhes dedi ki: Ebû Ca'fer, bize doğru gelince topluca bize saldırmaya başladılar. Bizler de Mervân'ın yenildiği haberi

gelene kadar onlarla savaşmaya başladık. Şabân, Ramazan ve Şevvâl aylarını savaşarak geçirdik. Hasan b. Kahtabe, Şevvâl'in sonunda yanımıza gelerek "kimin için boynunuzu ortaya koyuyorsunuz. Emîrû'l-Mü'minîn'in emri altına girmeyen kimse kalmadı. Allah'ın ahdi ve misâkı üzerinize olsun. Bizim tarafımızdan sizler güvence altındasınız." dedi. Sabah olunca Hâzim b. Huzeyme yanımıza geldi ve aynı sözleri ifade etti. Sonra Hâris b. Nevfel el-Hâşimî yanımıza geldi, sonra İshak b. Müslim el-Ukaylî geldi ve "onlar, size istediklerinizi verecekler. Sizin ve bizim aramızda geçerli olacak bir sulh anlaşması yapalım." dediler. Bu, 132 yılının Zilkâde ayının başlarındaydı. İbn Hübeyre'nin 500 kişi ile birlikte 50 gün boyunca Şarkıyye'de yaşaması ve Ebû Cafer'e biat etmemesi üzerine onunla bu süre bitince isterse başka bir yere gidebileceği, isterse insanların yaptığı gibi biat etmesi üzere anlaşma yapıldı. Ayrıca elimizdeki malların bizim elimizde kalması da bu sulhun şartlarındandı. Zilkâde ayının bitimine birkaç gün kala bir cumartesi günü kapıları açtık ve onlar şehre girdiler. Şehirde dolaşıp çıktılar. Pazar günü de aynısını yaptılar. Pazartesi günü onların kölelerinden biri şehre girdi ve Allah adına ayrılmış hayvanlardan her birini yakalayarak "bu imâre içindir" dedi. Beyhes dedi ki: Ebû Osman'a durumu haber verdim. O da durumu İbn Hübeyre'ye anlattı. "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar zulmettiler." O, Ebû Osman'a "Ebû Ca'fer'e git. Ona selamımı ilet. Ona 'yanına gelmemize iznin varsa, gelelim.' de. Bunun üzerine Pazartesi günü Ebû Osman atına binerek yola çıktı. Biz de 200 kişilik bir grupla yola çıktık ve Rivvâk'a geldik. İbn Hübeyre, Ebû Osman, Saîd ve ben buraya geldik. Onunla birlikte yürüyerek odanın kapısına kadar geldik. İbn Hübeyre kapıyı açtı ve Ebû Ca'fer'i otururken gördü. İbn Hübeyre ona "Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun Ey Emir! Kapını açık tut." dedi. Ebû Ca'fer'i şöyle derken duydum "Ey Yezîd! Biz Benî Hâşimî'iz. Biz kötülük yapanı bağışlarız ve faziletle davranırız. Sen bizim için başkaları gibi değilsin. Sana vefa borcu duyuyoruz. Emîrû'l-Mü'minîn sana iyilik yapmayı arzular. Seni sevindirecek

şeyi müjdele." Ebû'l-Hasan dedi ki: İbn Hübeyre dedi ki: "Sizin yönetiminiz daha yenidir. İnsanlara bunun tatlı taraflarını tattırıp acılıklarından onları uzak tutun. Böylece onların kalplerini kazanırsınız. Ben, bu daveti çok beklemiştim ve sonunda geldi." Ebû Ca'fer dedi ki: "Bu adamı öldürmemi emreden bir kişiye ancak şaşarım." Beyhes dedi ki: 132 yılının Zilkâde ayının bitimine 10 gece kala Pazartesi olduğunda, Ebû Ca'fer, Hâzim b. Huzeyme'yi gönderdi ve o İbn Hübeyre'yi öldürdü. Onu öldürmek için Abdullah b. Buhterî el-Huzâî görevlendirildi. Benî Ümeyye'nin mevlası Riyâh b. Ebî Umâre ve Ubeydullah b. Habbâb el-Kâtib öldürüldü. Dâvûd b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi de öldürdüler. İbn Hübeyre'nin kâtibi Osman, Hâzim b. Huzeyme'yi öldürdü. Bişr b. Abdülmelik b. Bişr b. Mervân, Ebân b. Abdülmelik, Havsere b. Süheyl, Muhammed b. Nebâte'yi de onlar yakalayıp götürdüler. Hasan b. Kahtabe, Hassân en-Nıbtî'nin Medâin yönündeki Dicle'deki mescidinde oturuyordu. Onları, onun yanına getirip boynunu vurdular. Hâris b. Kutn el-Hilâlî'yi de getirip hapse attılar. O, Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî'yi yakalamalarını emretti ancak onlar buna güç yetiremediler. Münâdîler de Hâlid b. Seleme'nin güvende olduğunu ilan etti. O, diğerleri öldürüldükten bir gün sonra ortaya çıktı. Onlar, onu da öldürdüler.

Süfyân b. Muâviye, Benî Hâşim'e Biat Etmeye Davet Ediyor

Bu sene -132. sene- Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb Basra'da siyah elbiseler giydi. Ve insanları Benî Hâşim'e biat [403] etmeye davet etti. İbn Hübeyre'nin Basra valisi olan Selem b. Kuteybe, İbn Hübeyre'nin vereceği tepkiyi bekleyene kadar bu işten vazgeçmesini bildirmesi için Süfyân'a bir adam gönderdi.

Ebû Ubeyde ve Ebû'l-Yakzân dedi ki: İki grup arasındaki elçiliği Ebû Süfyân b. 'Alâ ve Seleme b. Alkame el-Mâzinî, Abbâd b. Mansûr, Âmir b. Ubeyde el-Bâhilî, Osman el-Bettî, İsmâîl el-Mekkî, Muâviye b. Amr el-Gulâbî yaptı. O, savaşı durdurma teklifini kabul etti ve sulh yapıldı. Aralarında, Selem'in İbn Hübeyre'nin tepkisi belli olana kadar Dâru'l-İmâre'de konak-

laması, Süfyân'ın da Ezd kabilesinin yanında kalması üzerine anlaşma yapıldı. Bu durum, Ebû Seleme el-Hallâl'a ulaşınca Belc b. Müsennâ b. Mahreme el-Abdî'ye mektup yazdı ve "Süfyân, Selem'i öldürürse emir sensin." dedi. Süfyân, savaşmaya karar verdi ve Selem'in üzerine doğru harekete geçti. O, oğlu Muâviye'yi öncü kuvvet olarak gönderdi. Muâviye öldürüldü ve Süfyân da mağlup oldu.

Bu sene, Ravh b. Hâtim, İshak ed-Dabiyy'i öldürdü. İshak, muhtesib idi. Selem b. Kuteybe, Ravh'ın üzerine Ra'lân'ı gönderdi ve onu yenilgiye uğrattı. Ravh, aynı gece oradan ayrıldı ve Meysân'a gelerek orayı ele geçirdi.

Abdullah b. Ali'nin Mervân'la Savaşmak Üzere Gönderilmesi

Bu sene -132. sene- Ebü'l-Abbâs, amcası Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı, Mervân b. Muhammed ile savaşmak üzere gönderdi. Mervân, yanındaki Şamlılar ve Cezîreliler ile birlikte savaşa hazırlandı. Benî Ümeyye de kendileri ve yandaşları ile birlikte onların yanında yer aldılar.

Bana Bîşr b. Yesâr, Cezîreli yaşlı birinden rivayetle anlattı ve dedi ki:

Mervân, Şam ve Cezîrelilerden oluşan 100.000 atlı ile sefere çıktı. Ebü'z-Zeyyâl dedi ki: Mervân, 150.000 kişilik ordusu ile Musul yakınında bulunan Zâbeyn bölgesine geldi. Abdullah b. Ali de 132 yılının Cemâzîyelâhîr'inin 11 günü geçmişti ki bir Cumartesi sabahı harekete geçti. Mervân yenildi, köprü kesildi. Mervân, Cezîre'ye geldi, beytül mâli ve hazineleri aldı. Buradan Dimaşk'a gitti. Abdullah b. Ali de Cezîre'ye girdi. Burada Mûsâ b. Ka'b et-Temîmî'yi bırakarak Cezîre'den ayrıldı. Abdullah b. Ali, Şam'a doğru gitti. Ebü'l-Abbâs da, Sâlih b. Ali'yi ona katılsın diye gönderdi. Abdullah Dimaşk'a gelerek günlerce süren bir kuşatma başlattı. Sonunda orayı fethetti ve [404] Velîd b. Muâviye'yi öldürdü. Abdullah b. Ali, Dimaşk'a girdiğinde, Yezîd b. Muâviye b. Mervân ve Abdullah b. Abdulcebbâr b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ı yakalayarak Ebü'l-Abbâs'a gönderdi. Ebü'l-Abbâs da onları astırdı. Abdullah, Dimaşk'a 132 yılının Ramazan ayında girdi. Mervân o günlerde Filis-

tin'deydi. Buradan kaçarak Mısır'a geldi. Abdullah b. Ali de Benî Ümeyye'den 80 kûsûr kişiyi öldürdü. Ebü'z-Zeyyâl dedi ki: Mervân Mısır'daydı. Abdullah b. Ali'nin Dımaşk'a girdiği haberi ona ulaşınca o, Nil Nehri'ni geçerek köprüyü tahrip etti. Sonra Habeşistan'a doğru yola çıktı. Abdullah b. Ali de kardeşi Sâlih b. Ali'yi Mervân'ı aramak üzere görevlendirdi. Sâlih bölgeye geldiğinde Mervân, nehri geçmişti. Sâlih, Benî Hâris b. Ka'b'dan biri olan Âmir b. İsmâîl'i komutan olarak görevlendirerek Mervân'ı yakalaması için gönderdi. O, Mervân'ı Mısır köylerinden biri olan Bûsîr'de yakalayıp öldürdü. Mervân, 132 yılının Zilhicce ayında öldürüldü.

Bana Bekir b. Atiyye anlattı. Onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Kûfe'deydim. Mervân'ın kellesi getirilip mescidin kapısının yanındaki ırmağın yanına asıldı. Bu durum Benî Ümeyye'nin umutlarını tüketti.

Bize Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından, onun da dedesinden; ayrıca bana Abdullah b. Muğîre babasından ve Ebü'l-Yakzân'dan rivayetle şöyle anlattı:

Mervân, 72. senede Cezîre'de doğdu. Annesi, Mus'ab b. Zübeyr'in cariyesiydi. Bûsîr denilen yerde 132 yılının Zilhicce ayında öldürüldü. Hâtim b. Müslim dedi ki: Mervân 132 yılında öldürüldü. Onun yönetimi öldürülene kadar 5 sene 10 ay 10 gün sürmüştür. Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene -132. sene- Mansûr b. Mu'temir, İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha, Safvân b. Süleym, Muhammed b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm vefat etti. İsmi zikredilenlerin hepsi Medine'de ölmüştür. Umâre b. Ebî Hafsa, Yahyâ b. Ebî [405] İshak el-Hadramî Basra'da, Ebû Sinân Dırâr b. Mürre eş-Şeybânî ise Kûfe'de vefat etti. Bu sene, Ebü'l-Mu'allâ el-Attâr Basra'da, Sâlim el-Eftas ise Cezîre'de öldürüldü. Mervân'ın hali-feliğinde, Hubeyb b. Abdurrahman, İbn Ayyâş'ın mevlası Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' el-Kârî, Şeybe b. Nassâh, Yahyâ b. Hallâd ez-Zürakî, Ebü'l-Hüveyris ez-Zürakî, Saîd b. Süleymân b. Zeyd b. Sâbit, İsmâîl b. Muhammed b. Sa'd b. Mâlik de öldü.

Mervân b. Muhammed Görevlileri

Basra: Burada bir belirsizlik vardı. İbn Hübeyre buraya 129. senede geldi. Misver b. Abbâd b. Husayn'a mektup yazarak insanlara namaz kıldırmasını emretti. Misver, hükümet konağına gitti. Ancak Benî Sa'd onu bundan men etmek istedi. İnsanlar bunun üzerine Abbâd b. Mansûr üzerinde anlaştılar. O, bu sırada kadılık yapıyordu. Abbâd namaz kıldırdı. İbn Hübeyre'nin Abdullah b. Ebî Osman'dan namaz kıldırmasını istediği, onun da İbn Hübeyre tarafından Basra'ya vali olarak atanan Selem b. Kuteybe b. Selem b. Amr el-Bâhilî gelene kadar bu görevi yaptığı da söylenir. Süfyân b. Muâviye, siyah elbiseler giydi ve Selem'e karşı savaşa girişti. Fakat Selem, onu yendi. Selem daha sonra İbn Hübeyre iyileşince Basra'dan çıkarak Benî Nevfel'den Muhammed b. Ca'fer el-Hâşimî'yi orada vekil bıraktı. Daha sonra Ebû'l-Abbâs, Esed b. Abdullah b. Mâlik el-Hüzâî'yi insanlara namaz kıldırması için Basra'ya gönderdi. O, Cuma namazı kıldırdı. Ondan sonra da Ebû Seleme, buraya Süfyân b. Muâviye'yi atadı.

Kûfe: Dahhâk b. Kays, Milhân eş-Şeybânî'yi buraya atadı. O öldürülünce Sa'd el-Hasîyy'i görevlendirdi. O bu lakabı sakalı olmadığı için almıştı. Sa'd, Ezd kabilesindendi. Dahhâk, daha sonra onu azletti ve yerine Kureys'ten Müsennâ b. İmrân el-Âizî'yi atadı. İbn Ömer, Dahhâk ile sulh yaptı. Dahhâk, Mer-[406] vân'ın yanına gitti. İbn Ömer, Kûfe'ye Ömer b. Abdülhamîd'i atadı. Sonra onu azletti ve İsmâîl b. Abdullah'ı, sonra Abdussamed b. Ebân b. Numân b. Beşîr el-Ensârî'yi görevlendirdi. Ardından İbn Hübeyre geldi ve Kûfe'ye Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî'yi atadı ki o, Kahtabe buraya yönelene kadar görevini sürdürdü. Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, siyah elbiseler giydi ve Ziyâd b. Sâlih'i buradan çıkararak onları Benî Hâşim'e biat etmeye çağırdı. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Havsere b. Süheyl el-Bâhilî'yi buraya gönderdi. O, Kûfe'ye ulaşmadan İbn Hübeyre'nin yanına döndü. Sonra, Hasan b. Kahtabe, Kûfe'ye girdi ve burayı Ebû Seleme el-Hallâl'a bıraktı. Ebû Seleme de Muhammed b. Hâlid b. Abdullah'ı buradaki görevinde tuttu. Sonra, Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali ortaya çıktı.

Horasân: Ebû Müslim kendisini buradan uzaklaştıran kadar Nasr b. Seyyâr bu görevdeydi.

Sicistân: Buceyr b. Selheb, İbn Hübeyre'nin gelişine kadar şehri elinde tuttu. O bu bölgeye Âmir b. Zübâre el-Murîyy'i atadı. Ebû Müslim, Horasân ehlinden Mâlik b. Heysem'i gönderdi. Daha sonra Ömer b. Abbâs b. Umeyr b. Atârid b. Hâcib b. Zürâre'yi, sonra da İsmâîl b. İmrân'ı buraya gönderdi.

Sind: Mansûr b. Cumhûr burayı ele geçirmişti. Mervân öldürüldüğünde o hala burada görevliydi.

Bahrân: Velîd öldüğünde Bişr b. Selâm el-Abdî buradaki görevindeydi. İbn Hübeyre gelene kadar da bu görevi sürdürdü. Bişr b. Selâm ölene kadar bu görevde kaldı. Sonra onun yerine Seyyâr b. Bişr atandı, ancak o da öldü. Ardından kardeşi Selem b. Bişr atandı ki o, Mervân öldürülene kadar bu görevdeydi.

Yemâne: Benî Hanîfe'den Behiyy burayı ele geçirmişti. O ölünce buraya Abdullah b. Numân el-Haneî atandı. Abdullah, Ebû'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar bu görevi sürdürdü.

Medine: Mervân, Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervân'ı buradaki görevinde tuttu. Sonra onu 129 yılında azlederek bu göreve Abdulvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik b. Mervân'ı atadı. O, Ebû Hamza sebebiyle buradan kaçtı ve Ebû Hamza şehre girdi. Mervân, Benî Sa'd b. Bekir'den Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye'yi ona karşı gönderdi. O, Ebû Hamza'yı öldürdü ve Mekke'yi de idaresi altına aldı. Abdülmelik, Yemen'e doğru yola çıkarken Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye'yi yerine bıraktı. Sonra Medine'ye Mervân b. Muhammed b. Yûsuf b. Urve b. Muhammed b. Atiyye'yi atadı. O Ebû'l-Abbâs'a biat edilene kadar bu görevde kaldı.

Mekke: Mervân göreve gelince Mekke'de valilik yapan Abdülazîz b. Ömer'i Medine ile birlikte yönettiği görevinde tuttu. Daha sonra Mekke'ye Abdulvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik'i atadı. O, Ebû Hamza el-Hâricî'den kaçınca, Ebû Hamza el-Hâricî buraya yerleşti. Daha sonra Mekke'den çıkarak Medine'ye

doğru harekete geçti. Mekke'de ise Ebrehe b. Sabbâh'ı bıraktı. Ebû Hamza sonra döndü ve Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye onu öldürdü. Abdülmelik Tâif'e gitti ve buraya Rûmî b. Mâiz el-Kilâbî'yi atadı. Sonra onu azlederek yerine Muhammed b. Abdülmelik'i atadı. Abdülmelik b. Muhammed Yemen'de öldürüldü. Mervân bunun üzerine Yûsuf b. Urve b. Muhammed'i atadı. Ebû'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar da Yûsuf bu görevi üstlendi.

İfrîkiyye: Mervân, Abdurrahman b. Habîb el-Fihri'yi 138 yılında öldürülünceye kadar buradaki görevine devam ettirdi.

Yemen: Fitne vuku bulunca, Abdullah b. Yahyâ ayaklandı ve Dahhâk b. Zeml'i bölgeden çıkardı. Mervân, Abdülmelik b. Muhammed'i onun üzerine gönderdi. Abdülmelik, Abdullah b. Yahyâ'yı öldürdü. Sonra Mekke'ye gitmek için yola çıktı ve bir yerde hile ile öldürüldü. Mervân bunun üzerine Yûsuf b. Urve'yi Mekke ve Medine valiliğine atadı. Yemen'e de Yûsuf'un kardeşi Velîd b. Urve'yi gönderdi. Ebû'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar o bu görevde kaldı.

Ermeniyye: Mervân, Velîd öldürülünce Ermeniyye'den döndü. Burada Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'yi bıraktı. Dahhâk b. Kays da Musâfir b. Kassâb'ı buraya gönderdi ve o Âsım b. Abdullah'ı öldürdü. Bu durum, Mervân'a ulaşınca o, bu bölgeye Abdullah b. Müslim'i atadı. Abdullah b. Müslim ölünce İshak b. Müslim'i atadı. İshak buradan ayrılınca Berze'a halkı Musâfir b. Buceyr'yi Ebû'l-Abbâs'a biat edilinceye dek vali olarak seçti.

Kadılık: Basra: İbn Süheyl zamanında Abbâd b. Mansûr kadılık yaptı. Sonra, Selem b. Kuteybe geldi ve Abbâd'ı azlederek onun yerine Muâviye b. Ömer el-Gilâbî'yi atadı. O üç gün süreyle kadılık yaptı, ancak sonra görevden affını istedi ve görevi bıraktı. [408] Âmir b. Ubeyde el-Bâhilî'yi atadı, ancak o da affını istedi ve görevi bıraktı. Abbâd b. Mansûr kadılığa getirildi. O, Ebû'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar bu görevi sürdürdü.

Kûfe: Dahhâk b. Kays, Kûfe'ye geldiğinde burada kadı olarak İbn Ebî Leylâ bulunuyordu. Dahhâk bu göreve Geylân b.

Câmi' el-Muhâribî'yi atadı. Sonra İbn Hübeyre buraya gelince Haccâc b. Âsım el-Muhâribî'yi kadı olarak görevlendirdi. Ardından onu azletti ve Ebü'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar bu görevi sürdürecektir olan Mansûr'u atadı.

Medine: Kureyş'ten Osman b. Ömer et-Teymî kadılık yaptı. Abdolvâhid b. Süleymân onu bu görevinde tuttu. Sonra Muhammed b. İmrân et-Teymî, Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye için Mervân'ın son zamanlarında kadılık yaptı.

Hac Mevsimlerini İdare Edenler: 127 ve 128 senelerinde, Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervân. 129 senesinde, Abdolvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik. 130 senesinde, Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye. 131 senesinde, Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye.

Mervân'ın Şurtası: Kevser b. Esved el-Ganevî idi.

Ordu Divânı, Haraç, Beytülmâl, Hazine Sorumlusu: Huzeyl'in mevlası İmrân b. Sâlih.

Mektuplaşma Kâtibi: Abdülhamîd el-Kebîr.

Küçük Mühür: Abdula'lâ b. Meymûn b. Mihrân.

Hilâfet Mührü: Onun bir mevlası idi.

Hâcibi: Suklâb idi. Onun mevlası Miklâs'ın bu görevi yaptığı da rivayet edilmiştir.

Bana Velîd b. Hişâm anlattı. Onun babasından ve dedesinden; ayrıca bana Abdullah b. Mugîre babasından ve Ebü'l-Yakzân'dan rivayetle anlattığına göre onlar şöyle demişlerdir:

Mervân, 72. senede Cezîre'de doğdu. Annesi, Mus'ab b. Zübeyr'in cariyesiydi. Bûsîr denilen Mısır'ın bir köyünde 132 yılının Zilhicce ayının bitimine 6 gün kala bir Perşembe günü öldürüldü. Mervân'ın hilâfeti 5 sene 10 ay 10 gün sürdü. Yezîd [409] b. Ömer b. Hübeyre Irak valisi olarak atandı. O, 129 yılında buraya geldi. Vâsıt şurtasının başına Ziyâd b. Suveyd el-Murîyy'i atadı. Ancak o, Fırat gecesi öldürüldü. Kûfe şurtasının başında ise Abdurrahman b. Beşîr el-Aclî bulunuyordu.

Basra: Valilerine bırakıldı. Selem b. Kuteybe'nin Basra şurtasının başında İbn Rûlân vardı. İbn Hübeyre'nin haraç

kâtipliğinde Benî Selûl'ün mevlası Ubeydullah b. Habbâb bulunuyordu. İbn Hübeyre öldürüldüğünde o da öldürüldü. Halîfe'nin mektuplarını Rabâh b. Umâre'nin kardeşinin oğlu Yahyâ b. Bukeyr yazıyordu. İbn Hübeyre, 132 yılının Zilkâde ayının bitimine 10 gece kala bir Pazartesi günü Vâsıt'ta öldürüldü. O, öldürüldüğünde 40 yaşlarındaydı.

Seffâh'ın Hilâfeti

132 yılında Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'e biat edildi. Onun annesi, Rayta bt. Abdullah b. Abdullah b. Abdulmedân el-Hârisî idi. Ebü'l-Abbâs'a, 132 yılının Rebûlevvel ayının 10 gecesinden sonra bir Cuma gecesi Benî Hâşim'in mevlası Velîd b. Sa'd'ın Benî Evd'in arasındaki evinde biat edildi.

Bana Abdullah b. Mugîre anlattı. Onun babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ebü'l-Abbâs'ı, boz renkli yere yakın olan bir beygir üzerinde Cuma'ya giderken gördüm. O, amcası Dâvûd b. Ali ile kardeşi Ebû Ca'fer arasında kafasında bir sarık bulunan güzel bir gençti. Mescide gelip minbere çıktı. Konuşmasını yaptı. Ardından Dâvûd b. Ali ayağa kalktı, minberin ikinci basamağında Allah'a hamd-u senâ etti. Sonra "Ey insanlar! Allah'a yemin olsun ki Ali b. Ebî Tâlib'den sonra şu yeğenimin dışında bu minberinize halife çıkmamıştır." Sonra o insanlara vaatlerde bulunup iyilikler [410] yaptı. (Abdullah b. Mugîre) babam dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ı ikinci kez Cuma'da gördüğümde, yüzü kalkana boynu ise gümüş bir ibrike benziyordu. Ondaki siyahlık gitmişti. Allah'a yemin olsun ki onu iki görüşüm arasında bir hafta ancak vardı. Bu sene, Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Gamr b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân, İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha ve Abdullah b. Abdülmelik'i öldürdü. Abdullah b. Ali, Ömer b. Ebî Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ı öldürdü. Bu sene, Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, İmrân b. Mûsâ b. Amr b. Saîd, Ümeyye b. Amr b. Saîd'in iki oğlu Yahyâ ve İsmâîl; Abdullah b. Anbese b. Saîd b. Âs'ı, iki oğlu Muhammed ve İyâz b. Abdullah'ı ve Eyyûb b. Mûsâ b. Amr b. Saîd'i öldürdü. Dâvûd b. Ali hac yaptırdı.

133. Yıl

Bu sene, Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Rebîulevvel'in başlarında öldü. Rum kralı Konstantin b. Elyûn Malatya'ya geldi. Onunla şiddetli bir savaş yaşandı. Konstantin onları emân isteyene kadar bırakmadı. Şehir, mescid, hükümet konağı harap oldu. O, Müslümanların yanına bir ordu verdi ve onları istedikleri yere gönderdi. Bu sene Ebü'l-Abbâs, Muhammed b. Nadr b. Yerîm el-Himyerî'yi sefere gönderdi. O, Rum bölgesindeki Tuvâle'ye geldi. Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî hac yaptırdı. Bu sene -133. sene- Benî Huzeyl'in mevlası Atâ b. Ebî Müslim el-Horâsânî ve annesi öldü.

134. Yıl

[411]

Bu sene, Eb'ul-Abbâs Kûfe'den dönüp Enbâr'da konakladı. Şam'da bulunan Abdullah b. Ali, Hâris b. Abdurrahman el-Hiraşî'yi sefere gönderdi. Rumlar da onlarla karşılaşmak için sefere çıktı. Başlarında komutan Kûşân vardı. Bu olay, 134 yılının Cemâziyelevvel ayındaydı. Mukâtil b. Hakîm el-Atekî, oğlu Mahled b. Mukâtil'i onları karşılaması için gönderdi. O, Rumlarla Ermeniy'e de karşılaştı. Mahled, yenilince askerleri teslim oldu.

Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs insanlara hac yaptırdı. Bu sene, Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Musul halkı ile karşılaştı ve onlarla savaştı. Mugîre b. Muksim ed-Dabbî, İsmâîl b. Muhammed b. Sad b. Mâlik ve Yezîd b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî Şam'da öldü. Velîd b. Yezîd'in oğulları Mûsâ ve Abbâs, Abdullah b. Abdullah b. Ebî Talha ve Saîd b. Amr b. Süleym ez-Zerkî Mağrib'e geldiler.

135. Yıl

Bu sene, Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a askerlerin hazırlanmasını emreden bir mektup yazdı. O da bu iş için Sa'd b. Abdurrahman er-Rahabî'yi tayin etti. Fakat o düşman bölgesine girmedi. Bunun üzerine Dâbık ve o bölgedeki geçitlere gitti.

Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî, Âl-i Osman b. Affan'ın mevlası

Dâvûd b. Husayn, Abdullah b. Ebî Bekir b. Hazm, Ebû Hâzim ve Mûsâ b. Ukbe öldü. Ebû'l-Abbâs'ın hilâfesinde İbn Heysem ve Ömer b. Âmir öldü.

[412] **136. Yıl**

Bu sene, Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs vefat etti.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun dedesinden ve Abdullah b. Mugîre'den, onun da babasından rivayetle Ebû'l-Yakzân ve başkaları şöyle dedi:

Ebû'l-Abbâs, Şam bölgesindeki Hamîme denilen yerde 108 yılında doğdu. 28 yaşındayken Enbar'da Zilhicce'nin 13 günü geçmişti ki bir Pazar günü öldü. Namazını Îsâ b. Ali kıldırdı. Hilâfeti 4 yıl 9 ay sürmüştü. Sonrasında Ebû Cafer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a biat edildi. Onun annesi Ümmü Veled idi.

Ebû'l-Abbâs'ın Görevlileri

Basra: Süfyân b. Muâviye buradaki görevinden azledildi. Onun yerine buraya Ömer b. Hafs Hezârmerd atandı. O 133 yılında azledildikten sonra yerine Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs atandı ve o, Ebû'l-Abbâs ölene kadar görevine devam etti.

Kûfe: Ebû'l-Abbâs, burada amcası Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı görevlendirdi. Sonra onu azletti. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Ebû'l-Abbâs ölene kadar bu göreve atandı.

Mekke: Dâvûd b. Ali, Medine ile birlikte buraya atandı. O ölünce, oğlu Mûsâ b. Dâvûd atandı. Ancak Ebû'l-Abbâs onu daha sonra azletti. Dayısı Ziyâd b. Ubeydullah el-Haris'i Medine ve Tâif ile birlikte buraya atadı. Sonrasında ise Ziyâd b. Ubeydullah, kardeşinin oğlu Ali b. Rebî'i Ebû'l-Abbâs ölene kadar buraya atadı.

[413] Medine: Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs Dımaşk'a girdiği sırada Huseyn b. Cafer b. Temmâm b. Abbâs'ı Medine'ye gönderdi. Medine valisi Yusuf b. Urve b. Muhammed b. Atiyye

bunun üzerine Medine'den çıktı. Ebü'l-Abbâs amcası Dâvûd b. Ali'yi Mekke ve Tâif'le birlikte buraya atadı. Onun görevi 4 ay sürdü. Sonra o ölünce yerine oğlu Mûsâ b. Dâvûd atandı. Ebü'l-Abbâs sonrasında onu azletti ve dayısı Ziyâd b. Ubeydullah'ı atadı. Ziyâd 133 senesinin Cemaziyelevvel ayında Medine'ye geldi. Ebü'l-Abbâs ölene kadar da bu görevini sürdürdü.

Yemen: Ebü'l-Abbâs, bu bölgeyi Dâvûd b. Ali'nin yönetiminde topladı ve onu buraya atadı. Sonra buraya Amr b. Abdülhamîd el-Hattâbî'yi atadı. Ardından Ebü'l-Abbâs dayısının oğlu Muhammed b. Yezîd b. Ubeydullah'ı görevlendirdi. O ölünce, Ebü'l-Abbâs bu bölgeyi dayısı Ziyâd b. Ubeydullah'ın yönetimi altında topladı. Ziyâd, kardeşinin oğlu olan Ali b. Rebî'i, ardından Abdullah b. Rebî'yi atadı. O bu görevi Ebü'l-Abbâs ölene kadar devam ettirdi. Onu bu göreve Ebü'l-Abbâs'ın hilâfeti sırasında Ömer b. Abdülhamid el-Hattabi atadı.

Horasân: Burada Ebû Müslim görevliydi.

Sicistân: Ebû Müslim, Horasân halkından Mâlik b. Heysem'i Sicistân'a gönderdi. Ancak Şamlılar onu buradan çıkardılar. Ebû Müslim, Ömer b. Abbâs b. Umeyr b. Atârid b. Hâcib b. Zürâra'yı gönderdi. Sonra İsmâîl b. Amr'ı bu bölgeye gönderdi. Muhammed b. el-Eş'as'ı Ömer b. el-Abbâs'tan önce gönderdiği de söylenmiştir.

Sind: Ebü'l-Abbâs, Benî Temîm'den kendisine Muğlis denilen bir adamı buraya gönderdi. Mansûr b. Cumhûr onu esir aldı ve yanındakilerin hepsini öldürdü. Ebü'l-Abbâs bunun üzerinde Mûsâ b. Ka'b el-Mürâî'yi Sind'e gönderdi. Mansûr onunla Kandabil denilen yerde karşılaştı. Mûsâ, Mansûr'u öldürdü ve o bölgeye girdi. Ebü'l-Abbâs ölene kadar da bu görevi sürdürdü.

Bahrân: Mesîh b. Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî, Abdullah b. Süleyman b. Münzir b. Cârûd ve Ömer b. Hafs Hezârmerd.

Yemâme: Burada Dâvûd b. Ali görevliydi. O ölünce yerine ^[414] Sırrî b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs b. Abdülmuttalib görevlendirildi.

Cezîre: Zap'ta Mervân yenilince, Abdullah b. Ali buraya doğru harekete geçti ve bölgeye girdi. Sonra buraya Mûsâ b. Ka'b el-Mürâî atandı. Ebû'l-Abbâs daha sonra kardeşi Ebû Cafer'i Cezîre, Ermeniyye ve Azerbaycan'a atadı. Ardından ona Mekke'ye gidip hac emirliği yapmasını emretti. O bu amaçla bölgeden ayrılınca yerine Mukâtil b. Hakîm el-Atekî atandı ve Ebû'l-Abbâs ölene kadar bu görevi devam ettirdi.

Yaz Savaşları: Nadr b. Yerîm, ardından Salih b. Ali.

Hac Mevsimini İdare Edenler: 132 yılında Dâvûd b. Ali, 133 yılında Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisi, 134 yılında Îsâ b. Mûsâ, 135 yılında Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, 136 yılında Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. Ali Emirü'l-Mü'minîn.

Kadılık: Basra: Ebû Cafer, Ebû'l-Abbâs'ın hilâfetinde Haccâc b. Ertât el-Fakîh en-Nehaî'yi Basra'ya kadı olarak gönderdi. Haccâc'ın birkaç ay kadılık yapmasının ardından, bu bölgeye 33 senesinin başında Süleyman geldi. Haccâc azledildi ve yerine İbâd b. Mansûr görevlendirildi. Sonra o da azledildi ve Basra'ya Sivâr b. Abdullah ve Ömer b. Âmir es-Sülemî atandı. Bu ikisi birlikte iş yapıyorlardı. Sivâr görevden affını isteyince affı kabul edildi. Onun ardından Ömer b. Âmir atandı ancak o da ölünce Talha b. İyâs el-Adevî göreve geldi. O da azledildi ve Ebû'l-Abbâs ölene kadar görevine devam edecek olan İbâd b. Mansûr getirildi.

[415] Kûfe: Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Ebû'l-Abbâs ölene kadar görevini sürdürdü.

Medine: 136 senesinde Ziyâd b. Ubeydullah b. Ebî Sebre getirildi.

Ebû'l-Abbâs'ın Korumaları: Abdulcebbar b. Abdurrahman el-Ezdî.

Mühür ve Koruma: Esed b. Abdullah b. Mâlik el-Huzâî.

Hâcibi: Mevlası Ebû Amare. Bu sene -136 senesi- Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs isyan etti ve kendini halife ilan etti.

Ebû Müslim hac yaptırdı. Ebû'l-Abbâs, Abdullah b. Ali'ye Rum bölgesine sefer düzenlemesini bildirdi. Dâbık denilen

yere gelen Abdullah buraya askerleri konuşlandırdı. Ordular ona yardım için gelecekti ki onlara Ebû'l-Abbâs'ın ölüm haberi ulaştı. Bu sene, Rebîa b. Ebî Abdurrahman -Âl-i Münkedir'in mevlası- Ata b. Sâib, Yezîd b. Ebî Ziyâd, Urve b. Ruveym, Şamlı Ala b. Hâris, Kûfeli ve Benî Adî b. Ka'b'ın anlaşmalısı Abdullah b. Umeyr öldü. Mûsâ b. Ka'b Mansûr b. Cumhur Ramazan ayının bitimine iki gece kala Kandabil'de öldürüldü. 136 senesinde Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm b. Abdûlmelik Mağrib bölgesine geldi.

137. Yıl

Ebû Müslim, 137 senesinde Abdullah b. Ali ile karşılaştı ve aralarında büyük bir çatışma meydana geldi. Bu olayda yenilen Abdullah b. Ali Basra'ya geldi. Ebû Cafer, Ebû Müslim'e içinde bulunduğu durumu korumasını bildiren bir haber gönderdi. Ebû Müslim bunun üzerine kızdı ve Horasân'a yöneldi. [416] Ebû Cafer ise Ebû Müslim'in akrabası olan Seleme b. Saîd b. Câbir'i gönderdi. Onun dayısı Ebû Müslim'in idaresi altındaydı. Seleme, o Rey şehrine girmeden ona yetiştı. Seleme, ona Ebû Cafer'e gitmeyi teklif etti. Teklifi kabul eden Ebû Müslimle birlikte Medâin'de bulunan Ebû Cafer'in yanına geldiler. Ebû Cafer onu Rumiyye denilen yerde öldürdü. Bu olay 137 senesinin Şaban ayının bitimine 4 gün kala bir Çarşamba günü meydana geldi.

Yahyâ b. Müseyyeb'i duydum ve o dedi ki: Ebû Cafer, Ebû Müslim'i Seradkat'tayken öldürdü. Sonra Îsâ b. Mûsâ'yı gönderdi ve bu haberi verdirdi. Ona başını ve mallarını verdi. O da malları çıkarıp dağıttı. İnsanlar malların üzerine üşüştüler. Denildi ki: Ebû Cafer, Ebû Müslim'e Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdullah'ı göndermişti. Bu sene, Senbâz, Rey halkını kandırdı ve onlar da anlaşmayı bozdular.

Ebû Ubeyde dedi ki: Ebû Cafer, onlara Muhammed b. [417] Eş'as'ı gönderdi. O, onları öldürdü ve yanındakileri esir aldı. Onun Cehver b. Mirâr el-Aclî'yi gönderdiği de söylenmiştir. Bu sene, Ebû Cafer, Süleyman b. Ali'yi Basra'dan azletti. Onun yerine Süfyân b. Muâviye'yi atadı. Süfyân Ramazan ayında şehre

geldi ve İbnü'l-Mukaffa'yı öldürdü. Süfyân, Abdullah b. Ali b. Abdullâh b. Abbâs ile birlikte şehre (Basra) geldi. Hac emiri olarak İsmâîl b. Ali b. Abdullah b. Abbâs görev yaptı. Bu sene yazın savaşa çıkılmadı. Husayn b. Abdurrahman, Âsım b. Küleyb ve Esed b. Vidâa Şam'da vefat etti.

Ebû Cafer'in hilâfetine ilk yıllarında Hirka'nın mevlası Ala b. Abdurrahman ve Süleyman b. Süheym vefat etti.

138. Yıl

Bu sene, Benî Ebî Rebîa'dan biri olan Melbed b. Hermele Musul'a gitti. Ebû Cafer, Hazım b. Huzeyme'yi oraya yöneltirdi ve onu öldürttü. Melbed'in Musul'a doğru yola çıkışı 137 yılındaydı. Salih b. Ali gazveye çıktı ve Dâbık'ta konakladı. Rum zalimi, Kostantin b. Elyûn 100.000 kişi ile ona doğru yola çıkmıştı. Salih onunla karşılaştı, çatıştılar ve esirler alındı. Salih oradan salim olarak kurtuldu. Fadl b. Salih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac emirliği yaptı. Bu sene, Ebû Cafer, Süfyân b. Muâviye'yi Basra'dan azletti ve yerine Ömer b. Hafs Hezârmerd'i [418] atadı. Bu sene, Abdurrahman b. Hubeyb el-Fihri İfrîkyye'de öldürüldü. Onu, İlyas b. Hubeyb ve kardeşi Abdulvaris öldürdü.

139. Yıl

Cafer b. Hanzala el-Behrânî şehirden çıkarak harap halde bulunan Malatya'ya geldi. Burada askerlerini konuşlandırdı. Abdulvahid Malatya'ya gelince burada ekinler ektiler ve kireçten malzemeler hazırlattırdı. Sonra buradan ayrılınca Tağiye'ye yöneldi ve ekinleri yaktı. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac emirliği yaptı. Bu yıl, Yunus b. Ubeyd, insanların hac konusundaki bilgisine güvendikleri Dâvûd b. Ebî Hind, Yezîd b. Usame b. Hâd, Abdirabbih b. Saîd -Yahyâ b. Saîd'in kardeşi-, Amr b. Muhâcir Şam'da öldü.

140. Yıl

Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer, Salih b. Ali'ye mektup yazarak Mıssısa kentini inşa etmesini emretti. Cibril b. Yahyâ oraya gidip bina işleriyle ilgilendi. Şehir, 141 senesinde kuruldu. Ebû Cafer, Abdulvehhab b. İbrâhîm b. Muhammed b.

Ali'yi Malatya'yı inşa etmek üzere görevlendirdi. Abdulvehhab, burada bir sene kadar ikamet edip insanların buraya yerleşmelerini sağladı. Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer hac yaptırdı.

Benî Hâris b. Ka'b'ın mevlası Mutrif b. Tarîf, Ebu İshak eş-Şeybânî, Ebû'l-Ala Eyyûb b. Miskin ve Umare b. Gaziiye öldü. 140 senesinden önce, Seleme b. Alkame el-Mazini, Os-^[419]man b. Hakîm, Yakûb b. Abdurrahman -el-Hirka'nın mevlası-, Osman b. Urve b. Zübeyr b. Avvam öldü. 140'tan sonra ise Şerik b. Ebî Numeyr, Ukbe'nin oğulları Mûsâ ve İbrâhîm, Sad b. İshak ölmüştür.

141. Yıl

Sivâr b. Abdullah'ın yargı, namaz ve mauna görevinde olduğu zaman Ubeyd Basra'ya doğru yola çıktı. Hafs b. Nadr es-Sülemî de ona doğru yola çıktı. Hafs, Sivâr'ın güvenlik ekibinin başındaydı. İkisi karşılaşınca Ubeyd öldürüldü. Bu sene, Ebû Cafer, Muahmed b. Ebî Uyeyne'yi deniz göreviyle vazifelendirdi. O Kays şehrine geldi -burası denizde bir adaydı-. Mîz denilen yerin bineklileri onun karşısına çıktılar. Ancak o buna karşılık vermedi. Oğlu onlara karşı çıkınca Müslümanlar arasında öldürüldü. İbn Ebî Uyeyne şehri boşalttı. Düşmanlar orayı harabeye çevirdi. Burası günümüze kadar haraptır. Bu sene, Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Ebân b. Tağlib, Yahyâ b. Saîd'in kardeşi Sad b. Saîd b. Kays öldü. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı.

142. Yıl

Mısır valisi olarak görev yapan Ebû Avn el-Avvâm b. Abdulazîz el-Becelî 1.000 kişilik bir kuvvet ile Fars yurduna yöneldi. Bunun üzerine Ebû'l-Hattâb el-İbâdî -ismi Abdülmelik b. es-Semh idi ve Muâfir Mâlik b. Sumeyran'ın mevlası idi- ona doğru yola çıktı ve onlar Trablus'ta karşılaştılar. Avvâm yenilgiye uğradı ve yanındakilerin çoğu öldürüldü. Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer el-Mansûr Basra'ya geldi. Askerlerini büyük köprü'nün yanında konuşturdı. İsmâîl b. Ali^[420] b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ Basra'da, Hasan b. Amr el-Fakîmî, Hasan b. Ubeydullah, Habîb

b. Ebî Amre öldü. Halid'in dışındakiler Kûfe'de ölmüştür. Ebû Cafer, Ma'n b. Zâide'yi Yemen'e, Ömer b. Hafs'ı Basra'ya ikinci defa atadı. Ömer b. Hafs'ı daha sonrasında Sind'e atadı.

143. Yıl

Bu sene, Humeyd b. Mihrân et-Tavîl, Süleymân b. Tarhân et-Teymî Basra'da öldüler. Leys b. Ebî Süleym, Eş'as b. Sivâr, Mücâlid b. Saîd Kûfe'de öldü. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Muhammed b. Amr b. Alkame -Medinelidir-, Saîd b. İyâs el-Cerîrî ve Haccâc es-Savvâf Basra'da öldü. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Mısır'ın başında bulunan Muhammed b. Eş'as, Ebü'l-Ahves el-Abdî'yi 6.000 kişilik bir kuvvetle Afrika'ya gönderdi. Burka denilen yerde konaklayan Ebü'l-Ahves, Ebü'l-Hattab el-İbâdî'ye Burka'nın yakınlarında rastladı. Ebü'l-Ahves çatışma sonucu yenilince Burka'ya döndü. Ebü'l-Hattab ise Trablus'a devam etti. Muhammed b. Eş'as onunla Lubde denilen yerde karşılaştı. Ebü'l-Hattâb öldürüldü ve İbnü'l-Eş'as Kayravan'a girdi.

Ebû Cafer, Ebü'l-Cemel olarak künyelenmiş olan İsâ b. Amr es-Seksekî'yi (Nereye?) atadı. Sonrasında onun görevine son verip yerine İsmâîl b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı atadı. Ebû Cafer, Heysem b. Muâviye'yi Mekke'deki görevinden azletti. Onun yerine Seriy b. Abdullah'ı atadı. Medine'de görev yapan Muhammed b. Halid'i de azletti. Onun yerine Riyâh b. Osman el-Murrî'yi atadı.

[421] 144. Yıl

Bu sene, Sâlih b. Ali, Cibrîl b. Yahyâ'nın kardeşi Mesleme b. Yahyâ'yı Ezene kalesini bina etsin diye gönderdi. Emîr-ü'l-Mü'minîn Ebû Cafer hac yaptırdı. Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb, Basra'ya atandı. Riyâh b. Osman el-Muriy, Medine'ye atandı. Abdullah b. Şubume ed-Dabbî, Mûsâ el-Cühenî ve Amr b. Ubeyd Merrân'da, Ebû Yahyâ'nın oğulları Muhammed ve Enes, İshak b. Abdullah b. Ebî Ferve öldü. Bu sene, Emîru'l-Müminîn Ebû Cafer, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali Ebû Muhammed ve İbrâhîm'i hapse attırdı. 145 senesinden önce Haccâc b. Ertât ve Ebû Hayyan et-Teymî ölmüştür.

145. Yıl

Bu sene, Sâlih b. Ali, Îsâ b. Kesîr en-Nakkâs'ı komutan olarak görevlendirdi. O, Selûkiye'ye gazve düzenledikten sonra Tuvâne'ye geldi. Ardından Kurme'ye geçerek orada savaştı ve esirler aldı.

Nefsü'z-Zekiyye ve Kardeşinin İsyanı

Bu sene, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib, Receb ayında Medine'de isyan etti. Riyâh b. Osman el-Muriy ona karşı koydu. İbrâhîm b. Abdullah Ramazan ayının ilk gecesi Basra'ya doğru yola çıktı. Ebû Cafer, Îsâ b. Mûsâ'yı ve öncü kuvvet olarak Humeyd b. Kahtabe'yi gönderdi. Onlarla karşı karşıya geldiler. Benî Dâr'dan biri olan Kesîr b. Husayn Medine'ye (vali olarak) atadı. Abdulazîz b. Muttalib ise kadı olarak atadı. Ebû Cafer sonrasında onu (Kesîr b. [422] Husayn'i) azletti ve Abdullah b. er-Rabî el-Hâris'i atadı. Muhammed b. Abdulazîz ez-Zührî'yi de kadı olarak atadı. Mesleme b. Sâbit dedi ki: İbrâhîm b. Abdullah, Ramazan ayının ilk gecesi yola çıktı. Biz de onunla birlikte çıktık. Benî Yeşkur kabristanına geldi. Ona benim de içinde olduğum bir grup katıldı. Sonra yola devam etti. Sabah olunca Daru'l-İmâre'ye geldi. Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb orada vali olarak bulunuyordu. Süfyân savaş olmaksızın Daru'l-İmâreyi teslim etti. Yesâr b. Ubeydullah'ı şöyle derken işittim: O gün ben de gelmiştim. Süleymân b. Ali'nin oğulları Cafer ve Muhammed kendilerine katılan yaklaşık 3.000 kişiyle beraber geldiler. İbrâhîm et-Tahvî'de oraya yöneldi. Onlar Mirbed bölgesinde Haruriyye mescidi yakınlarında karşılaştılar. Cafer ve Muhammed çok geçmeden yenildiler.

Ebû Mervân'ı şöyle derken işittim: O gün onların yanına geldim. Cafer ve Muhammed'in yanındakiler karşıdakilere oklarla saldırıyorlardı. Dedi ki: Tahvî'yi gördüm. O, alnını atın eğerine yaslamıştı. Kılıcını çekerek oradaki topluluğa saldırdı. Karşıdakilerin sancağını elinde tutan kişinin elini kesti. Alemleri düştükten sonra onlar yenilgiye mahkûm oldular. İbrâhîm, Ramazan'da bayram namazını kıldırıldı. Minberdeyken kardeşinin

ölüm haberi geldi. Bunun üzerine İbrâhîm Basra'dan çıktı ve yerine oğlu Hasan b. İbrâhîm'i bıraktı. Kûfe'deki Bâcümeyrâ'ya geldi. İsâ b. Mûsâ ile karşılaştı ve 145 yılının Zilkâde ayında İbrâhîm öldürüldü. Onunla birlikte Beşîr er-Rahhâl ve birçok kişi öldürüldü. İbrâhîm, Benî Ka'b b. Sa'd b. Temîm'den Mugîre b. Feza' et-Temîmî'yi Ahvâz'a göndermişti. Çetin bir savaştan sonra Mugîre burayı ele geçirdi. Ardından Vâsıt'a doğru harekete geçerek burayı da aldı. Benî Râsib'den Seleme b. Abdülhamîd ve Benî Dabî'nin mevlası Süleymân b. Mücâhid karşı karşıya geldiler. Süleymân b. Mücâhid galip geldi ve Cuma namazını kaldırdı. Ancak namaza büyük bir çoğunluk gelmemişti.

[423] Bize Halîfe anlattı ve dedi ki: Bana babam, kendisine babasının Cuma namazında bulunduğunu ve mescidde tam bir safın bile bulunmadığını söylediğini anlattı. Daha sonra Cafer b. Süleymân b. Ali geldi. İnsanlara Kurban Bayramı namazını kaldırdı. Haccı da Sırrî b. Abdullah b. Hâris b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib yaptırdı. Bu sene, Hubeyb b. Şehîd Basra'da; İsmâîl b. Ebî Hâlid, Abdülmelik b. Ebî Süleymân el-Arzemî Kûfe'de öldü. Ayrıca Cezîre'den Amr b. Meymûn, Medine'den Ubeydullah b. Ömer, Şam'dan Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Alî b. Ebî Tâlib de öldü.

146. Yıl

Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Avf b. Ebî Cemîle el-Arabî, Eş'as b. Abdülmelik el-Humrânî, Hişâm b. Urve b. Zübeyr Bağdâd'da, Ecleh el-Kindî ve Muhammed b. Sâib el-Kelbî öldü. Ebû Cafer, Abdullah b. Rabî el-Hârisî'yi Medine'den azletti. Onun yerine Ca'fer b. Süleymân b. Ali'yi atadı. Bu şehrin kadısı olarak da Muhammed b. Abdülazîz'i görevinde bıraktı. Bu sene, Ebû Cafer, Selem b. Kuteybe'yi Basra'ya kısa bir süre için atadı. Daha sonra onu azlederek yerine Muhammed b. Süleymân'ı atadı. Onu da azlettikten sonra Muhammed b. Ebî'l-Abbâs'ı göreve getirdi. Basralılar onu Ebu'd-Debs diye lakaplandırdılar. Bilâl b. Rabâh'ın kız kardeşi Gufra bt. Rabâh'ın mevlası Ömer b. Abdullah da bu sene öldü. Alî b. Mûsâ Kûfe'den azledildi. Onun yerine ise Muhammed b. Süleymân b. Ali atandı.

147. Yıl

Bu sene, Ebû Cafer oğlu Mehdî'ye biat etti ve İsâ b. Mûsâ'yı hal'etti. İsâ, Ebû Ca'fer'den sonraki veliaht idi. Ebû Cafer, Ab- [424] dullah b. Abdurrahman el-Mes'ûdî'yi Basra'ya Mehdî adına biat alması için gönderdi. Bu sene yıldız kaymaları oldu. Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer hac yaptırdı. Hişâm b. Hassân el-Kurdûsî Basra'da, Osman b. Esved Mekke'de, Yezîd b. Ebî Ubeyd, Abdullah b. Saîd b. Ebî Hind öldü. Abdullah'ın 148 yılında öldüğü de söylenir. 148 yılından önce Huseyn el-Muallim, Osman el-Bettî ve Habîb b. Şihâb el-Anberî de öldü.

148. Yıl

Bu sene, Cafer b. Ebî Cafer -Emîrû'l-Mü'minîn- Ebû İsâ b. Cafer b. Ebî Cafer hac yaptırdı. Ve aynı yıl Meyz şehrine denizden girildi. Onlar Basra'ya kadar geldiler. Süleymân b. Mihrân el-A'meş, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Cafer b. Muhammed b. Ali b. Huseyn ve Fâtıma bt. Utbe'nin mevlası Muhammed b. Aclân öldü.

149. Yıl

Bu sene, Ebû Cafer, Hasan b. Kahtabe'yi gönderdi. O, Cezîre'deki Kemh bölgesine geldi. Ancak buraya girişi engellenince bir şey yapamadan geri döndü. Eşnâşîş isyan etti. Emîrû'l-Mü'minîn, Cibrîl b. Yahyâ ve Muâz b. Müslim'i onun üzerine gönderdi ve o mağlup edildi. Mehlebân Basra Dicle'sinden [425] Meyz şehrine girdi. Düşman Ebû Cafer'e Hârik'te⁵¹ saldırdı. O ve yanındakiler yaralandı. Zekerîyya b. Ebî Zâide, Kehmes b. Hasan, Sâbit b. Umâre, İmrân b. Hudeyr, Müsennâ b. Sabbâh, Vadîn b. Atâ ve Harâm b. Osman el-Ensârî öldü.

150. Yıl

Abdussamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib hac yaptırdı. Bu sene İbrâhîm b. Yezîd el-Havzî öldü. Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cureyc ve Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit öldü. Bu sene, Eşnâşîş öldürüldü. Ukbe b. Selem Basra'dan ayrıldı ve yerine oğlu Nâfi b. Ukbe'yi bıraktı. Ancak o azledilerek Câbir b. Tevbe el-Kilâbî göreve getirildi.

51 Arap Körfezi'nde bulunan bir ada (Muhakkik).

151. Yıl

Meyz Basra Dicle'sine girdi. Onları Ebû Ubeyde es-Sa'dî karşıladı. Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali hac yaptırdı. Abdullah b. Avn, Hanzala b. Ebî Süfyân el-Cehmî, Medine halkından Abdullah b. Âmir el-Eslemî vefat etti. Bu sene, Ma'n b. Zâide Sicistân'da öldürüldü. Onu Hariciler hile ile öldürdü. Bu sene yazın savaşa çıkılmadı.

[426] 152. Yıl

Emîrül-Mü'minîn Ebû Cafer hac yaptırdı. Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. Muhammed yaz savaşlarını idare etti. Bu sene, Câbir b. Tevbe Basra'daki görevinden azledildi. Buraya Yezîd b. Mansûr birkaç aylığına atandı. Ancak daha sonra o da azledildi. Yerine Ebû'l-Cemel ikinci defa atandı. Sîre sahibi Muhammed b. İshâk öldü. Sâlih b. Rüstem el-Hazzâz Ebû Amr, Talha b. Amr el-Hadramî ve Abbâd b. Mansûr da öldü.

153. Yıl

Emîrül-Mü'minîn Mehdî hac yaptırdı. Bu sene Meyz, Dicle Basra'sındaki Emîr Nehri'ne girdi. Meyz orada savaştı ve esirler aldı. Bana Nadla, Emîr Nehri olayına şahit olduğunu, yanındakilerle birlikte savaştıklarını ve gemilerine girerek ellerindeki tutsakları kurtardıklarını anlattı. Bu sene, Hişâm b. Ebî Abdullah ed-Destüvâî, Ebû Mekîn Nûh b. Ca'ûna, Ebân b. Sem'a, Fatr b. Halîfe, Mehl b. Muhriz, Hasan b. Umâre, Mis'ar b. Keddâm, Ma'mer b. Râşid, Abdülhamîd b. Cafer, Üsâme b. Zeyd, Dahhâk [427] b. Osman, Mûsâ b. Ubeyde, Sevr b. Zeyd, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir öldü. Ma'yûf b. Yahyâ, yaz savaşları için görevlendirildi ancak düşman topraklarına girmedi. Bukeyr b. Mismâr ve Berdân b. Sâlim öldü. Berdân'ın ismi İbrâhîm idi.

154. Yıl

Bu sene, Kurre b. Hâlid es-Sedûsî, Alî b. Sâlih b. Hayy, Hakem b. Ebân Yemen'de; Kadı Muhammed b. İmrân b. İbrâhîm b. Talha b. Ubeydullah, Ubeydullah b. Abdullah b. Mehveb, İbn Ömer'in mevlası Nâfî'nin oğlu Abdullah, Ca'fer b. Burkân Cezîre'de öldü. Ayrıca Ömer b. İshâk -Sire sahibi Muhammed b. İs-

hâk'ın kardeşi-, Rebîa b. Osman, Abdullah b. Mûsâ ve Âsım b. Ömer b. Hafs da öldü. Ebû Cafer, yaz savaşlarına Züfer b. Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'yi atadı. O, Missîse'ya kadar geldi ve Kazza'ya girdi. Askerlerini burada konuşlandırdı, ganimet elde etti ve Mir'aş bölgesinden çıktı.

155. Yıl

Bu sene, Şihâb b. Abdülmelik denizde görevlendirildi. Yezîd b. Üseyd es-Sülemî harekete geçti. Bunlar, Hazar denizi bölgesindeki DâneKışsa gazveleridir. Bu sene, Abdülmelik b. Heysem en-Nemîrî azledildi ve Heysem b. Muâviye atandı. Basralılar Hendek'te yakalandı. Nâfi b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, İmrân b. Ebî Atike öldü. İmrân, Ömer b. Hattâb'ın mevlasıydı ve hadiste güvenilir biriydi.

156. Yıl

[428]

Bu sene, Heysem b. Muâviye Basra'dan azledildi ve Sevvar kadılık görevini de üzerine alarak buraya atandı. Sevvar b. Abdullah, 156 yılının Zilhicce ayının sonunda öldü. Cenaze namazını İbn De'lec kıldırdı. Namaz kıldırma görevini ise Ubeydullah b. Hasan kıldırdı. Saîd b. Ebî Arûbe, Abdulhakem b. Ebî Ferve, Eflah b. Saîd öldü. Abbâs b. Muhammed hac yaptırdı. Züfer b. Âsım el-Hilâlî, Rum bölgesine gazve düzenleyerek Kunbe ve Konya'ya saldırdı.

157. Yıl

Bu sene, İbrâhîm b. Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı.

Yezîd b. Useyd es-Sülemî, yaz savaşlarına çıktı. Ganimet elde edip salim bir şekilde döndü. Ubeydullah b. Hasan, Basra'nın kaza ve namaz kıldırma görevlerine getirildi. İbn Da'lec ise Ebû Ca'fer ölene kadar Ahdas'a görevlendirildi. Bu sene, Abdurrahman b. Amr el-Evza'î, Mus'ab b. Sâbit ve Eslem'in Mevlası Ömer b. Suhbân öldü.

158. Yıl

Emîrül-Mü'minîn Ebû Cafer hacca geldi. Terviyeden önce Mekke'de Bi'r-i Meymûn'da öldü. Ölümü, Zilhicce'den 7 gün

[429] geçmişti. Zilhicce'de ayrıca Mâlik b. Muğûl da öldü. Efleh b. Humeyd de öldü. Bu sırada, Ma'yûf b. Yahyâ Bizans'a gönderilmişti. O, Hades yolundan Bizans'a girdi ve salim bir şekilde Râhib yolundan döndü.

Bana Velîd b. Hişâm babasından, onun da dedesinden ve Abdullah b. el-Mugîre, babasından, Ebû'l-Yakzân ve başkalarından rivayet ettiğine onlar şöyle demişlerdir:

Ebû Cafer, Şam bölgesindeki Humeyme'de doğdu. Bi'r-i Meymûn'da 158 yılının Zilhicce ayından 7 gün geçmişti ki öldü. Öldüğünde 64 yaşındaydı. Cenaze namazını İlsâ b. Mûsâ kıldırdı. Namazı İbrâhîm b. Yahyâ b. Muhammed'in de kıldırdığı söylenmiştir. Abdülaziz dedi ki: O, 95 yılında doğdu. 158 yılının sonunda öldü. Öldüğünde 62 yaşındaydı. Yönetimi 22 seneden altı gün eksik sürmüştür. Muhammed b. Emîrû'l-Mü'minîn Mehdî'ye biat edildi. Annesi Ümmü Mûsâ bt. Mansûra idi. O Himyer'dendi. İbrâhîm b. Yahyâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı.

159. Yıl

Bu sene, Mugîre b. Mühelleb'in mevlası Abdülaziz b. Ebî Revvâd, Mâlik b. Muğûl, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, Yunus b. Ebî İshak es-Sebî'î, Muhammed b. Abdurrahman b. Mugîre b. Ebî Zi'b -Benî Âmir b. Lüey'den- Kûfe'de öldü. Mahreme b. Abdullah b. Eşec Mehdî'nin hilâfedinin ilk zamanlarında öldü. Hişâm b. Sa'd da bu dönemde öldü. O, Âl-i Ebû Leheb'in mevlasıydı. Mehdî'nin dayısı Yezîd b. Mansûr hac yaptırdı. Abbâs b. Muhammed, seriyyelerini sevk etti ve ganimet elde ederek salim bir şekilde geri döndü.

[430] 160. Yıl

Bu sene, Yûsuf el-Berem Horasân'da isyan etti. Saîd b. Selem b. Kuteybe b. Müslim b. Amr ona karşı harekete geçerek onu yendi ve askerlerine yağmalamayı mubah kıldı.

Emîrû'l-Mü'minîn Mehdî hac yaptırdı. Semâme b. Velîd b. Ka'kâ b. Huleyd el-Absî yaz savaşları için görevlendirildi. Ganimet elde ederek geri döndü. Bu sene, Şu'be b. Haccâc, Rabî b. Subeyh, Halîfe b. Hayyât ve Eyyûb b. Utbe vefat etti.

Muhammed b. Abdülmelik b. Eyyûb Basra'dan azledilip yerine Muhammed b. Süleyman getirildi. Abdüssamed b. Ali de azledilerek Mekke ve Tâîf'e Cafer b. Süleyman atandı. Mehdî, Mekke'ye kadı olarak Abdullah b. Muhammed b. İzân et-Teymî ve Muhammed b. Yakûb el-Ensârî'yi getirdi.

Ebû Cafer'in Görevlileri

Medine: Göreve gelince Ziyâd b. Ubeydullah Hârisî'yi bu göreve devam ettirdi. Ancak sonra onu 141 yılında azletti ve Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi getirdi. Muhammed'i 143 yılında azletti ve onun yerine Rabâh b. Osman el-Murrî'yi atadı. Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib 145 yılının Receb ayında isyan etti. Riyâh b. Osman saldırdı. Ebû Cafer de Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali'yi onun üzerine gönderdi. Muhammed b. Abdullah öldürüldü. Medine'ye Kesîr b. Huseyn -Abduddâr'dan biri- atandı ve o burada bir ay görev yaptı. Ebû Cafer, onu azlederek Abdullah b. Rabî el-Hârisî'yi atadı. Ebû Cafer Kesîr b. Huseyn'i 146 yılında azletti ve bu göreve Cafer b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı atadı. Daha sonra 149 yılında onu da azletti ^[431] ve Abdussamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'i getirdi.

Mekke: Göreve geldiğinde şehrin başında bulunan Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi görevinde bıraktı. 141 yılında onu azlederek Abbâs b. Abdullah b. Mabel b. Abbâs'ı görevlendirdi. Sonrasında onu azletti ve İsmâîl b. Eyyûb el-Mahzûmî'yi atadı. O da azledildikten sonra Heysem b. Muâviye el-Atkî'yi 141 yılında Mekke'ye atadı. O da azledilince yerine Serî b. Abdullah b. Hâris'i 143 yılında görevlendirdi. Onun azlinden sonra ise göreve Abdussamed b. Ali getirildi. Daha sonra o da azledildi ve Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali getirildi. Sonra onu da azlederek kendi ölümüne kadar bu görevi sürdürecektir olan Muhammed b. Abdullah el-Kuseyrî'yi atamıştır.

Yemen: Göreve geldiğinde başta bulunan Abdullah b. Rabî el-Hârisî görevine devam etti. Onun azlinden sonra Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî 142 yılında; onun azlinden sonra Haccâc

b. Mansûr'u; onun azlinden sonra Furât b. Sâlim'i; daha sonra ise Ebû Cafer ölene kadar bu görevi yapacak olan Yezîd b. Mansûr'u atadı.

Basra: Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs görevinde tutuldu. Daha sonra o azledilerek Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb atandı ve o, 137 yılında şehre geldi. Onun azlinden sonra ise Ömer b. Cafer Hezârmerd 138 yılında atandı. 140 yılında o da azledildi ve Abdülaziz b. Abdurrahman el-Ezdî; o azledilince Sevvâr b. Abdullah kadılık göreviyle birlikte; o azledilince Ömer b. Cafer Hezârmerd 142 yılında ikinci defa atandı. Sonra o Sind'e görevlendirildi ve İsmâîl b. Ali b. Abdullah b. Abbâs aynı sene -143- buraya atandı. İsmâîl, şehirden çıkınca yerine Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi bırakmıştı. Ancak o bu görevden azledildi ve yerine Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb getirildi. O, Ebû Cafer'e karşı harekete geçmek için yola çıkınca oğlu Mugîre b. Süfyân'ı yerine bıraktı. Süfyân şehre gelince İbrâhîm b. Abdullah Ramazan ayında [432] isyan etti. Süfyân savaşmadan şehri ona bıraktı. İbrâhîm, Şevvâl ayında Basra'dan çıktı ve yerine oğlu Hasan b. İbrâhîm'i bıraktı. Zilkâde ayında da İbrâhîm'in öldürülmesi üzerine Süleymân b. Mucâhid şehri ele geçirdi. Cafer b. Süleymân Kurban Bayramı namazını kıldırdı. Sonra Ebû Cafer, Selem b. Kuteybe'yi iki aylık bir süre için buraya atadı. Onu azlederek Muhammed b. Ebi'l-Abbâs'ı atadı. Basralılar ona Ebu'd-Debs derlerdi. Bu, 146 yılındaydı. Muhammed b. Ebi'l-Abbâs 149 yılında şehirden çıkarak yerine Ukbe b. Selem el-Hinânî'yi bıraktı. Ebû Cafer de onun görevine devam etmesini kabul etti. 150 yılında Ukbe b. Selem de şehirden çıkınca oğlu Nâfi b. Ukbe'yi bıraktı. Bu defa, Ebû Cafer onu azletti ve Câbir b. Tevbe el-Kilâbî'yi atadı. Onu da azlederek 152 yılında Yezîd b. Mansûr'u görevlendirdi. O bir ay görev yaptı ve sonrasında görevden alındı. İsâ b. Amr Ebü'l-Cemel Basra'ya ikinci defa atandı. Onun azlinden sonra ise halife, Abdülmelik b. Eyyûb en-Nemîrî'yi atadı. O da daha sonra azledilerek 155 yılında Heysem b. Muâviye getirildi. Onun da azledilişinin ardından 155 yılında Sevvâr b. Abdullah'ı namaz kıldırarak, İbn De'lec'i

de diğ er iş ler için görevlendirdi. Sevvâr, 156 yılının Zilhicce ayının sonunda ölünce namazları Ubeydullah b. Hasan kıldırdı. Ebû Cafer, namaz görevi için onu görevinde bıraktı.

Kûfe: İ sâ b. Mûsa buradaki görevine devam etti. 139 yılında o azledildi. Yerine Muhammed b. Süleymân atandı ve o 8 yıl görevde kaldı. Daha sonra o da azledilerek yerine Müseyyeb b. Züh eyr'in kardeşi Amr b. Züh eyr getirildi. O, Ebû Cafer ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân: Bu şehri, Ebû Müslim'den sonra Benî Zehl'den Ebû Dâvûd yönetti. Ondan sonra Abdulcebbâr b. Abdurrahman el-Ezdî; sonra Hâzim b. Huzeyme bir bölgesini, diğ er bölgesini ise Cibrîl b. Yahyâ yönetti. Ardından Esed b. Abdullah, Abdullah b. Mâlik el-Huzâî, Ebû Avn el-Hımsî, Hamîd b. Kahtabe yönetti. Hamîd bu görevi sürdürürken ölünce yerine oğ lu Abdullah b. Hamîd getirildi.

Sicistân: Ebû Cafer'in bu şehirdeki görevlileri şöyledir: İbrâhîm b. Hamîd b. Muhammed el-Mervezî, Ma'n b. Zâide ki o 151 yılında burada öldürüldü. Yerine Ma'n b. Yezîd b. Mezîd getirildi. Mehdî, Ebû Ca'fer yönetimdeyken Ma'n'ı azletti ve [433] Benî Teym el-Lât b. Salebe'den Temîm b. Ömer'i atadı. Sonra onu da azlederek Ebû Cafer'in ölümüne kadar bu görevi sürdüreceğ olan Ubeydullah b. 'Alâ'yı göreve getirdi.

Sind: Musâ b. Ka'b. o şehirden ayrılırken yerine oğ lu Uyeyne b. Musâ'yı bıraktı. O, 143 yılında Ömer b. Hafs Hezârmerd şehre gelene kadar valilik yaptı. Ömer şehre gelince Uyeyne şehri teslim etmek istemedi ve aralarında savaş yaşandı. Ömer Mansûra'da onu kuşattı. Kuşatma 11 ay sürdü. Nihayet, Uyeyne bölgeden ayrılması şartıyla sulh etmek istedi. Sulh talebi kabul edildi. Uyeyne buradan ayrıldı ve şehir Ömer b. Hafs'a teslim edildi. Ebû Cafer ona haber göndererek bölgeden ayrılmasını istedi. O da ayrılırken yerine anne bir kardeşi Cemîl b. Sahr'ı bıraktı. Ancak o azledilerek Hişâm b. Amr et-Tağlibî göreve getirildi. O da Ebû Cafer'in yanına giderken yerine kardeşi Bistâm b. Amr'ı bırakmış tı. Ebû Cafer onu azletti ve Saîd b. Halîl'i atadı. Saîd, Benî Temîm'den bir kişiydi.

O, Mansûra'da ölünce yerine Ebû Cafer'in ölümüne kadar bu görevi sürdürecektir olan oğlu Muhammed b. Saîd getirildi.

Bahrân: Ebû Cafer'in buradaki görevlileri şunlardır: Abdirabbih b. Şurayt b. Abdirabbih, Ukbe b. Selem ve Yezîd b. Abdullah el-Hilâlî.

Yemâme: Kasem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs.

Cezîre: Ebû Cafer, Ebü'l-Abbâs'ın hilâfetinde buraya Mukâtil b. Hakîm el-Atekî'yi atamıştı. Ebü'l-Abbâs'ın ölümünün ardından Abdullah b. Ali buraya doğru harekete geçti. Mukâtil b. Hakîm'i Harrân şehrinde kuşatmaya aldı. Sonunda Mukâtil şehri sulh ile ona bıraktı. Bunun üzerine Ebû Cafer, Ebû Müslim'i Abdullah b. Ali'nin üzerine gönderdi. İki taraf 137 yılının Cemâzi'sinde Nusaybin'de karşılaştılar. Abdullah b. Ali mağlup oldu. Ebû Cafer, Muhârik b. 'İkâr'ı Cezîre'ye atadı. Ondan sonra Hamîd b. Kahtabe'yi; sonra Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı; ardından Horasân halkından biri olan Mûsâ b. Süleym'i ve son olarak Yemenli mevla Mûsâ b. Mus'ab'ı bu göreve getirdi.

İfrîkiyye: Abdurrahman 138 yılında öldürülünce insanlar Abbâs b. Hubeyb'e biat ettiler. Uyeyne b. Abdurrahman b. Hubeyb ona savaş açtı ve Abbâs öldürüldü. Uyeyne Kayravan'a [434] 138 yılının Cemâziyelâhîr'inde girdi. Âsım b. Cemîl, Hubeyb b. Abdurrahman'a saldırdı. Hubeyb Kayravan'dan ayrıldı. İfrîkiyye halkı aynı zamanda kadılık yapan Humeyd b. Hureys el-Mu'afirî'yi başa getirdi. 140 yılında ise Âsım b. Cemîl şehre girdi. Ancak o öldürüldü ve 141 yılında Abdurrahman b. Hâlid b. İmrân b. Eyyûb buraya geldi. Onu da Mukriz b. Cemîl b. Abdülmelik b. Ebi'l-Ca'd öldürdü. Ebü'l-Hattâb el-İbâdî ona saldırdı ve Mukriz'i öldürerek Kayravan'a girdi ve insanlardan biat aldı. Ebû Cafer, Muhammed b. Eş'as'ı bu bölgeyle ilgilenmesi için görevlendirdi. O, Ebü'l-Hattâb'ı 143 yılında öldürdü. Ancak geriye kalan ordu saldırarak onu şehirden çıkardılar ve buraya Ebû Cafer'in komutanlarından biri olan İsâ b. Musâ'yı atadılar. Ebû Cafer onu azlederek Benî Temîm'den Ağleb b. Sâlim'i atadı. Sonra Hasan b. Harb el-Kirmânî şehre saldıra-

rak Ağleb'i öldürdü. Ardından Muhârik b. Akkâr et-Tâî'yi de öldürerek şehre hâkim oldu. Emîrû'l-Mü'mînîn Hasan'a haber göndererek onu vali olarak atadığını bildirdi. Ebû Cafer daha sonra buraya Ömer b. Hafs Hezârmerd'i atadı. O burada bir zaman görev yaptı. Ancak o öldürüldü ve işleri anne bir kardeşi Cemîl b. Sahr üstlendi. Berberilerden biri olan Ebû Hâtım ona karşı bir müddet mücadele etti. Sonunda Ebû Hâtım ona eman verdi ve İfrîkiyye'yi ele geçirdi. Ebû Cafer ise Yezîd b. Hâtım'ı onun üzerine gönderdi ve Ebû Hâtım mağlup edildi. O, Ebû Cafer'in ölümüne kadar bu bölgeye girmekten men edildi.

Kadılar: Basra: Ebû Cafer, Sevvâr b. Abdullah el-Anberî'yi bir sene burada kadılık görevinde tuttu. 156 yılının sonunda o ölünce Ebû Cafer, Ubeydullah b. Hasan el-Anberî'yi bu görev ve getirdi.

Kûfe: İbn Ebî Leylâ bu görevi sürdürüyordu. O, 148 yılında ölünce Ebû Cafer, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'yı atadı. Ondandır ise Şerîk b. Abdullah en-Nehaî'yi atadı. O, Ebû Cafer ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Medine: İbn Ebû Sebre, bu görevi sürdürüyordu. Daha [435] sonra Medine'ye Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi 141 yılında atayınca Abdülazîz b. Muttalib'i kadı olarak getirdi. Muhammed b. Hâlid 143 yılında azledilince yerine Riyâh b. Osman el-Murrî atandı. Abdülazîz kadılık görevine devam etti. Benî Abdiddâr'dan Kesîr b. Husayn atandığında da Abdülazîz kadılığa devam etti. Daha sonra Ebû Cafer, Kesîr b. Husayn'ı azletti ve Abdullah b. Rabî el-Hârisî'yi buraya atadı. O da Abdülazîz b. Muttalib'i görevde tuttu. Ebû Cafer, Abdullah b. Rabî'yi 146 yılında görevden aldı ve Cafer b. Süleymân'ı atadı. Abdülazîz b. Muttalib yine görevinde kaldı. Ebû Cafer, Cafer b. Süleymân b. Ali'yi azledip Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali'yi 149 yılının Ramazan ayında Medine'ye atadı. O, kadı olarak Abdullah b. Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir'i görevlendirdi. Abdullah b. Abdurrahman ölünce Hasan b. İmrân et-Teymî kadılığa getirildi. Ancak daha sonra

o da azledildi ve Rib'î el-Mahzûmî burada birkaç günlüğüne görev yaptı. O azledilerek Kuseyrî kadı olarak atandı. Ebû Cafer, Hasan b. Zeyd'i görevden aldı ve 155 yılında Abdussamed b. Ali b. Abdullah'ı atadı. Abdussamed, Abdullah b. Ebî Seleme b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ı kadı olarak görevlendirdi.

Hac Mevsimini İdare Edenler: Yazdığımız her senede kimin hac emirliği görevini yaptığını açıkladık.

Şurta: Ebû Cafer'in şurtasında Abdulcebbâr b. Abdurrahman el-Ezdî; sonra Züheyr ed-Dabbî görev yaptı. Hamza süngüsüyle onun yanında bulunuyordu. Müseyyeb b. Harb el-Adevî; sonra da Ebû Cafer ölene dek süngü Müseyyeb'e verilmişti.

Mektuplaşma: Ebû Eyyûb el-Mûryânî.

[436] Haraç Kâtibi: Yezîd b. Fayd.

Fetih Mektupları: Abdülmelik b. Humeyd.

Beytûlmâl: Ebû Cafer'in ölümüne dek Ebân b. Sadaka.

Hazine: Süleymân b. Mücâlid. O ölünce kardeşinin oğlu İbrâhîm b. Sâlih b. Mücâlid göreve getirildi. O, Ebû Cafer ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân Ordu Divanı, Toprak Savâfisi ve Arazi İdaresi

Abdülmelik b. Humeyd. O azledilince Basra'ya İmâre b. Hamza atandı. Kûfe'nin haraç vergisini toplama görevine ise Amr b. Suley'; o azledilince Sâbit b. Mûsâ getirildi. Şam'ın haraç ve ordu görevi ise İbn Rağbân'a verildi.

Ordu Zimâmına: İshak b. Sâlih b. Mücâlid.

Koruma ve Mühür: Osman b. Nuheyk. Osman ölünce İsâ b. Nuheyk, İsâ da ölünce Ebû'l-Abbâs et-Tûsî getirildi.

Mühür Divânına: Horasân halkından Ebû Mansûr el-Kâtib getirilmiştir.

Hâcibi: Mevlası İsâ b. Nuceyh. Sonra yine mevlası olan Ebû'l-Huseyb; mevlası Rabî getirildi. Sonra Mehdî'ye biat edildi.

Muhammed Mehdi'nin Hilâfeti

Mehdî Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a biat edildi. Onun annesi Ümmü Mûsa bt. Mansûr idi. O, Himyer'dendi. Ona, 158 yılında biat edildi.

161. Yıl

Bu sene, Rum komutanı Mihâil, Derbu'l-Hades'ten çıkarak Akabe-i Harretina'ya geldi ve orayı ele geçirdi. Anzerân köyüne gelerek burayı yakıp yıktı ve esirler aldı. Ardından Mir'aşa geldi. Burada Îsâ b. Ali komutan olarak bulunuyordu. Sâlim el-Burnûsî onun üzerine doğru harekete geçti. Mihâil ona karşı koydu, savaşıldı ancak bir netice çıkmadı. Ardından Mihâil Ceyhân'a geldi. (Sâlim) Rum bölgesinde gazvede olan Semâme b. Velîd'i Mihâil'i aramak üzere Milâle b. Hakeme'ye gönderdi. Derb bölgesinde ona ulaştı. Milâle ve yanındakiler öldürüldü. Emîrû'l-Mü'minîn'in oğlu Mûsâ hac yaptırdı. Harb ^[437] b. Şeddâd Basra'da, Zâide b. Kudâme Kûfe'de öldü.

162. Yıl

Bu sene, Hasan b. Kahtabe gazveye çıktı ve Batna'ya gelerek askerlerini konuşlandırdı. Burayı yakıp yıktı ve esirler aldı. Oğlu Muhammed b. Hasan'ı Amûriyye'ye gönderdi ve kendisi de buraya geldi. Ancak oğluya arasında bir tartışma çıkınca buradan ayrıldı. Bu sene Mahreme, Cürcân'da isyan etti. İbrâhîm b. Cafer b. Ebî Cafer hac yaptırdı. Ebû'l-Eşheb el-'Atâridî, Yezîd b. İbrâhîm et-Tüsterî, Süfyân b. Saîd es-Sevrî Basra'da, İsrâil b. Yûnus b. Ebî İshâk Kûfe'de, Halid b. Ebî Bekir b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb ve Benî Âmir b. Lüeyy'den Ebû Bekir b. Abdullah b. Muhammed b. Ebî Sebre öldü.

163. Yıl

Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn, babasının hilâfeti döneminde yaz savaşları için gazveye çıktı. Birçok esir, ev eşyaları ve mallar ele geçirdi. Mehdî, Muâz b. Müslim'i Horasân'daki görevinden azlederek onun yerine Müseyyeb b. Züheyr'i atadı. Bu sene, Saîd el-Hiraşî el-Mukni' Horasân'da öldürüldü.

Ali b. Mehdî hac yaptırdı. Hemmâm b. Yahyâ Ramazan ayında öldü. Ayrıca Mûsâ b. Uleyy b. Rabâh da öldü.

[438] **164. Yıl**

Bu sene, Abdülkerîm b. Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb, Sâife'ye gazve düzenledi ancak orada yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Mehdî ona sinirlenerek onu el-Mutbak'ta hapsedti. Ayrıca öldürülmesini de istedi. Sâlih b. Ebî Cafer hac yaptırdı. Mübârek b. Fudâle Basra'da, Şeybân b. Muâviye ise Kûfe'de öldü.

165. Yıl

Bu sene, Emîrü'l-Mü'minîn Hârûn, babasının hilâfeti döneminde yaz savaşları için gazveye çıktı ve Halic'e kadar geldi. 166 yılında da seferden döndü. Müseyyeb b. Zuheyl Horasân'dan azledilerek Abbâs et-Tûsî göreve getirildi. Muhammed b. Süleymân Basra'dan azledildi. Onun yerine Benî Süleym'in mevlası Sâlih b. Dâvûd görev yaptı. Sâlih şehirden ayrılırken yerine mevlası Mukâtîl'i bırakmıştır. âlih b. Ebî Cafer hac yaptırdı. Bu sene, İbn Ebî Habîbe öldü. O, İbrâhîm b. İsmâîl b. Ebî Habîbe idi.

166. Yıl

Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed hac yaptırdı. Bu sene, Sâlih b. Dâvûd Basra'dan azledilerek Ravh b. Hâtim göreve getirildi.

167. Yıl

[439] Yahyâ b. İbrâhîm b. Muhammed hac yaptırdı. Bu sene, Ubeydullah b. Hasan Basra'daki kadılık görevinden azledildi. Birkaç aylığına Hâlid b. Talîk el-Huzâî atandı. O da azledilince Benî Teym Kureys'ten Ömer b. Osman atandı. Rum'larla Abdülhamîd b. Dahhâk esir değişimi yaptı. Ukbe b. Müslim İsâbâz'da öldürüldü. Bu sene, Kurban Bayramından sonra Zihicce ayının sonunda Hammâd b. Seleme öldü. Ebû Hilâl er-Rasibî, Sellâm b. Miskîn, Saîd b. Abdülaziz et-Tenûhî, Muhammed b. Talha b. Musrif, Hasan b. Sâlih ve Cafer el-Ahmer de öldü.

168. Yıl

Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed hac yaptırdı. Ona Ali b. Mehdî de denilirdi. Mehdî, Ali b. Süleymân b. Ali'ye Hades şehri-ni inşa etmesini emretti. Ali, Müseyyeb b. Züheyr'i görevlendi-rerek şehrin inşa edilmesini emretti. Kays b. Rabî, Ubeydullah b. Hasan, Mundil b. Ali, Ebü'l-Gâs Sâbit b. Kays -Benî Gıfâr'ın mev-lası- ve Muhammed b. Sâlih b. Dînâr et-Temmâr öldü.

169. Yıl

Bu sene, Muharrem ayının bitimine 8 gün kala Emirü'l-Mü-minîn Mehdî, Mâsebezân'da öldü. Cenaze namazını oğlu Hârûn b. Mehdî kıldırdı. Mehdî öldüğünde 48 yaşındaydı.

O hicrî 121 yılında Şam bölgesindeki Humeyme'de doğdu. 43 yaşında öldüğü de söylenir. Abdülaziz dedi ki: Mehdî öldü-günde 41 yaşındaydı. Hilâfeti 10 yıl 1,5 ay sürdü.

Mehdî Dönemi Görevlileri

[440]

Medine: Ebû Cafer öldüğünde bu şehrin başında Abdus-samed b. Ali bulunuyordu. Mehdî onu azledip Muhammed b. Abdullah b. Kesîr b. Salt'ı atadı. Daha sonra onu görevden alarak Ubeydullah b. Safvân el-Cehmî'yi atadı. Onu da azletti. Cafer b. Süleymân'ı 160 yılında atadı ancak aynı yıl onu azlet-ti ve yerine İbrâhîm b. Yahyâ b. Muhammed'i göreve getirdi. İbrâhîm vefat edince İshâk b. Yahyâ göreve getirildi. O, Meh-dî'nin ölümüne dek bu görevi sürdürdü.

Mekke: Ebû Cafer öldüğü zaman bu şehrin başında Mu-hammed b. Abdullah b. Kesîr b. Salt bulunuyordu. Mehdî onu azlederek Mekke ve Medine'nin yönetimini Cafer b. Sü-leymân'a verdi. Daha sonra Ubeydullah b. Kasem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs'ı, ardından da Mehdî ölene kadar bu gö-revi sürdürecektir olan Ahmed b. İsmâîl'i atadı.

Yemen: Bu görevi sürdüren Yezîd b. Mansûr'u görevinde bıraktı. Onu daha sonra azletti. Yerine ise Ravh b. Zenbâ'nın oğullarından Recâ b. Ravh'ı atadı. Onun ardından Ali b. Sü-leymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı; sonra Süleymân b. Yezîd el-Hârisî'yi sonra da Abdullah b. Süleymân el-Hâşimî'yi atadı.

Basra: Ebû Cafer öldüğü zaman bu şehrin başında namaz kıldirmekle da sorumlu olan Ubeydullah b. Hasan bulunuyordu. Ahdâs'ın başında ise İbn De'lec bulunmaktaydı. Mehdî ikisini de azletti ve Abdülmelik b. Eyyûb en-Nemîrî'yi atadı. Onu ise 160 yılında görevden aldı ve Muhammed b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı atadı. Daha sonra onu azlederek Sâlih b. Dâvûd'u 165 yılında göreve getirdi. Sâlih şehirden ayrılırken yerine mevlası Mukâtil'i bırakmıştı. Mehdî daha sonra buraya kendisinin ölümüne kadar görev yapacak olan Ravh b. Hâtim'i atadı.

Kûfe: Ebû Cafer öldüğünde bu şehrin başında Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbî'nin kardeşi Amr b. Züheyr bulunuyordu. Mehdî onu azlederek yerine İsâ b. Lukmân b. Muhammed b. Hâtıb el-Cehmî'yi göreve getirdi. Onun azlinden sonra Şerîk b. Abdullah en-Nehaî el-Kâdî getirildi. Şerîk, Ahdâs için İshak b. Sabbâh b. İmrân b. İsmâîl b. Muhammed b. Eş'as'ı görevlendirdi. Daha sonra Mehdî, Şerîk'i görevinden azledince İshak [441] b. Sabbâh'ı göreve getirdi. Sonrasında onu da azlederek dayısının oğlu Hâşim b. Saîd b. Mansûr'u getirdi. Daha sonra onu da azletti ve Mûsâ b. İsâ'yı atadı. Mûsâ, el-Mehdî'nin ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân: Ebû Cafer'in öldüğü sırada Abdullah b. Hamîd b. Kahtabe, babasının valisi olarak burada bulunuyordu. el-Mehdî onu azlederek Ebû Avn el-Hımsî'yi göreve getirdi. Ancak sonra onu da azlederek 160 yılında Muâz b. Müslim'i atadı.

Muâz'ın da azledilmesinin ardından 163 yılında el-Müseyyeb b. Züheyr göreve getirildi. Ancak o da azledildi ve Ebû'l-Abbâs et-Tûsî 165 yılında atandı ve o el-Mehdî'nin ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Sicistân: el-Mehdî buraya Hamza b. Mâlik b. Züheyr b. Muhammed el-Âizî'yi atadı. Sonra ise Saîd b. Da'lec'i getirdi. O ölünce yerine Temîm b. Sa'd'ı bırakmıştı. Ancak Mehdî Muhammed b. Cafer b. Eş'as'ı atadı.

Sind: Ebû Cafer öldüğünde şehrin başında Muhammed b. Mabed b. el-Halîl bulunuyordu. O, Benî Temîm'den biriy-

di. Mehdî onu azletti ve Ravh b. Hâtim'i 159 yılında buraya atadı. Onu azlederek Nasr b. Muhammed b. Huzâî'yi tekrar atadı. Daha sonra o şehirde bulunurken Halîfe'nin emri geldi ve Nasr görevinden azledildi. Hişâm b. Amr et-Tağlibî'nin kardeşi Sufeyh b. Amr'ı atadı. Sonra onu da azlederek mevlası Leys'i göreve getirdi. Leys, Mehdî'nin ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Cezîre: Ebû Cafer öldüğünde bu şehrin başında Mûsâ b. Mu'sab bulunuyordu. Mehdî onu azletti ve Müseyyeb b. Züheyr'i getirdi. Ancak onu da azlederek yerine Abdussamed b. Ali'yi göreve getirdi. Ardından Fadl b. Sâlih'i; sonra Ali b. Süleymân b. Ali'yi; sonra İmrân b. Minhâl'i, onun ardından ise ikinci defa Ali b. Süleymân'ı görevlendirdi. Ayrıca bu bölgeye Abdülmelik b. Sâlih'i iki defa atamıştır. Abdullah b. Sâlih'i de bu göreve atamıştır.

İfrıkıyye: Ebû Cafer öldüğü zaman Yezîd b. Hâtim baştaydı. Mehdî onu ölene kadar bu görevde tuttu.

Kadılar: Basra: Ebû Cafer öldüğünde Basra kadılığında Ubeydullah b. Hasan el-Anberî bulunuyordu. Mehdî onun görevini sürdürmesini istedi. 169 yılında ise onu görevden aldı ve İmrân b. Husayn'ın soyundan olan Hâlid b. Talîk'i görevlendirdi. O birkaç ay bu görevde kaldı. Mehdî onu azletti ve Ömer b. Osman'ı atadı.

Kûfe: Ebû Cafer öldüğünde Şerîk b. Abdullah en-Nehaî şeh- [442] rin başında bulunuyordu. Mehdî onu görevinde tuttu. Kadı olarak ise Âfiye b. Yezîd el-Evdî'yi ve İbn Alâse el-Ukaylî'yi atadı.

Medine: Mehdî Medine'ye gelince buraya Muhammed b. Abdullah b. Kesîr b. Salt'ı atadı. Kadı olarak ise Abdülaziz b. Muttalib'i görevlendirdi. Muhammed b. Abdullah azledilince bu göreve Ubeydullah b. Safvân atandı. Abdülaziz kadılığa devam etti. Daha sonra Medine'deki kadılık görevi hakkında halife Mehdî'ye soruldu. Mehdî buraya Muhammed b. İmrân et-Teymî'yi, ardından da Saîd b. Süleymân b. Mesâhik'i atadı.

Hac Mevsimi: Yılları anlatırken kimin hac yaptırdığını açıklamıştık.

Şurta: Nasr b. Mâlik. O ölünce Mehdî, Hamza b. Mâlik'i görev getirdi. Sonra ise Abdullah b. Mâlik'i görevlendirdi.

Mektuplaşma: Ebû Ubeydullah b. Muâviye b. Ubeydullah. Daha sonra onu azlederek Ömer b. Buzey'i atadı.

Horasân Divânı: Bekr b. Muâviye el-Bâhilî'yi atadı. Onu daha sonra azletti.

Divânü'n-Nafakât, Beytûlmâl, Hazine, Köleler ve Divân-ı Şâm: Şam ehlinde Benî Fihri'nin mevlası Ebû Sumeyr ki adı Eyyûb idi. Hâtim b. Müslim dedi ki: Eyyûb b. Ebî Sumeyr. Hâtim dedi ki: Divân kâtibi, İbrâhîm b. Sâlih idi. Daha sonra Ebû'l-Vezîr Ömer b. Mutrif'i atadı.

Horasân Ordusunun Divânı: Abdülcebbar b. Şuayb. Beytûlmâl: Ferec b. Fudâle.

Mezâlim: Mevlası Sellâm.

[443] **Mühür:** Hâlid b. Yezîd b. Abdullah b. Mevheb el-Hemedânî. O ölünce Ali b. Yaktîn.

Koruma: Muhriz Ebû'l-Kâsım. Daha sonra Ebû'l-Abbâs et-Tûsî'yi atadı. Abdullah b. Ebi'l-Abbâs et-Tûsî'yi de atamıştır.

Hâcibi: Mevlası Rabî. Sonra ise Hasan b. Rabî'yi atadı.

Abdüsselâm el-Yeşkurî İsyanı

Mehdî'nin hilâfetinde Abdüsselâm b. Hâşim el-Yeşkurî 160 yılında Bâcurmâ'da isyan etti. O başında Benî Cafer'den Minhâl b. İmrân b. Kinân el-Kilâbî'nin bulunduğu Nusaybin'e geldi. 20.000 kişiyi hazırlamıştı ancak buraya girmeyi. Re'su'l-Ayn'a geldi. Ancak Benî Temîm onların buraya girmelerini engelledi. Amid'e yürüdü. İsâ b. Mûsâ el-Horasânî onun karşısına çıktı. Abdüsselâm'ın ashâbı yenilgiye uğradı. O "Allah'a yemin olsun ki! Sizlere gününüzü göstereceğim. Çünkü siz savaştan kaçan kâfirlersiniz." dedi. Bunun üzerine onlar geri döndüler. İsâ'nın ashâbı bu defa yenildi. Abdüsselâm'la karşı karşıya geldiler. Abdüsselâm çetin bir mücadelenin ardından

onu öldürdü. Bu sırada Mehdî, Cezîre'de 1.000 kişi ile birlikte bulunan Dâvûd b. İsmâîl er-Rabzî'ye haber gönderdi. Berrâz onun üzerine yürüdü ve Türkler onları öldürdüler.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Mehdî Abdüsselâm'a şu mektubu gönderdi: "Allah, kendi ordusunu saadete ulaştırır. Kendi hizbini hidayetle destekler. Cennet'ine onu isteyenleri koyar. Kendisinden sakınanlara nimetini bol bol verir. Kendisine isyan edeni cezalandırır. Senin çıkardığın bu olayları ve isyanını duyunca şaşırdım. Eğer sen hak bir şey için çıkmışsan Allah seni zelil etmeyecektir. Halîfe'ye düşmanlık etmen, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Tâlib'e kötü söz söylemen, onun hakkını yemen sebebiyle Allah'a isyan ettin ve Nebî'ye düşmanlık etmiş oldun. Muhakkak ki, sana bir yakînî bilgi olarak Hz. Peygamber (sav.)'den gelen bir hadiste "Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır." buyurulmuştur. Sen bunu yalanlıyorsun. Baktın ki, müddetin doluyor. Yandaşlarından destek alarak sapmana devam ettin. Allah'a yemin olsun ki, itaat sahibi ve inatçı ordularım ile seninle savaşıcağım. Onlar, senin topluluğunu dağıtacak ve kurmuş olduğun yapıyı sarsacak olanlardır. Ya kendini korumak için harekete geç ya da bu işten vazgeç!" Abdüsselâm cevaben şöyle dedi: "Abdüsselâm b. [444] Hâşim'den Muhammed b. Abdullah'a! Selam, Hüdâ'ya tabi olanlara, tuzaktan uzak duranlara, hakkı yerine getirenlere olsun. Ancak sen Hüdâ'ya tabi olmaz, tuzaktan kaçınmaz ve hakkı yerine getirmezsün. Allah, gücü, rahmeti ve yardımıyla efendiler efendisidir. Ceza verenlerin en şedididir. O mülkünde tektir. Allah, Muhammed ümmetini karışık hedeflere sevk etmedi ki onları ıslah etsin ve onlarla yapılacak anlaşmalar için bir elçi göndersin. Allah'ın hükmünü istediğim için bana şaşıryormuşsun. Ben seni içinde bulunduğun körlükte bırakmayacağım. Sen ancak kendi nefsini aldatıyorsun. Biliyorum ki, sen ümmeti başıboş, karışık bir halde bıraktığın zaman ben üzuldüm ve hükmümü o zaman verdim. Sen bu ümmetin hududunu ikame etmedin, haklarını yerine getirmedin. Bilakis sen cariyelerinle meşgul oldun. Sarayında sefahate daldın. Ava çıkarken şahinler, kaplanlar, atlar ve askerlerin sana eşlik

ediyorlar. Avdan dönüp sarayına girince, kardeşlerin de seni takip ederek oraya giriyorlar. Yemek yiyor, şarkılar söylüyor-sun. Sübhânallah! Allah'ın hilâfeti için iddia eden biri olarak bu yaptıkların ne kötü şeylerdir. Acemler, bundan daha küçük şeyleri ayıplıyorlar. Sen, konuştuğun zaman yalan söylersin. Anlaşma yaptığın zaman ona uymazsın. Mektubunda bana karşı itaat etmiş askerlerle savaşacağını yazmışsın. Allah bir-liğini bozsun, ordunu yenilgiye uğratıp komutanlarını öldür-sün. Bunu hala istiyorsan, biz bunu senden bekler ve bunu isteriz. Kendini Mehdî olarak isimlendirmen benim kızgın-lığımı artırdı. Allah seni bu isimle çağırmanı uzak eylesin. Sen nasıl bir mehdisin ki, insanları sattın. İnsanların sapıklığını artırdın. Yakûb b. Dâvûd seni aldattı, ancak sen onu kendine kardeş ve dost edindin. O seni çağırınca davetine icabet ettin. Seni aldattı, sen de ona uydun. Senin bir vazifeyi ihmal etme-ni, aşırılıkla uğraşmanı, bir alan küçültüp bir bostanı kendin sahiplenmeyi, bir gemide zevke dalmayı, avda meşgul olmanı, avı bir neşe içinde yapmanı, ordunu sıkmanı, maaşı kısma-nı, gazaya çıkanları unutmayı, kırbaçla ceza vermeni ve kan [445] akıtmayı hangi din kabul eder, hangi kitap bunu yazar? Kan döken kişi hakkında hüküm verilir. Zina edene hadd uygulanır. Hırsızın eli kesilir. Hapishaneleri kendin koruyamaz, göz-lerinle rahatsız edemezsin. Bunları unuttun ve hata yaptın. Ey sapmış kişi! Bundan sonra bir hayat var mıdır? Sen kendine bak, gözlerim senden ayrılmayacak, seni doğrultacak ve seni öldürecek kişi ile karşılaşacaksın. Ama ben buna hevesli de-ğilim. Fetih, Allah'ın elindedir. O, istediği şekilde hükmeder. Ben sadece O'nun kullarından bir kulum. Ona karşı gelemem, nefsimi de savunamam. Lâ havle ve lâ kuvveye illâ billâhi'l-a-liyyi'l-azîm."

Hâdî'nin Hilâfeti

Mûsâ b. Mehdî b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdul-lah b. Abbâs'a 169 yılının Muharrem ayında biat edildi. Onun annesi Heyruzân idi. Bu sene, Huseyn b. Ali isyan ederek 169 yılının Zilkâde ayında Mekke'ye doğru harekete geçti. Abbâs b. Muhammed, Mûsâ b. İsâ ve Muhammed b. Süleymân b. Ali

onun karşısına çıktılar. Onlar hac görevini ifa ediyorlardı. Hac yapmadan önce bir tuzakla öldürüldü. Mûsâ, Ma'yûf b. Yahyâ'yı yaz savaşları için gazveye gönderdi. O birliğini buraya konuşlandırdı ve ganimet elde etti. Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer'in oğlu Süleymân hac yaptırdı. Bu sene, Surey b. Yahyâ el-Basrî Mekke'de, Vuheyb b. Hâlid - Kerâbis'in sahibi- öldü. 170 yılından önce Süleymân b. Mugîre ve Abdülaziz b. Müslim el-Kuslemî öldü.

170. Yıl

Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Mûsâ b. Mehdî b. Mansûr Abdullah b. Muhammed b. Ali vefat etti.

Bana Velîd b. Hişâm, Abdullah b. Mugîre ve diğerleri anlattı ve dediler ki: [446]

Mûsâ, Rey şehrinde 146 yılında doğdu. Medinetü's-Selâm'da 170 yılının Rebîulevvel ayının ortasında vefat etti. O, öldüğünde 24 yaşındaydı. Abdülazîz b. Ebî Sâbit dedi ki: O öldüğünde 21 yaşındaydı. Cenaze namazını Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn kıldırdı. Mûsâ'nın hilâfeti 1 sene 2 ay 22 gün sürmüştür.

Mûsâ Dönemi Görevliler

Mekke: Ubeydullah b. Kasem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs. O, Mûsâ'nın ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Yemen: İbrâhîm b. Selem b. Kuteybe, Mûsâ ölene kadar bu görevdeydi.

Basra: Mehdî öldüğü zaman bu şehrin başında Ravh b. Hâtim bulunuyordu. Mûsâ onu azletti ve yerine Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi atadı, Mûsâ'nın ölümüne kadar o bu görevi sürdürdü.

Kûfe: Mehdî öldüğü zaman Mûsâ b. İsâ şehri yönetiyordu. Mûsâ, onu ölümüne kadar bu görevde bıraktı.

Horasân: Mehdî öldüğü zaman şehrin başında Ebü'l-Abbâs et-Tûsî bulunuyordu. Mûsâ onu görevinde tuttu.

Sicistân: Mehdî öldüğü zaman burada Temîm b. Sa'd bulunuyordu. Mûsâ onu azletti ve yerine Kesîr b. Selem'i atadı. O, ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Sind: Mehdî öldüğü zaman şehrin başında mevlası Leys bulunuyordu. Mûsâ görevden ayrılmasını ona bildirince o da oğlu Muhammed b. Leys'i yerine bırakarak buradan ayrıldı. Mûsâ, Leys yanına gelmeden öldü.

Cezîre: Künyesi Ebû Hureyre olup Horasân ahalisinden olan bir adamı atadı. Ayrıca buraya İbrâhîm b. Sâlih'i de atadı.

İfrîkiyye: Yezîd b. Hâtîm, Mûsâ ölene kadar bu görevi sürdürdü.

[447] Kadılar: Basra: Ömer b. Osman'ı Basra kadılığındaki görevinde bıraktı. Daha sonra onu azlederek yerine Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi sonrasında ise Muâz b. Muâz'ı atadı.

Kûfe: Mûsâ, Şerîk'i azletti. Kâsım b. Ma'n'ı kadı olarak görevlendirdi.

Medine: Ebû Yûsuf ve Saîd b. Abdurrahman el-Cehmî, Mûsâ döneminde kadılık yaptılar.

Hac Mevsimi Görevlileri: Süleymân b. Ebî Cafer.

Şurta: Abdullah b. Mâlik el-Huzâî. Resâil ve Divân: Ömer b. Buzey'.

Mühür: Ali b. Yaktîn. Koruma: Ali b. İsâ b. Mâhân.

Hazine, Beytûlmâl: Koruma göreviyle birlikte İsâ b. Mâhân.

Hâcibi: Fadl b. Rabî.

Veziri ve Bütün İşleriyle İlgilenen: İbrâhîm b. Zekvân el-Harrânî.

Hârûn er-Reşîd'in Hilâfeti

Emîrül-Mü'minîn er-Reşîd Hârûn b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a biat edildi. Onun annesi Heyzurân idi. Biat, 170 yılının Rebîulevvel ayının ortasında gerçekleşti. O, Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi Basra'daki görevinden almadı. Ayrıca Muhammed b. Süleymân'ı, Yahyâ b. Sa'd es-Sa'dî'ye karşı 13 gemi ile Basra Denizi üzerinden gönderdi. O, Ammân'a kadar geldi ancak kimseyle

[448] karşılaşmadı. Bu sene, Rumlar esir değişimi için geldiler. Emî-

rü'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Cerîr b. Hâzîm Basra'da, Ebû Maşer el-Medenî, Benî Zühre'den Abdullah b. Ca'fer el-Mahremî Medine'de ve Amr b. Sâbit, Hârûn'un hilâfetine ilk zamanlarında öldü.

171. Yıl

Bu sene, Süleymân b. Abdullah el-Esam gazveye çıktı. Rum bölgesine girerek ganimet elde etti ve döndü. Bu sene, Tarsûs'u Ferec el-Hissî inşa etti. Abdussamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene Mehdî b. Meymûn ve Hibbân b. Ali vefat etti.

172. Yıl

Züfer b. Âsım el-Hilâlî Sâife'ye gazve düzenledi. Oğlu Abdülaziz b. Züfer'i de gönderdi. O Ceyhân'a gelene kadar yola devam etti. Ancak havanın soğukluğu onların geri dönmelerini icbar kıldı. Yakûb b. Ebî Cafer Emîrû'l-Mü'minîn hac yaptırdı. Sâlih b. Beşîr el-Murrî Basra'da, Süleymân b. Bilâl Medine'de, Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer 171 yılının başında öldü.

173. Yıl

Bu sene, Muhammed b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs Basra'da valiyken Receb ayında öldü. Emîrû'l-Mü'minîn, Ebû Cafer'in oğlu Süleymân'ı buraya atadı. Bu sene, Cuveyriye [449] bt. Esmâ öldü. Bu yılın sonunda Sellâm b. Ebî Mutî ve Osman b. Muksim el-Murrî öldü. Emirû'l-Müminîn Hârûn hac yaptırdı. Yaz Savaşları: Abdülmelik b. Sâlih b. Ali.

174. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn bu sene de hac yaptırdı. Bu sene, Abdülmelik b. Sâlih'in oğlu Abdurrahman b. Abdülmelik b. Sâlih'i görevlendirmesi dışında yaz savaşları olmadı. Abdurrahman, Akebetü'r-Rikâb'a kadar gitti esirler ve ev eşyaları ele geçirdi. Bu sene, Hammâd b. Numeyr Serset bölgesine gazve düzenledi ve Burdân şehrini fethetti. Bu sene, Abdullah b. Lühey'a öldü.

175. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn bu sene de hac yaptırdı. Bu sene, Leys b. Sa'd Mısır'da vefat etti. Abdülmelik b. Sâlih Rum bölgesine gazve düzenledi. Bu gazve, Akritiyye gazvesidir. O, Safsaf'tan çıkarak 19000 esir ele geçirdi. Derbû'l-Hades'ten de geri döndü.

176. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Cafer'in oğlu Süleymân hac yaptırdı. Yaz savaşı olmadı. Abdülmelik b. Sâlih b. Ali, Mahled b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye haber göndererek Debse'ye doğru harekete geçmesini ve Abdurrahman b. Abdülmelik b. Sâlih gelene kadar yoluna devam etmesini emretti. Abdurrahman gelince onlar şehri fethettiler. Bu olayın anlatıldığı uzun bir rivayet vardır. Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn, Mâcişûn, [450] Ebû Yûsuf ve İbn Ebî Leylâ ile birlikte Basra'ya geldi. Müslim b. Ziyâd el-Esam denizdeki görevinden ve Süleymânân deniz kuvvetlerindeki görevinden azledildi.

Bu sene, Ebû Avâne el-Vaddâh -Yezîd b. Ata'nın mevlası- ve Abdülmelik b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hazm el-Ensârî öldü.

177. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Amr el-Arabî Basra denizi bölgesine gazve düzenledi. Re'su'l-Cümhâ'daki savaş gemilerini ele geçirdi. Bu sene, Abdulvâhid b. Ziyâd öldü. Hârûn, Abdullah b. Sâlih b. Ali'yi yaz savaşlarına; Süleymân b. Râşid es-Sekaff'i kış savaşlarına gazveye gönderdi. Abdullah salim bir şekilde döndü. Kış şartları Süleymân'ı zorlayınca ordusundakiler sorun çıkarmaya başladılar. Bazıları öldü, bazıları Malatya'ya ulaştılar. Bu sene, Yesâr b. Saklâb Missîse'ye gazve düzenledi. O, Safsâf'a arkasından da Tivâne'ye gitti. Daha sonra Merecu's-Şahm'a gitti ve oradan sağ salim döndü.

178. Yıl

Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed hac yaptırdı. Müslim b. Ziyâd el-Esam, Basra denizinde gazveye çıktı ve 11 adet

gemi ele geçirdi. Bu sene, Velîd b. Tarîf Cezîre'de isyan çıkardı. Şerîk b. Abdullah en-Nehaî Kûfe'de, Abdullah b. Cafer b. Nu-ceyh el-Medenî Basra'da öldü. Ayrıca Cafer b. Süleymân ed-Dab'î de öldü. Abdülmelik b. Sâlih el-Buhterî b. Şerîk b. 'Alâ el-Absî görevlendirildi. Ganimet elde etti ve döndü. Onun elde ettiği ganimetlerin miktarı 200.000 dinar ve 53.000 dinar idi.

179. Yıl

[451]

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Bu sene, Hammâd b. Zeyd vefat etti. Ramazan ayından 6 gün geçmişti ki bir Per-şembe günü vefat eden Hammâd Cuma günü defnedildi. Mâ-lîk b. Enes ve Ebû'l-Ahves Sellâm b. Süleym vefat etti. Bu sene, Müslim b. Ziyâd el-Esam 4 gemi ele geçirdi.

180. Yıl

Mûsâ b. İsâ hac yaptırdı. Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn Mekke'ye ikinci defa geldi. Muharrem ayından on gün geç-miştî ki bir Pazartesi günü Basra'ya girdi. Aynı günde Ebû Ubeyde Abdulvâris b. Saîd öldü. İbn Ebû'z-Zinâd, Münkedir b. Muhammed b. Münkedir, İbn Ebî Hâzim, Seleme b. Sâlih ve Süleym b. Ahdar öldü.

Velîd b. Tarîf İsyanı ve Öldürülüşü

Bu sene, Yezîd b. Mezîd, Velîd b. Tarîf eş-Şârî'yi Cezîre'de öldürdü. Benî Hayy b. Amr'dan -onlara Köpeklerin azı dişleri deniliyordu- olan Velîd b. Tarîf isyan çıkarmıştı. Fırat kenar-la-rında isyan etmiş, daha sonra Rasulayn'a geçmişti. Orada Bas-ralı Amr b. Mansûr adında bir tacir ve Nastâs denilen bir Hris-tiyan ile karşılaştı. Onlarla Rasulayn'ın yakınlarında karşılaş-mıştı. Amr b. Mansûr'u öldürerek malını aldı. Hristiyanı da serbest bıraktı. Daha sonra Rasulayn'a gelerek burayı yaktı. Sonra Nusaybin'deki Ba'erbâyâ'ya geldi. Buradaki Ebû'l-Cev-zâ tepesinde Benî Tağlib'den Bezzâr ile karşılaştı. Bezzâr mağ-lup oldu ve arkadaşları öldürüldü. Bezzâr, Nusaybin'e gel- [452] di. Velîd bir evi 20.000 dirheme satın aldı. Oradan da Âmid'e geldi, onu Asme b. İsâm ve ailesine 20.000 dirheme sattı. Son-ra Meyyafârikîn'e geldi. Bölge halkı ona 20.000 fidyeye ödedi.

Ermeniyeye'de bulunan bir vadi olan Serbet'i geçerek Erzen'e geldi. Orada biraz konakladı ve halktan 20.000 fidyeye aldı. Ayrıca Benî Şeybân'ın ileri gelenlerinden birini de öldürdü. Bu adama Mürre denilirdi. Hılât'a gelerek oranın halkını 20 gün kuşatmaya aldı. Onlar kurtulmak için 30.000 fidyeye ödediler. Daha sonra Azerbaycan'a gitti. Hulvân'a geçti ve el-Hiraşî Yahyâ ile karşılaştı. Onu ve yanındakileri öldürdü. Hûlâyâ'ya geldi. Ardından Südkâniyye'ye geldi. Dicle'nin batı kısmına geçerek bir yere ulaştı. Oranın halkı 100.000 fidyeye ödedi. Nusaybin'e geldi ve orada İbrâhîm b. Hâzîm ve Benî Tağlib'den Bezzâr bulunuyordu. Velîd yola çıkarak Rum bölgesine doğru bir tepeye gitti. Sonra onlar farkına varmadan şehrin surlarındaki bir delikten içeriye girdi. Bu sırada İbrâhîm b. Hâzîm ve Bezzâr Rum kapısından çıktılar. Velîd de onları takip ediyordu. 178 yılının Zilhicce ayının bir Çarşamba günü İbrâhîm onlara katıldı. İbrâhîm daha sonra Ebü'l-Havârî denilen siyahi biri tarafından öldürüldü. Onun başını ve sakalını yıkadılar ve 2 gün boyunca mızrağa astılar. Sonra onu çöle getirdiler ve Arabiler şu şiiri söylediler:

*Savaşçı kişiyi kölesi yıktı.
Allah onun eliyle kanını döktü
İmar eden kimse köyleri harap etti.*

Velîd, 5 gün boyunca Nusaybin'i yağmalamayı mubah kıldı. 5.000 kişiyi öldürdü. Birçok mal ve binek ele geçirdi. Bezzâr'ın arkadaşı Muafî b. Safvân'ı öldürdü. Cafer b. Abdullah b. Hâşîm et-Tağlibî geldi ve 50.000'e şehri ondan satın aldı. Daha sonra Yezîd b. Mezîd ona doğru harekete geçti ancak o da öldürüldü. Yezîd b. Mezîd'in yanındakilerden biri şöyle dedi:

*Korunmak için çakılı kaldık; ölüm bizi gözetliyordu.
Ortalığı viraneye dönüştürüp, yeni doğmuş çocukları ürkütmesin
diye bekleyiyordu.
Hey Kral! Günü geldiğinde, ordular peş peşe aktığında güneşleri
tutulmuş (Küsûf) ve ortalıkta kalmış yılanlar misâli,
Kılıçların sıcaklığını hissettirenin kim olduğunu sen görürsün.*

Yezîd b. Mezîd dedi ki:

Ey Velîd! Hazır ol.

Vuruşmak ve göğüs göğüse çarpışmak için geldik.

Eğer biz vadilerin cinleri gibi sizlerle çarpışmazsak

[453]

Ben Mezîd'in (oğlu) olmayayım.

Velîd cevaben şöyle dedi:

Karşılaştığımızda sen de görürsün,

Kimin çarpışan, kimin delikanlı olduğunu.

İbnü'l Battâh diyor ki:

Birbiriyle vuruşan insanlar, demiri ancak demir çözer.

Velîd'in kız kardeşi ağıt yakarak şöyle dedi:

Hey ağaç! Bu ne haşmet, bu ne dalbudak salma!

(Kardeşim) İbn Tarîf'in gidişine üzülmemiş gibisin.

Öyle bir genç ki takvadan başka azık;

Ok ve kılıçtan başka bir mal istemezdi.

Baharı kaybettiğimiz gibi onu kaybettik.

Keşke onun yerine bizden binlerce kişiyi feda etseydik.

Yarın için, parlayan ve iki tarafı keskin,

İnce kılıçlardan başka hiçbir şey biriktirmezdi.

Koşan atın sırtında pek hafif görünürdü

Ama düşmanları için kâbus gibiydi.

Bâsîr, Sahsah ve Fudayl b. Ebî Saîd İsyanı

Benî Temîm'den Bâsîr adında biri isyan etti. İki ay gibi bir süre beklenildi ve sonunda Ebû Hureyre onu öldürdü. Yine Sahsah eş-Şeybânî isyan etti. Onu da Bezzâr ve Dâvûd b. İsmâîl öldürdü. Bu defa, Fudayl b. Ebî Saîr Râzân'da isyan etti. O, Benî Şeybân ile anlaşmalıydı. O, 20 atlı ile birlikte Cezîre'ye [454] geldi. Kimseyi öldürmemek ve 100.000 (dirhem) üzere sulh yaptı. Daha sonra 5 atıyla birlikte Nusaybin'in yakınlarında ki Nu'mân şehrine geldi. Burada Tağlib'den 12 kişiyi öldürdü. Ardından 500 kişi ile birlikte Nusaybin'e girdi. Şehrin girişinde bekledi ve arkadaşları içeriye girerek insanları Rum kapısından çıkardı. Dedi ki "onları satınız." Onların karşılığı olarak 2 dirhem verdi. Kimse karşı çıkmadı. İki dirhem daha vererek esirleri geri gönderdi. Şehre girince bir eve geldi ve onlarla 5.000 üzere anlaşma yaptı. Oradan Âmid'e geçerek 20.000 üzere sulh yaptı. Meyâfârikeyn'i geçerek oradakiler-

le de 10.000 üzere sulh yaptı. Ardından Erzen'e geldi ve 20 gece burada ikamet etti. Buradaki halkla da 20.000 üzere sulh yaptı. Sonra Hallât'a gelerek birkaç gün kaldı. Daha sonra 200 kişiyle Nusaybin'e döndü. Ma'mer b. İsâ el-Abdî 12.000 kişi ile geldi. Fudayl da Musul'a geldi. ez-Zâb'a geçerek Ma'mer'i yenilgiye uğrattı. Daha sonra onlar öldürüldüler.

Cirâşe b. Şeybân İsyanı

Ebü'l-Hasan, Ali b. Süleym'den rivayetle dedi ki:

Cirâşe b. Şeybân 179 senesinde isyan etti. Sevâd'a ordan da Bendenicîn'e geldi. Burada bulunan Ömer b. İmrân b. Cemîl el-Fezârî'yi öldürdü. Oradan Dînever'e gitti ve orada Leys ile karşılaştı. Cirâşe onu mağlup etti ve ashabından 30 küsur kişiyi öldürdü. Sonra Cirâşe Hulvân'a döndü. Leys, Hulvân ve Mâh'ta valilik yapan Mâlik b. Ali el-Huzâî'ye mektup yazdı ve Cirâşe'nin az bir askerle savaştan kaçarak ona doğru gittiğini bildirdi. Bunun üzerine o insanları harekete geçmeleri hususunda teşvik etti. Bu sırada kâtibi: "Nefsin konusunda Allah'tan kork! Sana gelmeyen birinden ne istiyorsun?" dedi. O da cevaben susmasını ve onu tutsak olarak ele geçirmek arzusunda olduğunu bildirdi. Onunla birlikte ziyaretçi Araplardan bir grup da harekete geçti. 180 yılının Ramazan Bayramı'ndan bir gün önceydi. Onunla bir bölgede karşılaştılar. Bu bölgeye Kundâb denilirdi. Hulvân'a 6 fersah uzaklıktaydı. Hâricilerden 45 kişi öldürüldü. Hâricilerden biri Mâlik'i yaraladı ve o yere düştü. Bunun üzerine münadisi emir öldü diye seslendi. On-
 [455] lar yenildi ve öldürüldüler. Mâlik'in yanındakilerden 150 kişi öldü. Cirâşe daha sonra Şehrezûr'a geldi. Tüccar burada toplandı ve şehre hendekler kazdılar. O, onları 18 gün kuşatma altında tuttu. Yahyâ b. Nadr, iki kişinin köye girerek hüküm verip çıkmaları hususunda kendi malı üzere sulh yaptı. Daha sonra o buradan çıktı ve Sindâbâz'a geldi. Haraç toplamaları için Nihâvend ve Hemedân'a birilerini gönderdi. Fadl b. Yahyâ b. İbrâhîm b. Cibrîl'i 2.000 kişi ile birlikte gönderdi. Ramazan Bayramı'nda görevlendirilen bu komutan Mâh'a geldi. Sonra oradan ayrıldı ve Cirâşe'yi aramak için yola koyuldu. Cirâşe,

180 kişilik bir grup ile onun karşısına çıktı. Ermeniyye'den Ebû Sevr adında biri de onunlaydı. İki grup şiddetli bir çatışma yaşadı. Suğr ehlinden birisi Cirâşe'ye doğru saldırdı ve onu yaralayarak atının üzerine attı. Her taraftan gelen oklar etrafı sardı. Bu esnada bir adam Cirâşe'nin atını alnından vurdu. At şaha kalktı ve o tekrar eğrine oturmuş oldu. At onu taşıdı arkasındakiler de onu takip ettiler. Onlardan 150 kişi öldü. Ebû Sevr de öldürüldü. İbrâhîm b. Cibrîl onları takip etti. Cirâşe bu sırada savaşılan yerin 8 fersah uzaklığında bulunan Kasru'l-Lusûs'a gitmişti. Daha sonra Karmâsîn'e geçti. Oradan da Emîrû'l-Müminîn'in murucuna yöneldi. Binekler edinerek Şehrezûr yolunu tuttu. Cirâşe'nin adamlarından Ebû Behce de Mâh yolunu tuttu. 3 gün 90 fersah yol sonunda 60 kişi ile birlikte Cirâşe Şehrezûr'a geldi. Yahyâ b. Nadr da bir gece konakladı. Sonra Dicle'yi geçti. İbrâhîm b. Cibrîl'in yanına Şehrezûr'a geldi. 4 gün burada ikamet etti. Bu sırada hayvanları telef oldu. Cirâşe'yi takibe devam etti. Enbâr'a gelerek orada 18 gün kaldı ve daha sonra Kâdisiye'ye geçti. İbrâhîm yoluna devam ederken yardım geldi. Hâlid b. Yezîd 2.000 kişi ile birlikte gelmişti. Uzeyb denilen yerde konakladı. Sonra Cirâşe yola devam ederek Basra yolunu tuttu. İbrâhîm onu takip ediyordu. Cirâşe bu sırada Sibâ' vadisine gitti. Sonra Uzeyb'e oradan da çöle gitti. İbrâhîm geri dönerek Cirâşe'yi izlemeye yöneldi. Kutkatâne'ye⁵² girdi. Sonra Mukâtil sarayına geldi. Oradan Aynu't-Temr'e geçti. Ona Cirâşe'nin bugün buradan geçtiği ve Hît denilen yere gittiği bilgisi verildi. Vâdi'l-Beredân'a geldi. Kısa süre önce buradan geçtiği söylenince İbrâhîm hemen takibe aldı. Bekr b. Vâil kabilesinden bazı kimselerin bulunduğu Semîl'e geldiler. Ona, Cirâşe'nin ikinci vakti oraya geldiği, 5 kişiyi öldürdüğü ve bazı insanları hapse attırdığı ve akşam olunca da bilinmedik bir yere gittiğini söylediler. İbrâhîm kılavuzlar tutarak çeşitli bölgelere gönderdi ve onlara kendisine haber getirmelerini emretti. Gece yarısı kılavuzlar döndükleri zaman Cirâşe'nin Vâdi'l-Beredân'a gittiğini bildirdiler. İbrâhîm, oraya gitti. Gönderdiği kılavuzlar [456]

52 Kûfe'ye yakın bir bölge (Muhakkik).

onun Cüneybe bölgesine gideceğini söylediler. Cirâşe'ye ordunun Fırat üzerinde olduğu haberi geldi. Hemen Semîl'e gitti. İbrâhîm de onu takip etti. Daha sonra Semîl'den 2 fersah uzağa kadar gitti. Bu bölgeye Rummenetân denilirdi. Sonra Hît'e geçti. İbrâhîm karanlık bir gece onu takip etti ve rehber yolu şaşırdı. Böylece onunla Hît arasında 18 fersahlık bir uzaklık oldu. Cirâşe, Ayn-ı Eb'ad'da idi. Peşlerinde ordu olup olmadığını öğrensin diye Hît'e birini gönderdi. Müslim b. Bekkâr b. Müslim, Cirâşe'nin elçisiyle karşılaştı ve onu bu halinden dolayı azarladı. Daha sonra Müslim, Ubeyd b. Yaktîn ile birlikte yola çıktı. Cirâşe uyurken ona geldiler, onu ve yanındakilerden 13 kişiyi öldürdüler. Cirâşe'nin ölüm haberi İbrâhîm'e ulaşınca o Hît'e geri döndü.

181. Yıl

Emîrül'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Esam Basra bölgesinde gazveye çıktı. Ganimet elde etti ve geri döndü. Bu sene, Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrâhîm el-Kâdî, el-Eğdaf Amr b. Velîd, Half b. Halîfe el-Eşcaî öldü. Saîd b. Selem Cirâşe eş-Şârî ile Cubbu Semâka'da karşılaştılar ve Sâid onu yendi.

182. Yıl

Mûsâ b. İlsâ hac yaptırdı. Bu sene, Yezîd b. Zürey', Şevvâl ayından 8 gün geçmişti ki bir Çarşamba günü vefat etti. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve Hâlid b. Abdullah et-Tahhân el-Vâsîtî de ölmüştür.

183. Yıl

Abbâs b. Mûsâ hac yaptırdı. Bu sene, Huşeym b. Beşîr, İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm Bağdâd'da öldü. Süfyân b. Habîb, [457] Ziyâd b. Abdullah el-Bükâî, Ebû Saîd diye bilinen Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide de vefat etti.

184. Yıl

İbrâhîm b. Mehdî hac yaptırdı. Bu sene, Ebû Ümeyye b. Ya'lâ es-Sekafî öldü. Abdullah b. Sâlih, Ahmed b. Hârûn eş-Şeybânî'yi Rum bölgesine doğru gazveye gönderdi. O, ganimet elde ederek döndü. Bu sene, Emîrül'l-Mü'minîn Hârûn, Sâlih b.

Beyhes el-Kilâbî'yi Kassa veya Gassa denilen kişiye gönderdi. O, Rumların kraliçesiydi ve esir değişimine katılmıştı.

185. Yıl

Mansûr b. Mehdî hac yaptırdı. Bu sene, Abdussamed b. Ali ve Yezîd b. Mezîd vefat etti.

Bu sene, Vekî b. Cerrâh, Abbâdân'a geldi. Yaz savaşları yapılmadı.

186. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Oğulları Muhammed el-Mahlû' ve Abdullah el-Me'mûn için aldığı biatı yeniledi. O ikisi arasında bazı kurallar belirleyip bunları yazdırdı ve Kâbe'ye astırdı. Bu sene, Nesâ ehlinden Ebû'l-Huseyb isyan ederek Tûs ve Serahs'ı ele geçirdi. O, Merv'de öldürüldü. Onu Alî b. Îsâ b. Mâhân öldürdü. Hâlid b. Hâris el-Huceymî, Abbâd b. Avvâm, Sâlih b. Ali Selmiyye'de öldü.

187. Yıl

[458]

Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed hac yaptırdı. Bu sene, Mu'temir b. Süleymân et-Teymî Muharrem ayında, Bişr b. Mufaddal Cemazi'de, Alî b. Nasr el-Cehdemî ve Abdusselam b. Harb Kûfe'de, Ömer b. Ubeyd et-Tenâfisî ve Fudayl b. İyâz Mekke'de vefat etti. Bu sene, Safer ayının ilk gecesinde Emîrû'l-Mü'minîn Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek, Enbâr'da öldürüldü. İbrâhîm b. Osman b. Nuheyk öldürüldü. Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn, oğlu Kâsım'ı Rum ile yapılacak yaz savaşlarına gönderdi. Onunla birlikte Abdülmelik b. Sâlih ve Suğûr halkı da vardı. O, Safsaf yoluna girdi ve Kurre'ye geldi. Nakfûr, ona elçi göndererek bölgeden ayrılması halinde kendisine 320 Müslüman esir vereceğini bildirdi. Bunun üzerine o bunu yaptı ve bölgeden ayrıldı.

188. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn hac yaptırdı. Bu sene, Huseyn b. Hasan Basra'da, Abde b. Süleymân Kûfe'de vefat etti. Abdülmelik b. Sâlih azledilerek yerine Kâsım b. Hârûn atandı. Kâsım b. Hârûn, İbn Cibrîl'i gönderdi. O, Derbü'l-Hades'e girdi.

Merc'de düşmanla karşılaştı ve Allah düşmanı hezimete uğrattı.

189. Yıl

Abbâs b. Mûsâ b. Îsâ b. Alî b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Abdula'lâ b. Abdula'lâ, Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî, Yahyâ b. Yemân, Muhammed b. Hasan el-Kâdî, Rey'de, İsmi Süleymân olan Ebû Hâlid el-Ahmer vefat etti. Aynı yıl, Bizans kralı Ayn-ı Zerbe, Kenîsetü's-Sevdâ (Siyah Kilise) ve Ezene'ye saldırdı.

[459] 190. Yıl

Îsâ b. Mûsâ b. Mehdî hac yaptırdı. Bu sene Râfî' b. Leys b. Nasr b. Seyyâr Semerkand'daki görevinden alındı. Horasân valisi Alî b. Îsâ b. Mâhân, oğlu Îsâ b. Ali'yi onun üzerine gönderdi. Ancak Îsâ mağlup oldu. Ömer b. Ali b. Atâ b. Makdem, Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî, Yûsuf b. Hâlid es-Sımtî ve Esed b. Amr öldü. Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Rum bölgesine gazve düzenledi ve komutanları bazı bölgelere görevlendirdi.

Emîrû'l-Mü'minîn Tuvâne'de ikamet etti. Tâğiye kendisine mal vermesi karşılığında burayı terk etmesini istedi. Ancak o bunu reddetti. Fidyeye vermesi karşılığında bunu kabul edeceğini bildirdi. Tâğiye de hem kendisi için hem de oğlu için cizye gönderdi. 30.000 dinar göndermişti.

191. Yıl

Fadl b. Abbâs b. Muhammed hac yaptırdı. Râfî b. Leys Îsâ b. Ali b. Îsâ Nesef'te öldü. Bu sene, Ali b. Îsâ Horasân'daki görevinden azledildi. Onun yerine Herseme b. A'yen atandı. Muâz b. Muâz Basra kadılığından azledildi ve bu göreve Muhammed b. Abdullah el-Ensârî atandı. Yezîd b. Mahled b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre gazveye çıktı. Ganimet elde ederek döndü.

192. Yıl

Abbâs b. Ubeydullah b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer(Emîr [460] rû'l-Mü'minîn) hac yaptırdı. Bu sene, Muhammed b. Abdullah Basra kadılığından alındı ve yerine Abdullah b. Sevvâr b. Abdullah el-Anberî atandı. Abdullah b. İdrîs el-Evdî-künyesi Ebû

Muhammed idi- öldü. Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî, Ali b. Zıbyân, Yûsuf b. Ebî Yûsuf el-Kâdî, Îsâ b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer de Taberistan'da öldü. Bu sene, Servân eş-Şârî Sâlim b. Selem b. Kuteybe b. Müslim el-Bâhilî Basra yakınlarında katledildi. Harremiyye Cebel'de isyan etti. Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn, Huzeyme b. Hâzîm'i onun üzerine gönderdi. O öldürüldü ve esirler alındı.

193. Yıl

Bu sene, Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn Horasân'daki Tûs'ta 193 senesinin Cemaziyelahir ayının bir Cumartesi gecesi vefat etti. O öldüğünde 47 yaşındaydı. Abdülaziz b. İmrân b. Ebî Sâbit dedi ki: Hârûn 150 yılının Zilhicce ayının bitimine 3 gün kala doğmuştur. Öldüğünde yaşı 43 yıl, 5 ay ve 3 gün idi. Velîd ve başkaları şöyle dediler: Rey'de 146 yılında doğdu. Hilâfeti 23 yıl ve 1.5 ay sürdü.

Emin'e Biat

Muhammed el-Mahlû' b. Emîrû'l-Mü'minîn'e biat edildi. Annesi, Ümmü Ca'fer bt. Ca'fer b. Ebî Ca'fer (Emîrû'l-Mü'minîn) di.

Hârûn'un Görevlileri

[461]

Mekke: Hârûn halîfe olduğunda Mekke'de valilik yapan Ubeydullah b. Kasem'i görevinde tuttu. Daha sonra Abbâs b. Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı atadı. Sonra onu da azlederek yerine Süleymân b. Ca'fer b. Süleymân b. Ali; sonra İbrâhîm b. Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali'yi göreve getirdi. Daha önce görevde onun babası Mûsâ b. Îsâ bulunuyordu. Onun ardından Abdullah b. Kasem b. Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs; sonra Abdullah b. Muhammed b. İmrân b. İbrâhîm b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah b. Osman et-Talhî; sonra Ubeydullah b. Kasem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs göreve getirildi. Onun ölümünün ardından Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ali; sonra Abbâs b. Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ görevlendirildi. O da Talha b. Bilâl'i yerine bıraktı. Daha sonra buraya Ali b. Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed atandı

ve o Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Seleme el-Mahzûmî el-Kâdî'yi yerine bıraktı. Buraya daha sonra Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası Hammâd el-Berberî, sonra Muhammed b. Abdullah b. Saîd b. Mugîre b. Amr b. Osman b. Af-fân; sonra Süleymân b. Ca'fer b. Süleymân atandı. O ölünce ise Ahmed b. İsmâîl b. Ali; sonra Fadl b. Abbâs b. Muhammed b. Ali; sonra el-Kâdî Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Seleme getirildi. O, Hârûn ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Yemen: Dayısı el-Gıtrîf'i atadı. O, teyzesinin oğlu Velîd'i şehre gönderdi. Kendisi de sonradan şehre geldi. Buraya ayrıca Muhammed b. İbrâhîm atandı. O da önce oğlu İbrâhîm b. Muhammed'i gönderdi. O azledilince oğlu Abbâs b. Muhammed'i, sonra Ahmed b. İsmâîl'i, sonra Eyyûb b. Ca'fer b. Süleymân'ı, sonra mevlası Abbâs b. Saîd'i, sonra Abdullah b. Mus'ab ez-Zubeyrî'yi, sonra İbrâhîm b. Ubeydullah el-Cehmî'yi, sonra Muhammed b. Hâlid b. Bermek'i, sonra da Hârûn ölene kadar bu görevi sürdürecektir olan Hammâd el-Berberî'yi atadı.

Basra: Buraya Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi atadı. O, 173 yılının Receb ayında ölünce Emîrû'l-Mü'minîn bu şehre Süleymân b. Ebî Ca'fer'i atadı. Daha sonra onu 174 yılında az-[462] letti ve İsâ b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer'i atadı. İsâ, şehirden çıkarken yerine Mühelleb b. Mugîre'yi bıraktı. Bu arada, Huzeyme b. Hâzim Basra'ya gelerek Cuma namazını kıldırarak ve veliahtlık iddia etti. Sonra İsâ azledildi ve Ca'fer b. Süleymân b. Ali atandı. Ardından oğlu Süleymân b. Ca'fer'i atadı. Onu azlederek Ca'fer b. Ebî Ca'fer (Emîrû'l-Mü'minîn) atandı. 178 yılında o da azledildi ve Abdussamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs görevi getirildi. O da 178 yılının Şevvâl ayında görevinden ayrıldı ve Basra'ya Mâlik b. Ali el-Huzâî görevlendirildi. Sonra İshâk b. Süleymân b. Ali, 178 yılının Zilhicce ayında atandı. 179 yılında o da azledildi ve Süleymân b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer (Emîrû'l-Mü'minîn) göreve getirildi. Onun azlinden sonra ise İsâ b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer (Emîrû'l-Mü'minîn) atandı. O da şehirden ayrılırken yerine Mühelleb b. Mugîre'yi atadı. Mühelleb'in azlinden sonra ise Muhammed b. Züheyr el-Gâmidî atandı. İsâ

da azledilince buraya Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası Huseyn b. Cemîl atandı. Daha sonra o da azledildi ve İshâk b. İsâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs atandı. O, Hârûn ölene kadar Basra'nın başındaydı. O, şehirden ayrılacağı zaman yerine mescid imamı Abdülmelik el-Ensârî'yi bırakmıştı.

Kûfe: Mûsâ öldüğünde bu şehrin başında İsâ b. Ali bulunuyordu. Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn onu Mısır'a gönderdi. Onun yerine oğlu Abbâs b. Mûsâ'yı atadı. Daha sonra onu da azledip Yakûb b. Ebî Ca'fer'i (Emîrû'l-Mü'minîn) atadı. Ancak o buraya gelmedi ve el-Hucvânî Yahyâ b. Bîşr b. Hucvân el-Hârisî'yi yerine bıraktı. Onun azlinden sonra da Mûsâ b. İsâ'yı göreve getirdi. Onu da azletti ve Abbâs b. Mûsâ b. İsâ'yı iki ay müddetle buraya atadı. Sonra onu da azlederek İshâk b. Sabbâh el-Kindî'yi 3 aylığına atadı. Onu azlettikten sonra Ca'fer b. Ca'fer b. Ebî Ca'fer'i görevlendirdi. Ancak o gelmediği için Kûfe'ye Benî Leys'in mevlası Mansûr b. Atâ el-Horasânî atandı. Onun azlinden sonra da Mûsâ b. İsâ atandı ve o Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Horasân: Ebü'l-Abbâs et-Tûsî bu görevi sürdürüyordu. Hârûn onu azlederek yerine Ca'fer b. Muhammed b. el-Eş'as'ı görevlendirdi. Sonra Abbâs b. Ca'fer; sonra birkaç günlüğüne Hasan b. Yahyâ b. Kahtabe; sonra Emîrû'l-Mü'minîn'in dayısı el-Gıtrîf; sonra Hamza b. Mâlik; sonra Fadl b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek; sonra Fadl b. Ömer b. Haml el-Yerbû'î atandı. Fadl b. Yahyâ azledilince ise Mansûr b. Yezîd; sonra Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid görevlendirildi. O buraya gitmeyince Ali b. İsâ b. Mâhân atandı. 191 yılında azledilince yerine Herseme b. A'yen görevi getirildi. Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn ölene kadar o bu görevi sürdürdü.

Sicistân: Mûsâ öldüğünde bu şehrin başında Kesîr b. Selem ^[463] bulunuyordu. Ancak ordu karışıklık çıkarınca Esrem b. Abdülhamîd et-Tâî Horasân tarafından şehre geldi. Bu şehre Abdullah b. Hamîd b. Kahtabe; Osman b. İmâre b. Harîm; Dâvûd b. Yezîd el-Gıtrîf'ten önce; Yezîd b. Cerîr el-Fadl b. Yahyâ b. Hâlid'den önce; İbrâhîm b. Cerîr el-Fadl b. Yahyâ'dan önce;

Huseyn b. Ali, Ali b. Îsâ b. Mâhan'dan önce atandı. Sonra Ali b. Îsâ b. Mâhân'dan önce Yezîd b. Cerîr'den önce; sonra Ali b. Hasan b. Kahtabe, sonra Esrem b. Abdülhamîd et-Tâî atandı. O ölünce İbn Seleme denilen birini yerine bırakmıştı. Sonra Ali b. Îsâ b. Mâhân, mevlasını atadı. Ahmed b. Husayn el-Kavmesî, Hakem b. Sinân el-Bâhilî, Herseme'den önce atandı ve Hârûn ölene kadar görevi sürdürdü.

Sind: Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası Leys buraya atandı. Daha sonra o azledilip yerine el-Bernesî Sâlim -Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası- atandı. Ancak o öldü ve oğlu İbrâhîm b. Sâlim görevi üstlendi. O, 1 sene göreve devam etti ve daha sonra görevden azledildi. Yerine İshâk b. Süleymân b. Ali atandı. Buraya daha sonra Muhammed b. Tayfûr el-Hîrî -Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası-; sonra Saîd b. Selem b. Kuteybe atandı. O, kardeşi Kesîr b. Selem'i buraya gönderdi ancak o azledilerek Muhammed b. Adî b. Uhtu Hişâm b. Amr atandı. Ancak Mûltân halkı onu şehre girmekten alıkoydu. Bunun üzerine Abdurrahman b. Süleymân atandı. O şehirden ayrılırken yerine Abdullah b. 'Alâ ed-Dabbî atandı. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleymân b. Ali de buraya atanmıştır. Eyyûb, önden Süleymân b. Saîd b. Zeyd'i gönderdi. Ancak Eyyûb şehre girmeden ölünce Dâvûd b. Yezîd b. Hâtîm atandı. O, Hârûn ölene kadar bu görevi sürdürdü.

Cezîre: Hârûn'un buradaki görevlileri, Muhammed b. Hâlid b. Bermek, Muhammed b. İbrâhîm, Huzeyme b. Hâzim, Yezîd b. Mezîd, Süleymân b. Ebî Ca'fer, Muhammed b. Cemîldir. Ayrıca Hârûn ölene kadar bu görevi sürdürecektir olan Huzeyme b. Hâzim buraya ikinci defa atandı.

Mısır: Buraya atanan Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid şehre gitmeyince Mısır'a İbnü'l-Müseyyeb b. Züheyr atandı. Daha sonra Hârûn, İbrâhîm b. Sâlih'i atadı. Ancak o da azledildi ve Cibrîl b. Yahyâ'nın kardeşi Mesleme b. Yahyâ atandı. Sonra Mûsâ b. Îsâ, İshâk b. Süleymân, Herseme b. A'yen, sonra Ubeydullah b. [464] Mehdi, sonra Havî b. Cuveyn el-Adevî, sonra mevlaları Leys b. Fadl, sonra Emîrû'l-Mü'minîn'in mevlası Huseyn b. Cemîl, sonra da İbn Mâiz el-Kelbî atandı.

İfrıkayye: Yezîd b. Hâtîm ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Sonra oğlu Dâvûd b. Yezîd görevi devraldı. Ancak 171 veya 172 yılında o azledilerek Ravh b. Hâtîm atandı. Ravh, 174 veya 175 yılında ölünce oğlu Kubaysa b. Ravh görevi devraldı. Ancak o da azledildi ve buraya bir buçuk sene görev yapacak olan Nasr b. Habîb atandı. Sonra Fadl b. Ravh atandı. Ancak başında Abdeveyh denilen ve Hurât'tan olan bir adamın bulunduğu ordu ona saldırdı ve onu öldürdüler. Bunun üzerine Herseme b. A'yen şehre gelerek Abdeveyh'e eman verdi ve onu Bağdâd'a gönderdi. Bu şehre Muhammed b. Mukâtîl el-'İkkî atandı. Ebnâ'dan Temmâm denilen biri ona saldırdı ve Muhammed'i buradan çıkararak şehre hâkim oldu. Daha sonra Muhammed geri dönerek Temmâm'ı şehirden çıkardı ve şehri ele geçirdi. Ancak Ebnâ tekrar saldırdı ve onu şehirden çıkardılar. Bunun üzerine İbrâhîm b. Ağleb b. Sâlim atandı. O, buraya Emîrül-Mü'minîn tarafından atanmıştı. Hârûn ölene kadar da bu görevi sürdürdü.

Hac Mevsimi: Her sene kimin hac yaptırdığını önceden yazmıştık.

Kadılar: Basra: Buraya Abdurrahman b. Muhammed el-Mahzûmî atandı. Onun azlinden sonra Ömer b. Habîb el-Adevî, 172 yılında atandı. 181 yılında onun da azledilmesiyle birlikte Muâz b. Muâz göreve getirildi. Muâz, 191 yılında kadılıktan azledildi ve yerine Muhammed b. Abdullah el-Ensârî atandı. Ancak 192'de o da azledildi ve Abdullah b. Sevvâr b. Abdullah el-Anberî atandı. Emîrül-Mü'minîn vefat ettiğinde Abdullah kadılığı devam ediyordu.

Kûfe: Kâsım b. Ma'n, buradaki görevini sürdürdü. Daha sonra o azledildi ve Nehe'in mevlası Nûh b. Derrâc atandı. Onun azlinden sonra ise Şerîk; onun azlinden sonra Hafs b. Giyâs; sonra Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî atandı.

Medine: Buradaki kadılar zikredilmemiştir. Hârûn'un atadığı kadı Ebû Yûsuf idi. Ebû Yûsuf'un vefatının ardından Vehb b. Vehb -Ebû'l-Buhterî- atandı. Onun ardından Saîd b. Abdurrahman el-Cehmî atandı. O ölünce ise Hasan b. Hasan el-Avfî göreve getirildi. [465]

Şurta: Huzeyme b. Hâzim, Müseyyeb b. Züheyr bu görevi üstlenmişlerdi. Müseyyeb'in oğlu Muhammed sancağıyla birlikte babasının yanında bulunuyordu. Abdullah b. Mâlik de bu göreve atandı. Ebü'l-Hasan dedi ki: Mûsâ öldüğü zaman şurtasının başında Abdullah b. Mâlik bulunuyordu. Hârûn, onun görevini sürdürmesini emretti. Ancak daha sonra onu azlederek yerine Vehb b. İbrâhîm'i atadı. Ona Vehb b. Osman da denilmiştir. Bu görevi Tarh b. İbrâhîm de yapmış ve Hârûn ölürken şurtanın başında o bulunmuştur.

Mektup Kâtipleri: Harrân ehlinden İsmâîl b. Subeyh ve Yahyâ b. Süleym bu görevi üstlenmişlerdir.

Divân, Haraç ve Ordu: Ebû Sâlih bu görevdeydi. Daha sonra onunla birlikte İsmâîl b. Subeyh de görevlendirildi.

Mühür: Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as bu görevi sürdürürken Horasân'a atandı. Mührü Hamza b. Mâlik'e devretti. Daha sonra mühür Ebü'l-Abbâs et-Tûsî'ye verildi. Ebü'l-Abbâs ölünce mühür Yahyâ b. Hâlid b. Bermek'e devredildi. Daha sonra Ca'fer b. Yahyâ'ya, sonra Yahyâ b. Hâlid'e verildi. Emîr-ü'l-Mü'minîn Hârûn bizzat kendisi de mührü kullanmıştır.

Koruma: Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as, Abdullah b. Mâlik, Ali b. İsâ b. Mâhân bu görevi yapmışlardı. Sonra Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid'e bu görev verildi. Ca'fer, Salih b. Şeyh b. Umeyre'yi görevlendirdi. Ca'fer onun ardından ise Hârûn başa geçince de görevine devam edecek olan Herseme b. A'yen'i bu göreve atadı.

Hâcib: Mevlası Beşîr b. Meymûn, Muhammed b. Hâlid b. Bermek ve Fadl b. Rebî bu görevi yapmışlardır. Hârûn'un veziri ve işlerini yürüten Yahyâ b. Hâlid b. Bermek idi. Onun ardından oğlu Ca'fer b. Yahyâ; o öldürülünce de Fadl b. Rebî görevi devraldı. 193 yılında Dâvûd b. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali [466] hac yaptırdı. 193 yılında Ebû Bekir b. Ayyâs -Vâsıl b. Hayyân el-Ahdeb'in mevlası- ve Zilkâde ayında Gunder vefat etti.

194. Yıl

Emîr-ü'l-Mü'minîn Hârûn'un oğlu Ali hac yaptırdı. Bu sene, İsmâîl b. İbrâhîm vefat etti. Onun annesi Uleyye idi. Ayrıca bu

sene, Abdulvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî, Muhammed b. Ebî Adî -Benî Süleym'in mevlası- ve Hafs b. Giyâs en-Nehâî vefat etmiştir. Ebû'l-Buhterî Vehb b. Vehb Medine'den azledildi. Onun yerine İsmâîl b. Abbâs b. Muhammed atandı. Bu sene, Râfi' b. Leys, Emîrû'l-Mü'minîn Me'mûn'un hükmüne girdi. Mahlû' öldürülmeden önce Halîfe'nin yanına geldi.

195. Yıl

Dâvud b. İsâ b. Mûsa b. Muhammed b. Ali hac yaptırdı. Mahlû', Ali b. İsâ b. Mâhân'ı Horasân'a gönderdi. Emîrû'l-Mü'minîn Me'mûn, Tâhir b. Huseyn b. Mus'ab'ı da harekete geçirdi. İki grup Şaban ayında Rey'de karşılaştılar. Ali b. İsâ öldürüldü. Horasân Me'mûn'un hilâfetine davet edildi. Bu sene, Tâhir b. Abdurrahman b. Cebile el-Ebnâvî öldürüldü. Herseme, Mahlû'u öldürmek için harekete geçti. Bu sene, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân, Assâm b. Ali, Muâz b. Muâz, İshâk b. Yûsuf el-Ezrak, Ebû Muâviye ed-Darîr, Abdurrahman b. Abdurrahim el-Muhâribî Kûfe'de vefat etti.

196. Yıl

[467]

Abbâs b. Mûsâ b. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu hac döneminde Mekke ve Medine de Me'mûn'un hilâfetine davet yapıldı. Bu sene, Huseyn b. Ali b. İsâ b. Mâhân Bağdâd'daki mücadeleden galip geldi ve Muhammed el-Mahlû'u hal' ederek insanları Me'mûn'a biat etmeye çağırdı. Receb ayında Çarşamba günü Muhammed el-Mahlû'u yakaladı ve hapsedti. Ancak ordu Huseyn b. Ali'ye saldırdı ve onu öldürdüler. Mahlû'u da hapisten çıkardılar. Avn b. Cemhân es-Sadî Basra'da harekete geçerek insanları Me'mûn'a biata davet etti. Mansûr b. Mehdî, Muhammed el-Mahlû'u hal' ederek herkesi Me'mûn'a biata davet etti. Bu sene, Muhammed b. Yezîd b. Hâtim, Ahvâz'da vefat etti. Tâhir b. el-Huseyn Bağdâd'a geldi. Harbiyye ona biat etti. Bu sene, Züheyr b. Müseyyeb'in Basra'daki yenilgisi Ramazan ayının bitimine 8 gün kala bir Çarşamba günü vuku bulmuştur.

197. Yıl

Abbâs b. Mûsâ b. Îsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdûlmuttalib hac yaptırdı. Bu sene, Mahlû' Bağdâd'ı kuşattı. Askerleri Tâhir b. Huseyn, Herseme b. A'yen ve Züheyr b. Müseyyeb'i kuşatmışlardı. Vekî b. Cerrâh Feyd'de vefat etti. Ayrıca Abdûlazîz b. İmrân b. Ebî Sâbit el-A'rec vefat etti.

[468] 198. Yıl

Abbâs b. Mûsâ b. Îsâ hac yaptırdı. Bu sene, Mahlû' Muharrem ayının bitimine iki gece kala bir Pazar günü öldürüldü. Kureyş ed-Dendânî onu öldürdü. Tâhir b. Huseyn onun başını belli bir süre bir yere dikti. Sonra ise Me'mûn'a gönderdi. Süf-yân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Meh-dî ve Ma'n b. Îsâ vefat etti. Bu sene, Abdullah b. Sevvâr Basra'daki kadılık görevinden alındı. Onun yerine Muhammed b. Abdullah el-Ensârî atandı. Mahlû', Bağdâd'da 170 yılında doğdu. Yine Bağdâd'da, 189 yılında 28 yaşındayken Muharrem ayında öldü. O hal' edilip Me'mûn'a biat edilene kadar onun Horasân'daki yönetimi 2 sene sürmüştür. Irak'tan azledilince Hicaz'da iki sene görev yaptı. Öldürülene kadar 4 sene 8 ay görev yapmıştır. Emîrû'l-Mü'minîn oğlu Emîrû'l-Mü'minîn Abdullah el-Me'mûn hilâfete geçmiş oldu.

Şurta: Abdullah b. Hâzim, Muhammed b. Hamza b. Mâlik bu görevi yaptı. Daha sonra halîfe, Muhammed'i azledip yerine Abdullah b. Hâzim'i tekrar göreve getirdi.

Mahlû'un Kadıları: İsmâîl b. Hammâd b. Ebî Hanîfe. Ebû'l-Buhteri Vehb b. Vehb 195 yılında kadılık yaptılar. Ayrıca o, Ebû Hanîfe'nin oğlunu kadılığa getirdi. O burada vefat etti.

Basra: Abdullah b. Sevvâr.

199. Yıl

Bu sene, Hasan b. Sehl Irak'a vali olarak geldi. Buradan da Medinetü's-Selâm'a geçti.

İbn Tabtabâ İsyanı

İbn Tabtabâ'nın Kûfe'deki İsyanı

Bu sene, Muhammed b. İbrâhîm b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib isyan etti. O, İbn Tabtabâ olarak da bilinirdi. İbn Tabtabâ, Kûfe'de Cemâziyelahir ayının bitimine 8 gün kala Perşembe günü isyan etti. Ebu's-Serâyâ ^[469] -ismi Sırrî b. Mansûr eş-Şeybânî'dir- o gün ona yetişti. Bunun üzerine Kûfe valisi kaçtı. Şehir böylece savaşımsızın onların eline geçti. Bu senenin Şaban ayında Muhammed b. İbrâhîm vefat etti. Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'e biat edildi.

Muhammed b. Ca'fer'in Basra'ya, Muhammed b. Süleymân'ın Medine'ye Galip Gelmesi

Bu sene, Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Huseyn b. Ali Basra'yı ele geçirdi. O savaş olmaksızın şehri almıştır. Ayrıca Muhammed b. Süleymân b. Dâvûd b. Hasan b. Hasan b. Ali Medine'yi savaş olmaksızın ele geçirdi.

Ebu's-Seraya İsyanı

Ebu's-Serâyâ, Hasan b. Sehl'in Birliklerini Yenilgiye Uğrattı

Bu sene, Hasan b. Sehl, Züheyr b. Müseyyeb'i Kûfe'ye gönderdi. O, burada Ebu's-Serâyâ ile karşılaştı. Züheyr yenildi ve Ebu's-Serâyâ gemilerine ve mallarına el koydu. Bunun üzerine Hasan b. Sehl, Abdûs b. Muhammed b. Ebî Hâlid'i gönderdi. Ebu's-Serâyâ ile karşılaşan Abdûs ve yanındakilerin çoğu öldürüldü. Ebu's-Serâyâ askerlerini kendi yanına çekti. Hasan b. Sehl, bu defa Ebü'l-Bat Ahmed b. Amr ez-Zühî'yi gönderdi. Muhammed b. Muhammed b. Zeyd ise Muhammed b. İsmâîl b. Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Huseyn'i onlara karşı gönderdi. İki grup Sevâd bölgesindeki Sâbât'ta karşılaştılar. Ebü'l-Bat yenildi. Bu arada İbrâhîm b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Huseyn b. Ali Yemen'e geldi. Ancak İshak b. Mûsâ b. İsâ onu şehre girmekten alıkoydu.

İbnü'l-Eftas İsyanı

Me'mûn, Süleymân b. Dâvûd b. İsâ b. Mûsâ'yı hac amiri olarak görevlendirdi. Bu arada ismi Muhammed b. Ali b. Hasan b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib olan İbnü'l-Eftas Mekke'yi ele geçirdi ve beyaz elbise giydi. Süleymân bu olay üzerine geri çekildi. Arefe'de vakfe yapmaya da gidemedi. İnsanlar imamsız olarak vakfelerini yaptılar. Huseyn b. Hasan Kurban Bayramı gecesi Arafat'a geldi. İnsanlar ondan önce oraya gitmişlerdi. İnsanlarla birlikte topluca vakfeye durdular. Bu sene, Herseme b. A'yen Ramazan ayında Ebu's-Serâyâ ve yanındakiler ile savaşmak için harekete geçti. Ebû İsmâîl b. Ebî Fudeyk ve Abdullah b. Numeyr Kûfe'de vefat etti.

200. Yıl

Bu sene, Herseme, Ebu's-Serâyâ ve beraberindeki Muhammed b. Muhammed'i yenilgiye uğrattı. Birlikte Muharrem ayının ortasında Pazar günü Kûfe'ye girdiler. Ebu's-Serâyâ ve Muhammed b. Muhammed kaçtılar. Ancak Hammâd el-Endegûş Sûs bölgesinde onları yakalayıp Hasan b. Sehl'e gönderdi. O, Ebu's-Serâyâ'yı öldürdü ve cesedini astı. Ali b. Ebî Saîd ve Ahmed b. Saîd b. Selem ve Celûdî Basra'ya girdiler. Basra'nın emiri bu sırada Ali b. Ebî Saîd idi. Zeyd ve beraberindeki Tâlibiyyîn Basra'dan çıktılar. Ebû İshâk b. Emîrû'l-Mü'minîn hac yaptırdı. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali ve İbnü'l-Eftas Mekke'ye galip geldi. Ebû İshak b. Emîrû'l-Mü'minîn onları ele geçirdi ve Me'mûn'a gönderdi. Bu sene, Esbât b. Muhammed, Ali b. Âsım, Dâvud b. Yezîd b. Hâtim Sind'de öldü.

201. Yıl

Bu sene, Me'mûn, kendisinden sonraki halife için Me'mûn Ali b. Mûsâ b. Ca'fer'e biat aldırıldı. Kâsım b. Hârûn'u (Emîrû'l-Mü'minîn) ise hal' etti. O, siyahı bırakıp yeşil giyilmesini emretti. Hasan b. Sehl Bağdâd'dan çıktı. İbrâhîm b. Mehdî'ye biat edildi. Mehdî'nin annesi Bağdâd'dan Şekle idi. Kûfe ve [471] Sevâd topraklarının çoğu ona verildi. Bu sene, Züheyr b. Müseyyeb Bağdâd'da öldürüldü. Muhammed b. Ebî Hâlid de bir yara almıştı. Bu yara sebebiyle o da öldü. Herseme b. A'yen

Muharrem ayından 3 gün geçmişti ki bir Pazar gecesi öldü. Dâvûd b. İlsâ b. Mûsâ hac yaptırdı.

202. Yıl

Bu sene, Emîrû'l-Mü'mînîn Me'mûn Horasân'dan çıkarak Bağdâd'a doğru hareket etti.

Fadl b. Sehl Şaban ayında Serahs'ta öldürüldü. Ayrıca Emîrû'l-Mü'mînîn Ali b. Ebî Saîd, Mûsâ b. İmrân ve Abdülaziz b. İmrân da öldürüldü. Onlar Fadl b. Sehl'in ölümünden sorumlu tutuluyorlardı. Rıdâ'nın kardeşi İbrâhîm b. Musâ b. Ca'fer hac yaptırdı. Bu sene, Hammâd b. Mes'ade öldü.

203. Yıl

Bu sene, Rıda Ali b. Mûsâ b. Ca'fer Safer ayının sonunda bir Cumartesi günü vefat etti. Me'mûn da Ramazan ayında bir Pazar günü Bağdâd'a geldi. Süleymân b. Abdullah b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Zeyd b. Habbâb, Muhammed b. Bîşr, Huseyn b. Ali el-Cûfî, Yahyâ b. Âdem -Âl-i Ukbe b. Ebî Muî't'in mevlası- Muhammed b. Bekr el-Bursânî Zilhicce ayında, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah ez-Zubeyrî vefat etti.

204. Yıl

Ubeydullah b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib hac yaptırdı. O, Mekke ve Medine valisiydi. Bu sene, [472] Me'mûn Rusâfa denilen şehirde konakladı. Yeşil elbiselerin çıkarılmasını emretti. Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî Rebîülevvel ayında öldü.

205. Yıl

Ubeydullah b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib hac yaptırdı. Muhammed b. Ubeyd et-Tenâfisî, Yakûb b. İshak el-Hadramî, Abdülmelik b. Amr Ebû Âmir el-Akdî vefat etti. Son ikisi Cemazi ayının bir Pazar günü öldüler.

206. Yıl

Bu sene de Ubeydullah b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs hac yaptırdı. Yezîd b. Hârûn, Şebâbe b. Sevvâr, Ebû Dâvûd el-Hufrî, Haccâc el-A'ver, Yahyâ b. Muâz b. Müslim ve Heysem b. Adî vefat etti.

207. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn'un oğlu Ebû Îsâ hac yaptırdı. Bu sene, Ezher b. Sa'd es-Semmân, senenin başında Vehb b. Cerîr b. Hâzim, Ca'fer b. Avn el-Mahzûmî, Kesîr b. Hişâm, Ömer b. Habîb, Abdülaziz b. Ebân, Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, Ebu'n-Nadr Hâşim b. Kâsım vefat etti. Ayrıca bu sene, Tâhir b. Huseyn Horasân'da vefat edince Emîrû'l-Mü'minîn onun oğlu Abdullah b. Tâhir'i Horasân'la birlikte Cezîre'ye atadı. Ayrıca onun kardeşi Talha b. Tâhir'i Horasân'a atadı.

[473] 208. Yıl

Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn'un oğlu Sâlih hac yaptırdı. Bu sene, Safvân b. Îsâ, Abdullah b. Bekr Ebû Vehb es-Sehmî, Saîd b. Âmir Şevvâl ayında, Şâzân b. Âmir, Yûnus b. Muhammed el-Müeddib, Eşhel b. Hâtim ve Yâkûb b. İbrâhîm b. Sa'd vefat etti. Emîrû'l-Mü'minîn Hârûn'un oğulları Kâsım ve Ebû Îsâ vefat etti. Suğûr'un valisi Sâbit b. Nasr ve Fadl b. Rebî de ölmüştür.

209. Yıl

Sâlih b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Osman b. Ömer b. Fâris, Bîşr b. Ömer ez-Zehrânî, Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb vefat etti. Harmî, Ahmed b. Cüneyd ve Muâz b. Hânî'yi esir aldı.

210. Yıl

Sâlih b. Abbâs b. Muhammed hac yaptırdı. Bu sene, Ya'lâ b. Ubeyd et-Tenâfisî ve Yahyâ b. İshâk es-Sîlehînî öldü. Emîrû'l-Mü'minîn Me'mûn, İbrâhîm b. Mehdî tarafından yenilgiye uğratıldı ve onu daha sonra affetti.

211. Yıl

[474] Sâlih b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene Abdürrezzak b. Hemâm, Abdurrahîm b. Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Muallâ b. Mansûr er-Râzî ve Ebû Zeyd el-Herevî vefat etti.

212. Yıl

Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed b. Ali hac yaptırdı. Bu sene, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled Zilhicce ayında vefat etti. Ayrıca Zekerîyya b. Adî de vefat etti.

213. Yıl

Abdullah b. Ubeydullah yine hac yaptırdı. Abdullah b. Dâvûd ve Ubeydullah b. Mûsâ vefat etti. Bu sene, Hamza eş-Şârî vefat etti. Bu sene, Muhammed b. Abbâd b. Abbâd denizdeki görevinden azledildi. Bu görev Gassân b. Abbâd'a, sonra da Muhammed b. Abbâd b. Abbâd'a verildi. Bu sene, Abdullah b. Yezîd el-Mukrî vefat etti.

214. Yıl

İshâk b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, İbn Humeyd et-Tûsî öldürüldü. O emir iken Haremiyye onu öldürdü.

215. Yıl

Abdullah b. Ubeydullah hac yaptırdı. Muhammed b. Abdul- [475] lah el-Ensârî vefat etti. Ali b. Hişâm Haremiyye ile savaşmak üzere atandı. Bu sene, İbrâhîm b. Leys, Erdebîl'de öldürüldü. İbrâhîm b. Muhammed et-Teymî deniz görevine getirildi. Bu sene, İshâk b. Abbâs b. Muhammed Yemen'de öldü. Bu sene, Abdülmelik b. Kureyb el-Asma'î vefat etti.

216. Yıl

Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı.

217. Yıl

Süleymân b. Abdullah b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Haccâc b. Minhâl el-Enmâtî ve Saîd b. Selem b. Kuteybe vefat etti. Bu sene Ali b. Hişâm öldürüldü.

218. Yıl

Süleymân b. Abdullah b. Süleymân b. Ali hac yaptırdı. Bu sene, Me'mûn Abdullah b. Emîrû'l-Mü'mînîn Hârûn vefat etti. Mu'tasım Billâh Ebû İshâk Emîrû'l-Mü'mînîn'e biat edildi.

Me'mûn'un Görevlileri

Medine: Ubeydullah b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs Medine'de görev yapıyordu. Onun yetkisine Mekke de verildi. Sonra Ubeydullah b. Hasan b. Ubeydullah b. Fulân b. Ali b. Ebî Tâlib; sonra Kasem b. Ca'fer b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b.

Abbâs 208 yılında atandılar. Kasem'in azledilmesinden sonra Muhammed b. Fulân b. Huseyn b. Zeyd atandı. Daha sonra o da azledildi ve Süleymân b. Abdullah b. Süleymân b. Ali 213 yılında buraya atandı.

[476] **219. Yıl**

Sâlih b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hac yaptırdı. Bu sene, Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn Şaban ayında vefat etti. Ayrıca Mâlik b. İsmâîl Ebû Gassân en-Nehdî de vefat etti. Bu sene, Zutlar, Uceyf tarafından Batîha'ya götürüldü.

220. Yıl

Sâlih b. Abbâs b. Muhammed hac yaptırdı. Bu sene, Affân b. Müslim Rebûlâhir ayının bitimine 11 gece kala Perşembe günü öldü. Ayrıca Osman b. Heysem el-Muezzin, Ebû Huzeyfe, Ebû Ömer ed-Darîr, Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb vefat etti. Hasan b. Mûsâb Rum bölgesine gazve düzenledi. Ancak başarısız oldu ve ordusunun çoğu esir alındı.

221. Yıl

- Muhammed b. Dâvûd b. İsâ b. Mûsâ hac yaptırdı. Bu sene, İsâ b. Ebân el-Kâdî öldü.

222. Yıl

- Muhammed b. Dâvûd b. İsâ b. Mûsâ hac yaptırdı. Bu sene, Müslim b. İbrâhîm ve Velîd b. Hişâm b. Kahzem vefat etti. [477] Afşîn'in Kâfir Bâbek fitnesi oldu. O yenildi ve kendi beldesinde öldürüldü. Askerleri dağıtıldı ve beldesindeki Müslüman esirler kurtarıldı. Bâbek kaçtı ancak sonra esir alındı. Emîr-ü'l-Mü'minîn'e de fethi bildiren bir mektup yazıldı.

223. Yıl

Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı. Bu sene Harmî b. Hafs, Muhammed b. Kesîr, Mûsâ b. İsmâîl, Ebû Abdillâh el-Huzâî, Ebû Ümeyye ve Leys'in kâtibi Ebû Sâlih vefat etti. 223 yılında Emîr-ü'l-Mü'minîn Ebû İshâk el-Mu'tasım Billâh büyük bir orduyla harekete geçti. Rum bölgesine saldırdı. Afşîn'e gelince Hayzer b. Kâvus ile karşılaştı. Ayrıca Tâğiye ile Lûrle denilen yerde karşılaştı. O mağlup edildi ve yanındakilerden 4.000

kişi öldürüldü. Emîrû'l-Mü'minîn, yola devam edip Amûriyye'de konakladı. Emîrû'l-Mü'minîn Afşîn'i Ramazan ayının bitmesine 13 gün kala bir Salı günü fethetti. Birçok kişi öldürüldü ve birçoğu da esir alınarak şehir harabeye çevrildi. Emîrû'l-Mü'minîn'in Amûriyye'ye ulaşmasından önce uğradığı köyler harabeye çevrildi. Böylece Rum bölgesi her tarafından harap edildi.

Bu sene, Ankara harabeye çevrildi. Emîrû'l-Mü'minîn Ramazan ayının bitimine 9 gün kala bir Cumartesi günü harekete geçti. Esirlerden 4.000 kişinin boynu vuruldu. İslâm yurdu na gelene kadar esirlerden birçoğu öldürülüyor ve uğranılan yerler yakılıyordu. Emîrû'l-Mü'minîn, Kâfir Bâbek'i esir olarak getirdi. Emîrû'l-Mü'minîn onun ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emretti. Sonra boynu vurulup çarmıha gerildi. Bu olay, 223 yılının Safer ayında olmuştur. Bu sene, Basra kadısı Hasan b. Ubeydullah b. Hasan el-Anberî vefat etti. Basra kadılığına Ahmed b. Riyâh atandı.

224. Yıl

Muhammed b. Dâvûd b. Îsâ b. Mûsâ hac yaptırdı. Bu sene, [478] Ârim b. Fadl, Süleymân b. Harb de ondan birkaç ay sonra öldü. Ayrıca Amr b. Merzûk ve İbrâhîm b. Suveyd de vefat etti.

225. Yıl

Muhammed b. Dâvûd yine hac yaptırdı. Bu sene, Ahmed b. Ubeydullah b. Hasan el-Anberî Basra denizindeki görevinden azledildi.

226. Yıl

Muhammed b. Dâvûd yine hac yaptırdı. Bu sene, Ahmed b. Ubeydullah b. Hasan Basra denizinde gazveye çıktı.

227. Yıl

Mu'tasım Billâh Emîrû'l-Mü'minîn 227 yılının Rebîulevvel ayının bitimine 11 gün kala bir Perşembe günü vefat etti. Vâsık Hârûn b. Emîrû'l-Mü'minîn'e biat edildi. Bu sene, Hişâm b. Abdülmelik Ebû'l-Velîd, Sehl b. Bekkâr, Kûfe ahalisinden Ahmed b. Yûnus, Basra ahalisinden Abdullah b. Abdulveh-

hâb el-Hacbî vefat etti. Mutevekkil b. Ca'fer b. Mu'tasım Emîr-
rû'l-Mü'minîn hac yaptırdı.

[479] **228. Yıl**

Bu sene, Müsedded b. Müserhed, Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs -ki ona İbn Âişe denilirdi- vefat etti. Benî Teym b. Salebe'nin mevlası Abdurrahman b. Mübârek ve Dâvûd b. Süleymân vefat etti. Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı. İbrâhîm b. Hâşim, Ahmed b. Riyâh tarafından Basra denizinde gazveye gönderildi.

229. Yıl

Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı. İbrâhîm b. Hâşim, Ahmed b. Riyâh tarafından Basra denizinde gazveye gönderildi.

230. Yıl

Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı. İbrâhîm b. Hâşim Basra denizinde gazveye çıktı. Serşet bölgesinin yakınlarına geldi. Köylerinden bir kısmını yaktı ve esirler aldı.

231. Yıl

Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı. Bu sene, Yezîd b. Zürey'in ravisi Muhammed b. Minhâl ed-Darîr, Ümeyye b. Bistâm el-Âişî, Halef b. Sâlim el-Mahremî, Bağdâd ahalisinden Hârûn b. Ma'rûf, Abdullah b. Muhammed b. Esmâ vefat etti.

[480] Bakî b. Mahled dedi ki: Bu sene, Yahyâ b. Abdullah b. Bukeyr, Safer ayının bitimine 12 gece kala bir Cumartesi günü öldü. Bu haberi bana oğlu Abdullah verdi.

Matûa'nın Basra denizindeki gemileri parçalandı. Bunlar Cenâbe⁵³ ve Sînfîz arasındaydı. Matû'a'dan etkilenenler oldu. Bu sene, Rumlarla esir değişimi yapıldı. Ahmed b. Saîd b. Selem el-Bâhilî vali idi. Müslümanlardan bu değişimde 4.000 erkek, 600 kadın ve çocuk alındı.

232. Yıl

Muhammed b. Dâvûd hac yaptırdı.

53 Arap Körfezi sahillerinde bulunan küçük bir şehir (Muhakkik).

İSLAM KLASİKLERİ

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile) çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zührî (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tıval*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefise* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffin*, çev. Cemalettin Saylık.
11. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
12. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile) çev. Osman Eskicioğlu.
13. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
14. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif* (Arapçası ile), çev. Abdülkadir Karakuş.
15. Taberi (310/923) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, çev. Cemalettin Saylık.
16. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.
17. İbn Ebi Şeybe (235/850), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile) çev. Ramazan Önal, Ahmet Şen.
18. İbn Sellam İbazi (273/887), *Kitabun fihi Bedu'l-İslam* (Arapçası ile), çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın.
19. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.

Baskıya Hazırlananlar

20. Ebu Hanife (150/767), *el-Alim ve'l-Müteallim*, çev. Mustafa Öz.
21. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-İman*, çev. Sönmez Kutlu.
22. Mes'udi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.
23. İbn Abdurrabbih (328/940) *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.
24. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarmış, Said Şimşek.
25. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.
26. İbn Asem (320/932), *el-Fütuh*, çev. Mehmet Cevher Caduk.
27. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib* (Arapçası ile) çev. Seher Parlak.
28. Nevbahti (310/922), *Firaku's-Şia*, çev. Heyet.
29. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

30. Abid b. Şeriyye (67/686), *el-Ahbar*, çev. Fatih Çakmak.
31. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
32. İbn İshak (151/768), *Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.
33. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.
34. Ebu Mihnef (157/774), *Maktelu Hüseyin*, çev. Fahrettin Haliloğlu.
35. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Ahmet Özdemir.
36. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Sıddık Korkmaz.
37. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.
38. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Haraç*, çev. Süleyman Şahin, Mustafa Yüceer.
39. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.
40. Fezari (186/801), *Kitabu's-Siyer*, çev. Mahmut Sabuncu.
41. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.
42. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.
43. Vakıdı (207/823), *Fütuhu's-Şam*, çev. Musa Bağra, Yusuf Öglü.
44. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.
45. Ezdi (231/846), *Futuhu's-Şam*, çev. Ali Dadan.
46. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
47. İbn Habib (245/859), *el-Muğtâlfın*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
48. İbn Zenceveyh (251/865) *el-Emval*, çev. Ahmet Yıldırım.
49. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.

50. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.
51. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısır ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.
52. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Mustafa Gerçekcioğlu.
53. Zubeyr el-Bekkar (256/870) *el-Muvaffakiyyat*, çev. Yalçın Atalık.
54. Fakihi (275/888) *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.
55. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Harun Bekiroğlu.
56. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.
57. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.
58. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.
59. Ebu Zura Dimeski (281/894) *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.
60. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmü Muaviye, Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.
61. İbnu'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan* (Arapçası ile), çev. H. Avni Güllü.
62. Naşi el-Ekber (293/906), *Kitâbü Uşûli'n-nihal*, çev. Hasan Onat.
63. Yakubi (292/905), *et-Tarih*, çev. Murat Ağarı, Sedat Seçkin Bozkurt.
64. İbn Hayyan el-Vekii (306/918), *Ahbaru'l-Kuzat*, çev. Yunus Kocabıyık.
65. Kudame b. Cafer (319/931) *el-Harac*, çev. M. Nuri Güler.
66. Ebu Hatim er-Razi (322/934), *Kitabu'z-Zine*, çev. Adem Gün.
67. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.
68. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.
69. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Hayri Alkan.
70. Mesudi (345/956), *Mürucu'z-Zeheb*, çev. Heyet.
71. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fi Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.
72. Makdisi (355/966) *el-Bed ve't-Tarih*, çev. Heyet.
73. Ebu'l-Ferec İsfahani (356/967), *Mekatilu't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.
74. Hamza İsfahani (360/970), *Tarihu Sini Müluku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.
75. Taberani (360/971), *el-Evail* (Arapçası ile) çev. Hakan Temir.
76. İbn Nedim (385/995), *el-Fihrist*, çev. Tahsin Koçyiğit.

77. Bakillani (403/1013), *el-İntisâr*, çev. Heyet.
78. İbn Miskeveyh (421/1030), *Tecaribu'l-Umem*, çev. Heyet
79. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev. Seher Parlak.
80. Gerdizi (453/1061), *Zeynü'l-Ahbar*, çev. Kasım İbadi.
81. İbn Abdilber (463/1071), *el-İnbah ve'd-Dürer*, çev. Hakan Temir.
82. Beyhaki (470/1077), *Tarih-i Beyhak*, çev. Yaser Savaş.
83. İbnü'l-Kalanisî (555/1160), *Zeylû Tarihi Dımaşk*, çev. Hasan Aydın.
84. İbn Adim (660/1262) *Buğyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.
85. İbn Ebi Useybia (668/1269), *Uyunu'l-Enba*, çev. Zehra Efe.
86. İbn Abdi'z-Zahir (692/1292), *er-Ravzu'z-Zahir fî sireti'l-Meliki'z-Zahir*, çev. Musa Demir.
87. İbn Vasil (697/1298), *Müferricü'l-kürub fî Ahbari Beni Eyyub*, çev. İlhan Baran.
88. İbnü'l-Ferra (698/1299), *Nüzhetü'l-Ebsar fî Fezaili'l-Ensâr*, çev. Hakan Can.
89. İbnü'l-Futi (723/1323), *el-Havadisü'l-Camia*, çev. Yusuf Büyükyılmaz.
90. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.
91. Makrizi (808/1405), *İğasetü'l-Ümme*, çev. Hakan Can.

DİZİN

A

- Abbâd b. Bişr b. Vakş 95
 Abbâd b. Sehl 61
 Abbâs b. Abdülmuttalib 73, 145, 173, 194, 298, 300, 350, 353, 360, 361, 365, 398
 Abbâs b. Mirdâs 76, 83, 87
 Abbâs b. Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. Aclân 62
 Abbâsîler 23, 33, 37, 38
 Abdân el-Ahvâzî 24
 Abdulazîz b. İmrân 132
 Abdullah b. Âmir b. Rebîa 76, 151, 248
 Abdullah b. Amr b. Haram 62
 Abdullah b. Amr b. Vehb 62
 Abdullah b. Âmr el-Ensârî 85
 Abdullah b. Atîk 95
 Abdullah b. Avn 106, 145, 151, 165, 225, 362
 Abdullah b. Cahş 56, 61
 Abdullah b. Cezef 96
 Abdullah b. Cübeyr b. Numan 62
 Abdullah b. Cübeyr el-Ensârî 60
 Abdullah b. Ebî Bekir es-Sıddîk 76, 97
 Abdullah b. Ebî Hadred 72
 Abdullah b. Ebî Kuhâfe 83
 Abdullah b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî 133
 Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre 76
 Abdullah b. Enîs 95
 Abdullah b. Gâlib el-Leysî 56
 Abdullah b. Hâris 65, 76, 81, 95, 209, 212, 221, 222, 275, 353, 360, 365
 Abdullah b. Huzâfe 68, 82, 121
 Abdullah b. Lehî'a 24, 40
 Abdullah b. Mahreme b. Abdüluzza 95
 Abdullah b. Mesûd 85, 103, 144, 237
 Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî 125
 Abdullah b. Ömer b. Buhre 94
 Abdullah b. Revâha 66, 68, 73
 Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh 83
 Abdullah b. Sehl el-Ensârî 106
 Abdullah b. Selâm 51, 178, 275
 Abdullah b. Seleme 62, 166, 283
 Abdullah b. Süfyân b. Abdülesed 109
 Abdullah b. Süheyl b. Amr 95
 Abdullah b. Târik 64
 Abdullah b. Utbân 95, 255
 Abdullah b. Übey b. Selûl 59, 95
 Abdullah b. Vehb 129, 131, 172, 208, 210
 Abdullah b. Yezîd el-Hatmî 104
 Abdullah b. Yezîd es-Sekafî 104
 Abdullah b. Zerre el-Müzenî 107
 Abdullah b. Zeyd 51, 93, 144, 212
 Abdullah b. Zübeyr 47, 58, 60, 65, 138, 139, 142, 150, 162, 188, 200, 213, 217, 222, 229, 230, 231, 249, 259, 296, 300, 334, 363
 Abdurrahman b. Avf 68, 75, 82, 97, 100, 102, 104, 108, 136, 144, 192, 196, 208, 218, 259, 265, 283, 284, 350
 Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddîk 92, 189
 Abdurrahman b. Ebî Bekre 96, 108, 114, 123, 126, 143, 182
 Abdurrahman b. Mehdî 43, 152, 163, 188, 398
 Abdurrahmân b. Mehdî 24
 Abdurrahman b. Osman 182
 Abdurrahman b. Ebzâ 133
 Abdülkays 78, 112
 Abdülmelik b. Cünâde 122
 Abdülmelik b. Mervân 48, 181, 202, 223, 224, 225, 227, 229, 231, 232, 234, 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 262, 272, 280, 294, 295, 300, 303, 306, 310, 311, 316, 326, 331, 344, 347, 350
 Abdülmesîh b. Amr b. Bukeyle 98

- Abdüsselâm b. Hâşim 35, 36, 376, 377
 Abîde es-Silmânî 134
 Abûlmelik 48
 A'cem b. Süfîân el-Belevî 83
 Acem'in tuzu 112
 Acemler 104
 Adal 64
 Âdem'in cennetten inişi 46
 Adî b. Ebû'z-Zâğbâ 57
 Adî b. Hâtîm 78, 82
 Adn 81
 Afra'nın oğulları Avf ve Muavviz 55
 Afrika 123, 177, 179, 358
 ahhâr 24
 Ahmed b. Hanbel 24
 Ahmed b. Riyâh 23, 405, 406
 Ahnaf 81
 Ahvâz 106, 113, 114, 115, 118, 123, 134, 220, 228, 234, 235, 240, 251, 328, 360, 397
 Âişe 58, 60, 69
 Akabebiatları 30
 Âkil b. Bükeyr 54
 Akra' b. Hâbis 76
 'Alâ b. Cârîye 76, 208
 'Alâ b. Hadramî 82, 96, 102, 104, 106
 Ali 47, 58, 60, 68
 Ali (Hz.) 35, 36, 59, 60, 68, 158, 159, 168, 173, 176, 180, 199, 202, 224, 226, 258, 294, 297, 326, 350, 365, 377, 399, 400, 401, 403
 Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Hasan 59
 Alî b. Medîni 26, 27
 Ali b. Muhammed 24, 40, 43, 48, 51, 52, 54, 55, 58, 60, 66, 67, 70, 72, 74, 75, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 98, 100, 106, 109, 112, 130, 136, 137, 138, 143, 239, 333, 339
 Alkame b. Abdullah el-Müzenî 127, 275
 Allah'ın Nebisi 60
 Âmir b. Adbat 72
 Âmir b. Bükeyr 95
 Âmir b. Ekva' 71
 Âmir b. Fuheyre 66
 Âmir b. Mahled 62
 Âmir b. Mâlik b. Ca'fer 65, 83
 Âmir b. Sâbit 95
 Âmir b. Sa'd 79, 100, 132
 Âmir b. Sa'sa'a oğulları 59
 Âmir eş-Şa'bî 129
 Ammân 96, 102, 133, 253, 263, 380
 Ammâr b. Ebî Ammâr 49, 80, 296
 Ammâr b. Yâsir 102, 123, 129, 134, 159, 161, 162, 166, 167, 169, 171
 Ammâr b. Yâsir'in mevlası Sa'd el-Karaz 102
 Amr b. Abdüvüdd 54
 Amr b. Âs 68, 72, 81, 82, 99, 113, 121, 122, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 157, 167, 168, 170, 175, 177, 178, 188, 294
 Amr b. Avf oğulları 51
 Amr b. Cemûh 62
 Amr b. Dînâr 80, 81, 168, 311
 Amr b. Ehtem 78
 Amr b. Hadramî 56, 169, 175
 Amr b. Hazm 65, 78, 81, 188, 204, 211, 212, 265, 270, 271, 274, 295, 301, 305, 309, 336, 345
 Amr b. Kays 62, 211, 213, 271, 275
 Amr b. Ma'dikerb 111, 128
 Amr b. Mansûr 22
 Amr b. Muâz b. Nu'mân 61
 Amr b. Mutrif 62
 Amr b. Sâbit b. Vakş 61
 Amr b. Saîd b. Âs 100, 109, 199, 216, 227
 Amr b. Salt es-Sülemî 104
 Amr b. Şuayb 22
 Amr b. Ümeyye 65, 66, 82, 92, 211, 212, 262
 'Amvâs vebası 117
 Antablus 121, 122, 123, 179
 Antakya 113, 179, 180, 248, 256, 260, 271
 Antere 63
 Arap heyetleri 78
 Arefe b. Hubâb b. Habîb 76
 Arzu'l-Hind 98
 Âsım b. Amr b. Katâde 61

Âsım b. Amr el-Useydî 103, 104
 Âsım b. Sâbit 60, 64
 Asma'î 129
 aşere-i mübeşşere 29
 Aşşâr mescidi 107
 Âtârid 83, 223, 347, 353
 Âtârid b. Hâcib b. Zûrâre 78
 Attâb b. Esîd 74, 77, 81, 97, 102,
 164
 Avâsım 28
 Avf ve el-Ebnâ 3
 Aynü't-temr 99
 Ayyâş b. Ebî Sevr 133
 Azerbaycan 118, 127, 130, 131,
 135, 138, 141, 180, 253, 254,
 257, 263, 267, 271, 273, 285,
 286, 287, 288, 289, 290, 291,
 293, 310, 318, 323, 354, 384

B

Bâb b. Zî'l-Cerre 120
 Bağdâd 98, 360, 388, 395, 397, 398,
 400, 401, 406
 Bâhân 109
 Bâhilî 21
 Bahrân 59, 81, 252, 263, 269, 273,
 303, 309, 347, 353, 368
 Bahreyn 82, 96, 102, 106, 113, 133,
 158, 174, 228, 232, 236, 237,
 265, 284, 303
 Ba'kabe 129
 Bakî b. Mahled 25, 406
 Ba'lebek 105, 108, 135
 Bam Ezdân 107
 Barûra 107
 Barusmâ 98, 103
 Basra 21, 23, 24, 25, 28, 98, 99, 106,
 107, 108, 110, 114, 127, 130,
 133, 134, 135, 139, 140, 143,
 144, 147, 156, 157, 158, 159,
 160, 161, 162, 169, 170, 171,
 174, 175, 176, 177, 178, 180,
 182, 189, 191, 193, 196, 214,
 216, 218, 219, 220, 221, 222,
 228, 229, 230, 231, 232, 236,
 238, 240, 241, 243, 244, 249,
 250, 251, 256, 259, 261, 262,
 268, 269, 271, 272, 274, 277,

281, 282, 283, 284, 295, 300,
 301, 304, 306, 309, 310, 312,
 313, 320, 324, 325, 326, 330,
 336, 339, 343, 345, 346, 349,
 352, 354, 355, 356, 357, 358,
 359, 360, 361, 362, 363, 365,
 366, 369, 370, 371, 372, 374,
 375, 379, 380, 381, 382, 383,
 387, 388, 389, 390, 391, 392,
 393, 395, 397, 398, 399, 400,
 405, 406
 Ba'ûda 88, 89
 Bedir 31, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 81,
 94
 Behmen b. Hürmüzân 103
 Bekr b. Süleymân 41, 42
 Belâzûrî 37
 Belhâris b. Ka'b 78, 81
 Belkâ 73, 99, 135, 254, 274, 280,
 307
 Benî Abdişems 94
 Benî Abdüddâr b. Kusay 60
 Benî Abdullah b. Gatafân 83
 Benî Abdullah b. Sa'd 68
 Benî Abdüddâr 65, 94
 Benî Abdüleşhel 61, 71, 93, 95
 Benî Abs 83, 255
 Benî Aclân 62, 95
 Benî Adî 54, 66, 76, 94, 209, 212,
 221, 355
 Benî Adî b. Ka'b 54, 64, 94, 209, 355
 Benî Adî b. Neccâr 54, 62
 Benî Âmir 66, 67, 82, 83, 95, 165,
 173, 180, 193, 209, 270, 305,
 364, 371
 Benî Amr b. Avf 51, 54, 64, 71
 Benî Amr b. Mâlik 62
 Benî Amr b. Mebzûl 96
 Benî Avf b. Hazrec 62, 212
 Benî Beyâdâ 64, 81, 213
 Benî Ca'fer 67
 Benî Cehcebâ 64, 95
 Benî Cüheyne 62
 Benî Damre kabileleri 51
 Benî Dinâr b. Neccâr 62, 212
 Benî Ebcer 62
 Benî Ebi'l-Hukayk 70
 Benî ed-Düel 81

- Benî Esed 61, 71, 94, 95, 153, 164, 208, 278, 320, 334
 Benî Esed b. Huzeyme 61, 71, 94, 153
 Benî Ganem 95
 Benî Gıfâr 72, 373
 Benî Habîb 54, 164
 Benî Hanîfe 78, 90, 93, 226, 347
 Benî Hanzala 83, 88, 330
 Benî Hâris b. Abd 62
 Benî Hâris b. Abdimenât b. Kinâne 67
 Benî Hâris b. Fehr 54
 Benî Hâris b. Hazrec 62, 67, 95, 212
 Benî Hâşim 49, 80, 173, 207, 224, 341, 342, 343, 346, 350
 Benî Hazrec 54
 Benî Hüblâ 62, 95
 Benî Hudre 62
 Benî Kaynukâ' 59
 Benî Kilâb 67, 83
 Benî Leys 54, 209, 295, 332, 393
 Benî Lühyân 66, 67
 Benî Mahzûm b. Yakaza 76
 Benî Mâlik 55, 62, 67, 81, 96, 211
 Benî Mâlik b. Aclân b. Zeyd 62
 Benî Mâlik b. Kinâne 67
 Benî Mâlik b. Neccâr 55, 96, 211
 Benî Mâzin b. Neccâr 62, 76, 93, 96
 Benî Muâviye b. Mâlik 62, 211
 Benî Mustalik 68, 69, 81, 82
 Benî Muttalib 54, 94, 207
 Beni Müdlic 52
 Benî Mülevveh 67
 Benî Mürre 67, 82, 236, 252
 Benî Neccâr 62
 Benî Nevfel 55, 64, 207, 339, 346
 Benî Numeyr 90
 Benî Sa'd b. Bekr 78, 106
 Benî Sa'd b. Leys 76
 Benî Sâide 62, 65, 76, 95
 Benî Sa'lebe b. Amr b. Avf 61
 Benî Sâlim 62, 95, 212
 Benî Sehm b. Amr 76, 95, 165, 209
 Benî Seleme 54, 62, 71, 76, 95, 212
 Benî Selem (İbn İmruu'l-Kays) b. Mâlik b. Evs 62
 Benî Sevâd 62, 95
 Benî Süleym 53, 59, 66, 72, 83, 87, 94, 165, 207, 221, 250, 287, 289, 330, 338, 372, 397
 Benî Tarîf 62
 Benî Temîm 88, 106, 165, 171, 221, 250, 277, 316, 329, 331, 332, 353, 367, 368, 374, 376, 385
 Benî Teym b. Mürre 76, 165, 208
 Benî Ubeyd b. Zeyd 61
 Benî Uneyf 95
 Benî Ümeyye 56, 61, 71, 76, 82, 164, 200, 201, 205, 208, 222, 307, 312, 343, 344, 345
 Benî Zafer 60, 61, 64, 211
 Benî Zureyk 55, 63, 71
 Benî Zühre 54, 55, 94, 164, 176, 208, 381
 Ben kimin mevlâsıysam 35, 377
 Berâ 91
 Berâ b. Mâlik 104, 125, 126
 Bertiyân 120
 Besbese b. Amr 57
 Beşîr b. Sa'd 67
 Beyruzân 113
 Beyt-i Cibrîn 99
 Beytûlmakdis 57, 58, 113
 Beytûlmâl 102, 129, 135, 157, 254, 264, 270, 305, 310, 349, 370, 376, 380
 biat 69, 83, 101
 Bîlâl 51, 83, 129
 Bîlâl b. Mâlik el-Müzenî 67
 Bî'r-i Ma'ûne 55, 56, 66
 Bistâm 48, 111, 116, 323, 367, 406
 Bişr b. Berâ b. Ma'rûr 71
 Bişr b. Ebî Sevd el-Güdânî 89
 Buhârî 27
 Buheyne bt. Hâris b. Muttâlîb 94
 Buhre b. Halef 94
 Bûrân bint Kistrâ 78, 79
 Bureyzîn 128
 Busrâ 99
 Butah 87, 88
 Butûn Esed 83
 Buvât 52, 81
 Buzah 86, 87
 Bükeyr b. Abdullah el-Leysi 110
 Büsr b. Ertât el-Âmirî 121

C-Ç

Câbir b. Abdullah 58, 63, 70, 226
 Cabiyye 104, 216
 Ca'fer b. Amr b. Ümeyye 65, 92, 262
 Ca'fer b. Ebî Tâlib 73
 Câlinûs 103, 110, 111
 Cârîye b. Süraka 97
 Carl Wurtzel 33, 37
 Cârûd 78, 96, 129, 159, 160, 162,
 203, 231, 241, 265, 270, 295,
 301, 353
 Cebile b. Eyhem 82
 Cedîd b. Mâlik 120
 Celî 83
 Celûlâ 112, 115, 116, 118, 181, 339
 Cemal Olayı 23, 24, 36, 160
 Cereş bölgesi 82
 Cerîr 108, 127
 Cerîr b. Abdullah 82, 100, 104, 108,
 118, 119, 123, 130, 136, 180,
 189, 250, 261, 262, 268, 303,
 312, 355
 Cervel b. Abbas b. Âmir b. Sâbit 95
 Ceşm 61, 83
 Cevber Nehri 103
 Cezîre 28
 Cî'râne 76, 77
 Cubeyr b. Mut'im 134
 Cuheyne 81
 Curf 84
 Cuvâsâ 96
 Cuveyriye bt. Hâris b. Ebî Dirâr 68
 Cübeyr b. Mâlik 94
 Cübeyr b. Mut'im 61
 Cüheyne 52, 55, 62, 83
 Cülâs b. Talha 60
 Cüleyha b. Abdullah b. Muhârib 76
 Cündîşâpûr 118, 123
 Cüveyriye 69
 Cüzeyme b. Âmir b. Abd-i Menât 74
 çıplak olarak tavaf 77
 Çocuk sahâbîler 29

D

Da'fel b. Hanzala 80
 Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî 83
 Damre b. İyâz 96
 Dârim 83

Dâris 106

Dazeveyh 97
 Dest 109
 Deyr Ka'b 111
 Deyrül'l-Mesâlih 112
 Dımâm b. Sa'lebe 78
 Dımaşk 104, 105, 109, 134, 135,
 171, 195, 198, 225, 226, 227,
 228, 248, 250, 256, 264, 273,
 280, 301, 306, 307, 311, 315,
 316, 317, 344, 345, 352
 Dicle 106, 112, 228, 313, 340, 343,
 361, 362, 384, 387
 Dihye b. Halife 68, 82
 Dihye el-Kelbî 71
 Dînever 130, 386
 direfş-i kâviyânî 103
 divan teşkilâtı 28
 Dört Halife 32
 Döldül 73

E

Ebâ b. Kays el-Esedî 82
 Ebân 82
 Ebân b. Saîd 82, 100, 109
 Ebezkubaz 106, 108
 Ebnâ 82
 Ebû Akîl 95, 207, 269
 Ebû Âmir el-Eş'arî 75
 Ebû Amr eş-Şeybânî 125, 136
 Ebû Bekir (Hz.) 35, 50, 66, 77, 81,
 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93,
 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
 104, 106, 108, 122, 148, 149,
 150, 153, 160, 161, 186, 187,
 202, 207, 209, 214, 230, 242,
 243, 244, 252, 259, 263, 265,
 269, 270, 271, 273, 274, 281,
 295, 301, 303, 305, 316, 328,
 332, 334, 371, 396
 Ebû Bekr b. Ebû Âsım 25
 Ebû Bekre 75, 114, 140, 189, 257
 Ebû Berâ Âmir b. Mâlik b. Ca'fer
 Mulâibül'l-Esinne 65
 Ebû Berrâ 66
 Ebû Câbir 62
 Ebû Cehil 56
 Ebû Cemre 79, 300

- Ebû Dâvûd 53, 57, 79, 100, 153, 166, 212, 367, 401
 Ebû Dücâne 93, 95
 Ebû Enese 54
 Ebû Eyyûb 51, 53, 83, 150, 171, 175, 178, 181, 197, 213, 257, 370
 Ebû Hebbe b. Guziyye 96
 Ebû Heyye 62
 Ebû Hilâl er-Râsibî 125
 Ebû Hureyre 107, 133, 151, 152, 194, 196, 380, 385
 Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Ab-dişems 94
 Ebû Huzeyme el-Haneffî 91
 Ebû Hübeyre b. Hâris 62
 Ebû Hüreyre 65, 73
 Ebû İmrân el-Cevnî 127
 Ebû İshak 57, 59, 77, 79, 100, 131, 132, 320, 400
 Ebû Katâde 83, 88, 89, 175, 178, 193
 Ebû Kays b. Hâris b. Kays 95
 Ebû Kuhâfe 83
 Ebu'l-Hasan 42, 77, 91, 93, 97, 100
 Ebû Lübâbe 81
 Ebu'l-Velîd 22, 26
 Ebu'l-Yakzân 24, 39
 Ebû Ma'sher 24, 42, 43, 86, 93, 94, 95
 Ebû Meryem 91, 119, 123, 134, 172
 Ebû Mihcen 103
 Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ b. Ziyâd el-Ahvâzî 24
 Ebû Mûsâ el-Eş'arî 47, 81, 114, 117, 136, 138, 139, 145, 147, 167
 Ebû Mûsâfî 55
 Ebû Nüheyk b. Evs 93
 Ebû Ömer Şeybânî 107
 Ebû Rabî ez-Zehrânî 23
 Ebû Rehm 81
 Ebû Sa'd b. Ebî Talha b. Abdüluzza 60
 Ebû Saîd el-Hudrî 62, 173, 207, 231
 Ebû Sercûn 122
 Ebû Sevr 54, 387
 Ebu's-Sefer 79, 101, 132, 295
 Ebû Süfyân 52, 53, 54, 57, 61, 63, 64, 71, 73, 76, 82, 144, 165, 195, 221, 311, 341, 343
 Ebû Tâlib 32, 207
 Ebû Temîm 130, 131
 Ebû Ubeyd 103
 Ebû Ubeyde 24, 39, 40, 43, 46, 50, 67, 68, 76, 78, 79, 93, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 108, 109, 113, 117, 118, 119, 120, 130, 131, 134, 136, 141, 144, 162, 167, 171, 172, 176, 180, 192, 202, 203, 213, 231, 241, 244, 258, 313, 343, 355, 362, 383
 Ebû Ubeyde b. Cerrâh 67, 99, 102, 104, 105, 117, 134
 Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ 24, 39, 40, 43, 46
 Ebû Umâme Es'ad b. Zûrâre 51
 Ebû Vehb es-Sehmî 80, 402
 Ebû Ya'lâ el-Mevsilî 24
 Ebû Yezîd b. Umeyr b. Abdimenâf b. Abdiddâr 60
 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în el-Aclânî 88
 Ebû Zeyd el-Ensârî 82
 Ebû'd-Dayyâh b. Sâbit 71
 Ebû'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân en-Nesevî 24
 Ebû'l-Arcâ 72
 Ebû'l-Âs b. Rebî 99
 Ebû'l-Celâl 89
 Ebû'l-Heysem 129
 Ebû'l-Heysem b. et-Teyhân 129
 Ebû'l-Yakzân 89, 98, 100, 107, 116, 120, 139, 140, 144, 156, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 179, 204, 205, 235, 238, 239, 241, 246, 259, 261, 262, 268, 272, 276, 277, 295, 297, 300, 304, 306, 310, 311, 324, 343, 345, 349, 352, 364
 Ebvâ 51, 55, 81
 Ecnâdeyn 99, 109, 225
 Ehl-i Hadis 22
 Ehyâ 55
 Ekrem Ziyâ el-Umerî 19, 24, 29, 32, 40, 42
 el-Cezîre 28, 117, 118, 294, 322
 Eleyyes 98
 el-ikâb 60

el-Kamûs 70
 el-Vatîh 70, 71
 Eman 126
 Emevî 32, 33, 37, 38
 Emevî sempatizanlığı 34, 35, 36, 38, 39
 Emîrû'l-Mü'minîn 126
 Enbâr 98
 Endülüs 28, 257, 258, 260, 299
 Enes b. Mâlik 57, 63, 80, 83, 90, 91, 92, 124, 212, 222, 227, 242, 244, 259, 282, 283, 304
 Enes b. Nadr b. Damdam 62
 Enese 54, 83
 Enîf b. Habîb 72
 ensâb 24, 29
 Ensâr 29, 47, 54, 55, 60, 61, 63, 76, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 95, 96, 102, 133, 151, 155, 161, 193, 204, 205, 210, 213, 275, 333
 Ertât b. Abdîşurayhbil b. Hâşim b. Abdimenâf b. Abdiddâr 60
 Ertebân 106, 145, 225
 Es'ad b. Yerbû' 95
 Esed 67, 82, 87
 Eslem kabilesi 71
 es-Saфра 54
 es-Sülâlem 70, 71
 Esved el-Ansî 97
 Eş'arî kabilesi 97
 Eş'as b. Kays el-Kindî 96
 Eşca'a 83
 Evs 71, 76
 Evs b. Erkam b. Zeyd b. Kays 62
 Evs b. Fâtik 72
 Eyle 77
 ezan 51, 88, 89
 Ezd 76, 94
 Ezdşenûa 95
 Ezermâ bint Kisrâ 79

F
 Fadl b. Abbas 100
 Fadl b. Dükeyn 43, 53
 Fahl 100
 fakirlerin annesi 59
 Fars 103, 120, 127, 139, 141, 142, 167, 219, 245, 357

Farslılar 46, 78, 79, 111, 112, 139, 167
 Fâtıma 58, 80, 81
 Fâtıma bt. Dahhâk el-Kilâbiyye 77
 Fedek 67, 68, 71, 72
 Felkat 100
 Ferrûhân 111
 Ferve b. Musyek el-Murâdî 78
 Ferve b. Nu'mân b. İlsâf 96
 Feylekân 108
 Feyrûz 97, 241
 Feyrûzân 111
 Fezâre 66, 82, 87
 Fırat 103, 104, 106, 107, 108, 111, 168, 172, 234, 316, 319, 340, 341, 349, 383, 388
 Ficâr savaşları 49, 132
 Fihl olayı 105
 Filistin 99, 134, 135, 171, 225, 254, 264, 273, 302, 316, 344
 Fil Vak'ası 32
 Fil Yılı 41, 46, 48, 49, 132
 fitne olayları 35, 36
 Fudayl b. Nu'mân 71
 Furu' 59

G
 Gâbe 72, 104
 Gâlib b. Abdullah el-Kelbî 67
 Gâlib b. Abdullah el-Leysî 67, 81
 Gamare 72
 Gamr Merzûk 86, 87
 ganimet 56, 110, 115, 125, 129, 141, 142, 174, 178, 182, 194, 213, 236, 276, 279, 286, 289, 291, 363, 364, 379, 381, 383, 388, 390
 Gassân 99
 Gatafân 59, 81, 83, 87, 88, 281, 282, 290, 302, 310, 328
 Gumeysâ 74
 Gunder 43, 107, 130, 149, 161, 166, 168, 214, 240, 244, 396

H
 Habbâb b. Kayzî 61
 Habeş 73
 Habeşî köle Suâb 60
 Habeşistan 95, 345

- Habeş Necâşî 82
 Habîb b. Şihâb 125, 361
 Habîb b. Zeyd 61, 96
 hac 77, 133
 Hâcib b. Yezîd 95
 Haddu'n-Nûsecân 110
 Hadramevt 81, 94, 96, 326, 335
 Hafsa bt. Ömer 59
 Hakem b. Ebî'l-Âs 113, 120, 277, 282, 291, 304, 305
 Hakem b. Keysân 56
 Hakem b. Saîd b. Âs 81, 94
 Hakîm b. Ebî Vehb 94
 Hakîm b. Hazn b. Ebî Vehb b. Amr b. Âiz 94
 Halep 113
 Hâlid 86, 87, 88, 93
 Hâlid b. A'lem 54
 Hâlid b. Bükeyr 64
 Hâlid b. Saîd 81, 100, 175, 247
 Hâlid b. Süfyân 66
 Hâlid b. Velîd 73, 74, 77, 78, 85, 86, 87, 88, 93, 98, 99, 101, 102, 104, 106, 108, 113, 117, 118, 129, 134, 158, 170, 179
 Hâlid'in azli 101
 Halku'l-Kur'ân 23
 Hallâd b. Amr 62
 Hammâd b. Ebî İmrân 128
 Hammâd b. Seleme 50, 71, 74, 79, 80, 84, 87, 91, 93, 101, 127, 171, 188, 372
 Hamrâü'l-Esed 63, 81
 Hamza 55, 60, 61, 64, 92
 Hamza'nın sancağı 56
 Hanzala b. Ebî Âmir b. Sayfî 61
 Hanzala b. Rebî' el-Useyyidî 83, 111
 Hârîce b. Huzâfe 121
 Hâricî 35
 Hâricî Olayları 24
 Hâris b. Avf el-Murî 82
 Hâris b. Ebî Şimr 68, 82
 Hâris b. Enes b. Râfî' 61
 Hâris b. Evs b. Muâz 61
 Hâris b. Hâtib 71
 Hâris b. Hîşâm 65, 76, 109, 117, 209, 259, 280, 334
 Hâris b. Mâlik 95
 Hâris b. Samme 66
 Hâris b. Sehl b. Ebî Sa'sa'a 76
 Hâris b. Sevâd 55
 Hâris b. Süveyd b. Sâmi 62
 Hâris b. Talha 60
 Hârise b. Süraka b. Hâris 55
 Harmele b. İmrân 130, 131
 Harrân 117, 325, 368, 396
 Harrâr 56
 Harzâd b. Hurrehürmüz 115
 Hasan b. Ebî'l-Hasan 106, 129, 177, 244, 274
 Hâşim b. Utbe 115, 118, 167, 169, 208
 Hâşimoğulları 29
 Hâtib b. Ebî Belte'a 68, 73, 82, 122
 Hâtim b. Ebî Sağîra 80
 Hâtim b. Müslim 43, 109, 116, 117, 118, 133, 136, 164, 173, 193, 249, 262, 266, 268, 277, 279, 283, 300, 306, 311, 345, 376
 Havârîn 99
 Hay b. Cârîye 94
 Hayber 67, 68, 70, 71, 72, 73, 81, 83
 Hayyân b. Şureyh 122
 Hayyât b. Halîfe 22
 Hazn b. Ebî Vehb 94
 Hazrec 54, 62, 67, 95, 211, 212
 Hemezân 127, 130, 136, 337
 Hendek 66, 83, 341, 363
 Herakleios 73, 109, 122
 Herem b. Hayyân el-'Abdî 120
 Herem b. Hayyân Rîşehr 119
 Hermecerd 98
 Herrâr 111
 hesap tarihi 46
 Hevâzin 75, 76, 83, 88
 Hevze b. Ali el-Hanefî 68
 Heyseme Ebû Sa'd b. Heyseme 62
 Heyyâc 116
 Hibbân b. Araka 55
 Hicaz 37, 55, 56, 59, 64, 175, 398
 Hicret 34, 46, 47, 51, 229
 hilal 45
 Hilâl b. Allefe 111
 Hilâl b. Ümeyye 77
 Hind 61
 Hirâm b. Milhân 66

Hîre 103, 111, 117, 306, 310
 Hişâm b. Amr 76, 367, 375, 394
 Hişâm b. Âs b. Vâid 99
 Hişâm b. Mugîre 56, 117, 133, 156, 175, 177, 214
 Hişâm b. Urve 71, 76, 84, 85, 87, 91, 101, 200, 214, 295, 360
 Hişâm el-Kelbî 24, 40, 43
 Horasan 28
 Hubeyb 64, 65, 71, 82, 95, 119, 121, 122, 158, 169, 170, 208, 209, 210, 211, 212, 225, 259, 292, 293, 298, 345, 356, 360, 368
 Hudeybiye 70, 73, 81~günü 69~yılı 69, 82
 Hukeym b. Hizâm 76, 155
 Hulefâ-yi Râşidîn 34, 38, 40
 Hulvân 118, 123, 157, 338, 339, 384, 386
 Humus 56, 105, 108, 109, 134, 170, 171, 254, 264, 272, 273, 282, 301, 307, 315, 316
 Huneyn 75, 81, 247, 284
 Huneys el-Ezdî 82
 Hureybe 107
 Huttam 96
 Huveylid 86
 Huveylid'in iki oğlu Tuleyha ve Seleme 86
 Huveytîb b. Abdüluzza 76
 Huzeyfe 61, 127, 128, 130
 Huzeyfe b. Yemân 128, 130, 159
 Huzeyfe el-Alkânî 102
 Hübeyb b. Adî 64
 Hüceyr b. Ebî l-hâb et-Temimi 64
 Hümejd et-Tavîl 22
 Hürmüzân 103, 124, 126, 127
 Hüseyin Âsî 38
 Hüseyl b. Câbir 61
 Hüseyin b. Muhammed ez-Zâri' 23
 Hüzâ'a 54
 Hüzâm 72
 Hüzeyl kabilesi 64

I-l

Irak 43, 72, 85, 102, 103, 109, 169, 180, 182, 189, 197, 199, 214, 218, 224, 230, 231, 232, 233,

237, 238, 241, 249, 251, 252, 256, 261, 265, 268, 275, 277, 281, 282, 283, 284, 285, 295, 301, 302, 306, 310, 312, 313, 323, 324, 349, 398
 Irak tarih ekolü 43
 Isbahan 127, 139, 140, 157, 336, 337
 İstahr 121, 129, 131, 132, 140, 305, 329, 336 ~ Gazvesi 131 ~ kuşatması 129
 İbn Adî 25, 26
 İbn Asâkir 22
 İbn Büreyde 80
 İbn Ebî Adî 58, 79, 101, 132
 İbn Ebî Zî'b 89
 İbn Ebû Hâtim 26
 İbn Gazvân 107
 İbn Habîb 30, 31, 32, 331, 336
 İbn Haçer 22
 İbn Hallikân 22
 İbn Hibbân 25
 İbn Hişâm 30, 42
 İbn İshak 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 109, 110, 114, 117, 120, 130, 131, 133
 İbn Kamie el-Leysi 61
 İbn Kesîr 22
 İbn Mâ'is 55
 İbn Mesûd 85, 102, 129, 144, 226
 İbn Revâha 73
 İbn Sa'd 28
 İbn Sâluta 103
 İbn Sîrîn 114, 125, 154, 160, 163, 171
 İbn Şihâb 81
 İbn Useyd 75, 252
 İbn Uyeyne 132
 İbnü'l-Ender 103
 İbnü'l-Eş'as Olayı 23
 İbnü'l-Kelbî 100, 105, 108, 109, 113, 120, 139, 144, 145, 178, 179, 180, 225, 232, 235, 247,

248, 280, 285, 287, 288, 289, 291, 293
 İbnü'l-Mübârek 126
 İbnü'l-Müseyyeb 94, 394
 İbn Ümmü Mektûm 81, 83, 102
 İbnü'z-Zübeyr 37, 152, 161, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 197, 200, 201, 208, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232
 İbn Zebr 22
 İbn Zürey' 70, 79, 125
 İbrâhîm b. Sâlih b. Dirhem 107
 İbrâhîm'in ateşe atılması 46
 İdam 72
 İfk ehli 69
 İkrime b. Ebî Cehil 54, 55, 77, 96, 100, 102, 109
 ilk tarihçiler 26
 iman yurdu 47
 İmrân b. Ebû Âtike 27
 İmrân b. el-Fudayloğulları 116
 İmrân b. Husayn 73, 114, 134, 156, 189, 196, 375
 İran sancağı 103
 irtidat 84, 85, 96, 102
 İshak b. Yesâr 59, 65, 99
 İskenderiye 82, 122, 129, 130, 131, 137, 230, 231
 İslâm'a davet 65, 74
 İslâm için atılmış ilk ok 55
 İslâm tarih yazıcılığı 29
 İsmâîl b. İbrâhîm 46, 125, 248, 252, 306, 308, 314, 317, 318, 334, 396, 399
 İsmâîl b. İbrâhîm oğulları 46
 İsmâîl b. Sinân 80, 188
 İsmâîl b. Uleyye 24
 İsmâîloğulları 46
 İsmâîl Paşa 22
 İsrâîloğulları 46
 İyâs b. Evs b. Atîk b. Amr b. Abdula'lâ b. Ze'ûrâ b. Ceşm b. Abdüleşhel 61
 İyâs b. Kabîsa et-Tâî 98
 İyâs b. Vedfe 95
 İyâz b. Ganm 117, 126

K

Ka'b b. Lüey 46, 83
 Ka'b b. Mâlik 77, 175, 213
 Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî 67
 Ka'b b. Zeyd 66
 Kâbe 46, 49, 57, 58, 135, 150, 185, 214, 215, 217, 218, 223, 229, 230, 231, 317, 342, 389
 Kâbe'nin inşası 46
 Kadir gecesi 53
 Kâdisiye 103, 110, 111, 387
 Karkaratü'l-Küdr 54, 81
 Kâsım b. Avf 127
 Kassû'n-Nâtif 103
 Katâde 45, 49, 53, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 70, 80, 83, 88, 89, 94, 98, 102, 106, 109, 116, 118, 125, 132, 133, 149, 151, 152, 153, 156, 159, 162, 163, 173, 175, 178, 193, 200, 212, 262, 293, 295
 Katan 86
 Kayle oğulları 50
 Kays b. Amr 62, 212
 Kays b. Âsım 78, 83
 Kays b. Mahled 62
 Kays b. Mahreme 48, 49, 99, 249, 252, 273
 Kays b. Mahreme'nin kölesi Yesâr 99
 Kays b. Mekşûh 97, 110
 Kays b. Müslim 130
 Kays b. Talk 91
 Kayser 68, 82
 Kayseriyye 120, 204, 285
 kaza umresi 81
 Kehmes b. Hasan 80, 98, 258, 361
 Kelb kabilesi 68, 82
 Kelc ed-Dabbî 104
 Kerbela olayı 36
 Kesîr b. Hişâm 47, 111, 402
 Kesker 98, 103, 129, 324
 Keysân 62
 kible 57, 58
 Kinnesrîn 113
 Kıpti 122
 Kilab b. Talha 60
 Kinâne 74, 133

Kinde 81, 97, 150, 170, 171, 335

Kisrâ 68, 82, 115, 142, 311

kronoloji 29

Kubâ 51

Kubâs b. Eşyem 48

Kubuklar 99

Kudâ'a 68, 109

Kudeyd 67, 68

Kûfe 28, 116, 117, 119, 127, 129,

130, 131, 134, 135, 136, 145,

146, 147, 156, 157, 159, 161,

162, 169, 170, 172, 173, 174,

175, 176, 180, 181, 182, 189,

191, 193, 194, 199, 200, 218,

223, 225, 226, 228, 229, 231,

233, 234, 240, 244, 249, 250,

251, 259, 261, 262, 268, 269,

271, 272, 274, 275, 277, 278,

281, 283, 284, 291, 294, 295,

297, 298, 302, 304, 306, 309,

310, 312, 313, 317, 318, 319,

320, 324, 339, 340, 341, 345,

346, 348, 349, 351, 352, 358,

360, 364, 367, 369, 370, 371,

372, 374, 375, 379, 380, 383,

389, 393, 395, 397, 399, 400,

405

Kûfeliler 118

Kûmus 127

Kunfûz b. Umeyr b. Cüd'an et-Teymî

133

Kur'an ilimleri 24

Kureyş 51, 52, 53 ~'in kolları 29

~'in sancağı 60, 333

Kurez b. Câbir 81

Kurre b. Hübeyre el-Kuşeyrî 86

Kûsâ 111

Kuzmân 60

Küleyb b. Bîşr b. Temîm 95

Kûlsûm b. Hidm 51

Kürz b. Câbir 52

M

Mabed 63

Ma'bed el-Hüzâî 63

Mâh 127, 322, 328, 337, 386, 387

Mâhdînâr 118, 130

Mahreme b. Nevfel 76, 193, 208

Mahşî b. Amr ed-Damrî 51

Mahzûm b. Yakaza 76, 94, 165

Ma'bed 63,

Ma'kal b. Yesâr 127, 128

Mâlik b. Avf Nasrî 75, 76, 83

Mâlik b. Evs 62, 95

Mâlik b. Nüveyre 83, 88, 89

Mâlik b. Sinân 62

Mâlik b. Ümeyye b. Amr 94

Mâlik b. Züheyr 54, 374

Ma'n b. Adî b. Ced b. Aclân 95

Mâriye 73, 114

Mâsebezân 130, 373

Mâzin b. Mansûroğulları 134

Mecaşî' b. Mesûd 106

Mecca'e 90, 93

Mecdî b. Amr el-Cühenî 56

Mecze'e b. Sevr 124, 126

Medâin 28, 111, 112, 115, 116, 280,

317, 318, 338, 343, 355

Medine 28, 30, 31, 32, 34, 46, 49,

50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 63,

66, 67, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 78,

81, 85, 86, 87, 102, 113, 114,

123, 133, 146, 147, 154, 155,

156, 159, 175, 176, 177, 179,

181, 183, 188, 192, 194, 196,

197, 199, 200, 201, 203, 204,

205, 206, 216, 217, 218, 229,

248, 249, 252, 255, 262, 263,

265, 268, 269, 273, 274, 281,

283, 293, 294, 295, 298, 300,

301, 305, 306, 309, 310, 311,

312, 313, 326, 333, 334, 335,

336, 345, 347, 348, 349, 352,

353, 354, 358, 359, 360, 362,

365, 369, 373, 375, 380, 381,

395, 397, 399, 401, 403

Mehdî 35, 36

Mekke 28, 32, 48, 49, 50, 52, 53, 62,

64, 67, 70, 72, 73, 74, 75, 77,

81, 82, 83, 101, 133, 149, 155,

156, 173, 175, 177, 183, 185,

195, 197, 199, 201, 214, 215,

216, 217, 225, 229, 242, 249,

257, 263, 267, 268, 273, 277,

281, 285, 291, 294, 300, 301,

309, 311, 312, 326, 327, 333,

- 335, 347, 348, 352, 353, 354,
358, 361, 363, 365, 373, 378,
379, 383, 389, 391, 397, 400,
401, 403
meleklerin yıkadığı kimse 61
Melik Yazdecird b. Şehriyâr 46
Me'mûn 23, 38, 389, 397, 398, 400,
401, 402, 403
Menâzir 115, 123, 328
Merc-i Râhîr 99
Merecû's-Süffer 100, 109
Mer'e Nehri 98, 107
Merhab kaleleri 70
Merrâr bölgesi 88
Mersed b. Ebî Mersed 64
Mescid-i Haram 57, 78, 137
Mesûd b. Ruheyle el-Eşca'î 83
Mes'ûd b. Sa'd 71
Meymûne bt. Hâris 72, 73
Meysân 98, 106, 107, 108, 109, 219,
344
Mısır 28, 40, 121, 122, 123, 135,
137, 138, 144, 145, 146, 157,
168, 171, 175, 177, 178, 181,
197, 223, 225, 236, 246, 253,
263, 272, 274, 276, 282, 292,
303, 305, 320, 345, 349, 357,
358, 382, 393, 394
Mihcen b. Edrâ' 107
Mihne süreci 23, 24
Mihrân 108
Mikdâd 55, 60, 145, 165, 208
Mirbed 107, 242, 359
Mirdâs b. Udeyye 89
Muâviye 35, 36, 37, 38, 39, 46, 54,
62, 79, 81, 83, 95, 100, 101,
118, 119, 120, 123, 125, 126,
132, 133, 134, 135, 136, 139,
144, 145, 152, 154, 157, 158,
159, 167, 168, 169, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 189, 192,
193, 194, 195, 196, 197, 198,
199, 200, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 211, 213, 214, 215,
216, 217, 218, 220, 222, 223,
224, 230, 232, 234, 235, 236,
252, 269, 272, 274, 275, 279,
280, 281, 285, 286, 287, 288,
289, 291, 292, 293, 294, 298,
304, 315, 316, 317, 328, 329,
332, 337, 339, 343, 344, 346,
348, 352, 355, 356, 358, 359,
363, 365, 366, 372, 376, 397
Muavviz 55, 165
Muaykîb b. Ebî Fâtma 83
Mu'az 55
Muâz b. Cebel 57, 81, 117
Muâz b. Hişâm 80, 116, 118, 156,
159, 162
Muâz b. Muâz 90, 91, 293, 380, 390,
395, 397
Mucâşî' b. Mesûd 134
Mudar 74
Mugîre b. Şu'be 106, 108, 109, 110,
114, 128, 130, 134, 136, 156,
173, 176, 180, 181
Muhâcir 47, 55, 56, 63, 93, 96, 303
Muhâcir b. Ebî Ümeyye 81, 96, 102
Muhâcir b. Ziyâd el-Hârisî 115
muhaddis 26
Muhakkim el-Yemâme 91, 92, 93
Muhammed b. Abdullah b. Hüzeyl
132
Muhammed b. Ali 74, 81, 162, 202,
224, 294, 300, 325, 341, 346,
350, 351, 352, 354, 356, 358,
360, 361, 362, 363, 365, 368,
371, 378, 379, 380, 391, 392,
396, 397, 398, 399, 400, 402,
403, 404
Muhammed b. İbrâhîm b. Hâris 51
Muhammed b. İshak b. Yesâr 99
Muhammed b. Mesleme 53, 71, 81,
83, 178
Muhammed b. Seleme 67, 70, 211
Muharrem ayı 47, 59, 70, 72
Muhâş el-Himyerî 95
Muhşî b. Vebre 82
Mu'tasim 38
Mu'tezile 23
Mukâ'is 83
Mukavkıs 68, 73, 82, 122, 137
Mureysî 68
Mus'ab b. Umeyr 60

Mûsâ b. İsmâîl 84, 87, 127, 404
 Mûsâ b. Talha 53, 235, 251, 279
 Mûsâ b. Zekerıyyâ b. Yahyâ et-
 Tüsterî 25
 Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim 61
 Musul 28, 118, 182, 225, 289, 313,
 314, 320, 322, 344, 351, 356,
 386
 Mu'tasım 23
 Mûte 73
 Mu'temir b. Süleymân 43, 167
 Mûte Savaşı 73
 Muttalib b. Abdimenâf b. Kusay
 kolu 54
 Mübârek b. Fudâle 125, 372
 Mübeşşir b. Abdülmünzir b. Zübeyr
 54, 71
 Mucâşî' b. Mes'ûd 107, 108, 120
 Mücezzir b. Ziyâd 62
 müellefe-i kulûb 76
 mühür sorumlusu 83
 Münbiç 113
 Münzir b. Abdullah 76, 334
 Münzir b. Amr 60, 65
 Münzir b. Sâvî 78
 Mürâre b. Rebî' 77
 Mûsâfî' b. Talha 60
 Mûsennâ b. Hârîse 98, 101, 103,
 104, 108
 Müseylime 78, 82, 87, 91, 92, 93
 Mütemmim b. Nüveyre 89

N

Nadr b. Hârîs b. Kelde 76
 Nâfi' 133, 213
 Nâfi b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâî 66
 Nahle 56
 Nâim kalesi 70
 namaz 57, 58, 64, 65, 88, 89, 108,
 125, 127, 129, 134, 148, 149,
 150, 173, 201, 213, 222, 250,
 274, 276, 295, 301, 320, 335,
 341, 346, 357, 363, 366, 367,
 374
 Nasr 83, 95, 234, 257, 279, 281,
 302, 309, 312, 325, 329, 330,
 331, 332, 337, 338, 347, 375,
 376, 389, 390, 395, 402

Necâşî Ashame 78
 Necd 59, 216, 242
 Necef 111
 Necid 65
 Negrân 78, 82
 Nehhâs b. Kahm 127
 Nehrû'l-Melik 98
 Nemîle b. Abdullah el-Leysî 81
 Nersî 103
 Nevfel b. Abdullah 62
 Nevfel b. Hârîs 113, 196, 207
 nifak 86
 Nihâvend 118, 127, 128, 130, 337,
 338, 386
 Nu'aym b. Abdullah en-Nehhâm 99
 Nuceyr 102
 Nûh 46
 Nu'mân 127, 128
 Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd 58
 Nu'mân b. Mâlik 62
 Nu'mân b. Mukarrin 127, 128, 129
 Nusaybin 117, 118, 321, 323, 368,
 376, 383, 384, 385, 386
 Nusayr Ebû Mûsâ b. Nusayr 99
 Nuceyr 96

O-Ö

Osman (b. Abdullah) b. Mugîre 56
 Osman b. Abdurrahman 84, 85, 86,
 88, 97
 Osman b. Ebî'l-Âs 81, 102, 113, 128,
 129, 132, 133, 134, 137, 138,
 139, 141
 Osman b. Ebî Talha 60
 Osman b. Huneyf 129, 158, 159,
 160, 175, 195, 210
 Osman b. Maz'ûn 58
 Osman b. Mugîre 56
 Osman (Hz.) 23, 35, 36, 48, 59, 68,
 70, 82, 99, 102, 135, 136, 137,
 139, 140, 193, 229, 235, 237,
 244, 247, 248, 252, 312, 333,
 334, 392
 Ömer b. Abdülazîz 122, 317, 319,
 320, 323, 324, 325, 333, 347,
 349
 Ömer b. Hattâb'ın mevlası Mihca'
 54

Ömer (Hz.) 23, 27, 28, 35, 47, 54,
66, 67, 97, 101, 102, 114, 126,
129, 133, 142, 144, 148, 169,
170, 209, 228, 231, 268, 294,
338, 363, 370, 371

R

Rabîa b. Eksem b. Sahbere 71
Radvâ 52
Râfi' b. Mu'allâ 54
Râfi' b. Sehl 95
Rakîm b. Sâbit 76
Ramâde yılı 117
Ramazan 22, 47, 52, 53, 58, 59, 69,
72, 74, 105, 108, 110, 167, 173,
178, 189, 191, 222, 223, 225,
266, 269, 272, 276, 278, 280,
281, 285, 289, 292, 297, 299,
300, 301, 313, 320, 329, 332,
336, 339, 342, 344, 355, 359,
366, 369, 372, 383, 386, 397,
400, 401, 405
Ramazan ayı 47
Râmhürmüz 118, 119, 120, 123
Ra'sû'l-fehrec 98
Râtic 61, 95
Ravhâ 63, 324
Rebîa b. Ebî Abdurrahman 80, 355
Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib
133
Rebî b. Ziyâd 115, 142
Reccâl b. Unfuve 90
Recî 64
Remle 99
Resûlullah 35, 42, 46, 47
Resûlullah'ın (sav.) eşi Zeyneb bt.
Caş 129
Resûlullah'ın (sav.) kızı Rukiyye 58
Resûlullah'ın (sav.) kızı Ümmü
Külsüm 59, 78
Resûlullah'ın (sav.) kızı Zeyneb 99
Resûlullah'ın (sav.) oğlu İbrâhîm
73, 77, 78, 114
Rey 28, 127, 130, 136, 223, 286,
337, 355, 379, 390, 391, 397
ricâl kitapları 27, 29
ridde olayları 40, 84, 102
Rifâ'a b. Kays Ceşmî 72

Rifâ'a b. Vakş 61
Rifâ'a b. Amr 62
Ri'l 66
Rima' 81
Rişehr 119, 120
Ruhâ 117
Rumlar 99, 108, 109, 110, 121, 231,
232, 256, 292, 351, 380
Rüstem 110, 111, 242, 362

S-Ş

Sabân 115
Sâbit 86
Sâbit b. Akram b. Sa'lebe el-Ensârî
86
Sâbit b. Amr b. Zeyd 62
Sâbit b. Ceze' 76
Sâbit b. Enes 93
Sâbit b. Hâlid b. Amr 96
Sâbit b. Hezzâl 95
Sâbit b. Kays 69, 85, 86, 88, 90, 91,
95, 211, 373
Sâbit b. Kays b. Şemmâs 69, 85, 86,
90, 95
Sa'd b. Bekr Mâlik b. Avf en-Nasrî
83
Sa'd b. Bekroğulları 134
Sa'd b. Cârîye b. Levzân 95
Sa'd b. Hemmâz 95
Sa'd b. Heyseme 51, 54
Sa'd b. Mâlik 83, 110, 112, 129, 134,
156, 193, 203, 242, 278, 345
Sa'd b. Ubâde el-Ensârî 97
Sa'd b. Ubeyd b. Numân 111
Sadef 81
Safer 108
Safer ayı 70, 72
Safiyye 71, 83
Safiyye bt. Abdülmuttalib 126
Safiyye bt. Huyey 70, 73
Safvân b. Beydâ 54
Safvân b. Ümeyye 64, 76, 94, 177,
229, 230
Sâhil 81
Sahretâc 119
Sa'd b. Hayseme 62
Sa'd b. Mâlik 55, 56, 60, 62, 108
Sa'd b. Rabî 62

- Sa'd b. Süveyd b. Kays 62
 Sa'd b. Ubâde 62, 114
 Sa'lebe b. Sa'd b. Mâlik 62
 Sâib b. Avvâm 91, 94
 Sâib b. Hâris b. Kays 76
 Saîd b. Âmir b. Hizyem 109, 120, 135
 Saîd b. Hâris b. Kays 109
 Saîd b. İshak 88
 Saîd b. Kışb el-Ezdi 82
 Saîd b. Müseyyeb 47, 57, 60, 70, 74, 79, 94, 101, 113, 226, 246, 247, 259
 Saîd b. Yerbû' 76, 193
 Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl 57
 Saîd b. Zeyd el-Ensârî 83
 Sakef b. Ferve b. Bedy 62
 Sakf b. Amr Esedi 71
 Sakîf 81, 83, 208
 Salâmân 83
 Sa'lebe b. Sa'd b. Mâlik 62
 Sâlim b. Avf oğulları 51
 Sâlim b. Mâ'kil 94
 Sâlim b. Muattab 81
 Salîf b. Amr 68
 Salîf b. Kays 102
 Salîf b. Salîf 82, 151
 San'a 81, 97, 102, 157, 326, 335
 Sayfî b. Kayzî 61
 Sefevân 52
 Sehl b. Bekkâr 80, 405
 Sehl b. Kays b. Ebî Ka'b b. Kayn 63
 Seleme 86
 Seleme b. Eşyem 66
 Seleme b. Sâbit b. Vakş 61
 Seleme b. Selâme b. Vakş 93, 134, 179
 Selmân b. Reb'â el-Bâhilî 134, 136
 Semâme 91, 92, 150, 157, 304, 364, 371
 Semmâk b. Hareşe 95
 Seniyyetü'l-Mürre 55
 Serğ 114
 Serif 73
 Sevâd 98, 101, 108
 Sevrîk 53, 59, 81
 Sevvâr b. Hubbâr el-'Abdî 128
 Seylehayn 110, 111
 Siffîn Savaşı 36, 129, 167
 Sibâ' b. Urfuta el-Gifârî 81
 Sifûlbahr 55, 129
 Sinân ed-Damrî 85, 102
 Sirin Ebû Muhammed b. Sîrîn 99
 Subeyr 35
 Suhâb 120
 Suheyb b. Sinân 132
 Suheyl b. Amr 70, 76
 Sûs 118, 213, 257, 292, 400
 Sübey' b. Hâtib b. Hâris b. Kays b. Heyşe 62
 Süfyân b. Abdullah es-Sekafî 134
 Süfyân b. Harb 57, 66, 76, 82, 144, 177, 179, 195, 202, 221, 311, 341
 Süfyân b. Uyeyne 24, 285, 398
 Süheyl b. Adî 95
 Süleym 53, 59, 62, 66, 72, 83, 87, 88, 94, 143, 165; 207, 221, 233, 250, 251, 261, 263, 277, 279, 281, 283, 287, 289, 307, 330, 338, 345, 351, 358, 368, 372, 383, 386, 396, 397
 Süleym b. Amr b. Hadîde 62
 Süleym b. Hâris 62
 Sümeysât 117, 118
 Sürâka b. Hubâb Ensârî 75
 Şa'bî 56, 79, 101, 107, 126, 129, 132, 137
 Şam 32, 52, 84
 Şâmât 28
 Şarzâz 110
 Şebâb 21, 26
 Şeddâd b. Esved b. Şe'ûb el-Leysî 61
 Şedîd 102
 Şehrek 120
 Şehribîrâz 78
 şeker kamışı 107
 Şemmâs b. Osman b. Şerîd 61
 Şiâ 35
 Şibl b. Ma'bed 114
 Şif 36
 Şireveyh 68, 78
 Şurahbîl b. Hasene 99, 108, 117, 134
 Şureyh b. Âmir 106, 133
 Şücâ' b. Ebî Vehb 68, 82, 94

T

Taberiyye 108, 316
 tâbiîn 28, 29
 ta'dîl 25, 27
 Tâif 28, 75, 76, 81, 82, 97, 102, 134,
 177, 197, 205, 225, 226, 227,
 249, 281, 294, 301, 309, 312,
 326, 348, 352, 353, 365
 takvim başlangıcı 34
 Talha b. Ebî Talha b. Abdüluzza 60
 Talha b. Ubeydullah 48, 57, 88, 158,
 159, 160, 162, 163, 165, 194,
 208, 222, 234, 235, 251, 275,
 279, 288, 362, 391
 Talha b. Utbe 95
 Tamahîc 98
 Târik b. Şihâb 130
 tarih 46, 47
 tarih başlangıcı 34, 46, 47
 tâun hastalığı 114
 Tayy 67, 78, 82
 tebeu't-tâbiîn 28, 29
 Tebûk 77, 81
 Tedmür 99, 306, 307
 Temâdur bt. Asbağ 68
 Temâhîc 107
 Temîm 78
 Temîmî 21
 Tenim 64
 teravih namazı 108
 Tesâsîc 116
 Tevbe Sûresi 77
 Tevvec 120, 128, 132
 Teymâ 81
 Teym b. Mürre 76, 83, 84, 165, 208
 Tikrit 120
 tilki 76
 Tîrâ Nehri 109, 110, 115, 123
 Tiyâs 106
 Tu'ayme b. Adî 54
 Tûcân 120
 Tûfan 46
 Tufeyl b. Amr ed-Dûsî 94
 Tuleyha 85, 86, 87, 88
 Türebe 67
 Tüster 119, 123, 124, 125, 126, 238
U-Û
 Ubbâd b. Hashas 62

Ubeyd b. Muallâ b. Levzân 63
 Ubeyd b. Tihân 61
 Ubeyde 54
 Ubeyde b. Hâris 54, 55
 Ubeyde'nin sancağı 55
 Ubeydullah b. Utbe 79, 207
 Uhud 59, 63, 81 ~ günü 60, 63 ~
 Savaşı 64, 65
 Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü
 Külsûm 73
 Ukbetu't-tîn 128
 Ukkâşe b. Mihsan 72, 86
 Umâre b. Hazm 96
 Umâre b. Ukbe 72
 Umâre b. Ziyâd b. Seken 61
 Umerî 40
 Umeyr b. Evs 95
 Umeyr b. Hümâm 54
 Umeyr b. Vehb el-Cuhâmî 121
 Umeyr ibn Vezefe 76
 Ummân 82
 Umre 99
 Urve b. Esma b. Salt es-Sülemî 66
 Urve b. Mesûd es-Sekafi 82
 Urve b. Mürre 71
 Urve b. Zeyd 103, 104
 Urve b. Zübeyr 50, 56, 73, 80, 135,
 259, 334, 357, 360
 Usayya 66
 Usfân 67
 Usfur 21
 Usfurî 21
 'Uşeyre gazvesi 52
 Utbe b. Ferkad 118, 131
 Utbe b. Gazvân 23, 55, 106, 107,
 134, 207
 Utbe b. Rebîa 54, 94
 Utbe b. Rebî' b. Râfî 62
 Uveyf b. Adbat 81
 Uyeyne b. Hısn 66, 76, 82, 86
 Uyeyne ve Kurre b. Hübeyre 87
 Uzre 83
 Uzzâ 74
 Übülle 98, 106, 107, 143
 Ükeydir b. Abdülmelik 77
 Ükeydir Dâme 77
 Ümmü Habîbe 68, 73
 Ümmü Kırfe 66

Ümmü'l-Hayr bt. Sahr 84
 Ümmü'l-Hüzeyl 116
 Üneys b. Katâde 61
 Ürdün 108, 134, 135, 170, 171, 254,
 264, 273, 289
 Üsâme b. Zeyd 84, 85, 102, 132,
 195, 283, 305, 362
 Üsâme el-A'ver b. Ubeyd 62
 Üsâme el-Cüşemî 54
 Üsâme ordusu 84
 Üseyd b. Hudayr 129

V

Vâdi'l-Kurâ 66, 72, 81, 205, 335
 vahiy 49 ~ kâtibi 83 ~ -in gelişi 47
 Vahşî 61, 92
 Vâkidi 30, 31, 402
 Vâsıt 28, 259, 261, 268, 281, 284,
 293, 295, 296, 298, 319, 320,
 324, 325, 339, 340, 341, 349,
 350, 360
 Veber b. Muhsan el-Gilfânî 82
 Veber b. Yuhannes 82
 Veda Haccı 78, 81, 82
 Veddân 51, 178
 Vehb b. Cerîr 24, 41, 47, 164, 183,
 185, 189, 200, 204, 207, 402
 Vekî' b. Cerrâh 22
 Velîd b. Abdişems b. Mugîre 94
 Velîd b. Hişâm 24, 98, 100, 104,
 106, 109, 113, 114, 119, 121,
 123, 129, 132, 137, 138, 139,
 140, 141, 232, 248, 261, 262,
 266, 268, 270, 272, 274, 275,
 277, 280, 283, 295, 300, 304,
 306, 307, 310, 311, 324, 345,
 349, 352, 364, 379, 404
 Velîd b. Ukbe b. Ebî Muît 82, 156

Y

Ya'fûr 73
 yağmur duası 117
 Yahmud 120
 Yahudi 50, 70
 Yahyâ b. Abdurrahman 114, 129,
 131, 180, 182, 279
 Yahyâ b. Ebî Kesîr 49, 92
 Yahya b. Ma'în 26

Yahyâ b. Muhammed 45, 46, 48, 80,
 156, 239, 262, 306, 351, 363,
 364, 373
 Yahyâ b. Saîd 24, 57, 74, 79, 85, 101,
 125, 143, 151, 159, 163, 295,
 310, 356, 357, 358, 398
 Yahyâ b. Zekeriyâ 98, 388
 Ya'kub b. Şeybe 25
 Yakûb b. Utbe 133
 Ya'lâ b. Cârîye es-Sekaff 94
 Yemâme 28, 82, 90, 91, 92, 93, 94,
 102, 134, 216, 220, 248, 254,
 263, 270, 273, 284, 303, 347,
 368
 Yemen 28, 81, 82, 94, 96, 102, 133,
 157, 162, 165, 169, 173, 174,
 175, 212, 226, 242, 249, 264,
 270, 273, 301, 309, 313, 325,
 336, 347, 348, 353, 358, 362,
 365, 373, 379, 392, 399, 403
 Yermük Savaşı 109
 Yesâr Ebü'l-Hasan b. Ebî'l-Hasan
 el-Basrî 106
 Yezdicerd 103, 115
 Yezîd 37
 Yezîd b. Desine 64
 Yezîd b. Ebî Habîb 122, 123, 320
 Yezîd b. Ebî Süfyân 99, 117, 134
 Yezîd b. Ebî Ziyâd 81, 355
 Yezîd b. Evs 94
 Yezîd b. Hârûn 130, 148, 401
 Yezîd b. Hâtib b. Ümeyye b. Râfi' 61
 Yezîd b. Rabîa b. Esved b. Muttalib
 75
 Yezîd b. Rûmân 53, 56, 86, 94, 336
 Yezîd b. Sâbit b. Dahhâk 96
 Yezîd b. Zürey' 24, 43, 45, 49, 53, 57,
 63, 80, 110, 131, 278, 388, 406
 Yûnus b. Ebî İshâk 79, 101, 132,
 154, 266, 371
 Yûnus b. Ubeyd 49, 80, 223
 Yusîr b. Rizâm 66

Z

Zahrân 64
 Zâre 104
 Zât-ı Atlâh 67
 Zâtu'r-Rikâ' 81

- Zâtü's-Selâsil 72
 Zeberkân b. Bedr 78
 Zehebî 21, 22, 24, 25
 zekât 78, 81, 82, 84, 88
 Zekvân b. Abdikays 63, 83
 Zekvân kabile 66
 Zendeverd 98, 103
 Zevâbî 103
 Zeyd 64
 Zeyd b. Desine 64
 Zeyd b. Eslem 93, 135, 388
 Zeyd b. Hârîse 66, 72, 73
 Zeyd b. Hattâb 91, 94, 213, 214,
 272, 281, 284, 372
 Zeyd b. Sâbit 83, 102, 114, 133, 135,
 151, 156, 179, 193, 211, 271,
 283, 345
 Zeydülhayl 78
 Zeyneb 77
 Zeyneb bt. Huzeyme 59
 Zî Kared 66
 Zî Kilâ 82
 Zî'l-Uşeyre 81
 Zî Ru'ayn 82
 Ziyâd b. Lebîd 81, 96, 97, 102
 Ziyâd el-Acem 129
 Zubeyd 81
 Zû Emer 59
 Züberkân b. Bedr 83
 Zübeyr b. Avvâm 60, 71, 83, 121,
 128, 160, 164, 300, 334, 363
 Zühre b. Hüveyye 110, 111
 Zührî 56, 60, 65, 69, 73, 75, 84, 85,
 86, 88, 89, 97, 132, 183, 189,
 226, 298, 300, 359
 Zül'l-Hâcib 103, 110, 111
 Zülkarneyn 46
 Zül'l-Kassa 85, 86
 Zü's-Şemâleyn b. Abd Amr b. Nadle
 54

HALÎFE B. HAYYÂT

et-Târîh/İlk Kronolojik İslam Tarihi

Tarih, ilk asırdan beri Müslüman âlimlerin ilgilendikleri bir ilimdir. Geçmişi araştırmak, günü kaydetmek ve gelecek nesillere geçmişlerine dair kaynaklar bırakmak amacıyla gerek siyer gerek İslâm Tarihi gerekse şehir tarihi alanında birçok eser kaleme alınmıştır.

Çeşitli usullerle telif edilen bu eserlerden biri de Halîfe b. Hayyât'ın et-Târîh adlı eseridir. Kronolojik tarih yazımının İslâm Tarihi'ndeki ilk örneği sayılan et-Târîh adlı eser, hicrî 232 yılına kadar meydana gelen olayları yıl yıl tasnif ederek ele almıştır. Ele aldığı yıldaki önemli olayları, savaşları ve şehit olanların kabileleri vb. ile alakalı detaylı bilgiler vermektedir. Bu durum özellikle sonraki dönemlerde onun tarihçiliğine çokça atıfta bulunulmasını sağlamıştır.

Halîfe b. Hayyât'ın öne çıktığı alan tarihtir. Bu alandaki yetkinliğini et-Târîh'te sergileyen İbn Hayyât'ın bir diğer ilmî birikim sahası hadistir. Bu noktada özellikle olayların senetli verilmesi ve nesep ilmine dair detaylı bilgiler kitabın dikkat çekici taraflarıdır.

